

Kötetünk olvasói körében a könyvtár: valóság. Fontos helyszíne életünknek hallgatóként, egyetemi oktatóként, a társadalom bármely korosztályának tagjaként vagy a könyvtárak munkatársaiként. Annak a valóságnak szerves része, amely a tanulás, a kutatás háttereként, hivatásunk céljaként, de akár közösségi térként, a kulturális örökség őrzőjeként vagy a szabadidő hasznos eltöltésének segítőjeként értelmet ad mindennapjainknak.

Reményeink szerint a kötetben szereplő tudományos közlemények elegendő alapot adnak arra, hogy a könyvtári valóság újdonságait, lehetőségeit és kérdéseit szakmai vagy laikus olvasóként egyaránt megismerjük. Ezáltal mindannyian pontosabban láthatjuk majd, mire képesek a könyvtárak a XXI. században és mivel szolgálhatják a könyvtárosok és könyvtártudósok az emberiséget.

ISBN 978-963-489-017-1

9 789634 890171

VALÓSÁGOS KÖNYVTÁR – KÖNYVTÁRI VALÓSÁG
KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK 2018

VALÓSÁGOS KÖNYVTÁR – KÖNYVTÁRI VALÓSÁG

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI
TANULMÁNYOK 2018

Szerkesztette
KISZL PÉTER
és CSÍK TIBOR

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság
Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018

Az ELTE Bölcsészettudományi Karán 2017. november 27–28-án rendezett Valóságos könyvtár – könyvtári valóság III. konferencián elhangzottak alapján készült tanulmánykötet.

<http://lis.elte.hu/vkek>

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság
Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018

Szerkesztette
KISZL PÉTER és CSÍK TIBOR

ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet

Budapest, 2018

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság
Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018
<http://lis.elte.hu/vkkv>

Szerkesztette: Kiszl Péter és Csík Tibor

Lektorálta: Bényei Miklós, Dippold Péter, Tószegi Zsuzsanna, Tóvári Judit

Olvasószerkesztő: Kovács Katalin

Műszaki szerkesztő: Szabó Panna

Angol nyelvi lektor: Kovácsné Koreny Ágnes

Munkatársak: Boda Gáborné Köntös Nelli, Németh Katalin, Patkósné Tóth Zsuzsanna

A kötet megjelenését az ELTE Tankönyv- és jegyzettámogatási pályázata tette lehetővé.

Kiadó:

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Könyvtár- és Információtudományi Intézet

<http://lis.elte.hu>, lis@btk.elte.hu

Budapest, 2018

Nyomtatás:

CC Printing Szolgáltató Kft.

Budapest

ISBN 978-963-489-017-1

DOI: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018>

TARTALOM

Kiszl Péter: Előszó. Emberközpontú könyvtártudomány	7
Sepsey Tamásné Vigh Annamária: Bevezető. A könyvtár mindenkié.....	9

KÖNYVTÁRAK ÉS PLATFORMOK

Fodor Péter: A fejezet tanulmányai elé	15
Klaudy Kinga: Egy új tudományág születésének könyvtári vonatkozásai	19
Káldos János: A (nemzeti) könyvtár állandósága és változása	31
Fehér Miklós: Tudomány, tudás – szerep és tevékenység.....	43
Ramháb Mária: A KönyvtárMozi közösségteremtő ereje.....	51
Redl Károly: Könyvtár, ami összeköt	63
Nagy János Ádám: A könyvtári állomány rendezésének újszerű módszerei. Esettanulmány az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Könyvtárának modernizálásáról	71
Barátné Hajdu Ágnes: Kompetenciafejlesztés – érdekérvényesítés. Eszközök és módszerek az aktuális IFLA stratégiákban.....	81
Kiszl Péter: Pénzügyi kultúra, vállalkozásfejlesztés, képzés: a könyvtár mint a gazdasági fejlődés egyik záloga	91
Csík Tibor: Könyvtár és oktatás. A könyvtárak oktatási szerepének kialakulása	103

OKTATÓINK KUTATÁSAIBÓL

Bényei Miklós: A fejezet tanulmányai elé.....	119
Bibor Máté János: Vázlatok egy pályaképhez. Soltész Zoltánné Juhász Erzsébet (1921–1997)	121
Tószegi Zsuzsanna: A Digitális Irodalmi Akadémia első két évtizede	155
Dippold Péter: A Long Tail és a könyvtárak. Hogyan kapcsolódhatunk a „hosszú farok” jelenséghez?	167
Kerekes Pál: Self-publishing. A könyv-önmenedzselés irodalmi és kiadói modelljéről	181
Fodor János: Tér, idő, tartalom. Kor- és helytörténeti webprojektjeink újabb tanulságai....	191
Németh Katalin: Többnyelvű keresési lehetőségek az online könyvtári katalógusokban	199
Murányi Péter: A magyar könyvtár- és információtudományi folyóiratok feldolgozottsága adatbázisokban és teljes szövegük elérhetősége a hálózaton	207
Bognárné Lovász Katalin: Társadalmiasítás és a könyvtárak. Hogyan vonják be a megyei könyvtárak közösségüket az intézmény működésébe?	217
Senkei-Kis Zoltán: Társadalmi felelősségvállalás a könyvtárakban	231
Koszttyánné Mátrai Rita: MEK hallgatva: a Magyar Elektronikus Könyvtár egyszerűsített felülete képernyőolvasóval	241

TARTALOM

DOKTORANDUSZAINK KUTATÁSAIBÓL

Tóvári Judit: A fejezet tanulmányai elé	251
Orbán Anna: Divéký József könyvillusztrációs tevékenységének kezdetei	255
Hubay Miklós Péter: Könyvtári ontológiák és működésük a XXI. században	269
Vass Anna Johanna: Az RDA és a szemantikus elemkészletek	277
Bílicsi Erika: Nyílt tudomány – közösségi kutatás	285
Winkler Bea: A mesterséges intelligencia és a könyvtárosok	293
Kovácsné Koreny Ágnes: A közösségvezérelt könyvtár elmélete és gyakorlata	303
Sörény Edina: Emberközpontú könyvtár – a közszolgáltatások támogatásáért.....	311
Juhász Éva: Akiket a hitelkártya és a könyvtár összeköt: a könyvtár mint a CRM eszköze a Hyundai Card gyakorlatában	321
Nemes László: Elektronikus platformok az oktatásban és a könyvtárak változó szerepe ...	329

DIGITÁLIS BÖLCSESZET

Fodor János: A fejezet tanulmányai elé. Tudományterületek határain	339
Apor Péter – Bódi Lóránt – Horváth Sándor – Micsik András – Scheibner Tamás: COURAGE: az ellenzéki kultúra adatbázisa	345
Maróthy Szilvia: A tudományos elektronikus szövegkiadások feldolgozása	351
Garamvölgyi László: Open Access folyóirat publikálása ingyenes eszközzel az Eötvös Loránd Tudományegyetemen	357

ABSTRACTS	363
-----------------	-----

AUTHOR INFORMATION	374
--------------------------	-----

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL	380
----------------------------------	-----

ELŐSZÓ

EMBERKÖZPONTÚ KÖNYVTÁRTUDOMÁNY

Biztos vagyok abban, hogy kötetünk olvasói körében a könyvtár: *valóság*. Fontos helyszíne életünknek hallgatóként, egyetemi oktatóként, a társadalom bármely korosztályának tagjaként vagy a könyvtárak munkatársaiként. Annak a valóságnak szerves része, amely a tanulás, a kutatás háttereként, hivatásunk céljaként, de akár közösségi térként, a kulturális örökség őrzőjeként vagy a szabadidő hasznos eltöltésének segítőjeként *értelmet ad* mindennapjainknak.

Aligha képzelhető el könnyebb feladat, mint hangsúlyozni a könyvtár- és információtudomány *emberközpontúságát*, hiszen például szűkebb környezetünk – a budapesti Bölcsészkar – eredményeihez minden intézetében oktatók, hallgatók és könyvtárosok közös munkája szükséges. De vegyük a tudomány bármely területét, a könyvtár számunkra *nemcsak a jelenben valóságos, de a múlt és a jövő letéteményese is*. Ha a tudomány és kultúra eredményei szétszóródnának, ha rendszerező felügyelet nélkül maradnának, akkor – hagyományos és webes könyvesboltokból kifogyva – néhány nemzedék alatt esetlegessé, szóbeszéddé válna mindaz, amit évszázadok óta létrehozunk, amire tapasztalat és újraértelmezés, továbbgondolás és új tudás épül. Könyvtárosok – és levéltárosok – szakértelme, segítsége nélkül a digitalizálás korában is megszakadna a tudomány folytonossága. A kereshetőség pusztája lehetősége sohasem pótolja a *megalapozott tudományos nyilvánosságot*.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete (ELTE BTK KITI) és Könyvtártudományi Doktori Programja az elmúlt években komoly eredményeket felmutatva, stabil hallgatói létszámából fakadóan egyre bővülő méretű szakokat gondoz. Sikeres és színes rendezvényekkel, nem csak papíron élő szakmai együttműködési megállapodások sokaságával, képzési programjainak folyamatos fejlesztésével, korszerű ismeretek átadásával, aktuális kutatásaival, több mint húsz külföldi partnereggyetemmel megkötött ERASMUS-szerződések nyomán nemzetközi szinten is élénk szerepvállalással bír a kar, mind az egyetem, mind Magyarország legnagyobb kulturális intézményrendszere, a *könyvtári hálózat* életében.

Intézetünk bizonyította, hogy a könyvtártudomány hazai központjaként méltó helyszíne a valóságos könyvtárakról két évente rendezett konferenciáknak. A *Magyar Tudomány Ünnepe*hez kapcsolódóan 2017. november 27-én és 28-án már harmadik alkalommal szervezett *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* címmel országos tanácskozást.¹ Az előzőn elhangzott előadásokból készült vaskos kötetet² követően – most is impozáns szerzői és lektori gárdával – egy újabbat tarthat kezében az érdeklődő szakmai közösség.

Öröm számunkra, hogy a könyvtár- és információtudomány területén a legnagyobb magyar tudományos tanácskozás egyetemünkhöz kötődik. Jól megmutatkozik ebben tö-

ELŐSZÓ

rekvésünk a folyamatos *fejlődésre*. Egyszerre van jelen a mostani dolgozatok témái között a múlt értékeinek megőrzése és a digitális kor kihívásainak való megfelelés igénye.

Az ELTE BTK-n folyó könyvtár- és információtudományi képzés nemcsak a legrégebbi felsőfokú könyvtárosoktatás hazánkban, hanem – egyedülként – a képzési spektrum egészét (informatikus könyvtáros alapszak – BA, könyvtártudomány mester szak – MA, könyvtárostánár osztatlan tanárképzés – OTAK, könyvtártudományi doktori képzés – PhD és informatikus könyvtáros részismereti képzés – minor, zenekultúra alapszak zenei könyvtáros specializáció – BA) átfogja nappali és levelező tagozaton. A hallgatókat, kollégákat és vendégelőadókat vállalásunk szerint barátságos, színvonalas szakmai közeg fogadja nálunk, sohasem elfelejtve a más tudományterületekkel történő kooperáció fontosságát, az *interdiszciplinaritás* nélkülözhetetlenségét. Ennek alátámasztására törekedtünk kiadványunk szerkesztésénél is.

Remélem, a kötetünkben szereplő tudományos közlemények elegendő alapot adnak arra, hogy a könyvtári valóság újdonságait, lehetőségeit és kérdéseit szakmai vagy laikus olvasóként egyaránt megismerjük. Ezáltal mindannyian pontosabban láthatjuk majd, mire képesek a könyvtárak a XXI. században és mivel *szolgálhatjuk* mi, könyvtárosok és könyvtártudósok az emberiség mindennapjait.

Budapest, 2018 áprilisa

Kiszl Péter
szerkesztő

Jegyzetek

1. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság III. Konferenciaprogram az előadások tartalmi összefoglalóival. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2017. 47 p. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/35075> [2018. április 5.]
2. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2017. 311 p. Forrás: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/34590> [2018. április 5.]

BEVEZETŐ

A KÖNYVTÁR MINDENKIÉ

A *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* frappáns és lényegre törő cím: olyan tartalmat tudott és tud megjeleníteni, amelyre igen nagy szükség van. A hazai és nemzetközi könyvtári valóság bemutatása, összetett problémáinak feltárása elengedhetetlen a szakemberek számára, akiket közösséggé formál, megosztja tudásukat és újabb kutatásokra sarkallja őket.

De ugyanilyen jelentősége van a *konferenciasorozatnak* és a kapcsolódó, hazai viszonylatban *hiánypótló tanulmányköteteknek* tágabb értelemben is. Szinte reflexszerűen hangsúlyozzuk, hogy *a könyvtár mindenkié, de egyáltalán nem mindegy, hogy mit üzen ez az intézmény a potenciális felhasználónak*, akár valóságosan, akár virtuálisan, milyen kérdésfelvetésekkel, milyen új megközelítésekkel tud megjelenni a szélesebb nyilvánosság előtt.

Ha azt akarjuk, hogy a könyvtár valóságosan jelen legyen az életünkben, sokszor és sokat kell beszélni szerepeiről, hiszen nyilvánvalóan a számtalan szolgáltatás mögött más és más társadalmi szerep húzódik meg. Köszönet illeti tehát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetét, valamint Könyvtártudományi doktori programját, annak vezetőit, hogy elindították és folytatják ezt a konferencia- és szakkönyvsorozatot.

Bár a könyvtárosok igen gazdag konferencianaptárat tudhatnak magukénak, mégis meghatározó a *legjelentősebb magyarországi képzőhely* ez irányú tevékenysége. Nagyon nem mindegy, hogy a jövő könyvtárosai milyen szellemiségű, szakmai megközelítésű képzésben részesülnek, mennyire tudnak gyorsak és naprakészek lenni a könyvtárakkal és a könyvtárosokkal szembeni kihívások felismerésében és a lehetséges válaszok megadásában.

A cél világos: *lehetőséget adni a könyvtárak valós és virtuális szerepének elemzésére, a könyvtárak információközvetítő és tudományos kutatómunkát támogató küldetésének problémafeltárására.*

Világunk olyan gyors változáson megy keresztül, hogy a fenti kérdéseket folyamatosan kell vizsgálni és napirenden kell tartani valamennyit. A gyorsaság, a problémákra való azonnali reagálás, a sokféle megoldás elfogadásának képessége meghatározó fontosságú a hazai könyvtárügy jövője szempontjából is.

Az előző kötetben *Frank Tibor* akadémikus kilenc pontban foglalta össze¹ a magyar könyvtárügy előtt álló feladatokat. Nagyon fontos és meghatározó kihívásokat fogalmazott meg, bár biztos vagyok abban, hogy sajnos, vagy szerencsére, még legalább ennyi egyéb kérdéskört érinthetnénk e tárgyban.

Az első megállapítása az volt, hogy „*a könyvtárak szerepének átalakításával talán elkerülhetővé tehetjük az ott összegyűlt, iradatlan tudásanyag muzealizálódását és megakadályozhatjuk devalválódását, funkcióvesztését*”, majd feladatként így fogalmazott: „*hozzá kell látnunk valamennyi nagy könyvtárunk modernizálásához és fel kell gyorsítani ezt a munkát.*”

BEVEZETŐ

Ezt a gondolatot kiegészíteném azzal, hogy természetesen nemcsak a nagy egyetemi könyvtárak megújítására kell gondolunk – bár szerepük mindenképpen meghatározó –, hanem az ellátás és a teljes körű könyvtári szolgáltatás biztosítása érdekében a legkisebb települések könyvtárait, könyvtári szolgáltató helyeire is. Meggyőződésünk, hogy mind szakmai, mind fenntarthatósági szempontból példaértékű a magyar *Könyvtár-ellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR)* működése.

A 2016-os meghatározó év volt ebben a dinamikus változási folyamatban, mert igen jelentős kormányzati támogatással megkezdődött az *Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) informatikai megújítási programja*.

Ugyancsak folyamatban van annak a szakmai stratégiai dokumentumnak az elkészítése, amelyik a *Nemzeti Felsőoktatási Stratégiához* illeszkedve kívánja definiálni az egyetemi könyvtárak szerepét és meghatározni fejlesztési lehetőségeiket.

A *Modern Városok Program* tervezett beruházásai között is találunk könyvtárakat: várhatóan megújul a jelentős térségi szereppel, állami feladattal is rendelkező egri, szekszárdi és a tatabányai megyei könyvtár.

Új városi könyvtára lesz Hódmezővásárhelynek. Ez azért is igen fontos jelzés, mert a nagyszámú városi könyvtár megújulása meghatározó lépés lehetne a devalválódás, a funkcióvesztés elkerülésében.

Természetesen az infrastrukturális fejlesztések csak akkor lesznek eredményesek, ha tartalmi megújulást is felszínre hoznak. Ennek elősegítését szolgálja az a központi módszertani fejlesztés, amely az EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001 „*Műzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek*” pályázati konstrukció keretében, a *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK)* irányításával „*Az én könyvtáram*” című kiemelt projekt megvalósítását végzi. E program keretében egy, a FSZEK-hez kapcsolódó országos képzési központ is megnyitja kapuit és egy átfogó könyvtárhasználati felmérés is elkészül. Bemutathatóvá válnak a korábbi években végbement változások a könyvtárhasználat és az olvasási szokások vonatkozásában. A vizsgálat elemzi többek között

- a médiahasználatot, az internetezési szokásokat, a tévénézést;
- a könyvtárhasználat gyakoriságát, a szolgáltatások igénybevételét;
- a könyvtár- és könyvtároskép, a könyvtári funkciók, a könyvtár társadalmi szerepeinek értelmezését;
- az olvasási szokásokat, a könyvvásárlást és a házi könyvtár mai fogalmát.

A magyar könyvtárügy fejlesztésében igen sok szereplő aktív együttműködésére van szükség. Ebben a folyamatban fontos szerep hárul a képzőhelyekre, az intézményekre, a civil szakmai szervezetekre, de ebben az összehangolt együttműködésben kiemelt szerepet kell betöltenie az *OSZK Könyvtári Intézetének* is, amely egyúttal a továbbképzés és a minőségügyi fejlesztés országos központjaként is működik.

A tudásanyag muzealizálódásának elkerülése érdekében, a hozzáférés biztosítását kell elsődleges feladattá tenni. Meg kell fogalmazni a szükséges jogszabályi változtatásokat, kiemelten

BEVEZETŐ

a szerzői jogi szabályozás területén és a Kormány által 2017 júniusában elfogadott *Közügyűteményi Digitalizálási Stratégia (KDS)* szellemében, minden erőforrást a digitális tartalmak előállítására és annak szolgáltatására kell fordítani.

Reméljük, hogy a következő konferencián, illetve tanulmánykötetben *a szakma meghatározó képviselői* már e lépések eredményeiről is beszámolhatnak.

Budapest, 2018 áprilisa

Sepsey Tamásné Vigh Annamária
az Emberi Erőforrások Minisztériuma Közügyűteményi
Főosztályának főosztályvezetője

Jegyzet

1. FRANK Tibor: A könyvtárektől az internetig. In: Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2017. 11–12. p.

KÖNYVTÁRAK ÉS PLATFORMOK

A FEJEZET TANULMÁNYAI ELÉ

FODOR PÉTER

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, főigazgató

Hagyománnyá vált, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete (ELTE BTK KITI) konferenciát rendez a könyvtárak társadalmi szerepvállalásáról, küldetésének folyamatos változásáról, megújulásáról. A könyvtári világ valóságos állapota, új kihívásai és az erre adott válaszok mind azt jelzik, hogy a kultúráközvetítés rendszerében továbbra is meghatározó szerepet vállalnak a bibliotékák. Feladatuk, szolgáltatásaik az utóbbi évtizedben és ma is jelentős mértékben és folyamatosan változnak.

Szembesülünk azzal, hogy a könyvtár olvasói, használói, látogatói, élethelyzettől, életkortól függően más-más elvárást fogalmaznak meg a könyvtárral szemben. Ezért egyidejűleg kell kiszolgálni az idősebb korosztályt és a virtuális világban magabiztosan eligazodó gyerekek, fiatalok, diákok, oktatók, kutatók, munkavállalók igényeit. Korábban úgy fogalmazhattunk, hogy korszerű könyvtárnak az tekinthető, amelyik képes a sokszínű könyvtárhasználók eltérő igényeit hagyományos és virtuális módon teljesíteni.

Az előadások alapján készült tanulmányok teljes áttekintést adnak azokról a területekről, ahol a könyvtár támogatása nélkülözhetetlen. Ilyen a tudományos megismerés, a szellemi javak megőrzése és hozzáférhetővé tétele, a hit és a hagyományok átörökítése, a művelődés és a közösségépítés, a gazdasági jólét megteremtése, az oktatás és a tanulás. A könyvtári terület fejlesztési irányairól, nemzeti könyvtárunk tervei és a nemzetközi könyvtáros szervezet stratégiája alapján kapunk képet.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem fordító- és tolmácsképzéséhez kapcsolódóan az 1970-es évek elején jött létre a fordításelméleti tanszéki gyűjtemény. Az új tudományterület meghonosodásával és fejlődésével párhuzamosan gazdagodott a gyűjtemény, s könyvtárrá válva egyszerre szolgálta a tudományos kutatást, az oktatást és a tanulást. Tevékenységük révén mára a kutatás és a képzés bázisává, valódi szellemi műhellyé válhatott a tanszéki könyvtár. A tudomány művelése és az oktatás azonban megköveteli a könyvtár további folyamatos fejlesztését, hiszen a gyűjtemény minőségétől is függ, hogy a kutatások mennyiben tudnak a tudomány fő sodrához kapcsolódni. Ebben kimagasló szerepet töltöttek be az egyetemi oktatók, köztük *Klaudy Kinga* professzor.

A digitális kor a könyvtárak számára egyszerre jelent lehetőséget és megoldandó feladatokat. A társadalmi emlékezet megőrzése és az információk szükséglet kielégítése változatlanul a kiemelt feladatok közé tartozik. Számos dolog azonban megváltozott, mások az adatrögzítés, a megőrzés és a hozzáférés módjai, és mások az adathordozók. Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) *Káldos János* által szakmailag vezetett fejleszt-

téseinek célja nemcsak az, hogy a könyvtár képes legyen megfelelni a digitális környezetnek, hanem hogy innovációval új értéket is teremtsen.

Amikor az emberi tudásról beszélünk, hajlamosak vagyunk meghatározónak látni a szigorú elvek szerint alakított tudományos ismereteket. De *Fehér Miklós* tanulmányának bizonyossága szerint – ahogy az ismeretszerzés, úgy a világról alkotott kép is igen változatos lehet. A különböző dokumentumokkal és közösségi szolgáltatásokkal a könyvtáraknak sokféle igénynek kell megfelelniük. Így a Könyvtári Intézetnek is összetett feladatai vannak.

Rambáb Mária hangsúlyozza, hogy a könyvtárak kulturális missziója nem támaszkodhat pusztán a saját gyűjteményére és nem állhat meg az épület kapujában. A *KönyvtárMozsi* program – mely széles körű összefogással válhatott valóra – elsősorban a kistélepüléseken élők művelődését és szórakozását szolgálja. A 2015 óta futó projekt egyik nagy eredménye, hogy a magyar filmművészet alkotásai eljutnak a közönségükhöz, a másik pedig az, hogy jelentősen megerősödött ebben a programban a résztvevő könyvtárak közösségépítő szerepe.

Az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Könyvtára egyszerre látja el a tudomány művelésének, valamint a felsőfokú képzés és a tanulás támogatásának feladatát. Őrzője és átadója is a magyar neológia hagyományainak és szellemi örökségének. *Nagy János Ádám* felhívja a figyelmet, hogy e páratlan gyűjtemény számbavétele és föltárása igazi kihívást jelent a tudomány és a gyakorlat felől közelítő szakemberek számára egyaránt.

A magyar könyvtári kultúra ügyét szolgálja a 2011-ben indult a „*Könyvtár, ami összeköt – Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok együttműködése*” című évente sorra kerülő programsorozat. Ezen azok a környező országokban élő magyar könyvtárosok vehetnek részt, akik a Magyar Országgyűlés Elnöke által kiírt pályázaton erre ösztöndíjat nyertek. A könyvtárosok együttműködésének, tapasztalatcseréjének az a célja, hogy a nemzetpolitikai feladatokkal összhangban a könyvtárak minél hatékonyabban mutassák be a magyar kulturális örökséget – derül ki *Redl Károly* munkájából.

Az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) a világ legnagyobb és legbefolyásosabb könyvtáros szervezete küldetéséhez és alapértékeihez híven, erősíteni kívánja a könyvtárak társadalomban betöltött szerepét, fejleszteni az információ- és a tudásközvetítésben végzett munkáját, s támogatni a kulturális örökség megőrzésében és átadásában vállalt feladataikat. Ezek a célok csak a hazai és a nemzetközi szervezetekkel és intézményekkel való szoros együttműködéssel, továbbá jól kiépített kapcsolatrendszer révén valósíthatók meg. Az IFLA súlyt helyez olyan normatív dokumentumok – mint pl. a stratégiai terv, a trendtanulmányok és a szakmai irányelvek – kidolgozására, melyek előmozdítják a könyvtárak ügyét. *Barátné Hajdu Ágnes* – aki immár másodszor is megválasztott tagja az IFLA legmagasabb szintű vezetésének (Governing Board) – első kézből számol be az aktualitásokról.

A FEJEZET TANULMÁNYAI ELÉ

A pénzügyi tudatosság előmozdítására indított, jelenleg is zajló magyarországi projekteknek számos kapcsolódási pontja van az ELTE könyvtártudományi oktatási programjaival, a képzési és kimeneti követelményekkel (KKK). A *Kiszl Péter* által vezetett Könyvtár- és Információtudományi Intézet modellértékű kezdeményezései egyrészt elő kívánják mozdítani, illetve elmélyíteni a könyvtárak és a gazdasági szektor kapcsolatát, másrészt erősíteni a könyvtárosok szerepét a vállalkozások fejlesztésében. A jövő könyvtárvezetőinek pedig olyan gazdálkodási és forrásszerzési kompetenciákat átadni, melyek egyre inkább nélkülözhetetlenek a közgyűjtemények hatékony működtetésében.

Az oktatás és a tanulás támogatása mindig a könyvtárak alapfeladata közé tartozott. Az oktatás, a formális képzésben való részvétel azonban csak a XX. század végére vált a könyvtárakkal szembeni követelménnyé. *Csiké Tibor* részletesen kifejti, hogy az oktató könyvtár ma már jelen van a képzés valamennyi szintjén az óvodai neveléstől a doktori képzésig, a könyvtártudományi képzésben pedig önálló szak keretében folyik a könyvtárostanárok felkészítése.

Remélem, hogy a konferencián elhangzott előadások kötetbe szerkesztve hozzájárulnak a továbbgondoláshoz, új kérdések felvetéséhez, mintegy megelőlegezve a következő eszmecseréket.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 19–29.

EGY ÚJ TUDOMÁNYÁG SZÜLETÉSÉNEK KÖNYVTÁRI VONATKOZÁSAI

KLAUDY KINGA

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, professor emeritus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Egy olyan tudományág könyvtárának megteremtéséről fogok beszélni, amelynek első művei akkor születtek, amikor elkezdtem egyetemre járni, és még alig jutottak el hozzánk, amikor 1973-ban elkezdtem az ELTE BTK akkor alakult Fordító- és Tolmácsképző Csoportjában fordítástechnikát oktatni. Ez az új tudományág a fordításelmélet vagy fordítástudomány, angolul Translation Studies, amely nem elsősorban szépirodalmi fordításokkal, hanem a legtagabb értelemben vett nyelvi közvetítés eredményével, folyamatával és funkciójával foglalkozik, tehát a tolmácsolás kutatásától a szakfordításon át az audiovizuális fordításig az interlingvális nyelvi kontaktusok legváltozatosabb területeit tekinti kutatási tárgynak. Akkor, amikor én találkoztam vele, még csak válfélben volt az irodalomtudománytól, ezért a tanszéki könyvtár fejlesztésének első szakaszában a szótárakon és enciklopédiákon kívül elsősorban nyelvészeti könyveket vásároltunk, főleg összehasonlító stilsztikákat, kontrasztív nyelvészeti munkákat, olyasmit, amiről azt gondoltuk, hogy segít a fordítás és a tolmácsolás oktatásában. Ebben az első szakaszban, mely 1973–1990-ig tartott, a tanszék a Ménesi úti Eötvös-kollégiumban kapott helyet, könyvtárszobánk nem volt, a könyvek a tanári szobák zárt szekrényeiben voltak, de nem is nagyon jutott eszébe a hallgatóknak könyvet kölcsönözni, hiszen még a tanárok sem értettek egyet abban, hogy van-e szükség elméletre a fordítás oktatásában. A második korszakban (1990–2000), az Amerikai úti új helyszínen, amelyről az előadásban részletesen is fogok beszélni, a fordításelmélet fontosságát világszerte sikerült bizonyítani. A harmadik korszak 2001-ben kezdődött, amikor a számunkra kijelölt Trefort-kerti szobák egyikében egy „bejárás” alkalmával megláttam, hogy bontják a régi könyvtár gyönyörű szekrényeit, és sikerült a bontást megakadályoznom, sőt sikerült a már lebontott felső szekrényeket vissza is építtetnem. Most ebben a gyönyörű faburkolatos könyvtárban zajlik a Fordítástudományi Doktori Program hallgatóinak élete, egy olyan fordítástudományi szakkönyvtárban, amelyet beleng a fordítástudomány légköre, amely több mint ezer fordítástudományi szakkönyvet tartalmaz, és ezek állandóan használatban is vannak. Végül pedig a Fordítástudományi Doktori Program hallgatóinak könyvtárhasználati szokásairól fogok beszélni.

Könyvtárak pályám kezdetén

Meglepett a felkérés, mert nem vagyok könyvtártudományi szakember, de mikor jobban belegondoltam, ráébredtem, hogy pályám alakulásában olyan nagy szerepet játszottak a könyvtárak, hogy köszönetet kell mondanom ezért a lehetőségért.

Köszönetet kell mondanom a XII. kerületi Böszörményi úti gyermekkönyvtárnak, ahol általános iskolásként az ötvenes években találkoztam először azzal az élménnyel, hogy milyen jó dolog könyvet kölcsönözni, időre visszavinni, új olvasmányokkal megrakodva hazaindulni, és már az utcán elkezdeni olvasni, mert nem lehetett kívárni, hogy hazaérjen az ember. Köszönetet kell mondanom a Szilágyi Erzsébet Gimnázium könyvtárának, melynek gyakori látogatója voltam, és még plakátot is rajzoltam a könyvtár bővítésére fordítandó (alig merem leírni) 10 filléres mozgalom számára. És köszönetet kell mondanom bölcsészkarj éveim (1963–1968) összes könyvtárának. Mindegyik a maga módján jelentett élményt. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara (ELTE BTK) akkor még a Pesti Barnabás utcában volt, közel a Duna-parti lépcsőkhöz. Nekem a szabadság mámorító élményét jelentette, hogy délelőtt nem kell iskolapadban ülni, hanem választani lehet, hogy az ember elsétál a Duna-parton az épülő Erzsébet hídtól az Országgyűlési Könyvtárig vagy bemegy az Egyetemi Könyvtárba, esetleg a Múzeum-kertbe, a Széchényi Könyvtárba. Az Országgyűlési Könyvtárban azt csodáltam, hogy ide, ebbe a szentélybe egyáltalán beengednek. Felnőtté válásom fontos állomása volt ez az élmény. Az Egyetemi Könyvtárat azért szerettem, mert minden megvolt benne, és mindent lehetett kölcsönözni. A Széchényi Könyvtárban, mely akkor még a Nemzeti Múzeumban volt, nagyon jókat lehetett beszélgetni az ablakmélyedéseiben. Amúgy a hatvanas években még az egész napot az egyetemen töltöttük, mert mindenki a menzán ebédel. Ha nem az említett nagy könyvtárakban voltunk, akkor vagy valamelyik tanszéki könyvtárban, vagy a Váci utcáról nyíló Kari Olvasóban töltöttük a napot, a ruhatár előtti térben ismerkedtünk, ott kötöttünk barátságokat és egyáltalán, ott zajlott az életünk.

Három könyvtári munkahelyem

Nem csoda tehát, hogy a diploma megszerzése után is könyvtár közelben maradtam, sőt, mivel nyugodalmas helyet kerestem, ahol munkaidőben talán fordítani is lehet, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Központi Kémiai Kutatóintézetének Könyvtárában helyezkedtem el segédkönyvtárosként. Feladatom nem volt nehéz, a frissen beérkező idegen nyelvű tudományos folyóiratokat kellett szortíroznom, bevételeznem és a *Chemical Abstracts* példányait kiadnom a kutatóknak. Akkor láttam meg, hogyan dolgoznak az igazi tudományos kutatók, és miként használják a könyvtárat. Én addig ugyanis csak a vizsgákra való felkészülésre használtam, náluk viszont a kutatás elengedhetetlen része volt, hogy naprakészen kövessék a nemzetközi tudományos eredményeket. Láttam, hogy idegen nyelven olvasnak, publikálnak, nemzetközi konferenciákra járnak, ahol előadásokat tartanak. A múlt század hetvenes éveiben ez az életforma csak a természettudományos és műszaki kutatóintézetek kutatóira volt jellemző, a bölcsészeknél ilyet addig nem láttam, de már akkor elhatároztam, hogyha megtalálom a kutatási területemet, én is így akarok élni és dolgozni. Hamarosan még közelebb kerültem a tudományos kutatás és fejleszt-

tés kérdéseihez az MTA Könyvtára *Tudományszervezési Tájékoztatójának* munkatársaként, ahol az ilyen tárgyú cikkek szemlézése volt a feladatom.

Innen már csak egy lépés volt, hogy a témámat is megtaláljam, és az is a könyvtároskodáson keresztül történt. Harmadik munkahelyemen, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Nyelvi Intézetében nem volt könyvtárszoba, de az idegen nyelv oktatásával kapcsolatos könyvek és folyóiratok rendszeresen érkeztek, ám ezek aztán zárt szekrényekbe kerültek. Tudományos segédmunkatársként szívesen vállaltam, hogy gondozom a könyvtárat. Kitettem szabadpolcra a folyóiratokat, ahogy a Kémiai Kutatóban láttam, de nem nagyon jöttek az olvasók. Ezért néhány kollégával együtt havonta rendeztünk beszámolókat egy-egy frissen érkezett tudományos könyvről. Egy ilyen beszámoló alkalmával nekem jutott Revzin és Rozencvejg *Осзнovi obscevo a masinnovo perevoda*¹ című, 1964-ben megjelent könyvének ismertetése, és akkor tudtam meg, hogy a fordításnak nemcsak gyakorlata van, amit én akkor már rendszeresen műveltem, hanem elmélete is. Nem sokkal később egyik kollégámat, *Ferenczy Gyulát* megbízták az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Csoportjának megalakításával, és mivel tudta, hogy én rendszeresen fordítok, sőt egy fordításelméleti könyvet is elolvastam, rám esett a választása.

Egy új tudományág könyvtárának felépítése: első szakasz

Előadásom most kezdődő részében egy olyan tudományág könyvtárának megteremtéséről fogok beszélni, amelynek első művei akkor születtek, amikor elkezdtem egyetemre járni,² és még alig jutottak el hozzánk, majd amikor 1973-ban az ELTE BTK akkor alakult Fordító- és Tolmácsképző Csoportjában fordítástechnikát kezdtem oktatni. Ez az új tudományág a fordításelmélet vagy fordítástudomány, angolul Translation Studies, amely elsősorban nem szépirodalmi fordításokkal, hanem a legtagabb értelemben vett nyelvi közvetítés eredményével, folyamatával és funkciójával foglalkozik, tehát a tolmácsolás kutatásától a szakfordításon át az audiovizuális fordításig az interlingvális nyelvi kontaktusok legváltozatosabb területeit tekinti kutatási tárgynak. Legalábbis így van ez napjainkban. Akkor, amikor én találkoztam a fordítástudománnyal még csak válféltben volt az irodalomtudománytól, és ez meghatározta a tanszéki könyvtár fejlesztésének irányát is az első időkben.

Megalakulásakor 1973-ban, a tanszék a Ménesi úti Eötvös-kollégiumban kapott néhány tantermet. Könyvtárterem nem volt. Mivel fordításelméleti könyvek nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is alig születtek, a tanszéki könyvtár fejlesztésének első szakaszában a szótárakon és enciklopédiákon kívül elsősorban nyelvészeti könyveket vásároltunk, főleg összehasonlító stilsztikákat, kontrasztív nyelvészeti munkákat, olyasmít, amiről azt gondoltuk, hogy segít a fordítás és a tolmácsolás oktatásában. Egy nagyobb könyvadományt kaptunk a British Counciltől, melynek anyaga semmiben nem különbözött az angol nyelvi tanszékeknek nyújtott könyvtárfejlesztéstől. Mint említettem, könyvtárszobánk nem volt, a könyvek a tanári szobák zárt szekrényeiben voltak, de

nem is nagyon jutott eszébe a hallgatóknak könyvet kölcsönözni, hiszen még a tanárok sem értettek egyet abban, hogy van-e szükség elméletre a fordítás oktatásában. Volt egy „Bevezetés a fordítás elméletébe” című előadás, amelyet a kiváló nyelvész, *Fülei Szántó Endre* tartott, de ezek az élvezetes előadások inkább az általános nyelvészet alapfogalmaival ismertették meg a hallgatókat, és senki számára nem volt világos, milyen kapcsolat lehet a nyelvészeti ismeretek elsajátítása és a fordítások minőségének javulása között.

Volt azonban egy téma, amelynek kapcsán mégis felmerült, hogy van-e szükség fordításelméleti könyvek olvasására és (beszerzésére), méghozzá a fordítástechnikai tankönyvek kérdésében. Az oktatók egy része úgy látta, hogy a fordítás és tolmácsolás oktatásában nincs szükség tankönyvekre, mindig friss anyagokkal kell dolgozni. Én ellenkező véleményen voltam, úgy éreztem, hogy egy fél éves (később egy éves) képzésben csak akkor lehet eredményt elérni, ha megpróbáljuk a korábbi fordítónemzedékek tapasztalatait összegyűjteni, rendszerezni és átadni a kezdő fordítóknak. A fordítástechnikai tankönyvek írásához viszont szükség volt valamiféle elméleti alapozásra is.

Egy új tudományág könyvtárának felépítése: második szakasz

A döntő fordulatot a rendszerváltás hozta, több szempontból is. A Ménesi úti Eötvös-kollégiumból 1990-ben átköltöztünk az Amerikai útra, jóval nagyobb és kényelmesebb termekbe, ahol az egyik szeminárium termet be tudtuk rendezni könyvtárnak. A kényelmes, új székek és asztalok mellett öt könyvtári szekrényből állt a berendezés, és amikor kicsomagoltuk a Ménesi útról áthozott könyveket, elhatároztuk, hogy az angol, német, francia, és orosz könyvek mellett a fordításelméleti tárgyú könyvek külön szekrényt kapnak. Ez a látszólag kis lépés messzemenő következményekkel járt a könyvtár-fejlesztés szempontjából.

Mikor számítógépre vittük a tanszék könyvállományát, én optimistán a FE 0001 számot adtam az első beletárolt fordításelméleti könyvnek, számítva arra, hogy egyszer csak eljutunk az ezerig, majd elkezdtem behordani otthonról az akkora már szépen felgyülemlett fordításelméleti könyveimet, melyeket külföldi útjaimon vásároltam vagy maguktól a szerzőktől kaptam dedikálva.

A kilencvenes évek másik fejleménye ugyanis az volt, hogy kinyílt előttünk a világ. Hirtelen rengeteg pályázati lehetőség adódott (Tempus, FEFA) arról nem is beszélve, hogy felvettük a kapcsolatot az Európai Bizottság és az Európai Parlament fordítószolgálatával és sok támogatást kaptunk tőlük. Támogatták a nemzetközi konferenciákon való részvételt, nemzetközi konferenciák rendezését, sőt még a könyvtárfejlesztést is. Megtámasztalhattuk, mennyi fordításelméleti konferenciát rendeznek a világban, mennyi új fordítástudományi folyóirat születik, és személyesen is megismerkedhettünk a fordítástudomány nagy alakjaival, sőt meg is hívhattuk őket. Akkor járt nálunk *Gideon Toury*, *Anthony Pym*, *Mona Baker*, *José Lambert*.

Ennek a folyamatnak a csúcsa volt, amikor 1996-ban tanszékünk az MTA Nemzetközi Irodájával együtt rendezte meg a második nemzetközi *Transfere Neceesse Est* konferenciát. A negyven országból érkezett több mint négyszáz résztvevő között olyan nevek voltak, mint *Eugene Nida*, *Mary Snell-Hornby*, *Peter Newmark*, akik ma mind a fordítástudomány klasszikusainak számítanak. És könyveket is hoztak. *Daniel Gile* külön gondoskodott róla, hogy az amszterdami John Benjamins kiadó, mely akkor kezdte el a *Translation Studies Library* sorozatát megjelentetni, egy nagyobb könyvszállítmányt küldjön nekünk. Igaz, a könyvek vámproblémák miatt nem érkeztek meg időben a konferenciára, de nagy részük a konferencia után itt maradt, növelve a fordításelméleti könyveink számát. Mondhatjuk úgy is, hogy ez a konferencia feltette Magyarországot a nemzetközi fordítástudomány térképére, és ez nagyon fontos volt a könyvtárfejlesztés szempontjából is. Kezdtük kapni a tiszteletpéldányokat, recenziós példányokat, előfizetési felhívásokat. Ha megnyílt valamilyen forrás és szóltak, hogy másnapra kérik a megvásárlandó könyvek listáját, mi azonnal tudtuk, mit szeretnénk rendelni.

A nemzetközi konferencia másik hozadéka az volt, hogy a fordításelmélet nagy alakjairól kiderült, majdnem mindannyian valamelyik egyetem fordítástudományi tanszékén dolgoznak: *Mary Snell-Hornby* Bécsben, *Peter Newmark* Surrey-ben, *José Lambert Leuvenben*, *Daniel Gile* pedig a párizsi Institut Supérieur d'Interprétation et Traduction (ISIT) oktatója. Ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy a fordításelmélet oktatása világszerte szerves része a fordítóképzésnek. Közben én vettem át a „*Bevezetés a fordítás elméletébe*” című előadást, és megpróbáltam rászoktatni a hallgatókat az elméleti művek olvasására. Most nem az általános fordításelméletre gondolok, tehát a fordíthatatlanság és az ekvivalencia filozófiai problémáira, hanem a leíró és az alkalmazott fordítástudományi művek olvasására, melyek a fordítók gyakorlati munkájában is hasznosíthatók. Akkor már háromszáz körül volt a fordítástudományi szakkönyveink száma, tehát volt miből válogatni a fordításelméleti vizsgákra. *Szabari Krisztina* tanárnő, kiváló kolléganőm javaslatára, aki a tolmácsolás elméletéből vizsgáztatta a hallgatókat, kikötöttük, hogy mindenkinek mást kell olvasnia a vizsgára, amivel rábírtuk a hallgatókat, hogy egyeztessék olvasmánylistáikat és beszéljenek egymással is ezekről a könyvekről. Ezt a gyakorlatot egyébként máig követjük.

Egy új tudományág könyvtárának felépítése: harmadik szakasz

A szakkönyvekhez való hozzájutás szempontjából nagy előrelépést jelentett, mikor a 2000–2001-es tanévben beköltöztünk a Trefort-kertbe, hiszen körül lettünk véve angol, német, francia nyelvű könyvtárakkal, melyekben azért szintén szaporodott a fordítástudományi könyvek száma. Ezt onnan tudom, hogy mikor a hallgatóknak a zárthelyi dolgozat utolsó tételeként egy szabadon választott mű tartalmát kell leírniuk, mindig kapnak egy olyan kérdést is, hogy hogyan jutottak hozzá? Ebből tudom lemérni, hogy hol van a legtöbb fordítástudományi szakkönyv. Sajnos, nem készítettem statisztikát ezekből a válaszokból, de emlékeim szerint a saját tanszéki könyvtárunkon kívül az Országos

Idegennyelvű Könyvtár van legjobban ellátva fordítástudományi szakkönyvekkel, ami azt hiszem, természetes is.

Visszatérve a saját könyvtárunkra: 2000-ben, a költözéskor csak egy hajszálon múlt, hogy lett saját könyvtárunk. Az „F” épület első emeletének bejárásakor, mikor már tudtuk, hogy ott lesznek a tanszék szobái, a 11-es szobában éppen a gyönyörű faburkolatú, zárható üvegajtós könyvszekréneysor felső szekrényeit bontották. Hármat már le is bontottak, mikor szerencsére tudtam beszélni *Manber Károly* dékán úrral, hogy ne fosszanak meg minket ettől a szép örökségtől (a Lágymányosra költöző Természettudományi Kar egyik tanszékének könyvtáráról volt szó). Ő szerencsére, azonnal intézkedett, és még a három lebontott szekréneysort is sikerült visszaépíttetni.

A tanszéki könyvtár átalakítása a Fordítástudományi Doktori Program igényei szerint

Ez a könyvtárszoba lett az otthona a 2003-ban indult Fordítástudományi Doktori Programnak. Kiderült, hogy igazam volt, mikor az első leltározott fordítástudományi könyvnek a FE 0001 számot adtam, mert amilyen viharosan fejlődött a fordítástudomány az ezredfordulón, olyan gyors ütemben fejlődött a fordítástudományi könyvállomány is. Emiatt a könyvtárat többször át kellett rendeznünk. Az történt ugyanis, hogy az internet áldásainak következtében az angol, német és francia alkönyvtárat egyáltalán nem használták a hallgatók, az orosz már 1996-ban használaton kívül került, mert akkor végzett az utolsó orosz csoportunk. Tehát ezek az alkönyvtárak már kevesebb helyet igényeltek, és ez szerencse volt, mert kellett a hely az új feladatnak megfelelő új beszerzéseknek.

A doktori program indulásakor a folyamatosan növekvő fordítástudományi alkönyvtár mellé alapítanunk kellett egy új alkönyvtárat: a doktori segédkönyvtárat, mely az újonnan indult doktori program igényeit szolgálta ki a fordítástudomány segédtudományait jelentő szövegyelvészeti, pszicholingvisztikai, szociolingvisztikai, pragmatikai és más alkalmazott nyelvészeti könyvekkel. Helyet kellett találnunk a doktori értekezések alkönyvtárának is, mely nemcsak a Fordítástudományi Doktori Programban megvédett értekezéseket tartalmazza több példányban is, hanem sok más doktori értekezést, amelyek valamilyen szempontból hasznosak lehetnek a fordításkutatóknak. Bár az utóbbi időben már sok helyütt nem szerepel a meghívókon ez a lehetőség, de mi még tartjuk azt a szokást, hogy a disszertációkat a nyilvános védés előtt a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék Könyvtárában el lehet olvasni.

A fordítástudományi alkönyvtár most már a tanszéki könyvtárnak egy teljes falát elfoglalja, és ha valaki belép a tanszék honlapjára (www.elteftt.hu) akkor megláthatja, hogy a leltári szám szerinti katalógusban a FE 0843 leltári számnál tartunk. A könyvtárosi teendőket az ösztöndíjas PhD hallgatók végzik, de szoktunk kapni gyakornokot a Könyvtár- és Információtudományi Intézettől is, akikkel eddig nagyon meg voltunk elégedve. Az állomány gyarapítását nagyban elősegíti, hogy két fordítástudományi folyóiratnak vagyok a főszerkesztője: a *Fordítástudománynak* és az *Across Languages and*

Cultures-nek, ez utóbbit az Akadémiai Kiadó adja ki. Ezekben rendszeresen közlünk angol és magyar nyelvű recenziókat a frissen megjelent kiadványokról, és ehhez, ha kérjük, megkapjuk a recenziós példányokat.

A fordítástudományi folyóiratok közül a négy legfontosabbat (*Target*, *Babel*, *Meta*, *Interpreting*) az egyetem fizeti elő nekünk, a többi szerkesztőbizottsági tagság fejében kapjuk (*The Translator*, *Perspectives*, *mTm*). Bár a folyóiratokkal már elértünk ahhoz a problémához, hogy a viszonylag nagy fordítástudományi szakkönyvtár sem elég ahhoz, hogy lépést tartsunk a legújabb eredményekkel. A John Benjamins kiadó *Benjamins Translation Library* sorozata már a 139-ik köteténél tart, és bár nem mindegyik egyformán érdekes számunkra, a 135. kötetet (*Explicitation in Consecutive Interpreting*), amelyet 2018 januárjára hirdetnek, nagyon jól tudnánk használni, de az ára átszámítva több mint 40 ezer forint.

Szerencsére folyamatosan bővülnek az internetes hozzáférési lehetőségek. Én magam is igyekszem folyamatosan hozzáférhetővé tenni tanulmányaimat az *academia.edu* és a *researchgate.net* segítségével. 2017 tavaszán kezdtem feltenni a cikkeimet, tulajdonképpen azért, hogy a hallgatóim könnyebben hozzáférjenek, és magam is megdöbbentem, hogy naponta kapom az értesítéseket a világ minden tájáról, hogy olvasnak vagy letöltönek. Különösen szeretem, mikor az *academia.edu*-n rákattintok a *Countries* hívószóra, és feljön a világtérkép különböző sűrűségű kék színekkel besatírozva, hogy hol, mennyien olvasnak. Rákattintással a pontos számot is megmondják. Most például sejtem, hogy valaki Jakartában valószínűleg az explicitációról írja a disszertációját, annyiszor jön fel nekem Jakarta. Meg is tudhatnám, kiről van szó, de sajnos azért már fizetni kellene.

A Fordítástudományi Doktori Program hallgatóinak könyvtárhasználati szokásai

Természetesen a doktorandusz hallgatók jóval előttem járnak az internet kínálta lehetőségek kihasználásban, és széles körben igénybe veszik a könyvtárak ilyen irányú szolgáltatásait. Mikor erre az előadásra készültem, körbeküldtem egy erre vonatkozó kérdést a doktori program hallgatóinak, és nagyon érdekes válaszokat kaptam, melyek közül néhányat szeretnék most megosztani Önökkel. Úgy látom, most 2017-ben átmeneti állapotban vagyunk a p-könyv és az e-könyv között, és néhány év múlva talán érdekes lesz olvasni ezt a pillanatfelvételt erről az átmeneti állapotról.

A három kérdés, amelyet a Fordítástudományi Doktori Program jelenlegi és korábbi PhD hallgatóinak feltettem a következő volt: 1) Milyen tapasztalatai vannak a könyvtári információs szolgáltatások terén? 2) Hogyan látja a könyvtárak jövőjét? 3) A doktori képzés befejezése után jár-e még könyvtárba? A 60 megkérdezett hallgatóból 21-en válaszoltak, ami mutatja, mennyire érdekli őket a téma. A válaszokat a hallgatók engedélyével teljes terjedelemben is publikálni fogom a *Fordítástudomány* című folyóiratban.³ Most csak néhány jellegzetességet emelek ki.

Először nézzünk néhányat a „Jár-e még könyvtárba?” kérdésre adott válaszok közül! Most a nemleges válaszokra koncentrálunk, bár a két véglet, a „Soha nem járok könyv-

tárba” és a „Még mindig sokat járok könyvtárba” között sokféle átmenet bontakozik ki a válaszokból. Az idézetek után a hallgató nevének kezdőbetűje szerepel.

- Papíralapú könyvtárba nagyon ritkán járok. (BM)
- Ami a tudományos kutatómunkát illeti, személy szerint könyvtárat szinte soha nem használlok. (ZP)
- [...] a könyvtár a „benn ülő, jegyzetelő” funkcióját több mint 20 éve elveszítette számomra. (NN)
- Nagyon régen nem jártam már könyvtárban, legfeljebb a tanszék könyvtárát látogatom [...] (RE)

Mindez nem azt jelenti, hogy az illető nem olvassa a szakirodalmat, csak azt, hogy más módon jut hozzá. Mint említettem, a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék Könyvtárának fordításelméleti alkönyvtára közel ezer címet tartalmaz (www.elteftt.hu) tehát annál a válaszadónál, aki azt írja, hogy „csak” a tanszéki könyvtárat használja, ekkora választékra kell gondolni. Ez kiderül abból is, ahogy a könyvtárba nem járók megindokolják, hogy miért nem:

- Az én területem (számítógépes fordítástámogatás) még rendkívül új, és nem sok anyag áll rendelkezésre, még a „nagyok” 10–20 éves munkáihoz is csak úgy fértem hozzá, hogy az Amazontól megvásároltam e-könyv formában. (AH)
- Azt gondolom, a könyvtári beszerzések nem képesek követni a tudomány fejlődését. (BM)
- A blattolás és a szemmozgás kutatás is a nagyon fiatal kutatási területekhez tartozik, eddig csak a saját könyvtárunkból sikerült hozzá szakirodalmat találni. (FCSE)
- Én audiovizuális fordítást is tanítok, és ehhez nem nagyon találok itthon szakirodalmat. (LÁ)

Mint látjuk, olyan új kutatási területekről van szó (számítógépes fordítás, szemmozgás követés, audiovizuális fordítás), melyeket nehezen tud követni a könyvtári beszerzés. Arra is adnak ötleteket a hallgatók, hogy minek kellene megváltoznia, ahhoz hogy érdemes legyen könyvtárba járniuk:

- [...] ha a könyvtár hozzáférést nyújtana olyan felületekhez, amelyekhez magánemberként csak nehezen vagy sok pénzért férhetünk hozzá. [...] A Google Books, amin rengeteg könyv elérhető, de sok oldal kihagyással, például köthetne valamiféle szerződést könyvtárakkal, hogy a könyvtári felületeken elérhetőek legyenek ezek a digitalizált könyvek teljes terjedelemben. [...] Ha tudnám, hogy ez a könyv teljes terjedelemben ott van egy könyvtári gépen, minden bizonnyal bemennék olvasni belőle. (SJ)
- [...] hosszú távon szerintem a legjobb talán az lenne, ha a könyvtárak a rég(ebb)i források digitalizálásának adnának maximális prioritást. (ZP)

A válaszolók közül többen utalnak a tanszéki könyvtár fordítástudományi alkönyvtárának hasznosságára:

- Számomra a fordítástudományi könyvtár hatalmas segítség volt, mivel ezeket az alapműveket nem lehet sehol máshol elolvasni, az interneten sem találhatóak meg, tehát ezek nélkül a nyomtatott anyagok nélkül szinte lehetetlen lett volna a doktori program teljesítése és a saját kutatások beindítása. (MA)
- [...] a kutatásomhoz meg főként az FTT könyvtárát használtam, hiszen itt majdnem mindent megtaláltam, amire szükségem volt. (SJ)
- [...] de mindazt, ami a fordítástudomány magját, alapvetéseit, lényegét, eddigi eredményeit illeti, a tanszéki könyvtárban szoktam megkeresni. (KDSz)

A tanszéki könyvtár nemcsak a fordítástudományi könyvek nagy választéka és elérhetőisége szempontjából fontos, hanem mint közösségi tér, mint tudományos műhely is.

- Fontosnak tartom a saját tudományunkra nézve, hogy az egyre gyarapodó könyvtári állomány a fordítástudomány megalapozottságát, tudományos alapját is jól bemutatja – és fórumként egyfajta fészket, otthont is ad a tudományos élethez. (RE)
- [...] ez a könyvtár azzal, hogy helyet ad a doktori iskolai felvételinek, az előadásoknak, a vizsgáknak, a doktori szigorlatoknak és a házi védéseknek, valamint az FT21 előadásainak, a doktoranduszok egész pályafutását kíséri végig, ott van a levegőjében a tudományról, a tudományért folytatott rengeteg együtt gondolkodás, vita, izgalom és emiatt különösen fontos hely számomra. (KDSZ)

Mint említettem a hallgatók nagyon leleményesek a különböző internetes hozzáférési lehetőségek feltárásában, a könyvtárba nem járók vagy ritkán járók válaszaiból az online hozzáférési lehetőségek széles skálája bontakozik ki:

- [...] az ELTE-adatbázisait használtam VPN-n keresztül. (PK)
- A www.erudit.org-hoz hasonló a www.tandofolin.com oldal is, a <https://scibid.com>-ról is legálisan érhető el könyvek. (FCSE)
- [...] a folyóiratok cikkeit és a könyvfejezeteket is inkább letöltöttem a Sciencedirect-ről vagy a Gruyter-ról. (GA)
- [...] újabb előrelépés, hogy már digitálisan is lehet anyagokat kölcsönözni. (RE)
- [...] az ELTE wifi-kapcsolatán keresztül. (SJ)
- academia.edu és research. gate [...] feltöltés, letöltés, követés. (GA, RE, SJ, ZV, ZP)

Legtöbbször az academia.edu és a researchgate.net lehetőségeit említették, ahol nemcsak feltölteni és letölteni lehet, hanem követőjévé is lehet szegődni a hasonló témában dolgozó kutatók munkásságának. Továbbá nemcsak kész tanulmányokat, hanem folyamatban lévő kutatásokat is meg lehet osztani, tehát elősegíti a nemzetközi kapcsolatok építését, nemzetközi kutatócsoportokba való bekapcsolódást. Bizonyára még számos olyan lehetőség van és keletkezik szinte naponta, amelyre a könyvtárosok irányíthatnák rá az egyetemi hallgatók figyelmét.

Többen is voltak, akik a könyvtárak szerepét tágabb perspektívába helyezték, és megváltozott szerepüket hangsúlyozták:

- [...] ahogyan a fordítókkal szemben él egy nagyon erős tévhit (a fordító ül a gépe előtt magányosan és gépel), úgy a könyvtárakkal, könyvtárosokkal szemben is él egy nagyon erős tévhit, amely leszűkíti a könyvtárak szerepét arra, hogy ott kölcsönözni lehet könyveket. Ehhez képest a könyvtári szolgáltatások nagyon kibővültek, igyekeznek lépést tartani a korral, ugyanúgy megjelentek az infokommunikációs eszközök, mint a fordítások piacán – csak éppen azok számára, akik nem e két szférában vannak, mindez nem ismert. (FM)
- Felesleges lenne tagadni az internet térhódítását és kardinális fontosságát, de szerencsére nem kell letennünk a voksunkat a könyvtár vagy az internet mellett, hiszen mindkettőt használhatjuk saját igényünk szerint. A könyvtárak szerepének csökkenését talán nem is problémaként kell kezelni, hanem átalakulási folyamatként, amely megváltoztatja a tudósok és kutatók munkamódszerét, a könyvtárosok feladatkörét. (MD)

Az utolsó idézet meg is adja a mondottak összefoglalását. A Fordító- és Tolmácsképző Tanszék a maga részéről mindkét irányban fejlődik. Miközben folyamatosan bővítjük a fordítástudományi alkönyvtárunkat, igyekszünk követni az infokommunikációs technikák fejlődése által nyújtott lehetőségeket is: az oktatók feltöltik tanulmányaikat a közösségi tudományos fórumokra, a tanszéken született tudományos művek nagy része szabad hozzáférésű e-book, mely a tanszék honlapján (www.elteftt.hu) keresztül bárki számára elérhető. Ami engem illet, már erre az előadásra készülve is sokat tanultam, részben a doktorandusz hallgatók által feltárt lehetőségekből, részben saját egyetemünk eddig nem tudatosított lehetőségeiről. Például, mikor ennek a példásan szervezett és dokumentált konferenciasorozatnak a korábbi anyagait letöltöttem, akkor szereztem tudomást az ELTE Digitális Intézményi Tudástáráról. Ezután én is élni fogok ezzel a lehetőséggel.

Jegyzetek

1. REVZIN, Iszak – ROZENCVEJG, Viktor: Osznovi obscsevo i masinnovo perevoda. Moszkva, Viszsaja skola, 1964.
2. MOUNIN, Georges: Les problemes théoriques de la traduction. Paris, Gallimard, 1963.; NIDA, Eugene: Toward a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating. Leiden, Brill, 1964.; CATFORD, John: A Linguistic Theory of Translation. London, OUP, 1965.
3. KLAUDY Kinga: Pillanatfelvétel a Fordítástudományi Doktori Program hallgatóinak könyvtárhasználati szokásairól. = Fordítástudomány, 19. évf. 2. sz. 2017. 117–132. p.

Irodalom

- HORVÁTH Ildikó: Bevezetés a tolmácsolás pszichológiájába. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. http://www.eltereader.hu/media/2015/12/Horvath_BevATolmacsolasba_READER.pdf [2017. november 20.]
- HORVÁTH Ildikó (szerk.): A modern fordító és tolmács. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. http://www.eltereader.hu/media/2017/01/Horvath_Modern-ford_READER.pdf [2017. november 20.]
- HORVÁTH Ildikó (ed.): The Modern Translator and Interpreter. Budapest, Eötvös University Press, 2016. <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/the-modern-translator-and-interpreter> [2017. november 20.]
- HORVÁTH Ildikó (szerk.): Tolmácsolás a bíróságon. Esettanulmányok a bírósági tolmácsolás gyakorlatából. Budapest, HVG-ORAC, 2017. http://www.elteftt.hu/images/dokumentumok/Tolmacsolas_a_birosagon_ebook.pdf [2017. november 20.]
- HORVÁTH Ildikó – PELEA, Alina – TRYUK, Malgorzata (eds): Interpreting through history. L'interprétation à travers l'histoire. = RIELMA. Special issue 2017. Cluj-Napoca, 2017. http://lett.ubbcluj.ro/rielma/RIELMA_2017.pdf [2017. november 20.]
- SERESI Márta: Távtolmácsolás és távoktatás a tolmácsképzésben. (Fordítástudományi értékezések II.) Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2016. <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/tavtolmacsolas-es-tavoktatas-a-tolmacskepzesben> [2017. november 20.]

Klaudy Kinga nyelvész, a fordítástudomány professzora. Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének alapító tagja, 1997–2013-ig vezetője, jelenleg professzor emeritusa. Két folyóirat, a *Fordítástudomány* és az *Across Languages and Cultures* alapító főszerkesztője. A Nyelvtudományi Doktori Iskolán belül a Fordítástudományi Doktori Program megalapítója (2003).

A (NEMZETI) KÖNYVTÁR ÁLLANDÓSÁGA ÉS VÁLTOZÁSA

KÁLDOS JÁNOS

Országos Széchényi Könyvtár – Országos Könyvtári Rendszer Projekt, szakmai vezető

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A digitális kor kezdetén a könyvtár új funkciókkal bővül. Az ezzel kapcsolatos útkeresések a könyvtár négy hagyományos „tartópillére” (gyűjtés, megőrzés, feldolgozás, szolgáltatás) mentén zajlanak.

A technológiai környezet változásával és a komplex hálózatok kialakulásával egyre összetettebbé válik a gyűjtési tevékenység határainak kijelölése. A digitalizálás következményeként a könyvtárak belépnek a könyvtárak számára gyűjtendő dokumentumokat termelő szervezetek, az előállítók (creator, producer) közé. A könyvtárak digitális gyűjteményeinek hosszú távú megőrzésének feladata új technikai megoldásokat követel. Megváltoznak a megőrzés eszközei és a megőrzés felelősségi rendszerei is. A dokumentum-feldolgozás területén tudatosabban kell kezelnünk a könyvtári feldolgozottság különböző szintjeit, szem előtt tartva, hogy a jövőben minden leíró elem növeli a potenciális szemantikai kapcsolódások számát. A könyvtárak egy része adatközponttá válik. A könyvtári szolgáltatási rendszerben jelentős fókuszváltások történtek – a könyvtárak elindultak az olvasók felé.

A fenti gondolatokat különösen időszerűvé teszi a nemzeti könyvtár (OSZK) informatikai infrastruktúrájának és szolgáltatásainak fejlesztésére kapott anyagi támogatás és az időről-időre felmerülő „kettős költözés” gondolata. Ezek a fejlesztések megfelelően reflektálnak arra a sokrétű folyamatra, amelyet a digitális kor jelenségei és elvárásai rónak a könyvtárakra, és lehetővé teszik, hogy az OSZK átlépjen a digitális korszakba.

Bevezetés

A „Könyvtár”, amiről az alábbi gondolatmenet szól, absztrakció. Az a könyvtár, amelynek példáján vizsgálom és bemutatom a „Könyvtár” állandóságát és változását, az Országos Széchényi Könyvtár. A címben a zárójelbe tett „nemzeti” szó arra utal, hogy a magyar nemzeti könyvtárban, az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) zajló fejlesztések szorosan kapcsolódnak a Könyvtárban általában végbemenő útkeresésekhez és változásokhoz. A vizsgálatot időszerűvé teszi, hogy a magyar nemzeti könyvtár jelentős anyagi támogatást kapott arra, hogy megújítsa informatikai infrastruktúráját és szolgáltatásait.¹ Nagy valószínűséggel néhány éven belül megújul a könyvtár épülete is.² Könyvtárunk fő stratégiai elvei a „kettős költözés” gondolatában összegezhetők, amely egyrészt kifejezi a könyvtárnak mint helynek a megújulását, másrészt a digitális térbe való átköltözést. Úgy véljük, hogy az OSZK fejlesztési tervének összetevői reflektálnak

arra a sokrétű folyamatra, amelyet a digitális kor jelenségei és elvárásai rónak a könyvtárakra. A nagy ívű fejlesztési terv két összetevője megteremti az alapokat ahhoz, hogy az OSZK átlépjen a digitális korszakba.

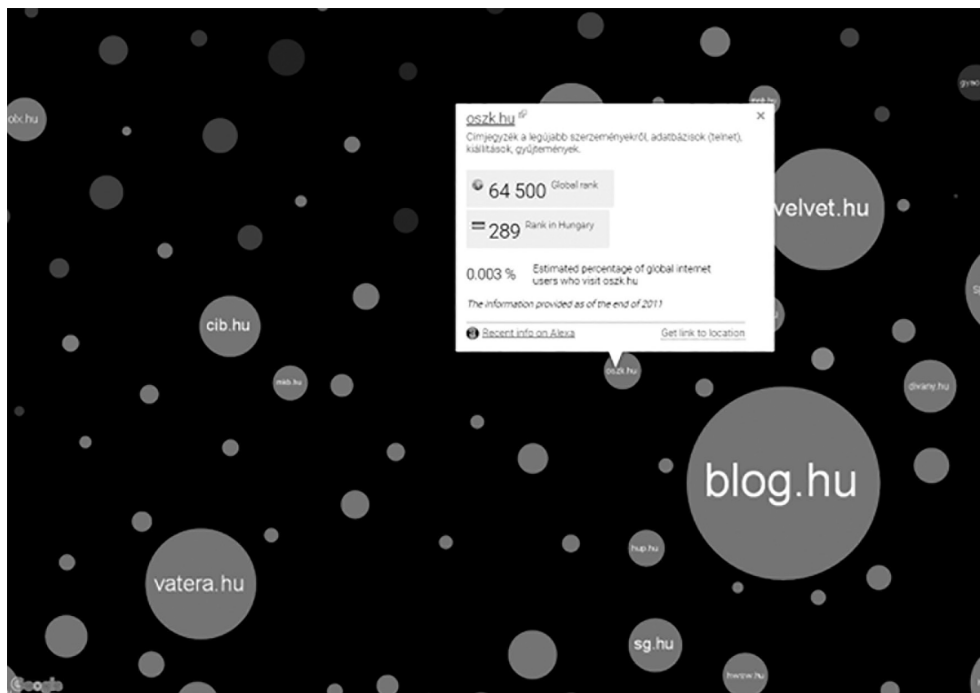
A könyvtár kettős küldetése a társadalmi emlékezet megőrzése, valamint az összegyűjtött és megőrzött adattömeg hozzáférhetővé tételének biztosítása a társadalom adat- és információszükségei szerint. Lassan negyed évszázada érzékelhető a könyvtárak önértékelésének, társadalmi megítélésének és szerepének változása, átalakulása. A „falak nélküli könyvtár”, a „hálózati könyvtár”, a „könyvtár a felhőben”, a „szolgáltató könyvtár” kifejezések metaforikus képei a könyvtárak állandó és változó szerepeire utalnak. Milyen lesz a digitális kor könyvtára? Miben más, ha egyáltalán más, mint a korábbi korokban? Számtalan konferencia, kutatás, tanulmány, eszmecsere, jövőkép, stratégia és koncepció és/vagy megvalósult épület igyekezett és igyekszik választ adni a fenti kérdésekre. A válaszolók döntő többsége egyetért abban, hogy az új technikai forradalom, amelyben az infokommunikációs technológia, a robotika, a genetika, a nanotechnológia területeinek fejlődése és összekapcsolódása, egymásra hatása és ennek a technikai forradalomnak a társadalomra gyakorolt hatása az alapvető oka annak a paradigmaváltásnak, ami a könyvtárak működésének jelenlegi és jövőbeli keretét meghatározza.

A Könyvtár a múlt megőrzésének egyik intézményesült központja, a társadalmi emlékezetrendszer része. Legmagasabb szintű feladatai leírhatók a gyűjtés, a megőrzés, a feldolgozás és szolgáltatás, az összegyűjtött tudás disszeminációjának funkcionális modelljével. Ez az „oszloprend” az ókor óta a „könyvtár” négy tartópillére.

Gyűjtés

A Könyvtár egyik magas szintű funkciója, hogy gyűjtse az egy adott közösség által létrehozott, főként írásban rögzített szellemi termékeket a közösség felhatalmazásával és a közösség mindenkori múltbéli tapasztalatának, tudásának megőrzése és továbbadása érdekében. Ez a közösség lehet város, csoport, kutatóközösség vagy akár nemzet. A XXI. században egyre nagyobb közösségek és hálózatok jönnek létre, pl. kulturális-, érték- és/vagy politikai érték-régiók, vagy globális méretű közlekedési-, kereskedelmi- és információs hálózatok. A World Wide Web egyike ezeknek a globális hálózatoknak.³ Egyre komplexebb hálózati rendszerek alakulnak ki, amelyeket részhálózatok sokasága és azok kapcsolatai alkotnak úgy, hogy a komplexebb hálózat új minőséget teremtsen. Ez az új komplex rendszer az internet. A hálózatok dinamikusan változnak, folyamatosan mozgásban vannak. Ez a dinamika ma már adatelemzéssel, matematikai módszerekkel és vizualizációval érzékelhető és láthatóvá is tehető⁴ (1. ábra).

A (NEMZETI) KÖNYVTÁR ÁLLANDÓSÁGA ÉS VÁLTOZÁSA

1. ábra: Az Országos Széchényi Könyvtár az internet térképén

A Könyvtár gyűjtési funkciójának eredménye a gyűjtemény. A gyűjtemény alakulása a mindenkori közösségi – általában jogszabályokban megfogalmazott – felhatalmazástól függ. A technológiai környezet változásával és a komplex hálózatok kialakulásával egyre összetettebbé válik a gyűjtési tevékenység határainak kijelölése is.

A nemzeti könyvtárak rendszere a nemzethez kapcsolódó patriotikum fogalmára alapozta gyűjtését.⁵ A patriotikum jelentése is több szempontot tartalmaz (hely, nyelv, identitás és tematika) és figyelembe veszi a politikai határok időbeli változását is. A patriotikum fogalmára építő könyvtári gyűjteményszervezés alapvetően ma is betölti funkcióját, de a komplex hálózatok kialakulásával módosulnak határai is. Hogyan értelmezhető az internet komplex rendszerében a hungarikum könyvtári fogalma? Ha az internet hálózatot térjelenségként értelmezzük, akkor a hálózati csomópontokra értelmezhető a lokalizációs szempont. A .hu domain egyszerre vonatkozhat a lokalizációra, nyelvre és az identitásra. Az egyéb felsőbb szintű domain elemek (.org; .eu; .net; .com stb.) komplexebb hálózati összefüggéseket rejthetnek. A komplex hálózatok előtérbe helyezik a „bibliotheca universalis” vagy „bibliotheca globalis” gondolatát, de már nem *Conrad Gessner* vagy *Borges* értelmezésében.

A hagyományos hordozókon lévő analóg kódolású gyűjtemény (analóg gyűjtemény) gyarapításának csatornái nagyrészt változatlanok maradnak a digitális kor jelenleg belátható szakaszában, és a könyvtári állomány növekedése is nagyságrendileg megmarad, de valószínűleg egyre csökken.⁶

A digitális kódolású források növekedése azonban nagy hatással van és lesz a könyvtári gyűjtemények alakulására.⁷ Ha tényként elfogadjuk a Moore-törvény – bár lassuló tendenciájú – érvényességét kb. a XXI. század közepéig,⁸ akkor el kell fogadnunk azt is, hogy a könyvtárakba olyan mennyiségű digitális adat kerül az elkövetkező évtizedekben, amely nagyságrendekkel haladja meg a jelenlegi mennyiséget és átalakítja a gyűjteményben található dokumentumtípusokat is.⁹ A digitális gyűjtemény gyarapodása a következő forrásokból származik: a digitális- vagy e-kötelezpéldány (legal deposit), a weben található anyagok szabályozott gyűjtése (webaratás),¹⁰ a digitalizálás és egyéb nem szabályozható digitális anyagok önkéntes forrásból (voluntary deposit).

A jelenlegi szabályozás (jogsabályi és stratégiai) szerint az OSZK feladatköre bővül a digitalizáláshoz kötődő aggregátori feladatokkal. A magyar könyvtárakból származó digitális másolatok gyarapítják az OSZK digitális gyűjteményét, s a nemzeti könyvtár, mint aggregátor egyre inkább „adatközpont” szerephez kerül. A következő 10–15 évben az OSZK-ban előállított digitális objektumok¹¹ (felvételek) száma meghaladhatja az évi tízmilliót. Feltehetőleg a magyar könyvtári rendszerben digitalizált, vagy piaci szereplőkkel digitalizáltatott felvételek száma is legalább ugyanennyi lehet évente.¹² Jelentősen bővülnek a könyvtárak digitalizáló kapacitásai a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia¹³ által biztosított és egyéb forrásokból is.

A digitalizálás következményeként a könyvtárak belépnek a könyvtárak számára gyűjtendő dokumentumokat termelő szervezetek, az előállítók (creator, producer) közé. A Könyvtár tehát új funkcióval bővül a digitális kor kezdeti időszakában.

A könyvtárak által végzett digitalizálás elsőrendű célja a hozzáférés növelése. A hozzáférés a végfelhasználó szempontjából értelmezendő. A hozzáférés a könyvtári szolgáltatások segítségével valósul meg. A digitalizálás azonban jelentősen növeli a könyvtárak digitális gyűjteményét és átalakítja a szolgáltatását is.

Megőrzés

Az adathordozók és az adatok megőrzése növekvő terheket jelent az emlékezet-intézményekben. Az analóg dokumentumok megőrzése is nehéz feladatok elé állítja a könyvtárakat, mivel az idő múlásával a XX. századi adathordozók, s így az adatok egy része egyre erősebben veszélyeztetett állapotba kerül. Az ún. savas papírok, a gyenge minőségű papírra nyomtatott leveles dokumentumok (plakátok, aprónyomtatványok stb.) savtalanítása, restaurálása rendkívül munkaigényes, költséges feladat. A hanghordozók vagy a fényképek és filmek is a nehezen megőrizhető adathordozók közé tartoznak.

A digitális kód megőrzését biztosító hordozók és az adatokhoz való hozzáférést biztosító eszközök életciklusa – a hosszú távú megőrzés igényéhez képest – rendkívül rövid, gyorsan avulnak a hardverek és szoftverek, beleértve a fájlformátumokat is. A prognosztizálható jelentős nagyságú gyarapodás, a megőrzendő dokumentumok relatíve rövid életciklusa, valamint a hosszú távú megőrzés kötelezettsége egyelőre nehezen megoldható feladat elé állítja a könyvtárakat. A könyvtáraknak érdeke, hogy minél több szabványos formátumú dokumentum kerüljön a gyűjteményébe, amelynek biztosított (vagy ma annak látszik) a hosszabb távú elfogadottsága, szabványossága. Ezért támogatják a de jure és de facto standardokat, és saját, illetve partnereik digitalizálását is ebbe az irányba szeretnék terelni különböző ajánlásokkal, szabályzókcal. Ma ezeken a területeken eredményesnek tűnik tevékenységük. Jóval kisebb a befolyásuk azokon a területeken, ahol a piaci dinamika erősebben érvényesül, és a piaci érdekek felülírják a szabályozottság és megőrizhetőség szempontjait. Újabb és újabb formátumok és szolgáltatási formák keletkeznek, amelyek vagy elegendő technikai potenciállal rendelkezve széles körben elterjedve de facto és/vagy de jure szabvánnyá válnak, de aktuális hatásuk elmúltával vagy kiesnek a társadalmi emlékezet rendszereiből, vagy jelentős erőfeszítésekre kényszerítik a megőrzésükért felelős intézményeket.

A könyvtárak digitális gyűjteményeinek hosszú távú megőrző kötelezettsége olyan technikai megoldásokat követel meg, amelyben biztosítható az egyre növekvő mennyiségű anyag állapotának folyamatos ellenőrzése, valamint az elavuló technológiák migrációja, konverziója az aktuálisan optimális megoldásra.

Úgy tűnik, hogy a digitális korszakban átalakul a társadalmi emlékezet megőrzésének felelősségi rendszere is. A könyvtári rendszerek informatikai komplexitása olyan szinteket ér el, amely meghaladja az egyes könyvtárak informatikai lehetőségeit, ezért az infrastruktúrát működtető és egyéb technológia partnerek között munkamegosztás alakul ki, így a működtetés és a megőrzés felelőssége is megoszlik.¹⁴ A munkamegosztás előnyeinek, hátrányainak és hatékonyságának elemzése már elkezdődött,¹⁵ de a felelősségi rendszer kialakítása és jogszabályokban történő meghatározása még a jövő feladata.

Feldolgozás

A gyűjtemény feldolgozása biztosítja, hogy az azt alkotó dokumentumok megtalálhatók és hozzáférhetők legyenek az olvasók, a felhasználók, a társadalom egésze számára. Ez a funkció azonban rendkívül összetett, s nehezen határozhatók meg pontos határai. A könyvtári feldolgozás egy dokumentum tartalmi és formai jellemzőinek szöveges leírását jelenti. Egy kulturális tárgy leírása jellemzőinek megnevezésével történik. Egy dokumentumról készíthetünk minimális és nagyon részletes leírást a tartalmáról és a példány fizikai jellemzőiről. Egy példával illusztrálok a leírás lehetőségeit és a lehetséges szintjeit.

A francia nemzeti könyvtár (BnF) egy XV. századi kódexe a 2. ábrán látható leírással szerepel az 1888-ban megjelent katalógusban.¹⁶

2788. Æschyli Prometheus vinctus (3), — VII. ad Thebas (38), — Persæ (73); — præmittitur Æschyli vita (1).

XV s. Copié par le moine Athanase. Pap. 103 fol. (Medic.-Reg. 3330.) P.

2. ábra: A 2788. tétel a BnF 1888-as katalógusában

Részletesebb leírása is olvasható a francia nemzeti könyvtár honlapján¹⁷ és a kódex mikrofilmről készült digitális másolata is elérhető.¹⁸ Ehhez a szűkszavú bibliográfiai leíráshoz már további adatok is kapcsolódtak: a hozzáférés szabályozására vonatkozó adat (public domain). A francia nemzeti könyvtár restaurátorai ugyanennek a kódexnek a fizikai leírását 47 oldalon végezték el kb. 200 jellemző feltüntetésével (méretek, kötés, anyagok, fűzés).¹⁹ A könyvtári gyakorlatban több adat is csatlakozhat egy-egy kulturális tárgy leírásához, pl. szerzői jogi státusz adatok (Creative Commons licencek, egyéb korlátozások), érzékeny adatok, technikai adatok, valamint a dokumentum történetére vonatkozó adatok (állapot, kölcsönzés, restaurálás). A megnevezett jellemzők számát általában a rendelkezésre álló erőforrások (idő, pénz, szakértelem stb.) és az elvárt eredmény (cél) határozza meg. A leíró adatsémák, mint a MARC, DC megállapodások és kompromisszumok eredményei. Az újgenerációs könyvtári adatokat kezelő rendszerek 20–40 közé teszik az általában használt elemek számát.²⁰ Eddig is illúzió volt egy-egy nagyobb – több millió dokumentumból álló – gyűjtemény homogén feldolgozottságának igénye, a jövőben azonban el kell fogadnunk, és tudatosan kell kezelnünk a könyvtári feldolgozottság különböző – jól definiált – szintjeit. Helyesebb, ha a feldolgozás során az adatok bővítésének különböző állapotait határozzuk meg. Az adatbővítés (pre-enrichment) az eredeti dokumentum leírását szolgáló tulajdonságok számának növelését és az adattartalom pontosítását jelenti, vagyis megelőzi a szemantikus elemekkel történő adatgazdagítást (enrichment).²¹ Minden leíró elem növeli a potenciális szemantikai kapcsolódások számát. A terjedőfélben lévő könyvtári modellek kibővítik a leírandó és kapcsolatban álló entitások számát (mű, megjelenési forma).

Az entitások azonosítása és az entitások adatainak kezelése az ún. névterekbe kerül. A névterek csak egy újabb állomását jelentik az entitások különböző kapcsolatán alapuló világmodellnek. A névterek jelen voltak az ún. relációs adatkezelő rendszerekben is, de a névterek fejlődési trendjei a globális névterek irányába mutatnak. Néhány globális névtér már ki is alakult (VIAF, GEONAMES, Getty Vocabularies),²² de nagyon jól látható a nemzeti névterek kialakulásának trendje is. Az új funkcionális adatmodellek (FRBR-család, IFLA Könyvtári referenciamodell, LRM) ezekre az összetevőkre épülnek és az új katalogizálási szabvány, az RDA is figyelembe veszi ezeket az adatmodelleket. Az OSZK fejlesztési tervei között szerepel a Magyar Nemzeti Névtér rendszer kidolgozása és üzemeltetése. A Magyar Nemzeti Névtér rövid távú terveiben szerepel, hogy kiterjed a személynevekre, földrajzi nevekre, eseményekre.

A dokumentumokról készített leírások elemi állítások halmazai, amelyek a leírandó dolog és a hozzájuk kapcsolható entitások tulajdonságainak megnevezéseit tartalmazzák, vagyis elemi adatokból épülnek fel, melyek csak kontextusban, kapcsolatrendszerben értelmezhetők s alakíthatók át információvá.

A digitalizálásból és egyéb forrásokból származó, digitális dokumentumokból épülő gyűjtemény lehetőséget teremt a dokumentumok tartalmának közvetlen szolgáltatására és a szövegekben, illetve a bitmintázatokban való keresésre, valamint az elemi adatok összekapcsolására is. Ennek lépései azonban már a távolabbi jövő felé vezetnek. A további lépések már az adatbányászat, a gépi tanulás és a mesterséges intelligencia világába tartoznak.²³ A feldolgozó könyvtáros és a feldolgozásba bevont közösségek számára a dokumentumokra vonatkozó elemi adatok rögzítése, illetve a szövegébe, mintázatába épülő strukturális és szemantikai elemek (metaadatok) automatikus és/vagy manuális elhelyezésének biztosítása lehet csak a feladat.

Tehát a könyvtári üzem minden folyamatában értékes elemi adatok kerülnek az adatrendszerbe. A könyvtári adat-előállító értéklánc minden résztvevője elemi adatokkal gazdagítja a rendszert. A hálózati térben az elemi adatok között kapcsolatok jöhetnek, jönnek létre. A kapcsolatok kialakítása egyre növekvő mértékben automatizálttá válik, de a mesterséges intelligencia mellett belátható ideig még nem lesz elhanyagolható a humán intelligencia az adatok és kapcsolataik karbantartásában.²⁴

A gyűjtemények mint adatok, az elemi könyvtári adatok, az elsődleges források adatai, valamint a gyűjteményekbe nem tartozó, de szolgáltatott adatbázisok²⁵ adatai áttekinthetetlen, nyomasztóan bonyolult adattömeg képzetét keltik. A könyvtáros és könyvtári szolgáltatások feladata, hogy „megszelídítse” az elszabadult adatokat. A felhasználónak ugyanis azt kell éreznie, hogy az adatok személyesen neki szólnak, az ő bármilyen bonyolult, összetett kérdésére, keresésére is megfelelő választ talál.

Szolgáltatás

A digitális korban jelentős változások és fókuszváltások történnek a könyvtárak szolgáltatási rendszerében. A Könyvtár szolgáltatási funkciója állandó, de jelentős differenciálódás megy végbe a könyvtárak között. A szolgáltatások a könyvtár hagyományos tereiben, vagy könyvtárrá alakuló terekben és/vagy az online térben történnek. Léteznek online, szolgáltatás nélküli könyvtárak és léteznek épület nélküli, csak a hálózati térben működő könyvtárak, de kialakultak a mobil könyvtári szolgáltatások különböző formái is: könyvtárbusz (library bus), könyvtárvonat (library train), vagy nem könyvtári terekben történő szolgáltatási formák, mint például strandkönyvtár (beach library), plázakönyvtár, könyvtári pláza (library plaza, plaza library), pályaudvar könyvtár, könyvtár a kávézóban stb. A könyvtárak elindultak az olvasók felé.

A könyvtárak egy része rendkívül intenzív társadalmi szerepet tölt be már ma is a tudás disszeminációja terén, a digitális írástudás fejlesztésében, s a társadalmi fölzár-

kóztatás, esélyegyenlőség területén. A könyvtárak másik részében, az egyetemeken, az országos és regionális kulturális és szaktudományos központokban a könyvtári épületek komplex kulturális térré alakulnak, ahol a muzeális dokumentumokkal való találkozás néma könyvtári szentélye ugyanúgy megtalálható, mint az egyéni és csoportos tanulás, az önképzés terei és a kiállítóterek vagy konferencia- és koncerttermek. A könyvtárak célközönségük szokásainak figyelembevételével alakítják ki a szokásoknak megfelelő szolgáltatásokat (felhasználói ökoszisztémák). A nemzeti könyvtárak egyszerre töltik be a hagyományos könyvtári funkciókat, a komplex kulturális központ funkcióját, valamint a muzeális intézmény szerepét.

A különböző társadalmi feladatkörű könyvtárak az online térben is differenciált szolgáltatásokkal szolgálják ki olvasóikat, látogatóikat. A lokális elektronikus könyvtári katalógus és kölcsönzés nyilvántartása az alapszolgáltatás része már ma is. Ezek kiegészülnek a lokális-, illetve szakkönyvtárak esetében a szakági igényeknek megfelelő tartalomszolgáltatásokkal, repozitóriumokkal és piaci adatszolgáltatók adatbázisaival. A nemzeti könyvtárak, ha különböző mértékben is, de *könyvtári adatközpont*²⁶ szerepet töltenek be, ami egyrészt a könyvtár gyűjteményét mint adattömeget, másrészt az adatszolgáltatást foglalja magában. A technológiai értelemben vett informatikai „adatközpont” szerepet – jelenleg úgy tűnik – külső szolgáltatók vállalják magukra. A könyvtárak várakozással tekintenek az együttműködésre, de már jelenleg is fontos elemzések, viták zajlanak a piaci szolgáltatók és a könyvtárak együttműködéséről.²⁷ A jelenlegi stratégiai tervek szerint Magyarországon a múzeumok, levéltárak és a könyvtárak technológiai partnerei a Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató Zrt.²⁸ (NISZ) és a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség (KIFÜ) lesznek. A társadalmi emlékezet hosszú távú megőrzéséért felelős intézmények és technológiai partnereik felelősségének tisztázása és szabályozása még a jövő feladata.

A digitális adattérben a fogyasztók részéről egyre erősebben fogalmazódik meg az az igény, hogy az adatok minél egyszerűbben, személyes érdeklődésüknek megfelelően legyenek elérhetők. A könyvtári adatközpontként működő intézmények feladata, hogy az egyre komplexebbé váló gyűjteményüket, adataikat egyszerűen kezelhető eszközökkel tegyék elérhetővé.

Könyvtári Szolgáltatási Platform

Az Országos Széchényi Könyvtár, a nemzeti könyvtár fejlesztési terveinek segítségével jól szemléltethető a Könyvtár állandósága és változása. Az OSZK célja egy új komplex könyvtári platform megvalósítása.

Az OSZK – a kormány²⁹ és a könyvtárak³⁰ által is támogatott – fejlesztési terveinek középpontjában egy olyan rendszer megvalósítása áll, amely biztosítja a fentiekben említett változásokhoz szükséges informatikai infrastruktúrát és eszközrendszert. Ennek projektneve *Országos Könyvtári Platform* (OKP). Üzembe állásának tervezett időpontja

– a közbeszerzési eljárás elhúzódása miatt – 2019 második felére tehető. A tervezett platform alapelveinek kidolgozása az új könyvtári platform iránti szándékukat kifejező könyvtárakkal együtt készült.

A legmagasabb szintű elvárások a következők: komplex (egyes elemei kapcsolatban állnak egymással); moduláris felépítésű; nyílt (külső rendszerekkel is együttműködik); robusztus (erőteljes, bővíthető infrastruktúra architektúrára épül); dinamikus (folyamatosan rögzíti a rendszer és az adatok változásait); alapvetően nyílt forráskódú; biztosítja az önkéntes csatlakozáson alapuló könyvtári hálózat működését, de biztosítja a csatlakozó könyvtárak önállóságát is, valamint szolgáltatás központú szemléletet valósít meg.³¹ A könyvtárak és más közgyűjtemények számára is használhatóvá válik a Magyar Nemzeti Névtér. A könyvtárak számára a következő szolgáltatásokat biztosítják az OSZK új fejlesztései: közös katalógus, integrált ODR és nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés, digitalizálási aggregációs rendszer, digitalizálást támogató keretrendszer, hosszú távú digitális megőrzés, adatkonverziós eszközök, központi felhasználó azonosítás, hozzáférés kezelés, módszertani támogatás (e-learning keretrendszer, tananyagok, ajánlások).

Összegzés

Beléptünk a digitális korba, a big data világába, ami egyszerre óriási lehetőség és megoldandó feladat a könyvtárak számára is. A Könyvtár kettős feladata, hogy megőrizze a társadalmi emlékezet jelentős részét, és hogy biztosítsa a feltételeket a társadalom adat- és információsüksége számára. A Könyvtár tehát a megőrző és információközvetítő (média) rendszerek közé is tartozik. A Könyvtár hely és rendszer, hogy megőrizhető és hozzáférhető legyenek az adatok. A Könyvtár alapvető feladatai változatlanok, de változik a hely és a rendszer. Korunkban, a digitális korban megváltozik az adathordozó, a kód, az adatrögzítés, a megőrzés és hozzáférés módja is.

Reméljük, hogy az OSZK fejlesztési terveiben megfogalmazottak és azok megvalósulása segíti a magyar könyvtári hálózat korszerűbb, hatékonyabb működését, a feladatok világos megosztását, az olvasóink, felhasználóink és látogatóink adatokhoz, információkhoz való korszerű hozzáférését, valamint a könyvtári rendszer információpiaci pozíciójának meghatározását és stabilizálását.

Jegyzetek és irodalom

1. Az OSZK fejlesztési terveinek megvalósítását a Kormány 1605/2016. (XI. 8.) Korm. határozata (az Országos Széchényi Könyvtár informatikai fejlesztéséhez szükséges források biztosításáról) alapján biztosított közel 10 Mrd-os pénzügyi támogatás, illetve a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség (KIFÜ) és az OSZK konzorciuma által létrehozott projekt biztosítja. Magának a projektnek a részleteire nem térek ki, csak azokra a szemléleti elemekre, amelyek meghatározzák a fejlesztések irányait.

2. A könyvtárosok, építészek, fenntartók és döntéshozók az utóbbi években intenzíven foglalkoznak az OSZK új helyre költöztetésével, vagy a jelenlegi épület korszerűsítésével. Ezzel kapcsolatban több kormányrendelet is megjelent és megvalósíthatósági tanulmány is készült.
3. KHANNA, Parag: Konnektográfia. A globális civilizáció jövőjének feltérképezése. Budapest, HVG könyvek, 2017. 52–57. p.
4. Forrás: <http://global-internet-map-2017.telegeography.com>; <http://www.internet-history.info/internet-global-maps.html> [2018. július 27.]
5. FERENCZY Endréné: Gyűjteményszervezés. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 47–50. p.
6. A növekedésre vonatkozó következő adatok csak nagyságrendi becsléseket szolgálnak. Fremont Rider által megfigyelt szabályszerűség, hogy az amerikai tudományos és szakkönyvtárak gyűjteménye 1831–1938 között tizenhat évenként megduplázódott. – RIDER, Fremont: The scholar and the future of the research library, a problem and its solution. New York, Hadham Press. 1944. 4. p. – Ha elfogadjuk Rider tizenhat éves ciklusát, akkor a magyarországi gyűjtemények esetében ennél lényegesen lassabb a növekedés. A könyvtári statisztika szerint 2000–2016 között legfőljebb 30–50%-os a növekedés. Az OSZK esetében is legfőljebb 50–70% között volt a növekedés tizenhat éves ciklusonként az alapítástól kezdődően.
7. A digitális gyűjtemények kialakulása és a digitalizálás a mérés és statisztika módszereiben is jelentős változásokat generálnak.
8. KAKU, Michio: A jövő fizikája. Budapest, Akkord Kiadó, 2012. 53–56. p.
9. Példaként említhetjük, hogy a nyomtatott térképek száma már ma is jól érzékelhetően évről-évre csökken. A digitális korszak térképei sokkal inkább különböző adathalmazok térképi rétegen megjelenő vizualizációjára épülnek.
10. Az OSZK fejlesztési programjában elkezdődött a több mint egy évtizeddel ezelőtt megálmodott Magyar Internet Archívum pilot projektje (<http://mekosztaly.oszk.hu/mia>). Próba verziója elérhető a <http://mekosztaly.oszk.hu/mia/demo> címen. [2018. június 25.]
11. Digitális objektumnak nevezzük a digitalizálás eredményeként létrejövő elemi digitális egységet (pl. fájlt).
12. Az előbbi számok óvatos becslések. Az OSZK-ban kialakítandó Digitalizáló Központ eszközeinek elméleti teljesítménye ennél jelentősen nagyobb. Az óvatosság részben az eddigi tapasztalatok miatt van, másrészt ilyen tömegű digitalizálás esetében óvatosságra int a logisztikai és feldolgozási folyamatok szervezése és optimalizálása is.
13. Forrás: http://www.kormany.hu/download/9/ac/11000/Kozgyujtemenyi%20Digitalizlasi%20Strategia_2017-2025.pdf [2018. július 27.]
14. A Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia a NISZ (Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató) Zrt.-t jelöli meg az archiválásért felelős partnernek. A könyvtári területen – a 1605/2016 (XI. 9.) Korm. határozat az OSZK informatikai fejlesztési tervének végrehajtása eredményeként létrejövő informatikai rendszer „KIFÜ (Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség) által történő folyamatos működtetésé”-t rendeli el. Egyre több közgyűjtemény használja a felhő alapú megoldásokat biztosító rendszereket, mint az Amazon Web Services (AWS – <https://aws.amazon.com> ; Google Cloud – <https://cloud.google.com/> Microsoft Azure – <https://azure.microsoft.com>).
15. LDCX konferencia (Stanford University, 2018.03.26–28. Forrás: <https://library.stanford.edu/projects/ldcx/2018-conference>) egyik rendezvényén az AWS szolgáltatásainak hasz-

nálhatóságát elemezték (AWS Best practices). Köszönöm az adatot Király Péternek, aki nagyszerű beszámolót készített a konferenciáról.

16. Livre inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale, Paris. 1888. Parisinus graecus 2788.
17. Title : Grec 2788 Author : ÆSCHYLUS. Auteur du texte Publication date : 1401–1500 Subject : Scholia in tragedias. Vita Æschyli Subject : Vita Æschyli Type : manuscript Language : greek, ancient Format : Papier. - 103 fol. - Copié par le moine Athanase. - Petit format Description : ÆSCHYLUS. Persæ Description : ÆSCHYLUS. Prometheus vinctus Description : ÆSCHYLUS. Septem ad Thebas Description : (3)Æschyli Prometheus vinctus ; —(38)VII. ad Thebas ; —(73)Persæ ; —(1)præmittitur Æschyli vita Description : Medic-Reg. 3330. Rights : public domain Identifier : ark:/12148/btv1b10722520m Source : Bibliothèque nationale de France, Département des manuscrits, Grec 2788 Relationship : <http://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc229673> Provenance : Bibliothèque nationale de France Date of online availability : 02/11/2015
18. Forrás: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10722520m/f8.image.r=2788> [2018. július 27.]
19. Köszönöm az adatot az OSZK restaurátorainak.
20. Nem állnak rendelkezésünkre az újgenerációs könyvtári platformok fejlesztői háttéradatai, de az EBSCO FOLIO rendszerében 20–40 közötti jellemzővel számolnak. Forrás: <https://wiki.folio.org/pages/viewpage.action?pageId=1414343> [2018. július 27.]
21. Az adatbővítés fogalma nem azonos az üzleti életben és könyvtári gyakorlatban is használt „adatgazdagítás” (data enrichment) fogalmával. – European semantic enrichment framework. Forrás: <https://docs.google.com/document/d/1JvjrWMTpMIH7WnuieNqCt0zpjAXUPo6x4uMBj1pEx0Y/edit#heading=h.bz78ahr21sjd> – MOHAY Anikó: Az adatgazdagítás lehetőségei a kulturális örökségi tartalmakban – az European gyakorlat. Forrás: <http://niif.videotorium.hu/hu/recordings/10584/az-adatgazdagitas-lehetosegei-a-kulturalis-oroksegi-tartalmakban-az-europeana-gyakorlata>. [2018. július 27.]
22. Forrás: <http://www.viaf.org>; <http://www.geonames.org>; <http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies> [2018. július 27.]
23. Ebbe a jövőbe enged bepillantani a Google Talk to Books projektje. Forrás: <https://books.google.com/talktobooks>. [2018. július 27.]
24. A mesterséges intelligencia és a gépi tanulás fejlődésének sebessége nehezen megjósolható, de az „óvatos jövőkép” szerint a XXI. század közepén már nagy valószínűséggel a célorientált mesterséges intelligencia fogja biztosítani az adatok közötti kapcsolatok bejárását.
25. Ilyenek például a tartalomszolgáltatók (ProQuest, EBSCO, Elsevier stb.) adatbázisai, de ide sorolhatjuk a kulturális intézmények közösen működtetett adatbázisait.
26. Az adatközpont kifejezést tágabban értelmezem, mint az informatikai szakirodalomban szokás.
27. BREEDING, Marshall: Cloud computing for libraries. = The Tech Set, no. 11. Chicago, ALA TechSource, 2012. – Főként az Amazon (AWS) és a könyvtárak kapcsolatát vizsgálják elsősorban a könyvtárak informatikai hatékonyságának és a szolgáltatás minőségének szempontjából. (Pl. New York City Public Library (NYCPL) Cuts costs, saves time, and scales with AWS. Forrás: <https://aws.amazon.com/solutions/case-studies/new-york-public-library>; AWS and cloud Best practices: <https://library.stanford.edu/projects/ldcx/2018-conference/agenda> [2018. július 27.]

KÁLDOS JÁNOS

28. Forrás: <http://www.nisz.hu/hu>; <http://www.kifu.gov.hu> [2018. július 27.]
29. A 1605/2016. (XI. 8.) Korm. határozat az Országos Széchényi Könyvtár informatikai fejlesztéséhez szükséges források biztosításáról – „A Kormány ... egyetért az Országos Széchényi Könyvtár informatikai rendszerének stabilizálása és fejlesztése céljából kidolgozott informatikai fejlesztési tervvel ...”
30. Szándéknyilatkozat egy újgenerációs könyvtári platform szükségességéről, 2016. december 7. „... a magyar könyvtáraknak szükséges áttérniük egy hatékony együttműködést biztosító, új generációs, innovatív technológián alapuló közös könyvtári platformra...” Forrás: http://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_1_5_szandeknyilatkozat [2018. július 27.]
31. Előreláthatólag mire nyomdába kerül a tanulmány, addig lezajlik az OKP-re kiírt közbeszerzési eljárás. A további fejleményekről a következő címen értesülhet: <http://www.oszk.hu/okr-projekt>.

Káldos János az Országos Széchényi Könyvtár Országos Könyvtári Rendszer Projekt szakmai vezetője. 2014 februárja és augusztusa között megbízott főigazgatóként vezette a nemzeti könyvtárat. 2014. augusztustól a nemzeti könyvtár általános főigazgató-helyettese. 2016-tól az Országos Könyvtári Rendszer Projekt szakmai vezetője.

TUDOMÁNY, TUDÁS – SZEREP ÉS TEVÉKENYSÉG

FEHÉR MIKLÓS

Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet, igazgató

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A könyvtárosok szenzorként működnek. Gyűjtik, rendszerezik és trendekké szervezik az információkat. Teszik ezt azért, mert a bölcsesség a jövőbelátás képessége, a jövő pedig a trendekben van megírva, a trendek pedig a szenzorok által rögzített adatokból, információkból állíthatóak fel. De szüksége lesz-e még a világnak a könyvtárosokra – mint szenzorokra –, ha ezt a szerepet a valóságos szenzorok valóságos milliói fogják betölteni, teszi fel a kérdést a szerző, és a választ a könyvekben keresi. Utal a Bibliára, mint egyetemleges útmutatásra, mely alapján az emberköz-pontú tudomány és a könyvtárosság értelme sem lehet más, mint a boldogság szolgálata. A boldogság átadható. Minden társadalomnak szüksége van boldog emberekre! A könyvtárosság legalapvetőbb küldetése a kulturális és tudományos kincsekben a boldogság megélése és átadása. A mechanikai szenzorok sem megélni, sem átadni nem tudják a boldogságot. Ez az a trend, amely a könyvtárosság jövőjét és szükségességét alátámasztja. A szerző ezt követően Mikszáth Kálmánt, a magyar prózairodalom óriásának egy novelláját idézi, melynek története az emberi tudás és a tudományosság relációját mutatja be. Végezetül a cikk szól a Könyvtári Intézet új cselekvési tervéről, mely a külső partnerek elvárásai alapján fogalmazódott meg. Az Intézet azon tevékenységek végzését preferálja, melyek abban segítik a könyvtárosokat, hogy a könyvtárat „boldogság ház”-ként működtethessék a felhasználók örömeire.

Jómagam, nem lévén tudós ember, sokkal inkább a konferencia előadásait élvezni keztem (s teszem ezt, tisztelettel meghajtván magamat mindnyájuk előtt), mintsem bárki elől is elvegyem a szót, a lehetőséget, hogy tudományos gondosságú megfigyeléseit megoszthassa velünk. Mert csuda dolgok rejtekeznek el a megfigyelések mögött. Aki nem tud megfigyelni, rá is fogható mindjárt, nem lesz ám, tudós sohasem. De többet is kell a licitre tennünk: még jó szakmunkássá sem válhat, hiszen ott pláne alfája és ómegája a sikerességnek a megfigyelés, meg aztán az erre épülő utánzás, a másolás, de nem ám az akármilyen, hanem az ügyes kezű másolás készsége.

Amivel persze, valamikor még mindnyájan rendelkezünk. Olyannyira és oly sikeresen, hogy a születésünket követő néhány hónap, egy-két év múlva már utánozzuk szüleink nyelvét, szavait, gesztusait, gondolkodását, érzelmeit. Kreativitásunknak ekkor még semmi sem szab határt, a rejtett lelki dolgok megértése sem. A pici gyermek ebben sokszor „jobb”, mint a tanult felnőttek.

„Dörömbös felhő”, mondja kicsi unokahúgom arra az égi jelenségre, amiből nemcsak eső esik, hanem villám is szóródik rettenetes robajjal. S mennyire igaza van. S a fiam

szerint, aki négyévesen ismerte tízig a számokat, kitalálta, ha van a gépjárművön rendszám, akkor kell lennie „rendbetű”-nek is, mert a rendszám számokból és betűkből áll. Meg is kért hát engem, – a betűket még nem ismervén – olvassam már el, hogy ennek a kocsinak mi a rendbetűje? S mivel nagy autókedvelő volt, gyakran játszott kedvenc nyergesvontatójával, tologatván maga előtt a földön. És amikor rákérdeztem, mivel játszadozol, a legtermészetesebben mondta: kamiteóval. A kamion és a teherautó ötvözte.

Mégis, mi történik velünk, mikorra megokosodunk? Tekintve az okosságot a felnőtté válás szinonimájának. Mi történik velünk, hogy elfelejtjük a legalapvetőbb dolgokat? Hogy mire felnövünk, elfelejtünk megfigyelni, elfelejtünk megfigyelés alapján utánózni. Ráhagyjuk a látásunkat mások szemére, hallásunkat mások fülére. Reggel nem annak megfelelően öltözködünk, hogy milyen időt látunk odakint a szabadban, hanem, hogy mit jelez az aktuális hírcsatorna.

Magam, könyvtárosként, azaz trendfigyelő emberként (mert a könyvtáros azért a bölcsebb fajtából való, ugyan a társadalom, legalábbis anyagiakban nemigen sorol előkelő helyre minket, de ezt a tényt még maga is elismeri, és szerencsére a bölcsesség sohasem a darabra leszámolható tudás, a bölcsesség a jövőbelátás képessége, a jövő pedig a trendekben van megírva) nagy dilemmában vagyok, hiszen pontosan tudom, az épülő smart világ szenzorok millióit fogja éppen abból a célból elhelyezni a környezetemben, hogy tapintásom helyett tapintson, szemem helyett lásson, fülem helyett halljon, idegvégződéseim helyett jelezzen. Aztán a szenzoradatok millióiból álló felhők mögött látom már azt a szuperszámítógépet, vagy inkább hálózatot, mely az adatokat előrejelzésekké, trendekké formálja, s a végén kidobja, mondjuk éppen a mai ebédem számomra optimalizált menüjét: csirkecomb Hortobágy módra, ami jelenthet, mondjuk egy darab főtt csirkecomb az 1920-as években, a hortobágyi homokon futtatott kakas kukorékolásával, hogy ne csak a gyomrom, a pszichém is épülhessen, természetesen a lelkemet is követő szenzor adatok kiértékelése által elrendelt módon.

De ha a szenzorok mindent megfigyelnek helyettem, ha helyettem gondolkoznak, ha helyettem jeleznek, és a trendet is felállítják, nekem akkor mi marad? Én mit figyelhetek meg? Hol lesz az én helyem a jövő világában?

Nos, ezek már éppen olyan kérdések, amelyek engem is foglalkoztathatnak. S ha foglalkoztatnak, hát választ keresek, s ha válaszokat keresek, hova is fordulhatnék, ha nem a könyvekhez. Ilyenkor le kell emelni a polcra – érzem a késztetést – az első számú trendkutató, trendbemutató könyvet. Amit hordoztak, alakítottak, majd leírtak vagy négyezer éven át, sajnos bő kétezer éve már inkább csak értelmezik, pedig éppen írni nem volna haszontalan, mert az író ember alkot, míg az értelmező csak magyaráz, ami viszont az urak huncutsága. Nos, azt a könyvet, aminek a címét (megnevezését) egészen biztosan mindenki ismeri: Biblia. Jó könyv. Szerethető. Benne van ám minden a jövőről. Én egészen pontosan a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója gondozásában 1979-ben megjelent Ószövetségi és Újszövetségi Szentírást szoktam forgatni.

Az ígét olvasva áthat engem az üzenet: ha követsz engem, (mármint az Urat), akkor eljuthatsz valahova. Az ígéret földjére. A jövőbe. Az örök életre.

De ha a boldogságmondásokat olvassuk Máté evangéliumából, azok is arról szólnak, válj valamivé (ami még nem vagy), alakulj át, tégy meg valamit, s elnyersz valamit, a boldogságot. Az ember szolgálata, az emberközpontú tudomány értelme sem lehet más, mint a legfontosabb gyógyító erő, és egyben a legcsodálatosabb emberi érzés, a boldogság szolgálata. „*Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa.*” (Mt 5,3) Egyszerűsítsd le a lelkedet, dobd el a dühöt, az akaratosságot, a „mindenáron akarom”-ot, a görcsös ragaszkodást a tárgyakhoz, a büszkeséget, s minden egyéb hívságot (ki-ki a maga jelleme szerint sorolhatja őket), helyettük táj fel egyetlen egyet, a szeretettedet, a szeretetet adó képességed és ezt áraszd szét önmagadban és tiéd lesz a mennyek országa, azaz a boldogság földje.

„*Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságot, mert majd eltelvek vele.*” (Mt 5,6) Könyvtáros etikánk alapját mondja ki, s egyben értelmét üzeni ez az útmutatás. Hiszen nekünk valóban éhezünk és szomjazunk kell az igazságot, keresni és megtalálni magunkban, az általunk alkotott lenyomatokban, papírokon, képekben, hangokban, a bináris kódokban és bármilyen egyéb formában is. S ha elűzzük éhünket, s oltjuk szomjunkat, akkor eltelünk. A boldogság eltölt. A boldogság pedig azért csodálatos, mert átadható. Szüksége van a társadalomnak a boldog emberekre! Itt, ma, Magyarországon, és holnap is és azt követően is boldog emberekre van szükség, akik boldogságuk okán maradnak e honban és építik jövőjét. A könyvtárosság, a könyvtáros lét legalapvetőbb küldetése a boldogság megélése és átadása, korlátlan terjesztése 7/24-es üzemmódban, bárki számára, bármilyen hátránnyal küzdő számára, azonos eséllyel. Mert boldogságra, míg ember él a Földön, mindig „szükség” lesz! Mi más ez, ha nem az a trend, amely jövőnk, szakmánk jövőjének értelmét és szükségességét alátámasztja, igazolja nekünk. Bizonyos ismérvek szerint megjósolható, sőt biztosan állítható jövőt láttatván!

Persze a Biblia arról is szól, hogy eljön a világvége, az apokalipszis, s ez bizonyos értelemben nem túlságosan biztató, pontosabban eléggé fenyegető. De a Biblia azt is megmutatja, hogy te, mi, a rettenet pillanatait hogyan kerülhetjük el. Hogyan, miképpen lehetünk éppen mi azok a Noék, akik bárkához jutnak a túléléshez.

A tudomány és a tudás sajátos emberi viszonyáról a Biblia bölcsességén túl számomra *Mikszáth Kálmán* (1847–1910) nyújtja a mindennapi élethelyzetet leginkább látató ismeretet. A „tekintetes úr”, aki éppen 170 esztendeje született, meghalni pedig nem méltóztatott, mert a nógrádi tájba úgy beopta magát, hogy onnan és a magyar emberek szívéből eddig legalábbis nem volt erő, mi kipöndörítse. De hát, szerencsére maga sem igyekszik, jelen van velünk tanításaival. Ő írt egy előszó írására szóló felkérés kapcsán egy rövid, de annál tanulságosabb történetet Strázsa János kovácsmesterről, a kiváló megfigyelőről, „kinek a keze olyan könnyű volt, mint a hab, úgy hogy a legcsodálatosabb szemoperációkat tudta végezni olyan ügyesen, hogy a híre elszárnyalt egész Kasság-Pestig. Különösen a zöld hályogot tudta megoperálni, melyet pedig az akkor hí-

res Lippay sem tudott.” S hogy Lippay professzor a bécsi kollégáit elkápráztassa, Pestre kérte őket, ahova addigra megérkezett a kovácmester is.

„Hát nézze, Strázsa barátom, ez a betege – mondá Lippay.”

Strázsa uram a vizsgálatot követően „levetette a mándliját, s különböző bicskákat kezdett kiszedegetni a csizmaszárából, meg visszarakosgatni, míg végre kiválasztott egyet és megfente e nadrágszíja lefityegő részén.

– Az isten szerelméért! – kiáltá ijedten Lippay. – Csak nem ezzel a békanyúzó bicsakkal akarja operálni?

A kovács csak a szemöldökével intett, hogy igenis azzal. Lippay az asztalon heverő szerzőszámok közül hirtelen kiválasztott egy Graefe-féle kést s a markába nyomta.

– Nem, – mondá fitymálva Strázsa uram – ezzel nem lehet.

Ellökte a Graefe-kést és a magáéval lépett a szepegő szabóhoz, mire egyet villan a kés pengéje, s mintha csak almát hámozna, játszi könnyedséggel siklott el a szemgolyón; egy pillanat, egy villanás, és ime, lent volt a hályog.” A sikeres műtétet követően Lippay professor fortyant fel haragosan.

– „Hallja, Strázsa, maga mégis rettenetes vakmerő ember! Tudja-e, mivel játszik? Tudja-e, hol vagdalt, mit vagdalt? Tudja-e, milyen felelősséget vállal isten és emberek előtt? Tudja-e, mi az a szemhártya, érhártya, ideghártya, könnytömlő és a többi?

– Minek tudnám, kérem alássan?”

Csak azért, mert „ha csak egy gondolattal vág odább jobbra vagy balra, a másik szemnek is kioltja a világát!”

Strázsa János bizony „azontúl, hogy megtudta, milyen komplikált külön világ a szem, s mennyi veszély származhatik kezének parányi rezzenéséből, vérenek sebesebb löktetéséből, késének egy gondolatnyi elsiklásából, soha többé nem mert hályogot operálni, sőt még egy árpa kigyógyításába sem bocsátkozott.”*

Mikszáthtól okulván megalkottam a követendő trendet: meg kell maradnunk megfigyelőnek! S ne engedjük, hogy a tudomány roppant súlyának a hiánya, vagy éppen megléte kettétörje életünket. Végezzük szaporán és lelkesen a magunk megfigyeléseit, maradjunk meg életünk végéig tanuló kisgyermeknek. És ne hagyjuk, bármennyire is ebbe az irányba haladunk, hogy mindent szenzorokkal, szenzor adatokkal írjunk le, hogy mindent a számítógép értékeljen ki, hacsak nem akarunk csirkelábat enni instant kakaskukorékolással.

Végezetül az 1. táblázatban teszem közzé előadásom lényegének kibontását, amelyet a Könyvtári Intézet a maga számára kijelölt „kovász szerep” sikeres betöltése érdekében vetett papírra 2017 őszén. Ebben 11 célcsoportot, célcsoport elvárásokat és elvégzendő feladatokat határoztunk meg. A megvalósításon dolgozunk.

* Forrásdokumentum: MIKSZÁTH Kálmán: Mikor a mécses már csak pislog. Elbeszélések. Budapest, Révai, 1906. (Mikszáth Kálmán munkái). Az elbeszélés címe: A hályog-kovács. Egy kis életkép.

1. táblázat

A Könyvtári Intézet feladatai az egyes célcsoportok elvárásai szerint

Célcsoport	Az érintett célcsoport legfontosabb elvárásai	Az elvárások teljesítése érdekében végzendő kiemelt tevékenységek
A hazai társadalom	Valós ismeretek a magyar könyvtári rendszerről.	Országjelentések közreadása, hírek generálása a TV, rádió, a nyomtatott és elektronikus média számára.
	A könyvtárak és a könyvtári rendszer legyen felhasználóbarát, szolgáltatásai legyenek frissek, érdekesek, személyre szabottak és egyben esélyegyenlőséget megteremtők, családbarátok.	A könyvtári rendszer, a könyvtárak támogatása a könyvtárhasználati kedv fokozása érdekében. A könyvtárak társadalmi szerepvállalásának erősítése. A lakosságnak és az egyes felhasználói csoportoknak kínált szolgáltatások (pl. könyvtárjainló, speciális könyvtári szolgáltatások speciális helyzetben élőknek, könyvtarak.hu stb.).
A nemzetközi szakma	Ismeretek a magyar könyvtári rendszerről, a megvalósult fejlesztésekről, jó gyakorlatokról, angol nyelven elérhető statisztikai forrásokból.	Kutatási eredmények nemzetközi lapokban és konferenciákon történő bemutatása. Nemzetközi szervezetekben való tagság. Személyes jelenlét nemzetközi értekezleteken és konferenciákon. Kétnyelvű statisztika közreadása.
	Partnerség kutatások, vizsgálatok végzésében (pl. ALM-PUB).	Együttműködés projektcélok megvalósításában (elsősorban kutatási tevékenység, összehasonlító vizsgálatok, elemzések végzése).
A hazai könyvtárosok	Legyen egy „hely”, ahova fordulni lehet a szakmai kérdésekben.	Módszertani támogatás megjelenítése és 7/24 működtetése az intézeti honlapon.
	Hívja fel a figyelmet programokra, eseményekre, képzési lehetőségekre.	Rendezvénynaptár, éves képzési terv közreadása, képzési tartalmak folyamatos frissítése.
	A KI kommunikáljon érdemben a könyvtárosok, könyvtárak, könyvtárszakma, az olvasás és a könyvtárhasználat társadalmi megbecsüléséért.	Releváns információk a könyvtárhasználatról, az olvasás népszerűségéről, az ezzel kapcsolatos jó gyakorlatokról. Általános és intenzív marketing és PR tevékenység végzése.
	Útmutatás a könyvtár egységes, minőségelvű működése kialakításához.	Módszertani támogatás, segédanyagok publikálása, a minősítési rendszer folyamatos fejlesztése.

A határon túli magyar könyvtárosok	Bekapcsolódni a magyar könyvtáros (tovább)képzés rendszerébe. Ismeretek gyarapítása, jó gyakorlatok átvétele.	Képzésszervezés, képzések lebonyolítása, blended learning és e-learning képzések bevezetése, műhelynapok, előadások, tájékoztatók tartása, szervezése.
	Határon túli eredmények, sikerek, valamint problémák, nehézségek láttatása Magyarországon.	Szakfolyóirat kiadása, webes információszolgáltatás, szakreferensi rendszer kidolgozása.
A közkönyvtárak	Munkatársak (tovább)képzése.	A könyvtári terület szakképzési tartalmának megújítása, országos koordinációs központi és vizsgaszervezői szerep ellátása. Továbbképzések akkreditálása.
	Módszertani támogatás nyújtása a települési könyvtári ellátás teljes vertikumára vonatkozóan, ide értve a KSZR rendszer működésének támogatását.	Módszertani konzultáció biztosítása, munkacsoport tevékenység, jó gyakorlatok közvetítése, minőségi szempontok szerinti működés támogatása, innováció támogatás.
	Országos és regionális elemzések, trendek közreadása.	Nyilvános könyvtári tevékenységgel kapcsolatos információ megosztás – hazai és külföldi témafigyelés.
	Hazai és nemzetközi gyakorlatok, innovációk, jó példák, szakmai kérdések, események bemutatása.	Műhelynapok tartása, kommunikációs felületek működtetése, szakmai kiadványok megjelentetése.
A szak- és tudományos könyvtárak	A tudományos és szakkönyvtári tevékenységek támogatása.	Fórumok szervezése, útmutatók, szabályozók, szabványok közreadása.
	ODR együttműködés	A Könyvtártudományi Szakkönyvtár működtetése, a szakkönyvtári partnerkapcsolatok ápolása.
	Hazai és nemzetközi szakmai ismeretek közvetítése, valamint publikálási lehetőség biztosítása.	A Könyvtári Figyelő kiadása, hazai és külföldi témafigyelés, referálás.
A felsőoktatási könyvtárak	Módszertani támogatás központi fejlesztések megvalósításához (pl. a gyűjtemény közoktatási célú digitalizálása, tematikus ismeretanyag összeállítása).	Módszertan, módszertanhoz kapcsolódó tudástár kialakítása, igények, elvárások közvetítése, kompetenciafejlesztés, képzés.
	Információ a tudományos információszolgáltatás témakörben.	Szakterületi tájékoztató feladatok ellátása.

	Támogatás a célcsoport tevékenységének elemzéséhez.	Elemzések, értékelések, kutatások a tudományos és szakkönyvtári tevékenységről.
	Munkatársak (tovább)képzése.	Új képzési programok engedélyeztetése, képzésszervezés, lebonyolítás, blended learning és e-learning képzések bevezetése.
Az egyházi könyvtárak	Információk, útmutatók, eljárások.	Fórumok szervezése, útmutatók, szabályozók, szabványok közreadása. Szakterületi információ-megosztás, hazai és külföldi témafigyelés.
	Támogatás a célcsoport tevékenységének elemzéséhez.	Elemzések, kutatások az egyházi könyvtári tevékenységről, a könyvtárak helyzetéről, gyűjteményről.
	A munkatársak (tovább)képzése.	Speciális programok engedélyeztetése, képzésszervezés, lebonyolítás, blended learning és e-learning képzések.
A kulturális alapellátás társszereplői	A szakterületek közötti projektek (pl. CSK, Az én könyvtáram) megvalósításában a KI rugalmas partner legyen.	Projektszervezet működtetése, projektfeladatok rugalmas ellátása.
	A KI közvetítse a partnerek felé a könyvtári szakterület projekt szempontból releváns információit.	A könyvtári szakterület képviselője rendezvényeken és képzéseken.
A fenntartó	A jogszabályból eredő feladatok egyenletesen magas színvonalon történő ellátása.	A KI-munkafolyamatok minőségbiztosítása.
	Pontos és megbízható háttér-adatbázisok működtetése.	Adatbázisok rendszeres felülvizsgálata, pontosítása, honlapon való közzététel.
	Szakmai döntések támogatása.	Rendszeres konzultáció a fenntartóval, a stratégiai irányok támogatása informatikai megoldásokkal, melyek mind a fenntartó, mind a felhasználó könyvtárak igényeit figyelembe veszik.
	Elemzések, dokumentációk, háttéranyagok készítése.	Tájékozódás, tájékoztatás, kapcsolattartás, az ebből eredő információk megosztása.
	Alkalmasság (delegálhatóság) hazai és nemzetközi (pilot) projektek lebonyolítására.	Gazdag kompetencia-készlet fenntartása a gyorsaság és a projektekbe történő rugalmas bekapcsolódás érdekében.

Az OSZK	Részvétel nemzetközi és hazai programokban.	Munkacsoportokban, projektmunkákban való részvétel.
	Az OSZK folyamatok kontrolljában, minőségbiztosításában való közreműködés.	Közreműködés belső mérések, elemzések készítésében.
	A szakmai berkekben megjelenő, OSZK-t érintő kérdések közvetítése.	Rendszeres konzultáció az OSZK igazgatóságaival.
	Általános könyvtárszakmai alapelvek disszeminálása, képviselete a könyvtári rendszer felé.	Fórumok szervezése, kiadványok megjelenítése, műhelymunka, tájékoztatás.
A szakmai szervezetek	Közös szakmai programok, ismeretek gyarapítása, jó gyakorlatok közvetítése, trend információk.	A szakma, a célcsoport és a társadalom kapcsolatát, bizalmát, identitását támogató tevékenység segítése adatforrásokkal, folyóirat, honlap és közösségi médiafelület megosztással.

Fehér Miklós könyvtáros, magyar – ének-zene szakos tanár. 1993-tól 1999-ig Salgótarjánban megyei könyvtár igazgató. 1999–2001 között a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtár igazgatója. 2001-től jelenlegi munkahelyén, az Országos Széchényi Könyvtárban működő Könyvtári Intézetben dolgozik, ahol jelenleg igazgató.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 51–62.

A KÖNYVTÁRMOZI KÖZÖSSÉGTEREMTŐ EREJE

RAMHÁB MÁRIA

Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár (Kecskemét), igazgató,
Informatikai és Könyvtári Szövetség, elnök

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A KönyvtárMozi program a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) keretei között jött létre, lehetővé téve a kistételepüléseken a mozizás közösségi élményének feltámasztását. A KönyvtárMozi egyedülálló kezdeményezés a hazai könyvtárügyben. Sok szervezet, felelősen gondolkodó, cselekvő személy összefogásának eredménye, amely nem jöhetett volna létre, ha nem előzi meg egy többségében nagyon tudatos és szakszerű kistételepülési szolgáltató rendszer kiépítése, fejlesztése, amely esélyt ad a legkisebb településeken a virtuális és valóságos világ összekapcsolására, egy életminőséget is javító programba való bekapcsolódásra. A KönyvtárMozi eseményeiről, a programban résztvevőkről minden információ megtalálható a www.konyvtarmozi.hu portálon.

Új fogalom születik

A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (továbbiakban KSZR) a megyei hatókörű városi könyvtár és az illetékességi területén lévő, ötezer főnél kisebb lakosságszámú önkormányzat között kötött megállapodás alapján működő szolgáltatási rendszer a nyilvános könyvtári ellátás kötelező települési önkormányzati feladatának biztosításához.¹ A KSZR célja, hogy a kistételepülésen élők igényüknek megfelelően, közvetve vagy közvetlenül hozzáférjenek a hatékony és minőségi könyvtári szolgáltatásokhoz. A KSZR a települési önkormányzat törvényben meghatározott kötelező feladatainak teljesítését segíti elő.²

A rendszer keretei között 2015-ben egy új fogalom született: a *KönyvtárMozi*. Azóta már tudjuk, hogy ez nemcsak szójáték, hanem egy tartalmas, sokak által igényelt könyvtári szolgáltatás az ötezer lakos alatti kistételepüléseken. Éppen ott, ahol nincsenek mozik, viszont egyre korszerűbbek és népszerűbbek a könyvtárak.

A KönyvtárMozi program szeretne hozzájárulni a magyar film és filmkultúra népszerűsítéséhez, a kistételepüléseken élők ismeretszerzéséhez, szórakozásához, közösségépítéséhez. Széles körű összefogáson alapul, amely hosszú távú kulturális misszióként indult útjára a legkisebb településeken.

A KönyvtárMozi előzményei

2015. június 24-e és 28-a között került megrendezésre a 12. Kecskeméti Animációs Filmfesztivál és a 9. Európai Animációs Játékfilm Fesztivál, amelynek egyik kiemelkedő programja volt a kistételepülések mozgóképkultúrájának helyzetét tárgyaló konferencia.

Mikulás Ferenc, a Kecskemétfilm Kft. ügyvezető igazgatójának kezdeményezésére választ kerestünk arra, hogy azokon a településeken, ahol már nem működik mozi, hogyan juthatnának hozzá az emberek az értékes mozgóképek tartalmakhoz.

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség, valamint a Kecskemétfilm Kft. megkeresésére levélben a támogatásáról biztosította a programot *Hoppál Péter* kultúráért felelős államtitkár, együttműködést ajánlott a Nemzeti Kulturális Alap (továbbiakban NKA), az MTVA, a Magyar Művészeti Akadémia (továbbiakban MMA), a Magyar Nemzeti Digitális Archívum (továbbiakban MaNDA), a Nemzeti Audiovizuális Archívum (továbbiakban NAVA), valamint a Dunatáj Alapítvány.

Ekkorra már számos kistelepülésen lezajlott a könyvtárak korszerűsítése, amelynek egyik legfontosabb célja, hogy a könyvtári szolgáltató helyek alkalmassá váljanak a közösségi használatra.³ Azok a kistelepülések, amelyek csatlakoztak a KSZR-hez, egyre nagyobb számban újulnak meg. Nemcsak friss olvasnivaló várja az érdeklődőket, hanem kibővített és szakszerűen berendezett terek is. A fal mellett elhelyezett könyvespolcok, a mobilizálható asztalok, székek a belső tereket könnyen átrendezhetővé teszik, így 20–40 fő egyidejű befogadására van lehetőség.

Mivel a könyvtári szolgáltatás alapja a szélessávú internet, a fokozatosan beszerzett korszerű számítógépek, az előadásokhoz projektor és vetítővászon már adottak a filmek bemutatására, egy új könyvtári szolgáltatás bevezetésére is.

A megvalósítás útján

Az Informatikai és Könyvtári Szövetség élére állt az összefogásnak, így rövid idő alatt kidolgozásra került az új szolgáltatás megindításához szükséges megvalósítási terv. Kezdetről fogva az ötezer lakos alatti településekben gondolkodtunk, egyrészt azért, mert ott nincs mozi, másrészt szükség volt a megyei könyvtárakra, vagyis a KSZR szolgáltató könyvtárakra, melynek településekkel foglalkozó munkatársa közreműködik az új szolgáltatás bevezetésében és későbbi folyamatos koordinálásában.

Egyértelmű volt, hogy a filmeket a mai kor technikai feltételeinek megfelelően interneten keresztül fogják elérni a kistelepüléseken, amire a NAVA felülete bizonyult a legalkalmasabbnak. Ezen azonban el kellett különíteni az új szolgáltatást, hogy csak az arra jogosult kistelepülési könyvtáros és a megyei koordinátor tudjon kóddal belépni.

A filmeket az együttműködő partnereink ajánlották fel, akik rendelkeztek a szerzői jogokkal. A vetítésekhez meg kellett kérni a Filmjus engedélyét, mely csak a könyvtár helyiségében és a könyvtári tagok számára érvényes. A vetítések ingyenesek, és semmiféle kereskedelmi tevékenység nem csatlakozhat a programhoz.

A Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár ötletére megszületett a Könyvtár-Mozi elnevezés is. Mivel szeretnénk volna még ebben az évben (2015) az Országos Könyvtári Napok kiemelt eseményeként elindítani az új szolgáltatást, ezért nagy lépésekben kel-

lett haladni a fejlesztésekkel. Elkészültek a KönyvtárMozi arculati elemei is, illetve az a szignál, amely minden vetítés előtt megszólal.

KönyvtárMozi plakátok, olvasójegy és póló

1. ábra: A KönyvtárMozi arculati elemei

Szükség volt egy olyan KönyvtárMozi portálra, amely nemcsak a választható filmekről nyújt információkat, hanem ezen regisztrálhatnak a csatlakozó könyvtárak is. A tájékoztatás mindenki számára hozzáférhető: hol, mikor és mi kerül vetítésre, ki lesz a vendég. Alkalmanként a program résztvevőinek számát, illetve néhány fotódokumentációt is itt lehet rögzíteni. A portál információt ad az összes vetíthető alkotásról, amiből a helyi közösség választhat a többség igénye alapján. A filmválasztást rövid annotáció segíti és orientáló a film hosszának megadása is. Közben elkészültek a könyvtártagok olvasójegyéhez a KönyvtárMozi betétlapok, amelyeken rögzíthető a programokon való részvétel.

2015. október 5-én a Nemzeti Kulturális Alap székházában, a 10. Országos Könyvtári Napok sajtótájékoztatóján bejelentésre került a KönyvtárMozi indulása. Az együttműködő felek *Együtt a társadalomért!* címmel szándéknyilatkozatot írtak alá arról a törekvésről, hogy az állami, a szakmai és a civil szervezetek együttes erővel tegyenek közös lépéseket a kulturális alapellátás kiszélesítése és a kulturális alapú közösségépítés terén.

Alig telt el három hónap a kecskeméti konferencia óta, a sajtótájékoztatón újra kinyilvánították együttműködő szándékukat mindazok, akik júniusban is vállalták a KönyvtárMozi támogatását, létrejöttének, működésének segítségét. Így ezen a napon kimondhattuk: a KönyvtárMozi megszületett.

Elindult a KönyvtárMozi

2015. október 6-án a Bács-Kiskun megyei Dunafalván – az Országos Könyvtári Napok nyitó rendezvényeként – elindult a KönyvtárMozi.⁴ Nagy ünnep volt ez a településen, ahol a nemrég átalakított és kibővített, korszerű könyvtár zsúfolásig megtelt. Éppen 75 éve volt ugyanis, hogy „Szigeti hangos mozgó” néven először vetítettek moziban ebben a kis faluban.

Az estet Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkár – a KönyvtárMozi támogatója – nyitotta meg, köszöntve az egybegyűlteket. Hangsúlyozta: most, hogy látja ezt a rendkívül nagy érdeklődést és az ünnepi hangulatot, nagyon örül ennek a kezdeményezésnek. Biztos benne, hogy a közös filmnézés és beszélgetés Dunafalván is hozzájárul ahhoz, hogy közelebb kerüljenek az emberek egymáshoz, hogy több időt töltsenek együtt az idősek a fiatalokkal, mert ez nagyon fontos dolog. Közösségben mindent jobb és könnyebb megélni.

Közkíváncsra ugyanazt a filmet, vagyis a *Meseautót* nézték meg az emberek, amit 75 évvel ezelőtt is. Felejthetetlen élményben volt részünk ezen az estén. Azóta 21 alkalommal volt már KönyvtárMozi vetítés ezen a 900 fős kistelepülésen, sokak örömeire.

KönyvtárMozi országszerte

A KönyvtárMozi nem mozi! Akkor micsoda? Egy új könyvtári szolgáltatás az ötezer lakos alatti településeken, amely a filmek világához kötődik.

A KönyvtárMozi célja:

- a kulturális alapellátás részeként a magyar filmkultúra kiemelkedő értékeinek bemutatása a kistelepüléseken élőknek könyvtári szolgáltatás keretében,
- olyan kulturális alapú közösségsszerveződés segítése, amelynek együttes élményét a filmek nyújtják.⁵

A projektgazda az Informatikai és Könyvtári Szövetség mint a könyvtárakat tömörítő szakmai szervezet. Azok a kistelepülési könyvtárak csatlakozhatnak ehhez a programhoz, akik a területileg illetékes megyei könyvtárral *könyvtárellátási szerveződést* kötöttek, vagyis kiterjed rájuk a KSZR szolgáltatása.

A KönyvtárMozi filmjei – figyelembe véve a helyi lakosság érdeklődését – az együttműködő partnerek felajánlásaiból kerülnek kiválasztásra a magyar nemzeti filmvagyron alkotásaiból. A KönyvtárMozi program fontos részét képezik a filmek kapcsán szervezett előadások és beszélgetések, illetve a gyerekeknek a látottakhoz kapcsolódó játékok és a résztvevők olvasmányélményeinek megismerése.

Szakmai napok, továbbképzések

Kezdetől fogva fontos szerepet töltenek be az Informatikai és Könyvtári Szövetség szervezésében azok a szakmai napok, ahol a KönyvtárMoziért felelős könyvtárosok

közös tanulási folyamatban nemcsak a technikai és a tartalmi tudnivalókkal, hanem a magyar filmkultúra múltjával, jelenével és aktuális kérdéseivel ismerkedhetnek meg.

Az első két alkalomra 2016-ban Kecskeméten került sor, ahol alapvetően a KönyvtárMozi működésének tartalmi és technikai feltételeit beszéltük meg.⁶ Az egyik legfontosabb célunk eléréséhez *Kriskó János* főiskolai tanár nyújtott segítséget a „Film közösségteremtő ereje” című előadásával. Nagy élmény volt – az egyik legnépszerűbb együttműködő partnerünk – a Kecskemétfilm Kft. stúdiójában tett látogatásunk. Mikulás Ferenc ügyvezető igazgató, kollegáival együtt beavatott bennünket azokba a folyamatokba, ahogy a KönyvtárMozi számos animációs filmje készült.

A KönyvtárMozi második évébe lépve szükségesnek láttuk, hogy 2017-ben több napra szervezzük meg a szakmai együttlétet az egyre bővülő hálózat tagjai számára. Meghívtuk a megyei könyvtárigazgatókat, illetve a megyei felelősöket, akik vállalták, hogy a tanultakat továbbadják megyéjükben a kistélepülésen dolgozó kollégáknak.

2017. március 29–31-e között Tatabányán találkoztunk,⁷ ahol rendkívül érdekes és informatív volt *Bakos Edit*, az Art Mozi Egyesület elnökének visszatekintése a mozgóképkultúra kialakulására, a mozihálózat létrejöttére, majd jelentős változására napjainkig. Nagy fontosságot tulajdonított a KönyvtárMozi sajátos és egyedülálló kezdeményezésének, amely szerinte nagyon fontos esélyt nyújt a kistélepüléseken élőknek.

Bujdosó Aranka újabb lehetőségeket mutatott be a KönyvtárMozi portálon, amit az eddigi tapasztalatok, visszajelzések alapján fejlesztett ki a portált működtető Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár a NAVA szakembereivel partnerségben.

A második napon Vértestolna és Dunaalmás kistélepüléseken bemutató foglalkozásokkal egybekötött KönyvtárMozi programokon vettek részt a könyvtárosok, ahol a gyakorlatban élhették át a közös mozifilmnézés élményét.

A találkozó harmadik napján KönyvtárMozi módszertani vásárt tartottunk, ahol Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és természetesen a házigazda, Komárom-Esztergom megye gyakorlatát ismertük meg. Az előadók sokféle, jól átvehető módszertani ötletet osztottak meg a résztvevőkkel.

Igazi csemege volt, amikor befejezésként a házigazdák levetítették *Mikolasek Zsófia* és *Török Csaba* alkotását, melyben saját könyvtármozis tapasztalataikat dolgozták fel, bővelkedve humorban és hasznos visszajelzésekben.

Ez a találkozó fordulatot hozott a KönyvtárMozi életében. Azok, akik már sokkal előrébb tartottak, lelkesedésükkel, számos konkrét gyakorlati példával és tapasztalataik megosztásával olyan erős motivációt gyakoroltak a többiekre, hogy azok felzárkózása ugrásszerűen megnőtt.

Újabb találkozót szerveztünk 2017. október 26–27-én Demjénben, ahol a Magyar Nemzeti Filmarchívum (továbbiakban MNFA) és a KönyvtárMozi együttműködési lehetőségeiről *Ráduly György* igazgató osztotta meg velünk ígéretes, jövőt felvázoló gondolatait. Rendkívül fontosnak tartotta a kezdeményezés megszületését, mivel a MNFA

egyik alapvető célja a magyar filmtermés minél szélesebb közönséghez való eljuttatása és tekintettel arra, hogy a kistelepülések számukra szinte elérhetetlenek, rendkívül hasznosnak ítélte az együttműködést.

Berki Judit szociálpolitikus „*A cigányság kultúrájának szerepe önazonosságuk megőrzésében*” címmel tartott előadást, amely rendkívül sok hasznos ismeretet tartalmazott számunkra az ilyen témakörű filmek feldolgozásához. Ezúttal is nagyon hasznosak voltak azok a bemutatók, amelyeket a Csongrád és Heves megyei kollégák tartottak számtalan jó, saját gyakorlatot megosztva a résztvevőkkel.

Másnap megismerkedtünk a Green Zero 3D filmstúdió érdekes munkájával és meglátogattuk a barlangmozit.

Ezek a szakmai napok nagyon sok új ismeretet, tapasztalatot nyújtottak mindazoknak a résztvevőknek, akik a KönyvtárMozi szolgáltatás felelősei, és mindezeket megerősítették a közös személyes élmények. Arra törekszünk, hogy azok a kollégák, akik saját megyénkben mentori szerepet töltenek be, minél tájékozottabbak és felkészültebbek legyenek, hogy segítséget nyújthassanak a kistelepülésen felelős KönyvtárMozi működtetőjének.

Szakmai kiadványok

A KönyvtárMozi szakmai kiadványok célja olyan foglalkoztató füzetek elkészítése, amelyek a film közös megtekintése után játékos, kreatív feladatokkal segítik megérteni, elmélyíteni, továbbgondolni a látottakat. A feladattípusok kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy a füzet alkalmas legyen a különböző korosztályú gyerekek foglalkoztatására és az eltérő képességű gyerekek fejlesztésére. A helyi adottságoktól függően egyéni feladatmegoldásra vagy csoportos alkalmazásra is sor kerülhet. Értékének tekintjük azt is, hogy interaktív foglalkozások kiindulópontja lehet, és kooperatív játékformákkal kombinálva motivációt adhat további ismeretszerzéshez, iskolán kívüli tanuláshoz. Eközben a kiadványok arra is ösztönzik a résztvevőket, hogy több alkalommal vegyenek részt a foglalkozásokon, mivel a feladatokat nem lehet egyszerre megoldani.

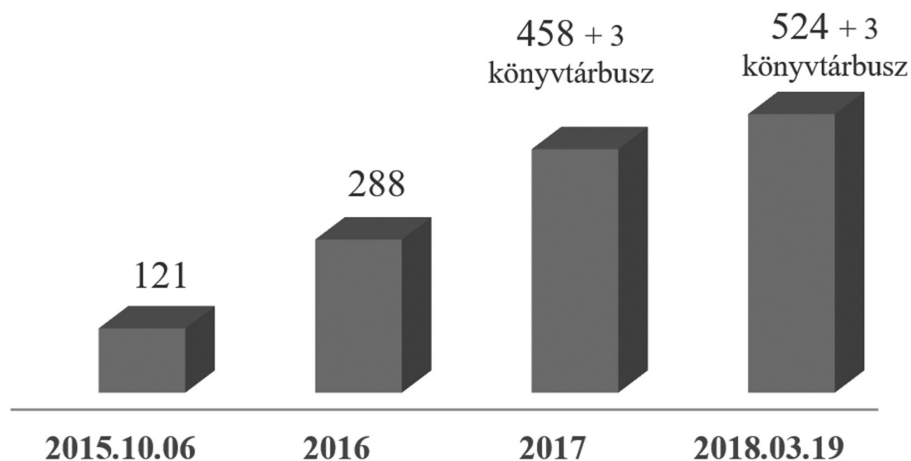
A „*Cigánymesék*” című animációs film első hat részéhez két füzet készült.⁸ Mint minden népnek, a cigány népcsoportnak is gyönyörű meséi, történetei vannak, érdemes felfedezni azokat. A filmekben olyan mesék tárulnak elénk, amelyek hasznos ismereteket és fontos üzenetet közvetítenek a cigányok vándorlásáról, történetéről, hűségéről, szerelemről, családról, mindeközben kibontakoznak a cigány lélek sajátosságai is. Nagyon szép a film képi világa, amihez kitűnően illeszkedik a felcsendülő tradicionális zene. A film eseményeit követve az érdekes fejtörők, nyelvi játékok mellett népszerűek a színező oldalai is. A színezők számos lehetőséget rejtenek a finommotorika, a figyelemkoncentráció, a precizitás, kitartás fejlesztésére, a színekkel való ismerkedésre és játékra, az alkotás örömeinek megélésére. A filmfeldolgozás, a beszélgetés, az együtt élők kultúrájának megismerése sokat segíthet egymás megértésében is.

Összeállt egy olyan kiadvány („KönyvtárMozi. Ötletek, kreatív játékos feladatok”), amely átvehető ötleteket, játékokat kínált a legkedveltebb filmek nézéséhez, a füzet közepén pedig egy kivehető/kitéphető memória játékot is kínáltunk.⁹ A füzetben az egyes filmekhez kapcsolódó feladatokat, fejtörőket kapnak a könyvtárosok, amelyek segítséget jelenthetnek a kistelepülések könyvtári szolgáltató-helyein dolgozóknak abban, hogy a további ismeretszerzéshez, iskolán kívüli tanuláshoz adjanak motivációt. A feladatok amellett, hogy elmélyítik a filmben látottakat, az anyanyelv helyes használatának gyakorlásával hozzájárulnak a szókincs bővítéséhez, az igényes szóbeli kifejezőkészség kialakulásához – korhatár nélkül. Olyan kiadvány született, amely beszélgetésre ösztönöz, ismereteket közvetít, közös játékokra biztat, ötleteket ad, és mindenütt a helyi adottságokhoz alakítható.

A „Csapó” című összeállítás a KönyvtárMozi kétéves történetét mutatja be dokumentálva a legfontosabb eseményeket.¹⁰ Az ötödik füzetben („Filmbörze”) gyerekeknek és felnőttek számára válogatott filmeket ajánljuk.¹¹

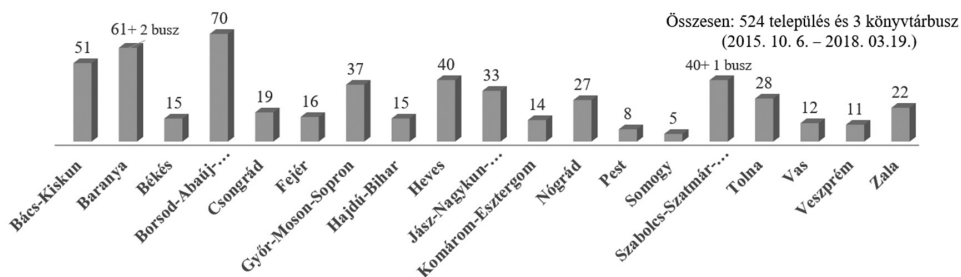
KönyvtárMozi a számok tükrében

A KönyvtárMozi szolgáltatás bevezetését fokozatosan tervezzük. Mindenképpen fontosnak tartjuk, hogy csak azok a könyvtárak csatlakozzanak, ahol a feltételek már adottak. Legyen akár ez is ösztönző a megfelelő nagyságú helyiségek kialakítására, a korszerű berendezés és technika biztosítására és nem utolsósorban az elkötelezett, folyamatosan tanulni, tájékozódni kész könyvtárosok alkalmazására. A könyvtárak csatlakozásai az eddigi években éppen ezt a képet tükrözik.

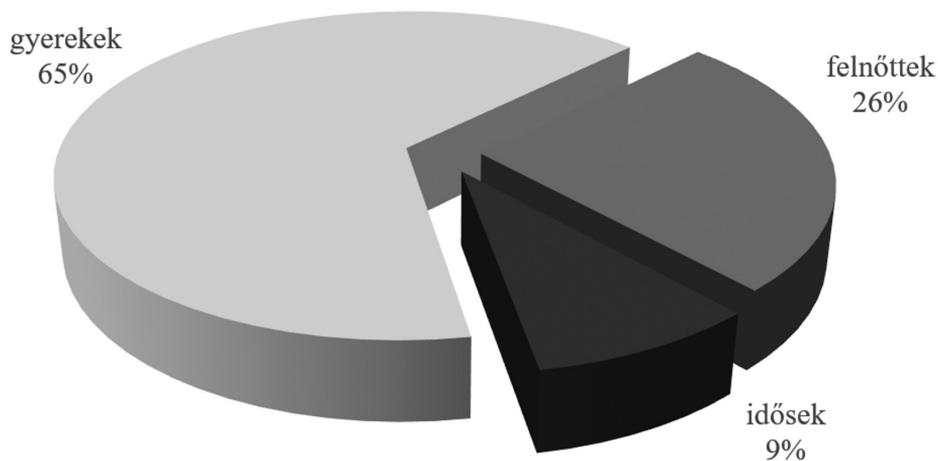
2. ábra: A KönyvtárMozi programhoz csatlakozott települések száma

Ma már több mint ötszáz kistépülés regisztrált a KönyvtárMozi portálon. Mindenképpen elmondhatjuk, hogy a KönyvtárMozi szolgáltatás országos lefedettségű, de természetesen vannak különbségek az egyes megyék és települések között. A legnagyobb számban Baranya, Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében csatlakoztak a települések ehhez a szolgáltatáshoz.

3. ábra: A KönyvtárMozi programhoz csatlakozott települések száma megyénként

A KönyvtárMozi vetítéseinek eddig 70 761 fő vett részt, ami onnan tudható, hogy a portálon minden alkalommal rögzítették a vetítés időpontján kívül a résztvevők számát is három korcsoportra bontva. Nem meglepő, hogy a gyerekek aránya volt a legnagyobb (65%), hiszen a legtöbb vetítés nekik szólt. Ugyanakkor nagyon kedvező a felnőttek 26%-os és az időskorúak 9%-os aránya is, hiszen a filmkínálat felnőtteknek szóló műveket is tartalmaz.

4. ábra: A KönyvtárMozi vetítésen részt vevők száma korcsoportonként

A KÖNYVTÁRMOZI KÖZÖSSÉGTEREMTŐ EREJE

A résztvevők korösszetételének érdeklődését tükrözi vissza a választott filmek listája is. A választható 456 filmből a toplistát a Kecskemétfilm Kft. örökzöld rajzfilmjei vezetik, de már az élre került a legújabb Cigánymesék sorozat is. A felnőttek választásában érthető módon ott vannak a nosztalgia játékfilmek, ugyanakkor az ismeretterjesztő filmek is élre kerültek, népszerűek.

1. táblázat

A KönyvtárMozi program keretében legtöbbet vetített filmek

Film	Vetítések száma
Magyar népmesék I.	173
A hazudós egér	132
Vízipók-csodapók	130
Cigánymesék – A cigányasszony meg az ördög	113
A Pál utcai fiúk	113
Vad Magyarország – A vizek birodalma	107
A Négyszögletű Kerek Erdő – Maminti, a kicsi zöld tündér	103
Keménykalap és krumpliorr – 1. – Valódi oroszlánbőgés	97
A hetvenkedő sün	84
Hyppolit, a lakáj	83
Csinibaba	78
Mátyás, az igazságos	77
Cigánymesék, Káló, a cigánylegény	77
Gyógyító hagyomány – Füvesasszonyok, kenőemberek	74
Szent Péter esernője	73

A kiskönyvtárak aktivitása ugyan eltérő, de a települések többségében, ahol elindult már a szolgáltatás, visszatérő, várt eseménynek számít a KönyvtárMozi. A legaktívabb könyvtárakban már a századik vetítéshez közelítenek, de a többiek is a nyomukban vannak.

2. táblázat
A KönyvtárMozi programban legaktívabb települések

Intézmény	Megye	Vetítések száma
Katymár , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Bács-Kiskun	88
Dunatetétlen , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Bács-Kiskun	75
Hajdúbagos , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Hajdú-Bihar	71
Szakmár , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Bács-Kiskun	67
Madaras , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Bács-Kiskun	59
Ambrózfalva , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Csongrád	48
Tiszasüly , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Jász-Nagykun-Szolnok	46
Kunágota , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Békés	45
Pilismarót , Heckenast Gusztáv Községi Könyvtár	Komárom-Esztergom	42
Furta , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Hajdú-Bihar	41
Bogyiszló , Könyvtár, Információs és Közösségi Hely	Tolna	40

A vetítések a közösségi együttlét emlékezetes alkalmává váltak, ahol a meghívott szakemberekkel való beszélgetések és az emlékek, meg a régi filmélmények felidézése a jó hangulatú esték alapja. A gyerekeknek szervezett KönyvtárMozi vetítéseket a látottakhoz illeszkedő játékok, tudáspróbák, vetélkedők egészítik ki. Nagyon sok múlik a könyvtárosok ötletességén, és ebben módszertani kiadványaink és a különféle ajánló füzetek használata is segít.

A KönyvtárMozi rendezvényeit eddig alapvetően az NKA és az MMA támogatta pályázati forrásokkal. Nagyon sokat segített a 2017-es évre az a megyénként átlagosan 1.5 millió forint, amit az NKA elsősorban a programok szervezéséhez biztosított. Elmondhatjuk, hogy eddig az állami támogatásból minden KönyvtárMozi látogatásra és a hozzá kapcsolódó programra mindösszesen 997 Ft-ot fordítottunk, ami úgy gondolom, hogy rendkívül csekély hozzájárulás. Azt is érdemes figyelembe venni, hogy mi jut el egyáltalán az állami kulturális támogatásból a legkisebb településekre.

A KönyvtárMozi eredményei

A KönyvtárMozi eddigi eredményei igazolják, hogy érdemes volt elindítani együttműködő partnereinkkel ezt az egyedülálló szolgáltatást. Elértük kitűzött céljainkat, vagyis

- a magyar filmértékeink egyre több kistélepülésen megtekinthetővé váltak,
- újra együtt lehetnek a filmszeretők, újabb kisközösségek alakulhatnak,
- a gyermekeket motiválja az olvasásra, a játékos tanulásra,
- a felnőttek is új ismereteket szerezhetnek a filmélmény mellett,
- kialakulnak jó beszélgetések, együttlétek,
- a könyvtár egy pozitív hely.

Következzen egy könyvtáros által rögzített példa: „Örömmel számolok be, hogy a pénteki KönyvtárMozi mozizás nagyon jól sikerült. Zömében idősek vettek részt (26-an voltunk), a filmválasztás (Bakonyi juhászasszony) is őket célozta meg inkább. Miután megnéztük a filmet, beszélgettünk róla, és feltörték bennük a régi emlékek. A film vége felé énekelnek egy népdalt, amit mi is megtanultunk és együtt énekeltük a filmbéli kórossal. (Csak megjegyzésként: a mozizás után, ragyogó idő volt és még szalonnat is sültünk az idősekkel, akik csodálatos, szép délutánként emlegetik ezt a napot.)” Biztatóak az ilyen, és ehhez hasonló visszajelzések. Igen, ez az egyik fő célunk. Értéket bemutatni, értéket teremteni. Az együttlét, az aktivitás élményét, értékét közösen megélni.

A KönyvtárMozi egyedülálló kezdeményezés a hazai könyvtárügyben. Sok szervező, felelősen gondolkodó, cselekvő személy összefogásának eredménye, ami nem jöhetett volna létre, ha nem előzi meg a kistélepülési szolgáltató rendszer tudatos és szakszerű kiépítése, ill. fejlesztése, amely esélyt ad a legkisebb településeken is a virtuális és valóságos világ összekapcsolására, egy életminőséget is javító programba való bekapcsolódásra.

A KönyvtárMozi eseményeiről és programban részt vevőkről minden információ megtalálható a <http://konyvtarmoji.hu> portálon.

Jegyzetek és irodalom

1. 39/2013. (V. 31.) EMMI rendelet a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer működéséről. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300039.EMM>. [2018. március 14.]
2. SKALICZKI Judit: Miért született a KSZR? Bevezető sorok egy bevezetendő rendszerhez és egy kiadványhoz. In: Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer. [KSZR]. Tájékoztató a kistélepülések könyvtári ellátásáról. Szerk. Richlich Ilona. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium. Kiad. a Könyvtári Intézet, 2006. 10. p.
3. RAMHÁB Mária – TÖZSÉR Istvánné: Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer, KSZR. Ajánlás. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, 2016. 16 p.
4. Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/kulturaert-felelos-allamtitkarsag/hirek/elindult-a-konyvtarmoji> [2018. március 14.]

RAMHÁB MÁRIA

5. Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer, KSZR. Műhelynapok. Szerk., bev. Ramháb Mária. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, 2017. 40 p.
6. MIKOLASEK Zsófia: KönyvtárMozi konferencia Kecskeméten. = Kemlib, 2017. 7–8. Forrás: http://epa.oszk.hu/02700/02762/00063/pdf/EPA02762_kemlib_2017_07-08_017-019.pdf [2018. március 14.]
7. Uo.
8. Cigánymesék 1–2. Színezők és fejtörők játékos kedvének. Szerk., a fejtörőket készítette Koleszár Márta. Kecskemét, 2017. 32+32 p.
9. KönyvtárMozi. Ötletek, kreatív, játékos feladatok. Foglalkozástervek (összeáll. Bujdosó Aranka, Koleszár Márta.) Kecskemét, 2017. 28 p.
10. Szerk. Ramháb Mária. Csapó. KönyvtárMozi. Kecskemét, 2017. 28 p.
11. Filmbörze. Filmajánló KönyvtárMoziknak. Kecskemét, 2017. 28 p.

Ramháb Mária a kecskeméti Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár igazgatója, az Informatikai és Könyvtári Szövetség elnöke, a Nemzeti Kulturális Alap Bizottságának tagja.

KÖNYVTÁR, AMI ÖSSZEKÖT

REDL KÁROLY

Országgyűlési Könyvtár, igazgatóhelyettes

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A „Könyvtár, ami összeköt” című ösztöndíjprogram első ízben 2011-ben került meghirdetésre. A program célja, hogy segítse a Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok szakmai együttműködését. Az elmúlt hét évben jelentős lépést tettünk a kijelölt cél megvalósítása felé, nevezetesen, hogy jöjjön létre a könyvtárosok körében olyan, a személyes kapcsolatokon alapuló, a Kárpát-medencét átölelő szakmai hálózat, amely felhasználható a különböző szakmai kérdések megoldása és az anyanyelvi kultúra ápolása érdekében. Az olvasásnak kitüntetett szerepe van az anyanyelvi kultúra megőrzésében. A kisebbségi magyar közösségek tapasztalatai egyértelműen bizonyítják, hogy a magyarság vállalása és a magyar anyanyelv használata szoros összefüggést mutat. A kisebbségi magyar közösségek megtartása szempontjából rendkívül fontos tehát az anyanyelv ápolása, az olvasás, amelynek egyik intézményes hátterét a könyvtárak és az ott dolgozó könyvtárosok biztosítják.

A programról

A következőkben egy olyan programról szeretnék beszámolni, amely már hét éve segíti a Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok szakmai együttműködését. Természetesen ez a rövid összefoglaló nem alkalmas arra, hogy a hétéves program minden részletét aprólékosan ismertessem, arra mégis lehetőséget ad, hogy a lényeges elemeket bemutassam.

A programmal kapcsolatos első lépésre akkor került sor, amikor a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) alapításának 75. évfordulójára készültünk. Az egyesület akkori vezetése úgy döntött, hogy erre az ünnepi alkalomra meghívja a határon túli magyar könyvtáros szervezetek vezetőit is. Amikor az Országgyűlés elnöke értesült erről a szándékról, jelezte, hogy szívesen találkozna a határon túli könyvtáros szervezetek vezetőivel. Kézenfekvő volt tehát, hogy a találkozót az Országgyűlési Könyvtár készítse elő. Így került sor 2010. november 30-án az Országgyűlési Könyvtár Deák-termében a találkozóra, amely a „*Határon túli magyar könyvtárosok kerekasztala*” címet kapta.

A megbeszélésen jelen volt a határon túli magyar könyvtáros egyesületek képviselőiben:

- *Hajnal Jenő*, a vajdasági Kapocs Könyvtári Csoport Egyesület elnöke;
- *Milány Bajnok Éva*, a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke;
- *Varga Éva*, a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke;

- *Rabbi Zsolt*, a Horvátországi Magyarok Központi Könyvtára munkatársa;
- *Szamborovszkyné Nagy Iboha*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának vezetője.

A találkozón a határon túli magyar kulturális intézmények további munkatársai vettek részt:

- *Gondi Martina*, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet (Zenta, Szerbia);
- *Végh László*, a Fórum Kisebbségi Intézetben (Somorja, Szlovákia) működő Bibliotheca Hungarica igazgatója;
- *Virginás Péter*, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet Dokumentációs Központja (Kolozsvár, Románia) munkatársa.

A kerekasztal-megbeszélésre meghívást kaptak magyarországi szakemberek is: *Blaskóné Majkó Katalin*, a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtárának igazgatója; *Bárdi Nándor* történész, az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa; *Lakatos Mihály*, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium főtanácsosa, valamint a házigazdák részéről az Országgyűlési Könyvtár több vezető munkatársa.

A beszélgetés alapvetően két részből állt. Az első részben *Kövér László* házelnök ismertette nemzetstratégiai koncepcióját, a második részben pedig kötetlen keretek között vendégeink beszéltek az őket foglalkoztató kérdésekről.

A megbeszélés konklúziója az volt, hogy a házelnök bejelentette: 2011-től pályázatot hirdet határon túli fiatal magyar könyvtáros szakemberek számára. A leendő pályázat célja, hogy támogassa a Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok szakmai együttműködését, teremtsen alkalmat az Országgyűlés törvényhozó munkájának tanulmányozására és az Országgyűlési Könyvtár szakmai tevékenységének megismerésére.

Az első feladat a pályázati feltételek és a juttatási rendszer kialakítása volt, melynek során nagyon sok vitás kérdés merült fel. Már annak az egyszerű kérdésnek a tisztázása is problémát jelentett, hogy kit is tekintünk fiatalnak. Végül 35 évnél húztuk meg a korhatárt. Az első időszakban még úgy gondoltuk, hogy a pályázatnak elsősorban a tudományos együttműködést kell támogatnia, ezért az előkészítő munka is ebbe az irányba haladt. Természetesen az is külön kérdésként vetődött fel, mekkora legyen az ösztöndíj összege. Ennek megállapításakor figyelembe kellett vennünk, hogy a pályázóknak egy hónapon keresztül az otthonuktól távol, Budapesten kell ellátniuk magukat. Továbbá azt is szeretnénk volna, hogy az ösztöndíj kellően vonzó legyen a pályázók számára. Tényszerűen meg kell állapítanunk, hogy az ekkor megállapított 250 000 forintos összeg azóta sem változott.

Néhány hónapos intenzív előkészítő munka után a pályázat kiírására első alkalommal 2011 áprilisában került sor. A pályázati felhívás szövege a következő főbb elemeket tartalmazta: az ösztöndíjra felsőfokú végzettségű és legalább öt év könyvtárban szerzett szakmai tapasztalattal rendelkező könyvtárosok jelentkezését vártuk, akiknek az életkora nem haladja meg a 35 évet. A pályázóknak rövid (5–8 nyomtatott oldal) terjedelmű pályamunkát kellett benyújtaniuk a következő kutatási témák egyikében:

- könyvtárak a nemzetpolitikai feladatok szolgálatában (gyűjteményszervezés, szolgáltatáspolitikai, szolgáltatásmarketing);
- egy meglévő nemzetpolitikai gyűjtemény bemutatása;
- nemzeti, nemzetiségi, kisebbségi digitális adattár létrehozása, működtetése, az együttműködés lehetséges formái.

Az ösztöndíjasok feladatai a következők voltak:

- az Országgyűlés működésének, és a különböző parlamenti szervezetek munkájának megismerése;
- az Országgyűlési Könyvtár gyűjteményének, feladatainak, szolgáltatásainak megismerése;
- a pályázati kiírásban szereplő egyik téma önálló feldolgozása;
- közös munka a pályázati tematikának megfelelően;
- írásos beszámoló készítése az egyhónapos munkáról.

A nyertes pályázók az alábbi juttatásokat kapták:

- a nyertes pályázók az ösztöndíj időszaka alatt díjazásban részesültek, melynek összege 250 000 forint;
- az ösztöndíjasok részére szállást és utazási költséget biztosítottunk.

A pályázati felhívást számos fórumon közzétettük, így az Országgyűlés és az Országgyűlési Könyvtár honlapján, a különböző szakmai levelezőlistákon (KATALIST, IFLA-HUN), határon túli sajtótermékekben és természetesen közvetlenül is tájékoztattuk a lehetőségről a határon túli szakmai szervezetek vezetőit. Erőfeszítéseink azonban nem jártak eredménnyel, felhívásunkra nem érkeztek pályázatok.

A csongrádi „segélykiáltás”

Véletlen egybeesés volt, hogy ebben az időpontban, 2011 májusában került sor a Kárpát-medencei könyvtárosok konferenciájára Csongrádon. Látva, hogy nem érkeznek a pályázatok, úgy gondoltam, hogy pályázati programunkat a leghatékonyabban ezen a fórumon lehetne ismertetni, ugyanis ezen a konferencián vesznek részt azok a szakemberek, akik potenciális célcsoportjai lehetnek felhívásunknak. Ezt afféle segélykiáltásnak szántam, hiszen nagy fiaskó lett volna az Országgyűlési Könyvtár számára, ha a házelnök által meghirdetett felhívásra nem jelentkeznének pályázók. Szerencsére a konferencián elhangzott előadás után többen rögtön jelezték, hogy ők bizony beadják a pályázatukat. Végül időben megérkeztek a pályázatok, és megerősítést nyert az a tapasztalatunk, hogy a pályázatok mindig a határidő lejárta előtti utolsó pillanatokban érkeznek be.

Legnagyobb örömünkre a beadott pályaművek olyan jó minőségűek voltak, hogy a pályázatokat bíráló bizottság javaslatot tett a házelnöknek, engedélyezze az eredetileg nyolc főre tervezett keretszám felemelését tíz főre. A plusz két résztvevő költségeinek

finanszírozását az Ábel Alapítvány, az Informatikai és Könyvtári Szövetség (IKSZ), a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) és az Országgyűlési Könyvtár vállalta.

Az első év kedvező tapasztalatai alapján a következő évtől (2012) kezdve, és azóta folyamatosan a megemelt létszámmal, tíz fővel került kiírásra a pályázat, a finanszírozást pedig teljes egészében az Országgyűlés elnöke biztosítja.

Állandó programelemek

Az elmúlt hét év során kikristályosodtak a szakmai program állandó elemei. Az együtt-lét első napja mindig közös kirándulással vagy városnézéssel kezdődik, hogy feloldja a gátlásokat a résztvevők között. Ezek a kötetlenül töltött első órák megkönnyítik a program résztvevőinek a kapcsolatfelvételt, így az első hivatalos programon már oldottabban tudnak részt venni. Az első napok az ismerkedéssel telnek: a személyes bemutatkozás után mindegyik pályázónak egy rövid, általában vetített előadásban kellett ismertetnie a pályamunkáját: munkahelyének és az általa végzett szakmai tevékenységnek a bemutatását.

A program fontos eleme az Országgyűlés munkájának megismerése, mely részben előadások formájában történik, részben pedig a különböző testületek tevékenységével való közvetlen ismerkedéssel (pl. részvétel a Házbizottság ülésén, a plenáris ülés munkájának megtekintése a karzatról stb.).

Általában ezzel párhuzamosan zajlik az Országgyűlési Könyvtár gyűjteményének, szolgáltatásainak és a különböző munkafolyamatainak megismerése, de nem maradhat el az Orzágház épületének részletes bemutatása sem.

Ugyancsak az állandó programelemek közé tartozik a magyarországi könyvtári rendszer megismerése a személyes könyvtárlátogatásokon, amelyeken rengeteg elméleti és gyakorlati tapasztalattal gazdagodnak ösztöndíjasaink. Különösen fontos a könyvtári jó gyakorlatok megismerése, ami lehetőséget teremt arra, hogy az ösztöndíjasok hazatérve – figyelembe véve a helyi adottságaikat – beépítsék saját szakmai munkájukba az itt látottakat.

A könyvtárlátogatási, tapasztalatszerzési programok a többi könyvtárral történő szoros együttműködésben valósulhatnak meg. Az elmúlt évek során rendkívül szélessé vált azon könyvtárak köre, amelyek együttműködésükkel segítették programunk megvalósítását. A teljesség igénye nélkül szeretném kiemelni együttműködő partnereink közül a következő könyvtárakat:

- Országos Széchényi Könyvtár;
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár;
- Nemzeti Közszolgálati Egyetem Központi Könyvtára;
- Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtára;
- Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, Kecskemét;
- Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára;
- Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum;
- Országos Idegennyelvű Könyvtár;

- ELTE Egyetemi Könyvtár;
- Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger;
- valamint az MTA Könyvtár és Információs Központ.

A programok során minden évben tudományos előadások hangzottak el, amit *Bárdi Nándor*, az MTA Kisebbségkutató Intézete munkatársa tartott az alábbi címmel:

- *Kisebbségi közösségek az interneten (kisebbségi adatbankok, szolgáltatások, a fejlesztés lehetőségei, nehézségei);*
- *A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája 1989 után, a kettős állampolgárság intézményének bevezetése és várható hatásai, az új lehetőségek.*

Az ösztöndíjasok programjának szerves részét alkotják a magyar könyvtári szakmai szervezetek vezetőivel történő találkozások, melyek mindig alkalmat jelentenek a szakmát aktuálisan foglalkoztató problémák megismerésére is.

Az elmúlt évek során sikerült kitűnő együttműködést kialakítanunk a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* című lap szerkesztőségével. A szerkesztőség vállalta, hogy a program zárását követően összegző körinterjút ad közre a résztvevők véleményéről, benyomásairól. Fontosnak tartjuk, hogy ösztöndíjasainknak legyen módja az egyhónapos itt-tartózkodás után összefoglalni, végiggondolni tapasztalataikat, javaslatukat, hogy a jövőbeli érdeklődő pályázók hiteles forrásból tájékozódhassanak a programról.

Mi is tapasztalatokat gyűjtöttünk

Az elmúlt hét év során természetesen mi is, akik szervezzük a programot, rengeteg tapasztalatot gyűjtöttünk, és magunk is számos dilemmát fogalmaztunk meg.

A következő kérdésekre kerestük a választ:

- A pályázati feltételek sorában ragaszkodjunk-e a felsőfokú képzettséghez?
- Célszerű-e a tudományos kutatási tevékenységet erőltetni?
- Hogyan lehet a közös munkavégzést megszervezni?
- Miként lehet életben tartani a korábbi években kialakult szakmai kapcsolatokat?
- Szükséges-e módosítani a részvétel életkori határát?

- Ragaszkodjunk-e a felsőfokú végzettséghez?

A határon túli szakmai szervezetek képviselői nagyon hamar jelezték, hogy a felsőfokú szakmai képzettség előírása jelentősen leszűkíti a potenciális pályázók körét. Ezért úgy döntöttünk, hogy megváltoztatjuk a pályázati feltételeket, és lehetővé tesszük a jelentkezést középfokú végzettségűek számára is. Persze ennek a döntésnek azután a szakmai programok szervezésében is következménye volt. Úgy kellett továbbfejleszteni a már kialakult programstruktúrát, hogy mindenki megtalálhassa a számára érdekes elemeket. Ekkor vezettük be, hogy bizonyos programrészeket megkettőzünk a résztvevők különböző érdeklődési körének megfelelően.

- Célszerű-e a tudományos kutatási tevékenységet erősíteni?

Már az első év tapasztalatai rávilágítottak, nem azzal segítjük a pályázók jövőbeni munkáját, ha egy-egy téma tudományos feldolgozásában nyújtunk nekik segítséget, hanem azzal, ha minél több jó könyvtári gyakorlatot, jó mintát láthatnak. Továbbá azzal, hogy segítünk, hogy a lehető legszélesebb körben alakítsanak ki személyes ismeretségen alapuló szakmai kapcsolati hálót, ami később segítséget nyújthat számukra különböző kérdések megoldásában. Ez a gondolat vezetett el a „delegált” résztvevői kör kialakításához is, amit később fogok részletesen kifejezni.

- Hogyan lehet a közös munkavégzést megszervezni?

Viszonylag hamar felmerült az az igény is, hogy jó lenne egy-egy könyvtár munkaszervezetébe bekapcsolódva, konkrét munkafolyamatokban is részt venni. Természetesen ehhez meg kellett találni az együttműködésre kész partner könyvtárakat. Közös meg kellett határozni azt az optimális időkeretet, ami elég időt biztosít a valóságos munkavégzéshez és a vendéglátó könyvtárak számára is befogadható mértékű, ugyanakkor nem feszíti szét a program korábban kialakított kereteit.

- Szükséges-e módosítani a részvétel életkori határát?

Az évek során folyamatosan felmerülő igény volt, hogy célszerű lenne az életkori határ felemelése. A fő érv a potenciális pályázók körének kiszélesítése volt.

- Miként lehet életben tartani a korábbi években kialakult szakmai kapcsolatokat?

A program alapkérdésének tekintjük, hogy találjunk megfelelő módszereket arra, hogy az egyhónapos budapesti tartózkodás alatt kialakult ismeretségek, szakmai kapcsolatok ne enyészzenek el később a hétköznapi sodrában. Kézenfekvően adódtak eszközként a közösségi platformok és a különböző levelezési listák. Mindezek a lehetőségek az információáramlást rendkívül egyszerűvé és gyorsá teszik, azonban nem pótolják az ismételt személyes találkozást. Ezért kialakítottuk azt a rendszert, hogy az egy hónapig tartó programba beiktattunk egy olyan közös eseményt – általában kirándulást – amelyre meghívtuk azokat is, akik korábban részesei voltak a programnak.

A tapasztalatok elemzése alkalmat adott arra, hogy megfogalmazzuk a program elvi alapvetését, amely így hangzik:

„Az olvasásnak kiemelt szerepe van az anyanyelvi kultúra megőrzésében. A kisebbségi magyar közösségek tapasztalatai egyértelműen bizonyítják, hogy a magyarság vállalása és a magyar anyanyelv használata szoros összefüggést mutat. A kisebbségi magyar közösségek megtartása szempontjából rendkívül fontos tehát az anyanyelv ápolása, az olvasás, aminek egyik intézményes hátterét a könyvtárak és az ott dolgozó könyvtárosok adják.”

Ez az elvi alap, amely meghatározza mindazokat a lépéseket, amelyeket a program formálása, folyamatos fejlesztése során megteszünk. Az állandó elemek mellett folyamatosan színesítettük a programokat további intézmények és előadók bevonásával.

A felkeresett intézmények közé tartozott:

- az Alkotmánybíróság Könyvtára;
- az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára;
- a Magyar Nemzeti Levéltár;
- a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet;
- a Lakitelki Népfőiskola,
- a Pannonhalmi Apátság Könyvtára;
- a Piarista Rend Magyar Tartományának Központi Könyvtára;
- a Sárospataki Református Kollégium Könyvtára;
- a Tihanyi Apátság stb.

Az évek során számtalan, különböző témájú, érdekes előadás hangzott el. Néhány példával szeretném illusztrálni ezt: az Országgyűlés háznagyának tevékenységéről *Mátrai Márta* háznagy beszélt. A Lakitelki Népfőiskola bemutatását *Lezsák Sándor*, az Országgyűlés alelnöke vállalta. Az Országgyűlés Európai Ügyek Bizottságának munkájáról *Hörtsike Richárd*, a bizottság elnöke adott tájékoztatást. Az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága tevékenységét *Bellavics István* igazgató mutatta be. Az Alkotmánybíróság tevékenységéről *Bitskey Botond* főtitkár tartott előadást. A Nemzeti Közzolgálati Egyetem tudományos tevékenységéről *Szakály Sándor* tudományos rektor-helyettes beszélt. A Nemzeti Közzolgálati Egyetem felújított épületének bemutatását *Horváth József* főtitkár végezte. A Kárpátaljai Magyar Iskolai Könyvtárakért Alapítvány határon túlra irányuló tevékenységéről *Vrankóné Lukács Ilona* kuratórium titkár számolt be.

A program változatosságának biztosítása érdekében kialakítottuk és folyamatosan kiterjesztettük a közös könyvtári munkavégzés lehetőségét, ami az alábbi intézményekben valósult meg:

- Országgyűlési Könyvtár;
- Nemzeti Közzolgálati Egyetem Központi Könyvtára;
- Corvinus Egyetem Könyvtára (a felsőoktatásban dolgozó könyvtárosok részére);
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (a közkönyvtárakban dolgozók részére).

A program működési feltételeinek biztosításához nagymértékben hozzájárult, hogy az Országgyűlés Hivatala és a Nemzeti Közzolgálati Egyetem között kötött együttműködési megállapodás tartalmaz egy olyan pontot is, amely szerint az egyetem biztosítja a szállást a nyertes pályázók számára.

Fejlesztések, eredmények

2015: három új elemet építettünk be a programba

Egyrészt felkértünk néhány budapesti nagykönyvtárat, delegáljanak egy-egy résztvevőt a programba. Az így delegált kollégák tehát nem pályáztak, de minden szakmai programon részt vehettek. Célunk az volt, hogy tovább bővítsük a személyes ismeretségen ala-

puló szakmai kapcsolati hálót. Ezzel a módszerrel 2015-ben további kilenc fővel bővült a programban résztvevők száma.

Másrészt csatlakoztunk az Informatikai és Könyvtári Szövetség által meghirdetett *Országos Könyvtári Napok* programsorozathoz, melynek keretében Kecskeméten, Egerben és Budapesten vehettünk részt a Könyvtári Napok rendezvényein. A program záróeseménye az Informatikai és Könyvtári Szövetség megalakulásának 25. évfordulója alkalmából Kecskeméten rendezett jubileumi konferencia volt, ahol előadást tartottam a „*Könyvtár, ami összekelet*” pályázat öt évéről.

Harmadrészt pedig új elemként vezettük be, hogy meghívtuk az esztergomi szakmai kirándulásra azt az 59 főt, aki eddig részese volt programunknak. Fontosnak tartottuk ugyanis, hogy lehetőleg ne szűnjenek meg a korábban kialakult személyes kapcsolatok. Ennek egyik eszköze volt a kirándulás megszervezése, ami egyértelműen pozitív fogadtatásban részesült a kollégák részéről.

A program sikerét és elismertségét jól mutatja, hogy 2016-ban a Házelnök a hozzá érkezett visszajelzések alapján úgy döntött, hogy Kárpát-medencei fiatal magyar muzeológusok számára is hasonló programot hirdet meg. Így jött létre a „*Múzeum, határok nélkül*” pályázati program, amely hasonló filozófiával épül fel, mint a „*Könyvtár, ami összekelet*”. Ez lehetőséget biztosít arra, hogy közös programelemeket alakítsunk ki, ezzel is gazdagítva az eddigi kínálatot és jelentősen bővítsük a közgyűjteményi szakemberek hálózatát.

2017: további két elemmel bővítettük a programot

Látogatást tettünk a szlovákiai Selye János Egyetem Könyvtárában, Komáromban. A látogatás apropója az volt, hogy a könyvtár igazgatója előző évben részt vett a programon. A búcsúzáskor merült fel, hogy ha megtehetjük, akkor a következő évi program kidolgozásakor látogassuk meg az egyetem könyvtárát. Így került sor arra, hogy a könyvtáros és a muzeológus kollégák közös kiránduláson vettek részt a szlovákiai Komáromban, ahol a könyvtári és a múzeumi program egyaránt lebonyolításra került.

A program szervezői részt vettek a Romániai Magyar Könyvtárosok Vándorgyűlésén Parajdon. A Vándorgyűlésen részletesen beszámoltunk a „*Könyvtár, ami összekelet*” pályázat elmúlt hét évéről. Számunkra fontos kérdés volt, hogy tájékozódjunk arról, miként látják a szakma képviselői, lesz-e pályázói utánpótlás a következő években. A Vándorgyűlés résztvevőinek egybehangzó véleménye szerint, miután generációváltás megy végbe a romániai könyvtárak jelentős részében, folyamatos lesz a pályázók utánpótlása.

Ha egy mondatban kellene összefoglalást adni a „*Könyvtár, ami összekelet*” számszerű adatairól, akkor az így hangozhatna: az elmúlt hét évben 95 könyvtáros kolléga vett részt a programon, hét ország több mint harminc különböző településéből.

Redl Károly az Országgyűlési Könyvtár igazgatóhelyettese, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének alelnöke.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 71–79.

A KÖNYVTÁRI ÁLLOMÁNY RENDEZÉSÉNEK ÚJSZERŰ MÓDSZEREI

ESETTANULMÁNY AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ – ZSIDÓ EGYETEM KÖNYVTÁRÁNAK MODERNIZÁLÁSÁRÓL

NAGY JÁNOS ÁDÁM

NJA Informatikai Zrt., igazgató

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Bemutatom azokat a speciális módszereket, amelyek segítségével egy rendezetlen gyűjteményből korszerű, rendezett állapotú könyvtár hozható létre. A folyamat végén a kiadványok végleges helyükre, vagyis a megfelelő raktári állványrendszerre, adataik pedig az integrált könyvtári rendszerbe kerülnek. Ismertetem a főbb döntési szempontokat és röviden bemutatom a munka során felhasznált matematikai, informatikai, logisztikai, ellenőrzési metódusokat.

Egy esettanulmányon – az Országos Rabbiképző és Zsidó Egyetem különleges értéket képviselő gyűjteményének négy könyvtári kilométernyi anyaga példáján – mutatom be azokat a döntéseket, egyedi megoldásokat, amelyeket felhasználtunk az igen összetett gyűjtemény rendezése során. Rövid áttekintést adok a könyvtár rendezési szempontból fontos sajátosságairól. Ismertetem a rendezési folyamatot. Kitérek a tartalmi feltárás során alkalmazott új technológiákra, az erőforrások optimalizálására és a költségek minimalizálására szolgáló megoldásokra.

Néhány tény az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem (OR–ZSE) Könyvtáráról

Az egyetemet 1877-ben alapították. Az intézmény a neológia szellemi központjának tekinthető. Kiváló tudósok sora dolgozott itt, akik az egyetem könyvtárára már a kezdetektől nagy figyelmet fordítottak. Amíg a történelmi folyamatok azt lehetővé tették, az intézmény fenntartói a rendszeres beszerzéseken kívül jelentős gyűjtemények megvásárlásával is gyarapították a könyvtárat. Értékes hagyatékok, valamint a megszűnő zsidó intézmények könyvtárai is gazdagították a gyűjteményt. Nem kétséges, hogy a könyvtár ma a világ első öt legfontosabb hebraisztikai gyűjteménye között van. A mindmáig feldolgozatlan, feltáratlan források hosszú időn át fogják a következő nemzedékek kutatói munkájának tárgyát képezni. A gyűjtemény igen összetett: a vallási, filozófiai, irodalmi munkák mellett a zenei és képzőművészeti vonatkozású anyag is rendkívül figyelemre méltó. A folyóiratállomány már önmagában is különös értéket képvisel, egyes szakértők szerint lehetséges, hogy a biblia- és imakönyvgyűjtemény a világon a legnagyobb. Jelentős az orvostudomány-történeti anyag. Előzetes vizsgálataink azt mutatják, hogy

a gyűjtemény jelenetős mennyiségben tartalmaz unikális, csak ebben a könyvtárban megtalálható kiadványokat.

Kétségtelen, hogy a gyűjtemény felbecsülhetetlen nemzeti értékünk, a magyar neológia kutatásában alapvető forrás. Az anyag kettős jelleggel bír, amelyet a rendezési munka során nem lehet figyelmen kívül hagyni: egyszerre páratlan gyűjtemény és gazdag könyvtár.

A 2012-es felmérés során az állományt rendezetlenül, túlnyomórészt ládákban, alkalmatlan polcokon találtuk, a teljes anyagnak kb. 6%-a volt használatban. Ez az állapot egyértelműen történelmi okokra vezethető vissza. A könyvtárat súlyos megpróbáltatások érték a XX. században. A II. világháborúban, az ostrom során a Rabbiképző épülete és így a könyvtár is háborús károkat szenvedett. Később a károk elhárítása után a könyvtár földemje leszakadt és az alatta lévő szintre zuhant. A háború után jelentős mennyiségű feldolgozatlan anyag került a gyűjteménybe (a háború után megszűnt zsidó intézmények, hagyatékok), ezeknek a könyvtár rendszerébe illesztése nem történt meg. A háború után az egyetem vallási intézményként folyamatosan alulfinanszírozott volt. Mindennek ellenére eddigi munkánk során több, rendre elhalt rendezési folyamat nyomát találtuk meg. A rendelkezésre álló adatok alapján kiváló könyvtárosok próbálkoztak hagyományos könyvtárosi szemlélettel helyreállítani a könyvtári rendet. Az előkerült dokumentumokból az is kiderült, hogy az egyetem akkori vezetősége különböző forrásokból igen komoly összegeket tudott biztosítani a rendezésre, de ezeknek a próbálkozásoknak mindegyike teljes kudarcba fulladt. 2012-ben, amikor az első felméréseket végeztük, nyilvánvaló volt, hogy a rendezésre irányuló erőfeszítéseknek semmiféle eredménye nem volt.

A könyvtár főbb adatai

A gyűjtemény mintegy négy könyvtári kilométernyi kiadványt tartalmaz. Ebből 110 000 db könyv, egy könyvtári kilométer időszaki kiadvány, 60 000 db különös értékű aprónyomtatvány és levelezés, kézzel írt és nyomtatott kották, működési iratok, térképek, orvosi gyűjtemény. Mindez összesen kb. 300 000 tételt jelent. Az állományban 26 nyelven találunk műveket.

A felmérés és az abból következő megfontolások

A munka alapos felméréssel kezdődött. Az eredmények elemzése után elkészítettem egy olyan előzetes megvalósíthatósági tervet, amelyben a hagyományos könyvtárosi szemlélettel történő munkavégzést tételeztem fel. Rögzítettem a főbb munkafázisokat, majd kiszámoltam azok forrásigényét is. Már az első közelítő változat is egyértelműen kimutatta, hogy a feladat és a megszerezhető források között áthidalhatatlan a konfliktus. A felmérés főbb megállapításai:

- Milliárdos forrásra lett volna szükség a könyvtár hagyományos úton történő rendezéséhez.

- A speciális tudású könyvtáros szakemberek korlátozott száma miatt beláthatatlanul hosszú ideig húzódott volna a munka.

Egy konkrét példa egyetlen munkafolyamat forrásbecslésére: ha feltételezzük, hogy kézen van a tezaurusz (természetesen nem állt rendelkezésre, miután nem volt ismert a könyvtár anyaga), csak a 110 000-es könyvállomány tartalmi feltárásának a forrásigénye, ellenőrzés nélkül is több száz milliós ráfordítást igényel. Időben pedig a munkának csak ez a része több évtizednyi magas szintű speciális ismeretekkel rendelkező feldolgozó-könyvtárosi munkát igényelne.

Az előzetes tájékozódás után már egyértelmű volt, hogy milliárdos forrást lehetetlen előteremteni, tehát a klasszikus módszerrel a könyvtár rendezésébe így belefogni kilátástalan, elelve kudarcra ítélt vállalkozás. Törvényszerű volt tehát, hogy hetven év alatt sem sikerült a könyvtárat rendezni. Az említett sikertelen próbálkozások során mindig hagyományos módszerrel igyekeztek megoldani a feladatot, és a munkát végzőknek nem volt gyakorlata kaotikus állapotú, nagy gyűjtemények rendezésében. Nem álltak rendelkezésre innovatív gondolkodású szakemberek, nem volt informatikai háttér, nem voltak informatikai megoldásokban jártas szakemberek, valamint nem volt informatikai tudás sem ezek létrehozására.

Tehát a klasszikus rendezési módszert el kellett vetni, és innovatív, erőforráskímélő megoldásokat kellett találni. A mindent eldöntő kérdés az volt, hogy sikerül-e a több évtized alatt felgyűlt munkatapasztalat során megismert, más munkaterületeken már bevált technológiák, módszerek bevetésével költséget, forrást megtakarítva néhány százmilliós nagyságrendbe kerülni, vagy sem. Ha ez sikerül, akkor van értelme a könyvtár rendezésébe belefogni, az anyagi források megszerzését megkezdeni, különben nem szabad belekezdeni a munkába.

Az alternatív megoldás alapelvei

A következő főbb alapelveket fogadtam el:

- Máshol meglévő adatot nem veszünk fel. Azokat a megfelelő ellenőrzés után átvesszük.
- Más, régebbi munkákban jól bevált és bizonyított technológiákkal dolgozunk, szükség esetén kifejlesztünk ilyeneket.
- Ahol ez megtehető, automatizált eljárásokat alkalmazunk a költséges intellektuális munka helyett.
- Az adatbázist addig fejlesztjük a fenti technikák alkalmazásával, amíg az gazdaságos, és csak azután visszük át az adatokat az integrált könyvtári rendszerbe.
- Kész tezaurusz nélkül nem kezdünk neki a tartalmi feltárásnak.
- Félkész adatbázist nem adunk át. (Sajnos ez nem valósulhatott meg.)

A fenti elvek alapján végrehajtott számítások eredménye az volt, hogy az innovatív módszerek bevezetésével történő forrásigény-számítás szerint a milliárdos forrást töredékére, a projekt időtartamát pedig néhány évre csökkenthetjük, amely természetesen a rendelkezésre álló anyagi források intenzitásának függvénye. Az anyagi források optimális rendelkezésre állása esetén az előzetes számítások alapján ideális esetben mintegy négy év alatt befejezhető a projekt.

A feladat tehát az volt, hogy rendezetlen kiadványhalmazból működő könyvtárat hozzunk létre az alábbi főbb folyamatok szerint:

- El kell végezni a gyűjtemény kompromisszumos előrendezését, tekintettel a kedvezőtlen helyi adottságokra (tárolóeszköz, ill. helyhiány).
- Állományleltárt kell készíteni a további munkát segítő, célszerű adatokkal (23 adat) kiegészítve, egyedi kóddal jelölve a kiadványokat.
- A kész leltári adatbázist ahol lehet, innovatív módszerekkel létrehozott szabványos bibliográfiai adatokkal kell gazdagítani, pontosítani.
- Amikor már ez gazdaságtalan, megtörténik az ALEPH migráció, és a könyvtári rend szerinti végleges fizikai állapot létrehozása.

A fő munkafázisok

A megvalósítást fizikailag két fő fázisra bontottam:

Az I. fázisban

- leltár készül a teljes állományról, egyedi kódot kap minden egység (könyv, folyóirat stb.);
- minden jelenlegi tárolóegység egyedi kódot kap;
- a leltári adatbázisban össze van rendelve minden egyes kiadvány a helykóddal;
- a kb. egy kilométer polcterjedelmű időszak kiadvány rész a végleges helyére kerül;
- az aprónyomtatványok, hagyatékok feliratozva, fűzős dossziékba kerülnek;
- minden darabról tudjuk, hol van, tehát ismert a megfelelő állvány és ládakód.

Az I. fázis végén kereshetővé válik minden mű szerző és cím alapján, és az adatbázisok, illetve a kódok segítségével a raktári helyet is tudjuk.

A II. fázisban

- el kell készíteni a tezauruszt;
- a könyvek tárgyszavazását meg kell valósítani (nagyon fontos gondolatok olvashatók erről *Németh Katalin*: A tárgyszavak fogalmi és megjelenítési problémái az egyházi gyűjtemények katalógusában című esettanulmányában¹⁾);
- a szabványos bibliográfia adatokkal ki kell bővíteni az adatbázist (egységes név, szerzői közlés stb.);
- a megtalált katalóguscédulákat fel kell dolgozni a retrospektív konverzióhoz;
- el kell végezni a duplumszűrést;

- a szabványos adatbázis az ALEPH-ba kerül;
- a kiadványok a végleges helyükre, a tömörraktárba kerülnek.

A könyvtár modernizálása során alkalmazott módszerek rövid ismertetése

A továbbiakban bemutatok néhány, a könyvtár rendezése során alkalmazott – többnyire más szakterületről átvett, általában jelentősen modifikált, célra optimalizált módszert. (Érthető okokból nem említem külön a könyvtártudomány, jogi, pénzügyi, gazdasági, HR stb. területeken már általánosan ismert módszereket.)

A különböző szakterületek, amelyekből a módszerek származnak:

- Az alkalmazott folyamatszervezési módszerek jelentős részét az energetikai, elsősorban erőműveknél és energiarendszereknél alkalmazott tervezési gyakorlatból, illetve annak tanulságaiból merítettem.
- Az átadás-átvételi technológia matematikai-statisztikai műveleteken alapul. Az alapötlet a gyógyszer-engedélyeztetési eljárások során alkalmazott módszereinkből származik. (Sajnos ezt a módszert eddig a munkát átvevők szakmai felkészületlensége miatt nem tudtuk alkalmazni. Az átvétel így egyszerű mintavételezési eljárás alapján történt.)
- Az alkalmazott kockázatelemzési megfontolások a környezetvédelmi minőségellenőrzési eljárásokból származnak.
- Az állománybecslési módszerek alapja az erdőbecsléstan tárgykörében ismert módszerek egy célra aktualizált, módosított változata.
- A munka során alkalmazott speciális logisztikai megoldásokat a sokéves iratrendezési gyakorlatból vettem át.
- Rendkívül hatékony eszközöknek bizonyultak a régebbi saját informatikai fejlesztések, programrészek adott célra történő adaptációi és az azokkal megszerzett tapasztalatok, tanulságok. Ezek főként a szakmai folyamatokat segítő olyan programok voltak, melyek az energetikai tervezőrendszerek fejlesztése során, valamint az iratrendezési problémák megoldására kifejlesztett, illetve a régebbi térinformatikai kutatások során használt módszerekből fejlődtek.
- A jelölőrendszer saját készítésű beolvasóeszközeit, a páratartalom- és hőmérsékletmérő technikák kialakításához szükséges rendszert villamosmérnöki, mérési gyakorlatból szerzett ismeretek alapján készítettem el.
- Saját eredetvédelmi megoldásból származik az alkalmazott jelöléstechnikai megoldás, a random alapú hexadecimális kódok, valamint a 2D kód (DataMatrix) használata.
- Régebbi, saját szakértői rendszerfejlesztési tapasztalataim alapján jött létre az a mobilalkalmazás, amelyet az állomány főbb paramétereinek ellenőrzésére fejlesztettünk ki.

- Nincs információm arról, hogy valaha bárki használta volna-e hasonló könyvtári rendezési célra a Gantt-diagramokat. (E nélkül egy ennyire összetett projekt szinte kezelhetetlen.)

Néhány, a könyvtár rendezése során használt innovatív megoldás részletesebb bemutatása

A folyamatszervezés mint az automatikus hibakorrekció eszköze

Nagy projekteknél a hibakezelés komoly kihívás és rendkívül költségigényes feladat. Jelen esetben a nagy adatmennyiség miatt az adatrögzítést igen pontosan kell elvégezni. Az adatbázisok rögzítésénél az a klasszikus hibakorrekciós módszer, hogy a rögzítést két stábbal végeztetjük el és az eredményeket összehasonlítjuk, majd az eltéréseket új-ravizsgáljuk, és ennek alapján történik a hibák javítása, nem megoldható. Azon kívül, hogy ez a módszer megduplázza a költségeket és a ráfordított munkaidőt, még azzal a hátránnyal is jár, hogy minden egyes kiadványt ugyanabból a célból kétszer kell kézbe venni, ami az állományvédelem szempontjából sem kívánatos. Miután alapvető célunk az ellenőrzési költségek, valamint a hibaszázalék minimalizálása, így ezt a klasszikus módszert el kellett vetnünk. Viszont a komplex energetikai rendszerek tervezésével eltöltött több évtizedes gyakorlatom során volt alkalmam megismerni az ottani tervezési gyakorlatot. A tervezési munka több fázisra osztott, vagyis koncepcióterv – kiviteli terv – szerelési terv – megvalósulási terv szerves egymásra épülésén alapszik. Látható, hogy ott automatikusan megvalósul az az elv, hogy a folyamat során egyre pontosabb információkkal gazdagodnak az egyes szakaszok, és a következő tervfázis mindig visszanyúl az előzőhöz és ezzel létrejön egy automatikus hibajavítás is az egymást követő szakaszokban. Minden munkafázishoz megszabott hibahatár tartozik. Mindebből levontam a tanulságot, tehát a könyvtárrendezési munkát – ahol lehetett – úgy szerveztem, hogy a munkafázisok egymásutánisága egyfajta automatikus, természetes hibaszűrést, javítást eredményezzen. Például: amikor a könyvtár unikális kiadványait kellett felkutatnunk, az úgy történt, hogy a leltár adatbázisban már rögzített szerzői és címadatokra rákerestünk a nagy nemzetközi könyvtárak adatbázisaiban. Ahol találat volt, az a kiadvány nyilvánvalóan nem volt unikális, és abban is biztosak lehettünk, hogy a rögzítés hibátlan volt. Tehát csak azokat a kiadványokat kellett tovább ellenőrizni, amelyeket nem találtunk meg más könyvtárakban. Ezzel az egyszerű módszerrel az adatrögzítési munka ellenőrzésének költségei 85–90%-kal csökkentek.

Jelöléstechnika, hexadecimális kódok alkalmazása

Amíg nem kerülnek be az adatok az integrált könyvtári rendszerbe, addig a gyűjteményt egy speciális kódrendszer „tartja össze” egy háttéradatbázison keresztül. (Ezt az adatbázist most az egyszerűség miatt nevezzük leltárnak.) Minden kiadvány egyedi jelöléssel bír, amely egy véletlen szám alapú, 16 karakteres, hexa kód ”0123456789ABCDEF”. Ezzel $16^{16} = 2^{64} = 1,84E+19$ elem jelölhető. (A könyvtári elemszám: $1.00E+06$ nagy-

ságrendbe esik.) A rendezési munka során ez az óriási szám sok esetben rendkívül hatékonyan használható. Azért célszerű itt 2D-s kódot használni, ellentétben a könyvtári gyakorlatban általánosan használt, megszokott 1D-s kódokkal vagy RFID megoldásokkal, mivel felismertük, hogy azon kívül, hogy a korszerűbb DataMatrixnak egyszerűbb a leolvashatósága, nem kell hozzá még speciális kódolvasó eszköz sem, mert megfelelő programmal akár mobillal is működik. Fontos, hogy 30%-os redundanciája miatt a sérüléseket elviseli, és nem utolsósorban sokkal kisebb méretű, mint a megszokott jelölések. A magas redundanciát munkaszervezési, munkaellenőrzési, valamint biztonsági okok indokolják. A címkék anyaga és a rávitt információ stabil, a papírról történő eltávolításkor viszont nem, vagy minimálisan roncsol, tehát állományvédelmi szempontból ezt találtuk a legkedvezőbb lehetőségnek.

A folyamatos ellenőrzésre kifejlesztett mobilalkalmazás

A munkavezetők számára a folyamatos szűrőpróbaszerű ellenőrzés lehetősége létfontosságú egy ilyen bonyolult rendszerben, emiatt ki kellett fejleszteni egy ellenőrzésre szolgáló mobilapplikációt, amely egy szerveren futó leltáradatbázishoz csatlakozik. A kolléga a mobillal a kiadványokon lévő DataMatrixot beolvassa, majd a neten/hálózaton/WiFi-kapcsolaton át eléri az adatbázist, és visszakapja az információt, amely segítségével ellenőrizhetők az adott kiadvány adatai és a helykódja.

Az átadás-átvételi eljárás megoldásának módszere

Az átadás-átvétel, ahol lehetséges, matematikai statisztikai módszer alapján történik. Minden ilyenfajta munkánál alapvető egy nagyon korrekt, áttekinthető átadás-átvételi procedura, és annak az objektív ellenőrzése, hogy megfelelő-e az elvégzett munka minősége. Ez egyformán védi az átvevőt és a munka végzőjét. A kitűzött cél, hogy egy adott, például 3% hibahatár alá kerüljünk. A legcélszerűbb már a szerződésben rögzíteni a módszert. Erre kidolgoztunk egy nem túl egyszerű, de azért még kezelhető, matematikai statisztikai alapon álló módszert, amely megmondja, hogy az átadandó mennyiségű kiadványból, ha megtörtént a mintavétel, és abból x jó és y rossz volt, akkor milyen valószínűsége van annak, hogy a teljes anyag 100-3, vagyis 97%-a jó-e. Ha ez a szám 95%-fölött van, akkor el kell fogadni a teljesítést. (Ez megegyezik azzal az eljárással, ami statisztikai alapon eldönti, hogy egy gyógyszerbevezetésre szánt vegyület gyógyszerként törzskönyvezhető-e vagy sem.) Ez egy maxima vagy MATLAB programfuttatást jelent, amelynek eredménye a teljesítés elfogadását jelenti. Egy példa: 29 060 könyvből háromszázat (1%) megvizsgálunk, és ha abból csak kettő hibás, akkor annak esélye, hogy a példaként megfogalmazott 3%-nál több a hibás, az eredmény egy ezrelék, ami bőven megfelel az 5%-hoz képest.

Egy szokatlan, vitatott megoldás

Időnként vitatott megoldásokat is kellett alkalmazni a könyvtár rendezése során, mert a körülmények ismeretében ez tűnt a legoptimálisabb megoldásnak. Többen megkérdőzték,

hogy miért használtunk elosztott adatbázist. A kezdeti időszakban, főleg a hebraista kollégák kiválasztásánál elsődleges volt a hebraista és az egyéb bölcsészettudományi tudás, az informatikai ismeretek alapján nem szűrtünk. A fiatal kollégák közül sokan kevés munkatapasztalattal rendelkeztek. Az elvárt szakmai tevékenység nagyon komoly koncentrációt igényelt tőlük. Napok alatt kiderült, hogy többüktől lehetetlen bármiféle technológiai fegyelmet megkívánni. Ez a szakmai munka minőségének rovására ment volna. Nem mertem vállalni a központi adatvesztés kockázatát. Viszont, mivel mindenki ismerte felhasználói szinten az Excelt, ezért az Excelben történő adatbevitel és az elosztott adatbázisú rendszer mellett döntöttem, vállalva ezzel az ilyen megoldások összes problémáját. Standard fájlokat kapott mindenki, azokban kellett dolgozni, valamint segítő munkafájlok is rendelkezésre álltak. Napi dátumokkal ellátott, a napi adatokkal bővülő fájlok képződtek. A munkát a munkanap végén saját USB háttértárolóra kellett menteni, amelyekről természetesen rendszeres központi mentés készült. Megfelelő segédprogramrendszert építettünk a feldolgozás, ellenőrzés köré, a lehetséges hibák, adatvesztések stb. kiszűrésére.

Elektronikai megoldások

Csak érdekességgént említem, hogy a könyvtár eddigi rendezése során nélkülözhetetlen volt az az elektronikai fejlesztések során megszerzett gyakorlat, amelyet elsősorban energetikai mérésekhez kapcsolódó saját fejlesztésekkor lehetett megszerezni. Ennek eredményei voltak azok a munka során végig használt, olcsón előállítható, saját tervezésű és kivitelezésű DataMatrix beolvasó eszközök, amelyeket némileg átalakított, és megfelelő LED beépítésével alkalmassá tett webkamera elektronikákból és lefolyócsőből készítettünk. A munka kezdetén ezek az eszközök 160 ezer forintba kerültek, nekünk pedig hús darabra volt szükségünk. Egy „házi” készítésű beolvasó mindennel együtt kb. ötezer forintba került. Ezzel az egyszerű megoldással mintegy 3 millió forint megtakarítást értünk el. Hasonló „házilag” megoldást alkalmaztunk az automatizált relatív páratartalom és hőmérséklet mérésére szolgáló mérőberendezéseknél vagy a nagyfelbontású szkennerek megoldásoknál. Ez ugyan jelentéktelen megtakarítást jelentett a teljes projekt költségeihez képest, de tökéletesen kiváltotta a költséges berendezéseket. (Az informatikai fejlesztések egy-két nagyságrenddel nagyobb költségmegtakarítást eredményeztek.)

Egy érdekes példa arra az interdiszciplináris szemléletre, amelyet egész eddigi munkánk során használtunk: a rendezés során előkerült egy céltáblának használt imakönyv, amelyre nyilvánvalónak tűnt, hogy pisztollyal lőttek. Viszont feltűnt, hogy a bemeneti nyílások mintha kisebbek lennének a német lövedék méretéhez képest. Vagyis a bemeneti nyílások 8 mm-es lövedékre utaltak, a belepróbált lövedék nem fért át a lyukon. Tudjuk, hogy a német pisztoly 9 mm-es, a szovjet 8 mm-es volt. Teljesen érthetetlen volt, hogy kerülhetett a Rabbiképzőbe 8 mm-es lövedék. *Kotroczó László* gépészmérnök, mesterlövész, fegyvermester oldotta fel a dilemmát. Kérdésemre a következő tájékoztatást adta: a krómmal cserzett bőr rézzel találkozva zsugorodik. Ennek az információnak

a birtokában újra megvizsgáltuk a sérült könyvet, amelynek során egyértelművé vált, hogy a rezet tartalmazó lövedékeket német pisztolyból lőtték ki. A lövést 9 mm-es pisztollyal adták le, a bőrkötésen található bemeneti nyílás beszűkülése a zsugorodási folyamat miatt történt.

Összefoglalás

Igyekeztem bebizonyítani, hogy egy jelentős, összetett projekt megvalósítása esetén az anyagi források optimalizálása igen sok szakterület, tudományág együttes alkalmazásával vezethet sikerre.

Jegyzetek

1. NÉMETH Katalin: A tárgyszavak fogalmi és megjelenítési problémái az egyházi gyűjtemények katalógusaiban: esettanulmány a domonkos könyvtár állományának tartalmi feltárása kapcsán. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2016. Szerk. Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2017. 129–137. p.
2. VEPERDI Gábor (összeáll.): Erdőbecsléstan. Oktatási segédanyag. Sopron, Soproni Egyetem, 2008. Forrás: http://www.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/emk/moi/TantKovetelm/Erd_becslestan_2008.pdf [2018. január 12.]

Nagy János Ádám az NJA Informatikai Zrt. igazgatója, villamosmérnök, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének tagja. Munkaterületek: nagyfeszültségű villamosenergia-rendszerek tervezése; atomerőművi, erőművi irányítástechnika; tervezőrendszerek fejlesztése.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 81–90.

KOMPETENCIAFEJLESZTÉS – ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS

ESZKÖZÖK ÉS MÓDSZEREK AZ AKTUÁLIS IFLA STRATÉGIÁKBAN

BARÁTNÉ HAJDU ÁGNES

ELTE BTK KITI, tanszékvezető egyetemi docens

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Az IFLA (Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége) több stratégiai időszakon (2006–2009, 2010–2015, 2016–2021) keresztül is kiemelt figyelmet fordít a kompetenciák fejlesztésére, a képessé tételre, valamint a teljesítményfejlesztésre. Ezek a célok elsősorban a következőkre irányulnak: a könyvtáros egyesületek megerősítése, a fiatal vezetők nemzetközi szinten történő kinevelése, az egyes nemzeti és nemzetközi programok segítése, a könyvtárosok szakmai kompetenciáinak fejlesztése, a könyvtárak és könyvtárosok érdekképviselése a nemzetközi szervezetek és a kultúrpolitika területén, pl. könyvtárak népszerűsítése az ENSZ 2030 Fenntartható fejlődés programjában. A legújabb időszakban az IFLA törekszik regionális és szektorális kapacitásainak megerősítésére. A bemutatott stratégiai dokumentumok segítenek a nemzeti stratégiák és akciótervek (egyesületi, könyvtárügyi) alkotásában, a jövőkép kialakításában, a küldetés és tudatos könyvtárpolitika formálásában, a könyvtárosok arculatának és identitásának formálásában, megbecsültségük növelésében.

Előzmények

A Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége (IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions)¹ stratégiai törekvéseiből következően mindig is jelentős szerepet játszott a nemzetközi kultúrpolitikai és szakmapolitikai törekvések formálásában és ezek könyvtári területre történő adaptálásában. A könyvtárak képviseletének magától értetődő tennivalója az olyan nemzetközi szervezetekkel való együttműködés, programjaikhoz való kapcsolódás, mint pl. az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete – United Nations), ezen belül is kiemelten az UNESCO (Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete – United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation). Összefoglalva az IFLA nemzetközi szervezetekkel való kapcsolatait, a következőket mondhatjuk:²

- szorosan együttműködik az UNESCO-val, számos nyilatkozatot, szabályozót adtak ki közösen;

- az ENSZ-ben megfigyelői státusszal rendelkezik;
- együttműködik az International Council of Scientific Unions (Tudományos Egyesületek Nemzetközi Tanácsa – ICSU) szervezettel;
- megfigyelői státusza van a World Intellectual Property Organization (Szellemi Tulajdon Világszervezete – WIPO), valamint
- az International Organization for Standardization (Nemzetközi Szabványügyi Szervezet – ISO) intézményei ülésein;
- 1999-től megfigyelői státuszt alakított ki a World Trade Organization-nal (Kereskedelmi Világszervezet – WTO).

Az IFLA-nak természetesen jó a munkakapcsolata és együttműködik más nemzetközi nem-kormányzati és civil szervezetekkel is, többek között:

- International Publishers Association (Kiadók Nemzetközi Egyesülete – IPA),
- International Council on Archives (Levéltárak Nemzetközi Tanácsa – ICA),
- International Council of Museums (Múzeumok Nemzetközi Tanácsa – ICOM),
- International Council on Monuments and Sites (Műemlékek és Emlékhelyek Nemzetközi Tanácsa – ICOMOS),
- International Committee of the Blue Shield (Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság – ICBS).

Az együttműködések másik csoportját a testületi támogatók köre alkotja. Az IFLA-nak több mint huszonöt ilyen szerződése van.³

Az elnökök szerepe

Annak ellenére, hogy az együttműködés kezdeti lépéseit *Wilhelm Munthe* nevéhez köthetjük (IFLA elnök, 1947–1951), aki kezdeményezte és aláírta a kölcsönös elismerési szerződést az IFLA és az ENSZ, valamint az UNESCO között, a közelmúlt eseményeinek gyökerei a következő három IFLA elnök tevékenységéhez köthetők szorosabban:

- *Claudia Lux* (2007–2009), akinek nemzetközi aktivitása és súlya, kultúrpolitikai törekvései új pályára állították a nemzetközi szervezet addigi működését. A befogadó, adaptáló attitűdből, a kezdeményező szerep előretörése jellemezte elnöki tevékenységét. Jelmondata: *A könyvtárak vannak napirenden*. Elnöki tevékenységét a stratégiákban való gondolkodás jellemezte, melyet egyértelműen áthatott az információhoz való szabad hozzáférés elve.
- *Ellen Tise* (2009–2011) munkássága szoros folytatása volt Claudia Lux elnökségének. A kapcsolódás alapja egyrészt az a struktúra, melyben az IFLA elnökök követik egymást, vagyis, hogy a megválasztás után két évig a leendő elnöki posztot betöltő jelölt időt kap arra, hogy szorosabban megismerje az IFLA működését, adminisztrációját, workshopok sorozatában érlelheti ki elnöki gondolatait, megvalósítani kívánt programjait, nemzetközi fórumokon képviselheti a szervezetet, támogatja az aktuális elnököt és a stratégiai célkitűzéseket igyekszik megvalósítani. Természetszerűen szoros munkakapcsolat alakul ki

az egymást követő elnökök között, mely személyiségük függvényében gyakran barátsággá alakulhat. Ez történt a nemzetközileg már közismert, a német kulturális kormányzat teljes támogatását élvező, pályája csúcsán lévő Claudia Lux és a lényegesen fiatalabb, elkötelezett, nagyon nyitott és kedves Ellen Tise között. Talán ezért is tekinthető elnöki szerepvállalásuk oly egységesnek és folytatólagosnak. Ellen Tise választott jelmondata ez volt: *A könyvtárak vezetnek el a tudáshoz való hozzáféréshez.*

- *Sinikka Sipilä* (2013–2015) jelmondata: *Erős könyvtárak az egyenlő és innovatív társadalmakért!* Megválasztása után, az elnöki program kidolgozása kapcsán (2011–2013) számos stratégiai dokumentumot készítettek, ezek közül a legjelentősebb a *Trendjelentés*⁴ volt, melyet 2013 augusztusában mutattak be a szingapúri, 79. IFLA WLIC konferencián⁵. Ez az egészen új stílusú dokumentum számos nemzeti és nemzetközi folyamatot, adaptációt, megbeszélést indított el. Ezt támogatta az is, hogy a szervezet honlapján online platformot hoztak létre *Trend Report Platform* címen, ahol teret adtak a hozzászólásoknak, a különböző prezentációknak, a nemzeti programokról szóló híradásoknak, megbeszéléseknek, és itt osztották meg a Trendjelentéssel kapcsolatos IFLA híreket és egyéb anyagokat. Nagyon hamar kézzel fogható eredményre vezetett a nemzetközi folyamatok koordinálása és a platform lehetőségének biztosítása. 2013. november 26-án jelent meg a *Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment. Insights from the IFLA Trend Report*⁶ című kiadvány, melyben összegyűjtötték a Trendjelentéssel kapcsolatos hozzászólásokat, eseményeket. 2013 augusztusától novemberig több mint kétezer letöltés történt, csupán erről az oldalról. A *Trend Report Platformon* a fenti célkitűzések mellett már megjelentek a mozgósításra szolgáló online marketing eszközök, a sztorik gyűjtése, a fényképalbumok megosztása és az eseménynaptár.

Trendjelentés, kiáltványok, nyilatkozatok

Az információhoz való szabad hozzáférés olyan közös alapelv, amely szükségszerűen átszö minden elfogadott célkitűzést és megvalósítandó feladatot. Igaz ez a megállapítás az előzőekben bemutatott elnöki programokra és tevékenységekre, de igaz az IFLA jelenlegi megnyilvánulásaira, alapidokumentumaira is.

Manifesztumok

Az IFLA legjelentősebb, a szakmai közéletet és a könyvtárpolitikát formáló dokumentumainak hagyományos formája a kiáltvány (manifesztum). Ezek a manifesztumok több évtizedes múltbeli gyakorlatra tekintenek vissza és példázzák az IFLA és az UNESCO együttműködését, a közös munka módszereit.

Ezek azok a legnagyobb jelentőséggel bíró kiáltványok, melyeket alapvetően egy-egy IFLA szekció vagy az igazgatótanács (Governing Board) dolgozott ki, majd az előkészítő egyeztetések után az UNESCO közgyűlése fogadott el és támogatott, ezzel is nyomatékot adva az adott ügynek, a szabályozott területnek. Hasonló eljárás történt többek között a következő manifesztumok esetében is:

- *IFLA/UNESCO Public Library Manifesto* (IFLA/UNESCO kiáltvány a közművelődési könyvtárakról) 1994;
- *IFLA/UNESCO School Library Manifesto* (IFLA/UNESCO iskolai könyvtári kiáltvány vagy IFLA és UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozata⁷) 1999, 2015;
- *Internet Manifesto* IFLA 2002-től folyamatosan aktualizálva;
- *IFLA/UNESCO Multicultural Library Manifesto* (IFLA/UNESCO Multikulturális könyvtári kiáltvány) 2009;
- *IFLA/UNESCO Manifesto for Digital Libraries* (IFLA/UNESCO Digitális könyvtári kiáltvány) 2007, 2010.

Egy-egy kiáltvány elfogadása után gyakran tovább folyt a közös munka és mutatókat, módszertant, megvalósítási irányelveket dolgoztak ki hozzájuk, például *IFLA/UNESCO Internet Manifesto Guidelines*, *IFLA/UNESCO School Library Guidelines*, *School Library Advocacy kit*.

A kölcsönös együttműködés jegyében az IFLA is figyelemmel kíséri szövetségesei, kiemelten az ENSZ, különösen pedig az UNESCO tevékenységét, stratégiai céljait, kiadványait, és amennyiben szükségesnek látja, csatlakozik hozzájuk, támogatja, illetve beépíti a megfelelő szintű terveibe.

A szervezet időről időre számos más, önálló kiáltványt is megfogalmaz, mint például

- *IFLA Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption* 2009;
- *IFLA Library Statistics Manifesto* 2010.

Nyilatkozatok, szerződések

Az IFLA számos további, nemzetközi jelentőségű, a könyvtárügyet egészében érintő nyilatkozatot fogalmazott meg, hasonlóan más, kultúrpolitikát befolyásoló szervezetekhez, kormányokhoz. A nyilatkozatok közreadása többnyire az éves világkonferenciákhoz kapcsolódik, hiszen előkészítésük kapcsán és a konferencia ideje alatt nyílik a stratégiai partnerekkel való találkozásokra, a döntéshozó szervek ülésére. Így történt ez a dél-afrikai IFLA világkonferencián (81. IFLA World Library and Information Congress, Cape Town, South Africa, 2015. augusztus 15–21.) megelőzően is, amikor *Sinikka Sipilä*, az IFLA akkori elnöke találkozott Angola, Burkina Faso, a Zöld-foki Köztársaság, Elefántcsontpart, Lesotho, Guinea, Madagaszkár, Malawi, Mozambik, Nigéria, a Dél-afrikai Köztársaság, Dél-Szudán és Szváziföld kulturális minisztereivel, valamint az adott országok képviselőivel 2015. augusztus 14-én. A rendezvényhez csat-

lakozott az Afrikai Könyvtári Egyesületek és Intézmények elnöke (African Library Associations and Institutions – AfLIA), továbbá a nemzeti könyvtárak képviselői. A résztvevők az afrikai kontinens könyvtárügyéről és a haladás feltételeiről, a szükséges folyamatokról tanácskoztak, melyek tökéletesen illeszkednek a *Fenntartható Fejlődési Célok*hoz. A találkozás végén megfogalmazták és kiadták a *Cape Town Declaration*ot, mely az afrikai országok közös kulturális fellépését és elkötelezettségét deklarálta az ENSZ *Fenntartható Fejlődési Céljai*hoz.⁸

*Lyon-i nyilatkozat (2014)*⁹

Az elvi kérdéseket tárgyaló nyilatkozatok közül az utóbbi évek egyik legfontosabb dokumentuma a 2014-ben publikált *Lyon-i nyilatkozat*. Az írás megfogalmazta, hogy a megnövekedett információhasználat megalapozza és fejleszti az információs műveltséget, mely a fenntartható fejlődés egyik nélkülözhetetlen alappillére. Az IFLA későbbi elnöke, Donna Scheeder 2015. február 19-én lehetőséget kapott, hogy bemutassa a *Lyon-i nyilatkozat*ként ismert IFLA dokumentumot az ENSZ közgyűlése előtt.

Hozzászólásának célja az volt, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a megnövekedett információs igények kielégítésében elsősorban olyan információközvetítő intézmények töltenek be jelentős szerepet, mint a könyvtárak. A könyvtárak segítenek megvalósítani az ENSZ tagállamai által 2015 januárjában New Yorkban meghatározott új programot, a *Fenntartható Fejlődési Célok*at (Sustainable Development Goals – SDG), melyek 2015 szeptemberétől léptek a korábbi *Millenniumi Fejlesztési Célok* (Millennium Development Goals – MDGs) helyébe.

Az ülésszak-sorozat keretében a *Fenntartható Fejlődési Célok*hoz illeszkedő nyilatkozatokat, törekvéseket ismerhették meg a képviselők és a jelen lévő civil egyesületek képviselői. Donna Scheeder érvekkel támasztotta alá, hogy az információhoz való szabad hozzáférés olyan közös alapelv, mely szükségszerűen átszövi valamennyi célkitűzést és feladatot, és ezáltal a könyvtárak a 2015 szeptemberében indult Sustainable Development Goals (SDG) egyik legfontosabb támaszai lehetnek.

A nyilatkozatot 604 könyvtári egyesület, könyvtári és információs szervezet írta alá, köztük a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) is. Donna Scheeder rámutatott az információs szegénység és az információhiány veszélyeire. A leendő elnök emlékeztette a képviselőket, hogy bár nagy figyelmet szentelnek a szegénység különböző megnyilvánulási formáira, mégsem említették eddig az információs szegénységből eredő hátrányokat, annak ellenére, hogy az információ és a tudás megkerülhetetlen alapfeltétele a fenntartható fejlődésnek. Az információhoz való hozzáférés nélkül az embereknek pont az az eszköz, illetve esély hiányzik, amely jobbá teheti az életüket. A hozzáférés lehetőségeinek növekedésével elősegítjük a teljesítmények emelkedését és a kitűzött célok megvalósítását az érintett valamennyi terület tekintetében, beleértve az egészségügyet, az oktatást, az átláthatóságot, valamint az elszámoltathatóságot.

Abból mindenkinek csak haszna lehet, ha megismeri, illetve többet megtud arról, miként lehet megvalósítani a fenntartható fejlődést az egyes ágazatokban. Világszerte több mint 320 000 közkönyvtár, iskolai és tudományos könyvtárak százezrei készek segíteni ebben a folyamatban. A könyvtárosok, akik képzett információs szakemberek, fontos és megbízható partnerei az embereknek abban, hogy növeljék az információhoz való hozzáférés esélyeit és gyarapítsák az információs műveltség kompetenciáit, jobbra téve ezzel az életüket.

Ettől a nyilatkozattól és fellépéstől eredeztethetők azok a máig meghatározó, IFLA által koordinált világméretű akciók, melyek a *ENSZ Fenntartható Fejlődési Célokhoz* és az *Agenda 2030*-hoz kapcsolódnak.

Marrakesh szerződés

A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) 2013-ban publikálta *A vakok, látássérültek és nyomtatott szöveget használni képtelen személyek megjelent művekhez való hozzáféréseinek megkönnyítéséről* szóló Marrakesh szerződést (Marrakesh Treaty). Partnerszervezetei, az IFLA, az EBLIDA (Könyvtáros, Információs és Dokumentációs Szervezetek Európai Irodája – European Bureau of Library, Information and Documentation Associations), valamint a *Public Libraries 2020* alapítványi program egységes fellépéssel igyekeznek elősegíteni, hogy minél több országban ratifikálják a szerződést. 2018. május 11-ig ezt 38 országban írták alá.¹⁰

Az IFLA és EBLIDA online közösséget hozott létre, melynek tagjai kéthetente videokonferencián beszélnek meg az aktuális teendőket annak érdekében, hogy az Európai Parlament ratifikálja a Marrakesh szerződést, a szerzői jogi szabályozás részeként. Konzultálnak a közös fellépésről és az egyes nemzeti gyakorlatokról. Információs anyagokat készítenek a lobbizás érdekében, webszemináriumokon tájékoztatják a szakembereket és konzultációkat kezdeményeznek az európai parlamenti képviselők és a könyvtáros egyesületek vezetői között. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöke szintén tagja ennek a nemzetközi érdekvédelmi csoportnak.

Az egységes fellépés szép példája volt a Public Libraries 2020 alapítvány által szervezett program és kiállítás a „Kódolás hetén” (Code Week) az Európai Parlamentben (2016, 2017). A 2016-ban indult éves találkozók mottója: *Generation code: born at the library*¹¹, melyen az európai könyvtári egyesületek vezetői és képviselői vesznek részt.

Az európai „Kódolás hete” Neelie Kroes, az Európai Bizottság elnök-helyettese kezdeményezésére indult el 2013-ban, és ma már számos európai szervezet is csatlakozott a programhoz. 2016-ban társult a Code Week kezdeményezéshez a Public Libraries 2020 alapítvány is, hogy minél több könyvtár is bekapcsolódjon ebbe a nemzetközi kezdeményezésbe. A 2016. október 18–19-én megtartott brüsszeli *EU Code Week* fórumon többek között jelen volt Ilona Kish, a 65 ezer könyvtárat tömörítő *Public Libraries Association* igazgatója is. A rendezvénnel párhuzamosan szervezett interaktív kiállításon a robotika és a digitális műveltség könyvtári szerepvállalására hívták fel az Európai Parlament kép-

viselőinek, illetve a második napon az érdeklődő gyermekek csoportjainak a figyelmét. A rendezvény életre hívói a *Laurentien* holland hercegnő által alapított *Reading and Writing Foundation* (Olvasás és Írás Alapítvány) munkatársai voltak.

Az eseményen az IFLA, az EBLIDA és az Európai Unió tagországainak könyvtári egyesületei a legmagasabb szinten képviseltették magukat. Az országok képviselői lehetőséget kaptak arra, hogy a szerzői jogok közös és egységes szabályozásának kérdéséről folytathassanak megbeszéléseket a képviselőkkel, különös tekintettel az elektronikus dokumentumok szolgáltatásának előtérbe kerülésére. Az alapítvány munkatársai minden alkalomra készítenek egy infografikát az EU-országok közkönyvtárak adatairól, melynek összeállításában a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, és közvetve a Könyvtári Intézet volt segítségére a szervezőknek.

Trendjelentés

A 2013-ban megjelent *Trendjelentés*, a létrehozott *Trend Report Platform* és az ugyanazon év novemberében kiadott *Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment. Insights from the IFLA Trend Report* c. dokumentum hatása és sikere arra ösztönözte az IFLA mindenkori vezetőit, hogy őrizték meg az említett dokumentumok által meghatározott stratégiai vonulatot, módszertant és a jövőben is építsenek rá.

Gerald Leitner főtitkár az IFLA 83. wroclawi világkonferenciáján (IFLA World Library and Information Congress, WLIC) 2017-ben hivatalosan bejelentette, hogy a *Trendjelentés* olyan fontos stratégiai küldetést tölt be a könyvtáros egyesületek és szervezetek életében, ami szükségessé teszi a trendek folyamatos frissítését és újragondolását. A már meglévő aktualizált esettanulmányokat is tartalmazó kiadások (2016, 2017) mellett az új trendjelentések ötévenkénti közreadását is elhatározta az IFLA vezetősége.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete felismerve a jelentéseknek az egyes országok könyvtárügyére gyakorolt hatását, lefordította és elektronikusan publikálta a *Riding the waves or caught in the tide? [...] Insights from the Trend Report* és az *IFLA Trend Report 2016 Update*¹² lényeges részeit.¹³

Az IFLA stratégiája mint az érdekérvényesítés és kompetenciafejlesztés alapidokumentuma

Az IFLA stratégiájának¹⁴ kialakítása az általános könyvtári értékek, az aktuális kihívások, az elnöki programok egymásra épülése, a világkonferenciák során formálódó stratégiai gondolatok és törekvések, valamint a Governing Board munkájának együttes eredménye. Szervesen illeszkedik az aktuális stratégia (2016–2021) közvetlen előkészítési folyamatába a *Trendjelentés*, illetve az annak utóélete során keletkező anyagok.¹⁵

A stratégia szerkezetileg három részből áll:

- *Vízió vagy jövőkép*, melyben az évek óta használt hívószó, a „global voice” – globális hang – adja meg az felhatalmazást és az inspirációt a hozzáférés, a fejlődés, a tanulás, a kreativitás és az innováció könyvtári kiteljesedéséhez.

- Az *alapértékek* négy pontban emelik ki azokat a területeket, amelyek általánosan határozzák meg az IFLA viszonyulását, felelősségérzetét, elköteleződését olyan általános értékek mellett, mint az információhoz való ingyenes, egyetemes és egyenlő hozzáférés, a magas minőségű könyvtári és információs szolgáltatások, valamint a tagság egyenlő jogai a hozzáféréssel, az IFLA által nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatban.
- A négy pontból álló stratégia részletezéséhez kapcsolódnak a kétévenként aktualizált, változó és kiegészülő kulcsfontosságú területek (pl. 2015–2016 key initiatives).

Az *IFLA Stratégiai Terv* (2016–2021) minden elemére jellemző a könyvtárosok és könyvtárak érdekeinek érvényesítésére való törekvés, valamint a kompetenciafejlesztés, hogy megvalósulhassanak a jövőképpen és az alapértékekben megfogalmazottak. A *könyvtárak társadalmi szerepe* (olvasás és műveltség, kapcsolódás a nemzetközi szervezetek programjaihoz, továbbépítkezés, szabványok); az *információ és tudás* (fenntartható információs környezet, méltányos szerzői jog, a marrakesh-i szerződés, az internet irányítása és semlegessége); valamint a *kulturális örökség* (megőrző és konzerváló központok, a digitális megóvás szabványa, katasztrófakockázat csökkentése) területeken inkább az érdekérvényesítés, az érdekképviselés a hangsúlyos. A negyedik stratégiai pont viszont a képessé tételről, a teljesítményfejlesztésről szól inkább, de természetesen elsősorban azért, hogy sikeresen eleget tudjunk tenni az előző pontokban felvázolt céloknak (könyvtárak népszerűsítése az *ENSZ 2030 Fenntartható fejlődés programjában*, International Advocacy Programme (IAP), Building Strong Library Associations (BSLA) modell és Africa IAP pilot, Vezetői program 2016–2018, az IFLA regionális és szektorális kapacitásainak megerősítése).

Összegzés. Eszközök és módszerek

A párhuzamosan fejlesztett, egymásra épülő IFLA dokumentumok, projektek és programok mindegyike a könyvtárak szerepének erősítésére, a társadalom szolgálatára irányul. Ezekhez a törekvésekhez változó módszertant, bővülő eszköztárat építettek ki és használnak az egyre szélesebb könyvtáros rétegek megszólítása és mozgósítása érdekében. Tanulmányunkban ezek közül csak néhányat, de talán a legjellemzőbbeket sikerült bemutatnunk. A lista még közel sem teljes, de irányt mutathat és segíthet megérteni azokat a sikeres nemzetközi törekvéseket, melyek segíthetnek a hazai könyvtárügyünk előre vitelében:

- motiválásra szolgáló online marketing eszközök, kérdőívek, online szavazás;
- eredmények analízise utáni tovább építkezés;
- állandó médiajelenlét;
- interaktív honlap, valamint térkép fejlesztése;

- vizualizációs eszközök fokozottabb használata, hatásos infografikák, képeslapok, matricák;
- a közösségi hálók használata (Facebook, Twitter, Instagram stb.);
- sztorik, riportok, esettanulmányok, jó gyakorlatok gyűjtése és megosztása;
- fényképalbumok megosztása;
- információmegosztás, folyamatos híradás a történésekről, eseménynaptár,
- együttműködések, közös képviselő;
- nyilatkozatok, útmutatók, szabványok, irányelvek, stratégiai dokumentumok;
- konferenciák, szatellit konferenciák, tömeget mozgósító szemináriumok szervezése;
- az előadások, tanulmányok közzététele, kiadása;
- tájékoztató brosrák, szórólapok elektronikus és papíralapú publikálása;
- források összegyűjtése, szakirodalmi publikálás támogatása és közzlése, folyóirat-kiadás, egyéb publikációs tevékenység;
- módszertani leírások, eszköztárak.

Az előzőekben bemutatott stratégiai dokumentumok segítenek a nemzeti stratégiák és akciótervek (egyesületi, könyvtárügyi) alkotásában, a jövőkép kialakításában, a küldetés és a tudatos könyvtárpolitika formálásában, a könyvtárosok arculatának és identitásának formálásában, megbecsültségünk növelésében.

Jegyzetek és irodalom

1. Az IFLA honlapja. Forrás: <https://www.ifla.org> [2018. január 2.]
2. Relations with other bodies. Forrás: <https://www.ifla.org/about/more> [2018. január 2.]
3. IFLA Corporate Supporter Programme. Forrás: <https://www.ifla.org/corporate-supporters> [2018. január 2.]
4. IFLA Trend Report. Forrás: <https://trends.ifla.org> [2018. január 2.]
5. IFLA World Library and Information Congress 79th IFLA General Conference and Assembly honlapja. Forrás: <https://www.ifla.org/past-wlic/2013/ifla79.htm> [2018. január 2.]
6. Riding the Waves or Caught in the Tide? Insights from the IFLA Trend Report. Forrás: <https://trends.ifla.org/insights-document> [2018. január 2.]
7. A manifesto kifejezést az IFLA dokumentumaiban hol kiáltványnak, hol nyilatkozatnak fordítják a magyar dokumentumok.
8. Cape Town Declaration. Forrás: <http://www.liasa.org.za/ifla-cape-town-declaration> [2018. január 2.]
9. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: A Lyoni nyilatkozat az ENSZ előtt = Könyvtárvilág, 3 évf. 2. sz. 2015. 2. p. Forrás: <http://mke.info.hu/konyvtarvilag/2015/05/ifla-a-lyoni-nyilatkozat-az-ensz-elott/2133/#more-2133> [2018. január 2.]
10. The Marrakesh Treaty in action. Forrás: <http://www.wipo.int/export/sites/www/treaties/en/documents/pdf/marrakesh.pdf> [2018. június 2.]

11. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Könyvtárosok a programozás hetén az Európai Parlamentben. = Könyvtárvilág, 4. évf. 6. sz. 2016. 3 p. Forrás: <http://mke.info.hu/konyvtarvilag/2017/01/konyvtarosok-a-programozas-heten-az-europai-parlamentben/3677/> [2018. január 2.]
12. IFLA Trend Report 2016 Update. Forrás: <https://trends.ifla.org/files/trends/assets/trend-report2016-update.pdf> [2018. január 2.]
13. IFLA trendek – röviden. Budapest, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2017. 20 p. Forrás: http://mke.info.hu/wp-content/uploads/2017/10/iflatrendek_roviden_V6.pdf [2018. január 2.]
14. IFLA Strategic Plan 2016–2021. <https://www.ifla.org/files/assets/hq/gb/strategic-plan/2016-2021.pdf> [2018. január 2.]
15. KISZL Péter: Az IFLA stratégiai célkitűzései – hazai és nemzetközi könyvtári párhuzamok. In: Szabó Panna, Székelyné Török Tünde (szerk.): Hagyományok és kihívások V. Múlt és jövő. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2016. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2017. 19–36. p. Forrás: https://doi.org/10.21862/HagyKihiv_2016.19

Barátné Hajdu Ágnes habilitált egyetemi docens, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet Könyvtártudományi Tanszék tanszékvezetője, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöke, az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) Governing Board tagja.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor.
Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 91–101.

PÉNZÜGYI KULTÚRA, VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS, KÉPZÉS: A KÖNYVTÁR MINT A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS EGYIK ZÁLOGA

KISZL PÉTER

ELTE BTK KITI, intézetigazgató egyetemi docens

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Egy ország polgárai pénzügyi tudásának gyarapítása stratégiai feladat, hiszen mind a lakosság, mind a vállalkozói szféra, ezáltal az egész nemzetgazdaság számára kiemelt jelentőséggel bírnak a kellő körültekintéssel meghozott pénzügyi döntések. Különösen igaz ez hazánkra, ahol a különböző felmérések és a gyakorlati tapasztalatok alapján a lakosság pénzügyi ismeretei jócskán fejlesztésre szorulnak. A tanulmány ismerteti a pénzügyi tudatosság előmozdítására indított, jelenleg is zajló magyarországi projekteket, feltárja a kapcsolódási pontokat a felsőfokú könyvtárosképzés képzési és kimeneti követelményei (KKK) – konkrétan az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) könyvtártudományi oktatási programjai – és e megoldások között. Ezt követően bemutatja az ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézetének témába vágó – modellértékű – kezdeményezéseit, amelyek szem előtt tartják a könyvtárak és a gazdasági szektor hosszú évek óta szorgalmazott, elmélyítésre szoruló kapcsolatainak katalizálását, a könyvtárosok szerepének növelését a vállalkozásfejlesztésben, illetve – intézményvezetői szinten – a gazdálkodási (és forrásszerzési) kompetenciák jelentőségét a közgyűjtemények hatékony működtetésében.

„Money management is a lifetime voyage.”
(Thinkig Money)

Pénzügyi – kultúra, műveltség, tudatosság, jólét

„Sajátos örökséget cipel országunk, hiszen míg a nyolcvanas években a nyugat a „Monopoly” társasjátékon nőtt fel, addig nekünk nem maradt más, mint a szocialista gazdaságot jelképező „Gazdálkodj okosan!”. A játék elményében nincs eltérés, a célokban viszont komoly különbség figyelhető meg. Előbbi esetében szállodákat, tereket kell vásárolnunk és a tönkretett konkurenciát beszerezniünk, a magyar verziónál viszont a bútorszekrény és a nappali bútora jelenti a győzelem kulcsát.”¹ A „sajátos örökség” hatása az élet minden területén, így a könyvtárak világában is érezhető mind a mai napig. A régi beidegződések átformálása, a korszerű, gazdaságközpontú látásmód tudatosítása hatalmas és kitartó munkát igénylő, hosszú folyamat. Szólunk arról, hogy e célok eléréséhez miként járulhat hozzá az oktatás, illetve esetünkben a könyvtárosképzés.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, fontos behatárolnunk tanulmányunk kulcsfogalmát, a pénzügyi kultúrát, melyhez a Magyar Nemzeti Bank (MNB) 2008-as meghatározását hívjuk segítségül: „*a pénzügyi ismeretek és készségek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körületekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azokat megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit.*”² A pénzügyi kultúra, illetve az angol „*financial literacy*” szakkifejezéshez jobban igazodóan, az egyes szakértők szerinti *pénzügyi műveltség* definiálásával számos nemzetközi³ és hazai közlemény⁴ foglalkozik. Lényegüket leegyszerűsítve: mindennek van pénzügyi vonzata, és szinte minden korosztály akár naponta is, több pénzügyi döntés meghozatalára kényszerül, így a pénzügyi ismeretek gyakorlati alkalmazása alapvető jelentőséggel bír a társadalom számára a mindennapi pénzügyi „jólét” elérése érdekében.

Nemzetközi kutatások – Magyarország helye a mezőnyben

A 2008-as pénzügyi válság óta számos elemzés született, elsősorban a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD)⁵ és a Világbank⁶ kezdeményezésére a pénzügyi tudatosság témakörében, melyek részletes ismertetésére most nincs módunk. Kiemeljük azonban, hogy a több országra kiterjedő vizsgálatok megállapításai egybehangzóan mutatják: „*Magyarországon a lakosság pénzügyi ismereteinek szintje elmarad a kívánatostól.*”⁷

Az Európai Unió (EU) pénzügyi kultúrát érintő – főként a fogyasztóvédelemhez kapcsolódó – törekvései is rámutatnak az egyes tagállamok közti különbségekre,⁸ illetve az ennek megszüntetése érdekében végrehajtandó, az Európai Parlament és az Európai Bizottság által is felismert, folyamatosan napirenden tartott feladatokra.⁹

Pénzügyi oktatási programok – külföldi és hazai gyakorlatok

A pénzügyi tudatosságot szolgáló kompetenciafejlesztés világszerte prioritást élvez, ennek okát nem kell magyarázni. Az is evidencia, hogy az eddig ismertetett szervezetek mindegyike katalizálja a pénzügyi oktatási programok kidolgozását és működtetését, ahogy társadalmi felelősségvállalásuk keretében a piaci szereplők is egyre inkább elkötelezettek nemcsak a lakosság, hanem a vállalkozói szektor vonatkozó ismereteinek – a digitális korszakra tekintettel is történő – bővítésére.¹⁰ Több nemzetközi merítésű kiadvány jelent meg a jó gyakorlatok összegyűjtésére és bemutatására, illetve útmutatásként az egyes nemzetek számára.¹¹

Magyarországon 2012-ben – a lakosság devizában való eladósodása kapcsán – született országgyűlési határozat arról, hogy a Kormány „*építse be az általános iskolák felső tagozatait, valamint a középfokú iskolák tananyagába a pénzügyi rendszer alapismereteire vonatkozó pénzügyi szabályok oktatását, a banki tranzakciók minimális követelményeinek a megismertetését és a fogyasztóvédelmi jogok tanítását.*”¹² A Nemzeti Alaptantervben (NAT) azonban jelenleg

csak a szakgimnáziumokban jelenik meg kötelező pénzügyi tantárgy, máshol közismertiként, választható jelleggel szerepel az órakinálatban.¹³

Az Állami Számvevőszék (ÁSZ) kutatásai meghatározók a témában.¹⁴ Figyelemre méltó a Magyar Nemzeti Bank Fogyasztóvédelmi Központjának komplex tevékenysége, mely a kalkulátorok működtetésétől kezdve a rövid oktatófilmek, reklámok terjesztésén és a személyes tanácsadáson keresztül egészen a civil és felsőoktatási ötletpályázatokig terjed.¹⁵ A Magyar Államkincstár JátékKincstár nevű applikációja a diákok befektetési ismereteinek játékos formában történő bővítését célozza meg.¹⁶

2015-től Magyarország is csatlakozott az „Európai Pénzhét” (European Money Week) rendezvénysorozathoz, 2017-től az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) a projektgazdája a köznevelésre fókuszáló „Pénz7 – Pénzügyi és Vállalkozói Témahét”-nek.¹⁷

A téma szempontjából fontos mérőföldkő, hogy 2017-től hét évre szóló, két éves cselekvési tervekre bontott országos szintű stratégia segíti a pénzügyi tudatosság fejlesztését, mely figyelembe veszi az OECD által közölt, bevált gyakorlatokat.¹⁸ A szakértői anyag hangsúlyozza, hogy *„Miközben a pénzügyi ismeretek tekintetében Magyarország lakossága más országokhoz képest nincs komoly lemaradásban, a pénzügyekhez való hozzáállása, szemlélete és tényleges magatartása (pénzügyi döntései) szempontjából a nemzetközi rangsor utolsó harmadában szerepel.”*¹⁹

A friss stratégia hatásai még nem értékelhetők, azonban megszületése előtt is számos – alulról építkező – szakmai program dolgozott a pénzügyi tudatosság formálásán, közülük a legjelentősebbek és fő profiljuk:

- OTP Fáy András Alapítvány (1992-ben az OTP Bank hívta életre) – Középiskolások Országos Pénzügyi és Gazdasági Oktatóközpontja (OK Oktatási Központ) Budapesten és Nyíregyházán, középiskolákba utazó oktatói hálózat, tematikus tréningek, e-learning, tesztek, kvízek, ötletpályázat, mentorprogram, pedagógusklub, Sulibank Élményportál, karriertanácsadás;²⁰
- Pénziránytű Alapítvány (alapítók: Diákhitel Központ, Magyar Bankszövetség, MNB; 2008) – általános- és középiskolások számára tankönyv- és tartalomfejlesztés (Iránytű a pénzügyekhez), nyári táborok, tanár-továbbképzés, PénzOkos Kupa, online játékos feladatok, BankVelem;
- Econventio Kerekasztal Közhasznú Pénzügyi Egyesület (magánszemélyek alapították 2010-ben) – webes pénzügyi vetélkedő, ismeretterjesztő táborok középiskolásoknak, tesztek felnőtteknek;²¹
- PénzSztár Hazai és Határon Túli Magyar Középiskolák Pénzügyi, Gazdasági és Vállalkozási Versenye (önszerveződő vetélkedő, neves szakértői testülettel és versenybizottsággal, támogatókkal) – éves verseny, tananyagokkal, felkészülést támogató segédletekkel, konferenciák, klubdelutánok, oktatói workshopok;²²
- Magyar Bankszövetség – a Pénz7 projekt egyik szervezője.

Az Állami Számvevőszék 2016-os kutatási jelentésében tette közzé a hazai pénzügyi tudatosságot szolgáló képzési programokra vonatkozó, kérdőíves felmérésből levont következtetéseit, mely megerősíti az általunk leírtakat: azaz az országos hatókörrel bíró

szervezetek programjai rendszerint a közoktatásban tanulókat szólítják meg, a leginkább rászoruló – például munkanélküli – felnőtt csoportokat viszont nem. A rövid időtartamú (pár órás) programok túlsúlya mellett a webes feladatmegoldások népszerűek, melyek csoportmunkában zajlanak, illetve vetélkedők, élményközpontú formák szolgálják a pénzügyi ismeretek átadását. A tematikák általában elérhetőek, a tananyagok már kevésbé.²³

A pénzügyi kultúra és a könyvtárak

A mai könyvtár már nem csak a könyvek tára, szerepe kiszélesedett.²⁴ Tengerentúli példák tucatjával lehet bizonyítani, hogy a közkönyvtári hálózat sikeresen kapcsolódhat be a társadalom pénzügyi műveltségének pallérozásába.²⁵ Az Amerikai Könyvtári Egyesület Használói- és Tájékoztató Szolgáltatások Szervezete Üzleti Tájékoztató és Információs Szekciójához (American Library Association = ALA, Reference and User Services Association = RUSA, Business Reference and Services Section = BRASS) kötődően 2014-ben adta ki *Financial Literacy Education in Libraries* című, meghatározó jelentőségű, a Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézete (Institute of Museum and Library Services) által támogatott módszertani kötetét.²⁶ A különféle kompetenciafejlesztő programötleket felvonultató dokumentum fő fejezetei a következők:

1. Jövedelem
2. Hitelfelvétel, hitelezés
3. Megtakarítás és befektetés
4. Kiadások, költségek
5. Kockázatok, biztosítás
6. Pénzügyi műveltség oktatása a könyvtárban: jó gyakorlatok
7. Mellékletek (annotált bibliográfia, kulcskompetenciák, szakkifejezések magyarázata, mentorálási példák)

Az ALA Befektetési Oktatási Alapítvány (Investor Education Foundation = FINRA) támogatásával *Smart investing@your library* projektet működtet az Amerikai Egyesült Államok könyvtáraiban, mely segít eligazodni a pénzügyek világában.²⁷ A könyvtári hálózat tagjai számára modellprogramok, tréningek (webinárok, online kurzusok) segítik a tájékoztató munkát. A *Thinking Money* című utazó pénzügyi kiállítás („A traveling exhibition to U.S. public libraries”) pedig 2016–2018 között ötven amerikai közkönyvtárba jut el.²⁸

Az amerikai Közkönyvtári Egyesület (Public Library Association) önálló linkgyűjteményt épít a pénzügyi kultúra témakörében.²⁹

A magyarországi könyvtárakban egyelőre gyerekcipőben járnak az üzleti információs szolgáltatásokat katalizáló kezdeményezések. A rendszerváltás időszakában ígéretes programok indultak, amelyek azonban nem bizonyultak hosszú távon életképesnek.³⁰ Láthattuk, hogy a pénzügyi műveltség fejlesztésére ható hazai projektek sem számolnak a bibliotékákkal.

Pénzügyek a könyvtár- és információtudományi képzésben

A felsőoktatásban a Miskolci Egyetem úttörő szerepét hangsúlyozzák a mai elemzések, ahol 2017-ben *Pénzügyi kultúra* címmel önálló tárgyat vezettek be,³¹ 2018-ban pedig Fintelligence Pénzügyi Oktatási Centrumot adtak át, melynek „*célja az üzleti kultúrának és a lakossági pénzügyi tudatosságának fejlesztése, küldetése pedig az új kutatási eredmények, az innovatív technológiák, a modern fizetési rendszerek folyamatos megismerése és azok továbbítása, kommunikációja.*”³²

A könyvtárosképzésnek nincs szégyellnivalója.³³ A gazdasági, pénzügyi ismeretek már az 1990-es években megjelentek a főiskolai és egyetemi tematikákban, valamint a tanfolyamokon.³⁴ Terjedelmi okokból részletes történeti áttekintésre most nincs lehetőség, így az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának (ELTE BTK) jelenlegi gyakorlatára fókuszálunk. Az ELTE hálótervében 2001 óta jelenik meg a témakör, kezdetben a *Tájékoztató, információforrások* kurzusok és speciálkollégiumok keretében,³⁵ majd a bolognai típusú rendszerre áttérve, 2006 óta önálló tantárgy fejleszti a kapcsolódó készségeket, beleértve a ráépülő vállalkozásfejlesztési jellegű stúdiumokat is, melyek nem hiányozhatnak napjaink modern könyvtárosképzéséből.³⁶ A 2018-ban érvényes, témához kapcsolódó tantárgy kínálat maradéktalanul igazodik a hatályos képzési és kimeneti követelményekben (KKK) leírtakhoz,³⁷ amelyet a képzőintézmények, a szakmai szervezetek és a hallgatók együttműködésével 2015–2016-ban alkottunk meg:³⁸

Informatikus könyvtáros BA

(KKK szakmai jellemző: menedzsment ismeretek; 5–20 kredit)
információ- és tudásmenedzsment, EU-információ specializációk

- Gazdasági, vállalkozói, jogi alapismeretek
- Üzleti információ 1–2.
- Gazdasági szakirodalmi információ

Könyvtártudomány MA

(KKK szakmai jellemző: gazdasági és vezetési ismeretek, szervezetfejlesztés; 5–15 kredit)

Minden hallgató számára kötelező:

- Gazdasági ismeretek
- Piaccgazdaság és könyvtárügy az információs társadalomban
- Minőségmenedzsment

Kutatás-fejlesztési információmenedzsment specializáció

- Közgazdaságtudományi és jogi tájékoztatás

Üzleti információmenedzser specializáció

- Üzleti és jogi ismeretek
- Az üzleti információ elmélete és gyakorlata
- Szervezeti információgazdálkodás, térítéses információszolgáltatás

- Forrásszerzési, pályázatkészítési műhelymunka
- Projektmunka 1–2.

A foglalkozásokat rendszeresen vendéglőadók bevonásával – akik nemcsak a könyvtári szektorból, hanem a versenyszférából is érkeznek – szervezi a Tanszék. A szakmai együttműködésben részt vevő szervezetek közül kiemeljük az Infodok Kft.-t, a Magyar Telekom Nyrt. információsztolgáltató partnerét.

A pénzügyi kompetenciafejlesztésre kell támaszkodnia a vállalkozási ismeretek átadásának. A gazdaság működési mechanizmusával már tisztában lévő hallgatóknak – a magyar könyvtárosképzésben újdonságként – vezettük be információs kisvállalkozások létrehozásának és működtetésének modellezését.³⁹ Az oktatás életközelségét tanúsítja, hogy a félév végén gyakorló szakemberek értékelik az egyes cégek kreativitását, piacképességét és teljesítményét.⁴⁰

Tematikus összeállítások jelentek meg a szakajtóban,⁴¹ szakdolgozati⁴² és doktori (PhD) témaválasztások,⁴³ tudományos diákköri (TDK) szereplések⁴⁴ és egyéb szakmai aktivitási formák⁴⁵ bizonyítják a hallgatók egyértelmű érdeklődését. A könyvtárosképzésben fokozottan fel kell készíteni a hallgatókat a pályázatkészítési, forrásszerzési tevékenységekre is, melyek elengedhetetlen velejárói akár a forprofit, akár a nonprofit szektorban való boldogulásnak.⁴⁶

Könyvtárvezetés – gazdálkodási ismeretekkel, üzleti kapcsolatokkal

„Ha igazán hatékonyan szeretnének működni a könyvtárak, nem tehetik az üzleti szektor kizárásával.”⁴⁷ – hangsúlyozta 2018 tavaszán Markója Szilárd, az Országgyűlési Könyvtár vezetője a *Piacgazdaság és könyvtárügy az információs társadalomban* című mesterszakos kurzus vendéglőadójaként. Az általa elmondottakat erősíti az is, hogy Magyarországon minden – jogász vagy közgazdász végzettséggel nem rendelkező – magasabb könyvtári vezetőnek „állambiztosítási és vezetési ismereteket nyújtó tanfolyamot kell elvégeznie.”⁴⁸ A kör bezárult.

Jegyzetek és irodalom

1. MOLNÁR József: Vállalkozz okosan! = Spiritusz Campus Magazin, 6. évf. 3. sz. 2008. 8. p.
2. Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztés területén. MNB-PSZÁF. 2008. április 15. 1. p. Forrás: <https://www.mnb.hu/letoltes/0415mnbpszfamegallpodas-penzugyi-kultura-fejlesztje.pdf> [2018. május 7.]
3. Pl.: CUDE, Brenda J.: Financial literacy 501. = The Journal of Consumer Affairs. 44. vol. 2. no. 2010. 271–275. p. Forrás: <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2010.01168.x> és STOLPER, Oscar A. – WALTER, Andreas: Financial literacy, financial advice, and financial behavior. = Zeitschrift Für Betriebswirtschaft, 87. vol. 5. no. 2017. 581–643. p. Forrás: <http://dx.doi.org/10.1007/s11573-017-0853-9> [2018. május 7.] Elméleti fejezetében továbbá nemzetközi kiindulópontok a pénzügyi kultúra meghatározására: KOVÁCS Péter –

- CSERI Cserne – ORSZÁG Gáborné: ECONVENTIO teszt. Célcsoportok összehasonlítása 2015. 4–11. p. Forrás: http://www.econventio.hu/download/1224/econventio-teszt-2015_3-korcsoport_eredmenyei.docx [2018. május 7.]
4. PL.: HUSZ Ildikó – SZÁNTÓ Zoltán Oszkár: Mi a pénzügyi kultúra? In: Meddig nyújtózkodjunk? A magyar háztartások és vállalkozások pénzügyi kultúrájának változása a válság időszakában. Szerk. Czákó Ágnes, Husz Ildikó, Szántó Zoltán. Budapest, BCE Innovációs Központ Nonprofit Kft., 9–14. p. és BÁRCZI Judit – ZÉMAN Zoltán: A pénzügyi kultúra és annak anomáliái. = Polgári Szemle, 11. évf. 1–3. sz. 2015. Forrás: <https://polgariszemle.hu/archivum/93-2015-junius-11-evfolyam-1-3-szam/gazdasagpolitika/651-a-penzuegyi-kultura-es-annak-anomaliai> [2018. május 7.]
 5. OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies 2016. 95 p. Forrás: <http://www.oecd.org/finance/oecd-infe-survey-adult-financial-literacy-competencies.htm> és ZSÓTÉR Boglárka – NÉMETH Erzsébet – LUKSANDER Alexandra: A társadalmi-gazdasági környezet változásának hatása a pénzügyi kultúrára. Az OECD 2010-es és 2015-ös kutatási eredményeinek összehasonlítása. = Pénzügyi Szemle, 62. évf. 2. sz. 2017. 251–266. p. Forrás: https://www.penzugyiszemle.hu/documents/zsoter-nemet-luksander-2017-2-mpdf_20170717153812_98.pdf [2018. május 7.]
 6. Financial literacy survey. Report on the key findings of the survey prepared for the World Bank. June 2010. Sofia, Bulgaria, Alpha Research. 190 p. Forrás: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12876> [2018. május 7.] és Financial capability surveys around the world. Why financial capability is important and how surveys can help. The World Bank. 8 p. Forrás: <http://responsiblefinance.worldbank.org/~media/GIAWB/FL/Documents/Publications/Why-financial-capability-is-important.pdf> [2018. május 7.]
 7. NÉMETH Erzsébet [et al.]: Pénzügyi kultúra fejlesztési programok felmérése. Kutatási jelentés. 2016. április. Budapest, Állami Számvevőszék, 2016. 43. p. Forrás: https://www.asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Elemzesek_tanulmanyok/2016/penzugyi_kult_fejl_programok.pdf?download=true [2018. május 7.] Vö.: Szánalmas a magyarok pénzügyi tudása, és még finoman fogalmaztunk. Portfolio, 2016. október 14. Forrás: <https://www.portfolio.hu/befektetes/ongondoskodas/szanalmas-a-magyarok-penzugyi-tudasa-es-meg-finoman-fogalmaztunk.238645.html> [2018. május 7.]
 8. MULLER, Patrice [et al.]: Consumer protection aspects of financial services. Brussels, European Union, 2014. Forrás: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507463/IPOL-IMCO_ET%282014%29507463_EN.pdf [2018. május 7.] doi: 10.2861/3221
 9. VALANT, Jana: Improving the financial literacy of European consumers. Briefing. May 2015. European Parliamentary Research Service. Members' Research Service. PE 557.020 Forrás: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/557020/EPRS_BRI\(2015\)557020_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/557020/EPRS_BRI(2015)557020_EN.pdf) [2018. május 7.]
 10. PATWARDHAN, Anju – SINGLETON, Ken – SCHMITZ, Kai: Financial inclusion in the digital age. Including list of 100 leading financial technology companies promoting financial inclusion. March 2018. Forrás: <https://responsiblefinanceforum.org/wp-content/uploads/2018/03/FinancialInclusionintheDigitalAge.pdf> [2018. május 7.]
 11. OECD International gateway for financial education. Forrás: <http://www.financial-education.org/standards.html> [2018. május 7.] Good Practices for Financial Consumer Protection.

- June 2012. Washington, The World Bank. Forrás: http://siteresources.worldbank.org/EXT/FINANCIALSECTOR/Resources/Good_Practices_for_Financial_CP.pdf [2018. május 7.]; RUTLEDGE, Susan L.: Good practices for consumer protection and financial literacy in Europe and Central Asia. A diagnostic tool. Washington, The World Bank. 2010. EC-SPF Working Paper 001 http://siteresources.worldbank.org/INTECAREGTOPPRVS-ECDEV/Resources/GoodPractices_August2010.pdf Financial Education – National strategies in Europe good practices report. Published at the launch of the first European Money Week. March 2015. Forrás: https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2017/01/GoodPracticesReport_EuropeanMoneyWeek-FINAL.pdf [2018. május 7.]
12. 31/2012. (IV. 3.) OGY határozat a lakossági deviza-eladósodás megakadályozásához szükséges kormányzati intézkedésekről. Forrás: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a12h0031>. OGY [2018. május 7.]
13. Vö.: Pénzügyileg tudatos generáció felnevelése a cél. Kormányzat. Nemzetgazdasági Minisztérium. 2018. március 19. Forrás: <http://www.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-minisztterium/hirek/penzugyileg-tudatos-generacio-felnevelese-a-cel> [2018. május 7.]
14. NÉMETH Erzsébet szerk.: Az Állami Számvevőszék szerepe a pénzügyi kultúra fejlesztésében. Projektfüzet. Budapest, Állami Számvevőszék, 2014. Forrás: <https://www.asz.hu/storage/files/files/Szakmai%20kutat%C3%A1s/2014/t366.pdf?ctid=744> [2018. augusztus 8.]
15. Pénzügyi Fogyasztóvédelmi Központ. MNB. Forrás: <https://www.mnb.hu/fogyasztovedelem> [2018. május 7.]
16. Új szolgáltatást indított a Kincstár. Magyar Államkincstár. Forrás: <http://www.allamkincstar.gov.hu/hu/oldalak/tartalom/5928> [2018. május 7.]
17. Pénz7. Forrás: <http://www.penz7.hu> [2018. május 7.]
18. Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája. 2017. Forrás: <http://www.kormany.hu/download/5/39/21000/P%C3%A9nz%C3%BCgyi%20tudatoss%C3%A1g%20fejleszt%C3%A9s%C3%A9nek%20strat%C3%A9gi%C3%A1ja.pdf> [2018. május 7.]
19. Uo. 16. p.
20. 1188/2017. (IV. 10.) Korm. határozat a fiatalok pénzügyi tudatosságát növelő oktatási kompetenciák támogatásáról. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17H1188.KOR×hift=ffffff4&txreferefer=00000001.TXT> [2018. május 7.]
21. Econventio. Forrás: <http://econventio.hu> [2018. május 7.]
22. PénzSztár. Forrás: <http://penzsztar.hu> és HORVÁTH Ilona: A nemzetközi és hazai pénzügyi, gazdasági oktatás eredményei a kutatások tükrében. A PénzSztár verseny mint a pénzügyi, gazdasági műveltség fejlesztésének sajátos lehetősége. = Új Pedagógiai Szemle. 67. évf. 7–8. sz. 2017. 18–43. p. Forrás: http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/journals/upsz_2017_7_8.pdf [2018. május 7.]
23. A programok hatékonyságát számos szakcikk veszi górcső alá, pl.: NÉMETH Erzsébet [et al.]: Körkép és körkép a pénzügyi kultúra fejlesztését célzó képzésekről. = Pénzügyi Szemle, 61. évf. 2. sz. 2016. 407–428. p. Forrás: https://www.penzugyiszemle.hu/documents/nemeth-2016-3pdf_20161214122212_31.pdf [2018. május 7.] és NÉMETH Erzsébet: Pénzügyi kultúrát fejlesztő képzések: felmérés és diagnózis. = Új Pedagógiai Szemle, 67. évf. 7–8. sz. 2017. 46–68. p. Forrás: http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/journals/upsz_2017_7_8.pdf [2018. május 7.]

24. KISZL Péter: Könyvtárak a közösségért – New Yorkban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 9. sz. 2014. 315–330. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/433> [2018. május 7.] és KISZL Péter: Ki viszi át...? A könyvtárak társadalmi felelősségvállalása a digitális korban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 64. évf. 1. sz. 2017. 1–23. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/774> [2018. május 7.]
25. BELL, Lori [et al.]: Financial information literacy services at your library. = Searcher. 17. vol. 6. no. 2009.18–21., 53. p., RIZK, Daad A. – BOWEN, Cathy F.: Libraries and financial literacy programs. = Journal of Business and Librarianship, 20. vol. 1–2. no. 2015. 1–6. p. Forrás: <https://doi.org/10.1080/08963568.2015.978722> és FAULKNER, Ashley E.: Financial literacy education in the United States. Library programming versus popular personal finance literature. = Reference & User Services Quarterly, 56. vol. 2. no. 2016. 116–125. p. Forrás: <https://journals.ala.org/index.php/rusq/article/view/6189/8028> [2018. május 7.]
26. Financial literacy education in libraries. Guidelines and best practices for service. ALA RUSA BRASS. 2014. Forrás: http://www.ala.org/rusa/sites/ala.org.rusa/files/content/FLEGuidelines_Final_September_2014.pdf [2018. május 7.] és KIT, Keller [et al.]: Meeting the need for library-based financial literacy education. = Reference & User Services Quarterly, 54. vol. 3. no. 2015. 47–51. p. Forrás: <https://journals.ala.org/rusq/article/download/5643/6974> [2018. május 7.]
27. Smart investing@your library. Forrás: <http://smartinvesting.ala.org> [2018. május 7.]
28. Thinking Money. Forrás: <https://apply.ala.org/thinkingmoney> [2018. május 7.]
29. Financial Literacy. ALA Public Library Association. Forrás: <http://www.ala.org/pla/resources/tools/programming-instruction/financial-literacy> [2018. május 7.]
30. Bővebben: KISZL Péter: Hogyan tovább? Üzleti információszolgáltatás a magyarországi könyvtárakban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. évf. 9. sz. 2004. 371–378. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1143> [2018. május 7.]
31. A korábban már említett nemzeti stratégia (Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája) célul tűzi ki ennek kötelező kiterjesztését a magyar felsőoktatásra, ld. 19. p. Kapcsolódó kiadvány: PÁL Zsolt: A pénzügyi kultúra aktuális kérdései, különös tekintettel a banki szolgáltatásokra. Miskolc, A közgazdaságtani-módszertani képzés fejlesztéséért Alapítvány, 2017. Forrás: <http://www.penz7.hu/uploads/images/ckfinder/files/tanulmánykotetfinal.pdf> [2018. május 7.]
32. Fintelligence Pénzügyi Oktatási Centrumot adtak át a Miskolci Egyetemen. Forrás: http://www.uni-miskolc.hu/hirek/1604/fintelligence_penzugyi_oktatasi_centrumot_adtak_at_a_miskolci_egyetemen [2018. május 7.]
33. Vö. MIHALKOVNÉ SZAKÁCS Katalin: A kompetens vállalkozásoktató pedagógus. A vállalkozásoktatás eredményessége és hatékonysága a felsőoktatásban. = Vezetéstudomány, 46. évf. 8. sz. 2015. 57–66. p.
34. Részletesen: KISZL Péter: Business – informatikus könyvtáros hallgatóknak. A vállalkozói, üzleti információ oktatása a felsőfokú könyvtárosképzésben. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. évf. 11. sz. 2004. 484–494. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1656> [2018. május 7.]
35. Az ezredforduló fejleményeiről tudósít: KISZL Péter: Vállalkozói, üzleti információforrások című kurzus az ELTE BTK Könyvtártudományi – Informatikai Tanszékén. = Könyv,

- Könyvtár, Könyvtáros, 11. évf. 5. sz. 2002. 28–33. p. és KISZL Péter: Üzleti információs ismeretek könyvtáros hallgatóknak. = Könyvtári Levelező/lap, 15. évf. 7. sz. 2003. 21–22. p.
36. A témakör kifejtését ld.: KISZL Péter: Üzleti információ, céginformáció és a könyvtárak. Budapest, ELTE, 2005.
37. 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet a felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések képzési és kimeneti követelményeiről, valamint a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet módosításáról. Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1600018.EMM×hift=ffffff4&txreferefer=00000001.TXT> [2018. május 7.]
38. KISZL Péter: Újratervezés a könyvtárosképzésben. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 11–12. sz. 2015. 399–414. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/605> [2018. május 7.] és KISZL Péter: Könyvtártudomány 2017-től – a katedra szemszögéből. = Könyv és Nevelés, 19. évf. 1. sz. 2017. 26–37. p. Forrás: <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-nevelés/konyvtartudomány-2017-tol-a-katedra-szemszögebol> [2018. május 7.]
39. Kiszl Péter vonatkozó kurzusairól ld.: HABÓK Lilla: Információs vállalkozások a bölcsészkaron. = KIT Hírlevél, 2009. május 13. Forrás: http://www.kithirlevel.hu/index.php?kh=informacios_vallalkozasok_a_bolcseszkaron [2018. május 7.] és BENEDEK Janka: Az információs kisvállalkozások trendjei az ELTE hallgatóinak projektmunkái alapján. Szakdolgozat. Budapest, ELTE BTK, 2010. (témavezető: Kiszl Péter). A 2017. decemberi értékelésről szóló bloghír: Információs kisvállalkozások és könyvtárosok. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2018/01/informacios-kisvallalkozasok-es.html> [2018. május 7.]
40. A felsőoktatási intézmények ma már rendszeresen hirdetnek hasonló tanfolyamokat (pl. Start-up és innovációmenedzsment-műhelymunka). Forrás: <https://www.elte.hu/content/start-up-es-innovacio-menedzsment-muhelymunka.t.5877> [2018. május 7.] vagy pályázatokat (pl. ELTE Innovatív hallgatói ötletpályázat). Forrás: <https://www.elte.hu/content/innovativ-hallgatoi-otletpalyazat-2018-hatarido-hosszabbitas.t.15803> [2018. május 7.]. Itt kell megemlíteni a Fiatal Vállalkozók Szövetsége (FIVOSZ: <https://fivosz.hu>) tevékenységét és az OFA Nonprofit Kft. Vállalkozz itthon fiatal! programját <http://ofa.hu/vallalkozz-itthon-fiatal> [2018. május 7.]
41. Pl. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 56. évf. 6. sz. 2009. Korszerű menedzsment eljárások tematikus szám Juhász Éva, Horváth Sarolta és Tóth Gabriella egyetemi szakdolgozatai alapján készült tanulmányokkal (témavezető: Kiszl Péter) Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/issue.html@issue_id=505.html [2018. május 7.]
42. Két friss példa a jelenleg készülő mesterszintű szakdolgozatokból: FARKAS Csenge: Információs szakemberek az üzleti szférában és NEMESHÁZY Marcell: Az üzleti információszolgáltatás helye a közkönyvtárakban (mindkettő témavezetője: Kiszl Péter).
43. Pl. JUHÁSZ Éva: Könyvtárgazda(g)ság: pénzügyi vonatkozású korszerű menedzsment eljárások könyvtári alkalmazása című készülő doktori disszertációja (témavezető: Kiszl Péter).
44. BENEDEK Janka: A jövő információmenedzsereinek reklám és marketingstratégiai elképzelései. OTDK. Különdíj. 2011. (témavezető: Barátné Hajdu Ágnes és Kiszl Péter)
45. Az év turisztikai témájú szakdolgozata 2011 pályázaton különdíjas: VÖRÖS Ildikó: A siófoki városi könyvtár marketingtevékenysége és az idegenforgalom nyújtotta lehetőségek (témavezető: Kiszl Péter). Átadták „Az év turisztikai témájú szakdolgozata 2011” pályázat díjait. Forrás: <https://turizmus.com/szallashely-vendeglatas/atadtak-az-ev-turisztikai-temaju>

szakdolgozata-2011-palyazat-dijait-1103888 [2018. május 7.] Több kapcsolódó hallgatói tanulmány: KISZL Péter szerk.: Trendek a hazai és nemzetközi könyvtárügyben. Eger, Líceum Kiadó, 2013.

46. Ennek keretében támogatjuk pl. az Egyetemi Könyvtárért Alapítvány tevékenységét: KISZL Péter: Könyvtártudomány elméletben és gyakorlatban – intézményi együttműködés az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 61. évf. 7–8. sz. 2014. 262–263. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/407> [2018. május 7.] és KISZL Péter: Alapítvány a könyvtárért: közgyűteményi forrásteremtés civil eszközökkel. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 62. évf. 6. sz. 2015. 239–241. p. <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/210> [2018. május 7.]
47. „Ha igazán hatékonyan szeretnének működni a könyvtárak, nem tehetik az üzleti szektor kizárásával.” – Markója Szilárd intézetünkben. ELTE LIS. Forrás: <http://elte-lis.blogspot.com/2018/05/ha-igazan-hatekonyan-szeretnenek.html> [2018. május 7.]
48. 50/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére 6/G. § (1) és (3). Forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99200150.kor> [2018. május 7.] A Könyvtári Intézet által szervezett „Államháztartási és vezetési ismeretek többfunkciós kulturális intézmények vezetői számára” képzésről bővebben: <https://ki.oszk.hu/tanfolyamok/allamhaztartasi-es-vezetesi-ismeretek-tobbfunkcios-kulturalis-intezmenyek-vezetoi> [2018. május 7.]

Kiszl Péter könyvtáros és közgazdász végzettségű habilitált egyetemi docens, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének igazgatója, az Információtudományi Tanszék és a Könyvtártudományi Doktori Program vezetője, az informatikus könyvtáros BA és a könyvtártudomány MA szak felelőse. Kutatási területei: információ- és tudásmenedzsment, üzleti információ, könyvtárosok és információs szakemberek vállalkozói kompetenciájának fejlesztése.

KÖNYVTÁR ÉS OKTATÁS

A KÖNYVTÁRAK OKTATÁSI SZEREPÉNEK KIALAKULÁSA

CSÍK TIBOR

ELTE BTK KITI, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány azt a folyamatot kívánja bemutatni, hogy miként változott meg a könyvtár és az oktatás viszonya az 1970-es évektől napjainkig. A folyamat eredményeként a könyvtári oktatás integrálódott a közoktatásba (preK-12) és a felsőoktatásba, a könyvtáros hivatás részévé vált az oktatás. Az áttekintés támaszkodik az American Library Association (ALA) és részlegei, a United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) kiadványaira és a könyvtártudományi szakirodalomra.

Bevezetés

A könyvtári oktatás modern kori kezdeteit azokhoz a tudósokhoz szokás kötni, akik ellátták az egyetemükön a könyvtár őrének a feladatait. Az oktatás során nemcsak a könyvek helyes használatát és a gyűjtemény kincseit mutatták be, felkeltve a könyvek iránti szeretetet, hanem megismertették a famulusokkal a gondjaikra bízott könyvtár elrendezését és a könyvek nyilvántartását is.

A XIX. században, a tudomány századában létrejött a könyvtártudomány és megin-
dult a felsőfokú könyvtárosképzés. E folyamattal párhuzamosan, az egyetemek tanárainak kezdeményezésére több felsőoktatási intézményben is tartottak a hallgatóknak könyvtári oktatást. A kétféle képzés részben azonos alapokon nyugodott, mivel tartalmazta a bibliográfiai ismertetket, a könyvtári tájékoztatást és a könyvtörténeti részt is. *Mehil Dewey* (1851–1931) – a tizedes osztályozás kidolgozója, a felsőfokú könyvtárosképzés elindítója stb. – felfogása szerint a könyvtár iskola, a könyvtáros pedig tanár.¹

A könyvtáros hivatás professzionalizálódása eredményeként a könyvtárak, s különösen a felsőoktatási könyvtárak jól kezelték a könyvek és a folyóiratok számának robbanásszerű növekedését.² A kezdeti lendület után azonban a könyvtárak az oktatás területéről a XX. század első felében fokozatosan visszaszorultak. Maguk a könyvtárosok is a gyűjteményalapú szolgáltatásokat, a tájékoztató munkát tekintették elsődlegesnek, s az oktatást kevésbe tartották szakmai feladatnak.

Azt a folyamatot kívánjuk áttekinteni, hogy miként változik meg a könyvtár és az oktatás viszonya, s a folyamat eredményeként hogyan integrálódik a könyvtári oktatás a képzés valamennyi szintjébe, és válik a könyvtáros hivatás részévé. Az áttekintés az amerikai normatív dokumentumokon (American Library Association – ALA) és a könyvtártudományi szakirodalmon nyugszik. A nemzetközi tendenciák bemutatásakor a United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) programjaira, valamint az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) állásfoglalásaira támaszkodtunk. A terjedelmi kötöttségek miatt nem törekedhettünk teljességre, ezért a folyamat legmeghatározóbb tényezőit mutatjuk be.

Két korszak határán

Az 1950-es években a könyvtáraknak a tudásátadásban betöltött szerepéhez és az oktatástámogatási feladataihoz nem férhetett kétség. A könyvtárosok részvétele a formális oktatásban azonban mind a felsőoktatásban tanítók, mind a könyvtárosok részéről vitatott volt. A könyvtárban tartott foglalkozások középpontjában az általános igényeknek megfelelően a könyvtár bemutatása és a tájékoztatás (library orientation), a katalógushasználat segítése és a bibliográfiai ismeretek (bibliographic instruction) álltak. *Jesse Hauer Spera* (1903–1982) – a könyvtártudomány és a könyvtárügy meghatározó alakja – maga is azon az állásponton volt, hogy a könyvtárosnak nincs helye a katedrán. 1954-ben egy felsőoktatási könyvtárosoknak tartott konferencián kijelenti, hogy „*el kellene felejteni azt a buta színelést, hogy tanárt játszunk*”.³ Az idő azonban nem igazolta Spera véleményét, ami természetesen nem kisebbíti az ő tudományos jelentőségét.

Az 1960-as évek óriási változást hoztak az oktatásban és a tudományos életben. Az Egyesült Államok szövetségi szintre emelte a köz- és felsőoktatás fejlesztését, továbbá felgyorsította a tudományos munka információs és kommunikációs hátterének kiépítését. A politikai adminisztráció számára a tudományfejlesztés alapelveit *Alvin Martin Weinberg* (1915–2006), az alkalmazott kutatások vezető intézménye, az Oak Ridge National Laboratory igazgatója foglalta össze. Az 1963-ban készült *Science, government, and information*⁴ című jelentése – mely *Weinberg-jelentésként* ismert, máig érvényes elvárásokat fogalmaz meg. Az információellátás fejlesztésére tett javaslatai óriási lökést adtak nemcsak az átvivő hálózatok és a specifikus információs központok kialakításának, hanem a könyvtárak – a Library of Congress – gépesítésének és a számítógépes visszakeresés elterjedésének is. Weinberg a tudományos munka szerves részének tekintette a közlemények visszakereshetőségét biztosító tartalmi reprezentációk elkészítését és a megfelelő szakirodalom-használatot, hivatkozást. Ezért fontosnak tartotta, hogy a képzési akkreditáció során ne csak azt vizsgálják, hogy rendelkezésre áll-e a megfelelő könyvtár, hanem azt is, hogy milyen módon segítik annak használatát. Az információkezelés technikáinak az elsajátítását mind a főiskolai, mind az egyetemi, mind a tudományos képzésnek a részévé kívánta tenni.

A felsőoktatás könyvtárai a változás élén

A felsőoktatási könyvtárakat számos kihívás érte az 1960-as évek végén és a '70-es években. A képzés tömegessé vált, ezért a felsőoktatási könyvtárak száma majd 25%-kal emelkedett. A könyvtárak tanulást segítő szerepe fölértékelődött, különösen az alsóbb rétegekből származó hallgatók körében. A kutatások támogatása a tudományos publikációk számának egyre gyorsuló ütemű gyarapodását eredményezte, aminek következtében a könyvtárak állománya több mint kétszeresre nőtt.⁵ Ehhez járultak még a Weinberg-jelentés elvárásai: a bibliográfiák, indexművek alkalmazásának, a szakirodalom használatának a tanítása és a referálás. A könyvtárgépesítés révén létrejöttek a számítógépes katalógusok, új dokumentumtípusként megjelentek a számítógépes források. Az 1980-as években indultak azok a tanfolyamok, melyek a szakirodalmi adatbázisokban való keresést (information retrieval), majd az évtized legvégétől az online keresést oktatták (pl. MedLine-ban való keresés).

A könyvtárak oktatási tevékenysége (library instruction, bibliographic instruction, library orientation, user education) új értelmet nyert, először az audiovizuális eszközök bemutatásával bővült, majd a számítógépes kereséssel. A felsőoktatás könyvtárai mindig elkötelezettek voltak a könyvtári oktatás iránt, és a fejlesztések bázisát képezték. Az 1980-as években sikerült elfogadtatni a könyvtár közvetlen részvételét az oktatásban, az oktató könyvtár gondolatát.⁶ Az oktatási programok gyorsan terjedtek, kielégítendő a foglalkozások iránt megnövekedett igényeket. Az oktatást segítő könyvtári együttműködésre jó példa az 1971-ben alakult LOEX (Library Orientation Exchange) nevű nonprofit szervezet. Célja a könyvtári oktatás támogatása, tananyagok kölcsönzése, és éves konferenciáin szakmai fórum biztosítása. 2018-ban több mint 675 tagja volt világszerte.⁷

A könyvtártudományi szakirodalom egyre bővebben tárgyalta a könyvtárak oktatási tevékenységét mind elméleti, mind gyakorlati megközelítésben. A közlemények közül nem hiányoztak az oktatást kritizáló, a hatékonyságát kétségbe vonó álláspontok sem. Nagy vita alakult ki arról, hogy a könyvtárosok lehetnek-e a felsőfokú képzésben oktatók.⁸

A könyvtár szerepének ártértékelése a közoktatásban

Az Egyesült Államok közoktatási könyvtárainak szövetségi fejlesztése az 1958-ban érvénybe lépő törvénnyel, a *National Defense Education Act* (NDEA) törvénnyel vette kezdetét, majd a közoktatást szabályozó, 1965-ben elfogadott *Elementary and Secondary Education Act* (ESEA) törvénnyel folytatódott. A jogszabályok révén az iskolai könyvtárak gyűjteménye sokféle dokumentummal, audiovizuális anyaggal bővült az oktatás eredményesebbé tétele érdekében. A gyerekek és fiatalok könyvtári ellátását elsődlegesen az oktatási intézmények gyűjteményei végezték, s nem a közkönyvtárak⁹, illetve azok gyerekrészei. Az 1980-as évekre az amerikai iskolai könyvtárak állománya, felszereltsége és szolgáltatásai mintává váltak más nemzetek fejlesztéseihez.

Az American Library Association (ALA) tagszervezete az *American Association of School Libraries* (AASL) 1969-ben megjelentette az iskolai könyvtárakkal – illetve az új megnevezés szerint a médiaközpontokkal (media center) – szembeni követelményeket (*Standards for School Media Programs*¹⁰), majd 1975-ben a megvalósítás irányelveit (*Media Programs: District and School*¹¹). Az iskolai könyvtáros feladatai között meghatározó volt, hogy más médiaszakemberekkel együttműködve kialakítsák a diákok médiahasználati és -értelmezési készségeit. Az 1988-ban kiadott követelményrendszer (*Information Power*¹²) legnagyobb újdonsága az a felfogás, hogy a könyvtárosnak közvetítő, összekötő szerepe van az információforrások, valamint a diákok, tanárok, iskolavezetés és a szülők vonatkozásában.

Az információs műveltség

A könyvtárak oktatási tevékenysége szempontjából meghatározó jelentőségű az információs készségek (information skills) definiálása, az információs műveltség (information literacy) tartalmának és az oktatás kimeneti követelményeinek kidolgozása az 1980-as években. Az információs műveltség számos eleme már korábban is létezett, amelyek nem egyszerűen csak újakkal bővültek, hanem együtt szintézist alkottak.¹³ Ennek középpontjában az információ megtalálása, értékelése és használata állt.

Az információs műveltség fogalmát Paul Zurkowski, az *Information Industry Association* elnöke vetette föl 1974-ben megjelent írásában.¹⁴ Az elsődleges célja az volt, hogy az információs szolgáltatások fejlesztésére javaslatokat tegyen. Az információs környezet kihívásait számba véve, az információs ipar – a kiadók, az adatbankok és -forgalmazók – szemszögéből vizsgálta a könyvtárak szolgáltatásait. Zurkowski azt javasolta, hogy dolgozzanak ki az információs műveltség átadását biztosító nemzeti programot. Az új műveltségterület szükségességét két tézisre alapozta: az információ önmagában még nem tudás, mert az információt képesnek kell lenni értékelni és asszimilálni a gondolkodásba, hogy alkalmazni lehessen. A másik tézise szerint az írni-olvasni tudás nem jelenti azt, hogy birtokában vagyunk azoknak az ismereteknek, amelyek az információ értelmezését lehetővé teszik. Mindebből arra a következtetésre jutott, hogy szükség van olyan tudásra és készségekre, amelyek képessé tesznek az információs eszközök és az információforrások fölhasználására adott probléma megoldásában.

A hagyományos könyvtári foglalkozások legfontosabb elemei a gyűjtemény és a katalógushasználat bemutatása volt. Ez az intézményközpontú megközelítés azonban közvetlenül nem kapcsolódott a tanuláshoz vagy a képzéshez, mert általánosságban ismertetett meg a könyvtár kínálta lehetőségekkel. Átmenetet jelentett a forrásokra, a szakirodalom-keresésre alapozott oktatás. Amikor azonban az információ került a középpontba, az egy feladat elvégzéséhez szükséges információk megszerzése – ez tökéletesen illeszkedett az ismeretszerzés folyamatához. Az információra, az informálódásra alapozott könyvtári oktatás utat nyitott a képzési tevékenység koncepcionális megújításának, s egy új műveltségi terület – az információs műveltség – kidolgozásának.

Az információs műveltség hozta új megközelítés révén a könyvtárak együtt tudták kezelni a hagyományos, nyomtatott dokumentumokat, az audiovizuális anyagokat és a számítógépes forrásokat függetlenül attól, hogy milyen a formátumuk és a gyűjteményükből való-e, vagy külső szolgáltató biztosítja. Az információs műveltségben egy folyamat szerves részét képezi:

- az információs igény meghatározása,
- a keresés elvégzése a források és eszközök használatával,
- a kapott információ értékelése és felhasználása.

A könyvtári tájékoztatás és a könyvtárhasználati ismeretek teljesen új kontextusba kerültek ezáltal, de ami a legfontosabb, megerősítette az oktató könyvtár koncepcióját. Az információs műveltség az egész életen át tartó tanulást megalapozó ismeretek közé került, ami jelentősen fölértékelte a könyvtárak szerepét a nevelésben.

A nemzetközi tendenciák

Michael Lorenzen 2002-ben az angolszász szakirodalom alapján áttekintette a könyvtárak oktatási tevékenységét Észak-Amerikán kívül.¹⁵ A szemletanulmány az európai országokat az 1970-es évek közepétől megjelent irodalom alapján tárgyalta. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy a különböző országokban eltérő, de erős hagyománya van a könyvtári oktatásnak. Az amerikaihoz hasonló oktatási programok viszont hiányoznak, vagy évtizedes késéssel alakítják ki azokat. Az amerikai módszerek leginkább az Egyesült Királyság országaiban terjedtek, míg Franciaország a leginkább eltérő, önálló utat követő ország.

A tudományos és műszaki információk elérhetővé tétele, átadása nemzetközi szinten is fölvetődött. Az UNESCO az 1970-es évek elején kezdeményezte¹⁶ az intézményi keretek megteremtését és támogatta a fejlesztéseket. A tudástranszfert az államok, régiók, illetve tudományos intézmények együttműködésével képelték el. A megvalósításban kiemelt szerep hárult a dokumentációs intézetekre, könyvtárakra, archívumokra, ezért azok fejlesztését, tevékenységük egységesítését is magában foglalta. A világszervezet és annak United Nations International Scientific Information System (UNISIST) nevű projektje indította el 1976-ban a *General Information Programme* (PGI)¹⁷ fejlesztési keretprogramot, amely bázisává vált a könyvtárak oktatási tevékenysége megújításának.

Az elsődleges oktatási cél az volt, hogy a felsőfokú képzésben és a kutatás-fejlesztésben részt vevők eredményesebben ériék el a tudományos forrásokat és használják az információs infrastruktúrát.¹⁸ Az 1980-as évekre teljesen elfogadottá vált, hogy a közoktatásban is meg kell jelennie az információs készségek átadásának. 1982-ben az UNESCO és az IFLA közös – a kiadványok egyetemes hozzáféréseiről szóló – konferenciája ajánlást fogalmazott meg erre vonatkozóan.¹⁹ Az ajánlás szerint az oktatás valamennyi szintjén integrálni kell a kiadványok, az információk elérésének és kiaknázásának tanítását, a könyvtár és forrásainak használatát.²⁰

A PGI kertében, az UNESCO anyagi támogatásával, de az IFLA szakemberei dolgozták ki az információkezelés (information handling) tanításának és az információs készségek átadásának közoktatási keretrendszerét, meghatározva az oktatás tanárképzési és iskolai könyvtári vonatkozásait.²¹ Az IFLA önállóan is lépett, és 1986-ban kiadta az iskolai könyvtárosok képzéséről szóló irányelvét,²² majd 1990-ben normatív dokumentumban összegezte az iskolai könyvtárakkal (médiatár) és az iskolai könyvtárosokkal szembeni elvárásokat.²³ Az IFLA irányelvei az angolszász tudományosságon nyugodtak, annak szellemében fogalmazták meg a nemzetközi irányelveket, és erősen építettek az ALA normatív dokumentumaira.

Az ezredforduló kihívásai és a könyvtári oktatás

Az információs és kommunikációs technológiák az 1990-es években teljesen átformálták a tudásról és a tudásátadásról alkotott képünket. Az internet, majd a világháló (World Wide Web) révén eddig nem látott mennyiségű információ, ismeret áll a társadalom leg szélesebb rétegeinek rendelkezésére. A digitális technológia lehetővé teszi valamennyi emberi közlés rögzítését és továbbítását, kiváltva ezzel a „hagyományos” nyomtatott, grafikus, audiovizuális dokumentumokat.

A tudásátadás bevett intézményei – mint az iskola és a könyvtár – elveszítették monopóliumukat az ismeretközvetítésben, már a világhálón is lehet tájékozódni, információt szerezni. Az új technológia mindenkinek lehetővé teszi, hogy szabadon közölje, és széles körben terjessze gondolatait. A megosztott ismeretek hitelességét, helytálló voltát azonban semmi nem garantálja. A könyvtárak nem maradhattak pusztán a kiadók, a tartalomipar hitelesítette tudás közvetítői, ezért újra kellett definiálni szolgáltatásaikat. Az oktatási tevékenységükben pedig egyre hangsúlyosabbá vált a megtalált információ relevanciájának, hitelességének megítélése és a kritikai gondolkodás kialakítása.

A mérvadó dokumentumok általános elvárása, hogy az információk megtalálása, értékelése és felhasználása valamennyi oktatási szint tananyagába bekerüljön. A fejlesztések folynak, a különböző oktatási szinteknek megfelelően. Az optimális az volna, ha a szintenkénti oktatási programok azonos elvek alapján épülnének föl, illeszkednének egymáshoz, átjárhatók lennének az egymást követő szintek, s így szerves egységet alkotna a könyvtári oktatás.

Az információközpontú könyvtári oktatás rendszere

A közoktatás

Korszakos jelentőségű az ALA (AASL) 1998-ban megjelent *Information Power. Building partnership for learning*²⁴ című szabványa, amely meghatározza az Egyesült Államok közoktatása számára az információs műveltség követelményrendszerét és az átadáshoz szükséges oktatási programokkal szembeni elvárásokat, valamint az iskolai könyv- és

médiatáros feladatait. A követelményrendszer az óvodai oktató-nevelő munkától egészen a 12. évfolyamig (K-12) a tanterv egészére, illetve annak valamennyi műveltségterületére kiterjed. Az iskolai könyv- és médiatárosnak az információs műveltség átadásával kapcsolatban a következő területeken vannak feladatai: a tanulás és tanítás, az információhoz való fizikai és intellektuális hozzáférés, valamint az iskolai programok irányítása.

Az iskolai könyvtári oktatásban szerzett ismeretek és készségek kimeneti követelményeit három területen definiálta²⁵:

Információs műveltség

- Az információkhoz való eredményes és hatékony hozzáférés.
- Az információk kritikus és hozzáértő értékelése.
- Az információk pontos és kreatív használata.

Önálló tanulás

- Az egyén érdeklődésének megfelelő információk önálló megkeresése.
- Az irodalom és más művészeti ágak alkotásainak befogadása.
- Kiválóságra törekvés az információkeresésben és az ismeretek létrehozásában.

Társadalmi felelősségérzet

- Az információ jelentőségének felismerése a demokratikus társadalomban.
- Az információk és az információs technológiák etikusan kezelése.
- Hatékony közreműködés az információkereséssel és -előállítással foglalkozó csoport munkájában.

Iskolai könyvtárosok képzése

Az ALA (AASL) 2003-ban jelentette meg az iskolai könyv- és médiatárosok képzésének követelményrendszerét, *Standards for Initial Preparation Programs School Library Media Specialists*²⁶ címmel. A normatív dokumentum a mesterfokú programok akkreditációs elvárásait tartalmazza, amelyek alapján az ALA a könyvtárosi, a tanárképzési akkreditációs bizottság (National Council for Accreditation of Teacher Education) pedig a szaktanári végzettséget ismeri el. A felsőoktatási programok célja, hogy a közoktatás valamennyi szintje (pre K-12) számára képezzen könyvtári és médiszakembereket. A programoknak teljes mértékben a közoktatás számára meghatározott elvárásokat – *Information Power* (1998) – megvalósítani képes szakemberek képzését kell biztosítaniuk.

A felsőoktatás

A felsőoktatás számára az információs műveltség követelményrendszerét (*Information Literacy Competency Standards for Higher Education*²⁷) az ALA (Association of College and Research Libraries – ACRL) határozta meg 2000-ben. Az elvárások a műveltségterületen a közoktatásban megszerzett ismeretekre, készségekre épülnek. Az információs műveltség legfontosabb alkotóelemei a felsőoktatásban:

- Az információs igény terjedelmének meghatározása.
- A szükséges információk hatékony és eredményes megszerzése.

- Az információnak és forrásának kritikus értékelése.
- A kiválasztott információnak a beépítése a saját tudásbázisba.
- Az információ hatékony használata meghatározott célok megvalósításához.
- Az információhasználat gazdasági, jogi, társadalmi viszonyainak értése, továbbá az információk jogszerű és etikus elérése, használata.

Az információs műveltség átadása tehát részévé vált az amerikai felsőoktatásnak, és a hallgatónak az elsajátított ismeretekről, készségekről számot kell adniuk. Az egyik legismertebb tesztet – *Standardized Assessment of Information Literacy Skills - SAILS*²⁸ – a Kent State University kezdeményezésére és irányításával dolgozták ki 2006-ban, s ma több mint 250 felsőoktatási intézmény működik közre a projektben. A SAILS mellett természetesen más tesztet is használnak a felsőoktatásban, de vannak egyetemek, melyek csak a saját vizsgájuk eredményeit fogadják el.

Az információs műveltség átadásához a felsőoktatásban még számos normatív dokumentum kapcsolódik. A képzés egészére vonatkozó követelményrendszer alapján számos tudományág és szakterület kidolgozta a saját diszciplínája elvárásait, például a természet- és mérnöki tudományok²⁹ (2006), a tanárképzés³⁰ (2006), a kulturális antropológia és a szociológia³¹ (2008). Az ALA állásfoglalásokat, irányelveket dolgozott ki a könyvtári oktatás valamennyi vetületével kapcsolatban, például a programokkal szembeni elvárásokról³², a könyvtárosok felsőoktatási státuszáról³³.

Az ALA irányításával az Egyesült Államokban a 2000-es évek elejére sikerült egy egységes könyvtári oktatási rendszert kiépíteni, mely átfogja a közoktatást, a felsőoktatást, az iskolai könyv- és médiatárosok képzését. A tananyag központi eleme mindenhol az információs műveltség, mely az információszerzés és -felhasználás folyamatán nyugszik. A folyamat állomásaihoz rendelik az életkori sajátosságoknak, illetve a tanulmányi előmenetelnek megfelelő kompetenciákat, úgy, hogy azok szintenként egymásra épüljenek. Ez egyszerre biztosítja az átjárhatóság és a későbbi specializáció lehetőségét. A könyvtári oktatás így rendszert képez, melynek elemei koherens egészet alkotnak.

Az IFLA és az UNESCO az iskolai és közkönyvtárakról

Az IFLA és az UNESCO 1999-ben nyilatkozatot (*IFLA/UNESCO School Library Manifesto*³⁴) fogadott el az iskolai könyvtárakról, meghatározva az iskolai könyvtárak küldetését, céljait, a munkatársakkal és a működtetéssel kapcsolatos alapvető elvárásokat. A nyilatkozat az iskolai könyvtárat az oktatási folyamat integráns részeként határozza meg. A nyilatkozat végrehajtásáról 2002-ben megjelent dokumentum (*IFLA/UNESCO School Library Guideline*³⁵) az iskolai könyvtárak nemzeti tantervben rögzített oktatási feladatát az információs műveltség átadásában jelölte meg. A két világszervezet közös, a közkönyvtárak fejlesztési irányelveit meghatározó kiadványa (*The Public Library Service: the IFLA/UNESCO Guidelines for Development*³⁶) a könyvtártípus feladatává teszi a használókat képző programok tartását a könyvtár forrásainak és szolgáltatásainak hatékony használata érdekében.

A tanuláselvű könyvtári oktatás

Az AASL az ezredforduló után átdolgozta a közoktatás könyvtáraival szembeni követelményeket, s három, egymásra épülő normatív dokumentumban adta közre: *Standards for 21st-century learner* (2007)³⁷, *Standards for 21st-century learner in action* (2008)³⁸, *Empowering Learners: Guidelines for School Library Media Programs* (2009)³⁹. Az új követelményrendszer megtartotta az Information Power (1998) alapelveit és a legfontosabb célokat, de korszerűsítette és továbbfejlesztette annak elvárásait. A különbség azonban többet jelent, mint egyszerű átrendezés, bővítés. A diákokkal szembeni követelményeket a tanulás elsajátítására, az önálló tanulóvá válás folyamatára alapozta. Az iskolai könyvtárnak négy súlyponti feladata van: támogassa az ismeretszerzést és a készségek fejlesztését, a tanulási diszpozíciók alakítását, a felelősségvállalást és az önértékelésre való képességet. A könyvtári oktatásnak arra kell főkészíteni a diákot – a XXI. század tanulóját –, hogy használva a készségeit, a forrásokat és az eszközöket:

- tájékozódjon és kutasson (inquire), gondolkodjon kritikusan és gyarapítsa az ismereteit;
- vonjon le következtetéseket, hozzon döntéseket, tudását alkalmazza az új helyzetekre, alkosson új ismereteket;
- ossza meg a tudását, és legyen a demokratikus társadalom etikus és produktív tagja;
- törekedjen személyisége és az esztétikai érzéke fejlesztésére.

A tanuláselvű könyvtári oktatás az iskolai könyvtárosok új képzési követelményeiben is megjelent. Az AASL a kutatásalapú tanulás jegyében dolgozta ki a képzés akkreditációjának elvárásait (*Standards for Initial Preparation of School Librarians*⁴⁰) 2010-ben. 2016-ban jelent meg az információs műveltségre vonatkozó új keretrendszer (*Framework for Information Literacy for Higher Education*⁴¹), amely az előző normatívához hasonlóan, a megőrizve – továbbfejlesztve elvét követve definiálja újra a műveltségterület tartalmát. Az AASL az iskolai könyvtárakra és az iskolai könyvtárosokra vonatkozó normatív dokumentumokat 2017-ben egy kiadványban⁴² integrálta.

Az IFLA⁴³ 2015-ben az iskolai könyvtárakra vonatkozóan új végrehajtási irányelveket⁴⁴ adott ki. A korábbihoz képest részletesebben tárgyalja az irányelveket, beépítve az UNESCO média- és információs műveltségre⁴⁵ vonatkozó álláspontját. Az iskolai könyvtár oktatási feladatát az információs műveltség átadásában jelölte meg, de kiegészítette a tájékozódásra, kutatásra alapuló tanulási modellek (inquiry-based learning models) alkalmazásával.

Összegzés

Végigkövettük, hogy az 1960-as évek változásai miként alapozták meg a könyvtárak oktatási tevékenységének megújítását. Az 1970-es, '80-as évek oktatási fejlesztései élére

a felsőoktatás könyvtárai álltak, s munkájuk eredményeként sikerült elfogadtatni az oktató könyvtár koncepcióját. Az ezredfordulóra sikerült a könyvtári oktatást a képzés valamennyi szintjének szerves részévé tenni. A fejlődés lépésről lépésre ment végbe, a lehető legtöbbet megőrizve az értékekből, építve a korábban bevált gyakorlatra és folyamatosan reflektálva a hihetetlenül gyorsan változó információs környezetre.

Jegyzetek és irodalom

1. Teljes névvel: Melville Louis Kossuth Dewey „The time is when the library is a school, and the librarian is in the highest sense a teacher.” DEWEY, Melvil: *The Profession*. = *American Library Journal*, 1. vol. 1. no. 1876. 5–6. p.
2. SALONY, Mary F.: The history of bibliographic instruction. Changing trends from books to the electronic world. = *Reference Librarian*, 51–52. no. 1995. 33. p. és 31–51. p.; PRICE, Derek de Solla: *Kis tudomány – Nagy tudomány*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 26–29. p.
3. LORENZEN, Michael: A brief history of library information in the United States of America. = *Illinois Libraries*, 83. vol. 2. no. 2001. 8–18. p.
4. WEINBERG, M. Alvin: Science, government, and information. The responsibilities of the technical community and the government in the transfer of information. 1963. Forrás: <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED048894.pdf> [2018. február 9.]
5. „Between 1959 and 1970 the number of college and university libraries grew from 1951 to 2535; their total book collections rose from 176 million to 371 million volumes, and their expenditures leaped from \$137 million to \$737 million annually.” TUCKER, John Mark: User education in academic libraries. A century in retrospect = *Library Trends*, Summer, 1980. 18. p. Forrás: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.516.1193&rep=rep1&type=pdf> [2018. február 9.]
6. SCOTT, Walter: Introduction. Telling the story of teaching library. In: Scott, Walter (ed.): *The teaching library. Approaches to assessing information literacy instruction*. New York, Oxfordshire, Routledge, 2013. 2. p.
7. A LOEX szervezet hivatalos honlapja. Forrás: <http://www.loex.org> [2018. február 9.]
8. Lorenzen 2001. i. m.
9. Az 1962-ben életbe lépett Library Services and Construction Act, mely kötelezővé teszi a gyermekeknek szóló szolgáltatást. GODA Beatrix: Könyvtár és oktatás. Az Egyesült Államok közkönyvtárainak oktatási funkciója. = *Könyv és Nevelés*, 18. évf. 4. sz. 2016. 22–30. p.
10. American Association of School Librarians and the Department of Audiovisual Instruction of the National Educational Association. *Standards for School Media Programs*. Chicago, American Library Association, Washington, National Education Association, 1969.
11. American Association of School Librarians, ALA, and the Association for Education for Educational Communication and Technology. *Media Programs. District and School*. Chicago, American Library Association, 1975.
12. American Association of School Librarians, and Association for Educational Communications and Technology. *Information Power. Guidelines for School Media Programs*. Chicago, American Library Association; Washington, Association for Educational Commu-

- nications and Technology, 1988. Forrás: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED315028.pdf> [2018. február 9.]
13. A British Library School Council az információs készségek (information skills) terminust használja, a keresés algoritmizálására helyezi a hangsúlyt a középfokú oktatásban. MARLAND, Michael (ed.): Information skills in the secondary curriculum : the recommendations of a working group sponsored by the British Library and the Schools Council. British Library, Schools Council (Great Britain), London, Metuchen, 1981.
 14. ZURKOWSKI, Paul G.: The information service environment relationships and priorities. (Related paper. No. 5.) 1974. Forrás: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf> [2018. február 9.]. „People trained in the application of information resources to their work can be called information literates. They have learned techniques and skills for utilizing the wide range of information tools as well as primary sources in molding information solutions to their problems.”
 15. LORENZEN, Michael: Library instruction outside of North America in the 20th century. ERIC, 2002. Forrás: https://ia800203.us.archive.org/33/items/ERIC_ED464647/ERIC_ED464647.pdf [2018. február 9.]
 16. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). UNISIST – study report on the feasibility of a world science information system. Paris, UNESCO, 1971.
 17. ROSE, John B.: The UNESCO General Information Programme and its role in the development of regional co-operative networks. Proceedings of the IATUL conferences. (Paper 6.) 1989. Forrás: <http://docs.lib.purdue.edu/iatul/1989/papers/6> [2018. február 9.]
 18. EVANS, Anthony John – RHODES, R. G. – KEENAN, Stella: Education and training of users of scientific and technical information. UNISIST Guide for teachers. Paris, UNESCO, 1977.
 19. International Congress of Universal Availability of Publications. Paris 3–7 May. 1982. General Information. Programme and UNISIST, Paris, UNESCO, IFLA, 1982. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000485/048507eb.pdf> [2018. február 9.]
 20. International Congress of Universal Availability of Publications. Paris 3–7 May. 1982. General Information Programme and UNISIST, Paris, UNESCO, IFLA, 1982. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000485/048507eb.pdf> [2018. február 9.]
 21. HALL, Noelene: Teacher, information and school libraries. [prepared for] General Information Programme and UNISIST. Paris, UNESCO, 1986. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0007/000702/070210eb.pdf> [2018. február 9.]
 22. HANNESDÓTTIR, Sigrún Klara (ed.): Guidelines for the education and training of school librarians. The Hague, IFLA Headquarters, 1986.
 23. CAROLL, Frances Laverne: Guidelines for school libraries. The Hague, IFLA Headquarters. 1990.
 24. American Association of School Librarians, Association for Educational Communications and Technology. Information Power. Building partnership for learning. Chicago, London, American Library Association, 1998.
 25. A szabvány tömörített változata alapján. – Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle. (Szerk. bev.) CSÍK Tibor. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet Or-

- szágos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2008. 42–85. p. Forrás: <http://www.opkm.hu/download/ImOk.pdf> [2018. február 9.]
26. ALA/AASL: Standards for Initial Preparation Programs School Library Media Specialists. [online] Forrás: http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/aasleducation/schoollibrary/ala-aasl_slms2003.pdf [2018. február 9.] A szabvány tömörített változata olvasható: Csík 2008. i. m. 99–109. p.
 27. Association of College and Research Libraries: Information Literacy Competency Standards for Higher Education. 2000. [online] Forrás: <http://www.ala.org/Template.cfm?Section=Home&template=/ContentManagement/ContentDisplay.cfm&ContentID=33553> [2018. február 9.]
 28. Project SAILS, Standardized Assessment of Information Literacy Skills. Forrás: <https://www.projectsails.org/Home> [2018. február 9.]
 29. Association of College and Research Libraries: Information Literacy Standards for Science and Engineering/Technology. American Library Association, 2006. [online] Forrás: <http://www.ala.org/acrl/standards/infolitscitech> [2018. február 9.]
 30. Association of College and Research Libraries: Information Literacy Standards for Teacher Education. EBSS Instruction for Educators Committee, 2006, 2007–2010, 2011. [online] Forrás: http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/standards/ilstandards_te.pdf [2018. február 9.]
 31. Association of College and Research Libraries: Information Literacy Standards for Anthropology and Sociology Students. ALA/ACRL/ANSS (Anthropology and Sociology Section), 2008. [online] Forrás: http://www.ala.org/acrl/standards/anthro_soc_standards [2018. február 9.]
 32. Association of College and Research Libraries: Guidelines for Instruction Programs in Academic Libraries ALA. 2003. [online] Forrás: <http://www.ala.org/acrl/standards/guidelinesinstruction> [2018. február 9.]
 33. Association of College and Research Libraries: Standards for Faculty Status for Academic Librarians. ALA, 2007. [online] Forrás: <http://www.ala.org/acrl/standards/standardsfaculty> [2018. február 9.]
 34. IFLA/UNESCO School Library Manifesto 1999. [online] Forrás: <https://www.ifla.org/publications/iflaunesco-school-library-manifesto-1999?og=52> [2018. február 9.]
 35. Csík 2008. i. m. 29. p.
 36. A közkönyvtári szolgálat. Az IFLA és az UNESCO fejlesztési irányelvei. Készítette a Philip Gill által vezetett munkacsoport az IFLA Közkönyvtári Szekciója megbízásából. Fordította: Papp István. Budapest, Könyvtári Intézet, 2005. [online] Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/archive/the-public-library-service/pg01-hu.pdf> [2018. február 9.]
 37. Standards for 21st-century learner. American Library Association, 2007. [online] Forrás: <http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/guidelinesandstandards/learningstandards/AASLLearningStandards.pdf> [2018. február 9.]
 38. Standards for 21st-century learner in action. American Library Association, 2008. [online] Forrás: https://www.bcps.org/offices/lis/ebooks/Standards%20In%20Action_9780838986424.pdf [2018. február 9.]

39. American Association of School Librarians (AASL): Empowering Learner. Guidelines for School Library Media Programs. Chicago, American Association of School Librarians, 2009.
40. ALA/AASL Standards for Initial Preparation of School Librarians (2010) [online] Forrás: http://www.ala.org/aasl/sites/ala.org.aasl/files/content/aasleducation/schoollibrary/2010_standards_with_rubrics_and_statements_1-31-11.pdf [2018. február 9.]
41. Association of College and Research Libraries: Framework for Information Literacy for Higher Education. ALA. 2016. [online] Forrás: <http://www.ala.org/acrl/standards/il-framework> [2018. február 9.]
42. National School Library Standards for Learners, School Librarians, and School Libraries (AASL Standards). Chicago, ALA, 2017.
43. KISZL Péter: Az IFLA stratégiai célkitűzései – hazai és nemzetközi könyvtári párhuzamok. In: Szabó Panna, Székelyné Török Tünde (szerk.): Hagyományok és kihívások V. Múlt és jövő: Országos Könyvtárszakmai Nap, 2016. Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár. 2017. 19–36. p. Forrás: https://doi.org/10.21862/HagyKihiv_2016.19; BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Athén – Az IFLA Global Vision programja egy fontos állomása. = Könyvtárvilág, 5. évf. 5. sz. 2017. 3. p.
44. SCHUTZ-JONES, Barbara – OBERG, Dianne (ed. 2015): IFLA School library guidelines. 2nd revised ed. Haag, International Federation of Library Associations and Institutions. [online] Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines.pdf> [2018. február 9.] Magyarra Bognárné Lovász Katalin ültette át, és a Könyvtárostanárok Egyesülete adta ki 2016-ban. Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines-hu.pdf> [2018. február 9.] A végrehatási irányelvek 2002-es és 2015-ös, második kiadásának előkészítéséről részletesen: SCHULTZ-JONES, Barbara A – OBERG, Dianne (ed.): Global Action on School Library Guidelines. S.l., Walter de Gruyter, 2015. <https://doi.org/10.1515/9783110362664> [2018. július 27.]
45. Global Media and Information Literacy. Assessment Framework. Country Readness and Competencies. Paris, UNESCO Communication and Information Sector, UNESCO Institute for Statistic, 2013. Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002246/224655e.pdf> [2018. február 9.]

Csík Tibor egyetemi adjunktus az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet Könyvtártudományi Tanszékén, valamint a Könyv és Nevelés című folyóirat főszerkesztője. Kutatási területe az ismeretszervezés és a könyvtár- és információtudomány története.

OKTATÓINK KUTATÁSAIBÓL

A FEJEZET TANULMÁNYAI ELÉ

BÉNYEI MIKLÓS

Debreceni Egyetem, címzetes egyetemi tanár

Mindenekelőtt szeretném megköszönni a szervezőbizottság rendkívül megtisztelő felkérését, azt a lehetőséget, hogy a szak egykori hallgatójaként immár másodszor írhatok bevezetőt a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* című tanulmánykötet egyik fejezete elé. A könyv lapjain többször szóba kerül, hogy minden év novemberében a tudományt ünnepeljük. A tanulmányok közzététele valóban ünnep: ünnepe az intézetnek, a könyvtár- és információtudománynak és ünnepe az egész szakmának, a magyar könyvtárosságnak, a magyarországi könyvtárkultúrának.

A lélekemelő hangulathoz nyilván hozzájárulnak majd az intézet oktatóinak dolgozatai. Hisz bizonyítják, hogy az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézete nemcsak a hazai könyvtárosképzés fontos, legnagyobb és legrégebb bázishelye, hanem számottevő tudományos műhely is*. Ha jól emlékszem – és miért ne emlékeznék jól? – így volt ez már annak idején, hallgató koromban is, legfeljebb az akkori tanáraink más, vagy másfajta témákat kutattak. S ha alaposan belegondolunk, ezt természetesnek kell tartanunk. Mióta információink vannak róla – főként az ókori mezopotámiai és egyiptomi írásbeliség korától, még inkább a görög tudományosság kezdeti időszakától – világosan látható, hogy a magas szintű képzés, leegyszerűsítve: a felsőfokú oktatás meszterei, tanítói, tanárai mindig is a tudományban, a tudományokban jártas emberek voltak. Létrejöttüktől fogva ez mondható el – mégpedig fokozott mértékben – az egyetemekről is, amelyek közismerten és elismerten egyúttal tudományos intézmények is. Egyetem és kutatás elválaszthatatlan. Amikor a tizenkilencedik század utolsó harmadától kialakult a könyvtárosképzés, mind Európában, mind az Észak-amerikai Egyesült Államokban az egyetemekhez kapcsolódott. Tehát mint a tudományok művelői a mai egyetemi oktatók egy igen nagy ívű, gazdag és impozáns történelmi örökség tevékeny folytatói.

Ebben a fejezetben tíz dolgozat olvasható. Szakmai öröm, hogy a szerzők mindegyike rendelkezik tudományos, PhD fokozattal. Többféle kérdést és többféle megközelítésben tárgyalnak, jóformán lefedik a szakma valamennyi területét, sőt az interdiszciplinaritás irányába is elmozdulnak. Mindazonáltal szembeötlő a digitális kultúra, még közelebbről a digitalizálás látszólag egyszerű, valójában igencsak bonyolult problémakörének kiemelkedő helye. Ugyanakkor a könyvtártudományban sokáig preferált történeti stúdium háttérbe szorult, mindössze egy ilyen tanulmány született.

Voltaképpen ez a téma felfogható jelen idejűnek is, mert *Bibor Máté* egyetemi tanársegéd hajdani tanára és mentora, a közelmúlt egyik legjelesebb régi könyves szakembere, *Soltész Zoltánné Juhász Erzsébet* előtt tiszteleg; tartalmi értékét emeli, hogy jórészt a Könyvtár-

és Információtudományi Intézetbe (KITI) került hagyaték dokumentumait tárta fel. A történetiség jelei felbukkannak még *Tósszegi Zsuzsanna* címzetes egyetemi docens emlékező jellegű vissza- és áttekintésében, amit a világon alighanem egyedülálló *Digitális Irodalmi Akadémia* (DIA) első két évtizedéről, a közben és manapság is felvetődő informatikai, szerzői jogi és szolgáltatási gondokról írt. Egy másik digitális gyűjteményről, a *Magyar Elektronikus Könyvtárról* (MEK) értekezett *Kosztoványi Márai Rita* tanársegéd, pontosabban annak a vakok és gyengénlátók számára hozzáférhetővé tett felületéről, vagyis egy nagyon hasznos humanitárius „ajándékról”. Főleg a helyismereti-helytörténeti könyvtárosok számára kínál érdekes és jól hasznosítható olvasnivalót *Fodor János* egyetemi adjunktus, aki saját kutatásaira támaszkodva a közösségi hálózatok új lehetőségeire irányítja rá a figyelmet. *Kerekes Pál* címzetes egyetemi docens az elektronikus publikálás lassan-lassan nálunk is meghonosodó módozatát, az ún. független publikálás (szerinte jobb lenne: önmenedzselő kiadás) mibenlétét magyarázza el, és néhol utal a valós problémákra is.

Rengeteg adatot sorakoztat fel és a hazai könyvtári adatbázisok kritikájától sem tartózkodik *Murányi Péter*, az ELTE BTK KITI (szombathelyi) Savaria Könyvtártudományi Csoportjának egyetemi docense, amikor azt mérlegeli, hogy milyen a magyar könyvtár- és információtudományi folyóiratok bel- és külföldi feldolgozottsága. Személyhez kötődik *Németh Katalin* adjunktus munkája; ő azt vázolta, miként történt nemrég *Hazai György* turkológus, orientalista akadémikus zömmel idegen nyelvű anyagot tartalmazó hagyatékának online könyvtári katalogizálása; megállapításai általános érvényű tanulságok. *Dippold Péter* egyetemi adjunktus (aki főállásban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának igazgatója) a kölcsönzési statisztikák alapján elemzi a köz- és szakkönyvtári funkciók közötti különbségeket, illetve egy új üzleti modellt, a Long Tail (hosszú farok) könyvtári érvényesülését.

Meglehetősen friss felmérés eredményeiről tájékoztat a másik szombathelyi oktató, *Bognárné Lovász Katalin* adjunktus: a Cselekvő Közösségek pályázati projekt kapcsán tizenhat megyei könyvtár és a társadalmiasítás viszonyát mutatja be, pozitív kicsengéssel. Jelen van az irodalomszociológia is: Hogy mennyire szükséges és lehetséges az egyetemi szakképzés tananyagának rendszeres és módszeres megújítása, azt példázza *Senkei-Kis Zoltán* adjunktus esettanulmányokra alapozott dolgozata, ahol egy új, a mestertagozaton bevezetett tantárgy, a Társadalmi felelősségvállalás tartalmát ismerteti.

Szellemi élményben lehet azoknak része, akik elolvassák a fejezet tanulmányait. Hiszen ezek meggyőző tanúi annak, hogy az ELTE informatikus könyvtáros szakán sokszínű, színvonalas képzés folyik, az itteni oktatók az időszerű feladatokra koncentrálnak. Három további oktató (*Barátné Hajdu Ágnes*, *Csík Tibor*, *Kiszl Péter*) a *Könyvtárak és platformok* című blokk keretében közölte írását. Amennyiben ezeket is figyelembe vesszük, még inkább igazolva láthatjuk a fejezet elején álló kezdő soroknak azt a kitételét, mely szerint a kötetet közreadó intézet valóban a könyvtár- és információtudomány jelentős műhelye.

Sok siker kísérje útjukat a jövőben is!

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

BIBOR MÁTÉ JÁNOS

ELTE BTK KITI, egyetemi tanársegéd

TARTALMI ÖSSZEGFOGLALÓ

Soltész Zoltánné 1944-től 1989-ig volt az OSZK munkatársa. Eleinte adminisztratív munkakörben dolgozott, 1949-től nyugdíjba vonulásáig pedig a Régi Nyomtatványok Tárában, amelynek 1962-től a vezetője volt. Részt vett az országos ősnymtatvány-katalógus (a „Sajó–Soltész”) és az OSZK-antikvatókatalógus elkészítésében, máig alapvető kézikönyvek és szaktanulmányok szerzője. Kulcsszerepe volt abban, hogy 1982-ben „hazakerült” az Ómagyar Mária-síralmat is tartalmazó Leuveni Kódex. Hagyatékának általa őrzött részét unokahúga, Berlász Piroska az ELTE BTK KITI Könyvtárának ajándékozta. Az adomány részét képezi Soltész Zoltánné számos publikációjának szerzői példánya, továbbá előadásai és egyetemi órái egy részének gépirata, személyes iratai stb. A tanulmány – jórészt ezekre alapozva – fölvezet az életútját, áttekinti szakmai munkásságát, függeléként pedig közli műveinek jegyzékét.

Soltész Zoltánné (idegen nyelvű publikációkban többnyire *Elisabeth/Elizabeth Soltész*) neve nemcsak a muzeális anyagokkal foglalkozó „régikönyvesek”, hanem a legtöbb könyvtáros, sőt, a nagyközönség könyvtörténet iránt érdeklődő része számára is ismerősen cseng. Egy húsz éve halott, csaknem egész életében egyazon munkahelyen dolgozó, zárkózott személyiségű szakember esetében ez szokatlan jelenség, és valószínűleg számos publikációjának, így szakkönyvei és tanulmányai mellett népszerűsítő cikkeinek és hasonló kiadásokat kísérő írásainak köszönhető.

A 2017. novemberi konferencián tartott előadás – és így a jelen tanulmány – apropója, hogy *Berlász Piroska* nyugdíjas könyvtáros az ELTE BTK KITI Könyvtárának ajándékozta nagynénje, Soltész Zoltánné *Juhász Erzsébet* tárgyi hagyatékának általa őrzött részét. Az ünnepélyes átadására október 11-én, a Nyitott Napok keretében került sor.¹ Az adomány részét képezi számos publikáció szerzői példánya, előadásszövegek, személyes iratok, fényképek stb. E dokumentumok részletes bemutatására a Könyvtári Figyelőben² került sor, most – jórészt a KITI-nek ajándékozott anyagra alapozva – Soltész Zoltánné életútjának, tanulmányainak, szakmai munkásságának, tanári tevékenységének fölvezetése következik.³

Juhász Erzsébet Ilona 1921. február 7-én született Budapesten, a Bókay tér 4. szám alatti Weiss Alice Gyermekágyas Otthonban. (A teret később, a Szabolcs utcai kórház bővítése során beépítették.) Édesapja, *Juhász Lajos* (1883–1951) asztalosmester református vallású volt, édesanyja, *Nagy Mária* (1890–1982) pedig katolikus, gyermeküket

„megegyezés szerint” az utóbbi felekezetűnek kereszteltették.⁴ Juhász Lajosnak kisebb bútorüzeme volt (dolgozott például az Akadémiai Könyvtár szekrényeiben, de templom-berendezőként is működött), felesége a háztartást vezette és a gyermekek nevelésével foglalkozott. Gyermekeiket taníttatták, négyük közül Juhász Erzsébet volt a harmadik. Bátyja, *íjf. Juhász Lajos* (1912–1990) történész a Pázmány Péter (ma Eötvös Loránd) Tudományegyetemen végzett, majd 1942-ben távozott Magyarországról. Oslóban telepedett le, ahol a városi levéltár munkatársa, majd igazgatója volt. Nővére, *Juhász Mária* (1917–1981) *Berlász Jenő* (1911–2015) történész-könyvtáros-levéltáros felesége lett. Ma már csak húga, *Bács Istvánné Juhász Gizella* (*1924) él.⁵

Az előbb idézett dokumentumon a család lakcímeiként még a VI. kerületi Dálnok (ma Székely Bertalan) u. 19. szerepel, néhány év múlva azonban már a vasút túloldalán, a Dévai u. 7. szám alatt laktak. Juhász Erzsébet elemi népiskolai értesítőjéből természetesen nemcsak ez derül ki, hanem az is, hogy nagyon jó tanuló volt: ebben a négy évben kizárólag „dicséretes”, „kitűnő” és „jeles” osztályzatokat kapott.⁶ Lényegében ugyanez folytatódott a középiskolában is, azonban itt becsúszott egy-egy „jó” németből (ötödikben, félévkor) és latinból (hetedikben). Fontosabb talán, hogy az előbbi nyelvek mellett angolul is tanult a Ráskay Lea leánygimnáziumban. Mivel a család ismét költözött, ebbe a lipótvárosi, Szemere utcai intézménybe már a Hűvösvölgyből járt, ahol a Széchenyi u. 7-ben laktak. Az iskolai értesítők szerint tagja (sőt, hetedikesként választmányi tagja) volt a Riedl Frigyes Ifjúsági Önképzőkörnek, és jelíges pályázaton nyert könyvjutalmat dolgozatával.⁷ Végzősként részt vett egy történelem versenyen, közreműködött a Szent István-kiállítás készítésében, március 15-én – immáron az önképzőkör ifjúsági elnökeként – ő mondta az ünnepi beszédet, ismét könyvjutalommal elismert dolgozatot írt, és 10 pengő jutalmat is kapott. Közben a Sportkör alelnöke is ő volt.⁸ Teljesítményét azzal is elismerték, hogy negyedikig fél-, ötödiktől pedig teljes tandíjmentességet biztosítottak számára.⁹

Az előbbieken alapján szinte természetes, hogy kitüntetéssel érettségizett,¹⁰ az viszont meglepő lehet, hogy egyelőre nem tanult tovább. Egy tíz évvel későbbi önéletrajzában így írt erről: „Édesapám kisiparos, s minthogy három testvérem iskoláztatása anyagilag nagy megerőltetést jelentett, nem iratkozhattam be az egyetemre, hanem kenyérkereső pályára kellett lépnem.”¹¹ Emellett szerepet játszhatott döntésében az is, hogy az érettségi idején még családjai szerepre készült. *W. Salgó Ágnes* megfogalmazása szerint: „Fiatal lányként Soltész Zoltánné is arra gondolt, hogy majd férjhez menve gyermekei is lesznek, de ez a vágya a háború következményeként nem teljesült.”¹² A hagyatékban ma található dokumentumok szerint 1940. január 17-től majdnem pontosan négy évig tisztviselőként dolgozott különféle magánvállalatoknál (Csonka János gépgyára, Metália bádógárugyár stb.) és a Pénzüntézeti Központban.¹³ Az iratokból az is kiderül, hogy legkésőbb ekkortól, több mint egy évtizeden át Lónyay u. 19. III. em. 3. volt a lakcíme.¹⁴ Az '50-es évektől bő két évtizeden át a Bocskai út 67-ben élt,¹⁵ a későbbiekben pedig egészen haláláig a Kálló esperes u. 2. szám alatt volt az otthona.¹⁶ A Magánalkalmazottak Biztosító Intézetéből 1944. január 15-én lépett ki,¹⁷ és ezen a napon lett az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) munkatársa.¹⁸

Ugyanezen évben, 1944. június 24-én történt házasságkötése is. Férje, *Soltész Zoltán* (1917. április 23–1987. február 11.) az esküvő idején m. kir. főhadnagyként szolgált.¹⁹ Őt postatiszt apja – taníttatása érdekében – tíz éves korában adta katonaiskolába, ahol ingyenes nevelést kapott.²⁰ Önkéntesként 1936. október 6-tól szolgált,²¹ három évvel később végzett a Ludovikán. 1939. augusztus 20-án hadnaggyá avatták, 1942. április 1-én főhadnaggyá léptették elő.²² Előbb Budapesten szolgált légvédelmi tüzérként, majd 1942 májusától „orosz hadm.[űveleti] területre” vezényelve. 1943 januárjában olyan súlyos térsérülést szenvedett, hogy a szükséges műtetre kórházvonattal hazaszállították. Ezt követően ismét a magyar főváros légvédelménél szolgált, de csapatszolgálatra már nem volt alkalmas.²³ Ekkoriban határozhatták el Juhász Erzsébettel, hogy összekötik életüket, mert Soltész Zoltán házassági óvadékát 1943. december 17-én engedték el.²⁴ A belvárosi főplébánián kiállított házasságlevelük szerint a két tanú *Anzenberger Mihály* „áll. vasgyári ny. (?) igazgató”²⁵ és *Berlász Jenő* (ekkor „egyetemi m.[agán] tanár”) volt.²⁶ Bár Budapest ostromát Soltész Zoltánné a fővárosban vészelte át,²⁷ a világháború miatt az ifjú pár ekkor csak rövid ideig élhetett együtt, hiszen felgyógyulva Soltész Zoltán folyamatosan légvédelmi tüzérként szolgált, és két nappal a harcok befejezése előtt, 1945. február 11-én – felesége önéletrajzát idézve – „orosz hadifogságba esett”,²⁸ ahonnan csak két és fél évvel később, 1947. július 7-én szállították haza. Öt nap múlva jelentkezett a budapesti I. kerületi parancsnokságon, s a nem sokkal később kitöltött, már idézett kérdőív értékelése után, július 23-án a „tényleges szolgálatban megtartását” javasolták.²⁹ Igazolása ellenére október 28-án arról értesítették, hogy „mint nélkülözhetőt, végelbánás alá vonták”.³⁰ Már idézett, 1951-re datálható önéletrajza szerint még hazatérése hónapjában segédmunkásként kezdett dolgozni „a vas szakmában”.³¹ Hamarosan följebb lépett a ranglétrán, mert egy 1950. szeptember 15-i dátumú kérdőív vonatkozó kérdésére felesége azt a választ adta, hogy férje revizorként dolgozik a Szerszámgyárban.³² A következő évben – akkorra datálható önéletrajza szerint – Soltész Zoltán (munka mellett) szaktechnikus képző tanfolyamra járt.³³ Ugyanitt írja, hogy – katonai szempontból – csak irodai szolgálatra érzi magát alkalmasnak, mert 50%-os hadirokkant.³⁴ 1958. január 2-i keltezésű felülvizsgálati lapján már a K[ohó- és] G[épipari] M.[inisztérium] Tervező Irodáit említi munkahelyeként. Ugyaninnen tudható, hogy katonai szolgálata során Signum Laudist, kormányzói dicsérő elismerést kapott, 1951 óta tervezőként dolgozott, és munkahelye igen pozitívan nyilatkozott róla. Ennek, és politikai inaktivitásának dacára az először megfogalmazott javaslatot („rendfokozatának meghagyásával és »S« csoportba való besorolásával a bizottság egyetért”) áthúzták és lefokozását javasolták.³⁵ Soltész Zoltán továbbra is a módosított nevű Kohó- és Gépipari Tervező Vállalatnál maradt, gyászjelentésén az szerepel, hogy „több mint 30 évig a KOGÉPTERV volt [sic!] munkatársa”.³⁶ Közben, 1956 és 1962 között elvégezte a Műegyetemet (Gépészmérnöki Kar, Erőgépész szak, Épületgépész ágazat),³⁷ s nyugdíjazásáig gépészmérnökként dolgozott.

Soltész Zoltánné 1945 ősze és 1950 tavasza között, tehát már az OSZK alkalmazottjaként, munka mellett végezte el a PPTE-t (a mai ELTE-t). Indexe (helyesebben lecke-könyve és leckeigazolványa, mert két egymásba illesztett dokumentumról van szó) szerint muzeológus-jelölt volt, szaktárgyaiként középkori régészet és művészettörténet, illetve újkori művelődés- és művészettörténet szerepel. Az a fél évtized, amikor egyetemre járt, igen szerencsés időszak volt abból a szempontból, hogy *már* taníthatták azok, akik korábban ezt az ún. zsidótörvények miatt nem tehették volna, és *még* járhatott azok óráira, akiket a kommunista hatalomátvételt követően eltávolítottak az Egyetemről. Az index lapjait szignáló oktatók névsora imponáló: többek között *Alföldi András, Baránszky-Jób László, Borzsák István, Berkovits Ilona, Dercsényi Dezső, Domanovszky Sándor, Füst Milán, Genthon István, Gerevich László, Gerevich Tibor, Györkösy Alajos, Győri János, Hajnal István, Horváth János, Kampis Antal, Kaposy János, Lukács György, Moravcsik Gyula, Szalai Sándor, Vayer Lajos, Váczy Péter, Voit Pál* és *Zádor Anna* is tanította. Talán mondani sem kell, hogy mindnyájan kizárólag jelesre, igen kiválóra, kitűnőre és hasonlókra értékelték Soltész Zoltánné teljesítményét.³⁸ Mielőtt – általános régészetből – alapvizsgázott volna,³⁹ még kiegészítő érettségit tett latinból,⁴⁰ természetesen mindkettőt jeles eredménnyel. Abszolutóriumát csaknem egy évtizeddel később állították ki,⁴¹ és ugyanabban az évben, 1958-ban doktorrá is avatták. (Fő tárgya a művészettörténet volt, melléktárgyai pedig az ókori és a középkori régészet.)⁴² *A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században* című disszertációjának⁴³ néhány évvel később könyvváltozata is megjelent.

Itt kell megemlékezni Soltész Zoltánné talán legfontosabb tanáráról, aki formális oktatásban valószínűleg sohasem részesítette, mégis szinte a mestere volt. Amikor Juhász Erzsébet az OSZK-ban kezdett dolgozni, még *Fitz József* (1888–1964) volt az intézmény főigazgatója. Őt 1945-ben leváltották, s a következő évben nyugdíjba vonult, ám ezután is gyakran bejárt a könyvtárba. Soltész Zoltánné nagyon tiszteletteljes, ugyanakkor már-már baráti viszonyban volt vele, és – szakmai véleménykülönbségeik dacára – évtizedekkel később is hangsúlyozta, hogy milyen sokat tanult tőle. Több cikket is írt róla,⁴⁴ de kapcsolatuk természetét talán jobban jellemzik Soltész Zoltánné hozzá írt, az '50-es években is „Kedves Főigazgató Ur” megszólítású levelei⁴⁵ és képeslapjai,⁴⁶ illetve Fitz „Kedves Zso” kezdetű és „Józi bácsi” aláírású levelei.⁴⁷ Többségük szakmai kérdésekről szól, de az egyikben Soltész Zoltánné azon sajnálkozik, hogy az őt névnapján megköszönteni akaró, és emiatt a könyvtárba betérő Fitz nem találta a helyén, mert házon kívül volt.⁴⁸ Jelképesnek is tekinthető, hogy Soltész Zoltánné részt vett Fitz utolsó, postumus megjelent könyvének sajtó alá rendezésében.⁴⁹

Soltész Zoltánné bő fél évszázadot töltött az OSZK-ban, hiszen 1944. január 15-én lett az intézmény dolgozója, ahová nyugdíjba vonulása után is bejárt (asztalát haláláig megtarthatta), s mindvégig tagja volt a könyvtár Tudományos Tanácsának.⁵⁰

Pályakezdő éveiről ma már csak hivatalos dokumentumok tájékoztatnak. Sokáig adminisztratív munkakörben dolgozott, 1944. október 10-től a pécsi m. kir. Erzsébet Tudományegyetemnek az OSZK-hoz kirendelt díjnoka volt.⁵¹ Már idézett önéletrajzá-

ban azt írja, hogy „1945. április 13-án a Magyar Nemzeti Múzeum igazoló bizottsága »igazolt« s a bizottság jegyzőjévé rendelt.”⁵² Tíz nappal később, Fitz József igazoló-bizottsági tárgyalásának első napján Soltész Zoltánné szót kért, és Fitz mellett tanúskodott.⁵³ 1945. május 7-én viszont tanúként megerősítette *Györke József* azon állítását, miszerint *Bartoniék Emma* a háború befejezését csakis német győzelemmel tudta elképzelni.⁵⁴ *Curriculum vitae*-jében említi, hogy nem B-listázták.⁵⁵ A „tudományos segédszemélyzet létszámában a X. fizetési osztályba” történő kinevezése még 1945 nyarán történt,⁵⁶ a következő év tavaszán I. o. segédtisztként szerepel egy a MNM ügyvezető alelnöke által kibocsátott, a X. fizetési osztály 3. fokozatába történt rangsorolás „jóváhagyólag tudomásul” vételéről szóló értesítésen.⁵⁷ Két év múlva könyvtári tisztként említik a Vallás- és Köznevelési Minisztériumba történő berendelésekor,⁵⁸ könyvtári s.[eged] tisztként pedig egy újabb esztendő elteltével, amikor a VKM VI. főosztályáról visszarendelték az OSZK-ba.⁵⁹ Már idézett önéletrajzában azt írja, hogy a minisztériumban *Tolnai Gábor* mellett teljesített szolgálatot, és az is kiderül belőle, hogy ez 1948. április 1-től pontosan egy éven át tartott.⁶⁰ Mivel Tolnai 1945–1947-ben az MNM Elnöki Hivatalának vezetője, 1947–1948-ban pedig az OSZK főigazgatója volt,⁶¹ feltételezhető, hogy ő „vitte magával” Soltész Zoltánnét az egyetemi és tudományos ügyekkel foglalkozó minisztériumi főosztályra, és mielőtt római követ lett, intézkedett, hogy beosztottja visszakerüljön a könyvtárba.

Ezt követően, 1949 áprilisában Soltész Zoltánné a Régi Nyomtatványok Tárának (RNYT) munkatársa lett. Az ekkor kezdődő bő négy évtizedről többen is beszámoltak már,⁶² sőt, egyetlen ilyen jellegű publikációjában maga Soltész Zoltánné is megemlékezett róluk,⁶³ illetve a vele készült (és eddig azonosított) három riport mindegyikében érintette a témát,⁶⁴ ezért itt most nem szükséges részletesen kitérni rájuk.

Évtizedekkel később – szakmailag és emberileg egyaránt – nagyon elismerően szólt⁶⁵ itteni főnökéről, *Sajó Gézárról* (1903–1984), akinek „disszidálását” követően, 1962. október 1-től ő lett az osztályvezető, s az is maradt 1989. december 31-ével bekövetkezett nyugdíjazásáig. A RNYT-ba kerülése után ősnymtatvány meghatározással foglalkozott, s hamarosan az országos ősnymtatvány-katalógus készítőinek egyike, majd a munkálatok vezetője lett.⁶⁶ Az eredmény, az 1970-ben megjelent, *Csapodi Csaba* és *Vértesy Miklós* közreműködésével készült „*Sajó–Soltész*” máig alapvető kézikönyv. Szintén még Sajó Géza irányításával indult meg az OSZK antikváinak nagyraktári leválogatása, majd csaknem két évtizeden át tartó munkával adta ki Soltész Erzsébet, *Velençzei Katalin* és *W. Salgó Ágnes* a közösen készített, háromkötetes antikva-katalógust (1990). Ezzel kapcsolatos egy valószínűleg kiadatlan, föltehetően a könyvbemutatón elhangzott előadásának szövege, amely nemcsak részletesen bemutatja a művet, hanem tájékoztat annak készülsi körülményeiről is.⁶⁷ Szintén érdekes olvasmány *P. Vásárhelyi Judit* vele készült riportja (az egyetlen, általa adott hosszabb interjú),⁶⁸ amelyben legjelentősebbnek tartott publikációiként⁶⁹ – az előbbieket mellett – első könyvét (*A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században*. 1961), a *Radocsay Dénessel* közösen készített

Francia és németalföldi miniatúrák Magyarországon című kötetet (1969), valamint kódexek és ősnymtatványok hasonmás kiadásait (1966, 1973, 1975, 1978, 1986 stb.)⁷⁰ vette sorra. Mint mondta, újszerű feladatot jelentett számára *A magyar könyvnyomtatás képeskönyvének* (1973) összeállítása, és nem feledkezett meg az általa szerkesztett bibliográfiákról (1972 és 1983, illetve 1988), továbbá a kiállítások és kiállítási katalógusok (1967, 1973, 1982 stb.) készítésében való részvételéről sem. Természetesen számos tanulmányáról is beszélt, azonban meglepő módon épp csak megemlítette a talán legfontosabbat, a második magyar ősnymda létét bizonyítót (1958), amely a magyar nyelvű verzióval egyidejűleg németül is megjelent. (Számos tanulmánya *csak* idegen nyelven – többnyire németül – látott napvilágot.) Szintén csak futólag „szerepel” az *A magyarországi művészet története* című sorozat máig sem megjelent III. kötete számára készült összefoglalás,⁷¹ és teljesen kimaradt *Ibrahim Mütefferika*, pedig az ő nyomtatványainak gyűjtését különösen szívén viselte. A riportból is kitűnik, hogy nagyon fontos volt számára a hungarika-kutatás. Természetesen szóba került a két leglátványosabb eredmény, a Vizsolyi Biblia egyik tőrőcszentmártoni⁷² példányának megszerzése (1974) és az Ómagyar Mária-siralmat is tartalmazó Leuveni Kódex „hazahozatala” (1982). E két utóbbiról viszonylag hosszan mesélt *Rapcsányi László*nak adott interjújában.⁷³

Nem esett szó viszont a riportokban a '80-as évek közepének nagy munkájáról, az OSZK-nak a Múzeum körútról a Várba történő költözéséről. Szerencsére ez a téma bővebben szerepel W. Salgó Ágnes emlékezésében, mint ahogy az is, hogy Soltész Zoltánné mennyire szem előtt tartotta a dokumentumok megóvását, és ennek érdekében konfliktusokat is vállalt: „A könyvtár, a gyűjtemény érdeke volt a legfontosabb, s mindenek fölött az állományvédelem. [...] Elszánt, következetes volt mindig, magas mércét állított önmagának, de munkatársainak is.”⁷⁴ Egy másik osztályon dolgozó, volt kollégája így emlékezett rá: „nagyon komoly, jó szakember volt. Munkáit ma is nagy haszonnal forgatjuk.”⁷⁵ Szintén ő írta, hogy „Zsóka, mert mi így szólíhattuk – nagyon szigorú, de végtelenül korrekt ember volt. Azt hiszem, hogy engem talán kicsit kedvelt is, bár nagyon félttem tőle. Az utolsó éveiben viszont kifejezetten kedves volt már mindenkire.”⁷⁶

Soltész Zoltánné az 1970-es évek elejétől haláláig tagja volt az OSZK Évkönyve szerkesztőbizottságának (először az 1973-ban megjelent kötetben tüntetik föl⁷⁷), és részt vett a Keresztury-jutalomra benyújtott pályamunkák elbírálásában is. Élete vége felé egyre fontosabb lett számára a possessorkutatás, és – ettől talán nem függetlenül – érdeklődése a könyvkötés-történet felé fordult. E témákkal kapcsolatos tanulmányainak egy része már halála után jelent meg, illetve kéziratban maradt.

Az (egyetemi) oktatás nyilvánvalóan nem tartozott a Soltész Zoltánné számára leglényegesebb tevékenységek közé, de akik járhattak óráira, aligha felejtik el azokat.⁷⁸ Ilyenek azonban kevesen lehetnek, hiszen valószínűleg csak nyugdíjas éveiben kezdett tanítani. Sem az ELTE Levéltárában, sem egyebütt nem sikerült eddig annak nyomára bukkanni, hogy 1993 előtt bármilyen kurzust tartott volna.⁷⁹ Mint oly sok mindent, azt is *Fülöp Géza*nak köszönheti a Könyvtártudományi – Informatikai Tanszék, hogy

erre a három (négy?) előadás-sorozatra sor kerülhetett. Ő érte el ugyanis a Bölcsészkar akkori vezetésénél, hogy másoddiplomás, illetve posztgraduális képzésként könyvtörténet–könyvmuzeológia szak indulhasson,⁸⁰ és erre valószínűleg már az 1992/1993-as, és biztosan az 1993/1994-es, az 1994/1995-ös valamint az 1995/1996-os tanévben előadónak kérte föl többek között Soltész Zoltánnét is. Az 1993. őszi és az 1995. őszi szemeszterben is *Könyvművészet a 15–17. században* címmel tartott előadássorozatot, de – a hagyatékában fennmaradt, gépelt szövegek tanúsága szerint – a második alkalomra alaposan átdolgozta az anyagot.⁸¹ 1995 tavaszán *Antikvák, vetusztisszimák* címen hirdetett kurzust, amelynek szövege nagyrészt szintén fennmaradt.⁸² Föltehető, de még nem bizonyos, hogy ez jelenlegi formájában egy korábbi (1993 tavaszi?) sorozat revideált változata. Bár Fülöp Géza 1995. decemberi köszönőlevelére⁸³ írott válaszában Soltész Zoltánné azt írta, hogy „antikva és könyvdíszítés témakörben továbbra is szívesen veszek részt az Ön által szervezett oktatómunkában”,⁸⁴ elhatalmasodó betegsége miatt erre már nem kerülhetett sor. Így valószínűleg a Nyitott Napok keretében 1996. február 21-én tartott, *Régi könyvek és egykori tulajdonosaik* c. előadása volt az utolsó szereplése.⁸⁵

1997. szeptember 30-án – *W. Salgó Ágnes* idézve – „Hosszú, súlyos, méltósággal és türelemmel viselt szenvedés után[,] csendben és megbékélt lélekkel hagyott itt bennünket.”⁸⁶ Teste a Farkasréti temetőben nyugszik, ahová október 10-én temették el.⁸⁷

Az eddigiekben egy a 20. század 2. felében dolgozó magyar régikönyves szakember életútjának fővázolására történt kísérlet, és ennek függelékeként alább olvasható megjelent műveinek jegyzéke is. Ne feledkezzünk meg azonban az adathalmaz mögött megbúvó emberről sem, és arról, amivel kisszámú nyilatkozatainak egyikét befejezte: „Évtizedekig volt munkahelyem a tudós könyvgyűjtő, Apponyi Sándor egykori könyvtárterme a könyvtárunknak ajándékozott Hungarika-gyűjteménnyel. Ebben a környezetben egyszerűen nem lehetett elfelejteni, hogy milyen nagy »elődök« választották életcéljuknak a nemzeti könyvtár értékeinek gyarapítását és feltárását.”⁸⁸

FÜGGELÉK

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET MEGJELENT MŰVEI⁸⁹

1954

- SOLTÉSZ Zoltánné:⁹⁰ Hollósy Simon leveleiből. = A magyar művészettörténeti munkaközösség évkönyve 1953. [Művészettörténeti tanulmányok (Lyka Károly [...] születése 85. évfordulójára). Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, 1954.] 613–631. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Régi magyar könyvek az Országos Széchényi Könyvtárban. = A Könyvtáros, 4. évf. 1. sz. 1954. január. 10–12. p.

1955

SOLTÉSZ Zoltánné: A sárvár-újszigeti nyomda könyvdíszai. = Magyar Könyvszemle, 71. évf. 3. sz. 1955. 192–211. p., 2 t.

*ugyanaz különlenyomatként:*⁹¹

SOLTÉSZ Zoltánné: A sárvár-újszigeti nyomda könyvdíszai. [Budapest], Akadémiai Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 1955. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai, 33) – 24 p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Szelepcsényi György ismeretlen rézmetszete. = Művészettörténeti Értesítő, 4. évf. 2. sz. 1955. 216–219. p.

1956

SOLTÉSZ Zoltánné: A XVI. századi bártfai nyomtatványok könyvdíszai. = Magyar Könyvszemle, 72. évf. 3. sz. 1956. 230–244. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Zichy Mihály levele Munkácsy Mihályhoz. = Szabad Művészet, 10. évf. 1–2. sz. 1956. január–február. 98. p.

1957

SOLTÉSZ Zoltánné: Blutfogel Boldizsár miniátor. = Magyar Könyvszemle, 73. évf. 3. sz. 1957. 247–264. p.

ugyanaz különlenyomatként:

SOLTÉSZ Zoltánné: Blutfogel Boldizsár miniátor. [Budapest], Akadémiai Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 1957. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai, 41) – 18 p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Die Holzschneider-Tätigkeiten Raphael Hoffhalters in Ungarn. = Gutenberg Jahrbuch, 1957. 247–253. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Tévesen nyilvántartott XVI. századi nyomtatványok. = Magyar Könyvszemle, 73. évf. 1. sz. 1957. 49–52. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A XVI. századi kolozsvári könyvdíszek. = Művészettörténeti Értesítő, 6. évf. 2–3. sz. 1957. 141–160. p.

1958

SOLTÉSZ, E.[lisabeth]: Beiträge zur Geschichte des ungarischen und wiener Holzschnittes im XVI. Jahrhundert: Der tyrnauer Buchschmuck des XVI. Jahrhunderts. = Acta Historiae Artium, 5. évf. 1–2. sz. 1958. 157–169. p.

SOLTÉSZ Z.[oltán]-né: Az esztergomi Bibliotéka anyagából rendezett kódexkiállítás. = Papírpár és Magyar Grafika, 2. évf. 1–2. sz. 1958. 72–74. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Garázda Péter, Nagylucsei Orbán és Szatmári György ismeretlen könyvei. = Művészettörténeti Értesítő, 7. évf. 2–3. sz. 1958. 120–124. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Gutenberg 42-soros bibliájának újabban előkerült töredéke. = Papírpár és Magyar Grafika, 2. évf. 1–2. sz. 1958. 69–71. p.

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

- SOLTÉSZ Zoltánné: A második magyar ősnyomda nyomai. = Magyar Könyvszemle, 74. évf. 2. sz. 1958. 144–157. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A Széchenyi Könyvtár legszebb illuminált olaszországi ősnyomtatványai. = Az Országos Széchenyi Könyvtár Évkönyve, 1957. 127–146. p. [megj.: 1958]⁹²
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Eine Unikum-Inkunabel der Budapester Universitäts-Bibliothek: Ein neues Dokument für das Wirken einer unbekannten ungarländischen Druckerei im XV. Jahrhundert. = Gutenberg Jahrbuch, 1958. 59–68. p.

1959

- JUGĂREANU, Veturia: Bibliographie der siebenbürgischen Frühdrucke. Hrsg. vom Hermannstädter Brukenthalmuseum, unter Mitarb. Elisabeth SOLTÉSZ-JUHÁSZ. Baden-Baden, Verlag Heitz GMBH, 1959. (Bibliotheca bibliographica Aureliana, 1) – 84, [3] p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár anyagából rendezett kódexminiatura-kiállítás katalógusa. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 75. évf. 3. sz. 1959. 321. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Naplórészletek külföldön járt könyvtárosaink írásaiból: A Szabó Ervin Kör Moszkva–Leningrad-i tanulmányutján résztvett [sic!] dolgozóink írták: Moszkva, 1959. május 24. = OSZK Híradó, 2. évf. 11. sz. 1959. június 5. 8–9. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A Régi és Ritka Nyomtatványok Tára. = OSZK Híradó, 2. évf. 19. sz. 1959. október 20. 4–5. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Seltene Wiegendrucke in der Ungarischen Nationalbibliothek. = Gutenberg Jahrbuch, 1959. 68–72. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A szocialista országok ősnyomtatvány-könyvtárosainak berlini konferenciája. = OSZK Híradó, 2. évf. 17–18. sz. 1959. szeptember 20. 10–11. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Takács Béla: Comenius sárospataki nyomdája. [rec.] = A Könyvtáros, 9. évf. 2. sz. 1959. február. 110. p.

1960

- CSAPODI, Klara – SOLTÉSZ, Elisabeth: Aus der Geschichte des ungarischen Buches. = Marginalien, Nr. 20/August 1960. 39–44. p., 2 t. fol.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Die Erstausgabe des Pauliner-Breviers. = Gutenberg Jahrbuch, 1960. 132–140. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Imrich Kotvan: Inkunábuly Univerzitnej knižnice v Bratislave. [rec.] = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 74. évf. 6. sz. 1960. 437–439. p.
- VÉRTESEY Miklós – SOLTÉSZ Zoltánné: A szocialista országok ősnyomtatvány konferenciája (1959. aug. 11–14.). In: Gerő Gyula (szerk.): Külföldi tanulmányutak 1959. Budapest, Országos Könyvtárügyi Tanács, 1961 [1960]. (Könyvtárosok tapasztalatcseréje, 3) 85–88. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A szocialista országok ősnyomtatvány-könyvtárosainak berlini konferenciája (1959. augusztus 11–13.). = Magyar Könyvszemle, 76. évf. 1. sz. 1960. 51–54. p.

[Az OSZK Híradóban 1959-ben és a Külföldi tanulmányutak 1959 című kötetben 1960-ban megjelent, hasonló című cikkek bővített változata.]

1961

SOLTÉSZ Zoltánné: Az Akadémiai Kiadó Bibliotheca Hungarica Antiqua sorozatáról. [rec.] = OSZK Híradó, 4. évf. 9–10. sz. 1960. október. 202–203. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Hans Sebald Beham metszeteinek útmutatása egy XVI. századi csonka perikópás könyv meghatározásánál. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1959. 190–201, 377–378, 402–403. p. [megj.: 1961]

SOLTÉSZ Zoltánné: Három hónap a berlini Deutsche Staatsbibliothek ősnymtatványosztályán. = OSZK Híradó, 4. évf. 7–8. sz. 1961. augusztus. 168–169. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Impressum [sic!] nélküli régi magyar nyomtatványok meghatározása. = Magyar Könyvszemle, 77. évf. 1. sz. 1961. 66–80. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A magyarországi könyvdiszítés a XVI. században. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961. – 195, [5] p., 36 t., 1 térk. [Megtalálható a Magyar Elektronikus Könyvtárban is: <http://mek.oszk.hu/07600/07698>. Az első két fejezetet – kisebb változtatásokkal és kiegészítésekkel – újraközlí: V. ECSÉDY Judit: A régi magyarországi nyomdák betűi és díszai 1473–1600. 2004.]

BÉLLEY Pál – JUHÁSZNÉ HAJDU Helga – SOLTÉSZ Zoltánné: Az OSZK állandó és változó kiállításainak, valamint könyv- és könyvtárpropagandájának elméleti és gyakorlati kérdései a budavári palotában. [Tézisek.] = OSZK Híradó, 4. évf. 3. sz. 1961. március. 61–63. p.

TOMBOR Tibor: Az OSZK állandó és változó kiállításainak, valamint könyv- és könyvtárpropagandájának elméleti és gyakorlati kérdései a budavári palotában (2. közlemény). = OSZK Híradó, 4. évf. 4. sz. 1961. április. 85–88. p. [Soltész Zoltánné hozzászólásainak összefoglalása a 86. és a 87–88. lapon olvasható.]

1962

SOLTÉSZ, Elisabeth: Buchschmuck-Klischees in Ungarn im XVI. Jahrhundert. = Gutenberg Jahrbuch, 1962. 416–424. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Jügel, Karl-Heinz: Hungarica-Auswahl-Katalog der Universitätsbibliothek Jena. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 78. évf. 2–3. sz. 1962. 248–250. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A mainzi Gutenberg-Múzeum új otthonának megnyitása. = Magyar Könyvszemle, 78. évf. 4. sz. 1962. 363–364. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A Nemzetközi Ősnymtatványkatalógus munkálatai [folytatás]. In: Gerő Gyula (szerk.): Külföldi tanulmányutak 1961. Budapest, Országos Könyvtárügyi Tanács, 1962. (Könyvtárosok tapasztalatcseréje, 5) 79–80. p.

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

1963

SOLTÉSZ Zoltánné: Berkovits Ilona: A magyarországi corvinák. [rec.] = Művészettörténeti Értesítő, 12. évf. 4. sz. 1963. 233–235. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Fitz József. = A Könyvtáros, 13. évf. 6. sz. 1963. június. 335–336. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Von der Herkunft eines seltenen und ohne Majuskeln gedruckten Wiegendruckes. = Gutenberg Jahrbuch, 1963. 49–52. p.

1964

SOLTÉSZ, Elisabeth: Eine bisher nicht registrierte, seltene Inkunabel: Missale Gnesense-Cracoviense, sine notatione diocesis. = Gutenberg Jahrbuch, 1964. 103–109. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Exlibris [sic!] kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. = Könyvtáros, 14. évf. 11. sz. 1964. november. 667. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Ex libris kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. = Magyar Grafika, 8. évf. 6. sz. 1964. 399–400. p. [A Könyvtárosban megjelent, hasonló című cikk bővebb változata.]

1965

SOLTÉSZ Zoltánné: Ritka Calepinus-kiadás könyvtárunk antikva-gyűjteményében. = OSZK Híradó, 8. évf. 11. sz. 1965. november. 233–234. p.

1966

SOLTÉSZ Zoltánné: Biblia pauperum: Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár negyvenlapos Blockbuch Biblia pauperuma. Budapest, Magyar Helikon, 1966. – [4], 40 t. fol., XXXII p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Ein Bologneser Frühwerk der maccaronischen Dichtung. = Gutenberg Jahrbuch, 1966. 105–111. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Az Országos Széchényi Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteménye. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1963–1964. 109–128. p. [megj.: 1966]

1967

SOLTÉSZ, Elisabeth: Biblia pauperum: Facsimile edition of the forty-leaf blockbook in the library of the Esztergom Cathedral. Budapest, Corvina, 1967. – [4], 40 t. fol., XXXII p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Biblia pauperum: Faksimileausgabe des vierzigblättrigen Armenibel-Blockbuches in der Bibliothek der Erzdiözese Esztergom. Berlin, Union – Budapest, Corvina, 1967. – [4], 40 t. fol., XXXII p.

ugyanaz eltérő impresszummal:

SOLTÉSZ, Elisabeth: Biblia pauperum: Faksimileausgabe des vierzigblättrigen Armenbibel-Blockbuches in der Bibliothek der Erzdiözese Esztergom. Budapest, Corvina Verlag, 1967. – [4], 40 t. fol., XXXII p.

ugyanaz eltérő impresszummal:

SOLTÉSZ, Elisabeth: Biblia pauperum: Faksimileausgabe des vierzigblättrigen Armenbibel-Blockbuches in der Bibliothek der Erzdiözese Esztergom. Hanau/Main, Verlag Werner Dausien, 1967. – [4], 40 t. fol., XXXII p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Diurnalia und Breviere aus dem XV. Jahrhundert in ungarischen Bibliotheken. = Beiträge zur Inkunabelkunde, Dritte Folge 3. 1967. 150–154. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Értékes régi nyomtatványok az RRT új szerzeményei között. = OSZK Híradó, 10. évf. 3. sz. 1967. november. 73–74. p.

SOLTÉSZ, Erzsébet: Illuminated Manuscripts and Incunabula. In: Hungarian Art Treasures: Ninth to seventeenth centuries: [Exhibition] 11 October 1967–14 January 1968. London, Victoria and Albert Museum, 1967. 53–55. p.⁹³

SOLTÉSZ Zoltánné: Az Iparművészeti Múzeum „Magyar reneszánsz könyvkötő műhelyek” című kiállítása. = Irodalomtörténeti Közlemények, 71. évf. 2. sz. 1967. 254–255. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: XVI. századi könyvgyűjtők kötetei a gyöngyösi műemlékkönyvtár antikva-gyűjteményében. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1965–1966. 115–148. p. [megj.: 1967]

1968

SOLTÉSZ Zoltánné: Két értékes szerzeményünkről. = OSZK Híradó, 11. évf. 7–8. sz. 1968. július–augusztus. 94–95. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Középkori magyar művészeti kiállítás: Hungarian Art Treasures – London. = OSZK Híradó, 11. évf. 1–2. sz. 1968. január–február. 17–19. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A londoni középkori magyar művészeti kiállításon bemutatott kódexek = Magyar Könyvszemle, 84. évf. 2. sz. 1968. 216–218. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A Német Demokratikus Köztársaság Gutenberg emlékünnepe. = OSZK Híradó, 11. évf. 3–4. sz. 1968. március–április. 40–41. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Rothe[,] Edith: Buchmalerei aus zwölf Jahrhunderten. Die schönsten illuminierten Handschriften in den Bibliotheken und Archiven der Deutschen Demokratischen Republik. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 84. évf. 1. sz. 1968. 126–127. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Zum Gedächtnis des 500-jährigen Todestags Gutenbergs. = Magyar Könyvszemle, 84. évf. 3. sz. 1968. 229–236. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Zur Herkunft des Corvin-Graduals und zur Ikonographie seiner Miniaturen. = Magyar Könyvszemle, 84. évf. 4. sz. 1968. 334–342. p.

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

1969

- Radocsay Dénes – Soltész Zoltánné – Szántó Tibor (szerk.): Francia és németalföldi miniatúrák Magyarországon. Budapest, Magyar Helikon, 1969.
– SOLTÉSZ Zoltánné: A Magyarországon őrzött illuminált francia, flamand és holland kódexek leírása. 39–71. p.
– A színes képek magyarázata SOLTÉSZ Zoltánné munkája. 73–151. p.

1970

- SAJÓ, Géza – SOLTÉSZ, Erzsébet (eds.): Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur. [Collab.] Csapodi, Csaba – Vértessy, Miklós. [Intr. SOLTÉSZ, Erzsébet.] Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970. Vol. 1–2. – LXXIX, [4], 1444 p., 39 t. [Megtekinthető a Magyar Elektronikus Könyvtárban is: <http://mek.oszk.hu/06100/06119>]
SOLTÉSZ Zoltánné: A Régi Nyomtatványok Tárának jelentősebb új szerzeményei. = OSZK Híradó, 13. évf. 1–2. sz. 1970. január–március. 10–11. p.

1971

- SOLTÉSZ Zoltánné: Beiträge zur Inkunabelkunde. Dritte Folge 4. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 87. évf. 1. sz. 1971. 99–101. p.
SOLTÉSZ, Elisabeth: Incunabula Hungarica II.: Breviaria Hungarica. = Gutenberg Jahrbuch, 1971. 70–75. p.
SOLTÉSZ Zoltánné: Incunabula Hungarica III.: Constitutiones incliti regni Hungariae. = Magyar Könyvszemle, 87. évf. 4. sz. 1971. 270–280. p.
SOLTÉSZ Zoltánné: A Régi Nyomtatványok Tárának jelentősebb új szerzeményei = OSZK Híradó, 14. évf. 1–2. sz. 1971. január–február. 7–9. p.

1972

- SOLTÉSZ Zoltánné: Antica Arte Magiara dal X al XVII Secole. = OSZK Híradó, 15. évf. 5–6. sz. 1972. május–június. 94–95. p.
SOLTÉSZ, Elisabeth: Die Ausgaben des zwischen Kaiser Friedrich III. und König Matthias Corvinus 1463 geschlossenen Erbvertrages. = Gutenberg Jahrbuch, 1972. 102–106. p.
SOLTÉSZ, Erzsébet: Préface. In: Chronica Hungarorum Finita Bude Anno Domini MCCCCLXXIII in uigilia pentecostes per Andream Hess: Cette nouvelle édition fac-similé. Budapest, Magyar Helikon, 1972. [5–17, 153–158]. p.
SOLTÉSZ Zoltánné: Tótfalusi Kis Miklós nyomtatványainak bibliográfiája. In: HAIMAN György: Tótfalusi Kis Miklós a betűművész és a tipográfus élete műve betűinek és nyomtatványainak tükrében. Budapest, Magyar Helikon, 1972. 295–315. p.

1973

Chronica Hungarorum. [kicsinyített hasonmás kiadás, minikönyv] Budapest, Zrínyi Nyomda, 1973.

– SOLTÉSZ Zoltánné: [Bevezetés.] 5–21. p.

– [ШОЛТЭС, Эржебет: Введение.] 23–41. p.

– [SOLTÉSZ, Elisabeth: Introduction.] 43–61. p.

– [SOLTÉSZ, Elisabeth: Einführung.] 63–82. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Hess András és a budai Hess András tér. = Magyar Nemzet, [II. folyam] 29. évf. 135. sz. 1973. június 12. 8. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Hess András és kora. = Magyar Grafika, 17. évf. 3. sz. 1973. 1–13. p. [2. kiad. In : Ötszáz esztendő. 1974]

SOLTÉSZ Zoltánné: Hess András megemlékezés a Régi Nyomtatványok Tárában. = OSZK Híradó, 16. évf. 7–8. sz. 1973. július–augusztus. 141–142. p.

[SOLTÉSZ Zoltánné]: Könyvnyomtatásunk kezdete és első évszázadai (1473–1711).⁹⁴ In: Berlász Jenő (szerk.): Ötszáz éves a magyar könyvnyomtatás: Kiállítási kalauz. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1973. 11–12. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A magyar könyvnyomtatás képeskönyve 1473–1973. Budapest, [Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-grafikai tanszéke], 1973. – 15, [3] p., [65] t., [1] t. fol.

SOLTÉSZ Zoltánné: A Magyarországon nyomtatott első könyv és a nemzeti könyvtár. = OSZK Híradó, 16. évf. 5–6. sz. 1973. május–június. 83–89. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Ein neuerlich aufgefundenener seltener Einblattdruck. Gutenberg Jahrbuch, 1973. 199–202. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: A Picture Book of Printing in Hungary: 1473–1973. Budapest, [Department of Typo-Graphics of the Hungarian Academy of Arts and Crafts], 1973. – 15, [3] p., [65] t., [1] t. fol.

SOLTÉSZ Zoltánné: A Régi Nyomtatványok Tára állományának gyarapodása 1961–1970. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1970–1971. 217–229. [megj.: 1973]

SOLTÉSZ Zoltánné: A Régi Nyomtatványok Tára jelentősebb szerzeményei 1972. = OSZK Híradó, 16. évf. 3–4. sz. 1973. március–április. 62–63. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Utószó. In: Chronica Hungarorum: Finita Bude Anno Domini MCCCCLXIII in uigilia penthecostes per Andream Hess. Hasonmás kiad. Ford. Horváth János. Budapest, Magyar Helikon, 1973. I–XXVII. p.

1974

SOLTÉSZ Zoltánné: Einbandstudien. Ilse Schunke zum 80. Geburtstag am 30. Dezember 1972 gewidmet. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 90. évf. 1–2. sz. 1974. 202–203. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A Gutenberg-kutatás legújabb eredményei. = Magyar Könyvszemle, 90. évf. 1–2. sz. 1974. 181–184. p.

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

- SOLTÉSZ Zoltánné: Hess András és kora. In: Szántó Tibor (szerk.): Ötszáz esztendő: Tizenegy írás a félévezredes magyar nyomdászatról. Budapest, Magyar Helikon, 1974. 1–13. p. [1. kiad.: Magyar Grafika, 1973]
- SOLTÉSZ Zoltánné: Milyen tervekkel és felszereléssel jöhetett Budára Hess András? = Magyar Könyvszemle, 90. évf. 1–2. sz. 1974. 1–13. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Az OSZK külföldi tájékoztató tevékenységéről az 1973. év tükrében 2.: Régi Nyomtatványok Tára. = OSZK Híradó, 17. évf. 3–4. sz. 1974. március–április. 61–62. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Raritäten aus der Abteilung der alten Drucke der ungarischen Nationalbibliothek. = Librarium, 17. évf. 3. sz. 1974. 140–156. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Über die gesellschaftliche Funktion des Buches in Ungarn. In: Alfred Świerk (hrsg.): Beiträge zur Geschichte des Buches und seiner Funktion in der Gesellschaft: Festschrift für Hans Widmann zur 65. Geburtstag am 28. März 1973. Stuttgart, Hiersemann, 1974. XX. t., 269–279. p.

1975

- SOLTÉSZ Zoltánné: Gregor Gelbhaar bécsi nyomdász 1638. évi magyar kalendárium. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1972. 205–214. p. [megj.: 1975]
- SOLTÉSZ Zoltánné: Könyvtárunk új Vizsolyi Biblia-példányáról. = OSZK Híradó, 18. évf. 1–2. sz. 1975. január–február. 19–22. p.
- A második magyarországi ősnymda egyik nyomtatványa: Laudivius Zacchia: Vita beati Hieronymi 1478/1479: Hasonmás [kiadás]. Budapest, Magyar Iparművészeti Főiskola Typo-Grafikai Tanszéke, 1975. (Studium)
- SOLTÉSZ Zoltánné: [A második magyarországi ősnymda unikum nyomtatványa.] 7–27. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: A unique print of the second printing press in Hungary. 29–54. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Missalia Hungarica. = Beiträge zur Inkunabelkunde, Dritte Folge 6. 1975. 58–75. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Unbekannte Almanache von Johann Singriener und Hans Khol. = Gutenberg Jahrbuch, 1975. 136–141. p.

1976

- SOLTÉSZ Zoltánné: Az 1630. évi, hamis szebeni impresszummal közreadott Wunderbarliche Prophezeyhung nyomdása. = Magyar Könyvszemle, 92. évf. 1–2. sz. 1976. 170–174. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Hubay Ilona: Incunabuls der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 92. évf. 1–2. sz. 1976. 196–197. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Johannes Lichtenberger Pronosticatiojának Mátyás királyra vonatkozó jóslata és illusztrációi. = Magyar Könyvszemle, 92. évf. 1–2. sz. 1976. 25–41. p.

- SOLTÉSZ Zoltánné: Kunze, Horst: Geschichte der Buchillustration in Deutschland. Das 15. Jahrhundert. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 92. évf. 3. sz. 1976. 314–316. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Kurcz Ágnes 1937–1976. = OSZK Híradó, 19. évf. 7–9. sz. 1976. 153–154. p. [2., bőv. kiad.: Évkönyv, 1977/78]
- SOLTÉSZ Zoltánné: Magyar vonatkozású rölapok eddig ismeretlen nyomdászai. = Magyar Könyvszemle, 92. évf. 4. sz. 1976. 321–332. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Ritka grazi nyomtatványaink a grazi Steiermärkische Landesbibliothek kiállításán. = OSZK Híradó, 19. évf. 7–9. sz. 1976. 129–130. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Tapasztalatok és szempontok a hungarika-kutatás folytatásához. = OSZK Híradó, 19. évf. 4–6. sz. 1976. 74–77. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A 16. századi külföldi nyomtatványok meghatározásának és a könyvtárakágok felismerésének összefüggéseiről: Hans Khol 1549. évi parasztkalendárium. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1973. 59–65. p. [megj.: 1976]
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Ein unbekannter Wandkalender der Wiener Jesuitendruckerei mit Decalogus-, Credo- und Pater-Noster-Illustrationen. = Gutenberg Jahrbuch, 1976. 264–269. p.
- SOLTÉSZOVÁ Erzsébet, Vydanie Co[n]fessionale od Antonina Florentina z roku 1477. = Kniha '74, 66–69. p. [megj.: 1976]

1977

- SOLTÉSZ, Elisabeth: Ein bisher unbekannter Einblattdruck Michael Greyffs, betreffend die Ablassverkündung des Papstes Sixtus IV. = Gutenberg Jahrbuch, 1977. 72–74. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Már csak öt hiányzik. = OSZK Híradó, 20. évf. 11–12. sz. 1977. 247–249. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: II. Rákóczi György és Erdély 1659. évi Puncta pacificationis-a s más ismeretlen hungarika-nyomtatványok a stockholmi Királyi Könyvtárban. = Magyar Könyvszemle, 93. évf. 3. sz. 1977. 233–242. p., [2] t.

1978

- SOLTÉSZ Zoltánné: Az első magyarországi humanista nyomtatvány és a budai Hess-sajtó. = Magyar Grafika, 22. évf. 4. sz. 1978. 28–29. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Ilse Schunke: Einführung in die Einbandbestimmung. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 94. évf. 2. sz. 220–221. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Ismeretlen és eddig meghatározatlan szebeni nyomtatványok. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1974–1975. 423–435. p. [megj.: 1978]
- SOLTÉSZ Zoltánné: Kurcz Ágnes emlékére. = Évkönyv: Kiadja a Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete, 1977/78. 343–345. p. [megj.: 1978] [Az OSZK Híradóban 1976-ban megjelent nekrológ bővített változata.]

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

- SOLTÉSZ Zoltánné: Régi könyvkultúránk hasonmás-kiadásai. In: Csüry István (szerk.): Előadások Szántó Tibor könyvművész életmű-kiállítására alkalmából: Debrecen, 1978. május 8. Debrecen, Alföldi Nyomda, 1978. 25–34. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Stockholmiban nyomtatott, magyar vonatkozású újságok és RMK-művek a helsinki Egyetemi Könyvtárban. = Magyar Könyvszemle, 94. évf. 2. sz. 202–207. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Utószó. In: BASILIUS Magnus: A költők olvasásáról. – XENOPHON: Sokrates védőbeszéde. Hess András budai műhelyének humanista könyvecskéje hasonmás kiadásban. Ford. Ritoók Zsigmond. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 95–159. p.

1979

- SOLTÉSZ, Elisabeth: Inkunabelkatalogisierung in Ungarn. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 93. évf. 10. sz. 1979. 495–498. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A velencei Franceschi-cég és Matteo Pagano nyomdásznev nélkül kiadott, 16. századi, ritka nyomtatványai. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1976–1977. 109–120. p. [megj.: 1979]
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Zwei Bauernkalender der zürcher Froschauer-Druckerei für das Jahr 1575. = Librarium, 22. évf. 1. sz. 1979. 36–42. p.

1980

- SOLTÉSZ Zoltánné: Belgiumi utibeszámoló = OSZK Híradó, 23. évf. 5–6. sz. 1980. 111–113. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Bisher unbestimmte Petreius-Druckschriften. = Gutenberg Jahrbuch, 1980. 105–112. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A GW-évfordulóra rendezett nemzetközi konferencia. = Könyvtáros, 30. évf. 2. sz. 1980. február. 95–97. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Ein kurzweilig lesen von Dil Ulenspiegel. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 96. évf. 2. sz. 1980. 212–214. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné (bev., képmagy.): A Mátyás-Graduale. Budapest, Magyar Helikon – Corvina, 1980. 146, [2] p., 1 mell. [Megtalálható a Magyar Elektronikus Könyvtárban is: <http://mek.oszk.hu/03200/03274>. 2., felújított kiad.: 2007]
- SOLTÉSZ Zoltánné: A Régi Nyomtatványok Tára 1979. évi jelentősebb új szerzeményei = OSZK Híradó, 23. évf. 1–2. sz. 1980. 25–26. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A 16. századi nyomdász-anonymítás okairól újabban meghatározott Peypus-nyomtatványok alapján. = Magyar Könyvszemle, 96. évf. 1. sz. 1980. 42–51. p.

1981

SOLTÉSZ Zoltánné: Az augsburgi Steiner-nyomda impresszum nélkül kiadott nyomtatványai. = Magyar Könyvszemle, 97. évf. 1–2. sz. 1981. 121–127. p., [2] t., [1] t. fol.

1982

SOLTÉSZ, Elisabeth: Ein bisher unbekanntes Breviarium Strigoniense aus dem Jahre 1502. = Gutenberg Jahrbuch, 1982. 220–224. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth (einleitende Studie, Bildbeschreibungen): Das Corvinus-Graduale. Hanau, Dausien – Budapest, Corvina – Magyar Helikon, 1982. – 150, [2] p., 1 mell.

Az első magyar vers hazaérkezése (Elhangzott a Kossuth Rádió „Kilátó” c. műsorában június 9-én).⁹⁵ = OSZK Híradó, 25. évf. 5–6. sz. 1982. 105–106. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Gyűjteményünk 1981. évi gyarapodása: Régi Nyomtatványok Tára. = OSZK Híradó, 25. évf. 3–4. sz. 1982. 65–67. p.

„A hét embere” (A Kossuth Rádióban május 29-én elhangzott riport).⁹⁶ = OSZK Híradó, 25. évf. 5–6. sz. 1982. 103–105. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Hozzászólás a Mátyás-Graduale című kiadvány ismertetéséhez.⁹⁷ = Magyar Könyvszemle, 98. évf. 3. sz. 1982. 282–286. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Johannes Oporinus bázeli nyomdász magyar vonatkozású és eddig meghatározatlan nyomtatványai. = Magyar Könyvszemle, 98. évf. 4. sz. 1982. 314–328. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A kódex díszítése. In: SZABÓ Flóris – SOLTÉSZ Zoltánné: Két tanulmány a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban őrzött kódex hasonmás kiadásához. Budapest, Helikon Kiadó – Európa Kiadó, 1982. [a Pannonhalmi Hórászkönyv kísérőkötet] 43–149. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Az Ómagyar Mária-síralom útja a Széchényi Könyvtárig. = OSZK Híradó, 25. évf. 5–6. sz. 1982. 99–102. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Az Ómagyar Mária-síralom útja a Széchényi Könyvtárig = Magyar Nemzet, [II. folyam] 38. évf. 122. sz. 1982. május 27. 8. p. [Szinte szó szerint megegyezik az OSZK Híradóban megjelent azonos című cikk első háromnegyedével. Azonban a folyóirat 102. lapjának 5. sorával kezdődő, utolsó három bekezdés a napilapban nem olvasható.]

KLANICZAY, Tibor – TÖRÖK, Gyöngyi – STANGLER, Gottfried (hrsg.): Schallaburg '82: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541: 8. Mai – 1. November 1982. Wien, Amt der Niederösterreichischen Landesregierung, Abt. III/2 – Kulturabteilung, 1982 (Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Neue Folge 118)

– E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Galeotto Marzio: De homine, mit der Widmung an den Erzbischof Vitéz. 149. p.

– E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Janus Pannonius: Panegyricus in laudem Baptistae Guarini Veronensis. 160. p.

- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Holzschnitte aus der Thuróczy-Chronik über Johannes Hunyadi. 167–169. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Vita Johannis Capistrani. Johannes Capistranus: Sermones. 176. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Das Gesetzbuch des Königs Matthias (Decretum maius). 224–225. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Vergilius: Opera; Geschenk von Johannes Corvinus an Bianca Maria Sforza. 230. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Die Ansicht der Stadt Ofen von Osten von L. N. von Hallart (zweite Hälfte des 17. Jh.s) und Michael Wenig (Nürnberg 1645 bis München 1718). 278. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Petrus Niger: Clipeus Thomistarum, an König Matthias gewidmet aus Anlaß der Gründung eines „universale gymnasium“ in Ofen. 330. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Ansicht der Stadt Wien. 331–332. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Ansicht der Stadt Krakau. 335–336. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Johannes Regiomontanus; Tabulae directionum profectio-numque, in Gran geschrieben und dem Erzbischof Vitéz gewidmet (1467). 340–341. p.
- [Elisabeth SOLTÉSZ?]: Johannes Regiomontanus; Tabula primi mobilis, Matthias Corvinus gewidmet. 341. p.⁹⁸
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Missale Strigoniense aus der Bibliothek des Peter Váradi. 349–350. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Johannes Thuróczy: Chronica Hungarorum [Augsburg]. 353–354. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Chronica Hungarorum [Buda]. 358–359. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Basilius Magnus: De legendis poetis – Xenophon: Apologia Socratis. 359. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Antoninus Florentinus: Confessionale. 359–360. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Johannes Han: Litterae indulgentiarum. 360. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Nicolaus de Ausmo: Supplementum Summae Pisanellae. – Astesanus de Ast: Canones poentiales. 442. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Franz Huys (Antwerpen 1522 bis Antwerpen 1562): Brustbild der ungarischen Königin Maria. 507–508. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Wappenbrief für Stephan Balajthy. 533. p.⁹⁹
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Prachtexemplar des Missale Quinqueecclesiense. 541–542. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Missale Strigoniense des Franziskus Perényi. 547. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Pelbárt Temesvári: Stellarium corone benedictae Marie vir-ginis. 551–552. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Pelbárt Temesvári: Pomerium quadragesimale. 552. p.
- [Elisabeth SOLTÉSZ?]: Valentin Hadnagy: Schriften über den hl. Paulus den Ein-siedler. 552–553. p.¹⁰⁰
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Stephan Werbőczy: Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae. 553–554. p.

- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Martin Nagyszombati: Opusculum ad regni Hungariae proceres. 555. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Missale Strigoniense (1511). 556. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Missale Strigoniense (1512). 556–557. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Ordinarius secundum veram notulam sive rubricam alme ecclesie Agriensis. 557. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Donatus minor. 557–558. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Breviarium ordinis Sancti Benedicti de novo in monte Pannonie Sancti Martini. 558–559. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Zeichnen von Ofener Verlegern. 559. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Magister Lazarus: Die älteste Karte Ungarns (1514). 698–699. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Ain Ermanung wilder die Türken und wie sy die Christen durchrecht im Land Ungarn. 707–708. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: New Zeyttung wie der türkischen Keyser mit dem König von Ungern dye Schlacht gethan hat auff den Tag Johannis Enthauptung. Im Jar. M.D.XXVI. 708. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Ein Sendbrieff darinn angetzeigt wirt vermeinte Ursach warumb der Türck widder die Hungern triumphirt und obgelegen hab. 708. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Martin Luther: Vier tröstliche Psalmen An die Königin zu Hungern. 709. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Benediktus Komjáthy: Die ungarische Übersetzung der Briefe des Paulus. 721–722. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Gabriel Pesthi: Die ungarische Übersetzung der vier Evangelien. 722. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Gabriel Pesthi: Die ungarische Übersetzung der Fabeln von Äsop. 722–723. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Gabriel Pesthi: Sechssprachiges Wörterbuch. 723. p.
- E.[lisabeth] S.[OLTÉSZ]: Joannes Sylvester: Die ungarische Übersetzung des Neuen Testaments. 723–724. p.

1983

- SOLTÉSZ, Elizabeth: Bibliography of Kis' prints. In: HAIMAN György: Nicholas Kis: A Hungarian punch-cutter and printer 1650–1702. Budapest, Akadémiai – San Francisco, Jack Werner Stauffacher/Greenwood Press – John Howell-Books, 1983. 381–403. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Flamand kalendárium: Kísérőtanulmány az Országos Széchényi Könyvtár Cod. Lat. 396. jelzetű kódexének hasonmás kiadásához. Budapest, Helikon Kiadó, 1983. [kísérőkötet] – 45, [2] p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: (1982. évi szerzeményeink:) Régi Nyomtatványok Tára. = OSZK Híradó, 26. évf. 1–2. sz. 1983. 24–25. p.

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

SOLTÉSZ Zoltánné: (Az 1983. év értékes szerzeményei:) Régi Nyomtatványok Tára. = OSZK Híradó, 26. évf. 7–12. sz. 1983. 131–133. p.

1984

SOLTÉSZ Zoltánné: A csepregi Farkas-nyomda ismeretlen kalendáriuma és Árgirus-kiadása. = Magyar Könyvszemle, 100. évf. 3. sz. 1984. 224–233. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Az eltűnt csepregi Mihálykó-imádságoskönyv és egy ismeretlen csepregi Salamon és Markalf-kiadás töredékei. = Magyar Könyvszemle, 100. évf. 4. sz. 1984. 348–353. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A lengyeli kastélytól a budavári palotáig: Költözik az Apponyi-könyvtár. = OSZK Híradó, 27. évf. 3–4. sz. 1984. 92–95. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Az Országos Széchényi Könyvtár ritka Luther-nyomtatványairól. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1982–1983, 221–239. [megj.: 1984]

1985

SOLTÉSZ, Elisabeth: Flämischer Kalender: Aufsatz über den Kodex Cod.Lat. 396 der Széchényi-Nationalbibliothek. Budapest, Corvina, 1985. [kísérőkötet] – 52 p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Flemish calendar: Introductory essay to the facsimile edition of cod. lat. 396 of the National Széchényi Library Budapest. [Budapest], Corvina, 1985. [kísérőkötet] – 51 p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: The Illumination of the Codex. In: SZABÓ, Flóris – SOLTÉSZ, Elisabeth: Two papers on the codex preserved in the Library of the Abbey of Pannonhalma. Budapest, Corvina – Helikon, 1985. [The book of hours of Pannonhalma [Facsimile edition] – kísérőkötet] 49–170. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Die Illumination des Kodex. In: SZABÓ, Flóris – SOLTÉSZ, Elisabeth: Zwei Aufsätze über den Kodex der Erzabtei Pannonhalma. Budapest, Corvina – Helikon, 1985. [Horae Beatae Mariae Virginis [Faksimileausgabe] – kísérőkötet] 49–174. p.

[Vizkelety András] (szerk.): Kódexek a középkori Magyarországon: Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Budapest, [Országos Széchényi Könyvtár], 1985.

– S.[OLTÉSZ] Z.[oltánné]: Mátyás-Graduale. 136. p.

– S.[OLTÉSZ] Z.[oltánné]: Magyarország legrégebb térképe (1514). 170. p.

[2., jav. kiad.: 1986]

SOLTÉSZ Zoltánné: Tótfalusi Kis Miklós kiadványai. In: Gomba Szabolcsné – Haiman György, (szerk.): Tótfalusi Kis Miklós: Az Amszterdami Biblia kiadásának háromszázadik évfordulója alkalmából Debrecen[ben] 1985. április 25–27-én megtartott konferencián elhangzott előadások, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1985. 139–144. p. [2. kiad.: Magyar Könyvszemle, 1987]

1986

- SOLTÉSZ Zoltánné: Berkovits Ilona (1904–1986). = Magyar Könyvszemle, 102. évf. 4. sz. 1986. 325–326. p.
- SOLTÉSZ, Erzsébet: Scribes and Their MSS in Medieval Hungary. = The New Hungarian Quarterly, no. 103/Autumn 1986. 198–203. p., 3 t.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A Thuróczy-krónika és kiadásai. In: THURÓCZY János: A magyarok krónikája. Ford. Horváth János. Jegyz. Horváth János – Boronkai Iván. Tan. Engel Pál – Soltész Zoltánné. Budapest, Helikon Kiadó, 1986. [a hasonmás kiadás kísérőkötetete] 421–446. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Über Impulse der Budaer Verleger auf die Entwicklung der Buchgraphik in Ungarn. In: Limburg, Hans – Lohse, Hartwig – Schmitz, Wolfgang (hrsg.): Ars impressoria: Entstehung und Entwicklung des Buchdrucks: Eine internationale Festgabe für Severin Corsten zum 65. Geburtstag. München – New York – London – Paris, K. G. Saur, 1986. 327–340. p.

1987

- SOLTÉSZ, Elizabeth: Hungarica Prints Published in the Netherlands. In: Heimlich, István (szerk.): Nederlanders en Hongaren: Ontmoetingen tussen twee volken, geredigeerd door. Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1987. 28–39. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Lappangó könyvkincseinkről. In: Szántó Tibor (szerk.): Írás és könyv. Budapest, Magyar Bibliofil Társaság, 1987. (A Magyar Bibliofil Társaság évkönyve, 1) 51–61. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: A Régi Nyomtatványok Tára jelentősebb új szerzeményei. = OSZK Híradó, 30. évf. 9–12. sz. 1987. 126–127. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Tótfalusi Kis Miklós kiadványai. = Magyar Könyvszemle, 103. évf. 1. sz. 1987. 36–38. p. [1. kiad. in: Az Amszterdami Biblia kiadásának háromszázadik évfordulója alkalmából Debrecen[ben] 1985. április 25–27-én megtartott konferencián elhangzott előadások. 1985]
- SOLTÉSZ Erzsébet: Über die Anfänge der ungarischen Buchillustration. = Marginalien, Nr. 107/1987. 2–22, [4]. p.

1988

- Corsten, Severin – Fuchs, Reimar Walter (hrsg.): Der Buchdruck im 15. Jahrhundert: Eine Bibliographie: Teil I: Bibliographie. [Mitarbeiterin aus Ungarn: Soltész, Elisabeth] Stuttgart, Hiersemann, 1988. (Hiersemanns Bibliographisches Handbücher, 7/1) – XIX, 699 p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Magyar várak: Alte ungarische Burgen. Budapest, Kossuth Nyomda, 1988. – [20] p., 17 t.

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

Szent István és kora: Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban 1988. júl. 4.–okt. 29.
[A kiáll. anyagát vál. Wix Györgyné, Kelecsényi Gábor, Soltész Zoltánné.] Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, [1988]. – 18 t. fol.

1989

P. VÁSÁRHELYI Judit: Beszélgetés Soltész Zoltánnéval. = OSZK Híradó, 32. évf. 5–6. sz. 1989. 44–47. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Fitz József, a könyvtörténész. = Könyvtáros, 39. évf. 2. sz. 1989. február. 66–69. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Missale: Kísérőtanulmány az Országos Széchényi Könyvtár Cod. Lat. 221. jelzetű úti misekönyvének hasonmás kiadásához. Budapest, Helikon Kiadó, 1989. – 29 p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Tisztelt Emlékezés! Kedves Kollégák! [Válasz W. Salgó Ágnes laudációjára és köszönet a Széchényi Ferenc emlékérem átvételekor.] = Kis Híradó, 11. évf. 4. sz. 1989. május 17. 11–13. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Zum Problem der literaturwissenschaftlichen Erschließung bei der Katalogisierung der im 15. Jahrhundert gedruckten Werke. In: Altmann, Ursula (red.): Zur Arbeit mit dem Gesamtkatalog der Wiegendrucke: Vorträge der Internationalen Fachtagung vom 26. bis 30. November 1979 in Berlin, Berlin, DSB, 1989. (Beiträge aus der Deutschen Staatsbibliothek, 9) 58–61. p.

1990

SOLTÉSZ, Elisabetha – VELENCZEI, Catharina – W. SALGÓ, Agnes (comp.): Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur: Editiones non Hungarice et extra Hungariam impressae: Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa: Nem magyar nyelvű, külföldi kiadványok. Foreword/előszó: SOLTÉSZ, Erzsébet. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1990, I–III. – LXIV, [4], 3257, [4] p. [Elektronikus kiad.: Régi nyomtatványok tára. 2003]

SOLTÉSZ Zoltánné: A magyar ősnymtatványok. = Magyar Grafika, 34. évf. 1. sz. 1990. 3–6. p.¹⁰¹

SOLTÉSZ, Elisabeth: Le missel du voyage du comte Asmus von Wertheim. = Le Livre Hongrois, 1990. 1–4. sz. 25–26. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Reisemeßbuch des Grafen Asmus von Wertheim. = Bücher aus Ungarn, 1990. 1–4. sz. 25–26. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: The Travel Missal of Count Asmus von Wertheim. = Hungarian Book Review, 1990. 1–4. sz. 25–26. p.

1991

SOLTÉSZ Zoltánné: Von der Wirkung des Buches. Festgabe für Horst Kunze zum 80. Geburtstag. Gewidmet von Schülern und Freunden. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 107. évf. 1–2. sz. 1991. 170–171. p.

1992

SOLTÉSZ Zoltánné: Apponyi Sándor Hungarica-katalógusa tükrében. = OSZK Híradó, 35. évf. 3–4. sz. 1992. 20–22. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Bihari N. András könyvei és peregrinus kortársairól feljegyzett életrajzi adatai. = Irodalomtörténeti Közlemények, 96. évf. 3. sz. 1992. 359–372. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Die Festetics-Bibliothek in Keszthely. = Marginalien, Nr. 128/1992. 52–55. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: In memoriam Klaniczay Tibor. = Irodalomismeret, 3. évf. 2–3. sz. 1992. 83–84. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Ungarische Druckerzeichen im 16. Jahrhundert. = Gutenberg Jahrbuch, 1992. 125–133. p. [2. kiad. (magyarul) in: Kiadói és nyomdászjelvények: Szakirodalmi szöveggyűjtemény I. 2009]

1993

SOLTÉSZ, Erzsébet: Grußworte. In: Nickel, Holger – Gillner, Lothar (red.): Johannes Gutenberg: Regionale Aspekte des Frühen Buchdrucks: Vorträge der Internationalen Konferenz zum 550. Jubiläum der Buchdruckerkunst am 26. und 27. Juni 1990 in Berlin. Berlin, Staatsbibliothek – Wiesbaden, Reichert, 1993. (Beiträge aus der Staatsbibliothek zu Berlin Preußischer Kulturbesitz, 1) 8. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A gyöngyösi ferences könyvtár ősnymtatványainak possessorai. = Magyar Könyvszemle, 109. évf. 2. sz. 129–145. p.

SOLTÉSZ, Elisabeth: Der Hungarica-Sammler Sándor Apponyi im Spiegel seiner bibliographischen Bemerkungen. = Marginalien, Nr. 129/1993. 58–66. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Az ötszáz éves Schedel-krónikáról és magyar vonatkozásairól. = Magyar Könyvszemle, 109. évf. 4. sz. 1993. 460–463. p.

SOLTÉSZ Erzsébet: Régi magyar várak: Alte ungarische Burgen. Budapest, Helikon, 1993. – 76, [3] p.

SOLTÉSZ Zoltánné: A Schedel-krónikáról és magyar vonatkozásairól. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2. évf. 12. sz. 1993. december. 62–69. p. [A Magyar Könyvszemle 109. évf. (1993) 4. számában megjelent cikk bővebb változata.]

SOLTÉSZ, Elisabeth: Über zwei Holzschnitte der Ausburger Thuróczy-Chronik. = Gutenberg Jahrbuch, 1993. 91–96. p.

1994

- SOLTÉSZ Zoltánné: Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteménye és katalógusa. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 3. évf. 3. sz. 1994. március. 51–55. p. [2. kiad. in: Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében. 1995]
- SOLTÉSZ Zoltánné: Friedrich Krause – Rolf Volkmann: Max Joseph Husung. Porträt eines bedeutenden Einbandforschers und Bibliofilen. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 110. évf. 2. sz. 1994. 240–241. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Über einige Besitzer der Ungarnchronik des Johannes Thuróczy. = Gutenberg Jahrbuch, 1994. 87–92. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Viliam Čičaj: Bányavárosi könyvkultúra a XVI–XVIII. században (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmechánya). [rec.] = Magyar Könyvszemle, 110. évf. 2. sz. 1994. 237–239. p.

1995

- SOLTÉSZ Erzsébet: Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteménye és katalógusa. In: W. Salgó Ágnes (szerk.): Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében: Emlékkülés és kiállítás Apponyi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1995. 17–23. p. [1. kiad.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. március]
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Die Einbände eines Buches des Graner Erzbischofs Miklós Oláh und eines slawischen Druckes des Primus Truber. = Gutenberg Jahrbuch, 1995. 240–246. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Ojtozi Eszter: A Debreceni Egyetemi Könyvtár 1651–1699 közötti külföldi könyvei és possessoraik. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 111. évf. 4. sz. 1995. 464–465. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Révay Mártonné Esterházy Zsófia Isocrates-kötetének kötése és későbbi possessorai. = Magyar Könyvszemle, 111. évf. 2. sz. 1995. 131–141. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Száz éve jelent meg az Országos Széchényi Könyvtár első ősnymtatvány-katalógusa. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 4. évf. 9. sz. 1995. szeptember. 37–41. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné. Valentin Geyßer nürnbergi nyomdász 1552-ben kiadott magyar vonatkozású egyleveles krónikája. = Magyar Könyvszemle, 111. évf. 1. sz. 1995. 15–24. p.

1996

- SOLTÉSZ, Elisabeth: Die Kirchenprovinzbibliothek in Eger. = Marginalien, Nr. 144/1996. 4. sz. 24–28. p.
- SOLTÉSZ Zoltánné: Neves possessorok újabban felismert kötetei [I]. = Magyar Könyvszemle, 112. évf. 4. sz. 1996. 451–460. p.
- SOLTÉSZ, Elisabeth: Spätgotische Einbände des Benediktinerklosters Liesborn. = Gutenberg Jahrbuch, 1996. 255–266. p.

BIBOR MÁTÉ JÁNOS

1997

SOLTÉSZ Zoltánné: Egy 1580. évi Augustana Confessio-kiadás reneszánsz kötése és possessorai. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1991–1993. 349–364. p. [megj.: 1997]

SOLTÉSZ, Elisabeth: Gotische Blindstempleinbände des Klosterbuchbinderei Böddecken in der Széchényi Nationalbibliothek zu Budapest. = Gutenberg Jahrbuch, 1997. 298–302. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Neves possessorok újabban felismert kötetei II. = Magyar Könyvszemle, 113. évf. 3. sz. 1997. 266–281. p.

SOLTÉSZ Zoltánné: Ojtozi Eszter: A Debreceni Egyetemi Könyvtár 1601–1650 közötti külföldi nyomtatványai és possessoraik. [rec.] = Magyar Könyvszemle, 113. évf. 1. sz. 1997. 117–119. p.

†

1998

SOLTÉSZ Zoltánné: A magyarországi könyvdíszítés a 15–17. században. = Iskolakultúra, 8. évf. 1. sz. 1998. 63–69. p.

2000

SOLTÉSZ Zoltánné: Spes és Fides feliratú allegorikus nőalakokkal díszített könyvkötések az Országos Széchényi Könyvtárban. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1994–1998. 405–412. p. [megj.: 2000]

2003

Régi nyomtatványok tára: Apponyi: Hungarica – Antiqua-katalógus – Régi Magyar Könyvtár III. [elektronikus kiad.] Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Arcanum, 2003. [A CD-ROM tartalma többek között a Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur. 1990]

2004

V. ECSÉDY Judit: A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473–1600. Budapest, Balassi Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2004. (Hungaria typographica, 1)
– SOLTÉSZ Zoltánné: A grafika és a könyv kapcsolatának kialakulása. 17–19. p.
– SOLTÉSZ Zoltánné: A grafika és a könyvnyomtatás elterjedése Magyarországon. 19–27. p.

[1. kiad.: A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században. 1961. 11–28. p.]

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

2007

SOLTÉSZ Zoltánné (bev., képmagy.): Mátyás-Graduale. Előszó Monok István. Szöveg-gond., utószó Földesi Ferenc. Budapest, Kossuth Kiadó – Országos Széchényi Könyv-tár, 2007. – 201, [3] p. [hangzó CD melléklettel] [1. kiad.: 1980]

2009

SOLTÉSZ Erzsébet: 16. századi magyar nyomdászjelvények. In: Simon Melinda (szerk.): Kiadói és nyomdászjelvények: Szakirodalmi szöveggyűjtemény I. Szeged, SZEK Ju-hász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2009. (Habent sua fata libelli, 5) 159–169. p. [1. kiad. (németül): Gutenberg Jahrbuch, 1992]

2015

SOLTÉSZ Zoltánné (bev., vál.): Régi magyar várak. [S. l.], [s. n.], [2015]. – 16 p., [18] fol., [18] t. fol. [minikönyv]¹⁰²

Megjelenésre vár:

„Soltész Zoltánné, OSzK, Régi Nyomtatványok Tárának vezetője.” [Az OSZK Ibrahim Műteferrika-nyomtatványairól.] Gépirat indigómásolata [1978 után] 1 fol.¹⁰³

SOLTÉSZ Zoltánné: Könyvnyomtatás 1470–1541 között. Szignált gépirat, részben kézira-tos javításokkal, [1983. július 22. előtt] 7 fol.¹⁰⁴

SOLTÉSZ Zoltánné: A könyv díszítése 1541–1630 között. Szignált gépirat, részben kézira-tos javításokkal, [1983. július 22. előtt] 45 fol.¹⁰⁵

SOLTÉSZ Zoltánné: „Antikva-katalógus előadásom. 1991. V. 30.” Gépirat, javításokkal és kiegészítésekkel, 11 fol.¹⁰⁶

SOLTÉSZ Zoltánné: Luther és Melanchton portréival díszített kötések az Országos Szé-chényi Könyvtárban. Gépirat autográf javításokkal és kiegészítésekkel, ceruzalevonat-illusztrációk [1996/1997] 35+1+45 fol.¹⁰⁷

Lappang:

SOLTÉSZ, Elisabeth: Bücher des Kaisers Matthias II. und des Luxemburger Statthalters Pe-ter Ernst Mansfeld in der Széchényi Nationalbibliothek zu Budapest. [Gépirat, 1997]¹⁰⁸

Jegyzetek

1. [BIBOR Máté – FODOR János]: Soltész Zoltánné Juhász Erzsébetre emlékeztünk. 2017. ok-tóber 19. Forrás: <https://elte-lis.blogspot.hu/2017/10/soltesz-zoltanne-juhasz-erzsebetre.html>. [2018. január 31.]

2. BIBOR Máté János: „nem kartoték-adat”. Soltész Zoltánné hagyatéka az ELTE BTK KITI Könyvtárában. = Könyvtári Figyelő, 61. évf. 3. sz. 2018. 402–416. p.
3. Hálás vagyok Berlász Piroskának és W. Salgó Ágnesnek, amiért a velük folytatott beszélgetések és levelezés során számos – számomra – homályos folt tisztázásában segítettek. A családi ügyekkel kapcsolatban többnyire Berlász Piroska igazított el, a könyvtári és egyéb szakmai kérdések nagy részét W. Salgó Ágnes válaszolta meg. Mindkettőjüknek nagyon köszönöm. Nem hallgathatom el ugyanakkor, hogy – elsősorban a szóba jöhető irat- és levéltári anyag óriási mennyisége és részbeni feldolgozatlansága miatt – a kutatás nem tekinthető lezártnak. Bár az életrajzban lényeges változás nem várható, a későbbiekben sok apró részlettel gazdagodhat, és valószínűleg a műjegyzék is bővül majd.
4. Születési anyakönyvi kivonat. Kiállítva: 1932. szeptember 19. 1r. (ELTE BTK KITI Könyvtára, jelzet nélkül)
5. Berlász Piroska szíves közlései.
6. Budapest székesfővárosi községi elemi népiskolai értesítő. [VI. ker., Váci út 21. sz.] Kiállítva: 1927. június 27., lezárva: 1931. június 16. 3, 13–19. p. (KITI Kt., j. n.)
7. GHYMES Béla (kiad.): A Budapest székesfővárosi V. ker. községi Ráskai Lea leánygimnázium (IV.–VIII. oszt. leánylíceum) XX. értesítője az 1937/38. iskolai évről az iskola fennállásának 20. évében. Budapest, Madách ny., 1938. 31–33. p.
8. GHYMES Béla (kiad.): A Budapest székesfővárosi V. kerületi községi Ráskai Lea leánygimnázium (V.–VIII. oszt. leánylíceum) XXI. évkönyve az 1938/39. iskolai évről az iskola fennállásának XXI. évében. Budapest, Kellner ny., 1939. 15–16, 18, 20, 29, 34. p.
9. Tanulmányi Értesítő. Kiállítva: 1933. szeptember 15., lezárva: 1939. május 15. 1–13. p. (KITI Kt., j. n.)
10. Leánylíceumi érettségi bizonyítvány. Kiállítva: 1939. június 3. 1r. (KITI Kt., j. n.)
11. Curriculum vitae. Szignált, autográf kézirat. 1949. december 29. 1r. (KITI Kt., j. n.)
12. W. SALGÓ Ágnes: „Aurum probatur flamma, fortes homines calamitatibus”: Emlékek Soltész Zoltánról. Számítógépes print. 2017. október 11. 1r. (KITI Kt., j. n.)
13. [Felmondás tudomásul vétele] Csonka János Gépgyára. Kiállítva: 1940. március 30. 1r; [Illetmény-megállapítás] Pénzintézeti Központ. Kiállítva: 1941. március 28. 1r; [Adatkimutatás] Magánalkalmazottak Biztosító Intézete. Kiállítva: 1944. március 3. 1r; [Az Országos Társadalombiztosító Intézet igazolása] Kiállítva: 1950. április 27. 1r–v; [A Pénzintézeti Központ igazolása] Kiállítva: 1950. április 27. 1r. (Mindegyik a KITI Kt.-ban, j. n.)
14. [Felmondás tudomásul vétele] Csonka János Gépgyára. 1940. március 30. i. m.; [Adatkimutatás] Magánalkalmazottak Biztosító Intézete. 1944. március 3. i. m. utólag, 1950. április 27-én rájegyezve a lakcím; [Az Országos Társadalombiztosító Intézet igazolása] 1950. április 27. i. m.
15. Berlász Piroska szíves közlése.
16. Társadalombiztosítási Igazgatóság [...] 3. sz. határozat öregségi nyugdíj megállapításáról. Kiállítva: 1990. január 20. 1r; [Fülöp Géza köszönőlevele az 1995. őszi félévben végzett oktatómunka tárgyában.] Szignált gépirat fénymásolata. 1995. december 13. 1r. (Mindkettő a KITI Kt.-ban, j. n.)
17. [Adatkimutatás] Magánalkalmazottak Biztosító Intézete. 1944. március 3. i. m. utólag, 1950. április 27-én rájegyezve a kilépés dátuma.

VÁZLATOK EGY PÁLYAKÉPHEZ. SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ JUHÁSZ ERZSÉBET (1921–1997)

18. Kérdőív. [Soltész Zoltánné] Írógéppel kitöltve, a dátum és az aláírás autográf, 1950. szeptember 15. 1r; [Soltész Zoltánné] munkakönyve. Kiállítva: 1951. február 21. 11. p. (Mindkettő a KITI Kt.-ban, j. n.)
19. Soltész Zoltán katonai pályafutásának adataiért ezúton mondok köszönetet Dr. Bonhardt Attila ezredesnek, a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár és Irattár igazgatójának.
20. Életrajz. [Soltész Zoltán sajátkezű kézírata, 1951] 1r. (HM HIM Központi Irattár, Ti.Ogy. 36573)
21. Kérdő-ív az 5000/1946. M.E. rendelet [B-lista] végrehajtáshoz. [Soltész Zoltán által saját kezűleg kitöltve: 1947. július 16.] (HM HIM Központi Irattár, Ti.Ogy. 36573)
22. [Soltész Zoltán tiszti személyi nyilvántartólapja] (HM HIM Központi Irattár, Ti.Ogy. 36573)
23. [Soltész Zoltán:] Életrajz. i. m. 1r; [Soltész Zoltán tiszti személyi nyilvántartólapja] i. m.; Kérdő-ív. [Soltész Zoltán] i. m.
24. [Soltész Zoltán tiszti személyi nyilvántartólapja] i. m.
25. Föltehetően azonos a diósgyőri kohászat 1941 októbere és 1944 júniusa közötti igazgatójával. – Vö.: BOROS Árpád: A diósgyőri acélgyártás és energiaellátás története 1770–2006. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárért Alapítvány, 2007. (Tanulmányok Diósgyőr történetéhez, 18) 359. p.
26. Házasság-levél. Kiállítva: 1944. július 13. 1r. (KITI Kt., j. n.)
27. Kérdőív. [Soltész Zoltánné] i. m. 1v. – Arra a kérdésre, hogy „A háborús eseményekkel kapcsolatban elhagytá-e lakóhelyét [...]?” Soltész Zoltánné *nemmel* válaszolt.
28. Curriculum vitae. i. m. 1r.
29. Kérdő-ív. [Soltész Zoltán] i. m.
30. [Soltész Zoltán:] Életrajz. i. m. 1v.
31. [Soltész Zoltán:] Életrajz. i. m. 1r.
32. Kérdőív. [Soltész Zoltánné] i. m. 1r.
33. [Soltész Zoltán:] Életrajz. i. m. 1v.
34. [Soltész Zoltán:] Életrajz. i. m. 1v.
35. Felülvizsgálati lap. [Soltész Zoltán] Kiállítva: 1958. január 2., kiegészítve: 1958. január 14. (HM HIM Központi Irattár, Ti.Ogy. 36573)
36. [Soltész Zoltán gyászjelentése.] 1987. február 11. után. (KITI Kt., j. n.)
37. Oklevél. [Soltész Zoltán diplomája] Kiállítva: 1962. július 31. (KITI Kt., j. n.)
38. Leckeigazolvány. Kiállítva: 1945. október 27. 3–35 p.; Leckekönyv. Kiállítva: 1949. október 27. 2–4. p. (Mindkettő a KITI Kt.-ban, j. n.)
39. Alapvizsgálati értesítő [általános régészetből]. Kiállítva: 1950. szeptember 26. 1r. (KITI Kt., j. n.)
40. Kiegészítő érettségi bizonyítvány [latin nyelvből]. Kiállítva: 1950. június 23. 1r. (KITI Kt., j. n.)
41. Végbizonyítvány (absolutorium). [PPTE/ELTE] Kiállítva: 1958. március 29. 1r. (KITI Kt., j. n.)
42. Oklevél. [Juhász Erzsébet doktori oklevele] Kiállítva: 1958. december 20. 1r. (KITI Kt., j. n.)
43. SOLTÉSZ Zoltánné: A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században: Doktori disszertáció. [Gépirat indigómásolata, 1958] 175 p. (ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, jelzete: Kd 782) – 23–67. és 105–117. p.-ként a megfelelő helyre a következő különlenyomatokat kötötték be: Uő.: A sárvár-újszigeti nyomda könyvdíszei. [Budapest], Akadémiai Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 1955. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai, 33); Uő.: A XVI. századi kolozsvári könyvdíszek. = Művészettörténeti Értesítő, 6. évf. 2–3. sz. 1957.

- 141–160. p.; SOLTÉSZ, E.[lisabeth]: Beiträge zur Geschichte des ungarischen und wiener Holzschnittes im XVI. Jahrhundert: Der tyrnauer Buchschmuck des XVI. Jahrhunderts. = Acta Historiae Artium, 5. évf. 1958. 157–169. p.
44. SOLTÉSZ Zoltánné: Fitz József. = A Könyvtáros, 13. évf. 6. sz. 1963. június. 335–336. p.; Uő.: Fitz József, a könyvtörténész. = Könyvtáros, 39. évf. 2. sz. 1989. február. 67–69. p.
45. Például: Soltész Zoltánné levele Fitz Józsefnek. Budapest, 1958. november 19. [Autográf aláírású gépirat] 1r. (OSZK Kézirattár, Fond 45/1045/1)
46. Például: Soltész Zoltánné képeslapja Fitz Józsefnek. Berlin, 1959. augusztus 12. [Autográf kézirat] 1r. (OSZK Kézirattár, Fond 45/1045/2)
47. Például: Fitz József levele Soltész Zoltánnénak. [Budapest?], 1958. december 2. [Autográf kézirat] 1r. (KITI Kt., j. n.)
48. Soltész Zoltánné levele Fitz Józsefnek. i. m. 1r.
49. FITZ József: A magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története II.: A reformáció korában. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967. 280. p.
50. W. SALGÓ Ágnes: Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet (1921–1997) = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1994–1998 [megj.: 2000], 51–53. p.
51. Magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem Rectori Hivatala: [Díjnokká fogadás és szolgáltatételre rendelés]. Kiállítva: Pécs, 1944. október 10. 1r. (KITI Kt., j. n.)
52. Curriculum vitae. i. m. 1r.
53. POGÁNY György: Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban 1945–46-ban. 1. rész. = Könyvtári Figyelő, 25. (61.) évf. 3. sz. 2015. 339–353. p. Hivatkozott rész: 346. p.
54. POGÁNY György: Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban 1945–46-ban. 2. rész. = Könyvtári Figyelő, 25. (61.) évf. 4. sz. 2015. 517–532. p. Hivatkozott rész: 517. p.
55. Curriculum vitae. i. m. 1r.
56. A magyar királyi vallás és közoktatásügyi minisztertől: [Kinevezés az OSZK-ba] Kiállítva: 1945. augusztus 13. 2r. (KITI Kt., j. n.)
57. A Magyar Nemzeti Múzeum ügyvezető alelnökétől: [Fizetési osztály fokozatába történt rangsorolás „jóváhagyólag tudomásul” vétele] Kiállítva: 1946. április 20. 1v. (KITI Kt., j. n.)
58. [Berendelés szolgálattételre a VKM VI. főosztályára] Másolat, 1948. március 17. 1r. (KITI Kt., j. n.)
59. [Visszarendelés az OSZK-ba.] Kiállítva: 1949. március 18. 1r. (KITI Kt., j. n.)
60. Curriculum vitae. i. m. 1r.
61. POGÁNY György: Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás. 1. rész. i. m. 352. p.
62. POPRÁDY Géza: Búcsú Dr. Soltész Zoltánnétól (1921–1997) = OSZK Híradó, 40. évf. 9–10. sz. 1997. 2–3. p.; Ugyanez: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 6. évf. 11. sz. 1997. november. 52–53. p.; W. SALGÓ Ágnes: Az első Széchényi-emlékérem. = Könyvtáros, 39. évf. 7. sz. 1989. július. 430–431. p.; Uő.: Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet (1921–1997) = Magyar Könyvszemle, 113. évf. 4. sz. 463–464. p.; Uő. azonos címen, de részben eltérő tartalommal: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1994–1998. i. m.; Uő.: „Aurum probatur flamma, fortes homines calamitatibus” i. m.

63. SOLTÉSZ Zoltánné: Tisztelt Emlékkülés! Kedves Kollégák! [Válasz W. Salgó Ágnes laudációjára és köszönet a Széchényi Ferenc emlékérem átvételékor.] = Kis Híradó, 11. évf. 4. sz. 1989. május 17. 11–13. p.
64. „A hét embere” (A Kossuth Rádióban május 29-én elhangzott riport) [Soltész Zoltánné és Rapcsányi László beszélgetésének szövege.] OSZK Híradó, 25. évf. 5–6. sz. 1982. 103–105. p.; Az első magyar vers hazaérkezése (Elhangzott a Kossuth Rádió „Kilátó” c. műsorában június 9-én) [Soltész Zoltánné és Sediánszky János, ill. Villangó István beszélgetésének szövege.] Uo. 105–106. p.; P. VÁSÁRHELYI Judit: Beszélgetés Soltész Zoltánnéval. = OSZK Híradó, 32. évf. 5–6. sz. 1989. 44–47. p.
65. SOLTÉSZ Zoltánné: Tisztelt Emlékkülés! Kedves Kollégák! i. m. 12–13. p. – Még egyvalakiről írt rendkívüli tisztelettel, Kövendi Dénesről (ugyanitt, 13. p.).
66. W. SALGÓ Ágnes: Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, i. m. 51–52. p.
67. SOLTÉSZ Zoltánné: „Antikva-katalógus előadásom. 1991. V. 30.” Gépirat, javításokkal és kiegészítésekkel. 11 fol. (KITI Kt., j. n.)
68. P. VÁSÁRHELYI Judit: Beszélgetés Soltész Zoltánnéval. i. m.
69. A publikációk jegyzékét lásd a Függelékben. (A szövegben megadott évszámok megkönnyítik a keresést.)
70. Vö.: POGÁNY György: Soltész Zoltánné és a hasonmás kiadások = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11. évf. 9. sz. 2002. szeptember. 49–58. p.
71. SOLTÉSZ Zoltánné: Könyvnyomatás 1470–1541 között. Szignált gépirat, részben kéziratos javításokkal [1983. július 22. előtt] 7 fol.; Uő.: A könyv díszítése 1541–1630 között. Szignált gépirat, részben kéziratos javításokkal, [1983. július 22. előtt] 45 fol. (Mindkettő: MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, MKCS-C-I-199) – Nagyon köszönöm Gulyás Borbála és Miko Árpád segítségét.
72. 1920 óta Csehszlovákia, ill. Szlovákia: Martin (1950-ig Turčiansky Svätý Martin)
73. „A hét embere” i. m.
74. W. SALGÓ Ágnes: „Aurum probatur flamma, fortes homines calamitatibus” i. m. 3–5. p.
75. Az idézett ímél 2017. október 10-én érkezett.
76. Az idézett ímél 2017. október 12-én érkezett.
77. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1970–1971. 4. p. [megj.: 1973]
78. 1995 őszén, másodéves diákként (Fülöp tanár úr fölszólítására és Soltész Zoltánné engedélyével) magam csak vendéghallgatóként járhattam ezekre a kéthetenkénti duplaórákra. Már az első alkalommal is feltűnő volt az a – csak Fülöp Gézáéhoz fogható – méltóság és elegancia, ahogy a tanárnő a terembe lépett (sőt, valósággal bevonult), és ami a lényéből áradt. Nem tartozott az igazán jó előadók közé, de minden szava mögött érezni lehetett az óriási szaktudást, és sokat lehetett tanulni tőle. (A jó kérdéseket hamiskás félmosollyal jutalmazta, és néha megcsillantotta fanyar humorát is.) Szakmai alázata lenyűgöző volt: például megírt, legépelte, kézzel végigjavított előadásszöveggel érkezett akkor is, amikor később csak egyedül vagy néhányad magammal jártam az órájára. Rendszerint számos fényképet és több hasonmás kiadást hozott magával, és azokkal szemléltette mondandóját, de olykor a tanszéki könyvtár állományát is igénybe vette. És még arra is hajlandó volt, hogy külön is foglalkozzon velem, és segítsen a zirci műemlékkönyvtár ősnymtatványairól írott ösztöndíj-pályázati és szemináriumi dolgozataim elkészítésében.

79. Ezúton is hálásan köszönöm az ELTE Egyetemi Levéltár dolgozóinak (különösen Varga Júliának) segítségét.
80. ELTE Levéltár 8/b, a BTK iratai, Dékáni Hivatal iktatott iratai 1991/1965; Uo. 1992/474; Uo. 1994/17; Uo. 1994/136.
81. Soltész Zoltánné „Könyvművészet a 15–17. században” című előadásainak témája. Gépirat fénymásolata, autográf kiegészítéssel, [1993, revideálva 1995] 2 fol.; Irodalom Soltész Zoltánné „Könyvművészet a 15–17. században” című előadásaihoz. Javított és kiegészített gépirat fénymásolata, [1993, revideálva 1995] 3 fol.; [„Könyvművészet a 15–17. században”] Tételek. Gépirat, autográf javításokkal és kiegészítésekkel, [1993, revideálva 1995] 6 fol.; Könyvművészet a 15–17. században. I. előadás. Gépirat, autográf javításokkal és kiegészítésekkel, [1993, revideálva 1995] 22 fol.; Könyvművészet a 15–17. században. 2. előadás. Gépirat, autográf javításokkal és kiegészítésekkel, [1993, revideálva 1995] 19 fol.; Könyvművészet a 15–17. században. 3. előadás. Gépirat, autográf javításokkal és kiegészítésekkel, [1993, revideálva 1995] 1–7, 7a, 8–18, 18a fol.; Könyvművészet IV. előadás. [A-változat] Gépirat indigómásolata, autográf javításokkal és kiegészítésekkel, [1993] 18 fol.; Könyvművészet 4. előadás. [B-változat] Gépirat, autográf javításokkal és kiegészítésekkel, [1995?] 15 fol.; Könyvművészet. 5. előadás. [A-változat] Gépirat indigómásolata, autográf javításokkal és kiegészítésekkel, [1993] 20 fol.; Könyvművészet 5. előadás. [B-változat] Gépirat, autográf javításokkal és kiegészítésekkel, [1995?] 16 fol.; Soltész Zoltánné kéri az október 10-i, keddi előadására az alábbi könyvek kikészítését. [Autográf aláírású gépirat] 1995. október 5. 1 fol.; [1. boríték: A 2. előadás képanyaga (?)] 19 db fénykép-reprodukció, ill. fénymásolat, autográf jegyzetekkel; [2. boríték: A 3. előadás képanyaga (?)] 32 db fénykép-reprodukció, ill. fénymásolat, autográf jegyzetekkel; [3.] boríték: Könyvművészet 4. előadás [képanyaga] 31 db fénymásolat, eredeti borítékban, autográf jegyzetekkel; [4.] boríték: 5. előadás képanyaga. 31 db fénymásolat, eredeti borítékban, autográf jegyzetekkel. (Mindegyik a KITI Kt.-ban, j. n.)
82. Soltész Zoltánné: Antikvák, vetusztisszimák. Tematika. Gépirat indigómásolata, [1995. február 14. vagy előtte] 1 fol.; Uő.: Antikvák, vetusztisszimák. Irodalom. Gépirat indigómásolata, javításokkal, [1995. február 14. vagy előtte] 5 fol.; Antikvák, vetustissimák. 1. előadás. Gépirat, autográf javításokkal, [1995. február 14. vagy előtte] 1–9, 9a, 10–19 fol. [= 21 p.]; Antikvák, vetustissimák. 2. előadás. Gépirat indigómásolata, autográf javításokkal, [1995. február 28. vagy előtte] 14 fol.; Antikvák, vetusztisszimák. 3. előadás. Gépirat, autográf javításokkal, [1995. március 14. vagy előtte] 1–13, 13a, 14–15 fol.; Antikvák, vetusztisszimák. 5. előadás. Gépirat indigómásolata, autográf javításokkal, [1995. május 9. vagy előtte] 20 fol.; 16. század. Antikvák, vetustissimák. 6. előadás. [1. rész 1. fele] Gépirat, autográf javításokkal, [1995. május 16. vagy előtte] 5 fol.; Antikvák, vetustissimák. 6. előadás. [1. rész 2. felének háttéranyaga?] Gépirat, autográf javításokkal és kiegészítésekkel, [1995. május 16. vagy előtte, 16 fol. [= 22 p.]; [Antikvák, vetusztisszimák. 6. előadás] 16. századi könyvkiadás. 2. rész. Gépirat indigómásolata, autográf javításokkal, [1995. május 16. vagy előtte] 15+2 fol. [= 18 p.] (Mindegyik a KITI Kt.-ban, j. n.)
83. [Fülöp Géza köszönőlevele az 1995. őszi félévben végzett oktatómunka tárgyában]. i. m.
84. [Soltész Zoltánné válaszlevele Fülöp Gézának] Gépirat indigómásolata, 1996. január 7. 1r. (KITI Kt., j. n.)

85. Nyitott Napok '96 [a tavaszi félév programja, a Könyvtártudományi – Informatikai Tanszék honlapjáról nyomtatva], 1r. (KITI Kt., j. n.) – Soltész Zoltánnénak a jobb felső sarokban olvasható, autográf jegyzete arra hívja föl a figyelmet, hogy a számítógépes print „Internet közlés”. (KITI Kt., j. n.)
86. W. SALGÓ Ágnes: Soltész Zoltánné dr. Juhász Erzsébet = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, i. m. 53. p.
87. Az OSZK mb. főigazgatójának a temetésen elhangzott beszédét lásd: POPRÁDY Géza: Búcsú Dr. Soltész Zoltánnétól. i. m.
88. P. VÁSÁRHELYI Judit: Beszélgetés Soltész Zoltánnéval. i. m. 47. p.
89. Ezúton is köszönöm Berlász Piroskának, hogy Soltész Zoltánné saját, írógéppel készített jegyzékének fénymásolatát rendelkezésemre bocsátotta, és ezzel megkönnyítette a most közölt, átdolgozott, javított, bővített lista elkészítését. Hálás vagyok az ELTE EKSZ könyvtárosainak (különösen Patkósné Tóth Zsuzsának) és az OSZK könyvtárosainak (különösen Tóth Bélának) segítségéért is. Sajnos a jegyzék valószínűleg az ő segítségük dacára sem teljes. A listát 2018. január 31-ig frissítettem. Javításokat és kiegészítéseket a bibormate@gmail.com címre várok.
90. A szerző neve azért szerepel minden esetben a publikációban megadott módon, mert – bár legtöbbször Soltész Zoltánné alakban fordul elő – használata nem volt egységes még az egyes nyelveken belül sem.
91. A jegyzékben különlenyomatok csak akkor szerepelnek, ha külön kiadványként, saját lapszámozással jelentek meg.
92. Könyvek és periodikák megjelenésének *csak külső forrásból* ismert csúszását a bibliográfia nem veszi figyelembe. Egyes esetekben azonban – és ilyen az OSZK Évkönyve is – a kiadványban is feltüntették a tényleges kiadási évet. Ilyenkor a dokumentum ennek a dátumnak megfelelően került besorolásra.
93. Feltételezhető, de egyelőre nem bizonyos, hogy az 56–66. lapon olvasható, szignálatlan tételleírások szerzője is Soltész Zoltánné.
94. Feltételezhető, hogy a szignálatlan szöveg társszerzője Borsa Gedeon.
95. Soltész Zoltánné és Sediánszky János, ill. Villangó István beszélgetésének szövege.
96. Soltész Zoltánné és Rapcsányi László beszélgetésének szövege.
97. Soltész Zoltánné ebben az írásában Csapodi Csaba recenziójára (Magyar Könyvszemle, 97. évf. 3. sz. 1981. 253–255. p.) reflektál.
98. A tételleírás szignálatlan, így nem biztos, hogy Soltész Zoltánné írta.
99. Témája alapján lehetséges, hogy a tételleírás szignója téves – É. St. [Éva Straub] helyett –, így nem biztos, hogy Soltész Zoltánné írta.
100. A tételleírás szignálatlan, így nem biztos, hogy Soltész Zoltánné írta.
101. A Nemzetközi Bibliofil Társaság kongresszusán elhangzott előadás (Bp., 1989. szeptember 26.) szövege. Valószínűleg kiadatlan német változata: [SOLTÉSZ, Elisabeth:] Die ungarischen Wiegendrucke. Gépirat, javításokkal és kiegészítésekkel [1989] 12 fol. (KITI Kt., j. n.)
102. Mivel ezt a kiadványt nem sikerült kézbe vennem, ez a leírás nem autopszia alapján készült.
103. A pontokba szedett mondanivaló miatt föltételezhető, hogy egy eddig azonosítatlan riport kérdéseire adott válaszok sora, vagy azok vázlata. (KITI Kt., j. n.)

104. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, MKCS-C-I-199. A következő tételével közös, eredeti dosszién – *nem* Soltész Zoltánné kézírásával – szereplő dátum: 1983. júl. 22.
105. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, MKCS-C-I-199. Az előző tételével közös, eredeti dosszién – *nem* Soltész Zoltánné kézírásával – szereplő dátum: 1983. júl. 22.
106. KITI Kt., j. n.
107. A KITI Kt. jelzet nélküli példánya egy olyan, kézzel javított gépiratos verzió, amelyben már végrehajtották az OSZK Kézirattárában található, szintén írógéppel készített példányban (Analekta 12473) olvasható kéziratok javításokat és kiegészítéseket. A mindkét példányban 35 fol. szöveghez tartozik a csak az OSZK-ban meglévő ceruzalevonat-gyűjtemény (45 fol.) és Berlász Piroska jegyzete (1 fol.).
108. A tanulmányt Soltész Zoltánné a Gutenberg Jahrbuch 1998-as kötetébe adta le közlésre. 1997-ben bekövetkezett halála után azonban művét nem publikálták, és a kéziratot örököseinek kérésére sem küldték vissza. (Berlász Piroska szíves közlése.)

Bibor Máté János 2001-ben szerzett könyvtárosi diplomát az ELTE-n, 2011-ben ugyanitt irodalomtörténetből doktorált. 2003-tól 2014-ig az ELTE Egyetemi Könyvtár régikönyves munkatársa, 2014-től a Könyvtár- és Információtudományi Intézet főállású tanársegéde. Kutatási területei a könyv-, könyvtár- és nyomdászattörténet (elsősorban a középkorra és a kora újkorra vonatkozóan); a zirci apátsági könyvtár története és ősnymtatványai; Gyulaffi Lestár erdélyi emlékiró élete és fennmaradt írásai.

A DIGITÁLIS IRODALMI AKADEÉMIA ELSŐ KÉT ÉVTIZEDE

TÓSZEGI ZSUZSANNA

ELTE BTK KITI, címzetes egyetemi docens

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Húsz éve, 1997 novemberében merült föl a javaslat a Digitális Irodalmi Akadémia (DIA) megalapítására. Tudomásunk szerint a DIA a világon egyedülálló a tekintetben, hogy az akadémiai tagok szerzői jogi védelem alatt álló, teljes életművét teszi közzé az interneten, a nagyközönség számára szabad hozzáférést biztosítva a művekhez. A szerzői jogdíjat a kezdetektől fogva kormányzati támogatásból fedezik.

A DIA szolgáltatás szervezése a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) és a Neumann János Digitális Könyvtár együttműködésében indult 1998 tavaszán; a honlap 2000. május 31-étől vált elérhetővé. 2006-tól a programot teljes egészében a PIM gondozza. 2017 őszén – az újonnan választott egy élő és két posztumusz taggal együtt – a DIA-nak 30 élő, és 58 időközben elhunyt, vagy posztumuszként választott tagja van. A DIA adatbázisban jelenleg 416 000 oldalnyi szöveg férhető hozzá, az éves látogatottsága 650 000–680 000 körül stabilizálódott.

A DIA tanulságai több szempontból is érdekesek: a szövegfeldolgozás folyamán alkalmazott módszerek, a digitalizáláshoz kiválasztott szabványok, a szerzői jogi szabályok értelmezése és alkalmazása, a szolgáltatás összetettsége és sajátosságai – mind-mind érdemes a szakmai figyelemre.

A Digitális Halhatatlanok Társaságától a Digitális Irodalmi Akadémia program létrejöttéig

Az ezeréves államiság méltó megünneplésének szervezésére hozták létre a *Magyar Millenniumi Emlékbizottságot*, amely 1996–2000 között több nagy projektet irányított és számos programot szervezett. Az emlékbizottság elnöki tisztségét – miniszteri biztosi rangban – *Erdődy Gábor*, az ismert történész töltötte be.

A millenniumi programok között szerepelt – többek között – a *Magyar Irodalom Háza*¹ kialakítása (benne a Károlyi-palota 1996–2000 között zajló műemléki rekonstrukciója) és a *Neumann Digitális Könyvtár és Multimédia Központ* létrehozatala.²

A millenniumi programok részét képezték az 1848-as forradalom 150 éves évfordulójára való megemlékezések. Az eseményhez kötődött egy akkor még nagyon újszerűnek számító program, amely a magyar íróknak, költőknek a nemzeti függetlenségi törekvésekben és a polgárosodásban játszott különleges szerepvállalására reflektált. A kulturális tárca kezdeményezte a *Digitális Halhatatlanok Társasága* létrehozását, amelynek

egyik fontos eleme a kortárs írók legjavának életművéből egy ingyenesen elérhető digitalizált szöveggyűjtemény kialakítása.

A Digitális Halhatatlanok program létrejöttében döntő szerepet játszott az akkori művelődési és közoktatási miniszter, *Magyar Bálint*, akit – saját elmondása szerint – a kormányzati pozícióba kerülése óta foglalkoztatott az a gondolat, miként lehet a kulturális tevékenységet, beleértve a minőségi irodalmat támogatni anélkül, hogy ez politikai függőséget alakítana ki. A terv megvalósításának terepéül a Magyar Irodalom Házán belül létrehozott *Kortárs Irodalmi Központ*³ kínálkozott, amelynek céljai között szerepelt az irodalmi élet megélénkülésének elősegítése. Az elgondolás magában foglalta 40–50 kiemelkedő jelentőségű író, költő rendszeres anyagi támogatását. Ez utóbbival kapcsolatban több kérdés is fölmerült: hogyan lehetne egy kvázi „üzleti” viszonyt kialakítani az írókkal? Mit adhatnának ők „cserébe” a támogatásért?

A közoktatást szolgáló *Sulinet program* miatt már nem volt újdonság, hogy vásárolni is lehet digitális tartalmat. Magyar Bálint úgy vélte, a tervezett kortárs irodalmi adatbázis és online szöveggyűjtemény a könyvkiadók számára nem jelent valódi konkurenciát, hiszen tömegek nem fognak számítógépen többszáz oldalas könyveket olvasni (az idő tájt még nem voltak laptopok, és az e-könyv-olvasó készülékek hírből sem voltak ismeretesek). A tervezett program mellett szóló érvek közül kiemelendő: az oktatás számára nagy előnyt jelent, ha az iskolai könyvtárakban hozzá lehet férni a kortárs művekhez, a kutatók előtt pedig egészen új lehetőségek nyílnak meg azáltal, ha a művek szövegében egy program segítségével lehet keresni.

Nagy vita folyt arról, hogyan legyenek az írók kiválasztva? Volt olyan javaslat, amelyik egy, a kiválasztással megbízott bizottság fölállítására irányult; végül azonban egy másik szempont érvényesült: 1998 tavaszán a miniszter bekérte az élő *Kossuth-díjas* és *Babérkoszorús* írók névsorát: ők lettek a Digitális Halhatatlanok program alapító tagjai (1. ábra).⁴ Az inflálódás elkerülése érdekében a havi díj összegét a minimálbér mindenkori alakulásához köthették.

A *Nemzeti Kulturális Alap* (NKA) akkori elnöke, *Török András* teljes erőbedobással a program mellé állt, és sokat tett annak megvalósulása érdekében.⁵ Egy 2009-ben készült interjúban Török András úgy nyilatkozott, hogy az ő ötlete volt a francia Akadémia mintájára létrehozandó újszerű intézmény, amelynek javaslata Magyar Bálintnak első olvasásra megtetszett.⁶

A DIA ALAPÍTÓ TAGJAI

**ÁGH ISTVÁN, BERTÓK LÁSZLÓ, BODOR ÁDÁM, CSÓRI SÁNDOR, DOBOS LÁSZLÓ,
ESTERHÁZY PÉTER, FALUDY GYÖRGY,
FEJES ENDRE, GYURKÓ LÁSZLÓ, GYURKOVICS TIBOR,
HATÁR GYÖZÖ, HUBAY MIKLÓS, JÓKAI ANNA, JUHÁSZ FERENC, KÁNYÁDI SÁNDOR,
KERTÉSZ IMRE, KONRÁD GYÖRGY,
KUCZKA PÉTER, LAKATOS ISTVÁN, LÁSZLÓFFY ALADÁR,
LATOR LÁSZLÓ, LÁZÁR ERVIN, MÉRAY TIBOR, MÉSZÖLY MIKLÓS,
MOLDOVA GYÖRGY, NÁDAS PÉTER, ORBÁN OTTÓ,
PARTI NAGY LAJOS, PETRI GYÖRGY, RÁKOS SÁNDOR,
RAKOVSKY ZSUZSA, SÁNTA FERENC, SOMLYÓ GYÖRGY,
SPIRÓ GYÖRGY, SÜTŐ ANDRÁS, SZABÓ MAGDA, SZAKONYI KÁROLY,
TAKÁTS GYULA, TANDORI DEZSŐ.**

1. ábra: A DIA alapító tagjai

A Digitális Halhatatlanok program megvalósításával a Magyar Irodalom Háza keretében működő *Kortárs Irodalmi Központot* bízták meg, amelynek vezetője – főigazgató-helyettesi rangban – *Magos György* volt. A program megkapta a kellő kormányzati támogatást: 1998. április 6-án az NKA Bizottsága döntést hozott a program finanszírozásáról a 2000. december 31-ig terjedő időszakra vonatkozóan. Az NKA Bizottsága által jóváhagyott előterjesztésben megfogalmazták, hogy a továbbiakban a tagok teljes autonómiát élveznek a tekintetben, hogy – testületi döntés alapján – kit választanak maguk közé új tagnak.⁷

Az NKA-hoz benyújtott pályázat ambiciózus terveket fogalmazott meg arról, hogyan lesz a kortárs irodalom otthona az élénk, programokkal teli Kortárs Irodalmi Központ, hogyan tudják külső források bevonásával támogatni a Digitális Halhatatlanok Társasága tagjainak életmű-kiadásait, a róluk szóló monográfiák megírását, az idegen nyelvű fordítások elkészítését és kiadását. A tervezett feladatok között szerepelt, hogy a Társaság a Magyar Irodalom Háza egyik szakmai tanácsadó testülete lesz, és hozzájárul a Ház sokszínű, színvonalas működtetéséhez.⁸

A Digitális Halhatatlanok alakuló ülése

A Kortárs Irodalmi Központ által az NKA-hoz benyújtott pályázat jóváhagyása után megkezdődtek a tárgyalások a Digitális Halhatatlanok leendő társaságába kerülő írókkal, költőkkel. Az érintettek valamennyien elfogadták a program által kínált feltételeket, és aláírták a digitalizált műveik internetes közzétételére szóló felhasználási szerződést.

Az 1998. június 2-án tartott alakuló ülésre a világ számos országából érkeztek a „halhatatlanok”, akik az ülésen megváltoztatták a program nevét *Digitális Irodalmi Aka-*

démiára (DIA). Ugyanekkor szavazták meg az első öt író posztumusz taggá válását; az örökösikkel sikerült a Magyar Irodalom Házának megállapodnia a digitalizálásról.⁹

A Digitális Irodalmi Akadémia program küldetése

Az 1998 tavaszán bejelentett, a működését 1998 második felében megkezdő DIA küldetése, célja az azóta eltelt két évtizedben lényegében nem változott. Az egész világon egyedülálló projekt nem kevesebbre vállalkozik, mint arra, hogy a kiemelkedő életművet létrehozó kortárs magyar írók és költők teljes életművét feldolgozza, digitalizálja és a forrásértékű szövegeket, továbbá az életmű-bibliográfiákat, a szakirodalmi jegyzékeket és az életrajzokat ingyenesen hozzáférhetővé tegye a nagyközönség számára az interneten keresztül.

A DIA program megvalósítása

A nagyszabású program kivitelezése az alábbi három nagy feladatcsoportba szerveződött:

- irodalmi előkészítés,
- digitalizálás,
- online szolgáltatás.

A DIA Szerkesztőség a nyomtatásban megjelent szövegeket előkészítette a digitalizálásra, majd végig menedzselte a folyamatot. A Neumann-ház – mint együttműködő partner – a szabvány kiválasztásában és a digitalizálást előkészítő intellektuális feladatokban vett részt, illetve 2008-ig ellátta az online szolgáltatással kapcsolatos összes feladatot (ld. alább, a vonatkozó alfejezetben).

Az irodalmi előkészítésről¹⁰

A szöveggondozást, továbbá az életrajzok megírását, a bibliográfiák összeállítását az érintett DIA tagok által választott, a műveiket legalaposabban ismerő szakemberekre (kritikusokra, esztétákra, irodalomtudósokra stb.) bízta.¹¹ A DIA Szerkesztőség a szakértőkkel 1998. szeptember elején kezdte meg a közös munkát: először meghatározták a számítógépes feldolgozás elveit és szempontjait. A cél: a művek minél pontosabb szöveggel, formahűen jelenjenek meg és váljanak elérhetővé. Az irodalmi szakértők vállalták, hogy áttekintik a nyomtatásban megjelent magyar nyelvű művek szövegét, összevetik a különböző kiadásokat (amennyiben vannak ilyenek), kijavítják az esetlegesen előforduló hibákat, vagyis „előállítják” a későbbiekben forrásértékűnek tekinthető szövegeket. A feladat további részében egybevetik a digitalizált változatot az eredeti művel, és – amennyiben megfelel a szigorú kritériumoknak – hitelesítik azt.

A fentiekén túlmenően az irodalmi szakértőket felkérték az életrajzok megírására, a szerzői művek bibliográfiájának összeállítására, továbbá a szerzőkre, illetve a műveikre vonatkozó szakirodalmi források összegyűjtésére.

A DIA Szerkesztőség számára óriási kihívást jelentett a pontos és hiteles adatok, utalások felkutatása, a kortárs irodalom műfaji sokszínűsége és műfajelméleti tisztázatlansága, továbbá a számítógépes feldolgozás igényelte egységesítés. Időről időre fölvetődött az igény a kritikai kiadások iránt, de ezt a feladatot a Szerkesztőség nem vállalhatta magára: sem a kompetenciája nem terjedt ki, sem a teljesítőképessége nem volt elegendő a kritikai kiadások iránt támasztandó követelmények teljesítésére.

A digitalizálás és a DIA program online szolgáltatásai¹²

Az irodalmi művek digitalizálására kiírt nyílt közbeszerzési pályázatot a *Free-Soft Kft.* nyerte el, amellyel a Magyar Irodalom Háza 1998. november végén kötött szerződést. A vállalkozó 1998–2001 között az alábbiakban leírt szabvány és a hozzá tartozó dokumentumtípus definícióban meghatározottak szerint digitalizálta az előkészített szövegeket. 2001-től a DIA Szerkesztőség végzi a digitalizálási tevékenységet. A korrektúrázott szövegek maximális hibahatára 1‰, vagyis szerzői ívenként 4 hiba.

A feldolgozás alapja a művek kötetbe szerkesztett változata. A digitalizálás során minden egyes mű (regény, vers, dráma stb.) egy-egy önálló fájlba került. A művek kötetekben rögzített rendjének pontos leképezése nem volt könnyű feladat (elég csak a verseskötetek tagolására gondolni). Az igényes megjelenítés érdekében a DIA Szerkesztőség kidolgozott egy műfaj-struktúrát, amelynek adekvát elemeit a digitalizálás előtt hozzárendelték minden egyes műhöz.

A DIA program az alábbi szolgáltatásokat nyújtja az interneten:

Egységes elvekre épülő, strukturált szöveggyűjtemény (a művek az első hat évben oktatási, kutatási és magáncélra letölthetők voltak, 2007 óta online olvashatók);

- az alkotók életrajza, továbbá teljességre törekedve a megjelent műveik bibliográfiája és a róluk szóló szakirodalom;
- teljes szövegű adatbázis, melyből a műveket nemcsak metaadataik, de szövegük alapján is vissza lehet keresni;
- tájékozódás a digitalizált könyvek adatai, illetve a művek keletkezésére vonatkozó információk között;
- 2000–2008 között a műveket a műfajuk alapján is lehetett keresni.

A Neumann-ház szerepe a Digitális Irodalmi Akadémia programjában

A kulturális minisztérium javaslatára a DIA program két intézmény együttműködésben valósult meg. A Kortárs Irodalmi Központ feladata volt a digitalizáláshoz szükséges anyagok teljes körű beszerzése, digitalizálásra előkészítése, az adatbázisba kerülő metaadatok meghatározása. A program informatikai alapjait a *Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ* (a Neumann-ház) biztosította, amely a Kortárs Irodalmi Központtal 1998. augusztus 31-én kötött együttműködési megállapodás keretében

kidolgozta, illetve kidolgoztatta a digitalizálási előírásokat, megtervezte, feltöltötte és üzemeltette az online szolgáltatást lehetővé tévő adatbázist és elvégezte a kezelőfelület programozását. A Neumann-ház – minden külön térítés nélkül – a program indulásától részt vett a számítógépes szövegfeldolgozáshoz, illetve a hálózati szolgáltatáshoz kapcsolódó feladatok tervezésében és megvalósításában.

A DIA állománya 2000. május 31-étől érhető el az interneten. Az ünnepélyes megnyitón az akkor 86 éves *Határ Győző* indította el az online szolgáltatást (2. ábra).

2. ábra: *Határ Győző és a Neumann-ház vezetője a Digitális Irodalmi Akadémia átadásán*

Még abban az évben a DIA program befogadó intézménye lett a Neumann-ház: 2000. október 1-től a DIA Szerkesztőség itt folytatta munkáját 2006 végéig. A korábbi intézkedések alapján a DIA titkára a Kortárs Irodalmi Központot vezető mindenkori főigazgató-helyettes volt. Az átszervezés után Magos György a DIA Szerkesztőség vezetője lett, megtartva a DIA titkári pozícióját; e feladatokat 2006. április végéig látta el.

Nemzetközi szabványok alkalmazása a szövegfeldolgozásban és a tartalomszolgáltatásban

A Neumann-ház a megalapítása után kidolgozta a tervezett online szolgáltatások technológiai alapjait: a szövegfeldolgozásban az ISO 8879-1986 számú *SGML (Standard Generalized Markup Language)* szabvány alkalmazása mellett döntött. Akkor már tudni lehetett, hogy az SGML technológia bevezetése hosszú távon is kifizetődő. Az SGML-nek számos „leszármazottja” ismeretes, köztük a HTML és az XML.

Az SGML szabványos szintaktikája lehetővé teszi az ebben a formátumban tárolt dokumentumok írását, formai ellenőrzését, beolvasását. A szabványban a jelölések (tagok) jelentése nincs meghatározva, ez az alkalmazás feladata. Az SGML testre szabásához meg kell határozni a feldolgozandó állomány szintaxisát, vagyis a dokumen-

tumtípus definícióját (*DTD – Document Type Definition*). A Neumann-házban 1998-ban elkészült az irodalmi művek feldolgozására szolgáló DTD, amely az SGML-ben kódolt fájlokból sok különböző megjelenítést tett lehetővé.

Az online elérhető szöveggyűjtemények rekordjait a Neumann-ház az *Oracle Library* integrált könyvtári rendszerben dolgozta föl; ezzel a szoftverrel történt a Digitális Irodalmi Akadémia, a *WebKat.hu*, a *Bibliotheca Hungarica Internetiana* és a többi online szolgáltatásba kerülő rekordok metaadatainak rögzítése.

A szerzői jogok kezelése

Már a DIA gondolatának felmerülésekor megfogalmazódott, hogy a szépirodalmi alkotások internetes közzétételéért a kulturális kormányzat illő jogdíjat fog fizetni. Az érintett alkotókkal a Magyar Irodalom Háza kötötte meg a felhasználási szerződéseket – első ízben az 1998. július 1-től 2000. december 31-ig terjedő időszakra (3. ábra).

3. ábra: A DIA nyitó oldala 2000-ben

A felhasználási szerződés egyik sajátossága, hogy a DIA szolgáltatásban közzétett művek számától, terjedelmétől független. A tagokat egyformán megillető havi díjazás jobban hasonlít az életjáradéki megállapodásokra, de a jogalapja egyértelműen az írói életművek internetes közzétételének engedélyezése.

A DIA első ciklusában a szolgáltatási palettán szerepelt a letöltési opció. A 2007-ben – immár a Petőfi Irodalmi Múzeum által – újra kötött, és az alkotók egész életében érvényes felhasználási szerződésekben a művek letöltési lehetősége (vagyis a másolatkészítés) nem szerepel.

Az irodalmi Nobel-díj hatása

2002. október 10-én a DIA egyik tagja, *Kertész Imre* kapta meg az irodalmi *Nobel-díjat*. Az örömteli hír percekben belül eljutott a Neumann-házba, ahol akkor már az olvasók rendelkezésére állt Kertész Imre addig megjelent összes könyve, köztük a kitüntetett *Sorstalanság* című regény (4. ábra). A várhatóan nagy érdeklődés miatt – szakítva a megszokottakkal – a Nobel-díjas író könyveit néhány hónapig nemcsak a DIA adatbázisából lehetett elérni: a művek kikerültek a Neumann-ház főoldalára.

A Nobel-díj nemcsak az alkotónak és a magyar irodalomnak hozott dicsőséget: a DIA és a Neumann-ház ismertségének és elfogadottságának is nagy szolgálatot tett. A *Magvető Kiadó* csak némi késéssel tudta újra kiadni a *Sorstalanságot*, amelyből aztán 2000 végéig 300 ezer példányt adott el. Ugyanezen idő alatt a frissen kitüntetett író műveit 155 ezren nézték meg a DIA, illetve a Neumann-ház honlapján.¹³

Neumann-ház

• Szolgáltatások • Neumann-dosszié • Dokumentumok • N-teraktív

Tisztelt Látogató!

A Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ (a Neumann-ház) 1997-ben jött létre azzal a céllal, hogy részt vegyen a magyar kulturális örökség digitalizálásában és az Internet segítségével elérhetővé tegye a műveket itthon és külföldön egyaránt.

A 2002. évi Irodalmi Nobel-díjat a *Sorstalanság* című mű szerzője, **Kertész Imre**, a Digitális Irodalmi Akadémia tagja nyerte el. Kertész Imrénél szívóli gratulálunk, kedves Felhasználóinknak pedig jó olvasást kívánunk!

Az olvasás megkönnyítése érdekében Kertész Imre műveit e-könyv, valamint PDF formátumban is lehet tölteni.

- **Kertész Imre: Sorstalanság**
[e-könyv - PDF - online változat]
- **Kertész Imre: Az angol lobogó**
[e-könyv - PDF - online változat]
- **Kertész Imre: Kaddis a meg nem született gyermekért**
[e-könyv - PDF - online változat]
- **Kertész Imre: A kudarc**
[e-könyv - PDF - online változat]
- **Kertész Imre: Jegyzőkönyv**
[e-könyv - PDF - online változat]
- **Kertész Imre: Gáyanapló**
[e-könyv - PDF - online változat]
- **Kertész Imre: A gondolatnyi csend, amíg a kivégzőosztag újratölt**
[e-könyv - PDF - online változat]

2002. november 2-án ünnepeltük **Illyés Gyula** születésének 100. évfordulóját. Életrajza és összegyűjtött versei a Digitális Irodalmi Akadémia honlapján olvashatók. Az ünnepi alkalomból e-könyv formátumban is elkészítettük a költő összegyűjtött verseit.

(Az e-könyvek olvasásához az **Ingyenes** Microsoft Reader 2.0 szoftver telepítése szükséges. E-könyveink asztali PC-n és kézziszámítógépen egyaránt olvashatók.
A PDF formátum olvasásához a szintén **Ingyenes** Adobe Acrobat Reader nevű program szükséges.)

Aki az életrajzi adatokra kíváncsi, vagy keresni akar az Irodalmi művek szövegében, Kertész Imre és 60 író-társa műveit megtalálja a Digitális Irodalmi Akadémia honlapján.

Neumann-ház
Alapítók és támogatóink:
NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA
Nemzeti Kulturális Alapprogram

*4. ábra: Kertész Imre művei – ideiglenesen a Neumann-ház nyitólapján**A DIA program második életciklusa a Petőfi Irodalmi Múzeumban (2007-től napjainkig)*

1998 és 2006 között a DIA működését az NKA-val évente megújított szerződések tették lehetővé –, ez a helyzet önmagában hordozta a bizonytalanságot. A fenntartó minisztérium döntése alapján 2007. január 1-től a DIA ismét a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) szervezeti keretei közé került, és öröndetes módon kilépett az éves finanszírozású programok közül. 2007 óta a DIA a PIM költségvetésében szerepel: a múzeum élethosszig tartó felhasználási szerződéseket köthetett a DIA tagokkal.

Az együttműködés megszűnésével a Neumann-ház átadta a PIM-nek a DIA állományában lévő szövegeket (digitalizált műveket, életrajzokat, bibliográfiákat, a mun-

kában lévő fájlokat a dokumentációkkal együtt stb.), továbbá az adatbázisban tárolt metaadatokat. A szolgáltatás folyamatos fenntartása érdekében a Neumann-ház az új honlap megindításáig biztosította a DIA elérhetőségét.

Az irodalmi akadémia honlapja kétszer is megújult: először 2008 elején, majd 2016 tavaszán. A DIA jelenlegi adatbázisa 2009 vége óta működik. A doménnev is változott: a www.dia.hu foglaltsága miatt a virtuális gyűjtemény korábban a www.irodalmiakademia.hu címen volt elérhető. A DIA védjegyként való bejegyeztetése és az ezen a néven működő honlapszolgáltatás sajátosságai miatt 2008-ban sikerült a szolgáltatás számára a www.dia.hu doménnevet megkapni. A DIA tartalma a PIMMédia gyűjteményében föllelhető hanganyagokkal, fényképekkel stb. gyarapodott, de a DIA révén a múzeum is gazdagodott értékes irat- és képanyagokkal, műtárgyakkal.

Az új adatbázis és a honlap kidolgozását a DIA költségvetési keretének terhére finanszírozták 2008-ban. Az SGML formátumú fájlokat XHTML formátumúra konvertálták (5. ábra). A 2008-as adatbázis filozófiája lényegében nem tért el a korábbtól, vagyis a könyvfeldolgozás koncepciójától; az utóbbi években azonban már közelít a mű alapú megjelenítés irányába.

A fák és a vénék

1

Megvénültek, akár az őszi fák,
s nincs egy levélnyi remény
a tavaszra.

Indulnának, de az őszi fény
padon marasztja.

```
</div>
```

```
<div class="mu vers" dia-ID="Kanyadi_Sandor-Valaki_jar_a_fak_hegyen-kanyadi00039" dia-cim="A fák és a vénék" dia-linktipus="INLINE" dia-mufaj="VERS" dia-sgml="kanyadi00039" dia-tipus="MU" dia-titleno="97">
<a name="Kanyadi_Sandor-Valaki_jar_a_fak_hegyen-kanyadi00039" shape="rect"></a><div class="cim">A fák és a vénék</div>
<div dia-ID="Kanyadi_Sandor-Valaki_jar_a_fak_hegyen-00400">
<a name="Kanyadi_Sandor-Valaki_jar_a_fak_hegyen-00400" shape="rect"></a><div class="cim">1</div>
<div class="versszak">
<div class="sor">Megvénültek, akár az őszi fák,</div>
<div class="sor">s nincs egy levélnyi remény</div>
<div class="sor">a tavaszra.</div>
<div class="sor">Indulnának, de az őszi fény</div>
<div class="sor">padon marasztja.</div>
</div>
```

5. ábra: Egy Kányádi-vers részlete a honlapon megjelenítve és XHTML-ben

A DIA oldalai iránt állandósulni látszik egy tisztes érdeklődés: napi átlagban 1800-an kattintanak rá a honlapra. A szolgáltatás indulásakor éves átlagban 500 ezer belépést regisztráltak, a látogatók éves átlagszáma az utóbbi időkben 650–680 ezer körül jár.

Az utóbbi években a honlap számos új elemmel gazdagodott: olvashatók új hírek a DIA tagokról, a *Napi idézet* minden napra új olvasnivalót kínál, elkészült az Androidos alkalmazás és a Facebook-oldal (6. ábra).

PETŐFI IRODALMI MÚZEUM

KIÁLLÍTÁS ESEMÉNY MÚZEUM TANULÁS

TANÁROK: Dósa, TERSÁNSZKY János, János, TOLNAI ORSI, UTASSY János, VÁRADY Szabolcs, VAS István

ZELK Zoltán

DIA APP f DIA A FACEBOOKON Q KERESÉS AKADÁLYMENTES VÁLTOZAT

Napi idézet

Kertész Imre
Budapest – egy
fölösleges vallomás

Valóban ideje, hogy tisztázzam kapcsolatomat a várossal, amelyben hatvannyolc éve élek, és amelyet egyre kevésbé ismerek. S hogy e vállalkozásnak idegen ösztönzésre – a Zeit-Magazin felkérésére – vágok neki, azt nagyon is előnyösnek érzem. Szabad vagyok tehát, nem köt az egysíkú valóság, amit honfitársaim percenként az orrom alá dörgölnének. Leírok például egy utcát, amelyből lassan a kietlenség jeges lehetősége csap fel, akár egy Chirico-kép kegyetlen fényben álló, dermedt városrészében húzódná, s honfitársaim tüstént elküldték magukat: hohó, ráismerünk, hiszen ez a Munkácsy utca...

TOVÁBB

NYITÓLAP
A DIA-RÓL
IRODALMI SZAKÉRTŐK
ARCKÉPCSARNOK
FOTÓGALÉRIA
GYERMEKKÖNYVTÁR
ÉVFORDULÓK
DIA OLVASÓ ANDROIDRA
ÚJ MEGJELENÉSEK
ARANY 200

Keresés a DIA-n

ÖSSZETETT KERESÉS

6. ábra: Napi idézet – 2018. január 30.

A huszadik születésnap évében a PIM célul tűzte ki a szövegek új adatbázisba töltését, a keresési lehetőségek bővítését – például a műfajokra is kiterjesztve –, és keresi a megoldást a DIA jogi státuszának egyértelműbbé tételére.

Az alapítás óta eltelt két évtized summázata: a Digitális Irodalmi Akadémia jó példa egy új típusú állami mecenatúrára, amely elismeri és megbecsüli a DIA tagságát, hozzájárulva alkotói szabadságuk anyagi alapjainak megteremtéséhez, ezáltal lehetővé téve új művek megszületését.

Jegyzetek és felhasznált irodalom

A szerző itt mond köszönetet Radics Péternek, a DIA Szerkesztőség vezetőjének, akinek az önzetlen segítsége nélkül ez a dolgozat csak komoly hiányosságokkal készülhetett volna el.

1. Az 1954-ben alapított Petőfi Irodalmi Múzeum 1998. január 1-je és 1998 decembere között Magyar Irodalom Háza néven működött, két intézményt: a Magyar Irodalmi Múzeumot és a Kortárs Irodalmi Központot magába foglalva. 1998 decemberétől Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ néven folytatta munkáját, majd ez utóbbi 2000. évi megszűnése után a Károlyi Palota Kulturális Központ része lett. 2003-tól ismét önálló intézményként, Petőfi Irodalmi Múzeum néven működik. Forrás: Múzeumtörténet. <https://pim.hu/hu/muzeum/rolunk/muzeumtortenet> [2018. július 27.]

2. A Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ létrehozásáról az 1997. évi CXL. sz. törvény a kulturális javak védelméről, a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről intézkedett.
3. A Kortárs Irodalmi Központ 1998. január 1. és 2000. szeptember 30. között a Magyar Irodalom Háza, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum szervezeti keretei között működött. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma miniszteri értekezletének határozata alapján 2000. október 1. hatállyal a DIA program – a szerkesztőséggel együtt – a Neumann János Digitális Könyvtár szervezeti keretei közé került.
4. A Digitális Irodalmi Akadémia megalakításáról. Interjú Magyar Bálinttal. 2018. január 10. [Hangfelvétel.] Petőfi Irodalmi Múzeum
5. 1997 őszén Török András, az NKA elnöke fölhívta telefonon e sorok íróját, az akkor létrehozott Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ frissen kinevezett igazgatóját, azt kérve tőle, hogy készítsen el mihamarabb egy tervezetet a leendő kortárs digitális szöveggyűjtemény és irodalmi adatbázis online szolgáltatásának kialakításáról. Húsz év távlatából talán nem túlzás úgy értékelni, hogy a Neumann-ház kislétszámú gárdája sikerrel teljesítette a hatalmas szakmai kihívást jelentő feladatot: megvalósította a Digitális Irodalmi Akadémia online szolgáltatását.
6. Interjú Török Andrásal a DIA létrejöttéről. <https://pim.hu/hu/digitalis-irodalmi-akademia/torok-andras-interju> [2018. július 27.]
7. MAGOS György: Tájékoztató a Digitális Irodalmi Akadémiáról. = Hungarológia, 1–2. sz. 2000. 119–132. p.
8. Pályázat a Digitális Halhatatlanok Program megvalósítására. Budapest, 1998. [kézirat] Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Irodalmi Akadémia Szerkesztősége, irattár.
9. Az 1998-ban megválasztott posztumusz tagok: *Illyés Gyula, Mátyás Iván, Nemes Nagy Ágnes, Németh László, Szabó Lőrinc.*
10. MAGOS György, i. m.
11. Az irodalmi szakértők névsora és életrajza megtalálható a DIA honlapján: <https://pim.hu/hu/dia/irodalmi-szakertok>
12. TÓSZEGI Zsuzsanna: A hazai digitális könyvtárak szerepe a kulturális örökség digitalizálásában és hozzáférhetővé tételében. = Tudomány és Műszaki Tájékoztatás, 49. évf. 4. sz. 2002. 143–148. p.
13. A következő cikk érdekes adatokat közöl a látogatók számának alakulásáról: TÓSZEGI Zsuzsanna – KORA András: Az irodalmi Nobel-díj hatása a Neumann János Digitális Könyvtár életére. = Tudomány és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf. 3. sz. 2003. 95–99. p.

Tószegi Zsuzsanna az 1990-es évektől óraadóként oktat az Eötvös Loránd Tudományegyetem (informatikus) könyvtáros szakán, illetve a doktori programban. 2006–2015 között főiskolai, majd egyetemi docens a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Karán. 2016-tól az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének címzetes egyetemi docense, a Könyvtártudományi Doktori Program témavezetője.

A LONG TAIL ÉS A KÖNYVTÁRAK HOGYAN KAPCSOLÓDHATUNK A „HOSSZÚ FAROK” JELENSÉGHEZ?

DIPPOLD PÉTER

FSZEK Központi Könyvtár, igazgató, ELTE BTK KITI, adjunktus

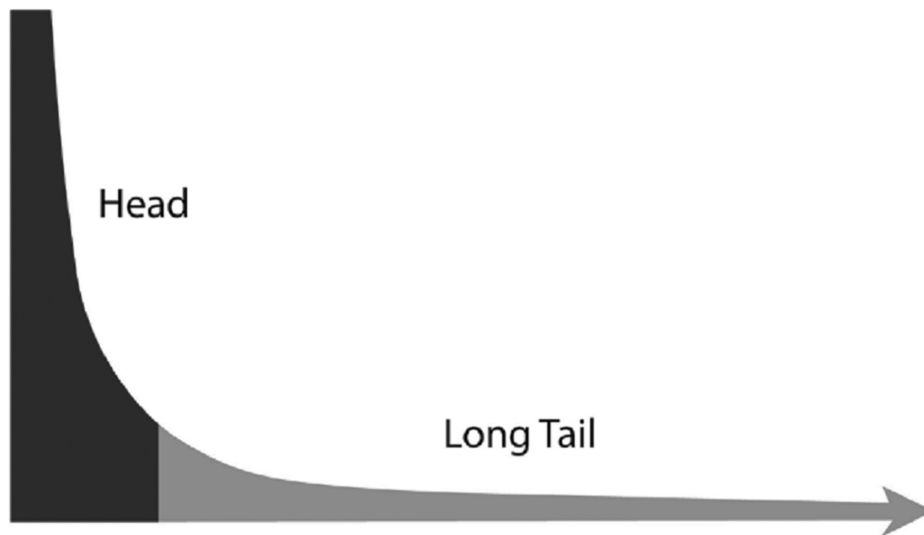
TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Bizonyára sokan ismerik Chris Anderson 2004-ben publikált üzleti modelljét, ami az internetes kereskedelem sajátosságát írja le: a nagy tömegben árusított bestseller termékek nagyságrendjét eléri a kevesebb példányban elkélő, de jóval nagyobb sokféleséggel rendelkező áruk kereskedelme, és az elektronikus forgalmazók a rendelkezésre álló dokumentumok 98%-át évente legalább egyszer eladják vagy forgalmazzák. Ez az eloszlás, a Long Tail, az elektronikus dokumentumok esetében felülírja a fizikai világ eddig felismert eloszlási rendszereit (pl. Pareto eloszlás – a jövedelmek 80%-át a népesség 20%-a birtokolja, vagy Derek de Solla Price felismerése – a tudományos szerzők 25%-a felelős a megjelent cikkek 75%-áért). A könyvtárak ehhez a jelenséghez több ponton csatlakozhatnak. Dokumentumforgalmuk nagy részét a népszerű termékek adják, ugyanakkor a kölcsönzési statisztikákban jól követhető a ritkábban forgalmazott, de összességében nagy tömeget kiadó ún. „niche” kölcsönzések nagyságrendje. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kölcsönzési statisztikáinak ismertetésén keresztül a cikk bemutatja a közkönyvtári és szakkönyvtári funkciók különbségét. A Long Tail jelenség a könyvtári világban az e-könyvek szolgáltatásba vonásával, illetve a tömeges digitalizálással nyeri el valódi helyét.

Chris Anderson új üzleti modellje

Az üzleti modell első megfogalmazója, mondhatjuk felfedezője *Chris Anderson*, a *Wired Magazine* szerkesztője volt. 2004-ben jelent meg „*The Long Tail*” című cikke¹, amely a webkereskedelem résztvevői, majd nem sokkal később a könyvtárosok körében is nagy feltűnést keltett. Anderson cikkében arra hívja fel a figyelmet, hogy az interneten történő forgalmazás egészen más törvényszerűségek alapján működik, mint a hagyományos. Internetes kultúraterjesztő vállalkozások üzleti eredményeinek vizsgálata nyomán mutatott rá arra a tényre, hogy a virtuális kereskedések bevételeinek jó részét nem a nagy tömegben terjesztett, de korlátozott féleségű népszerű árucikkek (pl. sikerfilmek, bestsellerek, slágerek) adják, hanem az egyszerre kevesebb ember érdeklődésére számot tartó, ugyanakkor az aktuális divatos cikkeknél sokkal többféle egységek eladása. A hagyományos árucikkek (pl. nyomtatott könyvek) esetében a kevésbé eladható, „kifutott” cikkek raktározási és terjesztési költségei hosszabb távon nem teszik gazdaságossá

a készletek fenntartását. Ezzel szemben a nagy internetes terjesztők esetében ezek a költségek nem meghatározók, ezért érdemes megtartani a kevésbé népszerű termékek forgalmazását is. Az alacsonyabb keresettségű termékek (azaz a Long Tail) eladásából, terjesztéséből keletkezett bevétel összességében elérheti a viszonylag kisebb féleségű divattermék forgalmazásából származó bevételt.

1. ábra: A Long Tail diagramon ábrázolva²

Az internet tehát alapvetően megváltoztatja a piacot: bárki lehet kiadó, blogok, portálok fenntartója, vagy akár magányos művész, így demokratizálódik a forgalmazás. A széles kínálat fenntartása megéri a kereskedelmi forgalmazónak is, ezért a fogyasztó értelemszerűen nagyobb választékból válogathat.³ Ezt az üzleti modellt követik a legnagyobb elektronikus kereskedelemmel foglalkozó cégek is, mint pl. az Amazon, a Netflix vagy a Google is.

Anderson vizsgálatai alapján az elektronikus forgalmazók a rendelkezésre álló dokumentumok 98%-át évente legalább egyszer eladják vagy forgalmazzák. Ez az eloszlás az elektronikus dokumentumok esetében felülírja a fizikai világ eddig felismert eloszlási rendszereit, pl. a Pareto-eloszlást, amely szerint a különböző jelenségek következményeinek 80%-a az okok 20%-ára vezethetőek vissza. Pareto 1906-ban bebizonyította, hogy Milánó lakossága jövedelmeinek 80%-át a népesség 20%-a birtokolja. Ezt az elvet később 80/20-as szabályként általánosították és kiterjesztették az élet különböző területeire. Ma-napság főleg az üzleti menedzsmentben és a minőségbiztosításban éli reneszánszát.

A Long Tail és a könyvtárak

A Long Tail – mint statisztikai törvényszerűség – valamennyi hatványfüggvény-eloszlásra érvényes, még ha nem is 98%-os szabályként: egy „hosszú farok” jelenik meg, az eloszlás lapos, messze elnyúló vége, ahol – ha rangsorrend eloszlást készítünk – azok a könyvek vannak, amiket egyetlen példányban adtak el, azok a szavak, amik csak egyszer szerepelnek egy korpuszban, azok az emberek, akiknek minimális a jövedelme, vagy azok a szerzők, akiknek csupán egyetlen publikációja van.⁴ (1. ábra)

Anderson üzleti modellje szinte megjelenése pillanatától felkeltette a könyvtári szakma érdeklődését is. A cikk nyomán elinduló viták főleg arra tértek ki, hogy az egyes könyvtári rendszerek összességükben főképpen a „Long Tail” ún. „niche”⁵ kategóriájába tartozó dokumentumokat tartalmazzák. A könyvtárak gyűjteményei globálisan a legnagyobb változatosságban tartalmazzák az emberiség kultúrájának írott emlékeit, amelyből a használók kedvük, érdeklődésük vagy szükségleteik szerint válogathatnak.⁶ A dokumentumok megtalálásához a kaput a könyvtárak katalógusai jelentik. Ugyanakkor a katalógusok használata nem jelenti automatikusan maguknak a dokumentumoknak az elérését, ehhez a könyvtári rendszer(ek) további szolgáltatásait kell igénybe venni (helyi, illetve könyvtárközi kölcsönzés vagy digitalizálás). Ez pedig – beláthatjuk – aligha veheti fel a versenyt a különböző adatbázisok egy-két kattintással elérhető fulltextes kínálatával.

Mint *Lorcan Dempsey*, az OCLC korábbi elnökhelyettese megfogalmazta: Nem elégséges az anyagokat a rendszeren belül megjeleníteni, valóságosan is hozzáférhetőnek kell lenniük (minden olvasónak a saját könyvét a rangnathani fogalom értelmében), a potenciális érdeklődő olvasónak meg kell ismerni a könyv létezését (minden könyvnek a saját olvasóját), az igényt és annak teljesítését összekötő rendszernek hatékonynak kell lenni (óvd az olvasó idejét).⁷

Long Tail a tudományometriában

Köztudott, hogy a tudománymetria számos elve a hatványfüggvény-eloszláson alapul. Ilyen pl. *Lotka* törvénye, ami kimondja, hogy a tudományos szerzők kb. 60%-a egy publikációval, 15%-a kettővel, míg csupán 7%-a rendelkezik három publikációval (és így tovább). *Derek de Solla Price* fogalmazta meg elsőként az 1960-as években, hogy a tudományos publikációk szerzőinek mindössze 25%-a felelős a megjelent közlemények 75%-áért, és ugyanez az eloszlás érvényes a hivatkozásokra is. Modellje szerint a publikációk korábbi sikerük arányában, hólabdaszerűen vonzzák magukhoz az újabb és újabb idézéseket. Bár nem tudománymetriai indítatásból, de ehhez a jelenséghez kapcsolódik *Barabási Albert-László* hálózati elmélete, amely bebizonyította, hogy a hálózatok nem véletlenszerűek, hanem skálafüggetlen hálóként működnek, tehát erős csomópontok léteznek a hálókön belül. Ha egy új elem kapcsolódik a háléhoz, nem véletlenszerűen kapcsolódik valahova, hanem a „népszerű” csomópontokat keresi, és hatványfüggvényeloszlást követ. Az elmélet valamennyi hálózatra (biológiai, társadalmi,

közösségi stb.) érvényes. Barabási eredetileg angolul megjelent, bestsellerré vált könyvét több nyelvre fordították le.⁸

Long Tail-vizsgálatok és keresési stratégiák

A könyvtári katalógusoknak alapvető szerepük van abban, hogy biztosítsák a gyűjteményekben őrzött dokumentumok elérését. Több kutatás is foglalkozott a Long Tail jelenség kapcsán a keresési eredmények mérésével. Az edmontoni közkönyvtárban (Edmonton Public Library) például az aktuális témában folytatott keresések és a valóban megtörtént események közötti összefüggéseket elemezték négy hónap keresési adatainak felhasználásával. Az eredmények alátámasztják a Long Tail elméletet: az aktuális témákra folytatott keresések az összes keresés nagy többségét alkotják, és a megtörtént események hatást gyakorolnak az ilyen típusú keresések gyakoriságára.⁹

Egy másik kutatás a webtartalmak eloszlását vizsgálta abból a szempontból, hogy a kis számú, de óriási mennyiségű tartalommal rendelkező nagy keresőrendszerek (pl. a Google), közösségi hálók (Facebook) és online enciklopédiák (Wikipédia) főképpen a kereskedelmi szempontból életképes tartalmakra összpontosítanak. Ezzel szemben állnak a nagy számban létező (a Long Tail elnyúló részét alkotó), de jóval szűkebb tartalommal rendelkező szolgáltatók, ebbe a körbe tartoznak a nemzeti és a digitális könyvtárak, illetve a repozitóriumok is. A tanulmány a tudományos és oktatási tartalmak láthatóbbá tétele érdekében EEXCESS néven egy olyan módszert javasol bevezetni, amely a speciális tartalmakat perszonalizálva, ajánlásokkal ellátva juttatja el a használókhoz.¹⁰

A Long Tail jelenség alkalmazása a könyvtárak gyűjteményszervezésében

A könyvtárak állományaik használatának elemzése során számtalan formában találkozunk a Long Tail jelenséggel. A külföldi publikált vizsgálatok között találkozhatunk az e-folyóiratok használatára és előfizetési gyakorlatára vonatkozó elemzéssel,¹¹ egy adott könyvtárban megtalálható orvosi szakfolyóiratok korábbi évfolyamainak használatáról szóló vizsgálattal,¹² vagy annak feltárásával, hogyan érhető el a leghatékonyabban egy digitális könyvtár gyarapításában a csak weben megjelenő elektronikus tartalmak.¹³ Mindezek a kutatások a Long Tail statisztikai módszereinek felhasználásával zajlottak.

A Long Tail jelenség a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kölcsönzési statisztikáiban

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak – mint köztudott – összesen 49 tagkönyvtára van. A hálózati könyvtárak területi alapon három régióba szervezve végzik munkájukat, a Központi Könyvtár külön szervezeti egységet képez. A közkönyvtári ellátást a FSZEK tagkönyvtárai együtt biztosítják Budapest területén. Az országos szakkönyvtári feladatok ellátásáért a Központi Könyvtár felel.¹⁴ Ezen két alapfunkció jól elkülöníthető a kölcsönzési statisztikákban is.

A kölcsönzési adatok fontos információkat nyújtanak az állomány használatáról, elemzésük alkalmat ad az állomány folyamatos alakítására. A kölcsönzési statisztikákat természetesen nem csak a rendelések alátámasztására lehet használni. Segítségükkel sikerlistákat lehet felállítani, egy adott szakterület, vagy akár egyetlen könyv egy kiadásának kölcsönzöttségét is lehet vizsgálni, a könyvek raktárba kerülését, a rendszeren belüli átirányítását vagy törlését is alátámaszthatja a statisztikák elemzése. Ezeken kívül számos speciális információ nyerhető ki segítségükkel a kérdés megfogalmazásának függvényében.

A kölcsönzések számának alakulása a legjobb mérőszám a Long Tail „fejének” és „farkának” azonosítására, és ezzel a beszerzések, a törlések, az egyes dokumentumok vagy állományrészek intézményi szintű átirányításának koordinálására.

A következő kölcsönzési statisztikák célja a Long Tail jelenség bemutatása mellett a FSZEK köz- és szakkönyvtári funkcióiból adódó különbségek érzékeltetése. A táblázatok (2–3. ábra) a könyvtárak kölcsönzéseiről pillanatképet adnak, de nem tartalmaznak elemzéseket. Az összehasonlíthatóság érdekében a hálózati könyvtárak és a Központi Könyvtár esetében ugyanazokat az időhatárokat és kritériumokat adtam meg: melyek azok a kölcsönözhető könyvek, amiket a használók a 2015. január 1-je és 2017. július 1-je közötti időszakban húsznál többször kölcsönöztek? A lekérdezésben szerepelt, hogy az adott művet összesen hányszor kölcsönözték ki ebben az időszakban, hány példányban található meg a könyvtárban, illetve egy példányra átlagosan hány kölcsönzés esik. A sorrend kialakításakor az utolsó két szempontot nem vettem figyelembe, mert célom itt a legnépszerűbb művek bemutatása volt. A példányszám és az egy példányra jutó kölcsönzöttség azonban releváns lehet más célok megfogalmazása, pl. egy pótrendelés esetében.

*Pillanatkép a hálózati kölcsönzési statisztikáról
(2015. január 1. – 2017. július 1.)*

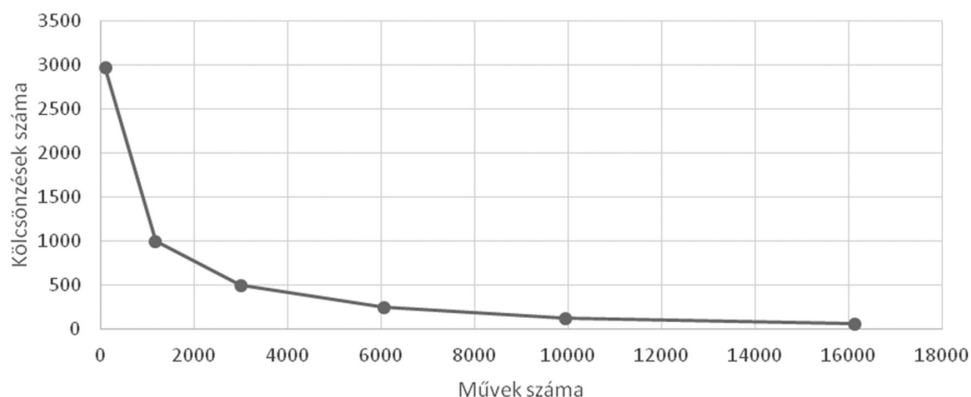
A hálózati könyvtárak esetében a keresés egy több mint 16 ezer művet tartalmazó excel táblát eredményezett. A mérőpontokat a kölcsönzések számának hozzávetőleges felezésével állapítottam meg (1000–500–250–125–62–20).

Kategória	Kölcsönzések száma	Művek száma
Head 1	1000–2963	110
Head 2	500–999	1174
Head 3	250–499	2999
Long tail 1	125–249	6066
Long tail 2	62–124	9938
Long tail 3	20–61	16 125

2. ábra: Hálózati kölcsönzések számokban

DIPPOLD PÉTER

A kölcsönzések megoszlása diagramon ábrázolva a következő képet mutatja:

3. ábra: Hálózati kölcsönzések 2015–2017

A következő táblázatban az első huszonöt leggyakrabban kölcsönzött könyv listáját látjuk a hálózatban (2963–1332 kölcsönzés)

Szerző	Cím	Kölcsönzések száma
Molnár Ferenc	A Pál utcai fiúk	2963
Mikszáth Kálmán	Szent Péter esernyője	2060
Berg Judit	Rumini	2052
Gárdonyi Géza	Egri csillagok	1885
Kinney, Jeff	Egy ropi naplója : Greg Heffley feljegyzései : [képregény]	1627
Rowling, Joanne Kathleen	Harry Potter és a Titkok Kamrája	1625
Frei Tamás	Agrárbárók : Magyarország az oroszok csapdájában : [André-sztori IV.]	1610
Kästner, Erich	A két Lotti	1561
Kästner, Erich	Emil és a detektívek	1520
Lázár Ervin	A Négyszögletű Kerek Erdő	1480
Kinney, Jeff	Egy ropi naplója : az utolsó szalmaszál	1422
	Örökké [Leiner Laura: A Szent Johanna gimi része]	1416
Szabó Magda	Abigél	1411

Rowling, Joanne Kathleen	Harry Potter és az azkabani fogoly	1389
Bálint Ágnes	Szeleburdi család	1384
Bartos Erika	Bogyó és Babóca a levegőben	1380
Marék Veronika	Boribon autózik	1363
Bartos Erika	Anna és Peti : irány az óvoda!	1353
Kinney, Jeff	Egy ropi naplója : kutya egy idő	1353
Bartos Erika	Bogyó és Babóca : évszakos könyv	1352
Radnóti Miklósné	Napló, 1935–1946	1344
Wass Albert	A funtineli boszorkány	1341
Bartos Erika	Bogyó és Babóca alszik	1332
Bartos Erika	Bogyó és Babóca a jégen	1332

4. ábra: A leggyakrabban kölcsönzött könyvek a hálózatban

A leggyakrabban kölcsönzött művek közül csak az első huszonötöt foglaltam a táblázatba (4. ábra). Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ez a huszonöt cím a Long Tail „head” kategóriájának is csak a csúcsa, már a diagram első mérőpontja is 1000 művet takar, amelyek bemutatása terjedelmi okokból természetesen nem fér a cikk keretei közé. Második megállapításom, hogy a táblázatban szereplő művek kölcsönöztsége semmiképpen nem jelent rangsorrendet, látható, hogy sok esetben csak néhány kölcsönzés választja el őket egymástól, tehát a sorrend akár egyetlen szempont (pl. az időhatárok) módosításakor is változhat.

Az intézményi kölcsönzési statisztikák teljes körű, mélyebb elemzése akár egy doktori disszertáció témája is lehetne. Jelen esetben ez nem cél, de ez a néhány adat is lehetőséget ad annak megállapítására, hogy egy tipikus közkönyvtárban milyen műtípusok kölcsönzése a legnépszerűbb.

Feltűnő a gyerekkönyvek magas aránya a listában. Ennek több oka lehet, ezek közül emelek ki néhányat. A 2016-os statisztika szerint a gyerekolvasók (0–14 éves korig) aránya a FSZEK használói között 20% (47 578 fő), akik összesen 777 678 dokumentumot kölcsönöztek.¹⁵ Mivel számukra a kölcsönzés ingyenes, a szülők szívesen hozzák a könyvtárba a gyerekeket. Meg kell említeni a hálózati könyvtárak élő kapcsolatrendszerét a körzetükbe tartozó iskolákkal, valamint a rendszeres gyerekfoglalkozásokat, amelyek erősítik az önálló könyvtárhasználatot. A gyerek- és ifjúsági könyvek magas arányának másik oka, hogy felismerve az érdeklődést, a könyvtárak viszonylag nagy példányszámban szerzik be ezeket a műveket. A listát 4760 kölcsönzéssel vezető Pál utcai fiúk pl. 248, míg a Két Lotti 257 példánya érhető el a hálózat könyvtáraiban.

Szintén az ifjúságnak, de nem a legfiatalabb korosztálynak szólnak a klasszikus kötelező olvasmányok, amit előszeretettel kölcsönöznek a fiatalok. Így kerülhetett a lista elejére *A Pál utcai fiúk*, a *Szent Péter esernyője* és *Az egri csillagok*.

Frei Tamás könyve tipikus bestseller, ami valószínűleg rövidebb ideig tarthat érdeklődésre számot. A hálózati könyvtárakban csak 62 példánya van állományban, ezért igen magas átlagos kölcsönzöttség (26) jut egy példányra. Megjegyzem, hogy a könyvkiadás is reagált a könyv keresettségére, 2014-ben egyedül ez a könyv jelent meg 100 ezer feletti példányszámban.¹⁶

Az első huszonötbe került a megjelenésekor nagy érdeklődést kiváltó *Radnóti Miklós né naplója* és Wass Albert *Funtineli boszorkányok* című regénye.

Ami a táblázatból kimaradt

A diagram legmeredekebb része, azaz az adott időszakban legalább 1000-szer kölcsönzött könyvek listája több mint 1000 címet tartalmaz. Ennek csak a töredékét tudtam a táblázatban bemutatni. A teljesség igénye nélkül néhány további jellemző példával lehet illusztrálni a 48 hálózati könyvtár által nyújtott legnépszerűbb kínálatot.

1240 kölcsönzéssel rendelkezik Dragomán György *Fehér király* című regénye, Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című könyvét 1094 olvasó kölcsönözte ki, Moldova György *Az utolsó tölteny* című önéletrajzát 1030-an, tehát a kortárs magyar szépirodalom iránti érdeklődés egyértelműen kimutatható.

A szórakozást szolgálja a krimi műfaja, ami bőségesen reprezentált a diagram fejrésszében. Első képviselője Jo Nesbø *Fehér éjszaka* című krimije 1195 kölcsönzéssel, de szinte a sarkára lép Agatha Christie *Tíz kicsi néger* 1167 kölcsönzéssel.

Az első ezer cím további megoszlása rendkívül változatos: a klasszikus magyar és külföldi szépirodalom mellett tini-könyveket, sci-fiket, kalandregényeket találhatunk a listában. A kölcsönzések mélyebb elemzésére itt nem kerülhet sor.

Pillanatkép a Központi Könyvtár kölcsönzési statisztikájáról (2015. január 1. – 2017. július 1.)

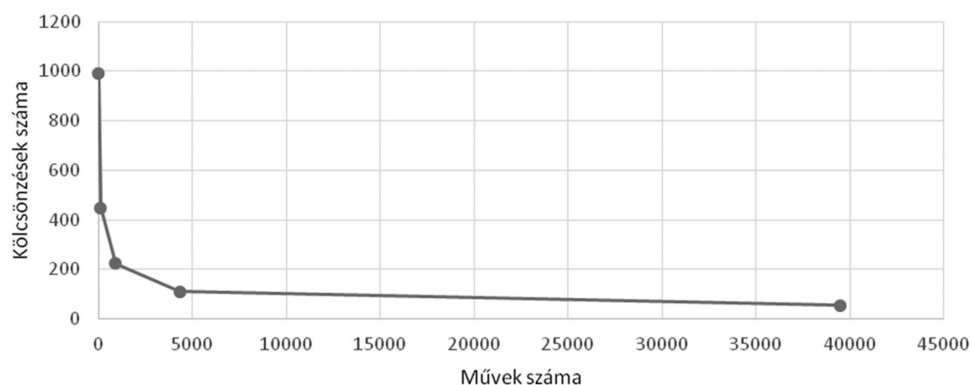
A Központi Könyvtár esetében a keresés egy több mint 39 ezer művet tartalmazó excel táblát eredményezett. A mérőpontokat a kölcsönzések számának hozzávetőleges felezésével állapítottam meg (450–225–112–56–28). (5–6. ábra)

Kategória	Kölcsönzések száma	Művek száma
Head 1	450–992	20
Head 2	225–449	122
Head 3	112–224	919

A LONG TAIL ÉS A KÖNYVTÁRAK. HOGYAN KAPCSOLÓDHATUNK...

Long tail 1	56–111	4323
Long tail 2	20–55	39 472

5. ábra: A Központi Könyvtár kölcsönzései számokban

6. ábra: A Központi Könyvtár kölcsönzései 2015–2017

Az első huszonöt leggyakrabban kölcsönzött könyv a Központi Könyvtárban (992–412 kölcsönzés). (7. ábra)

Szerző	Cím	Kölcsönzések száma
Babbie, Earl R.	A társadalomtudományi kutatás gyakorlata	992
	Pszichológia	717
Smith, Eliot R.	Szociálpszichológia	652
Mérei Ferenc	Gyermekelektan	620
Cole, Michael	Fejlődéslektan	590
Yazawa Ai	Nana	576
Csikszentmihályi Mihály	Flow: az áramlat: a tökéletes élmény pszichológiája	567
Andorka Rudolf	Bevezetés a szociológiába	564
Berne, Eric	Emberi játszmák	537
	Általános pszichológia	535
	Európa ezer éve: a középkor	533
Eco, Umberto	Hogyan írjunk szakdolgozatot?	530
Romsics Ignác	Magyarország története a XX. században	528

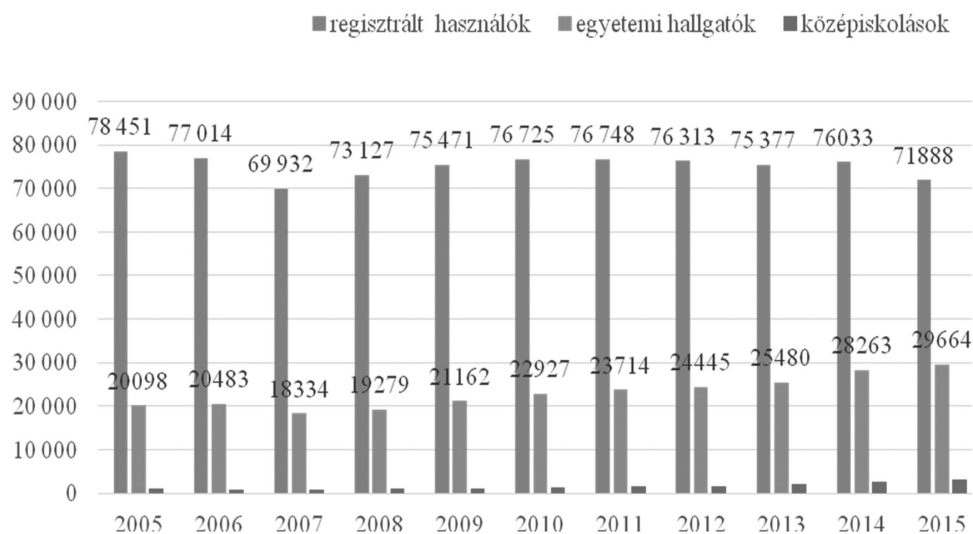
García Márquez, Gabriel	Száz év magány	524
Foucault, Michel	A szexualitás története	504
Aronson, Elliot	A társas lény	498
Murakami Haruki	1Q84 : ezerkülöncszáznyolcvannégy	459
Szabó Magda	Az ajtó	457
Orwell, George	1984	448
Forgas, Joseph P.	A társas érintkezés pszichológiája	431
Ottlik Géza	Iskola a határon	428
Gyáni Gábor	Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig	425
Mann, Thomas	A varázshegy	418
Carver, Charles S.	Személyiségpszichológia	409

7. ábra: A leggyakrabban kölcsönzött könyvek a Központi Könyvtárban

Hasonlóan a hálózati statisztikánál elmondottakhoz, a sorrend a Központi Könyvtár esetében sem jelent rangsort. Az első huszonöt könyv listája ebben az esetben is csak általános megjegyzéseket indukálhat. A hálózati könyvtárakhoz mérten kisebb a kölcsönzések száma, de ez egyértelműen visszavezethető arra, hogy itt egyetlen gyűjtemény, míg a hálózati könyvtárak esetében 48 könyvtár összesített kölcsönzési száma szerepel.

Míg a hálózati könyvtárakban a gyerekkönyvek magas aránya tűnt fel, a Központi Könyvtárban hasonlóan kiemelkedő a szakkönyvek aránya az első huszonöt legkölcsönzöttebb könyv között. Ez egyértelműen a szakkönyvtári funkciónak köszönhető: a könyvtár gyarapítási politikája a szakkönyvek nagyobb példányszámú beszerzésére irányul, a magasabb példányszám pedig egyértelműen növeli az egyes művek kölcsönzöttségét. Persze ez visszafelé is igaz, hiszen az érdeklődés miatt kerül sor a példányszám emelésére. A legkölcsönzöttebb *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata* című mű 55 példányban, a *Szociálpszichológia* 42, Andorka Rudolf *Bevezetés a szociológiába* című könyve pedig 51 példányban található meg a könyvtár állományában.

A szakkönyvek a könyvtár gyűjtőkörének megfelelően kizárólag társadalomtudományi területeket fednek le, ezen belül a pszichológia, a társadalom- és történeti tudományok dominálnak. Nem elhanyagolható a kölcsönzöttség nagyságrendje szempontjából az egyetemi kötelező olvasmányok magas aránya: a Központi Könyvtár látogatóinak mintegy negyven százaléka egyetemi hallgató, ez az arány – mint az alábbi diagramon látható – folyamatos emelkedést mutat, és ez természetesen döntően befolyásolja a könyvtár szerzeményezési politikáját. (8. ábra)

8. ábra: Egyetemi hallgatók és középiskolások aránya a Központi Könyvtárban

A listában megjelenik a szépirodalom, amit Marquez, Szabó Magda, Ottlik Géza, Thomas Mann és Murakami Haruki japán író regénytrilógiája képvisel.

A történettudományt Romsics Ignác *Magyarország története a XX. században* (528 kölcsönzés) és Gyáni Gábor *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig* (425) reprezentálja.

A hálózati könyvtárak listájában a bestseller kategóriát Frei Tamás könyve képviselte, a Központi Könyvtárban egy tinédzsereknek szóló képregény-sorozatot sorolhatunk ebbe a kategóriába: Yazawa Ai *Nana* című mangáját, ami 44 példányban található meg az állományban.

Ami a táblázatból kimaradt

Az első huszonöt után a kölcsönöztségben természetesen folytatódik a társadalomtudományi dominancia, de újabb tudományterületek jelennek meg: pl. a filozófia, a kommunikációelmélet, a nyelvtudomány.

A hálózati könyvtárakhoz hasonlóan a kortárs magyar irodalom kölcsönöztsége itt is magas: Dragomán György *Febér királya* a sorban a 35. helyen 364 kölcsönzéssel áll, míg Kertész Imre *Sorstalansága* 331 kölcsönzéssel a 49. helyet foglalja el.

A szórakoztató és ismeretterjesztő irodalom kölcsönzése a Központi Könyvtárban kevésbé kiugró, mint a hálózatban. Ennek elsődleges oka a példányok kisebb száma, ami azonban tudatos gyarapítási politika eredménye: míg a kisebb könyvtárakban az érdeklődés elsősorban a szórakozás és a tanulás felé fordul, addig a Központi Könyvtár

a szakirodalom minél szélesebb körű beszerzésére koncentrál. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a Long Tail alsóbb régióiban a közkönyvtári funkcióiból következő népszerű irodalom kölcsönzése ne lenne meghatározó, csak ezek nem a kölcsönzési statisztika élén találhatók.

Összegzés

Chris Anderson az elektronikus dokumentumokra, illetve az azokat forgalmazó kereskedelemre dolgozta ki üzleti modelljét. Az elmúlt tíz év szakirodalmát áttekintve kijelenthető, hogy – bár egyes részterületeken a könyvtárak alkalmazzák a modellt – a 98%-os szabály elsősorban az elektronikus dokumentumok területén érvényes. Ha azonban a Long Tailt nem csak erre a jelenségre (98%-os szabály) szűkítjük, a hatványfüggvény-eloszlás a könyvtári szakma számos területén hasznosítható.

Ilyen példának tekinthető a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kölcsönzési statisztikáinak vizsgálata is. A hálózati könyvtárak és a Központi Könyvtár kölcsönzéseiről készült pillanatkép adatokkal bizonyítja a szakkönyvtári és közkönyvtári funkcióiból adódó különbségeket.

A 2004 óta eltelt időszak bebizonyította, hogy a Long Tail mint üzleti modell kiteljesedését a könyvtárak számára a teljes körű digitalizálás jelenti. Erre azonban sokat kell még várni.

Jegyzetek és irodalom

1. ANDERSON, Chris: The Long Tail. Forrás: <https://www.wired.com/2004/10/tail> [2018. január 18.]. Az eredeti cikk kibővített változata könyv formában is megjelent, ennek magyar nyelvű fordítása: ANDERSON, Chris: Hosszú farok. A végtelen választék átírja az üzlet szabályait. Budapest, HVG, 2007. 266 p.
2. VAN BORM, Julien: The Long Tail, Copyright and Libraries. = Liber Quarterly, 19. vol. 2. no. 2009. 123. p. Forrás: <https://doi.org/10.18352/lq.7956>
3. DIPPOLD Péter: Merre tovább, katalógus? = Könyvtári Figyelő, 16. (52.) évf. 4. sz. 2006. 521–527. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/dippold.html> [2018. január 18.]
4. Bevezetés a tudományfilozófiába. Gulyás László, Kampis György, Kutrovátz Gábor, Ropolyi László, Soós Sándor, Szegedi Péter (2013) Eötvös Loránd Tudományegyetem. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0073_bevazetes_tudomanyfilozofia/ch04s02.html [2018. január 18.]
5. niche: szűk piaccal rendelkező termék.
6. DIPPOLD Péter i.m. 522. p. Forrás: <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00061/dippold.html> [2018. január 18.]
7. DEMPSEY, Lorcan: Libraries and the long tail. Some thoughts about libraries in a Network Age. = D-Lib Magazine, 12. vol. 4. no. 2006. Forrás: <http://www.dlib.org/dlib/april06/dempsey/04dempsey.html> [2018. február 10.]; <https://doi.org/10.1045%2Fapril2006-Dempsey> [2018. július 27.]

8. Legújabb magyar kiadása: BARABÁSI Albert László: Behálózva. A hálózatok új tudománya: hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és ez mit jelent a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben. Budapest, Libri, 2016. 320 p.
9. OLIPHANT, Tamil – SHIRI, Ali: The long tail of search and topical queries in public libraries. = Library Review, 66. vol. 6/7. no. 2017. 430–441. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108%2F0111-2016-0097> [2018. július 27.]
10. SEIFERT, Christin – GRANITZER, Michael: EEXCESS: Personalisierter Zugriff auf Long-Tail-Inhalte – neue Methoden zur Verbreitung wissenschaftlich-kulturellen Wissens. – Information. = Wissenschaft und Praxis, 66. vol. 2/3. no. 2015. 103–110. p. Forrás: <https://doi.org/10.1515%2Fwip-2015-0022> [2018. július 27.]
11. SCHÖPFEL, Joachim – LEDUC, Claire: Big deal and long tail: e-journal usage and subscriptions. = Library Review, 61. vol. 7. no. 2012. 497–510. p. Forrás: <https://doi.org/10.1108%2F00242531211288245>. [2018. július 27.]
12. STARR, Susan – WILLIAMS, J.: The long tail: a usage analysis of pre-1993 print biomedical journal literature. = Journal of the Medical Library Association, 96. vol. 1. no. 2008. 20–27. p. Forrás: <https://doi.org/10.3163%2F1536-5050.96.1.20> [2018. július 27.]
13. BRUNVAND, Amy: Missing Information and the Long Tail. How distributed collection development assures the continued relevance of libraries. = Against the Grain, 18. vol. 4. no. 2006. 34–36. p. Forrás: <https://doi.org/10.7771/2380-176X.4917>
14. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzata. Forrás: http://www.fszek.hu/rolunk/szervezet/szervezeti_es_mukodesi_szabalyzat/?article_hid=34443 [2018. január 18.]
15. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 2016. évi statisztikája. Forrás: http://www.fszek.hu/rolunk/szervezet/statisztika/?article_hid=36170 [2018. január 18.]
16. Statisztikai tükrök 2015/80. Könyvkiadás, 2014. KSH. Forrás: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kkiadas/kkiadas14.pdf> [2018. január 18.]

Dippold Péter a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának igazgatója, mellékálásban 2016-tól az ELTE BTK Könyvtár és Információtudományi Intézet Könyvtártudományi Tanszékének adjunktusa. 2000–2005 között a Könyvtári Intézet igazgatója, majd az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese. Kutatási területe: a közkönyvtárak fejlesztésének lehetséges irányai az internet korában a trendek tükrében.

SELF-PUBLISHING

A KÖNYV-ÖNMENEDZSELÉS IRODALMI ÉS KIADÓI MODELLJÉRŐL

KEREKES PÁL

ELTE BTK KITI, címzetes egyetemi docens

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A self-publishing egy új kiadói modell. Nevezik független kiadásnak is. Lényege, hogy a szerző maga menedzseli a könyv megjelenését, majd a későbbiekben a forgalmazását. Ez lehet ingyenes, de lehet beárazott termék is. Amennyiben a kiadvány árusításra kerül, a szerző számára előnyös, hogy jóval nagyobb jutalékot kap a könyve után, mint a hagyományos kiadói rendszerben. A könyv egy self-publishingre szakosodott portálra tölthető fel. Magyarországon a Publio Kiadó a self-publishing portál.

Jelen tanulmánynak nem célja a self-publishing (saját kiadás, szerzői kiadás) kategorizáló értékelése, különösen nem ajánló jellegű fejtegetése. Az írás nem elemzi a self-publishing üzleti vonatkozásait és nem foglal állást a független publikálást kísérő irodalomszemléleti, illetve kultúrpolitikai problémafelvetésekről sem. A következő fejezetek szándéka az, hogy megismertesse a self-publishing jelenséget, amely döntően kötődik az e-könyv médiumhoz, valamint a digitális könyvkiadás – nyomtatott környezetből származó – új szolgáltatásaihoz.

A szinte követhetetlen gyorsaságban és mennyiségben alakuló e-book portálok – feltetelezve a kulturális motivációt – azt látszanak bizonyítani: az üzleti és könyvfilozófiai merevség, a kiadói print strukturáltság – több elemében – elveszti létalapját a számítógépes literatúra-környezetben. Tapasztalathoz és tudásalkotási potenciálhoz gyorsabban lehet jutni, mint valaha. Az elektronikus felületek korlátlanok, befogadják és szolgáltatják a művészi alkotások minden formáját, köztük a legegyszerűbben prezentálható szöveges munkákat. Az ellenőrizetlenül ömlesztett fájl massa kritikusi azonban – kármegeelőzés vagy utólagos kármentés forrongásával – joggal állapítják meg: a megosztás médiakultúrájában nem pontosan meghatározottak a szerepek és felelőségek. Hamarjában bárki lehet közlő – blog, szöveg- és fotómegosztó oldalak, mozgósító posztok –, és az is igaz: bárki lehet olvasó, ha nem is volt eddig a betűk nyújtotta tény- és érzelmi információkhoz szokva. Az univerzum „dokuverzumra”¹ manifestálódik, a szövegek pluralisztikus szövevényében stílust és kapcsolódási pontokat találhatnak a közlés hagyományos mintáit nem gyakorlati szinten ismerő témafelderzők, élményiniciátorok is.

A self-publishing egy lehetőség, amelynek tanulmányozására – mérete és gyors terjedése miatt – világszerte nagy figyelmet fordítanak irodalmi, kiadói, üzleti szinten, valamint tudományos publikációs szempontból. Összefoglalásom megkísérli bemutatni a sokszor ellentmondásosan rokonított publikációs technikák – magánkiadás, self-publishing – különbözőségét és közös vonásait is.

Self-publishing, független publikálás

Mit hordoz az a kifejezés: szerzői kiadás? Van-e már kialakult magyar fogalomrendszer a self-publishing aktivitás ismérveire? Hogyan értelmezhető: független és szabad publikálás? A Gutenberg-korszak helyett már a „Google-tenberg” intelligencia idejét éljük? Mindezek a felvetések mögött ott húzódik a megkerülhetetlen alapkérdés: felválthatja-e az önmenedzselésű elektronikus könyv a hagyományos nyomtatott kiadványok bibliopola rendszerét? A válasz – ellentétben sok függőben maradó informatikai kérdésfelvetéssel – ez esetben egyértelmű nem. A számítástechnika térnyerése következtében kibontakozó textuális átalakulás nem gyengíti, hanem megerősíti azt az elméleti állítást és napi tapasztalatot, hogy a digitális könyv és más elektronikus könyv-származékok, beleértve a szöveg dominanciájú tartalom-hibrideket is, csak az évezredes könyvkultúra összefüggésrendszerében értelmezhetők. Ez a megközelítés azonban nem zárja ki, hogy érzékeljük, és vizsgálat tárgyává tegyük: az elektronikus szövegalkotásokban kétségtelenül kialakultak olyan gyökeresen új literatúra elemek, amelyek elemzése szükséges és elmaradhatatlan. Még akkor is igaz ez, ha nyilvánvaló: az értelmes eredménnyel kecsegtető analízis csak több bölcsészeti tudományterület együttműködésében valósítható meg, tekintve az e-könyv térség elágazó problémaköreit. Egyáltalán, informatikai vagy könyvészeti projekt az elektronikus betűtartományok problémáinak vizsgálata? Karakterek, kijelzőfelbontások, chip-teljesítmények laboratóriumi vizsgálata visz közelebb az e-könyv kultúra megértéséhez, vagy a szövegterek papírra feszített változatainak, esetleg digitális verzióinak boncolgatása? Biztató, hogy alapozó vizsgálatok tárgya már ma is az az ismeretlen vagy annak hitt hermeneutikai zóna, amelyben a mű és az olvasó kapcsolatát az elektronikus text befogadása körüli problémák jellemzik.

A kibontakozó e-book kultúra bővíti, gazdagítja az irodalmi megjelenés lehetőségeit. Az írás köztevékenységgé fejlődött. Akinek van közölnivalója és képes is azt megformálni, módot teremthet a megjelenésre. Rendelkezésre állnak a blogok, fórumok, weboldalak. Szabad a pálya az intézményesített tereken is. A professzionális kereskedelmi és terjesztői hálózatokon lehetőséget nyújt a közzétételre a szerzői kiadás, a self-publishing, a független publikálás. Nincs gátja formailag, technikailag a médiatizált gondolatközlésnek. És eszmeileg, etikailag? Kommunikációs dilemmaként kell kezelni az írószobák szövegmanufaktúráin túllépő tömeges text-termelést, vagy irodalomelméleti vonatkozású vizsgálatok is szükségessé válhatnak? A könyvszerzőség kevesek monopóliumából sokak megnyilatkozási formája lett. Ez az informatikai fejlemény nyelvi, esztétikai, irodalmi keretrendszerek változását is jelentheti.

Az irodalom laikus művelői

A self-publishing az elektronikus könyvkultúra – noha bőven vannak előzményei a print korszakból – új jelensége. Ebben az informatikai konstrukcióban a szerző maga tölti fel művét egy könyvtárházba, és egyedül dönt a mű további sorsáról. Szándékainak és ízlésének megfelelően határozza meg az árat, a kiadás lokalizációját (Magyarországon vagy más globális portálokon is árulják-e), a mű formai jegyeinek főbb elemeit. Egész konkrétan kimondható, hogy a publikálásra szánt művet közvetlenül az író juttathatja el az érdeklődőknek. Ez is a neve az új könyvmozgalomnak: független kiadás, vagy más oldalról nézve: független szerző. A független ez esetben természetesen nem a tartalomra vonatkozik, hanem a megjelentetés szisztémájára. A szöveg elektronikus változatából könnyen készíthető nyilvánosság számára is elérhetővé applikált írásmű. Hamar felismerték ezt az igényt és lehetőséget a globális könyv-vállalkozások és megteremtették a self-publishing közlési és művelési modellt.

Az elektronikusan prezentált irodalom számos új alkotórészének a self-publishinget érintő fő hipotézise nem más, mint az a már többször megállapított e-szöveg jellemző: az elektronikus közegben – részben vagy az egész felé haladva – feloldódnak az irodalmi funkciók közötti hagyományos határok. Az olvasó gyakran más szerepkörben, egyenesen a szerzőében találja magát. Az írónak alárendelt logikájú, analóg tartalom-feldolgozás helyébe a digitális kiterjedésű, hipertextes vezetettség lép. Az elágazások nem uralhatók, az olvasó maga rajzolja a megértés-térképeket. Az eltévedés esélye jelen van (csakúgy – ez aligha tagadható, de történelmileg elfogadottá szelídült módon –, mint a más csapdákat rejtő, hierarchikus felépítésű művekben).

Mark Coker, a legnagyobb self-publishing portál életre hívója és máig üzemeltetője, így fogalmazza meg a self-publishing auktor motivációját: „*A könyvsiker nem mérhető kizárólag pénzzel. Amint az első olvasó felfedezte a könyved, már kivetted a részed a világ átalakításából. És ez csak a kezdet!*”² (Kerekes Pál fordítása) Az iniciátor Mark Coker iránymutatásából is kitetszik, hogy a self-publishing elsősorban mint örömirás faktor üt rést a hagyományos kiadói rendszerekben. A tartalmi minőség, a stílusbiztonság mellett más ismérvek is, például családi felkérés, a szerző életében bekövetkezett változás inspirálhatnak és nyilvánosan elérhetővé tehetnek – egyéni vagy társadalmi költségek nélkül – egy írásművet. Talán ez lehet a self-publishingban rejlő egyik legnagyobb bölcsészeti innováció.

Az író, a szerző, az alkotó megszokott és elfogadott funkcionalitása mellett színre lépnek a self-publishing kultúrkörben a nem professzionális közreműködők, olyan irodalmaratók, jó értelemben vett amatőrök, laikusok, akik nem minden esetben törekszenek az eredetiségre, vagy a rendkívülire. Megelégszenek a leírással, élményközléssel, egy várhatóan szűk érdeklődésre számot tartó, de adott körben mégis fontos témafeldolgozással.

A self-publishing és a szerzői kiadás különbözősége

A self-publishing előzményének tekinthető szerzői kiadás nem új jelenség a könyv világában. Ez a médiatori konstrukció csak az utóbbi évtizedekben kapott vállveregető, le-kicsinyló árnyalatot. Nagy költőink, íróink kétszáz évvel ezelőtt – pénzügyi kényszerből, minden melléközöngye nélkül – előfizetőket kerestek könyvterveikhez. Magyarországon és szerte Európában az volt a gyakorlat, hogy az író maga menedzselte a nevével jelzett kiadványt. Annak idején a legkiválóbbaknak is kényszerű előfizetési felhívásokat kellett fogalmazniuk műveik kiadása érdekében. Szponzoráció felkutatása céljából tengernyi leveleztek, hiszen a kulturális támogatás – mint a könyvkiadás anyagi bázisfeltétele – ki-eszközlése többnyire a szerzőre maradt. „... *főhajtvá könyörögvén Excellenciádnak, hogy azt hatalmas szárnyai alá venni s a világra leendő kijöbetésére felsegélteni méltóztassa*” – írja *Széchenyi Ferencnek Csokonai*, egy könyvtervéhez támogatást kérve.³ De a XX. században sem volt ritka a szerzői kiadói kezdeményezés. Tanulságos leveleket lehet ebben a témában olvasni *Tevan Andor* hátramaradt irattárában.⁴ Kiderül, hogy ma méltán klasszikusoknak tekintett írók milyen nehezen szereztek támogatót – ha szereztek egyáltalán – kezdő műveik kiadására. Látható, hogy *Déry Tibor*, *Juhász Gyula*, *Kassák Lajos* és még sok más kiváló szerző nem talált más utat, mint a szerzői utánajárást és anyagi kockázatot. Folyamatosan kértek nyomdai ajánlatot magánkiadású könyvterveikhez.

A self-publishing és a magánkiadás (szerzői kiadás, vanity press) közötti különbségek a következőkben foglalhatók össze:

- magánkiadás esetén a könyv átmegy minden jellemző kiadói munkaműveleten (lektorálás, korrektúra, könyvtervezés, címlap, tipografizálás), ám a szerző költségére és anyagi kockázatára;
- a self-publishing formációban a szerző maga (vagy előzetesen megbíz egy szakembert részfeladatokra, pl. címlap készítése) végez minden publikációs műveletet, a szöveggondozást is beleértve, és maga tölti fel a művét egy self-publishingra szakosodott portálra (Smashwords, Creativ Space, Lulu, Bookbaby, magyar: Publio), vagy globális könyvkiadók self-publishing felületére (Amazon, Kobo);
- magánkiadás esetén a mű a könyvkereskedői, terjesztői rendszeren át kerül értékesítésre, a marketinget a kiadó és a terjesztő-kereskedő végzi;
- self-publishing konstrukcióban a self-publishing portál forgalmazza (bevonva minél több e-könyv áruházat hazai és nemzetközi szinten) a művet, de nem nyújt marketing támogatást. Ezt a szerző maga végzi, a saját kreativitása alapján, pénzügyi lehetőségei tükrében;
- self-publishing esetén alapkövetelmény a befogadó portál részéről a nemzetköziség: tehát a szerző művét a hazai e-könyv áruházakon kívül az iTunes, a Google Play, Kobo, és más globális portálokon is terjeszti eredeti nyelven (ez nem mindig magyar).

Könyvkeletkeztetési modell

Hogyan működik a self-publishing a gyakorlatban? A self-publishing – ugyan a szerzői kiadás előzményre tekint vissza – döntően más konstrukció. Az alapvető különbség, hogy a szerző válik teljes egészében a mű szellemi és formai kivitelének felelőssévé. Kiadói, azaz könyvszakmai kontroll nélkül jelenik meg a mű. A szerző azonban nemcsak a megírásért felel, hanem a könyv utóéletéért is. Az ő késztetése és aktivitása kell ahhoz, hogy a műve ismertté váljon. Ehhez általában a közösségi internetoldalakat veszik igénybe. A blogírás alapkövetelmény. Mivel a szerző az egész folyamatot kézben tartja, a megírástól az eladásig, a self-publishing kifejezés helyett előbb és valóságosabb lenne az önmenedzselésű könyvkiadás fogalma.

Az egyszerűség kedvéért azonban még maradva a self-publishing meghatározásnál, a legfontosabb kérdés nyilvánvalóan az, hogy a gyakorlatban miképp is működik ez a konstrukció? Lényegi elemei a következők:

- Létrejön és működik egy self-publishing portál, amely felületet biztosít a szerzők számára műveik feltöltésére. Ez a portál gondoskodik a művek konverziójáról. (Általában Word-ben kell feltölteni, ezt alakítják át ePub-ra, Mobi-ra, és más formátumokra.) A portál minden alapszolgáltatása a szerző részére ingyenes.
- A szerző rendelkezik olyan informatikai jártassággal, hogy képes feltölteni a szöveget és a címlapot, valamint az opcionális tartozékokat: tartalmi ismertető, műfaji meghatározás, blog és webcímek megadása. A legalapvetőbb számítástechnikai használati ismeretek elegendőek, különben nem is működne a konstrukció.
- A self-publishing portál biztosítja a szerzőnek a könyveladások forgalmi adatainak napi szintű követését úgynevezett szerzői oldal segítségével.
- A self-publishing portál végzi az eladást, a back-office feladatokat.
- A szerző a könyvkiadásban szokásos 8–15%-os szerzői jutalék helyett jóval nagyobb mértékű, legalább 60–70%-os részesedést kap a bevételből.

Az összes nagy globális könyvforgalmazó működtet self-publishing szekciót. A legismertebbek: Amazon: Kindle Direct Publishing (<https://kdp.amazon.com>), Barnes & Noble: Pub it!, újabban: Nook Press (<https://www.nookpress.com>), Kobo: Writing Life (<http://www.kobo.com/writinglife>).

A self-publishing elterjedését, és mint elfogadott könyvnyilvánossági műfajnak elfogadottságát jelzi, hogy a legnagyobb tekintélyű ingyenes e-book adatbázis, a Gutenberg Project is külön self-publishing szekciót hozott létre.⁵

Magyarországon is jelen van a self-publishing a nagy szabad (free) könyvállományokban. Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) keretében működő Magyar Elektronikus Könyvtár⁶ (MEK) is befogad kortárs szerzőktől alkotásokat. Nem változtat a szövegen, nem végez a beadott írásokon hagyományos kiadói tevékenységet, tehát a szöveget változatlan formában adja közre. A megkeresés is szerzői oldalról érkezik, ennyiben is kapcsolódik a self-publishing modellhez. A self-publishing erejét mutatja,

hogy jelenleg is a naplózott letöltések alapján az első ötben (2015. február) két élő szerző műve áll. Mindkét könyv hónapok óta az élen van, voltak hosszú időszakok, mikor az első két helyet töltötték be.⁷ A MEK sikerlista oldalán folyamatosan követhető a legnépszerűbb könyvek tabellája. Sok meglepetés érheti az elemzőt, ha folyamatosan nyomon követi: a napi három-négyezer egyedi látogató – ilyen értelemben az ország legnagyobb könyvtára – milyen évszakban, milyen napszakban, milyen címet böngész, majd tölt le (napi több százszáz oldal mennyiségben). Ha még ezt összeveti globális közcélú portálok (Gutenberg project, Europeana) látogatottsági adataival, karakteres könyv-viszony attitűdöket értelmezhet. Több megyei könyvtár is külön virtuális polcot nyújt helyi szerzőknek, legyen az szépirodalom vagy szakmunka. Itt fel is tüntetik: „A szerzőtől kapott példány alapján”. A szolnoki Verseggy Ferenc Könyvtár Verseggy Ferenc Elektronikus Könyvtára egy tanulmányozható példa.⁸

Smashwords, a self-publishing csúcs portálja

A legnagyobb önálló self-publishing portál, tulajdonképp a self-publishing első sikeres oldala a Smashwords. Mark Coker, a cég alapítója és működtetője így számol be a cég alakulásáról a 2012. év végén⁹: „A Smashwords-öt 1998-ban alapítottam azért, hogy változtassak a könyvek kiadásán, terjesztésén, forgalmazásán. Láttam, hogy a tradicionális könyvkiadás a szakadékok szélére jutott. A kiadók – érdektelenségből, hajlandóság híján – képtelenné váltak esélyt adni az íróknak a megjelenésre. Mára a Smashwords a független szerzők és kiadók legnagyobb könyv-forgalmazója lett az egész világon. A Smashword alapfogdolata egyszerű: létrehozni egy olyan szabad self-publishing platformot, ahol a szerzők nem kockáztatnak a megjelenéssel. Minden írónak meg akartam adni a szabadságot a nyilvánosság eléréséhez, és minden olvasónak, hogy szabadon választhasson a művek között.” (Kerekes Pál fordítása)

A talán kissé túlzó megfogalmazás sokkal komolyabbá válik, ha megismerkedünk a számokkal.¹⁰

- 2017-ben, egy év alatt 34 900 új művet töltöttek fel a világ minden tájáról. (A feltöltésnek nincs nyelvi korlátja, tehát magyarul is lehet publikálni.)
- 2017 decemberében a feltöltött művek száma: 472 100. A számláló jelenlegi állása szerint (2017. január 30.) 16 870 977 335 szóból áll a könyvállomány.
- Akadt olyan év (2012), amikor a művek számának gyarapodása elérte a százszázat.
- A szerzők száma összesen: 133 175, a 2017. évi növekedés: nagyságrendileg 8000 szerző.
- Érdekességgé válhat megállapítható, hogy arányaiban a szerzők száma nem növekszik olyan gyorsan, mint a művek száma. Ebből az következik, hogy egyes szerzők egyre több könyvet publikálnak.

Mark Coker megadja rövid tömondatokban a self-publishing sikerének magyarázatát is:

1. A független szerzők egyre profibbak lesznek, tanulnak.

2. A szerzők írnak, mert látják, hogy érdemes, lesz megjelenés.
3. A kereskedők szívesen fogadják a self-publishing könyveket.
4. A self-publishing olcsó mindkét szereplőnek: a szerzőnek és az olvasónak.
5. Az olvasás a képernyőre vonul, kellene az új művek.
6. A self-publishing globális. Nincsenek határok.
7. A self-publishingről lekerült a minőség-gyengeség stigmája.

Természetesen vannak ellenzői is a self-publishing kiadásnak és terjesztésnek. A legfőbb kifogások a következők:

- Nem ellenőrzött nyelvi minőségű könyvek tömegében való megjelentetése káros a kultúrára, művelődésre.
- Írók, szerzők felbuztatása nem megalapozott karrier-álmokat ébreszthet.
- Gyakoriak a másolások, hamisítások, szöveg-összevágások, dúl az epigonizmus.
- Írói szenvedélybetegség kialakulhat, fellép a publikációs kényszer.

A Smashwords mellett több más self-publishing portál működik, a legismertebbek: Lulu (www.lulu.com), Bookbaby (www.bookbaby.com).

Egyéb kiadók, magyar portál

Magyarországon az első és mindmáig egyetlen self-publishing portál a *Publio*.¹¹ Könyvei a saját könyvtárházán kívül elérhetők a legnagyobb magyar könyves plázákon. A 2011-ben indult kiadói portálon és könyvplázán¹² a kézirat leadásának napjáig (2018. január 30), 1871 könyvet töltöttek fel. A regisztrált szerzők száma 2730. Ez az adat tényszerűségében és tendenciájában különbözik a globális portál, a Smashwords kimutatásaitól. Itthon egy szerzőre még egy könyv sem jut, míg a Smashwordsnál egy szerzőre három átlagosan. Ezek a számok sokat mondanak és értelmezhetők, de nem feladata az elemzése ennek a tanulmánynak. A Facebook oldal lájkolóinak száma nagyban meghaladja a tízezret.

A self-publishing néhány év alatt mozgalommá, írói magatartásformává alakult, saját sajtóval, könyvtárnyi szakirodalommal, jelentős gazdasági befolyással. A sorra megjelenő, majd megbukó e-book üzleti konstrukciók közül azon kevés kivételek közé tartozik, amely fenntartható (biznisz értelemben) és bővülő modellt produkált. A self-publishing fogalom jól hangzó márkává vált. A független publikálás ma már brandnek számít. Néhány év alatt a self-publishing elfogadottá vált, a könyvtermés jelentős hányadát ma már a független szerzői kiadású művek adják az elektronikus könyvtárházakban. A professzionális szerzők is folyamatosan térnek át erre a konstrukcióra, hiszen így – kihagyva a közvetítő szervezeteket – a megírás tiszteletdíja a hagyományos értékesítési jutalékból a 10–15%-ról egyöntetűen 70%-ra ugrik. Az USA-ban, a legérettebb e-book piacon, 2011-ben 247 210 ISBN számot adtak ki self-publishing írásműre, 2016-ig ez a szám már 786 935 darabra emelkedett. Csak egy év alatt, tehát 2015. évről 2016. évre az emelkedés elérte a 8,3%-ot.¹³

Self-editing, könyvfelújítás, kéziratfeldolgozás e-könyvre

A self-publishing egyik leágazása az önmenedzselésű könyvfelújítás. Az alkotó ez esetben nem arra vállalkozik, hogy originális művet hozzon létre, hanem egy általa fontosnak tartott, de a könyvforgalomban már nem kapható kötetet, vagy a könyvforgalomba sosem került kéziratot e-könyvre szerkeszt. Jó példa erre a lokalitás témaköre. Hány számfűles, szétírt papírfüzet veszett el, mert nem volt kiadója az ilyen írásoknak. Nem is lehetett, hiszen nem éri meg kinyomtatni olyan anyagot, amelyre csak egy szűk környezet lehet vevő. Vagy hány emlékezés, családi krónika pusztult el költözéskor, tatarozáskor, bontáskor! Ezt se volt érdemes bolygatni; minek azért a néhány emberért, aki esetleg kezébe venné? Most más a helyzet. Az e-book világában a kiskönyv is életre kelhet, hiszen az eleve vélhetően korlátok között jelen lévő érdeklődés miatt is érdemes nyilvánosságot keresni. Hiszen kinek lehet fontos egy városnegyed, egy utca története? Azoknak, akik ott élnek, és számukra ez meglapozható, akár kiolvasható tartalom. Digitális útra kelhetnek a naplók, eseménytárak, visszaemlékezések. Előkerülhetnek olyan írások a könyvespolcra – persze lejárt jogúak természetesen –, amelyeket fontosnak tartanak gazdái esetleg ismét megjelentetni, akár nem teljességében, csak egy-egy kevéssé avuló részleteiben. Lehet összeállításokat szerkeszteni, tartalmi vagy témakör alapján. Minderre már van példa, elindult a könyvszeretet ilyen típusú kiadása is. A korrekt alkotói megjelölés természetesen velejárója kell legyen a könyvfelújításnak. A szerző és örökösei anyagi és kiadási igénye ugyan lejár hetven évvel a halála után, de a mű nevéhez kötődésének és szellemiségének megváltozhatatlanságához kapcsolódó joga örök.

A self-publishing – nem legfőképp mint szerzői magatartás, hanem mint szöveg-újraélesztő aktivitás – megjelenik a nem kereskedelmi könyves intézmények tereiben is. Egy kanadai város, Windsor közkönyvtárába kihelyeztek egy könyvautomatát, azaz egyszerű fájlból (tehát nem speciális szoftverrel kezelt szövegből, és különösen nem tördelő programmal előkészített nyomdai nyersanyagból) teljes értékű papírkönyvet készítő berendezést. Neve: Espresso Book Machine.¹⁴ A könyvtárosok publikálták a géppel kapcsolatos megfigyeléseiket és tapasztalataikat.¹⁵ Megállapították, hogy hoztak ugyan saját műveket is az olvasók nyomtatására, de ugyanilyen, illetve nagyobb számban fordult elő, hogy feltalált szövegeket (rokonok, ismerősök műveit, már nem vásárolható könyvek digitalizált verzióit) rendeztek könyvbe. A kutatásban részt vevő szakemberek rögzítették: az új technikai eszköz nemcsak a könyvtárlátogatók számítógép idegenkedésének oldásában játszott szerepet, hanem létrejött egy váratlan fejlemény is: könyves közösségek alakultak a book-gépezet képességeinek kihasználására. Alkotó viszonyulásba kerültek a könyvtár használói a könyvvel. Olvasói művelődési kapcsolatrendszerük kibővült, kisközösségi kiadói funkciók kezdeményezésére jelentkeztek be.

Jegyzetek

1. Ted Nelson kifejezése. A fogalomról bővebben: NELSON, Ted: Hipervilág – a szellem új otthona. Forrás: <http://www.artpool.hu/hypermedia/nelson.html> [2018. január 20.]
2. COKER, Marc: Ebook publishing gets more difficult from here – Here's how to succeed. 2014. november 19. Forrás: <http://blog.smashwords.com/2014/11/ebook-publishing-gets-more-difficult.html> [2018. január 20.]
3. A forrás adatai hiányoznak 1798. január 23. Komárom.
4. VOIT Krisztina: Tevan Andor levelesládájából. Budapest, Gondolat Kiadó, 1988. 449 p.
5. Project Gutenberg Self-Publishing Press. Forrás: self.gutenberg.org
6. A Magyar Elektronikus Könyvtár nyitó oldala: www.mek.oszk.hu [2018. január 20.]
7. COLTON, Steve P.: Danceland. Forrás: <http://www.mek.oszk.hu/07300/07325/index.phtml>; PÁVEL István: Szex, szerelem és egyéb csacsкасágok. Forrás: <http://www.mek.oszk.hu/08500/08518/index.phtml> [2018. január 20.]
8. Versegly Ferenc Elektronikus Könyvtár: <http://portal.vfmk.hu/vfek>.
9. Smashwords Year in Review 2012 – The power in publishing is shifting to authors. Forrás: <http://blog.smashwords.com/2012/12/smashwords-year-in-review-2012-power-in.html> [2018. január 20.]
10. Smashwords 2017 Year in Review und 2018 Preview. Smashwords Blog, 2017. dec. 31. Forrás: <http://blog.smashwords.com/2017/12/smashwords-2017-year-in-review-and-2018.html> [2018. január 20.]
11. A Publio Kiadó kiadói oldala: www.publio.hu [2018. január 20.]
12. A Publio Kiadó könyvárúháza oldala: www.konyvaruhaz.info ; www.publioboxx.com [2018. január 20.]
13. Self-publishing in the United States 2011–2016. Print and EBook. Forrás: <http://media.bowker.com/documents/bowker-selfpublishing-report2016.pdf> [2018. január 20.]
14. Az eszközt bemutató magyar nyelvű ajánló anyag leírása szerint: Az Espresso Book Machine™ a Xerox™ teljes mértékben integrált, nagy sebességű, kompakt megoldása a tökéletes kötésű, könyvtári minőségű papírfedeles könyvek automatikus nyomtatására, kötésére és vágására – rendelés alapján, az értékesítési ponton. Amíg megiszik egy csésze kávé, könyve el is készül.
15. PERRY, Sue: How a self-publishing lab created a new literary community. = Library HI Tech News, 31. vol. 8. no. 2014. 12–14. p. <https://doi.org/10.1108/lhln-07-2014-0055> [2018. július 27.]

Kerekes Pál az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének címzetes egyetemi docense. Több szakkönyv szerzője. Kutatási területe az e-könyv, az e-tartalom.

TÉR, IDŐ, TARTALOM

KOR- ÉS HELYTÖRTÉNETI WEBPROJEKTJEINK ÚJABB TANULSÁGAI

FODOR JÁNOS

ELTE BTK KITI, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Korunk könyvtári fejlesztései kettős innovációt igényelnek: a technológiai lehetőségek és a korszerű könyvtári szemlélet adekvát interpretálását. Tartalomszolgáltatás-kutató műhelyünkben több olyan, szemléletében innovatív projektről számolhatunk be, amelyek technológiai rálátást és kreatív jártasságot biztosítanak az intézményünkben tanuló szakember jelölteknek. A könyvtárak Facebook-jelenlétével kapcsolatos kutatásunk bizonyította, hogy a legsikeresebb bejegyzések térrel, idővel kapcsolatos, továbbolvasható, gondosan kidolgozott információegyüttesek. Az identitás közös nevezőjére alapozva, a hely- és kortörténet senkitől sem idegen témájában lehet leghatékonyabban példát mutatni megosztott történettel, hozzáadott tudományos háttér-információkkal, linkekkel kedvet teremteni az elmélyülésre, hasonló gyűjteménytételek önálló föl kutatására. Ezért áll műhelyünk érdeklődésének középpontjában olyan részgyűjtemények, dokumentumegyüttesek webes kidolgozása, melyek hely- és kortörténeti kontextusa sikeresen felmutatható az oktatás keretei között, egy-egy félév hallgatókra elosztott munkájával.

A könyvtár tartalomszolgáltatási lehetőségeit kutató műhelyünk érdeklődésének fókuszába az ezredforduló óta a közösségi média került. A korábbi honlap-centrikus intézményi jelenlétben hinni hiábavaló¹, vagy legalábbis illuzórikus, ha a felhasználók tájékozódási szokásai – a technológia változásának függvényeként – a közös felületek felé mutatnak. A közösségi hálózatokban megosztott tartalmak témáiban, és a kapcsolódó aktivitások – kommentekben és lájkokban tetten érhető – jeleiben két, markánsan eltérő magatartásforma tükröződik, melyekre a könyvtári tartalomfejlesztés hatékonyan reflektálhat.

A biztonságos közös nevező bővítése

Az egyik meghatározó attitűd a saját, óvott értékek rendezési igénye, kontrollja, a közösségi médiában bármely szinten és tudással, a közreadás és befogadás bármely összetételében jellemző biztonsági játék. A mai tizenévesek távolságtartása, elfordulása a Facebooktól éppen a gyors, radikális megoldás választásaként – a türelmetlenség jeleként – magyarázható az uralható kapcsolatrendszer igényével: ne szóljon és lásson bele kommunikációjába rokon, ismerősként őt kiskorában bejelölt szülő. A fiatalok nem

kívánnak maradandó portfóliót építeni élményeikből, eszük ágában sincs más korosztályok számára nyomokat hagyni, önfelszámoló üzenetekkel kommunikálnak inkább a *Snapchat* szolgáltatásban. Minél bonyolultabb a szolgáltatásrendszer – gyermeknek, kamasznak, a számítástechnikával idős korban ismerkedőnek – annál nehezebb átlátni a privátszféra védelmét többé-kevésbé biztosító beállítások lehetőségeit, s a közösségi hálón legotthonosabban mozgó huszonevesek életében változnak a legdinamikusabban az életkörülmények. Az ő életükben is jöhetnek tehát olyan időszakok, amikor rutinból, kevésbé odafigyelve posztolnak vagy kattintanak linkekre, akár vírust terjesztő üzeneteket szabadítva ismerőseikre.

Ahogy a közösségi média tartalmának hitelessége megkérdőjeleződik, a megosztási aktivitás mozgatórugói között egyre hangsúlyosabbá válik a személyes hitel fenntartása is. Az identitáslopás fenyegető lehetősége vagy az online zaklatás gyakran tragikus esetei csak szélsőséges példák arra, mennyire könnyű lerombolni, s milyen nehéz megőrizni a magunkról fölépített virtuális képet, milyen nehéz azt újra érvényesíteni munkahelyben, életközegben vagy párkapcsolatban bekövetkező változások esetén.

A nehezen átlátható, sok tényezőtől függő rendszerekben a felhasználók alapélménye ezért az óvatosság, néhány alapszabály esetenként túlzott, görcsös betartása. Sokan kizárólag olvasásra, vagy csak lájkolásra, netán kommentelésre használják a Facebookot, saját képet sem töltenek fel. Tartalmak bevitele nélkül, valójában „nem rendeltetésszerűen” használják a rendszert, sőt, ha úgy vesszük: bántóan „kukucskálnak” csak, mások életét lesve, sajátjukról hallgatva. E magatartás egyre népszerűbb, hiszen passzív nézőként a profiljukhoz hozzáférők körének szabályozásával alig kell foglalkozniuk.

Az identitás védelme legalább ilyen meghatározó az aktív megosztók magatartásában is, hiszen a közösségi médiában komoly szerkesztő, publikáló munkát végzők akarva-akaratlanul, *saját felelős kiadóikká* válnak. Az erőfeszítés értelme, a profit, amiért e munkát elvégzik, saját identitásuk formálása, megőrzése, fenntartása. A megosztások, az ízlést vagy állásfoglalást tükröző kedvelések és kommentek sorával önmagunkból írjuk a Facebook, Instagram stb. tartalmát, annak – legalábbis – ismeretségi hálónk számára olvasható részét. Folyamatosan döntési helyzetben vagyunk: mit és kinek tegyünk láthatóvá személyiségünk vonásaiból, életünk fejezeteiből.

A veszélyek mérlegelése és az identitás épségét óvó megfontolások a megosztott tartalmak összetételében, gyakoriságában tükröződnek. A mindenkire jellemző témák senkit se zavarnak, a rétegérdeklődésre számot tartó megosztások réteghatároló hatásúak. Ha képzeletben statisztikát készítünk egyéni Facebook-élményünkről, bizvást igazolva látjuk, hogy többé-kevésbé biztonsággal megoszthatóak az „itt jártam, ezt láttam, ezt ettem” típusú tartalmak, a „szelfik” és „gasztrofotók”, hiszen mindenki jár *itt vagy ott*, a digitális fotózás mobiltelefonos korszakában pedig végletesen elfogadottá vált önmagunk és élményeink lépten-nyomon megörökítése. Ugyanígy közös nevező a *mémek* továbbosztása, a részvétel a komikum hullámhosszán kialakult közös szórakozásban.

Csoportképző, elhatároló hatása miatt már kompromisszumokkal, de a többség számára még „bevállalhatóak” a nagyobb közösségekhez kapcsoló elköteleződések, a rajongott zenészek, réteggkulturák, hobbi, életmód, netán politikai hovatartozás vállalásai. A magabiztosabb felhasználókat nem retenti el a veszély, hogy néhány ismerős esetleg elfordul tőle, vagy ellenérzéseit fejezi ki – a különbözőség tolerálása e tekintetben változó lehet.

Sokkal kockázatosabb azonban a mélyebb ismeretek, a szaktudás, a szűk rétegérdeklődés megosztása. Ha nem vagyunk a téma ismert szakértői, ám vannak ismerőseink között e területeken jártasak, nyilvánosan kiderülhet relatív tájékozatlanságunk, lelepleződhetnek bizonytalan forrásaink. Olyan ismerősektől, akiket a téma nem érdekel, elválaszthat lelkesedésünk, számukra érdektelen megosztásaink sorozata.

A műveltség és elmélyült érdeklődés szükségszerűen szűrő. Önképző körök, klubok, internetes fórumok épülhetnek köré, de közösségi hálóból nincs alternatíva, ott ugyanazért jelent kockázatot fölállalása, amiért a kiberzaklatás. Nincs más rétegzettség, csak a közeli és kevésbé közeli ismerősök egyaránt vegyes érdeklődésű skálája. Ha a közösségi hálón ismerősökkel is szívesen megosztott tartalmak tudományos „mélységigényét” végig követjük, akkor a saját fotóktól, a szöveges közlésektől és a blogokból, weblapokról megosztott cikkek, hírek tömegén keresztül szinte csak egyetlen, bár tágan értelmezhető témában, a kor- és helytörténet vonatkozásában juthatunk el a könyvtári tudáskincs mélységéig, hiteléig.

A *közösen megélt idő* előzményei és a *közösen ismert tér* múltja mindenkit érdekel. A web hálózatos információhalmaza mögül máig hiányzó kronológiai rétegzettség valamilyen szinten mindenkiben hiányérzetet kelt, s a térképes, navigációs alkalmazások sikere is látványosan bizonyította, hogy a „kibertér” absztrakt térélménye önmagában kevésbé bizonyult vonzósnak.

A szkennelés, digitális fényképezés és a sávszélesség növekedés amatőr helytörténészek tömegét hozta a közösségi hálóra. E természetes igényként és *retro mániaként* is joggal azonosítható jelenség hátterében látnunk kell, hogy fedésbe kerül a közösségi weben önmagát képviselő író-olvasó *biztonságérzete* – és a tudás forrásához közvetlenül hozzáférő könyvtár *küldetése*. A kockázatmentes megoszthatóság feltételeit teljesítik a hiteles információegyüttesek, tényként, biztos építőelemként használva, a könyvtárak, történeti fotógyűjtemények tételei kimeríthetetlen forrásaivá válnak visszapiillantó múltidézések közös rácsodálkozást kiváltó megosztásainak.

De a könyvtári szereplehetőség nem pusztán a gyűjtemény elemeinek felkínálásában áll. Jelentheti a kutathatóság, a tudományos összefüggésrendszer népszerűsítését is. Az identitás közös pontjainak biztonságára alapozva, a hely- és kortörténet senkitől sem idegen témájában a legkönnyebb olyan megosztásokkal példát mutatni, amelyek kedvet teremtenek az elmélyülésre, továbbkutatásra, hasonló gyűjteménytételek önálló megtalálására.

Két ízben is lefolytatott² közösségi média kutatásunk során a legnépszerűbb, leg-sikeresebb bejegyzések szinte kivétel nélkül térrel, idővel kapcsolatos, továbbgondol-

ható, továbbolvasható, gondosan kidolgozott információegyüttesek voltak. Jó példa a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Budapest Gyűjteményének poszt-sorozata, amelyben képarchívum-tételeik megosztását mutatták be, inspiráló elhivatottsággal és csapatmunkával. A gyűjtemény vezetője, *Sándor Tibor* így emlékezett³ vállalkozásukra: „munkatársainkat elragadta a hev: a közléseket egyre igényesebb eseti kutatások előzték meg, a magyarázatok egyre hosszabbak lettek, magunk közül választott lektorunknak pedig kíméletlenül kellett csattogtatnia szerkesztői ollóját. A közlemények megírásában mindenki részt vett, beleértve raktárost, közmunkást és szerződéses önkénteseinket is.”

A közösség aktivitása napjainkban többek között a lokálisan, személyes kötődések mentén értékes ismeretek felhalmozása felé mutat. A több országban népszerű *Topotékák*⁴ a kisebb régiók, városrészek lakóinak örömmel megosztott fotóiból, a múltat saját kötődéseikben feltáró emlékezésekből gyarapodnak, s válnak a helytörténet élő forrásaivá.

Egyetemi műhelyünk már a kétezres évek közepétől foglalkozik⁵ helytörténeti részgyűjtemények hálózati közreadási lehetőségeivel, modellkísérleteink legnépszerűbb megvalósult példái régi budapesti fotók közreadására épülnek.

Kalota Béla antikvárius, amatőr fotós csaknem ezer tételes képanyagára épült első hely- és kortörténeti projektünk, amely különösen népszerű volt hallgatóink körében. Az *iTTiVoTT Budapest*⁶ enciklopédikus módszerességgel rendszerezi több száz budapesti vendéglátóipari egység portálfotóit a rendszerváltás utáni évtizedből, a város valamennyi kerületéből. A projekt megvalósítása során a kocsmatérkép-jellegű kezdeményezéseket megelőzve, elsőik között alkalmaztuk a helyszínek térképre helyezésének, linkelésének és beágyazásának lehetőségét. A „retro képpárok divatjának” elterjedése előtt kezdtük el az „ilyen volt – ilyen lett” párhuzamok vizuális megjelenítését is, hiszen a projekt folytathatóságát és érdekességét kezdettől fogva az adja, hogy a gyűjtemény helyszíneit pár évente felkeressük, s megörökítjük az üzlethelyiségek változását, funkcióváltását, fejlődését vagy lepusztulását.

Várostörténeti szempontból is tanulságos követni a *Kalota Béla* által megörökített helyszínek metamorfózisát pl. presszóból kínai üzletté, abból nemzeti dohányboltta, s a helyszíneket személyesen ismerők számára emlékezetes idővonalat húznak a hallgatók által elkészített bejegyzések, helyszínleírások.

Az *iTTiVoTT* projekt volt az első a műhelymunkáink közül, melyet a statikus gyűjteményi weboldalak mellett 2009-től a Facebook felületére is bevezettünk, és a létrehozott csoporthoz máig csatlakoznak érdeklődők. Sikerként könyvelhetjük el azt is, hogy a képgyűjtemény legrégebbi, *Kalota Béla* által készített rétege a Budapest múltjával foglalkozó csoportok, honlapok kedvelt képforrásává vált.

Egyetemi projektjeinek sorában talán a legnagyobb, bár legkevésbé meglepő közönségikert *Neon Budapest* gyűjteményünk⁷ hozta. A budapesti neonfények látványos mementói az elmúlt korszakoknak. Megmaradásuk, óvásuk sokak szívügye volt a rendszerváltás után. A projekt során egy pár évvel korábbi fotógyűjtemény tételeit, helyszíneit fotóztuk újra, létrehozva az időben érzékelhető változások lenyomatait, hiszen a törekény

városdíszek közül sok eltűnt, megrongálódott pár év leforgása alatt is. A szöveges helyszínrajzokkal és térképes ábrázolásokkal kiegészített tételeket több szempont alapján – így a hirdetés tartalma és a tevékenység aktualitása, a tipográfia, az elhelyezés és a felirat állaga, állapota szerint – szűrhetővé, rendezhetővé tettük.

A projekt újdonságát a közreadás komplexitása, a háttéranyag sokfélesége és a bevont szakemberek, szakterületek gazdagsága adta. A korábbi neonmentő vállalkozásoktól a várostörténeti és technológiatörténeti visszatekintésig, a nemzetközi és vidéki körképtől a művészeti és iparművészeti felhasználásig, a múzeumok nemzetközi áttekintésétől a neon hazai – még létező, kisipari – gyártásáig számos kapcsolódási pontot kínáltunk ahhoz, hogy a látogatók érdeklődését felkeltsük. A projektbemutatón a kapcsolódó területek több képviselője közreműködött, s a honlapra felfigyelt a média. A beszámoló cikkek és munkákra hivatkozó publikációk száma folyamatosan gyarapodik, s rendszeresen kapunk visszajelzéseket, a gyűjteményből hiányzó neonfényeket figyelmünkbe ajánló leveleket.

Igény a kontrollált kalandra

A közösségi hálón megosztott tartalmakból és aktivitásokból kirajzolódik a virtuális biztonságra törekvés ellenpontja is, a *kontrollált bazarizálás* igénye. A közös identitást szolgáló, időben-térben emlékezetes élményekre nem csak visszaemlékezni, de azokat sajátunkként megélni is szeretnénk a jelenben, hogy később saját múltunk felidézhető részévé váljanak. Kínálhat-e élményt, egyszeri, jelenben átélt kalandot a könyvtár, melynek elsődleges funkciója a felhalmozott múlt elérhetővé tétele? A verseny nagy, a vetélytársak előnyben vannak, ám a digitalizált tartalmak szervezhetősége és dinamikus felhasználási lehetőségei új lehetőséget kínálnak a könyvtárak, memóriaintézmények számára is, ha elfogadják saját feladatként a létrehozott digitális táruk és az olvasók közötti közvetítést.

Alkattól függ, ki hogyan gondoskodik adrenalin szintje megemeléséről: a horrorfilm-nézéstől a túrázásig, a vadvízi evezéstől a siklóernyőzésig. De a szabadidős tevékenységekről árulkodó közösségi médiatartalmak alapján érzékelhető, hogy az óvott, védett identitás ellenpontja a *kéihívások vállalása*. A kontrollált körülmények között, szolgáltatásként igénybe vett izgalmak, a *szabadulószerbák*, rejtélymegoldások és nyomozójátékok népszerűsége megfellelthető a leterhelt menedzseréletmódból kiszakító extrém sportoknak, a munkaközösséget felrázó csapatépítő tréningeknek is. Az irányítottág és a játékos feladatokban boldogulás többségünknek meghatározó, jó emléke. Amikor az előkészített, váratlan izgalom kulturális és tudományos tartalommal párosítható, a résztvevők sajátjukként élik meg a tanulás folyamatát, s az így szerzett tapasztalatokat leghitelesebb, legmegbízhatóbb ismereteik között raktározzák el. Tudják ezt a pedagógusok, de tudja ma már sok, a közösségi médiában aktív, közismert vállalkozás (pl. *Hosszúlépés, járunk!*⁸), amely közösségi, személyesen átélhető kalandként kínál különleges, vagy keve-

sek által ismert helytörténeti programokat, sétákat, kirándulásokat. A siker kulcsa itt is az izgalom, a megismételhetetlen, egyszeri élmény ígérete.

Mind a valós, mind a virtuális gyűjtemények igyekeznek tanulni a korunkra jellemző szabadidős tevékenységek példáiból. A „gamification” igénye, a játékelmény beemelése múzeumi tárlatrendezéstől a webes felületek tervezéséig számos formában aktuális téma új projektek tervezésekor. Évek óta ismertek a tartalomszolgáltatás és tájékoztatás megújításával kapcsolatos hazai kutatóműhelyek⁹, a *Hajnali háztetők* helyszínének bejárhatóságát biztosító applikációtól¹⁰ a népszerű Fortepan fotógyűjtemény – egyszer talán megvalósuló¹¹ – helyszín-nyomozós, újra fotózós kiterjesztéséig.

A kísérleti projektek és ötletek gyakran megelőzik korukat vagy befektető hiányában tervek maradnak. De, ahogy a digitális technológiák, algoritmizálható folyamatok alkalmazási lehetőségei megjelennek az egyes tudományterületeken, a rendszerezett ismeretek értékéről újabb és újabb izgalmas példákat mutathatunk föl. A digitális bölcsészet (hazánkban) friss tudományága kipróbált, kompatibilis eszközöket ad a kulturális örökség adatainak korszerű feldolgozásához és megjelenítéséhez, akár vizualizálásához. Térképen vagy infografikán ábrázolva vonzóbbá és befogadhatóbbá tehető a korábban csak hosszú tanulmányokban kifejezhető összefüggések, pl. régmúlt korok kapcsolati hálói. Nyelvstatistikai minták kiértékelése nem csak a számítógépes nyelvészet kutatásaiban alkalmazható, de *digitális helyszínelésként* akár egy elhunyt költő régi fájljaiban kutatva, életművének rekonstruálásában is. A tudomány élményszerű, rejtvényeket megfejtő arcát megmutatva, a tudományos tartalomszolgáltatás is több eséllyel versenghet a figyelemért, a kutatási vágy felkeltéséért.

Az izgalmas élményeket, a személyes kötődési lehetőséget és a szabad kutathatóságot a tartalomszolgáltatás alapötlete is biztosíthatja. A Budapest Gyűjteménnyel közös *Hullámfürdő* projektben mi is a közös nyomozás lehetőségét, motiválásának módjait kutatjuk: a rövidesen közzétett több mint félezer fényképen a 70 évvel ezelőtti Gellértfürdő vendégei, a kor elitjének képviselői láthatóak, a paparazzi-fotósok korszakát megelőző, szokatlanul intim beállításokban. A képeket az akkori fürdőmester, *Pusztai Sándor* saját örömeire, olykor a modelleknek szánt ajándékként készítette. Bevontunk szakértő történészeket, de velük is csak a személyek 10%-át tudtuk beazonosítani, jobbára azokat a színészeket, politikusokat, akiket egy korábbi válogatott kiállításra (*Miniszterek gatyában*, 2012¹²) már kiválasztottak. A Budapest Gyűjteménnyel közösen kialakított koncepció szerint megpróbálunk megtenni mindent annak érdekében, hogy a gyűjtemény közösségi átvizsgálása, a nagy- és dédszülők azonosításának esélye a lehető legnagyobb legyen. A közösségi média terjesztéshez megosztható ízelítőként kollázsokat készítünk, melyek egy-egy közös motívum mentén válogatnak a bőséges képanyagból, felkeltve a figyelmet az érdekes részletekre. A gyűjtemény tételeit a lehetséges szempontok szerint szűrhetővé tesszük, s háttéranyagokat szerkesztünk a korabeli fürdőéletéről, fürdőruha-divatról, a korszak eseményeiről. A *Hullámfürdővel* kapcsolatos visszajelzéseket űrlapon és saját Facebook-oldalon gyűjtjük majd, így elemezni, mérni tudjuk a projekt sikerességét.

Tanulságok

Az ELTE egyetemi könyvtárosképzésében olyan kísérleti projektek során fejlesztjük hallgatóink digitális, informatikai kompetenciáit, amelyek reflektálnak a hálózati közegben visszavonhatatlanul megváltozott olvasási, tájékozódási szokásokra. Együttműködő partnereink segítségével élő, izgalmas tartalmakat fejlesztünk, s az egyetemünkön Intézetünk támogatásával létesülő Digitális Bölcsészeti Központ¹³ működésétől is további fejlődést remélünk. Projektjeink tanulságai alapján a könyvtárosság és a könyvtártudomány hálózati tájékoztató aktivitásának új területe, vagy a meglévő új vetülete rajzolódhat ki. Fontosnak érezzük jelezni, hogy a digitalizálással nem ér, nem érhet véget a könyvtár felelőssége a rá bízott tartalmak közvetítésében. Szükséges a kreatív, közvetítő magatartás és az ezt lehetővé tévő kompetenciák fejlesztése. Lehet, hogy e kompetenciák a médiatudomány területével átfedésben vannak, ám interdiszciplináris tudományterületünket ismerve, ez a kapcsolódás korántsem váratlan, vagy idegen számunkra, s adekvát módon illeszkedik a könyvtár jövőképét felvázoló elméletekbe is.

Jegyzetek és irodalom

1. FODOR János: Könyvtári szereplehetőségek a közösségi médiában. = Könyvtári Figyelő, 61. évf. 4. sz. 2015. 481–485. p.
2. FODOR János: Megosztás vagy szerkesztés? A könyvtár változó szerepe a közösségi médiában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 64. évf. 1. sz. 2017. 24–36. p.
3. SÁNDOR Tibor: Helyismeret változó felhasználói környezetben. A százéves Budapest Gyűjtemény mai törekvései. = Könyvtári Figyelő, 61. évf. 2. sz. 2015. 157–167. p.
4. A Topotékaokról a Wikipédián: Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Topot%C3%A9ka> [2017. november 27.]
5. FODOR János: Kollaboratív tartalomfejlesztési projektek az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62. évf. 11–12. sz. 2015. 429–441. p. Forrás: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/viewFile/607/575> [2018. július 27.]
6. iTiVoTT Budapest [honlap] Forrás: <http://inaplo.hu/ittivott> [2017. november 27.]
7. Neon Budapest [honlap] Forrás: <http://inaplo.hu/neon/> [2017. november 27.]
8. Hosszúlépés, járunk? [honlap] Forrás: <https://hosszulepes.org/hu> [2017. november 27.]
9. MOME TechLab [honlap] Forrás: <http://create.mome.hu/> [2017. november 27.]
10. Interaktív irodalmi séta Ottlik Géza Hajnali háztetők című regényének városi kalandtúra jellegű élmény formájában való feldolgozásával a Petőfi Irodalmi Múzeummal és az MTA SZTAKI-val együttműködésben. Forrás: techlab.mome.hu/hajnalihaztetok [2017. november 27.]
11. „Nem érzem idealizmusnak, szerintem ez a normális” – Tamási Miklós, Fortepan. = artportal.hu 2017-07-17. Forrás: <https://artportal.hu/magazin/nem-erzem-idealizmusnak-szerintem-ez-normalis-tamasi-miklos-fortepan> [2017. november 27.]

FODOR JÁNOS

12. Miniszterek gatyában – Pusztai Sándor úszómester képei 1930–1939. = Mai Manó Ház, 2012. 05. 13. Forrás: http://mamanohaz.blog.hu/2012/05/13/miniszterek_gatyaban [2017. november 27.]
13. ELTE.DH – Digitális Bölcsészeti Központ – Eötvös Loránd Tudományegyetem [honlap] Forrás: <http://elte-dh.hu/hu> [2017. november 27.]

Fodor János egyetemi adjunktus és a hálózati jelenlét felelőse az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetben. Kutatási területe: digitális gyűjtemények a kultúra területén, könyvtári aktivitás a közösségi médiában, a web 2.0 és a mobil hálózatiság társadalmi hatásai.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 199–206.

TÖBBNYELVŰ KERESÉSI LEHETŐSÉGEK AZ ONLINE KÖNYVTÁRI KATALÓGUSOKBAN

NÉMETH KATALIN

ELTE BTK KITI, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEGFOGLALÓ

Számos magyarországi könyvtár rendelkezik jelentős idegen nyelvű gyűjteménnyel, melyek között különböző írásrendszerű dokumentumok is megtalálhatók. Az integrált könyvtári rendszerek nyújtotta lehetőségek megkönnyítik ezen dokumentumok feldolgozását és visszakeresését, így az ELTE Egyetemi Könyvtár multiszkript rekordjai, melyek elsősorban a Távol-keleti Intézet és a Konfuciusz Intézet köteteinek bibliográfiai leírásait teszik elérhetővé és kereshetővé eredeti kínai, japán és koreai írásrendszerben is. A legelterjedtebb hazai gyakorlat azonban a leggyakrabban keresett adatelemek, például a szerzői nevek utalókkal való kiegészítése, amely jellemzően a transliterálás szabványai alapján létrehozott egységesített adat mellé rendel egyéb, latin betűs névformákat. A tanulmány a Hazai György Könyvtár köteteinek katalógizálása során felmerült kérdéseket, az idegen nyelvű dokumentumok feltárásának és megjelenítésének lehetőségeit vizsgálja, különös tekintettel a felhasználói igényekre.

A 2016-ban elhunyt turkológus, orientalista, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, *Hazai György* (1932–2016) lánya, *Hazai Kinga* azzal a kéréssel kereste meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézetét, hogy segítsenek apja egyedülálló gyűjteményének rendezésében és feltárásában. A munka 2017 januárjában kezdődött meg informatikus könyvtáros, valamint turkológus hallgatókkal. A 280 doboznyi dokumentum átválogatása után, melynek eredményeként a duplumokat az edinburgh-i St. Andrews Egyetem és az Azerbajdzsáni Akadémia Központi Könyvtára kapta meg, ugyanezen év márciustól a katalógizálás is elindulhatott a Monguz Kft. által fejlesztett Qulto integrált könyvtári rendszer segítségével.¹ A Hazai György Könyvtár végül 2017. május 25-én nyílt meg Budapesten a Közraktár utcában.²

Nyelvi sokféleség

A Hazai Könyvtár állománya nyelvtanilag rendkívül heterogén, ami a feldolgozást és a visszakereshetővé tételt is nehezíti. Mivel számos magyarországi könyvtár rendelkezik jelentős idegen nyelvű gyűjteménnyel, melyek között különböző írásrendszerű dokumentumok is megtalálhatók, így érdemes megvizsgálni, hogy az egyes könyvtárak hogyan

képesek ezeket az idegen nyelvű anyagokat a felhasználók számára a leghatékonyabb módon elérhetővé tenni és szolgáltatni. A több mint tízezer kötetes Hazai György Könyvtár katalógusában 2018 januárjában 8300 rekord szerepelt, melyek például cirill karakterekkel is kereshetők. Az 1. táblázatban látható, hogy a könyvtárban, mint turkológiai szakgyűjteményben a török nyelvű dokumentumok aránya a legnagyobb, de emellett számos más nyelv is megtalálható, melyek közül néhányat mindössze egy-egy kötet képvisel.

1. táblázat
Idegen nyelvek a Hazai György Könyvtárban

	Nyelv	Dokumentumok száma		Nyelv	Dokumentumok száma
1.	albán	8	11.	kirgíz	37
2.	arab	77	12.	kumük	1
3.	azeri	266	13.	magyar	412
4.	baskír	9	14.	orosz	1305
5.	bolgár	102	15.	örmény	1
6.	csagatáj	5	16.	oszmán	268
7.	csuvas	10	17.	török	3477
8.	grúz	30	18.	türkmén	43
9.	karakalpak	3	19.	ujgur	16
10.	kazah	72	20.	üzbég	122

A török nyelv karakterkészlete hasonló a magyarhoz *Mustafa Kemal Atatürk* 1928-as reformja óta, azonban van néhány mellékjeles mássalhangzó, mint a *ç, ğ* és az *ş*, valamint érdekes a kétféle *i* (*İ* és *I*) használata is.³ A veláris *i* például gyakran okoz nehézséget az online keresések alkalmával különösen a karakterérzékeny rendszereknél, bár ezt több integrált rendszer képes már megfelelően kezelni. A török város angol és török neve között írásban épp egyetlen *i* a különbség: Istanbul (angol) és İstanbul (török).

Szinte minden könyvtárban kihívást jelent a cirill betűs kötetek feldolgozása, mivel számos különböző nyelv használja a cirill karaktereket, azonban több eltérés is megfigyelhető az egyes nyelvek karakterkészletei között, amelyek még a XX. században is többször módosultak. Mivel nem mindig van lehetőség arra, hogy a nyelveket és írásrendszereket pontosan ismerő és felismerő könyvtárosok végezzék a feldolgozást, a nyelv azonosítását a dokumentumok megjelenési helye mellett épp az említett eltérések könnyítik meg, miközben arra is figyelni kell, hogy mikor jelent meg az adott kötet, mivel a XX. században az írásrendszerek akár néhány évtizeden belül is változhattak. Noha a cirill karakterek transliterációját szabvány⁴ határozza meg, azonban – bár feltételezhető lenne, hogy a szláv kötetekkel kapcsolatban következetes és egységes leírásokat találunk –

még azokban a könyvtárakban sincs könnyű dolguk a felhasználóknak, ahol tudatosan alkalmazzák és betartják a szabvány előírásait. A magyar olvasók ugyanis megszokták a fonetikus átírást, a transzszkripciót, mely tükröz néhány kiejtési sajátosságot, mint például a mássalhangzók lágyulását⁵, ezért is nélkülözhetetlen az utalók használata.

A 2. táblázat egy konkrét kötet, a *Sait Faik* (1906–1954) török íróról és műveiről szóló könyv⁶ néhány bibliográfiai adatának leírását mutatja be online katalógusok példáján keresztül. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára⁷, a német közös katalógus⁸ és az angol szakkönyvtári közös katalógus⁹ következetes az ISO 9 szerinti átírásban a cím esetében, azonban a szerző neve már eltérő formában olvasható. A British Library¹⁰ a címet és a megjelenési adatokat cirill karakterekkel rögzítette, azonban latin karakterekkel is kereshetővé tette. A legteljesebb megoldást a francia egyetemi hálózat¹¹ kínálja, amely a címet, a szerzőt és a megjelenési adatokat is közli cirill, valamint latin karakterekkel egyaránt. Az öt katalógusból mindössze kettő veszi fel a török író, Sait Faik nevét tárgyi melléktételként.

2. táblázat

Orosz nyelvű könyv átírása nemzetközi katalógusokban

	Cím	Szerző	Megjelenés	Egyéb név
MTAK (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ)	Said Faik i ego novelly	Ajzenštejn, Natta Avrumovna	Moskva : Nauka, 1971	
British Library	Сайд Фаик и его новеллы..	AIZENSHTTEIN, Natal'ya Avraamovna	Москва : Издательство "Наука", Главная редакция восточной литературы, 1971.	FAİK, Said.
COPAC (Copac National, Academic and Specialist Library Catalogue)	Said Faik i ego novelly	Aizenshtein, N. A. (Natal'ia Avraamovna) 1923	Moskva : "Nauka" 1971	Sait Faik 1906–1954
GVK (Gemeinsamer Verbundkatalog)	Said Faik i ego novelly	Ajzenštejn, Natal'ja Avraamovna	Moskva : Izd. Nauka, 1971	
SUDOC (Système Universitaire de Documentation)	Сайд Фаик и его новеллы - Said Faik i ego novelly	Айзенштейн, Натта Аврумовна - Ajzenštejn, Natta Avrumovna	Москва : "Наука", 1971 – Moskva : "Nauka", 1971	

A könyvtári katalógusok másik nyelvi kérdése alapvetően a tárgyszavakkal kapcsolatban jelentkezik a felhasználói célcsoportok differenciálásával. Kiknek, milyen anyanyelvű vagy milyen nyelvtudással rendelkező olvasók számára kínálja dokumentumait az adott könyvtár. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Angol-Amerikanisztikai Intézet Könyvtára¹² az amerikai Kongresszusi Könyvtár angol tárgyszavait használja, azonban számos magyar tárgyszó is található a katalógusukban. Az ELTE Germanisztikai Intézet Könyvtára hasonlóképp magyar és német tárgyszavakkal dolgozik, azonban egyik sem használja folyamatosan a kifejezéseket mindkét nyelven párhuzamosan. Az Andrassy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetemen¹³, ahol az oktatás nyelve a legtöbb kurzus esetében is a német, a könyvtári katalógus tárgyszavai között is elsősorban német kifejezéseket találunk, bár néhol angol szavak is előfordulnak, jellemzően a más katalógusból importált rekordok esetében, de mindenképp következetes a könyvtár a tárgyszavak tekintetében. A 3. táblázat az Andrassy Egyetem néhány tárgyszavának nyelvi megjelenését mutatja be.

3. táblázat

Az Andrassy Egyetem tárgyszavainak nyelve

Tárgyszó	magyar	német	angol
gazdaság	1	501	10
jog, jogtudomány	0	766	11
politika	0	900	8
szociológia	0	252	1
történelem	0	3855	9

A Hazai György Könyvtár a Hazai György Orientalisztikai Alapítvány támogatásával valósulhatott meg, melynek kuratóriumi elnöke *Fodor Pál*, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának főigazgatója, a kuratórium tagjai továbbá *Barbara Kellner-Heineke*, a Freie Universität Berlin professzora és *Hóvári János*, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója, a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft. (MANK) főigazgatója. Az alapítvány mellett számos más szervezet és magánszemély segíti a kezdeményezést, hogy a szakkönyvtár a turkológiával foglalkozó nemcsak hazai, hanem külföldi szakemberek számára is magas szintű szolgáltatásokat nyújthasson. A nemzetközi nyitás egyik alapfeltétele a gyűjtemény és az információk hozzáférhetővé tétele minél több nyelven. Ezt a célt szolgálja, hogy a honlap kezdettől fogva angolul is elérhető, a könyvtári katalógus viszont párhuzamosan három nyelven, magyarul, angolul és törökül is használható. Az integrált könyvtári rendszer, a Qulto online katalógusának felülete magyar, angol, német, román és török nyelvű, a keresés alapértelmezett nyelve az angol. Az egyes authority fájlok angol nyelvűek. Az eredményes keresés egyik feltétele, hogy a személynév mindig ugyanabban az egységes,

szabványos alakban kerüljön a katalógusba,¹⁴ de mindez igaz a földrajzi nevekre, valamint a tárgyszavakra is.

A katalógus angol nyelve adta a lehetőséget a Library of Congress tárgyszórendszérének átvételére azért is, mert az online elérhető török katalógusok¹⁵, melyekben a Hazai Könyvtár állományának egy része megtalálható, nem minden esetben rendeltek tárgyszavakat a dokumentumokhoz, és sok esetben a rekordok importálása sem jelentett megoldást az esetleges utómunkálatok, javítások miatt.

A Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE) Külkereskedelmi Kar Könyvtárában használt Textlib¹⁶ online katalógus két szempontból is figyelmet érdemel. A keresőmotorokhoz hasonlóan próbálja javítani a felhasználók keresőkifejezéseiben előforduló esetleges helyesírási hibákat. Például, ha *Kotlertől* szeretnénk dokumentumot, de nem emlékszünk a mű címére, vagy épp arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi található meg a szerzőtől a könyvtárban, akkor csak a szerző nevére hagyatkozhatunk, azonban előfordulhat, hogy véletlenül elírjuk a nevet, és a Kotler helyett Ktolert gépelünk. Ha nem adtuk meg, hogy pontosan hol keressen – esetünkben a szerző nevében – akkor a program ellenőrzi a katalógusban előforduló összes hasonló írásképpel rendelkező kifejezést a címekben, személynevekben stb. Végül kapunk egy listát arról, hogy az „utolér” és „kotler” szavak előfordulnak címekben, míg szerzőként kizárólag a „kotler” szerepel. Ha a „Ktoler” formát a szerzők között keressük, a program javaslatot tesz a „kotler” változatra, amellyel már valóban lesz találatunk. Rendkívül hasznos funkció, hiszen a csonkolás és a helyettesítő karakterek használata nem mindig segít gyorsan releváns találathoz jutni, és jelenleg a könyvtári katalógusok jellemzően karakterérzékenyek.

A másik hasznos funkció, ami a könyvtárosok lelkiismeretes munkáját dicséri a BGE könyvtárában, az egyes dokumentumok adatainak közismert címmel való ellátása. A felhasználók gyakran emlegetnek köteteket egymás között fiktív, saját maguk által kitalált címekkel, melyet később egyre többen használnak, ahogy történt ez a hat kötetes, *Sőtér István* szerkesztésében megjelent *A magyar irodalom története*¹⁷ című kiadvánnyal is, melyet a borító színe miatt évtizedeken keresztül a „Spenót” szóval jellemeztek. A BGE katalógusában például szerepelnek ezek a címváltozatok is, így a felhasználók ezekkel is tudnak keresni. A Hazai György Könyvtárban számos irodalomtörténeti kötet, valamint irodalmi forráskiadás megtalálható, melyek feldolgozása az idegennyelvű dokumentumokkal kapcsolatban felvetett még egy kérdést. Az egységesített cím vagy eredeti cím biztosítja, hogy egy mű különböző nyelvű fordításait egyetlen kereséssel ki tudjuk listáztatni a katalógusban. Ez akkor is működik, ha a cím tárgyi melléktételként szerepel, hiszen így megtalálhatunk minden, a keresett műről szóló elemzést. Probléma akkor van, ha az eredeti cím nem ismert a felhasználó számára vagy nehézséget okoz az eredeti cím helyesírása. Szemléletes példát kínálnak erre a Hazai Könyvtár *Aranyfény szutráról*¹⁸ szóló, valamint a kirgíz eposz, a *Manas*¹⁹ kötetei.

4. táblázat

Az Aranyfény szutra és Manasz kötetek címváltozatai

Nyelv	Cím	Nyelv	Cím
magyar	Aranyfény-szutra	magyar	Manasz
angol	Golden Light Sutra; Sutra of Golden Light	angol	Epic of Manas
német	Goldglanz Sutra; Sutra vom goldenen Licht	német	Manas-Epos
francia ²⁰	Sûtra de la lumière dorée; Sûtra de la radiance d'or; Sûtra du suprême éclat d'or;	francia	Cycle de Manas; Manas : épopée kirghize
szanszkrit	सुवर्णप्रभासोत्तमसूत्रेन्द्रराज	kirgíz (arab)	ماناس داستانی
szanszkrit ²¹	Suvarnaprabhasottamasutra; Suv arnaprabhāsottamasūtrendrarāja	kirgíz (cirill)	Манас дастаны
szanszkrit (IAST ²²)	Suvarṇaprabhāsottamasūtreन्द्र rājāḥ	török	Manas Destanı

A 4. táblázatban olvasható az Aranyfény szutra cím szanszkrit, valamint az európai nyelvek közül angol – mint a Hazai Könyvtár katalógusának nyelve –, francia és német nyelvű alakja. A Francia Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque nationale de France, BnF) szerzőkről, címekről és témákról szóló adatbázisában megtaláljuk ezt a címet is négy francia változatban, valamint a számos keleti nyelvű variáns is segíti az olvasót az általa keresett mű megtalálásában. A 4. táblázatban a másik példa a kirgíz nyelvű Manasz eposz, mely a kirgíz nyelv problematikájára is felhívja a figyelmet, mivel számos átírási rendszert használnak világszerte, melyek több karakter esetében is eltérést mutatnak. Ilyen például az American Library Association (ALA) és a Library of Congress (LC)²³ szabályzata, vagy a földrajzi nevek egységesítésére létrehozott névtér, a United States Board on Geographic Names (BGN) és a Permanent Committee on Geographical Names for British Official Use (PCGN)²⁴ előírásai, vagy a korábban már említett ISO 9. A magyarországi gyakorlat az ISO szerinti átírást követi, de továbbra is hangsúlyozzuk, hogy a felhasználót is tájékoztatni és segíteni kell, hogy ismerje a leghatékonyabb keresési stratégiákat. Az Országos Idegennyelvű Könyvtár amellet, hogy számos utalóval biztosítja az egyes authority fájlok elérését, az online katalógus nyitólapján segédlet²⁵ is található a cirill és görög nyelvű dokumentumok kereséséhez.

Megoldási lehetőségek

Az integrált könyvtári rendszerek nyújtotta lehetőségek között az egyik megoldást az ALEPH multiszkript rekordjai kínálják, melyeket például az ELTE Egyetemi Könyvtár

is használt, amikor a Távol-keleti Intézet és a Konfuciusz Intézet köteteinek bibliográfiai leírásait tette elérhetővé és kereshetővé eredeti kínai, japán és koreai írásrendszerben is. Az UNICODE alapú rendszerben a tartalom és az interfész megjelenítésére is több mint húsz nyelven van lehetőség.²⁶ Az ALEPH online katalógusának kezdőlapján²⁷ lehetőség van az eltérő írásrendszerek használatához speciális karaktereket választani, azonban ehhez szükség van az eszközünkre telepített megfelelő fontkészletekre is a helyes megjelenítéshez. A Qulto integrált könyvtári rendszer például szintén lehetővé tesz rekordfordításokat, ami akkor működik hatékonyan, ha megfelelő a rekord minden adata, és pontos szabályok szerint történik az egyes adatelemek adott nyelvre fordítása.

A legelterjedtebb hazai gyakorlat jelenleg a leggyakrabban keresett adatelemek, például a szerzői nevek utalókkal való kiegészítése, amely jellemzően a transliterálás szabványai alapján létrehozott egységesített adat mellé rendel egyéb, latin betűs névformákat. Az utalókra mindenképp szükség van a katalógusokban minél több adattípus esetében, így például a címekkel kapcsolatban is. Hosszabb távon azonban megoldást jelenthet a könyvtári katalógusok összekapcsolása a web egyéb keresőmotorjaival, valamint adatbázisaival, a szemantikus web és a linked data (kapcsolt adat) technológiák, amelyek elősegíthetik az eltérő írásrendszerű dokumentumok hatékonyabb keresését is.

Jegyzetek

1. Hazai György Könyvtár. Forrás: <http://www.hazaigyorgy.com/konyvtar> [2018. január 10.]
2. TAKÁCS Erzsébet: Könyvtár a turkológia szolgálatában. Forrás: www.kultura.hu/konyvtar-turkologia [2018. január 4.]
3. LEWIS, Geoffrey: The turkish language reform. A catastrophic success. Oxford, Oxford University Press, 1999. 27–37. p.
4. MSZ ISO 9:1997 Információ és dokumentáció. A cirill karakterek transliterációja latin karakterekre. Szláv és nem szláv nyelvek. [Budapest], Magyar Szabványügyi Test., 1997. 15 p.
5. KEMÉNY Gábor: A nem latin betűs írású nyelvek neveinek magyar helyesírásáról. In: Kemény Gábor: A nyelvtől a stílusig. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2010. 77. p.
6. AJZENŠTEJN, Natta Avrumovna: Said Faik i ego novelly. Moscow, Izdat. „Nauka”, 1971. 238 p.
7. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának katalógusa. Forrás: opac.mtak.hu [2018. január 15.]
8. Gemeinsamer Verbundkatalog. Forrás: <https://gso.gbv.de> [2018. január 15.]
9. Copac National, Academic and Specialist Library Catalogue. Forrás: <http://copac.jisc.ac.uk/> [2018. január 15.]
10. British Library Catalogue. Forrás: http://explore.bl.uk/primo_library/libweb [2018. január 15.]
11. Catalogue Système Universitaire de Documentation. Forrás: www.sudoc.abes.fr [2018. január 15.]
12. ELTE EKSZ katalógusa. Forrás: <http://aleph.elte.hu> [2018. január 15.]
13. Andrassy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem Egyetemi Könyvtár katalógusa. Forrás: http://aleph-36ane.hosted.exlibrisgroup.com:8991/F?func=find-b-0&local_base=ane01&con_lng=hun [2018. január 15.]

14. KÖNTÖS Nelli: Szerzők nyomában. A könyvtári szabványok szerepe az intézményi publikációs adattárak névkezelési stratégiájában. = Könyvtári Figyelő, 58. évf. 2. sz. 2012. 255–279. p.
15. TO-KAT, török közös katalógus. Forrás: <http://www.toplukatalog.gov.tr> [2018. január 31.]
16. Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Kar Könyvtárának katalógusa. Forrás: <http://tlwww.kkf.hu/> [2018. január 20.]
17. SÓTÉR István (szerk.): A magyar irodalom története. I–VI. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964–1966.
18. Például: RADLOFF, W. (Hrsg.): Suvarnaprabhasa: das Goldglanz-Sutra. I-III. Osnabrück, Biblio Verlag, 1970. és ZIEME, Peter (Hrsg.): Altun Yaruq Sudur: Vorworte und das erste Buch : Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsutra : Suvarnaprabhāṣottamasūtra : mit 139 Abbildung auf 88 Tafeln. Berlin, Akademie-Verlag, 1996.
19. Például: LIPKIN, Semen Izrailevič (Bearb.): Manas der Hochherzige: kirgisches Heldenepos. Berlin, Verlag Volk und Welt Berlin, 1974. és YILDIZ, Naciye: Manas destani (W. Radloff) ve kirgiz kultürü ile ilgili tespit ve tahliller. Ankara, Türk Dil Kurumu, 1995.
20. A Bibliothèque nationale de France adatbázisa a szerzőkről, a címekről és a témákról. Forrás: <http://data.bnf.fr> [2018. január 25.]
21. ISO 15919:2001 Information and documentation. Transliteration of Devanagari and related Indic scripts into Latin characters Geneva, ISO, 2001.
22. International Alphabet of Sanskrit Transliteration.
23. ALA-LC transliterációs szabályzatok. Forrás: <https://www.loc.gov/catdir/cpso/roman.html> [2018. január 31.]
24. BGN/PCGN transliterációs szabályzatok. Forrás: <http://geonames.nga.mil/gns/html/romanization.html> [2018. január 31.]
25. OIK katalógus. Forrás: <https://www.oik.hu/monguz/index.jsp?page=search> [2018. január 31.]
26. ÉZSIÁS Anikó – MAJOR Kornélia – SZÉKELYNÉ TÖRÖK Tünde: Multiscript rekordok az ALEPH integrált könyvtári rendszerben: közös katalógus építése az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálatában. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 59. évf. 11–12. sz. 2012. 497–509. p.
27. ELTE EKSZ katalógusa. Forrás: <http://aleph.elte.hu> [2018. január 15.]

Németh Katalin egyetemi adjunktus, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatásfelelőse, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének tagja. Kutatási területe: domonkos könyvkultúra, könyvtári menedzsment, ügyfélkapcsolat-menedzsment.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 207–215.

A MAGYAR KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI FOLYÓIRATOK FELDOLGOZOTTSÁGA ADATBÁZISOKBAN ÉS TELJES SZÖVEGÜK ELÉRHETŐSÉGE A HÁLÓZATON

MURÁNYI PÉTER

ELTE BTK KITI Savaria Könyvtártudományi Csoport, egyetemi docens

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Az utóbbi években a magyar könyvtár- és információtudományi folyóiratok jelentős változásokon mentek keresztül (szűkülő anyagi források, online változat, esetenként csak online megjelenés, a régebbi anyagok digitalizálása), az azokat feldolgozó eszközök is átalakultak, ezért fontos annak megvizsgálása, hogyan változott közleményeik kereshetősége az adatbázisokban és teljes szövegük elérhetősége a hálózaton. Az előadás öt országos szaklapot (Könyvtári Figyelő, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, Könyv és Nevelés, Könyvtári Levelező/lap, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros) vizsgál a régebbi adatbázis, a MANCI két változatában, a HUMANUS-ban, a MATARKA-ban, az EPA-ban és a lapok honlapjain, archívumaiban. Hagyományosan két folyóiratnak az anyaga (Könyvtári Figyelő, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás) kerül be nemzetközi adatbázisokba, ezért a cikk azt is áttekinti, mi a helyzet ezekkel a LISA és LISTA adatbázisokban. A vizsgálat eredménye: a feldolgozott anyag mennyiségi növekedése mellett a feldolgozás minősége csökkent. A szerző javaslatokat fogalmaz meg azzal kapcsolatban, hogyan lehetne javítani a magyar nyelvű szakcikk kereshetőségét, elérhetőségét, amelyben fontos szerepet játszhatna a Könyvtári Intézet eddig is magas színvonalú szolgáltatásainak nagyobb mértékű támogatása.

Bevezetés

A 2000-es évek elején országos szakfolyóirataink helyzete stabilizálódni látszott. Akkor majdnem fél évszázados múltat tekinthetett vissza a *Könyvtári Figyelő* (KF, 1955-től) és a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* (TMT, 1954-től) (először egyik sem azon a címen). 1989-ben indult a *Könyvtári Levelező/lap* (KLL), 1992 végén a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* (3K) az ugyanannak az évnek az elején megszűnt *Könyvtáros* utódjaként, s 1999-ben újraindult a *Könyv és Nevelés* (K&N) az 1987-ben megszűnt hasonló című lap folytatásaként. A lapok cikkei természetesen bekerültek kurrens szakbibliográfiánkba, a *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájába* (MAKSZAB), ezek képezték az alapját a már korábban is épülő, de a hálózaton 2000-től elérhetővé vált *Magyar és Nemzetközi Cikk* adatbázisában (MANCI) található rekordoknak, és a 2002-ben indult tartalomjegyzék adatbázisában.

zisban, a *Magyar Folyóiratok Tartalomjegyzékeinek Kereshető Adatbázisában* (MATARKA) is természetes módon helyet kaptak.

Egyre növekedett annak az igénye, hogy a lapok anyagának legalább egy része a hálózaton is elérhető legyen. Egyes közlemények esetében a tartalomjegyzékben jelzik, hogy csak a hálózaton érhető el (szinte más lapként tartották nyilván az *Elektronikus Könyv és Nevelést (eKén)*. A pályázati lehetőségek szűkülésével finanszírozási nehézségek is jelentkeztek. Míg a korábbiakban a szerkesztőségek a KLL kivételével általában fizettek honoráriumot a szerzőknek, később ez kivételessé vált, a szerkesztőségek nagyrészt a szerzők önkéntes munkájára számítanak.

A magyar cikkanyag feldolgozása a MANCI adatbázisban a 2006-os tárgyévvvel lezárult. 2007-től a könyvtár- és információtudományi cikkek az akkor indult *Humántudományi tanulmányok és cikkek adatbázisába* (HUMANUS) kerülnek be. A nemzeti bibliográfiai rendszerben 2003 elején megszűnt a cikkek feldolgozása, leállt az ennek alapján készülő, a hálózatra 2001 elején kikerült az *Időszaki Kiadványok Repertórium*a (IKER) adatbázis, amelynek anyagát nagyrészt áttöltötték a HUMANUS adatbázisba, a MANCI-ét azonban nem.

Az öt országos könyvtári szaklap 2014 elején megalapította a Könyvtári lapok fórumát, s közös nyilatkozatot adott ki, amely a Könyvtári Intézet oldalán¹ és egyes lapokban is megjelent². A szerkesztők fontosnak tartottak egy online felmérést a szakmai folyóiratok iránti igényekről; ez a felmérés elkészült³, de a könyvtári lapok fóruma további működésének nincs nyoma a hálózaton.

A lapok közül a KLL 2016 második félévében tért át a csak elektronikus megjelenésre, majd félév után, 2016 végével megszűnt. A TMT 2017-től tért át az online megjelenésre. A Könyvtári Figyelő digitalizálása az *Elektronikus Periodika Adatbázisban* (EPA) eljutott 1955-ig, a kezdő évig.

Mindezek a változások indokoltá teszik, hogy megpróbáljunk áttekintést adni arról, milyenek a tájékozódás lehetőségei a különböző feltáró eszközökben: a MANCI két változatában, a HUMANUS-ban és a MATARKA-ban, a közlemények teljes szövegének elérhetősége az EPA-ban és a lapok honlapján, archívumában.

A folyóiratok kereshetősége a MANCI két változatában és a HUMANUS-ban

A MANCI adatbázisban (<http://w3.oszk.hu/manci.htm>) az egyes folyóiratok feldolgozottságának vizsgálata nem könnyű, a keresési űrlapon (<http://w3.oszk.hu/manhtm/search.htm>) ugyanis nem szerepel a folyóirat címe, ott csak a következő mezők találhatók: szerző, kulcsszó, tárgyszó, megjelenési év, városnév.

A „Könyvtári Figyelő” kulcsszóra keresve 13 találatot kapunk, ezeknek a közleményeknek a tárgya a folyóirat címe. A böngészéssel is ugyanezt a 13 találatot kapjuk meg.

Az „Egyszerű keresés” alatt megtaláljuk a „Keresés a MicroISIS keresőnyelvével” opciót, a folyóirat címe eredeti formájában és rövidítve sem vezet eredményre (s azok egyes szavai sem). A folyóirat Könyvtártudományi Szakkönyvtárbeli raktári jelzetére,

a P 365-ra keresve azonban 1153 találatot kapunk. Arra is lehetőségünk van, hogy a megjelenés évével kombináljuk a raktári kódot, pl. „P 365 AND 1996”, ekkor 50 találatot kapunk. Más kombinációkra, sajnos nincs lehetőség.

Ahogy már szó esett róla, a MANCI adatbázis anyagát áttöltötték a HUMANUS mellé is⁴, nézzük, hogy ott milyen lehetőségeink vannak.

Itt találunk „Folyóiratcím” és „Folyóiratban” mezőt is. Az első („Folyóiratcím”) nem vezet eredményre sem a *Könyvtári Figyelő*, sem a *Kvt.Figy.* alakra. A „Folyóiratban” mezőben 190 találatot kapunk a *Könyvtári Figyelő* alakra, ezeknél azonban nagyrészt a Megjegyzés rovatban szerepel a cím. A folyóiratban megjelent találatokat a folyóirat címének rövidítésével kaphatjuk meg, a *Kvt.Figy.* 1206 találatot ad, tehát valamivel többet az 1153-nál, amit akkor kaptunk meg, amikor a MANCI-ban a lap leltári számával kerestünk.

Ha a MANCI újabb változatában akarjuk megkeresni az adott évből felvett cikkeket, akkor azt láthatjuk, hogy a HUMANUS-szal ellentétben itt nincs „Megjelenés éve” mező. Ezért helyette a teljes szöveg mezőbe írhatjuk be a keresett évet. 1996-ra 67 találatot kapunk a másik változatban található 50 helyett, mivel máshol is szerepel az év.

A TMT-re a régi MANCI-ban a raktári jelzetére (P 653) keresve 1172 találatot kapunk. Az új változatban itt is magasabb a találatok száma (1196) a folyóirat címének rövidítésére (*Tud.műsz.táj*).

A *Könyv és Nevelés* keresése kettősséget mutat, mert azonos a raktári száma az 1987-ben megszűnt és az 1999-ben újraindult folyóiratnak (P 466), más viszont a rövidítése a folyóirat címének: *Könyv Nen.* a réginek, *Kv.nen.* az újnak. A régi MANCI-ban 426 találat közül 76 származik az 1984 és 1987 közötti időszakból, 350 pedig 1999-től. Az új MANCI a régi folyóirat nevének rövidítésére sokkal több találatot ad ki, minden olyan esetet is, ahol a cím rövidítésének két betűsora megtalálható egy rekordban. A *Kv.nen.* jobban működik ebből a szempontból, de itt is 366-ra nő a találatok száma 350-ről.

A lap jellegének megfelelően a *Könyvtári Levelező/lap*nál kapjuk messze a legtöbb találatot (3352) a MANCI-ban a P 2455 raktári jelzettel. Az új MANCI a folyóirat címének rövidítésével (*Kvt.Lerlap.*) itt is valamivel többet produkál (3390).

A *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* a P 2510 jelzettel 1845 rekordot adott a régi MANCI-ban, a folyóirat címének rövidítése, a *Kv.kvt.könyvt.* eggyel kevesebbet, 1844-et az újban.

2006-osnál újabb tételeket már a HUMANUS adatbázisban várhatunk.⁵ Nagy könnyebbé tehető a használat, hogy itt már a folyóirat tényleges címét használhatja a keresésnél, indexlistáról is kiválaszthatja a címet, később pedig a kapott találatokat könnyen évekre, számokra is bonthatja.

A KF és a TMT esetében itt is hasonló a találatok száma (732, illetve 664). Nemcsak 2007 utániakat találunk a MANCI folytatásaként, hanem olyanokat is, amelyeket az IKER adatbázisból töltöttek át, mivel több éven az *MNB IKR*-ben (amelyek az *IKER* adatbázisba kerültek) és a *MAKSZAB*-ban párhuzamosan dolgoztak fel cikkeket.

A *Könyv és Nevelés* kettős jellege a HUMANUS-ban többszörösen is megmutatkozik. A folyóirat címe keresve 463 találatot kapunk, és ha a folyóiratcím szerint

bontjuk a találatokat, akkor azt láthatjuk, hogy 68-at az *Elektronikus Könyv és Nevelés*be soroltak, 392-t pedig a *Könyv és Nevelés*be. Újraindulásától az IKER adatbázis leállításáig (1999 és 2002 között) oda is feldolgoztak cikkeket. 2007-től 2015-ig külön csoportban találunk olyan cikkeket, amelyeket az *Elektronikus Könyv és Nevelés*be soroltak be.

Más könyvtári szaklapból is találhatunk bizonyos számú tételt más szakterületek adatbázisaiban, a *Könyv és Nevelés* esete azonban ettől jelentősen eltér: a folyóirat anyaga elsődlegesen kiadójának, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumnak a *Pedagógiai Adatbázisában* (PAD) van feldolgozva. Összesen 2412 találatot kapunk a *Könyv és Nevelés*re, korábbi évek anyagát is megkapjuk, 1966–1967 után 1978-tól folyamatosan, s 1984-től 2017-ig mindig jóval több cikk adatai szerepelnek itt, mint a MANCI-ban és a HUMANUS-ban.

A KLL-ből 1128 találatot kapunk a HUMANUS-ban, csak elszórva néhányat 2007 előtről (az IKER ezzel a lappal nem számolt), a 2007-től kezdve pedig fokozatosan csökkent a találatok száma, különösen feltűnő ez utolsó évében, 2016-ban.

Az, hogy a 3K-ból jóval több tételt kapunk a HUMANUS-ban (1538), részben annak is tulajdonítható, hogy 1992-es indulásától 1997-ig az IKER adatbázisba is bekerült. 2007-től is elég egyenletes a rekordok száma.

A folyóiratok jelenléte a MATARKA-ban, teljes szövegük elérhetősége az EPA-ban és a lapok saját archívumában

Mivel a MANCI adatbázisban 1984-től találhatunk rekordokat, több folyóiratunk azonban sokkal régebben indult, régebbi anyagukról való tájékozódásban fontos eszköz a MATARKA tartalomjegyzék adatbázis (<http://www.matarka.hu>), ahol nincs elvi akadály annak, hogy egy folyóirat tartalomjegyzékei az indulástól kezdve szerepelhessenek benne.

A KF esetében ez a helyzet, 1955-től az utolsó eddig megjelent számig szinte teljes az anyag. Az utolsó két szám (vagyis fél év) kivételével linket kapunk a közlemények teljes szövegéhez az EPA-n keresztül (<http://epa.oszk.hu>). Mivel az első számoknak még nem volt címlapja, az első közlemény letöltésével is megláthatjuk, hogy a folyóirat címe induláskor *Könyvtári Tájékoztató* volt, a MATARKA-ból ez nem derülhetett ki. Ha az EPA-ban a „Kiadvány-szintű” keresőben keresünk erre a címre, akkor a Könyvtári Figyelő archivált anyagára jutunk, a folyóirat mostani címével keresve a távoli elérés lehetőségeit is megkapjuk, vagyis a lap saját archívumát 1990–2015-ös időhatárral. A gyakorlatban kipróbálva kiderül, hogy nem is csak egy archívum van, valamelyik korábbi évre kattintva az 1990 és 2006 közötti anyaghoz jutunk (<http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/archivum.html>), az utóbbi évek esetében a szintén 1990-től induló, de egészen a legújabb számig tartó archívumba (a másik is átvezet ide). Amíg az EPA-ban régebbiről maradtak számok html-ben (válogatott tartalommal), addig a nemrég befejeződött digitalizálás eredményeként PDF-ben, eredeti formájukban kaphatjuk meg a cikkeket, egyes években olyan teljességgel, hogy nemcsak a lap borítóiról kapunk képet, hanem még a gerincéről is. Az utóbbi években épp azokkal a közleményekkel vannak kisebb

problémák, amelyek csak elektronikusan jelentek meg (például 2014-ben a *Külföldi folyóirat-figyelő* rovat). A KF saját archívumaiban sokkal kevésbé jól használható formában kapjuk meg a közleményeket.

A TMT-nek az anyaga szintén a kezdetektől, 1954-től található meg a MATARKA-ban. Az EPA-ban nem egészen 10 év anyaga van meg PDF-ben 2007. júliusától 2017. májusáig⁶. Az EPA-ban kapott tartalomjegyzéknél a szerkesztői ajánlásnál nem találunk linket. Az egyes számoknak az anyaga egészben is letölthető, ott már azt is megkapjuk, s 2016-ig a borítókát leszámítva mindent, ami a nyomtatott lapban megjelent, így az angol nyelvű összefoglalókat, a tanulmányokat és a további rovatok teljes anyagát is. 2017-től, amióta a TMT már csak elektronikusan jelenik meg (<https://tmt.omikk.bme.hu/tmt>), magának a hálózati változatnak sincs címlapja.

Az EPA-ban 2017-től a szerkesztői ajánlókat csak akkor kapjuk meg, ha egyben töltjük le a számot, tartalomjegyzék és angol nyelvű összefoglalók azonban nem szerepelnek ott.

Távoli linkként az EPA az 1954 és 2016 közötti anyagot ígéri, azonban bármelyik évre kattintunk, a lap honlapjára, a 2011 és 2017 közötti archívumba jutunk, (<http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/issue/archive?evfolyam=63>). A 2011 előtti anyagot (s ezzel együtt a 2011 és 2016 közöttit is) a tmt-archive szerveren teszik elérhetővé (<http://tmt-archive.omikk.bme.hu/archiv.html>). A korábbiakhoz képest lényeges változás az, hogy ennek a szervernek a keresője már nem működik, itt ugyanúgy a 2011-től induló anyagban kereshetünk, mint az új honlapon. Csak 1999-től érhető el az egyes számok összes közleményének a teljes szövege, addig válogatott cikkek kerültek csak be, 1995 végéig azok is kép formájában.

Sajnos az új archívumban a 2011 és 2016 közötti anyag hiányos, ezt megállapíthatjuk akkor, ha összehasonlítjuk azt, amit az EPA-ban, a régi archívumban, a MATARKA-ban és az új archívumban találhatunk. Ez utóbbiból például a 2014. 3. számból még „*A könyvtári szaklapok szerkesztőiségeinek nyilatkozata*” is kimaradt. Az angol nyelvű tartalomjegyzékben ugyanannyi tétel szerepel, mint a magyarban, de a rovatok címe mellett csak a 3 tanulmány címe szerepel angolul.

A Könyv és Nevelés anyagát 1999-től 2017-ig találhatjuk meg a MATARKA-ban, előzményként az *Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatója* 1959 és 1964 közötti számaint kapjuk meg, a továbbiakat sem ezen a címen, sem 1966 júniusától 1987-ig *Könyv és Nevelés*ként.

Az EPA-ban archiválva *Elektronikus Könyv és Nevelés* cím alatt az 1999 és 2009 közötti évek anyaga található meg HTML formátumban, s egyedül a 2013-as évé PDF-ben. Csak a 2013-as számok tölthetők le egyben. Az egyik távoli link is az 1999 és 2009 közötti évek anyagát ígéri *Elektronikus Könyv és Nevelés* címen, de amikor rákattintunk, az évek listája felett a teljes területet kitöltve a „Meggyszűnt” felirat jelenik meg. A másik, az 1999 és 2015 közötti évek anyagát ígéri (<http://epa.oszk.hu/00200/00226>), de bármelyik évre kattintva az *Olvadás Portálja* jutunk (http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles), 1999-től a 2017. 1. számig.

Talán meg is elégednénk ezzel az elérhetőséggel, de még több is van: a <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-nevelés> címen 2014-ig visszamenőleg tudjuk a számokat egyben is letölteni, 2006 és 2013 között az egyes cikkeket. A *Tanszertárnál* (<http://www.tanszertar.hu/eken/index.htm>) *Elektronikus Könyv és Nevelésként* a 2005 és 2009 közötti cikkeket kapjuk meg, a régebbieket csak ígérlik

A *KLL*-ből a *MATARKA*-ban az 1989–1992 közötti évek teljesen hiányoznak, 1993 is hiányos, s még 1997-ből is hiányolhatunk két számot. Feltűnő, mennyivel magasabb volt a közlemények száma az első években. A *MATARKA* 2001-ből egy számhoz ad linkeket a teljes szöveghez, majd 2002-től mindegyikhez. Ez megfelel annak, amit az *EPA*-ban megtalálunk a folyóiratból. Távoli elérhetőséget 2001 és 2005 közöttre ígér az *EPA*, ezzel ellentétben a lap honlapjára visz (<http://kll.org.hu>), ahol a 2013–2016 közötti számok tartalmáról tájékozódhatunk, s csak négy olyan szám van (2015. 9–12.), amelyekből a cikkek szövegét is megkapjuk ott, mivel az *EPA*-ban ott vannak ezek az évek. Ez jóval kisebb gond, mint a *MATARKA*-ból hiányzó négy év, az *EPA*-ból hiányzó bő egy évtized. Ki fog ezek pótlására vállalkozni, amikor a kiadó nem vállalta a lap további megjelentetését?

A *3K* esetében sokkal jobb a helyzet, a lap anyaga kezdetektől, 1992 decemberétől benne van a *MATARKA*-ban, s a 2017. 6. számig az egyes cikkekhez a linkeket is megkapjuk. A lap előzménye, a *Könyvtáros* sokáig nem volt megtalálható a *MATARKA*-ban, mostanra az 1983–1992. közötti időszak anyaga egy szám kivételével (1989. 7.) teljesen megtalálható ott, s az 1982-es év eleje, így remélhető, hogy visszafelé haladva eljutnak a lap indulásáig is.

Az *EPA*-ban indulásától, 1992-től PDF-ben található a *3K* anyaga, ezzel párhuzamosan 1997 és 2008 januárja között HTML-ben szelektált tartalom is. 2009-ből és 2010-ből (egy szám kivételével) a PDF anyag is szelektált. Ezt mindenképp teljessé kellene tenni. Az örömdetes, hogy a lap új főszerkesztője a nem hivatalos előd, a *Könyvtáros* anyagának visszamenőleges feldolgozásán is gondolkodik.

A KF és a TMT a nemzetközi adatbázisokban

A bibliográfiák, adatbázisok elemzésére sokan adtak ösztönzést. Közülük két 2017-ben elhunyt személyről emlékezem meg röviden ennek kapcsán.

Lubomyr R. Wjnar a magyar Gombocz-ösztöndíjasok mentora volt a Kenti Állami Egyetemen (Kent State University). Az általa szerkesztett *Ethnic Forum* mindig feltűntette, hogy anyagát feldolgozza az ERIC adatbázis, de amikor megnéztem velem, kiderült, hogy ez nem túl nagy mértékű.

Válas Györggyel életemben talán egyszer találkoztam, de a *TMT*-ben megjelent írásai, az általa szerkesztett *CD-ROM Hírek* sokat jelentettek szakmai fejlődésemben. A mostani résztémához közvetlenül kapcsolódó írása⁷ is ösztönzött arra, hogy megvizsgáljam a magyar folyóiratok feldolgozottságát nemzetközi adatbázisokban⁸.

Akkor is bebizonyosodott, hogy a magyar lapok esetében sem feltétlenül érvényes az, amit feltüntetnek, hiába volt megadva a TMT-nél folyamatosan az *Information Science Abstracts (ISA)*, az 1989-esek voltak az utolsó tételek (s az 1983–1986 közötti évek anyaga is hiányzott), a KF-nél pedig 1979-esek voltak a legújabbak, míg a *Library and Information Science Abstracts (LISA)* esetében folyamatos volt a feltárás. Vizsgálatom eredményeként sikerült elérni, hogy 1999-től újra elkezdődjön a két magyar folyóirat feldolgozása az ISA-ban. Az utóbbi évek példája az, hogy a KF és a TMT is sokkal tovább feltüntetette feldolgozójaként (2011-ig, illetve 2016-ig) a Könyvtári Intézet által magyar folyóiratcikkekről készített angol nyelvű referáló lapot, a *HLISA-t (Hungarian Library and Information Science Abstracts)*, mint ameddig az létezett.

Az utóbbi időben az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltáron keresztül a *LISA* adatbázishoz (<https://search.proquest.com/lisa/index?accountid=15870>) van rendszeres hozzáférésünk, az *ISA* utódjaként pedig az EBSCO a *LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts)* adatbázist tette szabadon, bárhonnan hozzáférhetővé⁹.

A *LISA* esetében némileg zavaró, hogy maga az adatbázis félig magyar, félig angol felületen használható, s a magyar kifejezések néha nem túl szakszerűek (pl. tárgy fejléc). Zavaróbb azonban ennél, amikor egy angol nyelvű referátumban olyan szavakat találhatunk, mint médiafelületeink, közreadó, mémgyárak, lájkvadász¹⁰. Először attól kellett félni, hogy 2017-ben már nincsenek a TMT cikkeihez angol nyelvű összefoglalók. Az EPA-ban valóban nem találhatók meg ezek, de a lap honlapján csak egy kattintás kell ahhoz, hogy a magyar összefoglaló helyett az angolt kapjuk meg. Ennek ellenére a fellevezető szöveg gépi fordítását kapjuk meg, s ez nem egyedi eset, hanem ez a jellemző az utóbbi időben. A *LISTA* esetében gyakran eredeti angol és eredeti magyar nyelvű összefoglalást is kapunk, máskor viszont mindkettő hiányzik.

A két folyóirat anyaga a két adatbázisban sok hasonlóságot mutat a feldolgozott cikkek mennyiségét, időbeli megoszlását tekintve (1. és 2. táblázat).

1. táblázat:

A KF és a TMT a *LISA*-ban és a *LISTA*-ban, évtizedekre bontva

Folyóirat	Adatbázis	Összesen	1960–69	1970–79	1980–89	1990–99	2000–09	2010–17
KF	LISA	1698	12	136	286	303	268	693
TMT	LISA	1811	41	224	278	358	337	573
KF	LISTA	2274	6	32	0	8	876	1352
TMT	LISTA	2356	80	156	135	33	976	989

2. táblázat:

A KF és a TMT a LISA-ban és LISTA-ban a 2010-es években

Folyóirat	Adatbázis	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
KF	LISA	37	41	35	38	35	161	308	38
TMT	LISA	33	31	35	35	25	131	115	168
KF	LISTA	83	231	184	142	114	140	288	170
TMT	LISTA	98	102	89	107	100	124	288	228

Bár még nem vagyunk a végén, mindkét adatbázisba a mostani évtizedből került be a legtöbb tétel. A KF a LISTA-ban többet produkált, mint azelőtt összesen. Ez az adatbázis régóta sokkal több tételt vesz fel mindkét folyóiratból, mint a magyarok. Hagyományosan a nemzetközi adatbázisokba leginkább azok a közlemények kerülnek be, amelyekhez van angol nyelvű összefoglaló. A LISA esetében 2014-ig még ez érvényesült, 2015-től ugrott meg a tételszám, amely a KF esetében 2017-ben visszatért a normális mennyiséghez, a TMT-nél nem. Mitől lehet ennyi tétel? Bekerülnek a TMT hírei, a KF Külföldi folyóirat-figyelőjének egyes referátumai (a LISA 2016-os csúcsa ennek köszönhető, bár ezek felvételében sem következetesek), továbbá olyanok, amelyeknek nem nagyon lehetne helye adatbázisokban (pl. „Table of Contents”, „Felhívás”, „E számunk megjelenését önkéntes munkájával segítette”). Sokszor az az érzésünk, hogy nem értik igazán, mit is dolgoznak fel. Emiatt a sok tétel ellenére sem igazán alkalmasak arra, hogy innen ismerjék meg a magyar könyvtárügyet.

Összefoglalás

A konferencián felmerült a magyar könyvtárügy külföldi megismertetésének szükségessége. Ennek megvolt korábban is az eszköze, a HLISA, amely kellő támogatás híján elhalt. Újra kellene kezdeni, s korlátozás nélkül elérhetővé tenni. A Könyvtári Intézetben a nemzetközi szakirodalom magyarországi megismertetésében is kiváló munkát végeznek a Könyvtári Figyelő Külföldi folyóirat-figyelő rovatával. Ugyanez vonatkozik a hazai szakirodalom feltárására is a MAKSZAB-bal. Régebben jelentős részben ez alapján készült a MANCI adatbázis, mostanra megfordult a dolog, a HUMANUS adatbázisból nyerik ki, s jó, hogy megteszik a most vizsgált folyóiratok mellett a szóródó irodalom feldolgozásával. Jó lenne hosszabb időszakra vonatkozó, egységes könyvtártudományi adatbázis, de legalább az eddigiek használatának megkönnyítése. Valószínűleg túl sok munkát jelentene a MANCI-ban nem szereplő, 1984 előtti időszak adatbázisban való feldolgozása. Ennél könnyebben megoldható lenne a korábbi feltáró eszközök¹¹, köztük a régebbi MAKSZAB-ok digitalizálása és egységes felületen való kereshetővé tétele (mint például a Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai füzetei a Hungaricanában)¹².

Az lenne az ideális, ha szakfolyóirataink anyaga egységes felületen lenne jól kereshető, de annak is örülnénk, ha legalább egy-egy folyóirat esetében tudnánk igény szerint az egészben, egy év anyagában vagy egy számban keresni.

Jegyzetek

1. Könyvtári lapok fóruma. Forrás: <http://ki.oszk.hu/konyvtar/lapok-foruma> [2018. január 15.]
2. A könyvtári szaklapok szerkesztősegeinek nyilatkozata. = Könyvtári Figyelő, 24. (60.) évf. 1. sz. 2014. 10. p. Ua.: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 3. sz. 2014. 115. p.
3. JÁVORKA Brigitta – TÓTH Máté: Válaszút előtt. Felmérés öt országos könyvtári szakfolyóiratról. = Könyvtári Figyelő, 24. (60.) évf. 4. sz. 2014. 317–330. p.
4. MANCI – Magyar és nemzetközi cikkek. Forrás: <http://humanus.bibl.u-szeged.hu/human/cikk-mokka>, a megfelelő adatbázis(okat) kell kiválasztani, ebben az esetben a MANCI – Magyar és nemzetközi cikket, adatbázist. [2018. január 15.]
5. HUMANUS adatbázis. Forrás: <http://humanus.bibl.u-szeged.hu/human/cikk-mokka>. [2018. január 15.] Ajánlatos csak a HUMANUS – Humántudományi Tanulmányok és Cikkek bejelölése, akkor áll rendelkezésünkre minden mező.
6. Mivel annak az időszaknak az anyaga nem szerepel benne, az EPA-ból sem tudhatjuk meg, hogy a folyóirat címe első 9 évében (1954–1962) Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója volt.
7. VÁLAS György: Elkésett hozzászólás Futala Tibor cikkéhez: a TMT az INSPEC-ben. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf. 9. sz. 1992. 398–399. p. Az INSPEC-ről csak egy rövid megjegyzés: az utóbbi bő évtizedben a TMT volt az egyetlen benne feldolgozott magyar nyelvű folyóirat. Most a 2016. 7–8. szám tételei az utolsók, csak remélni lehet, hogy folytatódik benne a lap feldolgozása.
8. MURÁNYI Péter: Magyar könyvtártudományi folyóiratok a könyvtár- és információtudományi adatbázisokban. = Könyvtári Figyelő, 6. (42.) évf. 4. sz. 1996. 604–610. p.
9. A legegyszerűbb a <http://libraryresearch.com> címen kiválasztani. [2018. január 15.]
10. FODOR János: Megosztás vagy szerkesztés. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 64. évf. 1. sz. 2017. 24–36. p. angol nyelvű összefoglalója a LISTA adatbázisban.
11. Jó alapot jelenthetne ehhez az áttekintés Pogány György tanulmányában: POGÁNY György: A Könyvtártudományi és Módszertani Központ szakkönyvtári, bibliográfiai és dokumentációs tevékenysége. = Könyvtári Figyelő, 20. (56.) évf. 4. sz. 2010. 726–754. p.
12. A Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványai a Hungaricanában. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/muze_orosz_pimu [2018. január 15.]

Murányi Péter egyetemi docens az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet Savaria Könyvtártudományi Csoportjában. 1981-től vesz részt a könyvtárosképzésben Szombathelyen. Magyar-könyvtár szak, Szombathelyi Tanárképző Főiskola, (1978), okleveles könyvtáros ELTE (1983), ELTE bölcsészdoktor (1983) és PhD (2004), Certificate of Advanced Studies in Librarianship, Kent State University (1990). Fő témája az adatbázisok tartalma és kereshetősége.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 217–229.

TÁRSADALMIASÍTÁS ÉS A KÖNYVTÁRAK HOGYAN VONJÁK BE A MEGYEI KÖNYVTÁRAK KÖZÖSSÉGÜKET AZ INTÉZMÉNY MŰKÖDÉSÉBE?

BOGNÁRNÉ LOVÁSZ KATALIN

ELTE BTK KITI Savaria Könyvtártudományi Csoport, adjunktus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A könyvtárak már évtizedek óta úgy működnek, hogy kíváncsiak annak a közösségnek a véleményére, amelyet kiszolgálnak, és igyekeznek bevonni őket a munkájukba. Küldetésnyilatkozataik alapján mindig is a társadalom érdekében, a társadalomban lezajló folyamatokra reagálva működtek. Mitől másabb tehát egy társadalmiasított könyvtár? A különbség talán abban áll, hogy nem az intézménynek van közössége, hanem a közösségnek van intézménye. A közösség tagjai magukénak érzik az adott intézményt, felelősséget éreznek iránta, tevékenyen kapcsolódnak be az intézmény mindennapi munkájába. Az intézmények társadalmiasítása nagyban növelheti a társadalmi tőkét, amely alapja annak, hogy az emberek jól érzik magukat lakóhelyükön, és bizalommal, nyitottan fordulnak közösségük tagjai felé. A társadalmiasított intézmények munkatársai nem ad hoc, hanem tervezett módon, tudatosan vonják be a közösség tagjait munkájukba, és igyekeznek egy természetes módon működő támogató közösséget építeni az intézmény köré. Kutatásomban, amelynek során egy 25 tevékenységből álló ellenőrzési listát küldtem ki a könyvtárak igazgatói számára, azt vizsgáltam, hogy a megyei hatókörű városi könyvtárak hogyan próbálják olvasóikat megszólítani, bevonni a tervezésbe és a mindennapi tevékenységükbe. A felmérés eredményeként elmondhatjuk, hogy a könyvtárak nagy része rendszeresen vagy alkalmasszerűen végzi ezeket a tevékenységeket, de számos hiányosságot és fejlesztendő területet is azonosítottam.

Bevezetés

A könyvtárak eredendően meglévő társadalmi küldetésükből adódóan kulturális javakat, örökséget gyűjtenek, dolgoznak fel, tárolnak, képeznek és örökítenek át. A könyvtárak társadalmiasítása vagy társadalmi bevonáson alapuló működése során e tevékenységeiket erősítik és fejlesztik a helyi társadalom javára. A közkönyvtárak a könyvtári rendszer elsődleges elérési pontjai; az intézmény a helyi társadalom tagjainak és közösségeinek sajátos elvárásaira reagál és felkészülő, a könyvtári környezetre is tekintettel lévő, sokrétű és sokszínű szolgáltatások közvetlen nyújtására vagy azok közvetítésére vállalkozó könyvtár. Tájékoztatási, művelődési, szórakozási fórum, amely kapcsolódik más, hasonló feladatokat vállaló intézmények rendszeréhez, vagy beilleszti azok feladatait is

a maga szerepkörébe. Művelődési alapintézmény, a helyi közösség tudásgazdálkodását, tájékoztatási funkcióit ellátó vagy ebben meghatározóan közreműködő szervezet.¹

Az 1997. CXL. törvény is megfogalmazza, hogy a települési könyvtárak gyűjteményüket és szolgáltatásait a helyi igényeknek megfelelően alakítják, a kulturális alapellátás rendszerének igen fontos tagjai és a közösség minden tagja számára rendelkezésre kell bocsátaniuk gyűjteményüket és szolgáltatásaikat.² A könyvtárak manapság nem a könyvek és az információ passzív tárolóhelyei, nem (csak) csöndes és méltóságteljes helyek ebben a zajos és rohanó világban. Az új, megváltozott szerepű könyvtárak aktívak, és a közösségi történésekre reagálva a változás ügynökeivé is válnak. A közösségépítés világában a helyi könyvtáraknak egyedi és nagyon lényeges szerepük van. Míg számos közösség és civil szervezet hasonló gondolkodású embereket „köt össze”, a könyvtáraknak megvan a képességük arra, hogy a „híd” szerepét töltsék be olyan emberek között, akik nem osztoztak eddig közös élményeken. Egy könyvtár közösségbe ágyazása teljesen megváltoztathatja a fizikai környezetet, bátoríthatja új közösségi hálózatok kialakítását, akár további beruházásokat is vonzhat és fejlődést generál. Kutatók szerint a sikeres közösségépítés a minden közösségben már meglévő „vagyonrétegek” felfedezésével és mozgósításával kezdődik:

- az egyének készségei és erőforrásai,
- az önkéntes egyesületek kapcsolatainak ereje,
- a helyi intézményekben megtalálható vagyonelemek,
- a közösség fizikai infrastruktúrája,
- a helyi gazdaság profilja és dinamikája,
- a történetek, melyek meghatározzák a közösséget.³

A könyvtárak gazdag „vagyonnal” és eszközökkel tudják segíteni a közösség építését: képzett könyvtáros szakemberek, ingyenes közösségi helyek, technológiai eszközök, kapcsolódás a helyi gazdasághoz, a tulajdonlás érzése és mindenekfelett a közösség bizalma. Ezekkel az értékekkel a közösség minden tagját össze tudják kötni, felépítve azokat a kapcsolatokat és hálózatokat, amelyek részt vehetnek abban, hogy megerősítsék a kulturális és szociális infrastruktúrát (könyvtárak, művelődési központok, stadionok, közösségi találkozóhelyek). A könyvtárak fontos katalizátorai lehetnek a közösségi elkötelezettségnek.

A Cselekvő Közösségek – aktív közösségi szerepvállalás projekt

2016 szeptemberében indult a „Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás” EFOP-1.3.1-15-2016-00001 projekt, amelynek az volt a legfőbb célja, hogy növelje a társadalmi aktivitást, a fejlesztésbe bevont településeken erősítsék a közösségi szerepvállalást, a települések önkormányzatai, kulturális intézményei és lakosai közötti kapcsolatokat. Projekt feladatként megfogalmazták, hogy támogatást biztosítanak a települések és azok kulturális intézményei és/vagy civil szervezetei számára a társadalmi kohéziót erősítő, közösségfejlesztési folyamatok megvalósításához.⁴ A projekt elején több témakörben szakértői csoportok (könyvtárosok, művelődésszervező és múzeumi szakemberek)

dolgoztak együtt a kulturális közösségfejlesztés; mérés, értékelés; intézményi önkéntesség; intézmények társadalmiasítása; intézményi esélyegyenlőség témaköreiben. 2016 októberében és novemberében nekem is lehetőségem volt szakértőként dolgozni a társadalmiasítás munkacsoportban, amelynek feladatai közé tartozott egy útmutató kidolgozása kulturális intézmények és civil szervezetek számára. Az útmutató, amelynek végleges változata sok javítás és a szakmai egyesületekkel való egyeztetés után készült el, segíthet abban, hogy a szervezetek a társadalmi bevonáson alapuló működést megismerhessék és alkalmazni tudják.⁵ A projekt honlapján is megtalálható dokumentum többek között bemutatja a társadalmiasítás lépéseit, szintjeit és azokat a nehézségeket, melyekkel az intézmény dolgozóinak a munka során szembe kell nézniük. A projekt részeként létrejött egy közösen szerkeszthető wiki oldal⁶ is, amely lehetőséget nyújt az egyes témakörök tanulmányozására, a szakemberek közötti tapasztalatcserére.

Könyvtárak társadalmi bevonáson alapuló működése – társadalmiasítás

Mi is a társadalmiasítás, avagy a társadalmi bevonáson alapuló működés? Az útmutató szerint a társadalmiasított formában működő intézmény „*aktivitásának meghatározásában, megvalósításában és értékelésében a település, településrész lakosai tevékenyen részt vesznek, és ezek beépítésre kerülnek az intézmény belső működését meghatározó dokumentumokba.*”⁷ A társadalmi bevonáson alapuló működő könyvtár nyitott, folyamatos és tervezett párbeszédet folytat az érintettjeivel és írásban is rögzített keretek (SZMSZ, alapító okirat, stratégia stb.) között működik együtt a közösség tagjaival. Mit is nyerhet a könyvtár és az állampolgár a társadalmi bevonáson alapuló működéssel? A válaszok sora természetesen igen hosszú lehet, de a legfontosabbak talán az alábbiak:

- a könyvtár újabb és újabb egyéneket, közösségeket érhet el, ezáltal egyre szorosabb szálakkal kötődik a helyi közösségekhez, mélyebben részévé válik a települést átszövő közösségi, szervezeti hálónak, a társadalmi beágyazottság jelentősen nőhet;
- a könyvtár terepet, lehetőséget biztosíthat az emberek számára, hogy számos élethelyzetben, munkában, tevékenységben kipróbálják magukat, ezáltal is a közösségfejlesztés eszközévé válik, hozzájárulva ahhoz, hogy a település lakosai aktív, cselekvő, résztvevő polgárként éljenek, élhessenek;
- bővül mindazok köre, akik tanácsaikkal, kéréseikkel, segítő aktivitásukkal, egy esemény vagy egy hosszabb folyamat teljes körű megvalósításával, illetve megannyi más módon támogatják a könyvtárak mindennapjait;
- beszélgetve a lakosokkal, együttműködve közösségekkel megismerhetjük, mire van szükségük, mit lenne fontos értük, de leginkább velük közösen tenni, mindezek eredményeképpen egyre fontosabbak leszünk számukra, hiszen abban és úgy szolgáljuk őket, amiben és ahogyan azt igénylik.⁸

Mitől más tehát egy társadalmiasított könyvtár? A különbség talán abban áll, hogy nem az intézménynek van közössége, hanem a közösségnek van intézménye. A közösség

tagjai magukénak érzik az adott intézményt, felelősséget éreznek iránta, tevékenyen kapcsolódnak be az intézmény mindennapi munkájába. Ezek az emberek nemcsak a társadalmiasított intézmény, hanem az egész helyi társadalom munkájában felelős állampolgárként vesznek részt, környezetükre igényesek. Az intézmények társadalmiasítása nagyban növelheti a társadalmi tőkét, amely alapja annak, hogy az emberek jól érzik magukat lakóhelyükön, és bizalommal, nyitottan fordulnak közösségük tagjai felé. A társadalmi bevonás alapján működő intézmények munkatársai nem ad hoc, hanem tervezett módon, tudatosan vonják be a közösség tagjait a munkájukba, és igyekeznek természetes módon működő, támogató közösséget építeni az intézmény köré. A könyvtárak közösségvezérelt vagy a közösség bevonásán alapuló működése természetesen nem mai eredetű, de manapság egyre több intézmény gondolja úgy, hogy számukra is új lehetőségeket jelenthet a lakossággal való ilyen mértékű és minőségű kapcsolat. Kovácsné Koreny Ágnes is így fogalmaz 2017-ben írt hazai és külföldi példákat is bemutató cikkében: „A XXI. században kíváncsiak a tereiben, működésében, szolgáltatásaiban, programjaiban az általa szolgáltatott közösség igényeire és szükségleteire reflektáló, közösségvezérelt könyvtárak képesek meghatározó szerepet betölteni az adott település vagy településrész hosszú távú fejlődésében és fenntarthatóságában.”⁹

A Cselekvő közösségek projekt során az is felmerült, hogyan is mérhetjük a társadalmiasítás megvalósulásának mértékét. A megbeszélések során több javaslat is született, pl. a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszerhez¹⁰ hasonló mérési rendszer alkalmazását, illetve az IFLA iskolai könyvtári útmutatójában¹¹ is található ellenőrzési lista témához való adaptálását ajánlották a szakértők. A társadalmiasítás mértékének vizsgálatához végül egy ötfokozatú skála (1. táblázat) használatában egyeztek meg a szakértő csoport tagjai, amelyben az alábbi szinteket találhatjuk: tájékoztatás, konzultáció, bevonás, együttműködés, felhatalmazás.

1. táblázat:
A társadalmi részvétel skálája¹²

A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL SKÁLÁJA					
A társadalmi nyilvánosság szintjének növelése					
	TÁJÉKOZTATÁS	KONZULTÁCIÓ	BEVONÁS	EGYÜTTMŰKÖDÉS	FELHATALMAZÁS
A társadalmi részvétel módja	Az érintettek informálása	Az információra visszajelzés kérése	Közvetlen találkozó az érintettekkel	Partner együttműködés az egész fejlesztési folyamat során	Teljes mértékben az érintettek véleménye, döntése a mérvadó
Ígéret a résztvevőknek	Biztosítjuk az Információt	Tájékoztatunk a visszajelzés hatására született döntésekről	Közösen dolgozunk A vélemények megjelennek az alternatívákban és a döntésről visszacsatolást adunk	Beépítjük a véleményeket a döntésbe A vélemények, alternatívák kidolgozása, innovációk figyelembevétele, a megvalósíthatók kiválasztása	Végrehajtuk a döntést A végző döntés is az érintettek kezében van
Példák, eszközök	Hírlevél, web, ügyfélszolgálat, fogadó óra	Közmeghallgatás, fókuszcsoport, kutatás Közösségi találkozó	Műhelymunka, megbeszélés	Állampolgári tanácsadó testületek, részvételi döntéshozatal	Állampolgári elbírálás, titkos szavazás, delegált döntéshozatal

Ezt a skálát felhasználva az útmutató olyan könyvtári példákat sorol fel, amelyben elképzelhető az ilyen típusú működés. Bemutatja, milyen ígéretet fogalmazhatunk meg a közösség felé és milyen eszközökkel és módszerekkel valósítható meg a társadalmiasítás. A könyvtárak életébe az alábbi területek esetén javasoltuk a közösség erőteljesebb bevonását:

- gyűjteményszervezés: gyűjtőköri szabályzat aktualizálása; az állományalakítási stratégia újragondolása; beszerzés, beszerzési javaslatok, deziderátum;
- a könyvtár megfelelő elérhetősége: rugalmas nyitvatartási idő, interaktív, interneten igénybe vehető könyvtári szolgáltatások;
- speciális könyvtári szolgáltatások, dokumentumok, eszközök biztosítása a hátránnyal és fogyatékkal élőknak számára;
- a digitális írástudás, az információs műveltség elsajátításának, az egész életen át tartó tanulás folyamatának segítése;
- közhasznú, ügyintézési és egyéb információszolgáltatás nyújtása;
- helyismereti munka, helyismereti gyűjtemény fejlesztése és hasznosítása;
- az olvasás iránti érdeklődés felkeltését, fejlesztését szolgáló egyéni és közösségi foglalkozások.

Ezt a skálát és a hozzátartozó táblázatokat a könyvtárak önellenőrzésre alkalmazhatják, végiggondolva, hogy az egyes területeken milyen tevékenységeket végeznek, és milyen eszközöket alkalmazhatnak a társadalmi bevonás során.¹³

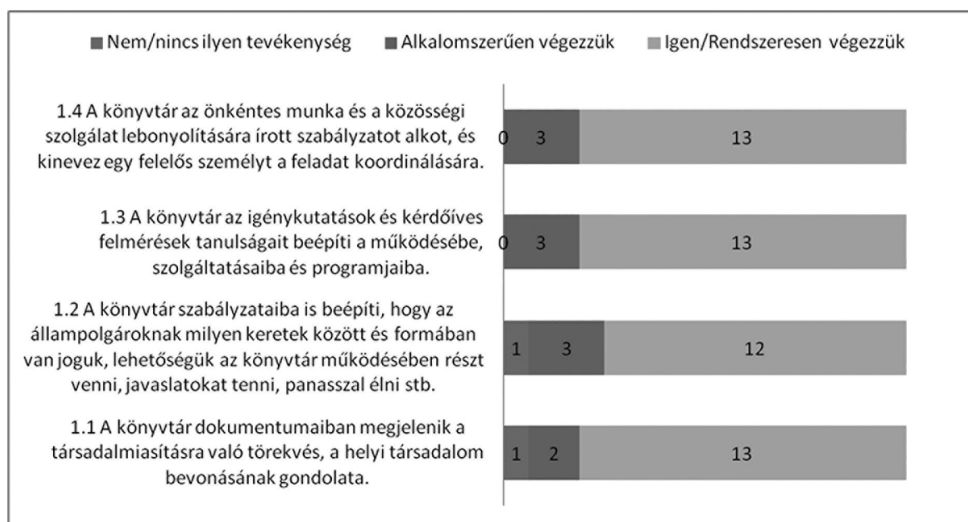
Felmérés a megyei hatókörű városi könyvtárak körében

A fent bemutatott társadalmi részvétel skála megfelelő arra, hogy a skálában szereplő feladatokat mélyebben is vizsgáljuk, és megállapítsuk, hogy az egyes tevékenységekben „milyen messzire jutottunk”, azaz mennyire engedjük, hogy a közösség részt vegyen ezekben a munkafolyamatokban. Felmérésemben én azonban sokkal több tevékenységre szerettem volna rákérdezni. Az általam alkalmazott ellenőrzési lista, amely a már korábban említett IFLA Iskolai könyvtári útmutató mellékletében, az iskolai könyvtárak felszereltségének vizsgálatára készült ellenőrzési lista általam a témára adaptált változata,¹⁴ alkalmas arra, hogy átfogó, gyors bepillantást kapjunk arról, hogy a megyei hatókörű városi könyvtárak (továbbiakban megyei könyvtárak) milyen tevékenységeket végeznek már jelenleg is a társadalmiasítás témakörében, és hogyan próbálják közösségeket bevonni a működésükbe. A lista 25 tevékenységet tartalmaz három témakörben: 1) *könyvtári működés*, 2) *kapcsolat a társadalommal*, 3) *hogyan foglalkozik a társadalommal*. Három válaszlehetőséget biztosítottam minden egyes, a listán szereplő tevékenységhez: nem/nincs ilyen tevékenység, alkalmanként végezzük és igen/rendszeresen végezzük. Az ellenőrzési listát 2017. november és 2018. január között küldtem ki több alkalommal a megyei könyvtárak igazgatóinak; a 19 megyei könyvtár közül végül 16 helyről kaptam visszajelzést. A könyvtárak vezetői igen pozitívan álltak a felméréshez: legtöbbjuktól hamar megkaptam a válaszokat, és többen nemcsak X-szel jelezték az általuk folytatott

tevékenységeket, hanem éltek az általam kínált lehetőséggel és a lista végén több olyan tevékenységet is felsoroltak, amelyeket én nem, illetve tovább részletezték a már bejelölt feladatokat. Két igazgatótól is olyan visszajelzést kaptam, hogy igazán örültek a felmérésemnek. Egyikük szomorúan tapasztalta, hogy intézménye igen kevés tevékenységet végez a felsoroltak közül, és megköszönte, hogy jó ötleteket adtam neki. A másik vezető is igen hasznosnak találta a listát, mivel intézményi stratégia írása előtt állnak, így több gondolatot is fel tud majd használni. A téma vizsgálatát tovább mélyítettem néhány könyvtárvezetővel folytatott személyes beszélgetéssel, a könyvtári szaksajtó vizsgálatával és a megyei könyvtárak honlapjainak és közösségi oldalainak átnézésével.

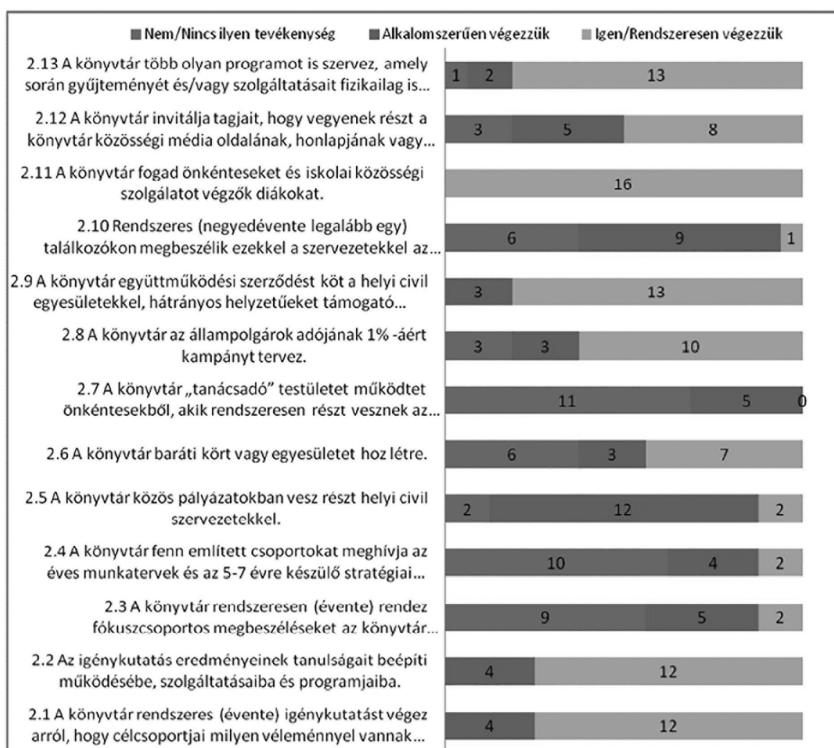
A felmérés eredményeinek bemutatása

Az első vizsgált témakör a *könyvtári működés* volt, amelyben arra kerestem a választ, mennyire jelenik meg a társadalom bevonásának gondolata a könyvtár működését szabályozó dokumentumokban. Egyértelműen itt kaptam a legtöbb pozitív választ. A könyvtárak küldetésnyilatkozataiban, szervezeti és működési szabályzataiban és stratégiai terveiben megjelenik a társadalmiasításra való törekvés, a helyi társadalom bevonásának gondolata, és szabályzataikba beépítik, hogy az állampolgároknak és civil szervezeteknek milyen keretek között és formában van joguk, lehetőségük a könyvtár működésében részt venni, javaslatokat tenni, panasszal élni. A vizsgált 16 megyei könyvtár közül 15 úgy válaszolt, hogy teljesen vagy részben megjelennek ezek a tevékenységek írásos dokumentumaikban és szabályzataikban. 13 könyvtár szabályzatot alkotott az önkéntes munka és közösségi szolgálat szabályozására, és felelős személyt nevezett ki a feladat koordinálására. (1. ábra)

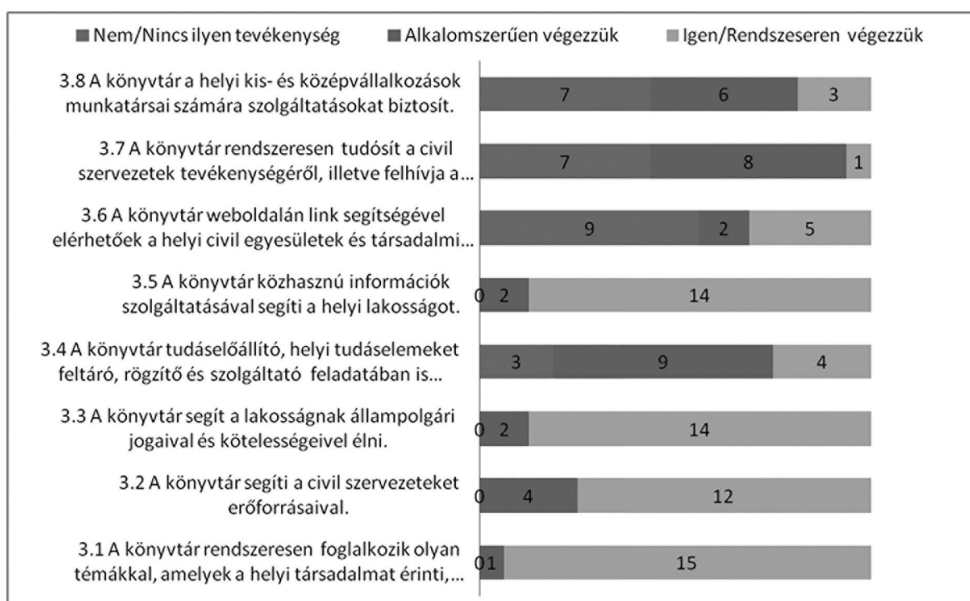
1. ábra: A könyvtár működése témakör eredményei

A második témakör a *kapcsolat a társadalommal* címet kapta. Itt 13 olyan tevékenységet soroltam fel a listában, melyek azt mutatják meg, hogy az egyes könyvtárak gyakorlatában hogyan valósulnak meg a működési szabályzatokban, stratégiákban megjelenő gondolatok. A 2. ábra alapján látszik, hogy négy olyan tevékenységet találhatunk, amelyet a vizsgált könyvtárak nagy része alkalmoszerűen vagy rendszeresen végez. Minden könyvtár fogad önkénteseket és közösségi szolgálatot végző diákokat, és együttműködési szerződés keretében működik együtt civil szervezetekkel. Mind a 16 megyei könyvtár végez alkalmoszerűen vagy rendszeresen igénykutatást a használók körében, és a kapott eredmények tanulságait beépítik a gyűjteményük fejlesztésébe, szolgáltatásaik kialakításába és programjaikba. Az évenkénti, rendszerint kérdőíves formában készült felmérések alkalmasak arra, hogy megtudjuk, mennyire elégedettek velünk használóink, de nem mutat képet arról, hogy a közösség azon tagjai, akik nem veszik igénybe szolgáltatásainkat, vajon miért jön-nének be szívesen a könyvtárba. Erre nyújtana lehetőséget a több célcsoport részvételével zajló fókuszcsoporthoz megbeszélés, de ennek lehetőségét sajnos csak hét könyvtár használja ki, abból is csak kettő jelölte meg rendszeres tevékenységként. A különféle csoportokat, közöttük a könyvtárat nem használókat is, irányított fókuszcsoporthoz beszélgetésre hívva lehetőség nyílik arra, hogy alaposabban megismerhessük a közösség véleményét.

2. ábra: *Kapcsolat a társadalommal* témakör eredményei

A vizsgált könyvtárak közül csak hétben működik rendszeresen könyvtárbarát kör vagy egyesület, de egy sem működtet rendszeresen ún. tanácsadó testületet. Ez az angolszász országokban található 'library advisory group/board' olyan önkéntesekből áll, akik szívükön viselik a könyvtár működését és tevékenyen részt vesznek a mindennapi tevékenységekben, a stratégiaalkotásban, a munkaterv és a költségvetés készítésében és az intézmény értékelésében.

A harmadik témakör esetén (*foglalkozik a társadalommal*) vegyes képet kapunk (3. ábra). Minden vizsgált könyvtár a rendelkezésre álló erőforrásaival rendszeresen vagy alkalmasszerűen segíti a helyi civil szervezeteket, foglalkozik olyan témákkal, amelyek a helyi társadalmat érintik, és segít az állampolgároknak IT mentorként az ügyfélkapu regisztrációban vagy egyéb hivatalos ügyek intézésében, közhasznú információszolgáltatást biztosít számukra és képzésekkel járul hozzá digitális írástudásuk növeléséhez. A civil szervezetekkel való kapcsolat már nem mutat ilyen kedvező képet. A vizsgált 16 könyvtárból csak hét honlapján érhetőek el linkek segítségével a helyi civil szervezetek, hét könyvtár egyáltalán nem tudósít a civil szervezetek tevékenységéről, és nem hívja fel a figyelmet munkájukra, további nyolc könyvtár is csak alkalmasszerűen.

3. ábra: A foglalkozik a társadalommal témakör eredményei

A kis- és középvállalkozások nagyon fontos tényezői a helyi gazdaság fejlődésének, azonban számukra csak három könyvtár nyújt rendszeresen szolgáltatásokat, pedig ezeknek a vállalkozásoknak sokszor nincsen meg sem az anyagi, sem a humán tőkájük a megfelelő üzleti, jogi, adóügyi információk megszerzéséhez. A számukra biztosított

megfelelő minőségű és naprakész információ segítségével, akár térítéses szolgáltatás formájában, támogatókra és szponzorokra is szert tehetnek.

Összegzés

A felmérés eredményei alapján pozitívként elmondhatjuk, hogy a vizsgált megyei könyvtárak dokumentumaiban megjelenik a közösségi részvételen alapuló működés gondolata. A könyvtárak fogadnak önkénteseket és közösségi szolgálatot végzőket, de nem minden esetben szabályozott a működésük. A megyei könyvtárak évente végeznek kérdőíves felméréseket és a tapasztalatokat beépítik a működésbe, de nem fordítanak kellő figyelmet a közösség könyvtárba nem járó tagjaira. A megyei könyvtárak nagy többsége együttműködik, erőforrásaival támogatja a civil szervezeteket, és mind gyűjteményének alakításával, mind rendezvényein rendszeresen foglalkozik olyan témákkal, amelyek a helyi társadalmat érintik, foglalkoztatják. A megyei könyvtárakban zajló tanfolyamok, előadások és a könyvtárosok által nyújtott személyes segítség lehetőséget nyújt a közösség tagjainak, hogy állampolgári jogait és kötelességeit megismerhesse, és azokkal élni tudjon. Minden könyvtár helyet biztosít különféle állampolgári tevékenységeknek; pl.: a szentendrei megyei könyvtárban tartottak már lakógyűlést, zenekari próbát, vásárt, jogaoktatást, drogprevenciós foglalkozást, véradást. A legtöbb tevékenységet, összesen 21 félélt a nyíregyházi Móricz Zsigmond Könyvtár végez rendszeresen, de a zalaegerszegi és a veszprémi megyei könyvtár is 18 rendszeresen végzett feladatot jelölt be a listán.

A felmérés azonban számos hiányosságot és fejlesztendő területet is azonosított. A megyei könyvtárak ritkán vonják be az érintetteket a stratégiák és pályázatok tervezésébe. Nagyon kevésszer, vagy csak ad hoc találhatunk közös projekteket civil szervezetekkel, és ritkán jelennek meg a civil szervezetek programjai a könyvtárak honlapjain. A könyvtárak nem működtetnek önkéntes „tanácsadó csoportot”, amelynek tagjai támogatnák őket munkájukban és közvetítenék feléjük a közösség igényeit és elvárásait. Nem minden könyvtár invitálja tagjait, hogy vegyenek részt a könyvtár közösségi média oldalainak, honlapjának vagy blogjának tartalommal való megtöltésében. A lokális tudástranszfer, a könyvtárak helyi tudáselemeket feltáró, rögzítő, átadó és szolgáltató feladatában is aktívabban részt vehetnének az állampolgárok és civil szervezetek. A civil szervezetekkel való megismerkedésnek egyik kitűnő lehetősége a *Közösségek Hete* programsorozat, amelynek keretében a nyíregyházi Móricz Zsigmond Könyvtár részletesen bemutatta a „velük élő” szervezeteket, egyesületeket. Az egyik legfontosabb feladat talán az, hogy a könyvtárba nem járó közösség igényeit és elvárásait is alaposabban feltárjuk. Ennek egyik lehetősége a civil és társadalmi szervezetekkel, a hátrányos helyzetűeket segítő szervezetekkel való szorosabb kapcsolat kialakítása. Sajnos, volt olyan könyvtár, amely saját bevallása szerint is csak négy, a listán szereplő feladatot végez rendszeresen és nyolcat alkalmasszerűen. Több olyan könyvtár is volt, amely hét, nyolc a közösség bevonására lehetőséget adó tevékenységgel egyáltalán nem foglalkozik.

A közösségi részvételen alapuló működés (civic/community engagement) egy kicsit mást jelent Európa nyugati felén, ahol a demokráciának, a közösség véleménynyilvánításának sokkal mélyebb gyökerei vannak. Ezt a különbséget jól kifejezi *Piotr Bienkowski* skót előadó gondolata, amelyet egy panelbeszélgetés során osztott meg a 2017 novemberében rendezett egri nemzetközi konferencián.¹⁵ Véleménye szerint nem meghívni kell az állampolgárokat, civil szervezeteket a könyvtár munkájába való bekapcsolódásra, hanem munkánkkal kell azt elérni, hogy az állampolgárok maguk érezzék az igényt arra, hogy tevékenyen részt vegyenek a könyvtár életében. Úgy vélem, ennek nagyon fontos előfeltétele, hogy a könyvtárosok valóban nyitottan fogadják a közleledést, és ne kritikának és munkájukba való beleszólásnak, hanem önkéntes segítségnek gondolják az állampolgárok véleményét. Ennek a kapcsolatnak másik lényeges eleme, hogy a közösség tagjai bizalommal legyenek a könyvtár iránt, tapasztalják meg, hogy a könyvtárban számít a véleményük, és érezzék magukénak annyira a könyvtárakat, hogy fontos legyen számukra az, ami ott zajlik. Ezzel a felméréssel természetesen nem tudhattuk meg, hogy a megyei könyvtárak közönsége mennyire érzi magáénak a vizsgált könyvtárakat, de képet kaphatunk arról, hogy milyen erőfeszítéseket tesznek a munkatársak arra, hogy megismerjék a közösség igényei, és hogyan próbálják a társadalom tagjai felől érkező igényeket és elvárásokat kielégíteni. Mindenképpen érdemes lenne a közösség tagjai körében elvégzett vizsgálattal az érem másik oldalát is megmutatni.

A társadalmiasítás eszközeinek tervezett és következetes alkalmazása segíthet a könyvtáraknak abban, hogy a közösség újabb tagjait tudják elérni szolgáltatásaikkal, és a társadalmi tőke és a bizalom növelésével a közösség még meghatározóbb intézményévé váljanak. Egy könyvtár társadalmiasítása hozzájárul az adott település lakóinak közösséggé kovácsolásához, a helyi identitás erősítéséhez és az intézmény társadalmi beágyazottságának növeléséhez. A társadalmiasítás a helyi erőforrások bevonásával és felhasználásával hozzájárul a könyvtárak fenntartható fejlődésének biztosításához.

Jegyzetek és irodalom

1. TÓTH Gyula: A közkönyvtár. In: Horváth Tibor, Papp István (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve 3. A könyvtárak rendszere. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 79. p.
2. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről Forrás: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV#lbj123idcc7a [2018. január 15.]
3. Civic engagement: Stepping up to the civic engagement challenge. Urban Libraries Council, 2012. 9. p. Forrás: <https://www.webjunction.org/content/dam/WebJunction/Documents/webJunction/ULC%20Civic%20Engagement%20Report.pdf> [2018. január 15.]
4. A Cselekvő Községek honlapja. A projektről <http://cselekvokozossegek.hu/rolunk/a-projektrol> [2018. január 15.]

5. Kulturális intézmények társadalmiasított működtetése. Módszertani útmutató. 2017. Beke Márton (szerk.) Forrás: http://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/csk_utmutato_tarsadalmiasitas_20170331.pdf [2018. január 15.]
6. A Cselekvő Közösségek wiki oldala. <https://cskwiki.hu> [2018. január 15.]
7. Kulturális intézmények társadalmiasított működtetése. Módszertani útmutató. 5. p.
8. Uo. 6. p.
9. KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Könyvtár és közösség, avagy a közösségvezérelt könyvtár elmélete és gyakorlati megvalósulásának lehetőségei. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 65. évf. 1. sz. 2018. 15–26.p.
10. Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer. Forrás: <http://www.nefmi.gov.hu/download.php?docID=2479> [2018. január 15.]
11. IFLA Iskolai könyvtári útmutató. 70–71. p. Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/school-libraries-resource-centers/publications/ifla-school-library-guidelines-hu.pdf> [2018. január 15.]
12. Kulturális intézmények társadalmiasított működtetése. Módszertani útmutató. 21. p.
13. A táblázatok megtalálhatóak a Kulturális intézmények társadalmiasított működtetése. Módszertani útmutatóban. 21. p.
14. Az ellenőrzési listát a melléklet tartalmazza.
15. Partnerségben a múzeummal címmel 2017. november 23–23-án zajlott nemzetközi tudományos konferencia Egerben. Beszámoló a hírekben. Forrás: <http://cselekvokozossegek.hu/paradigmavalto-nemzetkozi-tapasztalatcsere-a-kulturalis-egyuttmukodesekrol> [2018. január 31.]

Melléklet

Ellenőrzési lista megyei hatókörű városi könyvtár társadalmiasításának értékelésére

Kérem, jelölje X-szel, hogy az ön könyvtára milyen tevékenységet végez a listában feltüntetettek közül.

	Nem/nincs ilyen tevé- kenység	Alkalom- szerűen végezzük	Igen/Rend- szeresen vé- gezzük
1. Könyvtári működés			
1.1 A könyvtár küldetésnyilatkozatában, szervezeti és működési szabályzatában és stratégiai tervében is megjelenik a társadalmiasításra való törekvés, a helyi társadalom bevonásának gondolata.			
1.2 A könyvtár dokumentumaiba és szabályzataiba is beépíti, hogy az állampolgároknak mint egyéneknek és mint civil szervezeti tagoknak, illetve a civil szervezeteknek milyen keretek között és formában van joguk, lehetőségük az könyvtár működésében részt venni, javaslatokat tenni, panasszal élni stb.			

1.3 A könyvtár az igénykutatások és kérdőíves felmérések tanulságait beépíti a működésébe, szolgáltatásaiba és programjaiba.			
1.4 A könyvtár az önkéntes munka és a közösségi szolgálat lebonyolítására írott szabályzatot alkot, és kinevez egy felelős személyt a feladat koordinálására.			
2. Kapcsolat a társadalommal			
2.1 A könyvtár rendszeresen (évente) végez igénykutatást arról, hogy célcsoportjai milyen véleménnyel vannak munkájáról, mivel elégedettek és milyen változtatást szeretnének.			
2.2 Az igénykutatás eredményeinek tanulságait beépíti működésébe, szolgáltatásaiba és programjaiba.			
2.3 A könyvtár rendszeresen (évente) rendez fókuszcsoportos megbeszéléseket a könyvtár érintettjeinek (stakeholder) csoportjaival, melynek tanulságait beépíti a működésébe.			
2.4 A könyvtár a fenn említett csoportokat meghívja az éves munkaterv és az 5–7 évre készülő stratégiai tervekkel kapcsolatos egyeztetésekre, pályázatok, projektek előkészítésénél is rendszeresen egyeztet ezekkel a csoportokkal.			
2.5 A könyvtár közös pályázatokban vesz részt helyi civil szervezetekkel.			
2.6 A könyvtár baráti kört vagy egyesületet hoz létre.			
2.7 A könyvtár „tanácsadó” testületet működtet önkéntesekből, akik rendszeresen részt vesznek az könyvtárt működésében (rendezvényszervezés és lebonyolítása, könyvajánlás, beszerzésben való részvétel).			
2.8 A könyvtár az állampolgárok adójának 1%-ért kampányt tervez.			
2.9 A könyvtár együttműködési szerződést köt a helyi civil egyesületekkel, hátrányos helyzetűeket támogató csoportokkal és intézményekkel, human szolgáltatókkal és egyházakkal stb.			
2.10 Rendszeres (negyedévente legalább egy) találkozón megbeszélnek ezekkel a szervezetekkel az eddig megvalósított programokat és az együttműködés további lehetőségeit.			
2.11 A könyvtár fogad önkénteseket és iskolai közösségi szolgálatot végzőket.			

TÁRSADALMIASÍTÁS ÉS A KÖNYVTÁRAK: HOGYAN VONJÁK BE A MEGYEI...

2.12 A könyvtár invitálja tagjait, hogy vegyenek részt a könyvtár közösségi média oldalának, honlapjának vagy blogjának tartalommal való megtöltésében.			
2.13 A könyvtár több olyan programot is szervez, amely során gyűjteményét és/vagy szolgáltatásait fizikailag is közelebb viszi a célközönségéhez.			
3. Foglalkozik a társadalommal			
3.1 A könyvtár rendszeresen foglalkozik olyan témákkal mind gyűjteményének alakításával kapcsolatban, mind a rendezvényein, amelyek a helyi társadalmat érintik, foglalkoztatják.			
3.2 A könyvtár lehetőségeihez mérten segíti a civil szervezeteket erőforrásaival (infrastrukturális, humán erőforrás) – rendezvényterem, szakmai segítség stb. biztosítása.			
3.3 A könyvtár segít a lakosságnak állampolgári jogaival és kötelességeivel élni; pl. segíti az e-önkormányzat működését, segít az állampolgároknak pl. IT mentorként ügyfélkapu regisztrációban, vagy egyéb hivatalos ügyek intézésében, képzéseken segíti az állampolgárok digitális írástudásának növelését.			
3.4 A könyvtár tudás-előállító, helyi tudáselemeket feltáró, rögzítő és szolgáltató (lokális tudástranszfer) feladatában is aktívan részt vesznek az állampolgárok, civil szervezetek.			
3.5 A könyvtár közhasznú információk szolgáltatásával segíti a helyi lakosságot.			
3.6 A könyvtár weboldalán link segítségével elérhetőek a helyi civil egyesületek és társadalmi szervezetek honlapjai.			
3.7 A könyvtár rendszeresen tudósít a civil szervezetek tevékenységéről, illetve felhívja a figyelmet ezekre.			
3.8 A könyvtár a helyi kis- és középvállalkozások munkatársai számára szolgáltatásokat biztosít.			

Bognárné Lovász Katalin 1995-ben végzett a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola angol-könyvtár szakán, majd 1999-ben szerzett egyetemi diplomát az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén. PhD fokozatát az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának Könyvtártudományi Programján szerezte 2013-ban. 2003 óta tanít a felsőoktatásban, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet Savaria Könyvtártudományi Csoportjának adjunktusa. Fő kutatási területe az információ- és tudásmenedzsment, valamint az e-learning elmélete és gyakorlata.

TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A KÖNYVTÁRAKBAN

SENKEI-KIS ZOLTÁN

ELTE BTK KITI, egyetemi adjunktus

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A társadalmi felelősségvállalás (social responsibility) tudatosítása, elméleti és gyakorlati alkalmazása a fejlettebb országok után hazánkban is a mindennapok fontos tényezőjévé válik. Szerteágazó a problémák köre, melyek e fogalom alá tartoznak (pl. környezetvédelem, jótékonykodás, egészséges életmód, esélyegyenlőség, emberi jogok), számos lehetőséget kínálva a kulturális intézményeknek, így a könyvtáraknak is az ebben való szerepvállalásra. Érdekes vizsgálati terep a könyvtár, hiszen az elvégzendő, elvégezhető feladatok révén nemcsak kötelezettje, hanem – támogatható és támogatandó közintézményként – haszonélvezője is lehet a társadalmi felelősségvállalásnak. Kutatásomban arra keresem a választ, hogy mely területeken aktívak a hazai könyvtárak, illetve kik, és miben segítik ezeket az intézményeket. Vizsgálom továbbá az eltérések okait, illetve azt, hogy mit tehet a felsőoktatás a helyzet javításának érdekében.

A társadalmi felelősségvállalás elmélete

Tanulmányomban szeretném bemutatni az alapvetően a vállalati szektorban meghonosodott társadalmi felelősségvállalás könyvtári környezetben való jelenlétét, illetve eddig kiaknázatlan lehetőségeit.

Gazdag szakirodalom foglalkozik azzal, hogy miként lehet egy nyereségorientált vállalatot sikeressé, eredményessé tenni. A vállalatok számára számos eszköz áll rendelkezésre ennek elérésére. Ezek egyike lehet a vállalatok társadalmi felelősségvállalása, vagyis angolul *corporate social responsibility* (CSR). A CSR-t mint tudományt egyre több szakember ismeri el a vállalat egészére kiterjedő, stratégiai szerepet is magában hordozó vállalatvezetési elvként.

Az üzleti életben népszerűvé vált fogalom a fenntartható fejlődés fogalma mellett, mellyel sokszor kéz a kézben jár, röviden annyit takar, hogy a nagyvállalatok figyelembe veszik a társadalom érdekeit, és szerepet vállalnak a társadalmi problémák megoldásában.

A könyvtárnak mint kulturális intézménynek fontos szerepe van a társadalmi felelősségvállalásban. Az 1997. évi CXL. törvény több pontja is ezt bizonyítja, miszerint:

- „kulturális, közösségi és egyéb könyvtári programokat szervez,
- tudás-, információ- és kultúrákövetítő tevékenységével hozzájárul az életmód javításához, az ország versenyképességének növeléséhez.”¹

A kultúra és az információ közvetítése és az ezekhez való szabad hozzáférés nagyon fontos tényező a társadalmi felelősségvállalás témájában, hiszen a nyilvános könyvtárak, melyekből rengeteg van világszerte, ezeket mind gyakran ingyenesen biztosítják programokkal, oktatással, tanfolyamokkal, tájékoztatással stb. Tehát a könyvtár már a törvényben megfogalmazott alapfeladatának teljesítésével is társadalmi felelősségvállalást végez, mindemellett az egyik legideálisabb helyszín arra, hogy az alapfeladatokon túl is segítse a környezetét. Természetesen ezt több tényező is befolyásolja: a munkaerő kapacitása, a materiális javak, a fenntartó nézeti/a vezetők döntései, a helyszíni adottságok, illetve, hogy milyen típusú intézményről – esetünkben könyvtárról – beszélünk.

Barát Tamás a társadalmi felelősségvállalást így definiálja: „A társadalmi felelősségvállalásról akkor beszélhetünk, amikor a társadalomban sajátos helyzetük alapján elkülönült embercsoportok tudatosan vállalják fel döntéseik, cselekedeteik következményeit. A felelős társadalom alapvető jellemzője, hogy a sajátos helyzetük alapján elkülönült embercsoportoknak és a csoportokat alkotó egyéneknek tudatosan kell döntéseket hozni, ehhez azonban elengedhetetlenül szükségük van a tényyszerű tájékoztatásra és a folyamatos információcserére, mivel a következmények nemcsak egyének, de kollektívák is lesznek.”²

A szervezetek társadalmi felelősségvállalása a szervezeti kultúra részeként egyszerre jelent szemlélet- és gondolkodásmódot, magatartásformát, tevékenységet és kommunikációt is. Ezek megkövetelik a szervezettől az etikus viselkedés és üzletmenet kialakítását, átláthatóságát, illetve a különböző érdekcsoportok speciális igényeinek és érdekeinek figyelembevételét.

A CSR kiemelt területei az emberi jogok, a humánerőforrás-menedzsment, a munkajog, a munkavédelem, az üzleti etika, a tisztességes verseny, a korrupció kiküszöbölése, az átláthatóság, a környezet tudatos alakítása, a helyi közösségek élete és a nonprofit, illetve civil szférával tartott kapcsolata.³ A CSR azonban nem egyenlő az adományozással, mecenatúrával, inkább a filantrópiával van kapcsolatban. A filantrópia is egyfajta adományozás, melynek oka, hogy az adományozó belső lelki szükségletének érzi, hogy támogassa az általa fontosnak tartott célokat; a jótékonyság alapja az önzetlenség, emberbarátság, nem pedig a szervezet kedvező megítélésének növelése, mint az adományozás esetében.

Az ISO 26000 ajánlás: *Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz*⁴ olyan meghatározó szakmai anyag, mely a szervezetről mint a társadalmi felelősségvállalást gyakorló intézményről szól. Az ISO 26000 ajánlás szerint a társadalmi felelősségvállalás olyan intézményi gondolkodás és tevékenység, amelyet folyamatosan fejleszteni és gyakorolni kell. Az ajánlás abban támogatja a szervezetek ilyen jellegű törekvéseit, hogy alapelveket és tématerületeket határoz meg, melyek irányt mutatnak az intézmények számára. A dokumentum globális módon, földrajzi kötöttségektől függetlenül ad útmutatást.⁵ (1. ábra)

1. ábra: A közszféra és a társadalmi felelősségvállalás

A közszféra részéről a társadalmi felelősségvállalás értelmezése és a napi gyakorlatba való beemelése kapcsán gyakran találkozunk bizonytalansággal. Sokan úgy gondolják, hogy a közigazgatás a társadalomért dolgozik, tehát felelősséget vállal a társadalomban. Így nincs szükség ilyen célok külön nevesítésére, mert a teljes tevékenység alapértelmezésben már eleve erről szól.⁶

„Egy adott szervezet társadalmi felelőssége, hogy mind a belső, mind a külső érintettjei számára etikusan és fenntartható módon végezze tevékenységét és vegyen részt a közéletben”⁷ – írja egy közszférával foglalkozó tanulmány.

Az intézmények sokszor nem tudatosítják, hogy tevékenységük beilleszthető- és értelmezhető-e a társadalmi felelősségvállalás szempontjából. A megvalósult akciók, PR-tevékenységek, a munkatársak oktatása nem fedőtevékenység, hanem a valódi közjót szolgálják.⁸

A közszféra felelősségvállalását a kultúrában inkább hozzáadott értéknek kell tekinteni, mely alapján felvállal olyan feladatokat, amelyek mind az intézmény, mind pedig az intézmény célcsoportjai számára előnyöket biztosítanak.⁹

A kutatásról

Kutatásomban az alábbi kérdésekre kerestem a választ, hogy a könyvtárak mint non-profit intézmények

- miként viszonyulnak a társadalmi felelősségvállalás elvárásaihoz,

- mennyiben alkalmas terepei a társadalmi felelősségvállalásnak,
- az adott területeken mennyire hatékonyan tevékenykednek,
- milyen ma Magyarországon a könyvtárak hozzáállása a társadalmi felelősségvállaláshoz.

A kutatás módszerül esettanulmányok készítését választottam, mert ezzel lehet leginkább feltárni egy-egy intézmény hozzáállását, valamint ez a módszer előkészíthet egy későbbi átfogó kérdőíves kutatást. A vizsgált intézmények elsősorban országos szakkönyvtárak és felsőoktatási könyvtárak voltak. A munkában segítségemre voltak az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézet *Társadalmi felelősségvállalás* című kurzusának mesterképzésben résztvevő hallgatói.

A társadalmi felelősségvállalás könyvtári megvalósulásai

Ebben a részben azt szeretném bemutatni, hogy az esettanulmányokból milyen következtetéseket lehet levonni a fenti kérdésekre vonatkozóan.

A vizsgált könyvtárak zöme felsőoktatási, illetve országos szakkönyvtár volt, így az eredmények semmiképpen sem reprezentálják a teljes hazai könyvtári kört. Az esettanulmányokból egyértelműen kiderült, hogy melyek azok a területek, amik a megkérddezett könyvtárakat érintik, még ha eltérő mértékben is.

Esélyegyenlőség

Ez a törvényileg is előírt terület valamennyi közintézmény életében szerepet játszik. A fizikai akadálymentesítésen túl ide tartozik a különböző testi fogyatékkal élő könyvtárlátogatók technikai megoldásokkal (indukciós hurok, akadálymentes honlap), speciális eszközökkel (felolvasó program: JAWS, braille billentyűzet, dombornyomtató) történő segítése, de – érintve a társadalmi felelősségvállalás képzés/továbbképzés területét – a jelnyelvi tanfolyamot végzett könyvtárosok révén a hallásukban károsodott olvasók tájékoztatása, kiszolgálása is.

Szintén az esélyegyenlőség megvalósulását segítik elő azok a kezdeményezések, melyek a hátrányos helyzetű, vagy kisebbségi csoportok könyvtárhasználatát, illetve társadalmi integrációját célozzák meg. Erre is több példát találtunk: könyvet házhoz szolgáltatás idősek számára; tanfolyamok, képzések a munkanélküliek esélyeinek növelésére; nemzeti irodalom szolgáltatása; bababarat helyiség fenntartása; stb.

Megállapítható, hogy ezen a területen lehetőségeihez mérten minden könyvtár igyekszik helytállni. Az eltérő mértékű megvalósulásnak nem csupán anyagi okai vannak, a felmerülő igények is befolyásolják, hogy egyes intézményekben mi élvez prioritást, mely terület szerepel hangsúlyosabban.

Környezetvédelem

Ezen a területen nagyobb eltérések vannak. Egyes könyvtárakban az üzemeltetési szabályzatban külön rész foglalkozik a környezettudatos működéssel, valahol *Zöld Könyvtár* munkacsoport működik, míg máshol a legalapvetőbb intézkedések is hiányoznak.

Kiemelt területek:

- Szelektív hulladékgyűjtés: jellemzően a fényforrások és az elemek gyűjtésére rendszeresítenek arra alkalmas tárolókat, de több helyen előfordul a papír, a műanyag palackok és a fémhulladék különválasztása is. Ehhez köthető a szemétszedési akciók szervezése is, ahol könyvtárosok és könyvtárhásznlók együtt tisztítanak meg egy-egy területet az eldobált szeméttől.
- Energiatakarékosság: több könyvtárban odafigyelnek a víz és a villany gazdaságos, a szükséges mértéknek megfelelő használatára (automata csapok és villany), néhány esetben még energiatakarékos izzókat is használnak. Fontos megjegyezni, hogy nemcsak a könyvtár dolgozóit érintik az energiatakarékosági intézkedések, hanem a látogatókat is.
- Újrahasznosítás: itt leginkább a használt fénymásolópapírok felhasználását lehet említeni, hiszen fontos a papírral való takarékoskodás, mellyel az anyagi megfontoláson túl a fák védelméhez is hozzájárulhatnak.
- Figyelemfelkeltés: a dolgozók és könyvtárlátogatók emlékeztetése, figyelemük felkeltése és fenntartása fontos része a környezetvédelemnek. Erre alkalmas eszköz lehet egy előadás ugyanúgy, mint pl. feliratok elhelyezése.

Kiegészítésként még ide kívánczok, hogy bár Magyarországon kevés példát találunk rá, de a Zöld Könyvtár projektek is ezt a célt szolgálják a megújuló energiák használatával. Az eredmények arról tanúskodnak, hogy egyes intézményekben nagy hangsúlyt kap ez a terület, de a többségnél egyáltalán nem foglalkoznak vele.

Képzések

A társadalmi felelősségvállalás fontos része a könyvtárosok képzése, továbbképzése, mellyel az intézmény hozzájárulhat az egész életen át tartó tanulás mellett a dolgozói motiváció fenntartásához is.

A könyvtárak többségében rendszeresen lehetőség van továbbképzéseken, tréningeken való részvételre, melyek témái nagyon különbözőek lehetnek. A legnépszerűbbek közé tartoznak a helytörténeti és az informatikai továbbképzések, a folyamatosan megújuló, változó média eszközeivel kapcsolatos továbbképzések, a biblioterápiával kapcsolatos képzések, valamint a gyermekirodalommal, ifjúsági irodalommal kapcsolatos interaktív tréningek.

A képzések terén van a könyvtáraknak egy kifelé irányuló feladata is, mégpedig a felhasználóknak szóló képzések, előadások, tréningek, szakkörök megszervezése és lebonyolítása. Erre – könyvtártípustól függetlenül – egyre nagyobb az igény, és ennek köszönhe-

tően a lehetséges témák tárháza is folyamatosan bővül. Itt a legnépszerűbbek a modern technológiákhoz, a mobilkommunikációhoz és az internethez kapcsolódó képzések.

Ezen a területen is nagy egyenetlenségek vannak az intézmények között.

Rendezvények

A könyvtárak sokszínű programkínálattal tehetik vonzóbbá a különböző felhasználói csoportok számára az intézményt. Fontos, hogy megfelelő színvonalú, a közösség értékrendjéhez igazodó rendezvényeket kínáljanak, minél több korcsoport bevonásával. A legnépszerűbbek az irodalomhoz kapcsolódnak: felolvasások, író-olvasó találkozók, könyvbemutatók stb. Gyakoriak a helytörténeti jellegű, a lokálpatriotizmusra épülő rendezvények, ahol a közösségben ismert emberek tartanak tematikus előadásokat, bemutatókat. Alkalmas terepe a könyvtár a kiállításoknak is.

Ezen a területen tapasztaltam a legnagyobb aktivitást a vizsgált könyvtárakban.

Együttműködés és támogatás

A könyvtárak számára kiemelkedően fontos a külső kapcsolatok bővítése és intézményesítése. Több lehetőség nyílik a kultúra területén az intézményi együttműködésre, de legalább annyira fontos lehet a civil és szakmai szervezetekkel, a sajtóval, a szolgáltatókkal, valamint a fenntartókkal és könyvtárhasználókkal való együttműködés. Sok esetben ezekből a kapcsolatokból szereznek a könyvtárak a fenntartásukhoz elengedhetetlen anyagi természetű támogatásokat.

A támogatás egy másik formája az adományozás. Ez történhet a vállalatok által akár pénzbeli, akár tárgyi formában, de az adományozó lehet magánszemély is. Ide sorolható az adó 1%-ának felajánlása, amennyiben létezik a könyvtárhoz fűződő alapítvány.

Támogatás lehet a hagyatékok felajánlása is. Ezen a téren nagy eltérések mutatkoznak az intézmények között.

Egészségmegőrzés

Fontos küldetése lehet a könyvtáraknak dolgozóik, illetve látogatóik egészségének megőrzése, és egészségtudatos életre való ösztönzése.

Ez történhet tájékoztató előadások szervezésével, kiadványok terjesztésével, egészségügyi intézményekkel való együttműködéssel.

Van olyan intézmény, ahol hetente tartanak sportszakkört, máshol sportnapot vagy egészségnapot szerveznek rendszeres időközönként. Az egyik könyvtárban „*Könyvtári Egészségudvar*” alakítottak ki sporteszközökkel. Szerepelnek a példák között a rendszeres egészségügyi szűrések, és a környezettudatosságot az egészséges életmóddal párosító kerékpárosbarát munkahelyek is. Ez is olyan terület, ahol nagy eltérések mutatkoznak.

Rekreáció

Egyre fontosabb területe a társadalmi felelősségvállalásnak a dolgozói jóllét feltételeinek megteremtése a munkahelyek által. Ide tartozik többek között a munkaidő beosztása, de a különböző támogatások, a közös munkahelyen kívüli tevékenységek megszervezése is.

Könyvtáranként eltérő a gyakorlat ezen a területen. A rugalmas munkaidő nagy segítséget jelenthet a családost, kisgyerekes munkavállalóknak ugyanúgy, mint a tanulmányokat folytatóknak. Nagyobb, több alkalmazottal működő intézményeknél könnyebben kivitelezhető ez a fajta munkáltatói támogatás.

Növelhető a dolgozók jólléte a fizetésen felüli juttatásokkal is. Ebbe a kategóriába leginkább a cafeteria tartozik, számos lehetőséget kínálva. Sajnos nagyon alacsony azon könyvtárak száma, ahol ez nagymértékben tetten érhető, illetve nagy egyenlőtlenség mutatkozik az intézmények között. Kevés helyen magas a plusz juttatások mértéke, a legtöbb intézményben egyáltalán nincsenek juttatások.

Az anyagi megbecsültség mellett ugyanolyan jelentőségű a dolgozók erkölcsi megbecsülése, munkájuk elismerése, mivel ez nagyban hozzájárul a szakma iránti elköteleződésükhöz, önértékelésükhöz. A kutatásból az derült ki, hogy a vezetőtől függ a munkatársak értékelése, a pozitív visszajelzések gyakorisága.

Fontos területe még a rekreációnak a munkahelyen kívüli közös tevékenységek megléte. Ide azok az alkalmak sorolandók, melyek a kikapcsolódást segítik a sport, vagy valamilyen más közösségi tevékenység által. Találkoztunk olyan könyvtárral, ahol rendszeresek a sportnapok, a kirándulások, a születés- és névnapok megünneplése, valamint más csapatépítő programok. A többségnél viszont ezekből sincs számottevő alkalom. Annyit még hozzá lehet fűzni ehhez a ponthoz, hogy az erőltetett, a mindenáron megvalósított programok éppen az ellenkező hatást érhetik el: a munkavállalók plusz teherként élhetik meg. Erre is találtunk példát.

Ezekből a pontokból kiderül, hogy a könyvtárak olyan intézmények, amelyek tehetnek, és tesznek is a társadalmi felelősségvállalásért, de ugyanakkor ezeknek az intézményeknek a támogatása ugyancsak a társadalmi felelősségvállalás egy-egy megnyilvánulása lehet.

A már korábban említett adományozások, szponzorációk, alapítványi 1%-ok mellett néhány éve megjelent egy új lehetséges alternatíva a könyvtárak számára, mégpedig a közoktatásban bevezetésre került *Iskolai Községi Szolgálat*, mely szociális, környezetvédelmi, a tanuló társadalmi környezetének javát szolgáló, anyagi érdektől független kötelező tevékenység a diákok számára. Végezhető egyénileg vagy csoportosan, projekt módszerrel is.¹⁰

A könyvtárakban egyre nagyobb számban jelennek meg a fenti kategóriába tartozó középiskolások, segítve a mindennapi szolgálatot.

Összegzés

Az eddigi eredmények – melyek nem reprezentatívak – azt mutatják, hogy a könyvtárak nagysága, fenntartói háttere, vezetése, konkrét ezirányú ismeretei nagyban befolyásolják a társadalmi felelősségvállalás intézményen belüli meglétét.

Sok a jó gyakorlat, a legtöbb helyen látszik a pozitív hozzáállás a témához. A könyvtárak több területen is igyekeznek erejükhez mérten cselekedni. Találkoztunk olyan példával, ahol szinte teljes körűen, minden említett pontban pozitívak a megvalósulások, vagy legalábbis erre való törekvések érhetők tetten, azonban ez meglehetősen ritka.

Többségében egy-két területet érintő próbálkozások jellemzik a vizsgált könyvtárakat, ahol akár anyagi, akár humán-erőforrásbeli, akár konkrét ismeret- és tudásbeli hiányosságok miatt még várat magára az igazi áttörés.

A vizsgálati módszer (esettanulmány) amellet, hogy alkalmas intézményi gyakorlatok, működésmódok alapos megismerésére, egyfajta korlátot is jelent az eredmények értelmezésében. Az ilyen jellegű esettanulmányok készítésekor mindig számolni kell az elvárásoknak való megfeleléssel, vagyis azzal, hogy a megkérdezettek a társadalmi kívánatosságot figyelembe véve szolgáltatnak adatot. Kutatásunk sajátos eredménye az, hogy valószínűleg néhány intézményben a valóságosnál pozitívabb színben tüntetik fel a társadalmi felelősségvállalás helyzetét.

Könyvtárosokat képző egyetemi oktatóként fontosnak tartom, hogy már az oktatásban megkapják az első ezirányú lökést és a megfelelő ismeretanyagot a jövő könyvtárosai. Ezt a célt szolgálja az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének mesterképzésében bevezetett *Társadalmi felelősségvállalás* kurzus.

Jegyzetek

1. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Forrás: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140. TV [2018. január 19.]
2. BARÁT Tamás: Felelősség – társadalmi felelősségvállalás = Tudományos Közlemények, 2012. 27. sz. 48. p.
3. Uo.
4. Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz. MSZ ISO 26000/2011
5. Uo.
6. Társadalmi felelősségvállalás. Mít tehet a közszféra? Forrás: https://issuu.com/tka_konyvtar/docs/gsr_kiadvany_issuu [2018. január 18.]
7. Uo.
8. Uo.
9. Uo.
10. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről Forrás: https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190. TV [2018. január 12.]

TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A KÖNYVTÁRAKBAN

Senkei-Kis Zoltán egyetemi adjunktus, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatója, az informatikus könyvtáros szakmai gyakorlatok felelőse. Az ELTE BTK Esélyegyenlőségi Bizottságának elnöke. Kutatási területe: irodalomterápia, hallgatói kompetenciák.

MEK HALLGATVA: A MAGYAR ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁR EGYSZERŰSÍ- TETT FELÜLETE KÉPERNYŐOLVASÓVAL

KOSZTYÁNNÉ MÁTRAI RITA

ELTE BTK KITI, egyetemi tanársegéd

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Egy weboldal nem csak látható. A vakok számára képernyőolvasó szoftverek olvassák fel a weboldal tartalmát, pontosabban azokat a részeket, amelyeket értelmezni tudnak. A weboldalon számos plusz információt el lehet rejtteni, ami szemmel nem látható, de a képernyőolvasó felolvassa vagy értelmezi. Ezeket az információkat lehet arra használni, hogy vakok számára is kényelmesen használható legyen a weboldal.

A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) központi weboldala mellett létezik egy egyszerűsített felület is, a VMEK (<http://vmek.oszk.hu>), mely kifejezetten a vakok és gyengén látók számára lett fejlesztve, előtérbe helyezve az általuk használt formátumokat, illetve a számukra fontos információkat. Ennek a felületnek a felújítására a MEK Egyesület 2014-ben támogatást nyert. A weboldal felújításában jómagam a MEK Egyesület önkénteseként vettem részt. A munkálatoknál figyelembe vettük a fogyatékkal élő tesztelők észrevételeit is. A cikk a vakok szemszögéből mutatja be a VMEK-et, képernyőolvasó használatával.

Bevezetés

2013. június 28-án a marokkói Marrakesh-ben olyan szerződést írt alá 21 ország, amely lehetővé teszi a szerzői jogok alóli kivételt a könyvek és egyéb szerzői jogi védelem alatt álló művek akadálymentes verziójának elkészítésének érdekében.^{1,2} Ez lett a marrakesh-i szerződés, a közzétett művekhez való hozzáférés megkönnyítése érdekében vakok, látássérültek vagy más módon a nyomtatott művekhez való hozzáférésben akadályozott személyek számára; röviden *Marrakesh szerződés* (Marrakesh Treaty). A szerződést mára 84 ország írta alá, 34 államban pedig már ratifikálták a szerződést.

Az Európai Unió is készen áll a ratifikálásra.³ 2017. december 11-én megjelent az Európai Parlament jogalkotási állásfoglalás-tervezetében⁴, 2018. január 17-én vitatják meg,⁵ s január 18-án szavaznak róla.⁶

A Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége (International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA) is aktívan foglalkozik a könyvtári szolgáltatások hozzáférhetővé tételével látássérültek, diszlexiások és bármi-

lyen egyéb módon a nyomtatott dokumentumok olvasásában akadályozott felhasználók számára: a 2016–2021 évekre vonatkozó stratégiai tervük 2.2.1 pontjában a *Marrakesh szerződés* megvalósításának elősegítését tűzték ki célul a könyvtárakkal együttműködve.⁷ A 2017. augusztus 24-én tartott munkamegbeszélésükön ennek a szerződésnek a hatékony implementálásáról értekeztek.⁸

A könyvtáraknak, könyvtárosoknak jelentős szerepük van a kulturális örökség megőrzésében, melybe ma már a dokumentumok digitalizálása, különböző formátumokba konvertálása is beleértendő.⁹

Az elektronikus könyvtáraknak – melyek ezen dokumentumok fontos őrzői – hatalmas előnye, hogy bármekkora távolságból elérhetőek, és a fogyatékkal élők számára is hozzáférhetővé tudják tenni a tartalmukat, mely a kulturális örökség megőrzése mellett ugyanolyan fontos.¹⁰ Elengedhetetlen, hogy a szöveges dokumentumok digitalizálásával foglalkozó könyvtárosok is megismerjék az akadálymentes dokumentumok készítésének elveit.

Elektronikus dokumentumok szolgáltatása fogyatékkal élők számára is: a MEK jelentős szerepe

A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) 1994-es indulásától fogva úttörő és példamutató szerepet játszott a nemzeti kulturális örökség digitalizálásában, terjesztésében.¹¹ A MEK Egyesület korrektúráztatja is a digitalizált szépirodalmi műveket, amely egy akadálymentes dokumentum kialakításánál szintén fontos. Akadálymentes weboldal kialakításával pedig elsők között foglalkozott a hazai könyvtári szférában.¹² Fogyatékkal élők számára – különösen vakok számára – ez hatalmas áttörést jelentett az információkhoz való hozzájutáshoz, hiszen ők a hagyományos nyomtatott könyveket nem tudják olvasni, a megfelelőképpen digitalizált állományokat viszont – képernyőolvasó szoftver segítségével – meg tudják hallgatni. 2004 decemberétől hangoskönyvek is kerültek a MEK-be a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (NIIF) támogatásával, a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségével (MVGYOSZ) együttműködésben.¹³

A Magyar Elektronikus Könyvtár első weboldala 1995-ben készült el, mely vakok számára is egy jól használható felületnek bizonyult.

Ezt váltotta fel később, 2003-ban az a felület, mely a mai központi oldalnak is az alapját képezte, s számos új funkcióval, aloddallal bővült az előző változathoz képest. Ezt annak idején egy külső cég készítette.

Azonban kiderült, hogy a weboldal sajnos olyan kódolással készült, amely a képernyőolvasóval való navigálást nem teszi lehetővé. Vak felhasználók jelezték is, hogy nem tudják elérni a tartalmat. A külső cég viszont időközben megszűnt, így nem lehetett további kéréseket továbbítani nekik, arra pedig nem volt erőforrás, hogy a teljes felületet, annak minden funkciójával és aloddalával együtt akadálymentessé tegyék.

Éppen ezért a MEK Egyesület pályázatot adott be egy különálló felület létrehozására, mely a VMEK nevet kapta, ahol a „V” a vakokra utal. A fejlesztésébe vak felhasz-

nálókat is bevontak. A felület felújítására a MEK Egyesület tíz évvel később, 2014-ben nyert ismét pályázatot, s jómagam a MEK Egyesület tagjaként, ezen a ponton kapcsolódtam be a munkálatokba önkéntesként. Az én feladatomból volt, hogy a honlap a legújabb HTML-szabványoknak és webes akadálymentességi irányelveknek megfelelően készüljön el. Felvettem a kapcsolatot sérült felhasználókkal is, akik tesztelték a készülő oldalt: voltak közöttük vakok, alig látók, gyengén látók, felső végtagi sérüléssel rendelkező mozgássérültek. Jelen cikk most kizárólag a képernyőolvasó által látottakra, s a vakok számítógép-használatára koncentrálok.

Vakok számítógép-használatára

Vakok számára képernyőolvasó szoftverek és Braille-kijelzős eszközök tudnak segítséget nyújtani a számítógépek használatában. Ez utóbbiakat azonban csak alig 10%-uk tudja használni, mert a vakok döntő többsége későbbi életkorban, felnőttként, sokan idős korban veszítik el látásukat, és ezt a fajta olvasási módot pedig nehéz elsajátítani.¹⁴ A képernyőolvasó szoftverek használatát viszont relatíve könnyű, ezért ezek a leginkább elterjedtek.

Windows operációs rendszer alatt jellemzően a JAWS vagy az NVDA képernyőolvasó szoftverrel lehet találkozni. Ez utóbbi ingyenes, melynek használatával könyvtáros hallgatóinkat is megismerttettem. A Macintosh operációs rendszer pedig beépítve tartalmazza a VoiceOver nevű képernyőolvasó szoftvert. Hazai és nemzetközi felmérések egyaránt azt mutatják, hogy a vakok kb. 90%-a e három képernyőolvasó valamelyikét használja.¹⁵ A *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság III.* konferencián a VoiceOver alkalmazással mutattam be, hogy mit hallunk a MEK egyszerűsített felületén a képernyőolvasó szoftverrel, amelyről a videók megtekinthetők a MEK Irattárában a 2017-es előadások között¹⁶, ebben a cikkben pedig leírva találhatjuk meg a beolvasott szövegeket.

Hogyan lehet a weboldalakon – hallás után – megtalálni az információkat?

Amikor egy ép látó ember ránéz egy weboldalra, pillanatok alatt átlátja annak fő részeit: hol van a fejléc, hol van a menü, hol van a keresőmező, valamint a fő tartalmi rész. Hasonlóképpen egy szempillantás alatt megtalálja a honlap címsorait, melyek szintén fontos tájékozási pontját adják egy weboldalnak.

Vak felhasználók számára ez a gyors rápillantás nem létezik. Számukra a képernyőolvasó szoftver szedi ki a honlapból ezeket az információkat – hogyha ki tudja szedni! Ehhez ugyanis az szükséges, hogy a honlap a HTML szabványnak és webes akadálymentességi irányelveknek megfelelően legyen kódolva.

Ha ennek megfelelően lett kódolva az oldal, akkor a vak felhasználó a képernyőolvasó segítségével megtalálja a honlap főbb részeit – amelyeket jellegzetes helyeknek is nevezhetünk –, s akár egy külön ablakban ki is tudja listázni őket. Hasonlóképpen végig tud gyalogolni a címsorokon (a fentebb felsorolt képernyőolvasók esetében a *h* billentyű

lenyomásával), melyeket szintén ki tud listázni egy külön ablakban is. A hiperlinkeken is végig lehet lépkedni és akár külön ablakban kilistázni.

Hatékony információkeresés képernyőolvasó szoftverrel

Egy vak felhasználó navigálását számos tényező befolyásolja. Befolyásolja egyrészt az, hogy mennyire ismeri a képernyőolvasó funkcióit, mennyire ismeri azokat a billentyűparancsokat, amelyekkel gyorsan tud navigálni a honlap különböző tartalmi elemei között.

Befolyásolja az is, hogy mennyire ismeri a honlap szerkezetét: először jár-e a honlapon, fel kell-e még térképeznie, mi hol van, vagy már pontosan tudja, hogy – mondjuk – hatszor kell a tab billentyűt leütnie ahhoz, hogy a kívánt menüponthoz eljusson.

A honlap struktúrája kiemelten fontos e tekintetben is. Könnyen átlátható-e képernyőolvasó programokkal is? Ugyanaz-e a struktúrája az aloldalnak is, mint a főoldalnak? Ez úgyszintén segíti a navigációt – egyébként az ép látó emberekénél is. (Ezért is jó az ELTE-nek az a törekvése, hogy a karok, intézetek weboldalai vegyék át azt a struktúrát, amelyet az ELTE központi oldala képvisel.)

Vannak-e a honlapon címsorok, jelzőpontok? Ezek rendkívül fontos tájékozási pontok: a WebAIM (Web Accessibility in Mind) nemzetközi szervezet felmérése szerint a vakok 90%-a a címsorok, jelzőpontok alapján navigál egy weboldalon.^{17,18}

Érthető-e a linkek szövegezése? A linkeket akár külön ki is tudják gyűjteni a képernyőolvasó programok. Azonban ha a vak felhasználó ötször egymás után azt hallja, hogy „kattints ide”, az nem informatív.

Még számos apróságot lehetne sorolni, melyeket külön cikk is tárgyal részletesen.¹⁹

A következő fejezetben mélyedjünk el abban, mit olvas be egy képernyőolvasó a weboldalból.

Mit hallunk a VMEK-ből képernyőolvasóval?

Ez két dologtól függ. Egyrészt attól, hogy melyik képernyőolvasót használjuk; esetenként elég nagy eltérések is lehetnek. Másrészt a képernyőolvasóknál általában van arra lehetőség, hogy szabályozzuk a tartalmi és formai elemek bemondásának részletességét.

Most lássunk néhány példát arra, mit hallunk képernyőolvasó segítségével! A példákban szögletes zárójelben jeleztem, hogy milyen billentyűt kell lenyomni. A példák a VoiceOver képernyőolvasó által bemondottak alapján készültek.

1. példa: a VMEK főoldalán végiglépkedünk a címsorokon.

[b] Egy szintű címsor, három elem: Magyar Elektronikus Könyvtár, egyszerűsített felület, Kezdőlap.

[b] Kettő szintű címsor: Tartalom. [b] Három szintű címsor: Keresés. [b] Három szintű címsor, link:

Újdonságok listája. [b] Három szintű címsor: Teljes listák. [b] Három szintű címsor: Témakörök.

[b] Három szintű címsor: Formátumok. [b] Három szintű címsor: Ajánlott oldalak.

2. példa: a VMEK Keresés oldalán MP3 formátumú hangoskönyvekre keresünk rá.

[tab többszöri megnyomása, míg bele nem lépünk az első szerkesztőmezőbe] Szerző, szöveg szerkesztése. [tab] Cím, szöveg szerkesztése. [tab] Téma, szöveg szerkesztése. [tab] Minden, formátum előugró gomb. [lefele nyíl] Menü, 9 elem, pipa jel, minden, [lefele nyíl] PDF, [lefele nyíl] MP3 hangoskönyv. [Enter] MP3 hangoskönyv. [tab] Keres gomb.

Nagyon fontos, hogy a szerkesztőmezők és azok címkéi a HTML-forráskódban össze legyenek kötve; erről részletesen egy korábbi cikkemben írtam.¹⁹ Ugyanis, amikor a képernyőolvasó űrlapmezővel találkozik, átkapcsol űrlap üzemmódba, s ebben az üzemmódban – szándékosan – nem olvassa fel a weboldal többi részét, kizárólag az űrlapmezőkön halad végig. A fenti példában, ha nem lenne összekötve az űrlapmező a címkékkel, akkor a következőt hallottuk volna:

szöveg szerkesztése, [tab] szöveg szerkesztése, [tab] szöveg szerkesztése, Minden, előugró gomb

Látható, hogy egy ilyen honlapkészítési hiba esetében a teljes űrlap használhatatlanná válik a képernyőolvasóval navigálók számára.

3. példa: a VMEK főoldaláról elindulva megkeressük a Lúdas Matyi hangoskönyv változatát.

Magyar Elektronikus Könyvtár, egyszerűsített felület, webes tartalom. [tab] Link, teljes változat. [tab] Link, keresés. [enter] Jelenleg a következőkön van: szövegmező. Ha szöveget szeretne beírni a mezőbe, kezdjen el gépelni. [tab] Cím, szöveg szerkesztése. [elkezdjük gépelni: L, ú, d, a, s] L, kis hosszú ú, d, a s. [szóköz] Lúdas. [gépeljünk tovább: M, a, t, y, i] M, a, t, y, i. [enter] Matyi. Téma, szöveg szerkesztése. [tab] Minden, formátum előugró gomb. [lefele nyíl] Menü kilenc elemmel, pipa jel, minden. [lefele nyíl] PDF. [lefele nyíl] MP3 hangoskönyv. [enter] MP3 hangoskönyv. [tab] Keres gomb. [enter] [főbb tartalmi elemek kilistáztatása] Linkek menü. [tab billentyű többszöri megnyomása egymás után, egészen a hangoskönyvig] Link Lúdas Matyi hangoskönyv változat. [enter] MEK egyszerűsített felület, főoldal. [főbb tartalmi elemek kilistáztatása] Linkek menü. [tab többszöri megnyomása a hangoskönyvig] MP3.

Összefoglalás

A cikk szemléletes példáin keresztül bepillantást nyerhettünk abba, hogyan navigálhatunk, s mit hallunk a VMEK oldalából képernyőolvasó szoftverrel. Igazi kuriózum, hogy a MEK már akkor elkezdte a nyomtatott művek digitalizálását, elektronikus úton hozzáférhetővé tételét, amikor Magyarországon még nem volt általános az internet használata; sokan nem is tudták, hogy az micsoda. Vakok számára is hozzáférhető weboldalt készített akkor, amikor még az első webes akadálymentességi irányelvek meg sem jelentek.

A Marrakesh szerződés ratifikálásával még inkább felértékelődnek a nagy gonddal, alaposággal szerkesztett akadálymentes dokumentumok, melyek készítésének fortélyai a könyvtárosok képzésében is elengedhetelenné váltak.

Nemcsak a dokumentumok, hanem az azokat szolgáltató s kereshetővé tevő honlapok esetében is fontos az akadálymentesség. A 2015 folyamán fejlesztett VMEK oldal a legújabb webes akadálymentességi irányelvek és a legfrissebb HTML5 szabvány szerint készült, sérült felhasználók is tesztelték, s képernyőolvasóval is jól használhatónak bizonyult. Méltán lehetünk büszkéek a MEK ezen szolgáltatására is.

Jegyzetek és irodalom

1. Marrakesh VIP Treaty. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Marrakesh_VIP_Treaty [2018. január 12.]
2. Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired or Otherwise Print Disabled. http://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/text.jsp?file_id=301016 [2018. január 12.]
3. Marrákési szerződés a vakok és látássérültek megjelent művekhez való hozzáféréseinek megkönnyítéséről: az EU kész a ratifikálásra. <http://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/05/10/marrakesh-treaty> [2018. január 12.]
4. Európai Parlament, Jogi Bizottság: Ajánlás a vakok, látáskárosultak és nyomtatott szöveget egyéb okból használni képtelen személyek megjelent művekhez való hozzáféréseinek megkönnyítéséről szóló Marrakesh szerződés az Európai Unió nevében történő megkötéséről szóló tanácsi határozatra irányuló javaslatról. (12629/2017 – C8-0375/2017 – 2014/0297(NLE)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A8-2017-0400&language=HU> [2018. január 12.]
5. Európai Parlament: Napi tervezet, 2018. január 17. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=AGENDA&reference=20180117&secondRef=SIT&language=HU> [2018. január 12.]
6. Európai Parlament: Procedure File: 2014/0297(NLE). [http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2014/0297\(NLE\)](http://www.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?lang=en&reference=2014/0297(NLE)) [2018. január 12.]
7. IFLA Governing Board: IFLA Strategic Plan 2016-2021. 2015 december (felülvizsgálva: 2017 január) <https://www.ifla.org/files/assets/hq/gb/strategic-plan/2016-2021.pdf> [2018. január 12.]
8. VITTI, Jerónimo: Work meeting on Marrakesh Treaty implementation. IFLA news, 2017. augusztus 30. <https://www.ifla.org/node/11799> [2018. január 12.]
9. KOSZTYÁNNÉ MÁTRAI Rita: A Magyar Elektronikus Könyvtár egyszerűsített felületének akadálymentesítése. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63. évf. 8. sz. 2016. 292–304. p.
10. KISZL Péter: Könyvtárak a közösségért – New Yorkban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 9. sz. 2014. 315–330. p.
11. TÓSZEGI Zsuzsanna: A hazai digitális könyvtárak szerepe a kulturális örökség digitalizálásában és hozzáférhetővé tételében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 49. évf. 4. sz. 2002. 143–148. p.
12. NAGY Gabriella: Infokommunikációs akadálymentesítés. Bicske, SZAK Kiadó, 2014. 232 p.
13. MOLDOVÁN István: MEK hírlevél, 2005. január. 2005. január 10-i hír. <http://mekosztaly.oszk.hu/pipermail/mekhirek/2005-February/000102.html> [2018. január 12.]

14. SZATMÁRI Péter: A látássérült emberek számítógép-használatáról és az ECDL alapú informatikaoktatásról. Mi újság, 2010. június-július, <http://www.infoalap.hu/oktatas> [2018. január 12.]
15. SZÁNTAI Károly: Magyarországi képernyőolvasó felhasználók felmérése – 2015. Akadálymentes web blog, 2016. február 1. <http://www.akadalymentesweb.hu/2016/02/magyarorszag-kepernyoolvaso-felhasznalok-felmerese-2015> [2018. január 12.]
16. KOSZTYÁNNÉ MÁTRAI Rita: MEK hallgatva – A Magyar Elektronikus Könyvtár láthatatlan oldala. MEK Irattár, Előadások. [2018. január 12.]
17. WebAIM: Screen Reader User Survey #6 Results. 28 Aug 2015. <http://webaim.org/projects/screenreadersurvey6> [2018. január 12.]
18. WebAIM: Screen Reader User Survey #7 Results. 21 Dec 2017. <http://webaim.org/projects/screenreadersurvey7> [2018. január 12.]
19. KOSZTYÁNNÉ MÁTRAI Rita: How to make an electronic library accessible? The Electronic Library. (megjelenés alatt)

Koszttyánné Mátrai Rita az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének oktatója, a Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület tagja, önkéntese. Kutatási területe a weboldalak, dokumentumok akadálymentes létrehozása.

DOKTORANDUSZAINK
KUTATÁSAIBÓL

A FEJEZET TANULMÁNYAI ELÉ

TÓVÁRI JUDIT

Eszterházy Károly Egyetem, ny. főiskolai tanár

Az emberközpontú tudományt ünnepelte 2017-ben az ország és ünnepli az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézete is. Az ünnep mindig felemelő érzés, különösen az, amikor *szakmájuk iránt felelősséget érző és tenni is akaró ifjú emberek* mutatják be eredményeiket. Ezért is megtisztelő a szervező bizottság felkérése a doktorandusz-szekció vezetésére és ennek a bevezetőnek a megírására.

Az ünnep fókuszában a tudomány, ami középpontba állítja az embert, a tudomány eredményeit kereső felhasználót és az eredményeket közvetítő könyvtárakat. *Mit kellene tenni ahhoz, hogy az információhoz való hozzáférés színvonala hatékonyan fejleszthető legyen?* Ennek a kérdésnek a megválaszolásához járul hozzá a maga eszközeivel az ELTE Könyvtár-tudományi Doktori Programja, hallgatóinak kutatásain keresztül. Merre tart a könyvtári valóság ma? – teszik fel a kérdést kimondatlanul is a könyvtártudományi program doktoranduszai. Írásaikból visszatükröződnek a könyvtár- és információtudomány aktuális, a szakmai közösséget világszerte foglalkoztató kérdései, a szakma iránt érzett felelősségadatuk. Kutatásaik középpontjában az elektronizáció hatásaként alakuló szolgáltatások, a közösség, a kapcsolat, a partnerség, az együttműködés áll. Keresik a választ arra a kérdésre, merrefelé halad a világ, milyen a tudományos élet kommunikációja, kik állnak a fókuszban, milyen technológia képes eljuttatni a kutatót, vagy csak az egyszerű érdeklődő felhasználót a megfelelő információ forrásához. Valós igények, valós helyzet a kiindulópont. A doktoranduszok kutatásaikkal óhatatlanul javasolnak is, *kijelölik a kívánatos haladási irányt és munkahelyeik révén adott a cselekvés lehetősége.*

A fejezet kilenc előadásának szövege meggyőzően vázolja fel, merre tart a könyvtárak jövőjét meghatározó doktoranduszok érdeklődése, mik a nemzetközi trendek, amelyek befolyásolják kutatómunkájuk irányát, és amihez az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete minden támogatást igyekszik megadni. A kutatások fókuszában az elektronizáció és közösségépítés áll, ami áthatja mind a szolgáltatásokat, mind az információkezelést. Az elmúlt negyven év könyvtári szakirodalmának áttekintésén keresztül vizsgálja a mesterséges intelligencia könyvtári vonatkozásait *Winkler Bea*, az Állatorvostudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója. Az talán természetes, hogy az elektronizáció gyors fejlődésével párhuzamosan egyes témák iránt csökken az érdeklődés, viszont – *Winkler Bea* megállapítása szerint – a szakértői rendszerek kutatása változatlanul vezető helyet foglal el a vizsgált témák között, míg a digitális könyvtárak té-

makör az utóbbi egy-két évben vált kedvelté. *Bilicsi Erika* a napjainkban mozgalommá váló nyílt tudomány (open science) lehetőségeinek könyvtári támogatási lehetőségét mutatja be az online tárhelyek, adatbázisok, keresőszolgáltatások ismertetésén keresztül. A gyors információhoz jutás igénye gyökeresen megváltoztatja a közgyűjtemények évszázados információfeldolgozási gyakorlatát és egyre nyilvánvalóbbá teszi elektronikus egymásrautaltságukat. Világszerte óriási kihívás az eddig megszokottól eltérő közelítés az erőforrások leírásához, az évszázados katalogizálási gyakorlat felváltása egy alapvetően más szemléletet igénylő modell szerint. A téma fontosságát jelzi, hogy két dolgozat is született a témában: *Vass Anna Johanna*, a Magyar Művészeti Akadémia könyvtárvezetője az adatok szemantikus web számára is olvasható feldolgozásáról, az FR modelleken alapuló új szabályzatról, a Resource Description and Access-ről értekezik, míg *Hubay Miklós Péter* humáinformatikus (PIM) ugyanezen feldolgozási mód MARC-tól eltérő keretrendszerén, a Library of Congress által fejlesztett BIBFRAME-en keresztül mutatja be az alapvető tudásmodellezési elveket. *Sörény Edina*, a Nemzeti Közszerületi Egyetem Egyetemi könyvtárának főigazgatója a felsőoktatási könyvtárak szemszögéből vizsgálja a webre kerülő közgyűjteményi információk gyors elérésének lehetőségét, a smart eszközök és laborok kialakításának hatását a könyvtári szolgáltatásokra. Mindezeket a felmerülő igények figyelembevételével, alapszolgáltatásként kívánják megvalósítani, összhangban az egyetemi fejlesztési stratégiával.

Kovácsné Koreny Ágnes főigazgató-helyettes (FSZEK) kutatásának középpontjában szintén a közösség és a könyvtár kapcsolatának vizsgálata áll. A kapcsolat, a partnerség, az együttműködés, a Kanadában megszületett közösségvezérelt könyvtári (community-led library) modellben a szolgáltatások alakításának fő eszköze. A dél-koreai Hyundai Motor Group leányvállalatának, a Hyundai Cardnak a közösségépítésre és a kultúra támogatására irányuló érdekes kezdeményezését veszi górcső alá *Juhász Éva* könyvtáros (Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtára). Az ügyfelek bizalmának elnyerésében szerepet játszanak a Hyundai Card-könyvtárak, amelyek csak az ügyfelek számára elérhetők, „olvasójegyül” pedig hitelkártyáik szolgálnak. Így lesz a vállalat ügyfélkapcsolati rendszerének egyik eszköze a könyvtár.

Napjainkban egyre több szó esik a könyvtárak elektronikus tanulásban betöltött szerepvállalásáról. *Nemes László* tudásmenedzsment-szaktanácsadó (Apertus Közszerületi Oktatás-fejlesztési Központ Szolgáltató Nonprofit Kft.) a fejlesztési lehetőségek bemutatására vállalkozott és bemutatja az e-learning tananyagok fajtáit. *Orbán Anna* könyvtáros (Deloitte Services Wirtschaftsprüfungs GmbH) művészettörténeti témát dolgozott fel: *Divéky József* XX. század eleji könyvillusztrációs tevékenységének kezdeteit vizsgálja, miközben képet kapunk a bécsi művészeti képzés intézményeiről, mestereiről, a vizuális művészek közösségének, a Wiener Werkstättének a tevékenységéről.

Az utóbbi pár évtizedben sokat változott a szakma, az erőforrássá váló információ használó ember igényei kerültek előtérbe, a virtuális és valós közösségek jelölik ki az irányt

A FEJEZET TANULMÁNYAI ELÉ

és a megvalósítás technikai módját, eszközeit. Öröm volt hallgatni az előadásokat, és élvezet most olvasni ezek szerkesztett változatát. Sok sikert kívánok kutatásaik során feltárt elgondolásaik megvalósításához!

DIVÉKY JÓZSEF KÖNYVILLUSZTRÁCIÓS TEVÉKENYSÉGÉNEK KEZDETEI

ORBÁN ANNA

Deloitte GmbH (Bécs), könyvtáros

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A XX. század első felének egyik legjelentősebb magyar – vagy legalábbis sokak szerint magyar-
nak tartott – könyvillusztrátorának tevékenysége Bécsben kezdődött, az 1910-es években.

Arra a kérdésre igyekszem választ adni, hogy ez időben a Monarchia fővárosában, milyen
lehetőségei voltak egy elhivatott fiatalembernek művésszé válni: melyek voltak a művészeti kép-
zés intézményei, illetve kik voltak azok a mesterek, akik ezen a területen oktattak. De az ő nyil-
vánvaló hatásuk mellett megvizsgálom a diáktársak egymásra gyakorolt hatását is. A XX. század
elejének nagy művészeti mozgalmai közül hangsúlyosan emelem ki a Wiener Werkstättét, illetve
Divékynak ehhez a csoporthoz fűződő kapcsolatát, bemutatva számos, ebből az együttműkö-
désből fakadó, a művészettörténetben máig számon tartott nagy jelentőségű Divéký-alkotást.

Divéký József első könyvillusztrációi is ezekben az években készültek. Az első általa illusz-
trált könyv – vélhetőleg 1906-ban – Kölnben jelent meg, de hamarosan bécsi kiadóktól is kapott
munkákat, majd 1916-ban már a magyarországi könyvkiadók is felfedezték: ekkor a gyomai Kner
Nyomda megbízásából illusztrált könyvet. Emellett számos ex librisét is ismerjük ebből a korból,
és a tízes években készült munkáinak lezárásaként első világháborús litografált plakátjait sem
hagyhatjuk említés nélkül.

Bevezetés

A szép könyv a tartalom, a forma és a funkció egysége. A nyomtatott könyv sokféle
tudás – és művészet – végeredménye. A szép könyv iparművészeti termék, megfelelő
alapanyagok, jó minőségű papír, kitűnő festék, valamint jó gépek és mindehhez a tipo-
gráfus, a könyvkötő és az illusztrátor tudása szükséges. *Divéký* grafikusművész volt, aki-
nek tevékenységi területete csaknem kizárólag a könyvtervezésre és könyvillusztrálásra
korlátozódott, azon belül is a fametszetek készítésében jutott kimagasló művészi fokra.

A művész mai ismereteink szerint, hozzávetőleg negyven könyv illusztrációját,
borítótervét készítette el 1906 és 1943 között. Ezek a munkák többnyire német nyelv-
területre készültek, leggyakrabban bécsi, kölni, berlini, lipcsei, zürichi kiadók megrende-
lésére. Első magyarországi megbízója *Kner Imre* volt¹, majd a *Tevan Nyomda*² számára
is több könyvet illusztrált, utolsó munkája a *Hungária könyvek* egyik darabja, a *Dorottya*³
volt 1943-ban.

Divéky József – az illusztrátor

1887-ben a Pest megyei Farnoson született. Apja, idősebb *Divéky József* 1893-ban megpályázta és elnyerte a császári kabinetirodában éppen megüresedett kabineti lajstromozó tiszti állást, így a család Bécsbe költözött. Divéky az elemi iskolát Bécsben végezte, utána mindössze öt félévet járt gimnáziumba, majd – mint a Képzőművészeti Akadémia⁴ anyakönyvi adataiból megtudható – egy évig tanult az ún. Strehblow-ban. Az intézmény hivatalos neve *Münchner Zeichen- und Malschule H. Strehblow, Wien*, később *Kunstschule Strehblow*. Az iskolát 1889-ben alapította *Heinrich Strehblow* (1862–1915) üvegművész, festő és könyvillusztrátor, és ez volt az első magán művészeti iskola Bécsben, amelyet nők is látogathattak. Az osztrák oktatási minisztérium (Ministerium für Cultus und Unterricht) koncessziójával bíró és Bécs városa által szubvencionált iskola Bécsben, az Annagasse 3. alatt működött.

1900 körül már több, később jelentős művész látogatta az iskolát, ahol kitűnő alapképzést nyújtottak. Ennek igazolását *Therese Cornelius-Schneegans*⁵ osztrák festőnő 1901-ben apjához írt levelében olvashatjuk, miszerint Nagybányán *Hollósy Simon* nyári kurzusában épp olyan jó képzést kapott, mint a Strehblow-ban⁶.

Divéky társai a Strehblow-ban

Franz Wacik (1883–1938) könyvillusztrátor Divéky azon társai közé tartozott, akivel több intézményben is együtt tanult. Wacik első munkái 1905-ben Bécsben, a *Gerlach und Wiedling* kiadónál jelentek meg. Elsősorban ifjúsági és gyerekkönyveket illusztrált. A bécsi *Jugend und Volk* kiadó 1923-tól számos olyan tankönyvet adott ki az illusztrációival, amelyek utánnymásásban még az 1950-es években is megjelentek. Rendszeresen publikált a *Die Musket*⁷ és a *Jugendrotkreuz* című lapokban, ezzel vált széles körben ismertté (1. ábra). Divékyhez hasonlóan ő is illusztrálta a *Münchhausen báró kalandjait*⁸ című könyvet, mely 1914-ben a bécsi *Gerlach und Wiedling* kiadónál jelent meg, majd 2012-ben Stuttgartban az *Insel Verlag* az eredeti Wacik illusztrációkkal újra kiadta.

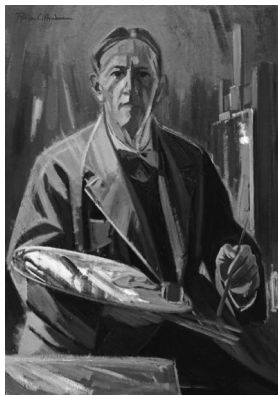
1. ábra: Wacik: Julius Meinl reklám – szárított zöldség, szárított gyümölcs
<https://www.pinterest.co.uk/pin/131941464057588408>

Karl Borschke (1886–1941) festőművész (2. ábra). Divékyhez hasonlóan a Strehblow-ban kezdte művészeti tanulmányait, majd a Képzőművészeti Akadémián képezte tovább magát, ahol *Griepenkerl* és *Bacher*⁹ tanítványa volt. 1931-től a Künstlerhaus tagjai sorába tartozott.

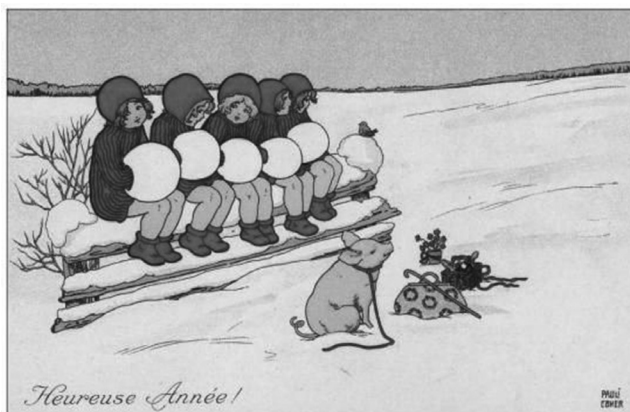
2. ábra: *Karl Borschke* önarcképe

Robin Christian Andersen (1890–1969) is Divékyvel közel azonos időben látogatta a Strehblow-t, és Divékyhez és Borschkéhez hasonlóan ő is a bécsi Képzőművészeti Akadémián folytatta volna a tanulmányait, ahová 1907-ben nem nyert felvételt (3. ábra). Arra az akadémiára nem vették fel, amelynek aztán 1945 és 1948 között rektora, 1951-ig rektorhelyettese, ezt követően 1965-ig pedig a mester osztály vezetője volt. Andersen *Egon Schiele*vel együtt a *Neukunstgruppe* elnevezésű új művészeti csoport alapító tagja volt (1909). A csoporthoz tartozott többek között *Oskar Kokoschka* és *Anton Kolig* is. A Wiener Secession és a Hagenbund¹⁰ egyesületekhez is csatlakozott. Kitűnő portré-, tájkép- és csendélet-festőként tartják számon. Számos generációnak tanította meg a festés technikájának fortélyait. Az ő tanítványa volt *Arik Brauer*¹¹, *Ernst Fuchs*¹² és 1948-ban *Hundertwasser*¹³ is, aki szintén itt kezdte a tanulmányait, melyet Párizsban folytatott a következő évtől.

3. ábra: *Robin Christian Andersen* önarcképe

És említsünk meg egy nőt is, *Pauline* (vagy *Pauli*) *Ebnert* (1873–1949). Az elsősorban gyermekkönyv-illusztrációival ismertté vált festőnő ugyancsak a Strehblow-ban tanult, majd később itt is tanított. Festői stílusa távol esik a már említett társak stílusától, de mindmáig nagy becsben tartják az általa készített mesekönyv-illusztrációkat (4. ábra).

4. ábra: Pauline Ebner karácsonyi képeslap

Akademie der bildenden Künste

Divéky 1905 őszén felvételt nyert az *Akadémia* általános festőiskolájába (Allgemeine Malerschule). Az 1905-ös téli és az 1906. évre a tavaszi és téli félévre is kifizette a tandíjat, majd anyagi gondjai lehettek, ugyanis a tandíj be nem fizetése miatt törölték a hallgatók közül. A széljegyzet szerint májusban engedélyt kapott az újrafelvételhez. Ez volt az utolsó féléve az Akadémián.

Vizsgákat csupán egyetlen félévben tett le. 1906. július 3-án került bejegyzésre, miszerint érdemjegyei: természet utáni fejrész 4, kompozíció 3–2, szorgalom 2, haladás 3. Akkoriban az Akadémián a legjobb érdemjegy az 1-es, a legrosszabb az 5-ös jegy volt.

Mindezt *Christian Griepenkerl* professzor jegyezte a lapra. *Christian Griepenkerl*⁴ 1839–1916 között élt, német-osztrák festő volt. Bár számos nagyszerű festőnek volt a mestere, mégsem tanítványai által vált emlékezetessé, hanem arról, hogy ő volt az a professzor, aki 1907-ben *Hitler*nek az Akadémiára benyújtott felvételi próbarajzait a következőképpen ítélte meg: *Probez. ungenügend. Wenig Köpfe* [Próbarajz elégtelen. Kevés fej.]. Ennek következményeként utasították el *Hitler* felvételi kérelmét. Ugyanezekben az években, 1906–1908 között *Egon Schiele* is *Griepenkerl* tanítványa volt az Akadémián.

Divéky Akadémián töltött éveiről viszonylag kevés ismerettel rendelkezünk, nem úgy, mint az azt követő évekről. Hogy a pénztelenség, az elégedetlenség, vagy a más ismeretek iránti vágy hajtotta, nem tudjuk, de tény, hogy Divéky Józsefet 1907-ben a *Kunstgewerbeschule* (magyarul Iparművészeti Iskola) diákjai között találjuk.

Kunstgewerbeschule

A Kunstgewerbeschulét *Oberste Schule für das Kunstgewerbe*¹⁵ néven 1867-ben alapította az Österreichisches Museum für Kunst und Industrie.¹⁶ 1868-ban a Bécs IX. kerületében lévő Währinger Straße 11–13. alatt (egy egykori szövőgyárban) fogadta első tanítványait. 1872-ben átköltözött a Stubenringre, ahol mindmáig ott működik jogutódja, az *Universität für angewandte Kunst*, azaz az Iparművészeti Egyetem¹⁷. Az intézménynek olyan híres művészek és tanárok szereztek tekintélyt, mint az alapító *Rudolf Eitelberger*¹⁸ művészet-történész, továbbá *Josef Hoffmann*¹⁹, *Kolo Moser*²⁰ és *Alfred Roller*²¹.

Divéky *Berthold Löffler* osztályába nyert felvételt. *Bertold (Berthold) Löffler* (1874–1960) osztrák történelmi és freskófestő, grafikus és formatervező. A bécsi Kunstgewerbeschuleban 1888–1890 között *Franz Matsch*²² és *Koloman Moser* tanítványa volt. 1905-ben alapította a *Wiener Keramik* elnevezésű műhelyt, amit 1907-ben átvett a *Wiener Werkstätte*. 1907-től a Kunstgewerbeschule tanára, 1909-től professzora. Ez volt Löffler első osztálya, hivatalos nevén *Fachklasse für Malerei und die Werkstätte für Druckverfahren*, azaz Festészeti szakosztály és nyomtatási eljárások műhelye.

Az 1907-ben indult osztály tizenöt hallgatója közül háromnak a nevét mindmáig emlegetik: *Oskar Kokoschka*²³, *Elsa Oeltjen-Kasimir*²⁴ és *Josef von Divéky*, azaz Divéky József nevét. Divéky ebben az osztályban találkozott azzal az *Erich Schmaléval*²⁵, aki 1949-ben – negyven évvel később – a *Kunst ins Volk* 11–12. számában²⁶ oly elismerően írt az egykori diáktárs munkájáról.

A *Nationale*²⁷-ban rendes hallgatóként tüntetik fel Divékylt. A korabeli, mai szemmel kicsit tekervényesnek tűnő szóhasználatnál feltett kérdésre, miszerint: *a foglalkozás, amire a tanuló tanulmányaiban törekedik*, a következő válasz állt: *illusztrátor*. Azaz, húszéves korában már megfogalmazódott benne, hogy illusztrálással kíván foglalkozni, és az ehhez szükséges tudás elsajátítása irányába indult el.

Divéky az 1907–1908-as tanévben számos tantárgyat vett fel, de nem teljesítette mindegyiket. A főszakot teljesítette, de a felvett *Projektionslehre*, *Schattenlehre*, *Perspektive*; azaz Vetítés- és árnyéktan, valamint Perspektíva tárgyakat nem látogatta, nem is vizsgázott ezekből. Nem teljesítette a Csendélet tantárgyat sem. Művészettörténetből elégséget kapott, míg az általános aktrajzolás tárgyból kitűnőre vizsgázott. A megjegyzés rovatban az szerepel, hogy természet utáni tanulmányokat készített, valamint plakátot, illusztrációt, címkéket és levelezőlapokat tervezett, kosztüm-képeket rajzolt.

Az 1908–1909-es tanévre is rendes tanulóként jelentkezett be. Kitűzött célként itt a *festő* pálya áll. A *Nationale* szerint az 1909–1910-es tanévben is rendes tanuló, és célja a festészet elsajátítása volt.

Az 1867-ben alapított Kunstgewerbeschuleban akkoriban, harmincévi működés után olyan reformokat vezettek be, amelyek révén a kontinens egyik leghaladóbb művészeti iskolájává tették az intézményt. Ebben jelentős szerepe volt *Otto Wagner*nek, aki a Wiener Akademie professzoraként az iskola kuratóriumának is tagja volt. Meggyőző-

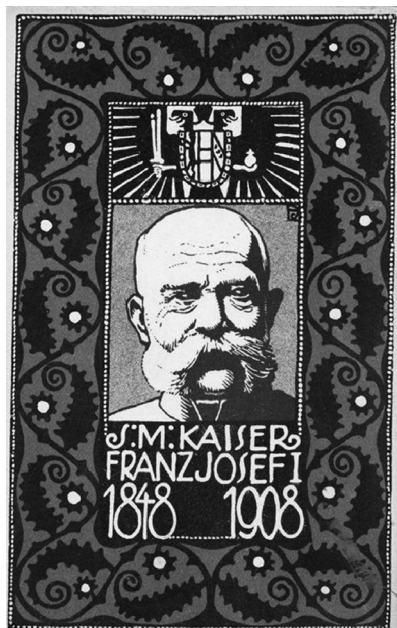
dése volt, hogy a művészetet a kézművesség területén is támogatni és fejleszteni kell. Ennek érdekében olyan tanárokat foglalkoztattak, akik ennek a szellemnek a hívei voltak, így egy egész generációt cseréltek le *szeccsszionistára*. Olyan mestereket kerestek, akik egy modern, haladó típus képviselői voltak, akik számára a használati stílus vagy a konstruktív elv jelentése tartalommal telített volt. Ez a szellem vonzóvá tette az iskolát, így a Monarchia legkülönbözőbb népeinek tehetséges képviselői kérték felvételüket. A hallgatók korán, akár tanulmányaik alatt, vagy közvetlenül annak befejeztével bekapcsolódhattak a Wiener Werkstätte munkájába.

Wiener Werkstätte

1907-ben a Wiener Werkstätte kiadásában megjelent egy mindössze 8 oldalas könyvecske *Theater und Kabarett Fledermaus. Wien, Kärntnerstrasse 33.* címen. A füzet a Kunstgewerbeschule diákjainak és tanárainak közös munkája volt, a borító elkészítését Divékyre bízták. Ismereteink szerint ez volt az első általa készített könyvborító.

1908-ban a Wiener Werkstätte keretein belül a bécsi *Fledermaus* mulató számára dominó-figurákat tervezett. Levélpapírt és borítékot is tervezett – szintén a Wiener Werkstätte megbízásából – a *Falter* című havilapnak. 1910-ben üzleti névjegyet készített *Leopold Tritsch* fényképésznek, de borcímke tervek is kerültek ki kezéből.

A Wiener Werkstätte mindmáig jelentős képeslap-sorozatának alkotói közé is meghívták Divéky Józsefet. A Wiener Werkstätte működése során (1908–1932) hatvankét ismert és néhány azonosítatlan művész 1012 képeslapját nyomtatták ki. A példányszám 200 és 7000 között mozgott. A lapokat számozták. Divéky József legalább ötvennyolc lapot készített 1908 és 1912 között. Az általa készített képeslapokat témájuk szerint több csoportba sorolhatjuk: voltak Ferenc József uralkodásának 60. évfordulóját köszöntő lapok (5. ábra), üdvözlőlapok (karácsonyi húsvéti, ill. egyéb alkalmakra 6. ábra), divatrajzok (7. ábra), városképek (8. ábra), mesefigurák (9. ábra) és a Kaulitz-babák (10. ábra).

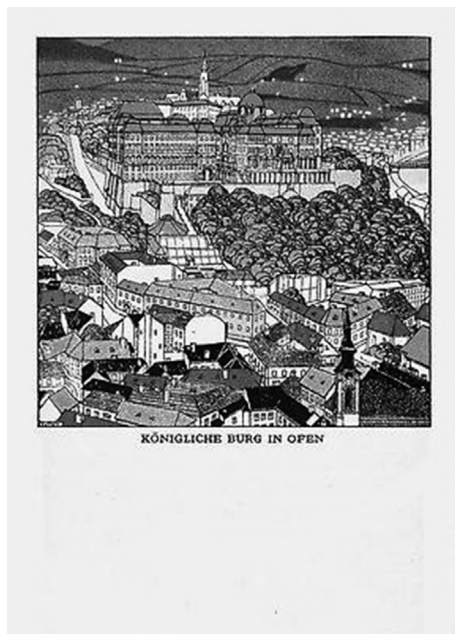
5. ábra: képeslap Ferenc József uralkodásának 60. évfordulójára (Wiener Werkstätte, 160. sz. lap. 1908)

6. ábra: Húsvéti üdvözlőlap

7. ábra: Divatrajzok (Wiener Werkstätte, 233. sz. lap, 1909)

8. ábra: Városképek, Budai vár (Wiener Werkstätte, 267. sz. lap, 1909)

9. ábra: Mesefigurák – A csodamadár (Wiener Werkstätte, 501. sz. lap, 1911)

Marion Kaulitz, a braunschweigi születésű grófnő, portréfestő és gyerekkönyvillusztrátor a XX. század elején alapvetően megváltoztatta a babák megjelenését: létrehozott egy festők, szobrászok, mintakészítők és más képző- és iparművészek alkotta művészkört, és addig nem ismert, természetű megjelenésű művész-babákat terveztek és készítettek – a finoman kidolgozott arcoktól a teljes ruházaton át, egészen a cipőig. 1908-ban a müncheni Tietz áruházban rendezett babakiállításon óriási sikert arattak a mindaddig ismeretlen, élethű játékszerek.²⁸ A híres Kaulitz-babák a mai napig keresett, értékes (és drága) gyűjtési tárgyak.

10. ábra: Kaulitz-babák (Wiener Werkstätte, 244. sz. lap, 1909)

A Wiener Werkstätte saját nyomdával rendelkezett, amely biztosítani tudta a magas művészi színvonalú munkák kitűnő előállítását. A társaság készletét anyagi nehézségeik miatt 1932-ben elárverezték.

Az ex libris készítés technikájával is ezekben az években ismerkedett meg a grafikus. A Kunstgewerbeschule rendszeresen írt ki ex libris-pályázatot – ezzel is motiválva a hallgatókat arra, hogy foglalkozzanak a műfajjal. Az *Österreichisches Jahrbuch für Exlibris und Gebrauchsgraphik* 1910-es kötetében *Alfred Roller*, az iskola tanára számol be arról a *von Brücke* által szponzorált pályázatról, ahol a 15 legjobbnak ítélt rézkarc készítőinek sorában találjuk a fődíj nyertese, *Franz Renner* mellett Divéky Józsefet is. Divéky élete végéig foglalkozik ex libris készítéssel. Ex libriseinek pontos száma ismeretlen.

Ugyancsak a Wiener Werkstätte szárnyai alatt fémmunkával is foglalkozott, melyre példa a bécsi Österreichisches Museum für angewandte Kunst (Iparművészeti Múzeum) anyagában található fénykép Divéky 1911-ben tervezett és a Wiener Werkstätte által kivitelezett 20,7x8,9 cm-es aktot ábrázoló fém reliefszerű.

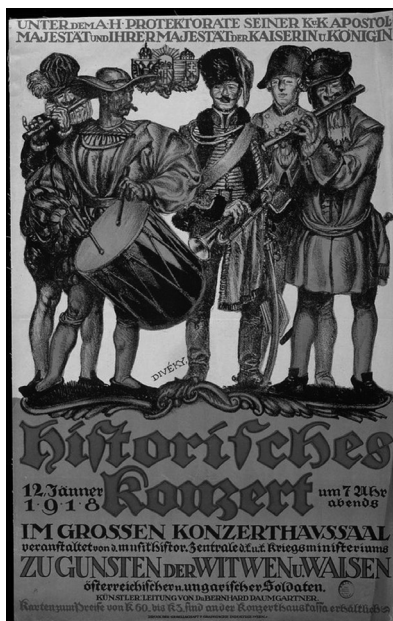
Divéky a katonaság elől menekülve elhagyta Ausztriát és 1911-ben Zürichbe költözött, ahol a *J[ohann] E[dwin] Wolfensberger* grafikai cégnél vállalt munkát. Ebben az 1909-ben alapított és turisztikai plakátairól híres nyomdában sajátította el a kőrajz technikáját. Ez a műhely is jó iskola volt számára.

1912 és 1914 között Brüsszelben élt. *Arthur Roessler*²⁹ 1912-ben a *Deutsche Kunst und Dekoration* című lapban megjelent írásában említi³⁰, hogy Divéky a *La maison des arts decoratifs* hívására költözött Brüsszelbe, ahol a grafikai részleg művészeti vezetésével bízták meg (11. ábra). Ebben a műhelyben mélyítette el ismereteit a rézkarc mesterségének technikájában. Az említett írásban Roessler felsorolja azt is, hogy az alkalmazott grafika mely ágaival foglalkozott sikerrel Divéky: képeslapok, üdvözlőlapok, üzleti- és menükártyák, levélpapír fejlécek, ex librisek, díszlécek, vinyetták, címkék, plakettek, védőlap-minták terve, divattervek, könyvillusztrációk, naptár-rajzok, művészi tervezésű hirdetések. Ezeken kívül még hatyú-legyezőket is festett, a Wiener Werkstätte számára pedig elefántcsont lapocskákra miniatúrákat készített, ékszerészeknek dísz tárgyakat tervezett, szövőknek mintákat, vicclapoknak karikatúrát rajzolt, portrékat készített, amelyeket egyenesen a litó-kőre rajzolt.

11. ábra: Brüsszeli plakát

A Nagy Háború kitörése Divéky életében is változásokat hozott. 1914 nyarán a németek lerohanták Belgiumot, ezért visszatért Ausztriába. A művész, aki képeslapjaival néhány éve ünnepelte Ferenc Józsefet, most rajzaival a császárért harcolni lelkesített. De nem önszántából. 1914 augusztusában katonai szolgálatra kényszerült bevonulni, és mint korábbi katonaszökevényt, azonnal a frontra parancsolták, ahol 1915 februárjáig, sebesüléséig az orosz fronton szolgált. Sebesülése után az ún. sajtóhadiszállásra osztották be. Divéky KPQ-s (Kriegspressequartier, a sajtóhadiszállás rövidítése) tevékenységéből a grafikák mellett képeslapok, hadi levélzáró bélyegek, és a csoport munkáinak kiállításaira készített nagy hatású plakátok maradtak fenn. A KPQ-ba beosztott művészek számára előírták, hogy két hónapi frontszolgálat után a hátszországba visszavonulva, benyomásaik alapján készítsenek alkotásokat. Hetente egy vázlatot, havonta egy kész képet kellett beszolgáltatniuk, melyekből 1915 és 1918 között 39 kiállítást szerveztek (12. ábra). Az első kiállítást a bécsi Künstlerhausban rendezték 1915. október 2. és november 1. között.

12. ábra: Hangverseny hadiözvegyek és hadiárvák javára

Divéky akkoriban már kapcsolatban állt az alkalmazott grafika és képzőművészet magyarországi képviselőivel is. Részt vett az 1914-es müncheni kiállításon³¹ a magyar csoport tagjaként, s erre a művészi tevékenységére Magyarországon is felfigyeltek. 1914-ben a *Művészet* című lapban *Somogyi József* így írt róla: „A magyar eredetű, Wienben tanult és Belgiumban élő Divéky József három nagyméretű rézkarcot állított ki, amelyek a wien művészet külsőségeit árulják el ugyan, de felépítésükben – konstrukciójukban határozottan magyarosak, valami ősi – el nem használt – kultiválatlan erő párosul a wieniek könnyed eleganciájával. Erre a kivételesen nagy művészre nekünk, magyaroknak gondot kellene fordítanunk!”³²

Mindezekből jól érzékelhető, hogy a fiatal Divéky mindig a számára elérhető legkitűnőbb műhelyeket kereste és látogatta annak érdekében, hogy tehetségéből a legtöbbet tudjon érvényesíteni. A bécsi Strehblow intézetben a rajzolás technikáját sajátította el, miközben tehetséges és törekvő fiatalokkal került kapcsolatba, akik hozzá hasonlóan céltudatosan igyekeztek a mesterség fogásait megtanulni. A Képzőművészeti Akadémián a művészi munka került előtérbe, de számára sokkal vonzóbb lehetett a kísérletezés lehetősége, amit az Iparművészeti Iskola széles kínálata nyújtott. Áttekintve az oktatók és a hallgatók névjegyzékét, illetve az Iparművészeti Iskola kínálta lehetőségeket, az Iparművészeti Iskola szabad szellemű, nyitott, magas művészi fokon teljesítő intézményként jelenik meg előttünk. Ezt az időszakot követően érdeklődésének megfelelően a kor legkitűnőbb intézményeiben fejlesztette tovább technikai tudását, hogy a XX. század első felének egyik legjelentősebb grafikus mesterévé váljék.

Jegyzetek

1. A Kner nyomdának készített első munkája: BALÁZS Béla: Lélek a háborúban. Gyoma, Kner, 1916.
2. FAZEKAS Mihály: Lúdas Matyi. Békéscsaba, Tevan, 1917.
3. CSOKONAI Vitéz Mihály: Dorottya vagy is a dámák diadalma a farsangon. Furcsa vitézi versezet 4 könyvben. [Budapest], Hungaria Ny., [1943]. (Hungária-könyvek. 10)
4. Akademie der bildenden Künste Wien, Wien I., Schillerplatz 3.
5. 1878–1971.
6. FLADENHOFER, Margit Anna: Therese Cornelius-Schneegans 1878–1971. Diplomarbeit, Uni Wien, 2008. 12. p.
7. 1905 és 1941 között csütörtökönként megjelenő osztrák patriotizmussal teli, ugyanakkor művészi kiállítású és minőségi tartalommal megjelenő satírikus humoros heti magazin.
8. BÜRGER, Gottfried August (Aut.) – WACIK, Franz (III): Fahrten und Abenteuer des Freiherrn von Münchhausen, Reclam Verlag, 2012.
9. BACHER, Rudolf (1862–1945) osztrák festő és szobrász
10. 1900–1938 között, majd 1947-től az 1980-as évekig újjá alakulva működő képzőművészek egyesülete. Nevét arról a vendéglőről kapta, amely az 1870-es években a fiatal építészek és képzőművészek találkozóhelye volt.
11. 1929-ben született bécsi festő, grafikus, szobrász, díszlettervező, énekes és költő, a bécsi fantasztikus realizmus iskolájának egyik jelentős figurája.
12. 1930–2015, bécsi festő, grafikus, szobrász, díszlettervező, zeneszerző, író, filozófus és látnok, a bécsi fantasztikus realizmus iskolájának jelentős alakja.
13. 1928–2000, osztrák festő és filozófus. Eredeti családi neve Friedrich Stowasser, amelyet az Akadémián eltöltött rövid idő alatt változtatott meg Friedensreich Regentag Dunkelbunt Hundertwasserre.
14. GRIEPENKERL, Christian (1839–1916) német-osztrák festő, 1874-től a bécsi Képzőművészeti Akadémia professzora. Forrás: https://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Griepenkerl [2017. november 15.]
15. Magyarul: Legfelsőbb Iparművészeti Főiskola.
16. Osztrák Művészeti és Ipari Múzeum
17. 1941–1945 között Reichshochschule für angewandte Kunst = Birodalmi Iparművészeti Főiskola néven volt ismert, 1948-ban átvette az osztrák állam, a továbbiakban akadémiaként működött. 1970-től Hochschule, azaz főiskola, majd 1998-tól mindmáig Universität für angewandte Kunst Wien, azaz Bécsi Iparművészeti Egyetem néven működik.
18. EITELBERGER, Rudolf (1817–1885) művészettörténész
19. HOFFMANN, Josef (1870–1956) osztrák építész, formatervező
20. MOSER, Koloman (1868–1918) osztrák festő, grafikus, iparművész (közismert neve: Kolo Moser)
21. ROLLER, Alfred (1864–1935) osztrák díszlettervező, festő, grafikus
22. MATSCH, Franz (1861–1942) osztrák festő, szobrász
23. KOKOSCHKA, Oskar (1886–1980) osztrák festő, grafikus, író
24. OELTJEN-KASIMIR, Elsa (1887–1944) német-szlovén szobrász, festő, grafikus
25. SCHMALE, Erich-Walter (1886–1964) bécsi grafikus, illusztrátor és újságíró

26. SCHMALE, Erich: Sechs „Faust“-Impressionen von Josef v. Divéky. = Kunst ins Volk, 1. évf. 11–12. sz. 1949. 546–547. p
27. Törzslapnak, vagy anyakönyvi lapnak nevezhetnénk magyarul.
28. KAULITZ-GMUND, Marion: Münchner Künstler-Kaulitz-Puppen. = Deutsche Kunst und Dekoration: illustr. Monatshefte für moderne Malerei, Plastik, Architektur, Wohnungskunst u. künstlerisches Frauen-Arbeiten. 27. évf. 1910–1911. 84. p.
29. ROESSLER, Arthur (1877–1955) osztrák művészeti író, műkritikus, Egon Schiele felfedezője és támogatója
30. ROESSLER, Arthur: Josef von Divéky – Brüssel. = Deutsche Kunst und Dekoration: illustrierte Monatshefte für moderne Malerei, Plastik, Architektur, Wohnungskunst und künstlerisches Frauen-Arbeiten. 30. évf. 10. sz. 1912. 266. p.
31. Münchener Jahres-Ausstellung 1914 im Königlichen Glaspalast. 1. Juni bis Ende Oktober
32. SOMOGYI József: A müncheni magyar kiállítások. = Művészet, 13. évf. 1914. 6. sz. 327–332. p

Irodalom

- CSATKAI Endre: Divéky József: 1887–1951. = Soproni Szemle, 17. évf. 2. sz. 1963. 186–190. p.
- KATONA Anikó, SZARKA Anita [szerk.]: Képpé formált háború. Az első világháború nemzetközi képes emlékei az Országos Széchényi Könyvtárban. Budapest, OSZK, Osiris K., 2014.
- KNER Izidor: Divéky Józsefről. = Magyar Grafika, 2. évf. 3. sz. 1921. 33–48. p.
- KUZMANY, Karl M.: Jüngere österreichische Graphiker. 2. Holzschnitt. = Die graphischen Künste, 31. évf. 1908. 67–88. p.
- LUDMANN Mihály: Művészek a háborúban. 1914–1918. Budapest, Látóhatár K., 2015.
- Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, 6. Band. Wien, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975.
- ROESSLER, Arthur: Kunst, Kunstgewerbe und Publikum. = Deutsche Kunst und Dekoration: illustrierte Monatshefte für moderne Malerei, Plastik, Architektur, Wohnungskunst und künstlerisches Frauen-Arbeiten, 27. évf. 11. sz. 1910. 3–8 p.
- ROESSLER, Arthur: Josef von Divéky – Brüssel. = Deutsche Kunst und Dekoration: illustrierte Monatshefte für moderne Malerei, Plastik, Architektur, Wohnungskunst und künstlerisches Frauen-Arbeiten, 30. évf. 10. sz. 1912. 265–267 p.
- ROSNER Károly – GERGELY Jenő: Divéky József. Budapest, Magyar Grafika, 1930 (A magyar grafika mesterei 1.)
- SCHMALE, Erich: Sechs „Faust“-Impressionen von Josef v. Divéky. = Kunst ins Volk, 1. évf. 11–12. sz. 1949. 546–547 p.
- SOMOGYI József: A müncheni magyar kiállítások. = Művészet, 13. évf. 6. sz. 1914. 327–332. p.

Orbán Anna sok éven át volt antikvárius Sopronban, majd Budapesten, jelenleg Bécsben a Deloitte GmbH könyvtárosaként dolgozik. Az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának doktorjelöltje, kutatási témája Divéky József (1887–1951) grafikus könyvillusztrátori tevékenysége.

KÖNYVTÁRI ONTOLÓGIÁK ÉS MŰKÖDÉSÜK A XXI. SZÁZADBAN

HUBAY MIKLÓS PÉTER

Petőfi Irodalmi Múzeum, humáninformatikus, múzeumi könyvtáros

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A könyvtári világ egyre növekvő kihívására – versenyben maradni a keresőszolgáltatásokkal szemben az információszolgáltatás területén – a XXI. század elejétől egyre inkább úgy tűnik, a szemantikus web technológiája kínálja a megfelelő választ. A világháló informatikai megoldásainak használata a bibliográfiai adatfeldolgozás területén egyre inkább elterjedőben van, a teljes „hatalomátvételhez” azonban fél évszázada alkalmazott gyakorlatokat és szemléletmódot kell elhagyni, ami igen kemény feladat.

A dolgozatban áttekintjük azokat a fontos mérföldköveket, fejlesztéseket, amelyek a könyvtártudományt és az informatikát a szemantikus web felé terelték a múlt század utolsó évei óta. Röviden bemutatjuk az adatok összekapcsolási technológiájának elterjedését a könyvtárakban, ezt követően pedig szót ejtünk e megoldás alapvető alkotóeleméről, az ontológiáról, s példákon keresztül mutatjuk be, miként képezi le egy ilyen szókészlet az emberi gondolkodás alapvető műveleteit. A tanulmány néhány speciális gyakorlati alkalmazás bemutatásával zárul.

A könyvtárinformatika világa és különösképp a bibliográfiai adatok feldolgozásának és tárolásának gyakorlata alapvető átalakulás előtt áll. Noha a számítógép és a világháló megjelenése óta a szakemberek – könyvtárosok és informatikusok – eszköztára számos új módszerrel gyarapodott, a jelenlegi, napjainkra már elodázhatatlan transzformáció nem csupán valami új megtanulását és bevezetését, hanem paradigmaváltás-szintű szemléletváltást is igényel. Be kell látnunk, hogy a könyvtárakat egyre nagyobb mértékben fenyegeti a veszély, hogy végleg alulmaradnak a webes keresőszolgáltatásokkal szemben, és elveszítik olvasóik jelentős részét. Ennek egyik legfőbb oka a körülbelül fél évszázada világszerte alkalmazott MARC-formátum használata, a megoldást pedig a szemantikus web technológiájának alkalmazása hozza el oly módon, hogy a könyvtári információkat kiszabadítja az OPAC-ok és katalógusszerverek zárt rendszereiből, és oda juttatja, ahol a felhasználók valóban keresik azokat: a World Wide Webre.

Dolgozatomban az új információfeldolgozási paradigma építőköveivel, az ontológiákkal (más néven szótárakkal, szókészletekkel) és azok könyvtári alkalmazásával foglalkozom. A tanulmány első részében rövid áttekintést adok az információs technológia, valamint a könyvtártudomány természetes fejlődésének kapcsolódási pontjairól, bemutatva ezzel a téma előzményeit. Ezt követően vázolom az adat-összekapcsolási

technika megjelenésének és elterjedésének történetét a könyvtári világban, majd pedig a napjainkban létező szakmai ontológiákból vett példák segítségével bemutatom az emberi gondolkodás formalizálásának, modellezésének legfontosabb informatikai segéd-eszközeit. A dolgozatot néhány sajátosság bemutatásával zárom.

Előzmények, kapcsolódási pontok

A szemantikus web alapkövét a W3C által kidolgozott RDF (Resource Description Framework, erőforrás-leíró keretrendszer) adja. A rendszer első, munkaanyag-változata 1997-ben készült el azzal a céllal, hogy segítségével a számítógép számára is érthető, jelentésteli módon lehessen metaadatolni a weben hozzáférhető honlapokat és más dokumentumokat (azaz erőforrásokat – web *resources*)¹.

Az RDF-fel három elemből álló állításokat, kijelentéseket fogalmazhatunk meg a leírandó erőforrásokról, amelyek alanyt, tárgyat, valamint a kettőt valamilyen viszonyba hozó állítmányt tartalmaznak. Ezeket a háromelemű állításokat tripletnek nevezzük. Ilyen triplet például, hogy az *1984 című könyv* (alany); *szerzője* (állítmány); *George Orwell* (tárgy). A gép számára alkotott állításokban azonban, szemben ezzel a példával, nem szöveges értékeket használunk. Minden elemet, a kézzelfoghatókat (1984 című könyv, Orwell stb.) és az absztraktan létezőket is (szerzői viszony stb.) egy egységes erőforrás-azonosító, egy ún. URI azonosít. Azzal pedig, hogy ezek az URI-k http-alapúak (lásd később), bármit, ami a világon bármilyen formában létezik, a világháló részévé tehetünk, s ami még fontosabb, az RDF használatával lehetővé tesszük a diszkrét adatelemek egymással való összekapcsolását, hivatkozások létrehozását. *Tim Berners-Lee*, a világháló feltalálója egy 2006-ban megjelent, programadó cikkében vázolta fel az ilyen összekapcsolt (linkelt) adatok jelentőségét és megalkotásuk alapvető követelményeit. Négy szabályt állított fel annak érdekében, hogy a jelentéssel teli világháló valóban élővé legyen:

- URI-k használata a dolgok jelölésére;
- http-alapú URI-k használata, a felkereshetőség érdekében;
- további információk szolgáltatása az URI-kről szabványos formátumok (RDF, SPARQL) használatával;
- linkek biztosítása további URI-khoz a továbblépés érdekében.²

Az adatok közötti kapcsolatok létrehozásának koncepciójából (linked data) kiindulva épül a jelenleg is ismert World Wide Webnek az a második rétege, amelyet szemantikus web néven ismerünk. Más szavakkal azt is mondhatjuk, hogy napjainkban az egymással összekapcsolódó adatok hálózata a *szemantikus web gyakorlati megvalósulási formája*.³

Kevesen tudják, hogy a dolgok, valamint a dolgok közötti viszonyok formalizálására nem az RDF volt az egyetlen kísérlet. Több évvel az erőforrás-leíró keretrendszer igazi elterjedése előtt, 2001–2002-ben a Stanfordi Egyetemen alkották meg a XOBIS nevű XML-sémát, amelynek számos, igen előremutató alapelvét viszontláthatjuk a kortárs könyvtári informatikában. A XOBIS működése a különféle bibliográfiai entitások

és a köztük lévő kapcsolatok leírásán alapszik. A kidolgozók szerint ugyanis bármi, ami a világban létezik, tíz különféle entitástípusba sorolható be, amelyeket a séma *principal element*nek (főelemnek) nevez, s ezek között az entitások között a legkülönbébb kapcsolatok állhatnak fenn. Mivel bármelyik típus elemei kapcsolódhatnak bármelyik másikhoz, összesen száz különféle kapcsolattípus létezik a XOBIS-on belül, amelyeket részletesen jellemezhetünk a rendelkezésre álló XML-jelölőkkel: megadhatjuk egyebek mellett a kapcsolat típusát (hozzá-, fölé-, alá-, mellérendelő stb.), megnevezését (fogalmi, földrajzi, kronológiai stb.), erősségét (például egy mű fő- és melléktemái, elsődleges és további szerzők stb.).⁴ Sajnos a XOBIS-séma – vélhetően igen bonyolult szerkezete miatt – nem terjedt el szélesebb körben, a jelenkori technológiákkal mutatott erőteljes hasonlósága miatt azonban méltó a figyelemre.

A könyvtártudomány területét vizsgálva természetesen meg kell említeni a MARC-formátumot, helyesebben a vele szemben érzett, a világháló megjelenése óta egyre növekvő mértékű elégedetlenséget. Bár jelentősége ma is megkérdőjelezhetetlen, egyre többen és egyre gyakrabban róják fel hibájául elavult adatszervezését, a könyvtári világ miatta történő elszigetelődését (ti. könyvtári területen kívülre történő adatszolgáltatáshoz igen nehézkes konverziós eljárásokra van szükség), az elektronikus dokumentumok több szempontból is problémás kezelését, illetve hogy a segítségével tárolt adatok a keresőszolgáltatások számára láthatatlanok, a mélyweb tartományába kerülnek.⁵ További probléma, hogy a MARC nem tart lépést a katalogizálás elméletének fejlődésével: nem alkalmas az FRBR entitásközpontú szemléletének megfelelő leképezésére. A bibliográfiai rekordok funkcionális követelményeit leíró FRBR-modellt (Functional Requirements for Bibliographic Records) az IFLA dolgozta ki az 1990-es évek második felében, s ez a modell teljesen új alapokra, entitások és kapcsolataik leírására helyezi a hangsúlyt a dokumentum-feldolgozásban. A modellben definiált három entitáscsoport közül az első a legismertebb, ennek köszönhetjük a bibliográfiai univerzumban a *mű*, *kifejezési forma*, *megjelenési forma* és *példány* fogalmak megjelenését.⁶ A funkcionális követelmények vizsgálatát a 2000-es években a besorolási adatok, továbbá a tárgyszavak tekintetében is elvégezték, ennek eredménye az FRAD és FRSAD néven ismert két modell. Az FRBR-t, FRAD-t és FRSAD-t a közelmúltban átdolgozták és egységesítették, valamint felszámolták a közöttük feszülő ellentmondásokat, amelyek a részmodellek egymástól elkülönülő fejlesztéséből következtek: így született meg 2017 második felében egy átfogó, a dokumentumfeltárás minden területét lefedő fogalmi modell, a Library Reference Model (LRM).⁷

Az FRBR-ben megfogalmazott négy alapentitást – és főként azok kapcsolatait – a közelmúltban, illetve napjainkban érvényben lévő katalogizálási szabályzatok (ISBD, AACR2) nem képesek kielégítő módon kezelni. Ezt a felismerést alapul véve az angol-amerikai nyelvterületen dolgozó könyvtárosok teljesen, az alapjaitól kezdve átdolgozták az AACR2-t, az új változatnak pedig az RDA (Resource Description and Access) nevet adták. Ez a szabályzat már teljes egészében a funkcionális modellben leírt entitásokra épül, ezek mentén építve fel a katalogizálási munkafolyamatot. Az így elkészült leírások

hordozására a MARC – mint korábban említettük – nem, vagy nagyon kevésbé alkalmas, így az RDA elterjedése ugyancsak a linked data alapú feldolgozás malmára hajtja a vizet.

A linked data elterjedése a könyvtári világban

A szemantikus webes technológiát alkalmazó metaadatolás története a könyvtári szférában a Dublin Core-ral (DC) kezdődik. Mint ismeretes, a DC-t megalkotói – könyvtárosok, elektronikusforrás-szakértők, valamint tartalomszolgáltatók – azzal a szándékkal dolgozták ki 1995-ben, hogy segítséget nyújtsanak az elektronikus dokumentumok, webdokumentumok egyszerű és gyors metaadatolásához. Az eredeti készletet, mely 15 elemet tartalmazott – cím, szerző, kiadó, nyelv, formátum stb. – az ezredfordulón az RDF segítségével is definiálták, s a Dublin Core-ból vett példák hamarosan az RDF alapidokumentumainak állandó részeivé váltak. Így voltaképpen a DC tekinthető az első, könyvtári felhasználásra (is) alkalmas ontológiának – azaz a dokumentumfeldolgozás területén alkalmazható relációk készletének –, és könnyen beláthatjuk, hogy a közös cél miatt egyáltalán nem meglepő a két igen fiatal technológia egymásra találása. (2000-ben a DC öt, az RDF pedig mindössze kétéves volt).

Ahogy növekedett az ontológiaépítés eszköztára (RDFS, OWL és más technológiák), úgy szaporodtak gombamódra a különféle szókészletek; minden egyes ontológiaalkotó más és más módon válogatta, hierarchizálta és formalizálta a dokumentumleírás során előforduló különféle viszonyokat (előzmény címe, folytatása, kiadója, oldalszáma stb.) Így született meg a XXI. század első másfél évtizedében a MARCOnt, a BIBO, a BIBLIO, a BIBFRAME, a bibliotek-o, az LD4L, az FRBRe – és a sort még folytathatnánk, hiszen e tanulmány írásának idején (a szerző kutatásait alapul véve) *legalább* 20–30 különféle, alapvetően dokumentumok könyvtári igényességű metaadatolására használható szókészlet létezik. A linked data (kapcsolt adatok) technológiája azonban megengedi, sőt kifejezetten javallja, hogy egyazon erőforrás leírásakor az alkalmazott relációk minél több szótárból származzanak, hiszen a nagyobb mérvű összekapcsolódás jótékony hatással van a globális adathálózatra (vö. Tim Berners-Lee negyedik alapelvével).

A relációk formalizált alakját tartalmazó ontológiákon kívül a könyvtári világban használatosak ún. szemantikus elemkészletek is, amelyek különféle entitásokat tartalmaznak (például a VIAF személyeket, a Geonames földrajzi helyeket, az RDA elemkészletei például információhordozókat, megjelenési gyakoriságokat, a Kongresszusi Könyvtáréi pedig például nyelvkódokat), s az ezeket azonosító URI-k az RDF háromelemű állításában alanyként vagy tárgyként alkalmazhatók.

Az ontológiák és a szemantikus elemkészletek (más néven: értékszótárak) felhasználásával a könyvtári katalógusokban felhalmozott adatvagyon könnyedén konvertálható, illetve közzétehető a szemantikus weben, biztosítva ezzel az adatok újrafelhasználásának lehetőségét. Az adathálózat élővé, működővé tétele érdekében egyre több könyvtár végez ilyen publikációt: közülük mindenképpen érdemes megemlíteni az Országos Széchényi

Könyvtárat. Az intézmény, akkori informatikai igazgatója, *Horváth Ádám* munkájának köszönhetően, a világon másodikként végezte el ezt a közzétételt (három névtér, a DC, a FOAF és a SKOS használatával). Az első helyet a svéd közös katalógus, a LIBRIS üzemeltetői tudhatják magukénak, akik az egyik korai könyvtári ontológiát, a BIBO-t is igénybe vették az adatkonverziós munkához. Ma már több multifunkciós keretrendszer áll a könyvtárosok rendelkezésére – ilyenek például az ALIADA, a Library.Link Network, vagy a BLUECloud Visibility – amelyek a szemantikus weben történő adatpublikáció minden fázisát, a konverziót, a feltöltést és a különféle regiszterekbe, nyilvántartásokba való bejegyzést is elvégzik, sőt, képesek arra, hogy más névterekből származó adatokkal gazdagítsák is a kiinduló adatkészletet.

A gondolkodás modellezése az ontológiákban

Az ontológiának talán a legnagyobb haszna és legelőremutatóbb lehetősége, hogy segítségével a számítógép a benne tárolt információk felhasználásával automatikus következtetések elvégzésére válik képessé az egyes leírandó erőforrások esetében. Ennek érdekében az ontológiaépítő nyelvek igyekeznek a lehető legjobban modellezni az emberi gondolkodás alapműveleteit, s közülük legfőképpen az osztályozást, azaz a dolgok csoportokba sorolását közös jellemzőik mentén. Ehhez azonban elsőként létre kell hozni a szükséges osztályok hierarchiáját, amely mentén a következtetések a későbbiekben felépíthetők. Például, ha egy elem tagja egy A osztálynak, ugyanakkor A osztály minden eleme tagja egy B osztálynak, akkor a konkrét elem is tagja a B osztálynak. Humán ágensek számára az állítás igazságtartalma könnyen belátható, a gépet azonban „meg kell tanítani” rá, hogy ezt a kapcsolatot felismerje: az osztályok kialakítása mellett azok legkülönbébb alá- és mellérendeltségi viszonyainak modellezését is el kell végezni. Könyvtártudományi szó-készletekben gyakran találkozhatunk ilyen és hasonló osztályhierarchiákkal:

```
<owl:Class
rdf:about="http://bibliotek-o.org/1.1/ontology/AbbreviatedTitle">
<rdfs:subClassOf
rdf:resource="http://id.loc.gov/ontologies/bibframe/Title"/>
```

A kódrészlet, amely az RDF alapkészletének, valamint az RDFS sémanyelvnek a felhasználásával készült, egy osztály deklarációjának módját ábrázolja: létrehozzuk az AbbreviatedTitle (rövidített cím) osztályt, és azt is rögtön meghatározzuk, hogy a rövidített címek osztálya a Title (cím) osztály alosztálya is egyben.

Az egyes konkrét erőforrások osztályba sorolását ezt követően egy, az RDF alapkészletben megtalálható reláció, az rdf:type segítségével végezzük el.


```

rdf:about="http://bibliotek-o.org/1.1/ontology/cancelled">
rdf:type
rdf:resource="http://id.loc.gov/ontologies/bibframe/Status"/>

```

A fent látható rövid kódrészlet jelentése, hogy a „cancelled” megjelölésű erőforrást – azaz a „törölt” névvel jelölt tulajdonságot – besoroljuk a példánystatusok osztályába. (Az áttekinthetőség és az ember általi értelmezhetőség kedvéért az `rdf:type` karaktersorozatot gyakran helyettesítik „a”-val, közelebb hozva az adatszerkezetet az angol nyelvű mondat struktúrájához: „cancelled (is) a status”).

Hasonlóképpen járunk el a tulajdonságok, viszonyok (azaz olyan elemek, melyek csak állítmányként fordulhatnak elő a tripletekben) deklarálásakor is: kijelenthetjük például, hogy az „ISBN-je valaminek” reláció az „azonosítója valaminek” viszony alárendelt relációja.

```

<rdf:Property rdf:about="http://bibframe.org/vocab/isbn">
<rdfs:subPropertyOf
rdf:resource="http://bibframe.org/vocab/identifier"/>

```

A tulajdonságok deklarálásakor – a kívánt hierarchiaviszonyok megadásán túl – még két paramétert kell meghatározni: értelmezési tartományukat (domain, azaz egy osztály, amelynek tagjaira a tulajdonság alkalmazható), illetve értékkészletüket (range, milyen típusú értékeket a tulajdonság felvehet). Ezt illusztrálja a következő példa:

```

<owl:DatatypeProperty rdf:about="http://id.loc.gov/ontologies/bibframe/musicKey">
rdfs:domain rdf:resource="http://id.loc.gov/ontologies/bibframe/Work"/>
rdfs:range
rdf:resource="http://www.w3.org/2000/01/rdf-schema#Literal"/>

```

A fenti példában a „hangnem” tulajdonság értelmezési tartománya – nyilvánvalóan – a művek osztálya, azaz hangneme csak zeneműveknek lehet; míg az értékkészlet megadásával azt fejezzük ki, hogy a tulajdonság értéke csak valamilyen szabad szöveges érték, azaz literál lehet.

A 2000-es évek első felében, a W3C által közreadott OWL (Web Ontology Language) sokkal összetettebb fogalmi rendszerek leképezésére is lehetőséget ad, mint az RDF és az RDF sémanyelv. Segítségével többek között megalkothatjuk az osztályok metszetét (`owl:intersectionOf`), unióját (`owl:unionOf`), azonosságot fejezhetünk ki két erőforrás között (`owl:sameAs`), leírhatjuk két halmaz diszjunktságát (`owl:disjointWith`), valamint inverz viszonyokat állíthatunk fel (`owl:inverseOf`).⁸ Az OWL webontológia-nyelv ezen kívül nagyon sok adattípus-definíciós, valamint korlátozási-szűkítési lehetőséggel rendelkezik, ezek felhasználásával igen jól használható segédeszközzé válik a legkülönbözőbb, helyenként igen komplex fogalmi területek modellezéséhez.

Néhány gyakorlati kérdés

E tanulmány egy korábbi pontján már említettük, hogy a linked data technológiája szorgalmazza, hogy az egyes erőforrások leírásakor használt relációk minél több szótárból származzanak, így erősítve a globális adatháló összefonódottságát. Emellett pedig nyilvánvaló, hogy jelentős mennyiségű munkát takarítunk meg, ha már korábban, más szótárakban definiált relációkat nem készítünk el mi magunk is, hanem egyszerűen beemeljük azokat a saját rendszerünkbe. Ez azonban nem minden esetben történik így. A Kongresszusi Könyvtár által kidolgozott BIBFRAME keretrendszer például, amely a szakemberek reménye szerint ezúttal már *valóban* leváltja a MARC-ot, minden relációra saját definíciót alkot, még olyanokra is, amelyek például a Dublin Core szótárában már megtalálhatók (mint például a *hasPart*, ~ vannak részegységei). Ugyan ezzel a gyakorlattal teljesebbé, egységesebbé válhatnak az egyes szótárak, alkalmazása mégsem javasolt, mivel ellentmond a linked data egyik, Tim Berners-Lee által lefektetett alapelveinek. *Robert Sanderson*, a BIBFRAME egyik legnagyobb kritikusa részletes elemzést közölt a Kongresszusi Könyvtár szókészletének hibáiról⁹, majd munkatársaival kidolgozta a LD4L (Linked Data for Libraries) ontológiát, s az ontológiaépítés során igyekezett elkerülni a BIBFRAME-ben felfedezett hibákat. Az újrafelhasználás tekintetében mindenképpen sikerült előrébb lépnie: az LD4L ontológia Dublin Core-ből, a FaBiO-ból, valamint a schema.org-ből származó relációkat is alkalmaz.

Az RDF-dokumentumok elején – akármilyen szerializációs szintaxist alkalmazunk – mindig található névtérdeklaráció: a dokumentum előállításához felhasznált építőelemek, relációk származási helyei. Tartalmában és funkciójában ez a rész egyaránt emlékeztet egy tárgymutatóra és egy irodalomjegyzékre, s bár teljes mértékben egyikkel sem azonos, áttanulmányozása mégis sokat elárul a konverziós szoftver vagy éppen a natív adatelőállítási felület fejlesztőinek gondolkodásáról, modellezési elképzeléseiről.

A korábban már említett, szemantikus adatpublikációt segítő ALIADA projekt által kidolgozott algoritmus MARC-ban, LIDO-ban, valamint DC-ben tárolt adatokat képes fogadni. Egy részletes mapping határozza meg, hogy az eredeti adatelemeket milyen szótárak milyen relációinak felhasználásával kell RDF-állításokká konvertálni. Az átalakítás során a könyvtártudomány területének relációit az FRBRoo, a SKOS-SKOSXL, valamint a DCTERMS ontológiák adják.¹⁰ A MEK, valamint az OSZK Digitális Képtárarchívuma pedig igen sokat merített a BIBO ontológiából, a személyneveket tartalmazó VIAF-ból, de a földrajzi nevekhez is két elemkészletet, valamint több, a Kongresszusi Könyvtár által kidolgozott értékszótárt is felhasznál.¹¹

Bár a könyvtári területen megvalósuló implementációk száma öröndetesen emelkedik, a szerző meglátása szerint még mindig csak első szakaszában van a bibliográfiai adatok ontológialapú feldolgozási és szolgáltatási technológiájának fejlődése. Nehéz tehát biztos jóslatot mondani arról, megvalósulnak-e az ambiciózus célok: a technikai kötöttségektől megszabadulva integrálni a könyvtári információkat a felhasználók által

is jól ismert, kereshető és egyre természetesebben használt közegbe. Csak remélni tudjuk, hogy a könyvtárosok szűkebb szakmai, valamint informatikai ismeretének, továbbá proaktivitásának köszönhetően ez előbb-utóbb megvalósul.

Jegyzetek

1. Resource Description Framework (RDF). Model and Syntax. Forrás: <https://www.w3.org/TR/WD-rdf-syntax-971002> [2018. január. 6.]
2. BERNERS-LEE, Tim: Linked Data. Forrás: <https://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html> [2018. január 6.]
3. SOLODOVNIK, Iryna: Development of a metadata schema describing institutional repository content objects enhanced by "LODE-BD" strategies. = Italian Journal of Library and Information Science, 4 vol. 2. no. 2013. 109–144. p. Forrás: <https://doi.org/10.4403/jlis.it-8792>
4. MILLER, Dick R.: XOBIS-An Experimental schema for unifying bibliographic and authority Records. = Cataloging and Classification Quarterly, 39. vol. 3–4. no. 2005. 285–303. p. https://doi.org/10.1300/j104v39n03_18 [2018. július 27.]
5. HUBAY Miklós: A BIBFRAME és a könyvtári feldolgozás új keretei. Forrás: <http://mek.oszk.hu/15600/15678/15678.pdf> [2018. január. 6.]
6. DUDÁS Anikó: Forrásleírás és hozzáférés: az új angol-amerikai katalogizálási szabályzat (RDA) és kritikája. = Könyvtári Figyelő, 58. évf. 4. sz. 2012. 727–750. p.
7. IFLA Library Reference Model (LRM). Forrás: <https://www.ifla.org/publications/node/11412> [2018.január 6.]
8. OWL Web Ontology Language : Reference. Forrás: <https://www.w3.org/TR/owl-ref> [2018. január. 13.]
9. SANDERSON, Robert: Analysis of the BIBFRAME ontology for linked data best practices. Forrás: https://docs.google.com/document/d/1dIy-FgQsH67Ay0T0O0ulhyRiKjpf_I0AVQ9v8FLmPNo/edit#heading=h.310o1a8282cm [2018. január. 13.]
10. HORVÁTH Ádám: Gondolatok a szemantikus webről és egyben az ALIADA szoftverről. = Könyvtári Figyelő, 61. évf. 3. sz. 2015. 319–326. p.
11. DRÓTOS László: Szemantikus web fejlesztések a MEK-ben és a DKA-ban. Forrás: http://mek.oszk.hu/html/irattar/eloadas/2017/szemantikus_web_MEK-DKA.ppt [2018. január. 13.]

Hubay Miklós Péter humáninformatikus, múzeumi könyvtáros, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának hallgatója, kutatási területe a szemantikus web technológiája, metaadat-formátumai, valamint az ontológia alapú bibliográfiai adatfeldolgozás.

AZ RDA ÉS A SZEMANTIKUS ELEMKÉSZLETEK

VASS ANNA JOHANNA

Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet,
könyvtárvezető

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A szemantikus webbel kapcsolatban az egyik leggyakoribb állítás, hogy nem az ember, hanem a gép számára olvasható módon fogja tárolni az adatokat.

Hogyan lesz ebből „emberközpontúság”? Milyen módon tudja szolgálni a szemantikus web technikájának eltávolodása az „ember által olvasható adatoktól” „a gépek által olvasható adatok felé” az emberi megismerést? Paradox módon az információknak a weben megvalósuló „láthatóvá válása” által.

Az állítások megfogalmazása után, a könyvtári területről részben kitekintve, a legváltozatosabb gyűjteményegységek – zeneművek, régi könyvek, digitális könyvtárak, színház- és előadóművészet, jazzfelvételek, videómegosztó alkalmazás stb. – megközelítéséből hozunk példákat arra, hogy hogyan válnak feltárhatóvá az újabb eszközökkel – például az RDA által – a jövőben a kulturális örökség tartalmaira vonatkozó információk.

Bevezetés

A szemantikus webbel kapcsolatban – bár még messze van attól, hogy általános, mindennapi gyakorlattá váljon –, annyit már olvashattunk, hallhattunk, hogy nem az ember, hanem a gép számára olvasható módon fogjuk tárolni az adatokat. Hogyan lesz ebből mégis „emberközpontúság”, milyen módon tudja szolgálni a szemantikus web technikájának látszólagos eltávolodása az „ember által olvasható adatoktól” „a gépek által olvasható adatok felé” az emberi megismerést? Paradox módon az információknak a weben megvalósuló „láthatóvá válása” által. A kulturális gyűjtemények adategyüttese jellemző módon „saját” szabályok szerint, „saját” szerkezetben, a webes keresőmotorok számára azonban nehezen megközelíthető, nehezen elérhető módon tárolódnak. Így viszont az emberi tudás legjava, annak legrelevánsabb része marad rejtve, hiszen a tudásvagyon letéteményesei – még mindig – a kulturális tartalmakat őrző közgyűjtemények.

Az állítások megfogalmazása után, a könyvtári területről részben kitekintve, a legváltozatosabb gyűjteményegységek – zeneművek, régi könyvek, digitális könyvtárak, színház- és előadóművészet, jazzfelvételek, videómegosztó alkalmazás stb. – megközelítéséből hozunk példákat arra, hogy hogyan válnak feltárhatóvá az újabb eszközökkel – például az FR-modellek és az arra épülő RDA által – a jövőben a kulturális örökség tartalmaira vonatkozó információk.

Az adatok láthatóvá válása a weben

A digitális környezetnek meghatározóvá válásával keletkezett kihívások megjelenése az IFLA-programokban a kilencvenes évek óta egyre jobban nyomon követhető. Legfőképpen a nem hagyományos dokumentumok leírásának problémái, valamint az információ közzétételében, szervezésében jelentkező új problémák voltak azok az okok, melyek végül a meglévő katalogizálási szabványok felülvizsgálatához, módosításához vezettek.¹ Ezeknek a folyamatoknak a sorába illeszkedik többek között a *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR) modell, majd az annak nyomán megszülető katalogizálási szabályzat, a *Resource Description and Access* (RDA) kidolgozása is.

Ha most visszatekintünk az RDA-val kapcsolatos korai – elsősorban a 2008–2011 között született – szakirodalom várákozásaira, akkor látható, hogy egyrészt az interneten való megjelenés igénye, másrészt a nem hagyományos dokumentumokkal kapcsolatos ígéret tűnik hangsúlyosnak, mint ami a fejlesztéseket, a váltást indokolja.²

Mára már egyre bizonyosabb, hogy az interneten való jobb megjelenést a Linked Open Data technológia, az elemkészetek regisztrálása fogja leginkább biztosítani.³ Kiindulásképpen, az egyszerűség kedvéért érdemes feltételezni, hogy a szemantikus weben az adatok nagy tömege meghatározott infrastruktúrára alapozva úgy működik, mint egy nagy kapcsolt adatbázis. A W3C szintaktikai ajánlásainak alkalmazása e tekintetben alapvető fontosságú, legalább abban a mértékben, amennyire a weben megjelenő könyvtári forrásokat alkalmassá tehetik a remélt szemantikai műveletekre.⁴ A *Resource Description Framework* (RDF) szintaktikája az adatok felépítését háromtagú állításokban, ún. tripletekben határozza meg: „A” objektumhoz tartozik egy „B” tulajdonság vagy jellemző, és ennek a tulajdonságnak „C” értéke van. Minden elem, tehát a tripletek tagjai, kifejezhetők egy-egy URI-val. RDF-ben – mivel az egy generikus szerkezet, amely mára már nagyon sok eszköztárat (DC, FOAF, SKOS, BIBFRAME, FRBRoo, RDA, stb.) használ –, lényegében bármely bibliográfiai rekordban lévő bármely adatot ki lehet így fejezni az adatok valamelyes átalakításával. Az ember által olvasható címkék, elnevezések azonban a gépek számára nem érthetők, mert többértelműek lehetnek, illetve nehezen formalizálhatók, például más-más környezetben előfordulhat ugyanaz a karaktorsor más jelentéssel, és az így adódó jelentéskülönbséget csak az emberi intelligencia képes feloldani. Miután a számítógépnek nincs emberi intelligenciája, az RDF úgy aknázza ki a web szerkezetének lehetőségeit, hogy egy speciális azonosítót használ, a Uniform Resource Identifiert, vagyis URI-t, amely betűkből, számokból és írásjelekből állhat, bizonyos írásjelek viszont tiltva vannak. Az RDF előírja, hogy az alany (subject) és az állítmány (predicate vagy property) URI-val legyen azonosítva. A tárgy (object) viszont lehet URI is és szöveges rész is, vagy dátum. Az információ fő hordozója ebben a szerkezetben az állítmány, amely az alanyt és a tárgyi részt összekapcsolja. Az állítmány vagy tulajdonság azonos szerepet tölt be, mint a metaadatsémákban az attribútum. Az egyes elemekhez nemcsak URI-k, hanem címkék, megnevezések (label) is kapcsolhatók. Ez utóbbi azért

is fontos, mert az előállt adategyüttes így válik az ember számára is érthetővé, olvashatóvá. Az RDF-állítások összefűzhetők, tehát egy elem, amely az egyik állításban alany volt, a másik állításban betöltheti a tárgy szerepét, és fordítva. Összefoglalva, az RDF tehát kiaknázza a web kommunikációs képességeit, annak infrastruktúráját alkalmazva. A géppel olvasható adatok felépítését tekintve az RDF-állítás egyetlen kapcsolat, egyetlen érték és egyetlen értékkel rendelkező dolog hármasából áll, úgyhogy nevezhetjük „atomizáltnak” az általa kifejezett információcsomagot, szemben a hagyományos authority rekord tartalmával, amely ezzel a hasonlattal élve tekinthető „molekulárisnak”. Az RDF tehát részeire bontja azt az állításhalmazt, amelyet eddig authority rekordként kezeltünk.

Az itt ismertetett technológiákban rejlő lehetőségeket viszont csak akkor tudják a könyvtárak kihasználni, ha azokat az adatelemeket, elemkészleteket, amelyeket a gyűjteményeik feltárására használnak, a fent részletezett szabályok szerint közzéteszik, más szóval „regisztrálják”. A regisztrálás folyamata alapvetően az egyes elemek URI-val való azonosítását jelenti. Mára már számos könyvtári elemkészlet áll rendelkezésre ilyen módon – az FRBR, az ISBD-k, a Library of Congress tárgyszavai stb. –, azonban az RDA elemkészletének regisztrálásával 2007-ben elkezdődött fejlesztés úttörő volt ezen a téren, mintegy megnyitotta az utat a hasonló törekvések előtt.⁵

Új megközelítések – újabb gyűjtemények elérése

Az RDA fejlesztésével kapcsolatban egy helyütt olvasható, hogy „katalogizáló forradalom” zajlik.⁶ Talán túlzó ez a megállapítás, talán nem, mindenesetre az FRBR – és az annak gyakorlatba ültetéseként kezelhető RDA – megjelenésének van egy kevésbé figyelemre méltatott hatása is. Az FRBR által az adatok és erőforrások gazdaságos szervezésére, csoportosítására bevezetett *mű-kifejezési forma–megjelenési forma–példány* szintek nemcsak az elméleti irodalomra gyakoroltak hatást, hanem termékenyítőleg hatottak egy sor olyan gyűjteményegyüttessel kapcsolatos konkrét fejlesztésre is, amelyek részben kívül esnek a hagyományos könyvtári gyűjteménykezelés és feldolgozás gyakorlatán, vagy pedig olyan speciális gyűjteményrészek – „különgyűjtemények” –, amelyek hosszú ideje csak bizonyos kompromisszumok árán tudták alkalmazni a saját területükön a rendelkezésre álló katalogizálási szabályokat, illetve a könyvtári adatbázisokban használt MARC adatsere-formátum szerkezetét. A *Cataloging and Classification Quarterly* 2005-ben és 2012-ben is megjelentetett egy-egy tematikus számot, amelyet az FRBR hatásának szenteltek. Ebben a két kötetben sorra szerepelnek olyan tanulmányok, amelyek írói ihletet, inspirációt kaptak az adott területen felmerülő katalogizálási anomáliák új elméleti alapokra helyezéséhez, mint például az internetarchívumok feltárásának speciális problémái; az előadóművészet területén keletkezett alkotások adatfelvételének elmélete és gyakorlata; a népművészeti gyűjteményekben rejtve maradó oral history típusú információk megragadása; a régi könyvek katalogizálási gyakorlata; a YouTube mint mára az egyik legnagyobb, de állandó változásban lévő digitális gyűjtemény metaadatolásának

kérdései; a zenei gyűjtemények kapcsán a szerzőség, illetve az önálló mű elhatárolásának kérdései mind a klasszikus zenében, mind a jazz előadóművészet tekintetében.⁷

Az FRBR mintha mozgásba lendítette volna a könyvtári feldolgozással foglalkozó közösségeket. A felvetett problémák szélességének érzékeltetésére néhány példa:

A YouTube-bal kapcsolatban vetődik fel, de persze minden digitális gyűjteményre igaz, hogy a hozzáférés optimalizálása – avagy hogyan választják ki a felhasználók, hogy melyik videót nézzék meg, melyik a keresésnek megfelelő, jó találat, és melyik találat azonos egy másikkal – a metaadatok strukturálásának kérdéseire ráirányítják a figyelmet. A felhasználók ezrei duplikációk százait hozzák létre. Ilyen körülmények között a művek közötti kapcsolatok megfelelő szervezése, a „mű” fogalma felértékelődik, nem beszélve olyan gyűjteményspecifikus, mégis a hozzáférést is befolyásoló kérdésekről, mint hogy melyik a legjobb minőségű változat, melyiknek van hangja, mennyi memória szükséges a megtalált videó megtekintéséhez stb.

Mind az FRBR, mind a FRAD meglehetősen tág teret enged viszont a döntésnek abban a kérdésben, hogy hol húzódik a határ a *mű* és a *kifejezési forma* között, valamint, hogy mely szempontoktól függ az elsődleges szerzői felelősség, az új művet létrehozó szerzői minőség megállapítása.⁸ Az eltérés oka a kulturális meghatározottság tekintetében jelentkezik, és ez nemcsak nemzeteket, hanem eltérő felhasználói közösségeket – és gyűjteményeket – is jelenthet. Mely példán keresztül is érthetnénk meg jobban a szerzőség elhatárolásának dilemmáit, mint például a jazz zenével kapcsolatban, amelynek köztudottan az improvizáció az egyik szervező eleme, és ahol szinte minden egyes előadás az önálló invención, improvizációs készségen alapul, és ezek az előadások kétségtelenül számos esetben önálló intellektuális tartalmat hoznak létre.

A könyvtári gyűjtemények alapvetően materiális formát öltött szellemi javakkal foglalkoznak: gyűjtik, tárolják, rendszerezik az ebbe a körbe tartozó dokumentumokat. Ritkán kell azzal szembesülnünk, hogy vannak a kulturális örökségnek olyan területei, amelyek nem öltenek megragadható materiális formát, ugyanakkor jelentőségük, hatásuk az adott kultúrában nem csekély. Két, egymástól távol eső területről is lehet példát említeni. A néprajzi gyűjteményekben minden bizonnyal a világ számos pontján felmerül a szóbeli hagyománynak – imák, mesék, mondák stb. – a feltárhatósága. Ezek a „művek” leggyakrabban valaki más által leírva vagy átírva, gyűjteményes kötetekben szerepelnek, de sem önállóan, sem tárgyi melléktételként nem ragadható meg közvetlenül motivikus gazdagságuk. Az élő színpadi előadás pedig szintén megragadhatatlan az „archívumok” számára, noha számtalan módon jelen van a fizikai testet öltött, és jó esetben gyűjteménybe került – szórólapok, színházi plakátok, díszlettervek, műsorfüzetek stb. – dokumentumok által a katalógusok adatain keresztül, de mégsem „saját jogon”, önálló entitásként.

Az FRBR és az RDA lebetősegei

Valójában az elméleti modellek által soha nem lett a mű fogalma intézményesen meghatározva. Az FRBR entitásainak első csoportjában szereplő fogalmak – különösen a *mű* és a *kifejezési forma* tekintetében – egymástól való elhatárolása azóta is ismétlődően zavar forrása. A FRAD egyenesen a katalogizáló gyakorlat szerepét emeli ki a műnek mint olyannak a meghatározásában.⁹ Ez alapján elmondható, hogy jelenleg az egyik legmegosztóbb kérdés annak elhatárolása, hogy valami ugyanannak a műnek két különböző kifejeződése, vagy pedig két különböző mű-e.

Az RDA-ra mint leírási szabványra hárult az a feladat, hogy az FRBR-modellek által felvetett elméleti kategóriák egymáshoz való viszonyát letisztázza, kodifikálja, nem utolsósorban az elemkészletek regisztrálásának folyamatában. Amíg az RDA pusztán, mint szöveg létezett, ez az állapot elodázta a strukturális kérdések felvetését és megválaszolását. Az a fejlesztés azonban, amelynek során az RDA elemkészlete végül a linked data technológiával közzétételre került, felszínre hozta a szövegben rejtve maradt aszimmetriákat, illetve az FRBR-modell hiányait is.¹⁰ Az FRBR és az RDA közötti kapcsolat megteremtése kapcsán derült ki ugyanis, hogy a két rendszer között jelentős inkonzisztencia mutatkozott. Ez akkor vált nyilvánvalóvá, amikor az FRBR elméleti kategóriáit – entitások, attribútumok, kapcsolatok megnevezéseit – az RDA rendelkezéseinek kellett megfeleltetni, sőt, műveletek végzésére alkalmas elemkészletként, szótárelemként definiálni. A kiindulópont a regisztrálás során az volt, hogy egy-egy „element” az elemkészletben egy-egy FRBR entitásnak felel meg. Ugyanakkor az RDA-ban egy elem valójában egynél több FRBR entáshoz is kapcsolható, ez kimutatható például az RDA J Appendixében. A regisztrálás folyamatában el kellett továbbá dönteni, hogy a kapcsolatok mely szinten legyenek definiálva, ugyanis ez sem az FRBR-ből, sem az RDA-ból nem derül ki egyértelműen. Ugyanakkor, ha az RDA jelenlegi elemkészletét¹¹ és az RDA Toolkiten¹² keresztül elérhető szöveges változatot összevetjük, láthatjuk, hogy a változás az elemkészletben ma is folyamatos. És itt kell azt is megjegyezni, hogy az IFLA által 2017 augusztusában megjelentetett *Library Reference Model (LRM)*, amely az addigi FR-modellek konszolidált változatának tekinthető, a későbbiekben az RDA egész elemkészletére hatással lesz, amint ezt az RDA Toolkit átalakítását célzó *3R Project* bejelentésekor előrevetítették.¹³

Az RDA fejlesztésének folyamatából itt felvillantott pillanatkép valójában arra alkalmas, hogy a változások állandóságára hívja fel a figyelmet. Az új modellek megjelenése a katalogizálási szemlélet és gyakorlat átalakítását célozva való(já)ban számos kreatív és újító gondolatot inspirált a megszokottól eltérő gyűjtemények feltárással kapcsolatban is, az eldöntetlenül maradt kérdések megválaszolásában pedig sokkal nagyobb szerep jut a mindennapi gyakorlat során az adatfelvételben résztvevő szakembereknek. Hogy forradalom zajlik-e a katalogizálás terén, ezt talán még nem tudjuk megválaszolni, mindenesetre az intellektuális kihívás folyamatos lesz az újfajta szabványkörnyezetben és az új technológiák alkalmazása során.

Jegyzetek

1. OLIVER, Chris: Changing to RDA. = *Feliciter*, 53. vol. 7. no. 2007. 250–253. p. Forrás: <http://www.rda-jsc.org/archivedsite/docs/felicitervol53no7p250-253.pdf> [2018. július 27.]
2. Lásd az előbbi jegyzetet, valamint többek közt: EL-SHERBINI, Magda – CURRAN, Megan: Resource Description and Access „RDA”: New code for cataloging. = *Serials Librarian*, 60. vol. 1–4. no. 2011. 7–15. p. Forrás: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0361526X.2011.556425> [2018. július 27.]
3. Részletesebben lásd: VASS Johanna: Az RDA kapcsolata a nemzetközi könyvtári modellekkel, és elemkészségekkel II. Az RDA szótárai – tovább az FRBRoo modell felé. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 64. évf. 10. sz. 2017. 477–495. p.
4. GRADMANN, Stefan: fdfs:frbr – towards an implementation model for library catalogs using semantic web technology. = *Cataloging and Classification Quarterly*, 39. vol. 3–4. no. 2005. 66–67. p. Forrás: <https://doi.org/10.1300%2Fj104v39n0305> [2018. július 27.]
5. PHIPPS, John – DUNSIRE, Godon – HILLMANN, Diane: Building a platform to manage RDA Vocabularies and data for an international linked data world. = *Journal of Library Metadata*, 15. vol. 3–4. no. 2015. 253. p. <https://doi.org/10.1080%2F19386389.2015.1099990> [2018. július 27.]
6. HUWE, Terence K.: Building digital libraries. Creating the conditions for innovation. = *Computers and Libraries*, 34. vol. 6. no. 2014. 16–23. p.
7. ALBERTSEN, Ketil – NUYS, Carol van: Paradigma: FRBR and Digital Documents. = *Cataloging and Classification Quarterly*, 39. vol. 3–4. no. 2005. 125–149 p. https://doi.org/10.1300%2Fj104v39n03_09 [2018. július 27.]; Le BOEUF, Patrick: Musical works in the FRBR Model or „Quasi la stessa cosa”. Variations on a theme by Umberto Eco. Ua. 103–124. p. https://doi.org/10.1300%2Fj104v39n03_08; JONSSON, Gunilla: Cataloguing of hand press materials and the concept of expression in FRBR, Ua. 77–86. p. https://doi.org/10.1300%2Fj104v39n03_06; MILLER, David – LE BOEUF, Patrick: „Such stuff as dreams are made on”. How does FRBR fit performing arts? Ua. 151–178. p. Forrás: https://doi.org/10.1300%2Fj104v39n03_10; NICOLAS, Yann: Folklore requirements for bibliographic records. Oral traditions and FRBR, Ua. 179–195. p. Forrás: https://doi.org/10.1300%2Fj104v39n03_11; GREENBERG, Jane – TRUJILLO, Shaun – MAYER-PATEL, Ketan: YouTube: Applying FRBR and exploring the multiple description coding compression model. = *Cataloging and Classification Quarterly*, 50. vol. 5–7. no. 2012. 742–762. p. Forrás: <https://doi.org/10.1080%2F01639374.2012.681273>; SCHMIDT, Raymond: Composing in real time. Jazz performances as „Works” in the FRBR Model, Ua. 653–669. p. Forrás: <https://doi.org/10.1080%2F01639374.2012.681601>
8. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei : záró-jelentés / készítette az IFLA Bibliográfiai Tételek Funkcionális Követelményei Munkacsoportja ; jóváhagyta az IFLA Katalógizáló Szekciójának Állandó Bizottsága ; fordította Berke Barnabásné. – [Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2006]. Forrás: <https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr/frbr-hu.pdf> [2018. január 30.] 24. p.
9. Functional Requirements for Authority Data (2009) by IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Forrás: <https://www.ifla.org/publications/functional-requirements-for-authority-data> [2018. január 30.] 10. p.

10. Részletesen lásd erről: HILLMANN, Diane: Registering the RDA Vocabularies [ppt]. Elhangzott: 25th Annual meeting of the Authority Control konferencián, 2009. július 11-én. Forrás: <https://www.slideshare.net/smartbroad/registering-the-rda-vocabularies-1734427> [2018. január 30.] és PHIPPS, John – DUNSIRE, Godon – HILLMANN, Diane: Building a platform to manage RDA Vocabularies, and data for an international linked data world. = Journal of Library Metadata, 15. vol. 3–4. no. 2015. 252–264. p.
11. RDA Registry. Forrás: <http://www.rdaregistry.info/> [2018. február 28.]
12. RDA Toolkit. Forrás: <http://www.rdatoolkit.org/> [2018. február 28.]
13. RDA Toolkit Restructure and Redesign Project. Forrás: <http://www.rdatoolkit.org/3Rproject> [2018. január 30.]

Vass Anna Johanna 2016 márciusa óta a Magyar Művészeti Akadémia könyvtárának vezetője. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának hallgatója, PhD-témája: Resource Description and Access. Érdeklődési területe: a könyvtári szabványok alkalmazása a gyakorlatban.

NYÍLT TUDOMÁNY – KÖZÖSSÉGI KUTATÁS

BILICSI ERIKA

MTA Könyvtár és Információs Központ Szakinformatikai Osztály, osztályvezető

TARTALMI ÖSSZEGFOGLALÓ

A nyílt tudomány (open science) napjaink egyik legdivatosabb témája a könyvtár- és információtudományt művelők körében. Ma már intézményi mandátumok, pályázati előírások, nemzeti open access politikák írják elő minden kutató számára az open access publikálást, hiszen igazolt, hogy jobb bibliometriai értékeket mutatnak a nyílt hozzáférésű közlemények. De ma már nemcsak a nyílt hozzáférésű publikálás a cél, hanem a teljes kutatási folyamat megosztása, már az adatgyűjtéstől kezdve (open data). Ezáltal a kutatások eredményei újra felhasználhatók és ellenőrizhetővé, bárki számára elérhetővé válnak.

De valóban felhasználják-e az elérhetővé tett tartalmakat? Ismertek-e azok a platformok, ahol az ilyen tartalmak elérhetőek vagy csak „raktárak” épülnek? Nem utolsósorban pedig fölmerül a kérdés: kapnak-e a kutatók megfelelő támogatást, hogy ezeket az újabb és újabb feladatokat elvégezzék mindennapi kutatási tevékenységük mellett?

Bevezetés

A nyílt tudomány (open science) napjaink egyik legdivatosabb témája. Első megjelenési formájának az igen gyorsan terjedő open access (OA) mozgalom tekinthető.¹ Az open access – nyílt hozzáférés – olyan közlési forma, melyben a megjelent közlemények mindannyiunk számára díjfizetés nélkül olvashatóak az interneten. Ez a publikációs metódus szerzői kezdeményezésen alapul, a természettudományos folyóirat-kiadásban rohamosan terjedt az elmúlt harminc évben.

A kutatásfinanszírozók felismerték a nyílt hozzáférésben rejlő előnyöket, és ma már intézményi mandátumok, pályázati előírások, nemzeti open access politikák írják elő minden kutató számára az open access publikálást. Ennek köszönhetően az open access a bölcsész- és társadalomtudományok, illetve a könyvkiadás területén mostanában már kezd bevett szokássá válni, míg a természettudományokban akkora sikert aratott, hogy ma már nemcsak a nyílt hozzáférésű publikálás a cél, hanem a teljes kutatási folyamat megosztása, már az adatgyűjtéstől kezdve (open data). Ezáltal a kutatások eredményei újra felhasználhatók és ellenőrizhetővé, bárki számára elérhetővé válnak.

Kulcsszerepet játszik a könyvtáros a folyamatban: már az iskolai könyvtárosok is kiemelt szerepben vannak, hiszen ha diákkorunkban nem sajátítjuk el az alapvető információkeresési ismereteket és/vagy nem alakul ki az érdeklődésünk az újabb és újabb információk – és természetesen az olvasás – iránt, akkor a szakkönyvtárakban

dolgozó könyvtárosoknak gyakorlatilag lehetetlen feladattal kell megbirkóznuk. A felsőoktatási könyvtárakban és szakkönyvtárakban dolgozó könyvtárosoknak pedig kutatásmenedzseri szerepet kell kapniuk, hogy a kutató kutathasson, és az adminisztratív előírások teljesítésében, munkájának dokumentálásában csak közreműködő szerepére legyen szükség. Az sem elhanyagolható szempont, hogy a könyvtárosi fizetéssel egy rekord felvitelére számított költség jóval alacsonyabb, mint ugyanez kutatói fizetéssel számítva, nem elfeledve azt sem, hogy a kutató nem szakember a bibliográfiai leírás készítésében, így gyakorta az általa létrehozott rekordok javítása is szükséges. Szintén a könyvtárosokon múlik, hogy a repozitóriumok ne csak „raktárak” legyenek, hanem olyan szolgáltatások épüljenek rájuk, amik tálcán kínálják az információt és a lehető legszélesebb felhasználói kört érik el az interneten.

Könyvtárosok kutatásmenedzseri szerepben

Tekintsük az 1990-es évet, mint a könyvtári gépesítés és az internet könyvtári használatának kezdetét, és vegyük sorra azokat a feladatokat, amelyek 1990 előtt, és amelyek manapság egy könyvtár ellátandó feladatai közé tartoznak, hogy lássuk, mi minden változott az elmúlt mintegy harminc évben!

1990 előtt legfőképp papír alapú, de mindenképpen fizikai hordozón létező dokumentumok gyűjtésével, feltárással és szolgáltatásával foglalkoztak a könyvtárak. Azóta az internet lehetővé tette az online publikálást, így már a hálózati dokumentumok kezelését (feltárást, szolgáltatását) is meg kell oldaniuk a könyvtárosoknak – a fizikai hordozók változásainak történeti áttekintésétől és sokféleségének bemutatásától most eltekintünk. A beszerzendő dokumentumok köre is bővült, ma már adatbázis- és folyóirat-csomag, illetve e-könyv előfizetéseket is kezelniük kell a könyvtárosoknak. Az internet lehetővé tette a könyvtárak számára, hogy digitális gyűjteményeket hozzanak létre, ami nemcsak az új gyűjtemény létrehozását és kezelését, de új feladatot, a digitalizálást – legfőképp szkennelést – is magával vonta, mindemellett pedig megjelent az igény az intézményi kiadványok, illetve felsőoktatási intézményekben a szakdolgozatok, doktori dolgozatok elektronikus formában való archiválására is.

Mindeközben az open access publikálás is változott: egyre több és több kutatásfinanszírozó írta elő a támogatási szerződésben a nyílt hozzáférésű közzétételt. Mivel a szerzői önarchiválást ingyenesnek szokás tekinteni, nem biztosítanak plusz forrást az open access lapokban történő publikálásra – vagy csak igen csekély összegben –, ami szerzői szemszögből nézve a kutatásra fordítható összeget csökkenti. A könyvtárakban mindeközben új feladatokat indukált az open access publikálás. Egyrészt repozitóriumok létrehozását és működtetését – márpedig ez mindennapi feladatot jelent, hiszen a repozitórium olyan műfaj, amelyben minden egyes rekord könyvtárosi ellenőrzésen megy át, hogy a minőséget és a szerzői jogi előírások betartását garantálják. Másrészt egyre nagyobb az igény arra, hogy ne a szerzők maguk intézzék a cikkelfajrási

díj (article processing charge, APC) megfizetésével kapcsolatos ügyeket, hanem ebben is segítségükre legyenek a könyvtárosok. Ez nemcsak a szerzőket tehermentesíti, hanem lehetővé teszi intézményi vagy akár nemzeti szintű szerződések aláírását a kiadókkal, amik általában kedvezőbb díjtételeket tartalmaznak.

Természetesen felmerült az igény az open access publikálást előíró utasítások teljesülésének és hatásának mérésére is. Számos különböző megoldás született: egyes pályázatok a beszámolókból tájékozódhatnak, vannak, akik intézményi repozitóriumok segítségével követik az előírások teljesülését – mint a Liège-i Egyetem az ORBi repozitóriumban.² Olyan megoldás is született, melyben a kutatást nyilvántartó rendszer segítségével követik, hogy a kutatási eredményeket publikáló cikkek közül mennyi olvasható nyílt hozzáféréssel – például Szlovákiában és Csehországban igen népszerű az ún. Current Research Information System (CRIS)³, de a Magyar Tudományos Művek Tárához (MTMT)⁴ hasonló rendszernek tekintett holland NARCIS is ilyen –, Nagy-Britanniában a JISC Monitort⁵ használják ilyen célra, Dániában pedig a Danish Open Access Indicatort.⁶ Itthon ezt az igényt az MTMT hivatott kielégíteni: ebbe az adatbázisba valamennyi közpénzből finanszírozott kutatás eredményét publikáló közlemény bibliográfiai adatait fel kell tölteni (ld. az MTMT-t hivatalosan létrehozó 1167/2014. (III. 25.) Korm. határozatban).

A kutatással foglalkozó intézmények számára mindig is elengedhetetlen volt publikációik nyilvántartása és gyűjtése, amit jellemzően a könyvtárosok végeztek. Mivel ez a feladat alapvetően könyvtári jellegű – a publikációk bibliográfiai leírása a formai feltárás körébe tartozik –, legjobb könyvtárosokra bízni. A publikációkat manapság repozitóriumokban célszerű gyűjteni, amiket általában ugyancsak könyvtárosok gondoznak. Ha ezt az összefonódási lehetőséget kihasználják az intézmények, megvalósul(hat) a dokumentumok online szolgáltatása is.

Mindemellett Magyarországon a felsőoktatási törvény 2013. január 1-től hatályos módosítása előírja a doktori dolgozatok digital object identifierrel (DOI) való azonosítását is. Pusztán idő kérdése volt, hogy a doktori dolgozatok mellett egyes könyvtárak az intézményi kiadványokban megjelent közlemények DOI azonosítását is felvegyék szolgáltatásaik közé.

Most lássuk, mennyi munkát jelent ez a gyakorlatban, számszerűsítve! Jelenleg – legjobb tudomásunk szerint – nincs olyan könyvtári statisztikai adatgyűjtés Magyarországon, ami a fent felsorolt, az 1990-es évek óta könyvtári feladatként jelentkezett tevékenységeket felmérné. Ez alól valamelyest kivételt képez a távhasználatok száma, mivel a honlap és OPAC használatot azért felméri, de az online gyűjteményekre nem tér ki. Azaz, igencsak sürgető a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtárának kezdeményezésére elindult statisztikai adatgyűjtési megújulás. A fent bemutatott képet erősíti Rózsa Dávid is *Szakkönyvtár a honlap hátárán* című cikksorozatában.⁷

Azaz az igény a megújulásra már megszületett, már csak a kivitelezés van hátra!

Addig is vizsgáljuk meg, hogyan alakul a szakkönyvtárak, a könyvtárosok és a kutatók létszáma ma Magyarországon. A KSH adatai szerint a nemzeti és országos szakkönyvtárak majdnem 90%-a megszűnt 1990 és 2015 között (1990-ben 121, 2015-ben 13 szakkönyvtár működött). Ugyanebben az időszakban az egyéb szak- és munkahelyi könyvtárak kb. háromnegyede szűnt meg (1990-ben 3171, 2015-ben 746). Ennek ellenére a szakkönyvtárakban dolgozó könyvtárosok száma csak mintegy 10%-kal csökkent (1990-ben 2665 fő, 2015-ben 2316 fő volt⁸), a kutatók száma viszont kb. 20%-kal nőtt (1990-ben 30 256 fő, 2015-ben pedig 38 418 fő volt⁹). Azaz a 2015-ös adatok szerint 2316 fő könyvtáros hivatott arra, hogy 38 418 fő kutatót kiszolgáljon mind a hagyományos, mind az utóbbi harminc évben könyvtári feladatként létrejött új szolgáltatásokkal, ami azt jelenti, hogy pusztán matematikailag egy könyvtárosra valamivel több mint 16 kutató kiszolgálása adódik (ne feledjük, hogy a felsőoktatási könyvtárakban dolgozók a hallgatók számára is nyújtanak szolgáltatásokat).

Mindemellett a Könyvtári Intézet szerint „a magyarországi könyvtárak helyzete és teljesítménye a statisztikai adatok szerint – a korábbi évekhez hasonlóan – jelentősen nem változott”¹⁰. Véleményünk szerint az is igen beszédes adat, hogy a Könyvtári Intézet statisztikai adattáblájában a könyvtárosok terheltségét mutató szám számítási módja 2015-ben még mindig a (látogató, látogatási, használati, helyben olvasási + kölcsönzési eset / könyvtároltszám), alkalom / 1 fő képletből adódik.

Digitalizálás

Ha az open access publikálás előnyei között számon tartjuk, hogy az online közzétett tartalmak bárki számára elérhetőek, akkor a potenciális olvasók közé kell sorolnunk a tudományos szakirodalom iránt érdeklődő nagyközönséget is. Ezzel kapcsolatban pedig felmerül egy nagyon komoly oktatási és marketing tevékenység, hiszen a jelenlegi 30-as korosztály tanulhatott információkeresést szervezett iskolai keretek között először. Azaz a könyvtárosok feladata, hogy segítséget nyújtsanak az online elérhető irodalom megtalálásához mindazoknak, akik ezt igénylik: meg kell mutatni azokat a kereső-szolgáltatásokat és online tárhelyeket, ahol legálisan letölthető teljes szövegekhez lehet hozzáférni. Meg kell tanítani azokat a keresési technikákat, melyek megkönnyítik az információhoz való hozzájutást. Nem utolsósorban pedig olyan szoftvereket kell használni az online gyűjtemények kialakításához, és úgy kell feltárni a bennük tárolt dokumentumokat, hogy azok minél könnyebben megtalálhatóak legyenek a weben. Ennek támogatásán dolgozik a Confederation of Open Access Repositories (COAR) nemzetközi szervezet is. Felismerték, hogy a repozitóriumi szoftverek megújítására van szükség: olyan eszközök kellene, melyek használata könnyen beilleszthető a kutatási munkafolyamatokba, ezáltal jobban megfelelnek a kutatók igényeinek, ugyanakkor nagyobb láthatóságot biztosítanak a bennük tárolt tartalmaknak.¹¹

Nagy szükség van a digitalizálás országos szintű koordinálására. Jelenleg helyi digitalizálási tervek léteznek – és itt konkrét, mű szintű listákra gondolunk, nem hivatalból elkészített hangzatos dokumentumokra –, de nincs olyan munkamegosztás a könyvtárak között, ami kiküszöbölne a párhuzamosságokat, továbbá biztosítaná, hogy megfelelő minőségű szkennelt másolatok készüljenek és azok olyan tárhelyeken legyenek elérhetőek, melyek fenntartása hosszú távon biztosított.

A digitalizálandó művek kiválasztását sarkalatos kérdésnek tartjuk, ugyanis a könyvtárak egyre több erőforrást fordítanak digitalizálásra: gondoljunk csak arra, hány könyvtár vásárolt az utóbbi években szkennereket, hozott létre digitalizált dokumentumokat közreadó online gyűjteményeket vagy digitalizálással foglalkozó szervezeti egységet. Hány könyvtárban dolgozik az Országos Kulturális Digitalizációs Közfoglalkoztatási Program keretében csak digitalizálási feladatokat ellátó kolléga, és vajon mekkora összegeket fordíthattak a könyvtárak erre a célra az Új Magyarország Fejlesztési Terv operatív programban kapott pályázati támogatásokból. Ami biztos, hogy 2015. december 31-én a szakkönyvtárak állományában 1 368 320 db szöveges digitalizált dokumentum volt megtalálható.¹² Arra vonatkozó felmérést viszont nem találtunk, ami azt vizsgálta volna, hogy a szkennelt dokumentumokat kik és milyen célokra használják, milyen gyakorisággal – valóban használja-e valaki egyáltalán?

Igen hasznos információkkal szolgálhatna az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) sajnos még mindig csak béta verzióban működő ELEktronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára (ELDORADO).¹³ A szolgáltatásban jelenleg csak közkincsek, illetve olyan munkák elérhetőek, melyek közzétételére a jogtulajdonos engedélyt adott. Ez sem kevés, mintegy ötmillió dokumentum között böngészhet az olvasó. Lehetőség van arra, hogy bárki bekapcsolódjon a digitalizálásba oly módon, hogy regisztráció után ingyenesen megrendelheti a katalógusban megtalálható, de digitalizált formában még nem elérhető közkincs digitalizálását. Érdekes lenne tudni, hány ilyen megrendelés történt.

Figyelemre méltó eredményeket adhatna egy olyan felmérés, mely azt vizsgálja, hogy a nagyközönség (ide értve a tudományos kutatóktól az általános iskolásokig mindenkit) mennyire ismeri a könyvtárak által üzemeltetett online tárhelyeket. Ha ismerik, használják-e, ha használják, mennyire tartják hasznosnak, mennyire elégedettek, milyen fejlesztési célokat fogalmazhatunk meg visszajelzéseik alapján. Hipotézisünk szerint olyan, a könyvtárosok számára alapvető dokumentumtárak és keresőszolgáltatások sem elég ismertek, mint a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA), a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK), az Elektronikus Periodika Archívum (EPA) vagy a Magyar Folyóiratok Tartalomjegyzékeinek Kereshető Adatbázisa (MATARKA). Arra már gondolni sem merünk, hogy a kutatókon, oktatókon és esetleg egyetemi hallgatókon kívül bárki is ismerné vagy használná a hazai intézményi repozitóriumokat vagy ezek közös kereső platformját.¹⁴ Egy ilyen kutatás eredménye segíthetné olyan szolgáltatás(ok) kialakítását, ami valóban az olvasók igényeire szabott.

Az az egy biztos, hogy a magyar szerzői jogi szabályozás megújítása, finansziális támogatás és a digitalizálással foglalkozó szakemberek továbbképzése lenne kívánatos, hogy minél több dokumentum válhasson online, nyílt hozzáféréssel elérhetővé. De elengedhetetlen az is, hogy a könyvtárak implementálják azokat a technikai megoldásokat, amik lehetővé teszik a digitalizált, de online, nyílt hozzáféréssel nem közreadható dokumentumok a szerzői jogi előírásoknak megfelelő rendelkezésre bocsátását.

Hogy alátámasszuk, nem utópiáról beszélünk, példaként említjük a norvég bokhylla.no szolgáltatást, mely a 2000-ig Norvégiában megjelent könyveket teszi hozzáférhetővé a felhasználók számára, bármely norvég IP-címről. De norvég IP-címmel nem rendelkezők is igénybe vehetik a szolgáltatást oktatási, kutatási és fordítási célokra, ehhez mindössze egy jelentkezési lapot kell kitölteniük, pozitív elbírálás esetén pedig hat hónap hozzáférést biztosít a Norvég Nemzeti Könyvtár az adatbázishoz. A norvég könyvtár azt is nyilvánosan közli honlapján, hogy a digitalizálás 2006-ban kezdődött, leírja a kivitelezés folyamatát és vállalja, hogy 2036-ra teljes papíralapú állományát elérhetővé teszi a bokhylla.no oldalon. A Norvég Nemzeti Könyvtár és a Kopinor – a szerzőket, egyéb jogtulajdonosokat és kiadókat képviselő szervezet – között létrejött szerződés szerint a közzétett oldalak száma után számítják a fizetendő szerzői jogdíjat, ami megközelítőleg 10 forint/oldal.¹⁵ Az első 50 000 kötet közzétételéért kb. 5 millió norvég koronát (kb. 150 millió Ft) fizettek a jogtulajdonosoknak.¹⁶ Jelenleg 499 566 kötetet tartalmaz a Bokhylla.

Citizen Science

A nyílt tudomány témakörében kibontakozni látszik egy újabb mozgalom, melyben amatőr kutatók hozzájárulhatnak megfigyeléseik, ismereteik megosztásával a szervezett keretek közt folyó tudományos kutatásokhoz (citizen science). A jelenség nem példa nélküli, a nagy bejövőadat-igényű tudományokban – pl. a csillagászat, ornitológia – régóta használnak fel „hobbi tudósoktól” származó adatokat, de jó példa a helytörténeti kutatás is, melyhez nélkülözhetetlen a lakosság bevonása.

Nem elhanyagolható ezeknek a projekteknek a kutatásra gyakorolt pozitív hatásuk mellett a társadalomra gyakorolt pozitív hatása sem: egyfajta közösségi oktatásként működnek, fejlődési lehetőséget biztosítanak olyanoknak, akik a mindennapokban teljesen más területen dolgoznak. A laikusok ötletei alapvetően befolyásolhatják a kutatások irányát, segítenek a kutatóknak a felvetéseket „kívülről”, teljesen más oldalról szemlélni.

Amerikai és nyugat-európai könyvtárakban számos ilyen projekt működik, de itthon is van egy-egy példa.¹⁷ Főleg újságok, kéziratok kereshetővé tételében – pl. *Whats on menu?* (New York Public Library), *Ancient lives* (University of Oxford) –, képeslapok, fotók címkézésében – *Building Inspector* (New York Public Library), *Hungaricana Képeslapgyűjtemény*, *Fortepan* – működnek együtt önkéntesek a könyvtárakkal.

Úton a jövő könyvtárai felé

A fentiekből egyértelműen következik, hogy a jelenlegi hazai szakkönyvtári rendszer megújítására van szükség. Át kell tekinteni a szakkönyvtárakban ellátandó feladatokat, meg kell határozni ezeknek a feladatoknak a munkaidő igényét és a feladatok ellátásához szükséges könyvtárosi létszámot. Nagyon fontos, hogy szakkönyvtári rendszerben kell gondolkodni: azaz elképzelhető, hogy hasznosnak bizonyulhat, ha egyes feladatokat egyes könyvtárakból kivonunk. Ha erre sor kerül, elengedhetetlen a szemléletmód alapvető megváltoztatása, hiszen ebben az esetben az egyik könyvtárnak a másik könyvtár által biztosított szolgáltatást vagy előállított tartalmat kell használnia vagy szolgáltatásként nyújtania az olvasók részére. Ezen a ponton pedig már nemcsak a szakkönyvtárakról van szó, hanem könyvtártípusokon átívelő kooperációról: elképzelhető, hogy mondjuk digitalizálási kérdésekben például egy megyei könyvtárnak koordináló és módszertani központként kellene működnie a térségben működő minden könyvtár, tehát az egyetemi könyvtár tekintetében is.

Fontos, hogy megismerjük és elemezzük a külföldi könyvtárakban működő tudományos kutatást támogató osztályok működését – egyes országokban önálló kutatást támogató szervezetek működnek –, és mindezek ismeretében és figyelembevételével újítsuk meg a hazai szakkönyvtári rendszert és az általa nyújtott szolgáltatásokat.

Jegyzetek és irodalom

1. BÁNHEGYI Zsolt: Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés (Open Access Initiative) – Kitekintés és körkép. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 50. évf. 6–7. sz. 2005. 236–249. p. Forrás: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2093&issue_id=66 [2018. január 13.]
2. Open Repository and Bibliography (ORBi). Forrás: <https://orbi.ulg.ac.be> [2018. január 13.]
3. Directory of Current Research Information Systems. Forrás: <https://www.eurocris.org/DRISListAll.php?order=cfTitle> [2018. január 13.]
4. Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT). Forrás: <https://www.mtmt.hu> [2018. január 13.]
5. JISC Monitor. Forrás: <https://www.jisc.ac.uk/rd/projects/monitoring-open-access-activity> [2018. január 13.]
6. Danish Open Access Indicator. Forrás: <https://ufm.dk/en/research-and-innovation/cooperation-between-research-and-innovation/open-access/Publications/open-access-barometer> [2018. január 13.]
7. RÓZSA Dávid: Szakkönyvtár a holnap határán. 1. rész: A szakkönyvtárügy nemzetközi trendjei és a külföldi szakkönyvtárak. = Könyvtári Figyelő, 62. évf. 3. sz. 2016. 313–326. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_313-326.pdf [2018. január 13.]; 2. rész: A magyar szakkönyvtári rendszer és az országos szakkönyvtárak. = Könyvtári Figyelő, 62. évf. 4. sz. 2016. 471–480. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00338/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_4_471-487.pdf [2018. január 13.]; 3. rész: Az egészségügyi, az akadémiai ku-

- tatóintézeti és az egyéb szakkönyvtárak Magyarországon. = Könyvtári Figyelő, 63. évf. 2. sz. 2017. 169–180. p.
8. A magyarországi könyvtárak fél évszázada. Statisztikai adatok és mutatók 1960–2015. / Könyvtári Intézet. Forrás: <http://ki.oszk.hu/dokumentumtar/magyarorszag-konyvtarak-fel-evszazada-statisztikai-adatok-es-mutatok-1960-2015-half> [2018. március 6.]
 9. 3.4.2. Kutató-fejlesztő helyek és K+F-létszám (1990–). In: KSH STADAT. Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ohk002b.html?down=79 [2018. március 6.]
 10. Néhány kiemelt fontosabb adat áttekintéssel / Könyvtári Intézet. Forrás: <http://ki.oszk.hu/dokumentumtar/nehany-kiemelt-fontosabb-adat-attekintessel> [2018. március 6.]
 11. COAR Next Generation Repositories Working Group. Forrás: <https://www.coar-repositories.org/activities/advocacy-leadership/working-group-next-generation-repositories/> [2018. január 13.]
 12. Minden könyvtár minden adata 2015 / Könyvtári Intézet. Forrás: <http://ki.oszk.hu/dokumentumtar/minden-konyvtar-minden-adata-2015> [2018. március 6.]
 13. ELektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa és Dokumentumtára (ELDORADO). Forrás: <https://eldorado.oszk.hu> [2018. január 13.]
 14. Hazai intézményi repozitóriumok az open-access.hu oldalon. Forrás: <http://www.open-access.hu/hu/hazai> [2018. január 13.] Az MTMT-ben minősített repozitóriumok. Forrás: <https://www.mtmt.hu/minositett-repozitoriumok> [2018. január 13.] Az MTMT-ben minősített repozitóriumok közös kereső platformja. Forrás: <http://oaikereso.sztaki.hu> [2018. január 13.]
 15. Contract regarding the digital dissemination of books (Bokhylla / The Bookshelf) between the National Library of Norway and Kopinor. 8. § Forrás: https://www.nb.no/pressebilder/Contract_NationalLibraryandKopinor.pdf [2018. március 6.]
 16. SKARSTEIN, Vigdis Moe: The digital bookshelf. Forrás: <http://www.scandinavianalliance-group.com/wp-content/uploads/2014/08/Finland.pdf> [2018. március 6.]
 17. Nemzetközi és magyar citizen science projektek. Forrás: <http://www.oszk.hu/civic/peldak#szoftverek> [2018. január 13.]

Bilicsi Erika az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának hallgatója, az MTA Könyvtár- és Információs Központ Szakinformatikai Osztályának osztályvezetője. Érdeklődésének középpontjában az open access publikálás tudományos disszeminációra gyakorolt hatása és az ehhez kapcsolódó kutatómenedzsment áll.

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÉS A KÖNYVTÁROSOK

WINKLER BEA

Állatorvostudományi Egyetem, Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum,
könyvtárigazgató

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A mesterséges intelligencia (MI) napjaink egyik legdinamikusabban fejlődő területe. Ismertsége és használata a mindennapokban folyamatosan nő. Egy Google-kereséssel az artificial intelligence kifejezésre több mint 5 millió, magyar megfelelőjére, a mesterséges intelligenciára is több mint 4 millió találatot kapunk.

Jelen kutatás középpontjában az MI könyvtári szakirodalombeli megjelenésének mennyiségi elemzése állt. Két nagy, könyvtári szakirodalommal foglalkozó adatbázisban végzett keresés biztosította a kutatás alapját, ezek a Library & Information Science Collection és a Library, Information Science & Technology Abstracts.

Az eredmények az összesen kicsit több mint 300 publikáció alapján azt mutatják, hogy napjainkban a teljes könyvtári szakirodalomnak csak csekély része foglalkozik az MI-vel, azonban a 2016-os évtől jelentős bővülés tapasztalható a megjelent cikkek száma terén.

Bevezetés

1982-ben a *Time* magazin *Az év emberének* választotta a személyi számítógépet, 2006-ban mindenki *Az év embere* lett, aki alakítja és formálja a digitális társadalmat. A XXI. században ugyan még nem választották meg *Az év emberének*, de mindenképp nagyratörő szereplő a mesterséges intelligencia (artificial intelligence, AI, a továbbiakban: MI).

Az MI kezdetei egészen az ókori filozófiáig nyúlnak vissza, a mai értelemben vett megvalósítására azonban a XX. századig kellett várni. Az elmúlt években egyre több területen jelent meg a mesterséges intelligencia, például a szakértői rendszerekben, a robottechnikaiban, az önvezető járművek terén, de feltűntek a chatbotok, go játékosok, személyi asszisztensek stb.

A mesterséges intelligencia önálló területként való megjelenésének az 1956-ban „*Dartmouthban tartott találkozót tekintik, ahol összehozták azokat az amerikai kutatókat, akik érdekeltek az automataelméletben, a neurális hálókból és az intelligencia kutatásában,*” amint azt Russell és Norvig¹ is olvashatjuk.

Napjainkra számtalan feladatra hoztak létre specializált mesterséges intelligenciákat, amelyek egy-egy területen kiemelkedően teljesítenek, emellett gondolatilag már létrejött a mindenre alkalmas *superintelligencia*² is. A hétköznapi életnek ezek egyre inkább részévé válnak, még ha az átlagember sok esetben nem is gondolja, hogy mennyire.

Magam azért választottam ezt a témát, mert azt gondolom, hogy a könyvtári munkának számtalan olyan aspektusa van, ahol nagy sikerrel lehetne alkalmazni a mesterséges intelligenciát. Az így felszabaduló könyvtárosi kapacitással pedig bővíthetnénk a kreativitást és érzékenységet igénylő területeken a jelenlétünket.

A tanulmány célja annak feltérképezése, hogy két nagy könyvtári szakirodalmi adatbázisban hogyan jelent meg a mesterséges intelligencia és a könyvtár kapcsolata az elmúlt évtizedekben. A kutatás nem az egyes cikkek tartalmára fókuszált, hanem a megtalált cikkek időbeli mennyiségi változására, illetve a tárgyszavak mennyiségi elemzésére.

Mi a mesterséges intelligencia és hogyan kapcsolódik ez a könyvtárakhoz?

Russell és Norvig *Mesterséges intelligencia – Modern megközelítésben*¹ című könyvükben a fogalom meghatározásakor több csoportra bontották a lehetséges/szükséges feltételeket: Turing teszt, kognitív modellezés, a gondolkodás törvénye¹ stb. Ezek azonban így leírva az átlagember számára nehezen feldolgozható fogalmak.

A legtöbb esetben MI alatt az olyan „számítógépes rendszerek elméletét és fejlődését értjük, amelyek képesek olyan feladatokat végezni, amelyek általában emberi intelligenciát igényelnek, például a vizuális felfogást, a beszédfelismerést, a döntéshozatalt, a nyelvek közötti fordítást,” amint azt a Oxford Reference-ben³ is olvashatjuk.

A könyvtárak fejlődése mindig is szorosan követte az információ tárolásának és szolgáltatásának technológiai fejlődését. Napjainkban már számtalan területen folynak kutatások, amelyek célja a mesterséges intelligencia könyvtári alkalmazási területeinek meghatározása, kipróbálása.

A mesterséges intelligencia alkalmazásának lehetőségei a könyvtárakban először a szakértői rendszerekkel és adatbázisokkal jelentek meg. Az 1980-as évek vége felé a publikációk már könyvtári robotokról, számítógép által végzett referenz szolgáltatásról szóltak.

Az új évezredre a szakirodalomban megjelentek a virtuális és digitális könyvtárak, az intelligens tanulni képes könyvtárosi feladatokat ellátó robotok, a kiterjesztett valóság, amely akár az olvasás népszerűsítésében is tényező lehet egyes fejlesztők szerint.

A kutatás tárgya és módszerei

Kutatásom a következő előfeltevésekkel indult:

1. A mesterséges intelligenciával foglalkozó publikációk száma folyamatosan növekszik mind a kiindulási év cikkszámához képest, mind pedig az aktuális évet/ időszakot megelőző évhez/ időszakhoz képest.
2. A mesterséges intelligenciával foglalkozó publikációk, amelyek az „artificial intelligence” tárgyszót tartalmazzák, több ezren lehetnek a könyvtártudományal foglalkozó adatbázisok mindegyikében.

3. A mesterséges intelligenciával foglalkozó publikációk, amelyek a keresések során használt szakadatbázisokban hasonló keresések találatai voltak, hasonlóak lesznek.
4. A mesterséges intelligenciával foglalkozó publikációk, a két adatbázisban évenként vizsgálva azonos mennyiségűek lesznek.

Szerettem volna, ha minél szélesebb körű a kutatás, ezért a következő adatbázisokban próbakereséseket végeztem:

- Library & Information Science Collection
- Library, Information Science & Technology Abstracts
- Scopus
- Web of Science
- illetve az Ebsco Discovery Service segítségével több mint 80 adatbázisban (Europeana, BASE, Academic Search Complete, ScienceDirect, DOAJ stb.).

Az elsődleges keresőkifejezés kezdettől fogva az *artificial intelligence* volt, amely már a kutatási projekt címében is szerepel. A próbakeresések során megállapítottam, hogy a sok esetben szinte szinonimaként alkalmazott *machine learning*, *robotics*, *thinking computer*, *expert system* stb. szavak, kifejezések közül könyvtári témára vetítve a legrelevánsabb találatokat az *expert system* adta. Ezért a kutatás során az *artificial intelligence* és az *expert system* kifejezések lettek a keresés alapjai a téma meghatározó fogalmaiként. A szűk meghatározás indoka az volt, hogy a mennyiségi elemzések elvégzésére fókuszáló kutatás során minél pontosabb találatokkal akartam dolgozni. Ekkor merült fel lehetőségként, hogy a találati listák utólagos kézi szűrésen essenek át. A kézi szűrés előnye, hogy a keresés során sokféle és tág értelmű kifejezéssel lehetne keresni. E megoldás egyik jelentős hátránya viszont az lenne, hogy a találati listákat nagyon erősen befolyásolná a személyes preferencia.

A fenti megoldás helyett, ezért a keresés során alkalmazott és előre meghatározott szisztéma alapján elvégzett szűrés mellett döntöttem, amely segített kizárni a nem könyvtárakkal kapcsolatos találatokat. A kutatásban a fenti megfontolásból szűkítésként a következő kifejezéseket alkalmaztam: *library*, *libraries* és *librarians*.

A próbakeresések eredményei alapján meghatároztam az adatbázisok körét: Library & Information Science Collection (továbbiakban LISC) és Library, Information Science & Technology Abstracts (továbbiakban LISTA).

A *Library & Information Science Collection* a Proquest adatbázisa, a könyvtártudomány egyik vezető indexe, mely számtalan teljes szöveges hozzáférést is tartalmaz. Feldolgozza a szakterület tudományos közleményeit, konferencia anyagokat és egyéb, a kutatók és a szakemberek számára fontos tartalmakat. Húsz különböző nyelven, 1969-től napjainkig található meg benne a bibliográfiai leírások, illetve a publikációk teljes szövegei is.

A *Library, Information Science & Technology Abstracts* az EBSCO adatbázisa, az 1960-as évek közepétől napjainkig lefedi a könyvtártudomány magfolyóiratait, a legfontosabb monográfiákat és kutatási jelentéseket. Anyagai egyes része nem pusztán index, hanem a teljes szövegek is azonnal elérhetőek.

A LISC- és a LISTA-adatbázisban a kiválasztott kifejezések pontos egyezéssel, tárgyszóként kerültek lekeresésre, amelyet a találati listák alapján három kizárással egészítettem ki:

su(„artificial intelligence” **OR** „expert system”) **AND su**(„library” **OR**
„libraries” **OR** „librarians”)

NOT su(„Peptide Library” **OR** „Small Molecule Libraries” **OR** „Gene Library”)

A jelen kutatás alapjául szolgáló adatbázis-keresések elvégzésének utolsó időpontja 2017. október 17-e és 20-a között volt.

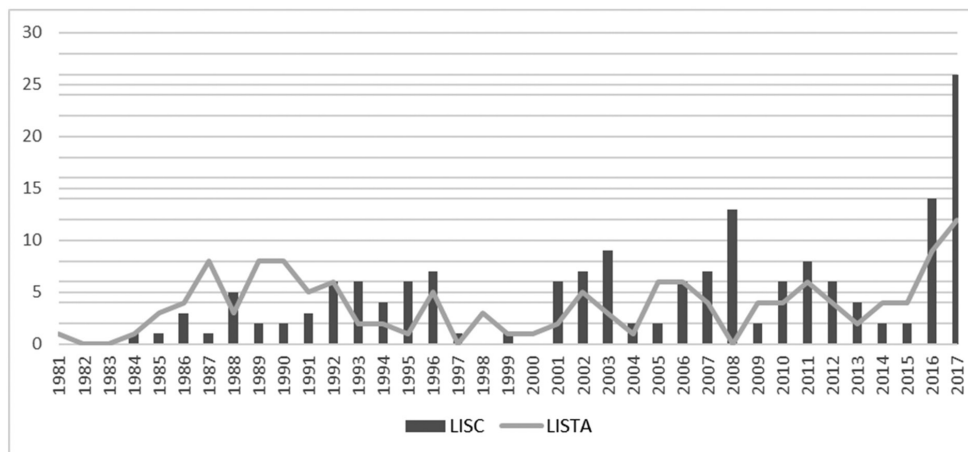
Eredmények

A LISC-adatbázisban a keresés találati listáján 218 publikáció szerepel, amely letöltésnél 172 lesz, majd kézi duplum szűrés után 171-re csökken. Nem túl meglepő, hogy a kapott publikációk 95 százaléka angol nyelvű és az első nem angol nyelvű publikáció a találati listán csak 1990-ből való.

A LISTA-adatbázisban 138 tétel a találati lista. Ennek nagy része szintén angol nyelvű, csak elvétve található egy-egy horvát, olasz stb. nyelvű, sőt van egy magyar nyelvű is a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásból 2011-ből.

A II. előfeltevés a találati listák eredményei alapján nem állja meg a helyét, a vártnál sokkal kevesebb publikációt találtam, mivel összesen a két adatbázisban alig több mint 300 cím szerepel.

A publikációk mennyiségére vonatkozó I. előfeltevés az volt, hogy 1981-től minden évben több publikáció jelent meg, mint az azt megelőző évben, amelyet az 1. ábrán látható adatok nem erősítenek meg.

1. ábra: A találatok darabszáma 1981 és 2017 között évenként vizsgálva a LISC és LISTA adatbázis esetén

Az 1. ábra bemutatja a LISC- és LISTA-adatbázisok találati listáinak évekre bontott adatait. Az ábra alapján jól látható, hogy a cikkek évenkénti száma a két adatbázisban egymástól függetlenül alakult. A két lista évenkénti cikkszámának korrelációs együtthatója 0,515, ami megerősíti a látottakat, hogy a két adatsor alakulása között nincs kapcsolat. A IV. feltevést tehát nem igazolják az adatok.

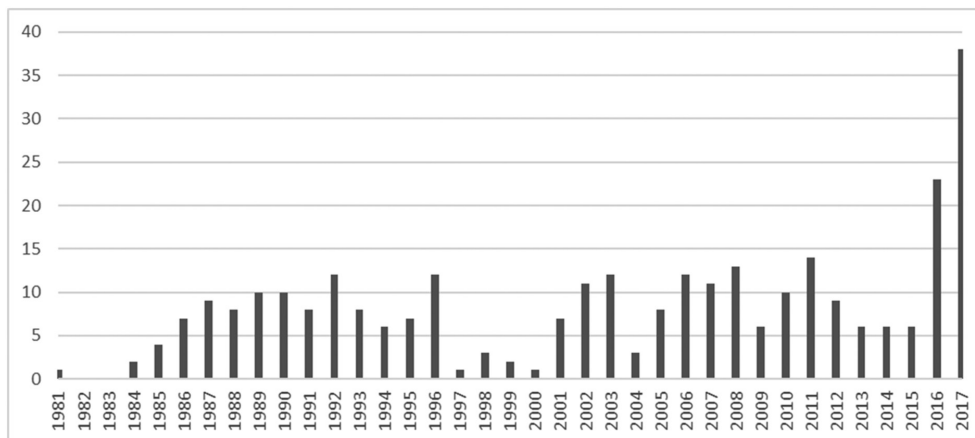
A kutatott téma könyvtári szakirodalmon belüli nagyságának felmérésére lefuttattam egy keresést a következő formában: **su**(„library” **OR** „libraries” **OR** „librarians”) **NOT su**(„Peptide Library” **OR** „Small Molecule Libraries” **OR** „Gene Library”).

A LISTA-adatbázisban 208 ezer, a LISC-adatbázisban több mint 258 ezer találatot kaptam. A két adatbázis találati listáján szereplő cikkek darabszáma alapján elmondható, hogy napjainkban nem a mesterséges intelligenciával foglalkozó kutatások állnak a könyvtári kutatások fókuszában.

Mivel két alapvetően hasonló profilú adatbázisról volt szó, összehasonlításra került a két találati lista, amelyből kiderült, hogy mindösszesen három olyan cikk van, amely mindkét listán szerepel. A két gyökeresen eltérő találati lista egyik oka lehetne, hogy a két adatbázis más anyagokat dolgoz fel. Az elérhető leírások alapján a LISC⁴, ami közel 500 címet tartalmaz és a LISTA⁵, ami 830 címet tartalmaz, több mint 200 közös címet dolgoz fel, így ez nem ad egyértelmű magyarázatot a kapott eredményekre.

Egy másik, a fentieket kiegészítő lehetőség, hogy mivel a keresések során tárgyszavakra leszűkítve kerestem, a két adatbázis eltérő tárgyszavazási metódusa miatt tér el ennyire a két találati lista. Azt megállapítottam, hogy az elvégzett keresés esetében a két adatbázis találati listája a téma szakirodalmára tekintettel kiegészíti egymást.

Az előző megállapítás eredményeképpen az évenként megjelent cikkek darabszámának további elemzéséhez a két listát egyesítettem és a duplumokat kiszűrtem.

2. ábra: A találatok évenkénti darabszáma a LISC- és a LISTA-adatbázis találatainak összevonása után 1981 és 2017 november között

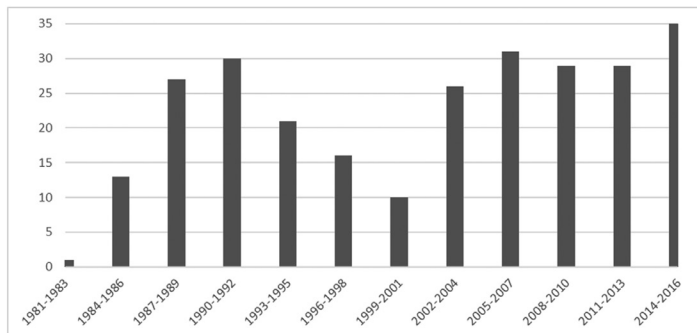
A LISC és LISTA közös találati lista évenkénti adatai láthatók a 2. ábrán. Az évek és az adott évi cikkek darabszáma között nincs egyenletes emelkedő trend továbbra sem. Inkább egyfajta hullám figyelhető meg, amelyet a 2016-os és a 2017-es év tör meg jelentősen. A 2. ábra alapján nehéz meghatározni a jövőre vonatkozó előrejelzést.

A mesterséges intelligencia kutatása általában sem egy folyamatosan emelkedő kutatási ívet írt le az elmúlt hatvan esztendőben. Az MI történetével is foglalkozók egyfajta hullámzó eseménysort határoztak meg, amely a következők nyomán alakult ki: a téma kutatásának megindulása, majd az első eredmények megjelenése, publikussá válása, a támogatás megindulása, gyors sikerek; hatalmas támogatások és velük együtt a túlzott elvárások kialakulása; a túlzott elvárások nem teljesülnek, a befektetők csalódnak, a támogatások csökkennek; a téma „jégelése”, az ún. „mesterséges intelligencia-tél” („MI-tél”) kialakulása, amikor a kutatások inkább a háttérben folynak, kevesebb anyagi támogatással.

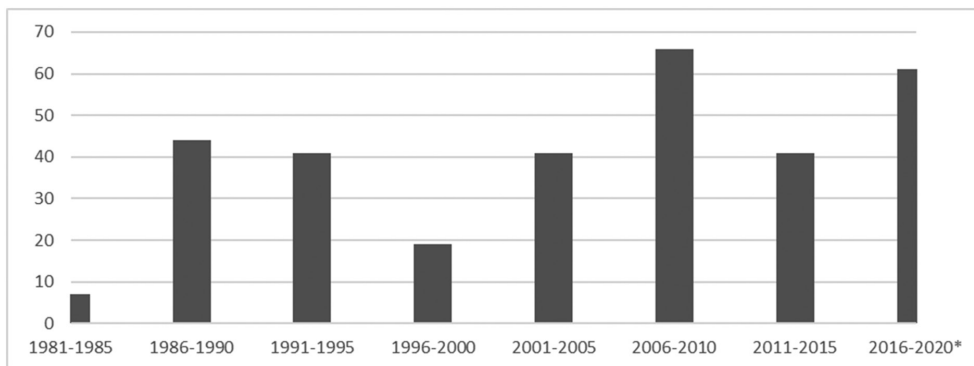
A mesterséges intelligenciával kapcsolatos, a könyvtári területről szóló publikációk jelen kutatásom eredményei alapján jóval később jelentek meg, mint a modern MI-kutatások indulása (1950-es évek). Az 1980-as években megjelent első néhány tucat közlemény után az 1990-es évek közepén a könyvtári területen is megjelent az „MI-tél”, visszaesett a publikált kutatások száma, amely az új évezred hajnalán ért véget. A 2010-es évek elején ismét csökkent a publikációk száma, hogy aztán minden eddiginél nagyobb emelkedéssel térjen vissza napjainkban.

Az évenkénti cikkszámok hosszabb távon valószínűleg tovább fognak emelkedni, azonban ennek volumenét ma még nehezen lehetne bizonyíthatóan megjósolni, mert éppúgy elképzelhető lineáris emelkedés, mint exponenciális. Ahogy Ray Kurtzweil is írja, *az exponenciális emelkedés csalogója: lassan, gyakorlatilag észrevétlenül kezdődik, de a görbe térdén túl robbanásszerűvé és mélyen átalakítóvá válik*⁶.

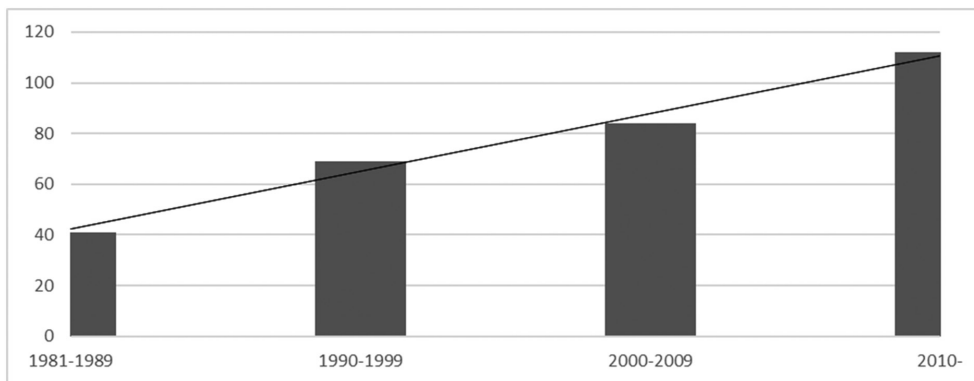
A LISC és LISTA egyesített találati lista adatait az évenkénti elemzés után 3 éves, 5 éves és 10 éves időszakokra bontva is összesítettem. A cél az volt, hogy a hosszabb időszakok esetén jobban kimutathatók legyenek az esetleges rövid intervallum miatt rejtve maradó trendek, hiszen a teljes kutatás sem ölel fel negyven évet. (3. ábra)

3. ábra: A találatok darabszámainak 3 évenkénti összegzett darabszámai a LISC- és a LISTA-adatbázis találatainak összevonása után 1981 és 2017 között

4. ábra: A találatok darabszámainak 5 évenként összegzett darabszámai a LISC- és a LISTA-adatbázis találatainak összehasonlása után 1981 és 2017 között

5. ábra: A találatok darabszámainak 10 évenként összegzett darabszámai a LISC- és a LISTA-adatbázis találatainak összehasonlása után 1981 és 2017 között, lineáris trendvonalal

A 4. és az 5. ábra adatainak vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy az utolsó adatsor mindkét esetben hiányos még, mert jelentősen a meghatározott időhatár vége előtt vagyunk. A 4. ábrán látható 2016–2020-as időszaknak több mint a fele hiányzik, az 5. ábra estén pedig a 2010–2019 közötti időszaknak több mint az ötöde. A 3. és 4. ábra adatain a 2. ábrán már látott cikkszám változási hullámot láthatjuk, benne az 1997–2000 közötti cikkszám visszaeséssel. Az 5. ábra igazolja az I. előfeltevés egyik részét, amely szerint a cikkszám növekedés a vizsgált időszakokban a kezdetek óta folyamatosan emelkedik az adott időszakot megelőző időszakhoz képest. Az időszakok és a megjelent cikkek darabszáma közötti korrelációs együttható 0,99, ami nagyon erős kapcsolatra utal.

Kutatásom következő szakasza a tárgyszavakra koncentrált. A letöltött találatok esetén a tárgyszavak a LISTA: Subject és a LISC: SubjectTerms mezőjében szerepeltek. A LISC (171 találat) találati listájához 1483, a LISTA-éhoz (138 találat) pedig 773 tárgyszó tartozott.

1. táblázat

A találati listákon leggyakrabban előforduló tárgyszavak (min. 10 cikk esetén használt kifejezések)

Library, Information Science & Technology Abstracts		Library & Information Science Collection	
tárgyszó	előfordulás (db)	tárgyszó	előfordulás (db)
Artificial intelligence	138	Artificial intelligence	124
Expert systems	40	Expert systems	12
Libraries – Automation	25	Index Medicus	28
Digital libraries	12	Digital libraries	26
Information science	12	Academic libraries	15
Library science	11	Studies	15
Academic libraries	11	Algorithms	13
Library users	10	Computers	12
		Automation	10
		Data mining	10
		Library science	10

Az 1. táblázatban is jól látható, hogy a kereső kifejezésként használt *artificial intelligence* nem meglepő módon mind a két esetben nagy súllyal van jelen. A LISC-lista legnépszerűbb tárgyszavai között jelentős számban találhatók informatikai kifejezések, mint az algoritmus, számítógépek, adatbányászat és az automatizálás. A LISTA esetén inkább a klasszikus könyvtári fogalmak és kifejezések domináltak: digitális könyvtár, könyvtártudomány, felsőoktatási könyvtárak, könyvtárhasználók stb., illetve itt is megjelent az automatizálás.

A tárgyszavak között a LISC-adatbázisban jelentős arányban megjelent az *index medicus*, amelyet nem zártam ki a keresés során azért, mert a találatok nagy része releváns, könyvtári találat volt.

A megvizsgált tárgyszavak alapján a mesterséges intelligencia és a könyvtárak témakörében az elmúlt 36 évben megjelent cikkek jelentős része technológiai jellegű fejlesztéseket mutat be. A kutatások többsége újabb és újabb technológiai megoldásokkal foglalkozik, amelyek automatizálhatnak vagy átalakíthatnak munkafolyamatokat, szolgáltatásokat.

Összefoglalás

Kutatásom alapját a LISC- és a LISTA-adatbázis több mint 300 publikációt tartalmazó listája alkotja. Az adatok a mesterséges intelligencia (MI) és a könyvtárak kapcsolatának 1981-től napjainkig tartó közös pontjait írják le.

A kutatás alapját képező találati lista rövideje okán következtethetünk arra, hogy a teljes könyvtári szakirodalomra vetítve az MI-vel foglalkozó rész csupán egy szűk kör

érdeklődésére tartott számot napjainkig. A megjelent publikációk száma tízéves időszakokat vizsgálva, folyamatos emelkedést mutat az idő előrehaladtával. A 2016-os és 2017-es év publikációs szám-bővülése előre vetíti, hogy a téma valószínűleg a közeljövőben fog igazán kibontakozni.

A találati listához kapcsolódó tárgyszavak alapján elmondható, hogy a mesterséges intelligencia könyvtárhasználókra, illetve a könyvtárosokra (mint emberekre) gyakorolt hatásával jelenleg még csak keveset foglalkoztak.

Kíváncsian tekintek a közeli jövőbe, hogy mely területeken fog a könyvtárak és könyvtárosok napi munkájában átalakulást hozni a mesterséges intelligencia elterjedése.

Jegyzetek

1. NORVIG, Peter – RUSSELL, Stuart J.: Mesterséges intelligencia – Modern megközelítésben. Budapest, Panem Kft., 2005.
2. BOSTROM, Nick: Szuperintelligencia. Budapest, Ad Astra, 2016. (e-könyv) [2018. január 14.]
3. Artificial intelligence. Forrás: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095426960> [2018. január 9.]
4. Library & Information Science Collection – Title Lists System. Forrás: <http://tls.search.proquest.com/titlelist/ListForward?productId=1007519%3A1006545&productName=Library+%26+Information+Science+Collection&format=html&IDString=1007519%3A1006545> [2018. január 11.]
5. Library, Information Science & Technology Abstracts (LISTA) – Database Coverage List. Forrás: https://www.ebscohost.com/titleLists/lxh-coverage.htm?_ga=2.249990278.1866146030.1515687787-1854539136.1495695918 [2018. január. 11.]
6. KURZWEIL, Ray: A szingularitás küszöbén. Budapest, Ad Astra, 2013. (e-könyv) [2018. január14.]

Winkler Bea az Állatorvostudományi Egyetem, Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum igazgatója. 2005 szeptemberétől a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtárának könyvtárosa, majd igazgatóhelyettese és 2016 októberétől igazgatója. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának hallgatója. Fő érdeklődési területe a könyvtári területen alkalmazott informatikai megoldások és ezek speciális esete a mesterséges intelligencia.

A KÖZÖSSÉGVEZÉRELT KÖNYVTÁR ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA

KOVÁCSNÉ KORENY ÁGNES

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, főigazgató-helyettes

TARTALMI ÖSSZFOGLALÓ

A sikeres könyvtár a XXI. században a szolgált közösség szükségleteire, igényeire és elvárásaira reagáló, működését és szolgáltatásait nemcsak a közösséghez, hanem velük együtt igazító, alakító, egy sokszínű funkcionalitást, feladatrendszert magáénak tudó, számos szakpolitikai terület céljainak elérését támogatni tudó, a társadalom minden szintjét és csoportját kiszolgálni képes komplex intézménnyé vált. A könyvtárak a felhasználóbarát működéstől elmozdultak a szükségletalapú, közösségvezérelt könyvtár felé. A közösségvezérelt könyvtári működés a közösség tagjaival való kapcsolatot, konzultációt, folyamatos együttműködést jelent annak érdekében, hogy a könyvtár megismerje és megértse a közösség szükségleteit, s azokat a könyvtári tevékenységek alapjául tudja tenni. A közösségvezérelt könyvtári modell a könyvtárak számára egy új, plusz eszköz a szolgált közösséggel való együttműködéshez. Újdonsága, hogy nem pusztán a közösség számára, érdekében, hanem a közösséggel együtt gondolkozik, dolgozik a könyvtár. A könyvtárosok aktívan figyelnek az embereknek a könyvtárral kapcsolatosan megfogalmazott véleményére, igényeire, szükségleteire, s a könyvtár és a közösség közötti információ- és tudáscsere támogatói, facilitátorai lesznek. Adnak és kapnak, aminek következtében a könyvtári szolgáltatások és programok relevánsak lesznek és maradnak a közösség számára. Az emberek ezért jönnek, használják a könyvtárat, hiszen nem csak nekik, de velük együtt találtuk azt ki.

Bevezetés

A XXI. századra nyilvánvalóvá vált, hogy nem volt igaza azoknak, akik az információs technológia fejlődése, az internet, a mobil eszközök, az e-könyvek stb. megjelenése miatt a közkönyvtárak halálát jóslták. Könyvtárak százai születnek vagy újulnak meg világszerte, a könyvtár és a közösség viszonya egyre hangsúlyosabban és gyakrabban jelenik meg a szakirodalomban, a fejlesztési tervekben és a mindennapi működésben, intézkedésekben is, s egyre nyilvánvalóbb: a siker kulcsa a XXI. században a *közösségi* kifejezésben keresendő.

De mitől közösségi egy könyvtár? Mitől függ, hogy egy könyvtár valóban az adott közösség meghatározó helyévé tud-e válni?

Függ többek között a könyvtár földrajzi elhelyezkedésétől, fizikai jelenlététől, s függ attól is, hogy van-e valós társadalmi (politikai) szándék, támogatás, amely biztosítja, hogy mint közszolgáltató intézmény, valamennyi állampolgár számára rendelkezésre tudjon állni. Mindezekon felül pedig függ attól is, hogy a könyvtár és felhasználói,

a könyvtár vezetése, illetve politikai és társadalmi környezete milyen aktív együttműködésben tud kooperálni.

A sikeres könyvtár ma már nem pusztán felhasználóbarát, hanem a szolgált közösség szükségleteire, igényeire és elvárásaira reagáló, működését és szolgáltatásait nemcsak a közösséghez, hanem velük együtt igazító, alakító, egy sokszínű funkcionalitást, feladatrendszert magáénak tudó, számos szakpolitikai terület céljainak elérését támogatni tudó, a társadalom minden szintjét és csoportját kiszolgáló képes komplex intézménnyé vált.

A könyvtárak a „pusztán” felhasználóbarát működéstől elmozdultak a szükséglet-alapú, illetve a közösségvezérelt könyvtár felé.

A szükséglet-alapú (needs-based library) és a közösségvezérelt könyvtár (community-led library) modellje

A megközelítésében és tartalmában nagyjából azonos kétféle kifejezés egymással szinte párhuzamosan, a 2000-es évek első felében lezajlott brit, illetve kanadai projekthez kötődik.

A brit *Open to All? The Public Library and Social Exclusion* projekt a következőket vizsgálta:

- mi a közkönyvtár szerepe a XXI. században;
- milyen kapacitásokkal rendelkezik a könyvtár a társadalmi kirekesztettség elleni küzdelemben;
- hogyan lehet a kirekesztett társadalmi csoportok szükségleteire jobban fókuszálni; s végül;
- hogyan járulhatnak hozzá a közkönyvtárak egy befogadóbb társadalom megteremtéséhez.

Elemezték a közkönyvtárak XXI. századi szerepét és feladatait, mozgósítható kapacitásait, felkészültségüket és eszközrendszerüket arra, hogy fókuszálni és reagálni tudjanak a kirekesztett (nem könyvtárhasználó) társadalmi csoportok szükségleteire, s milyen eszközökkel tudnának hozzájárulni egy befogadóbb brit társadalom megteremtéséhez.

A brit modell, a szükséglet alapú könyvtár megteremtésének alapja az az egyszerű felfedezés, hogy mindenkinek vannak szükségletei, s mindenkinek más szükségletei vannak. A feladat tehát a könyvtár által szolgált közösség megismerése, szükségleteinek átfogó, széles körű, mindenre kiterjedő részletes vizsgálata, majd ezen eredmények alapján a valós közösségi szükségletek azonosítása, rangsorolása, kiszolgálása. A vizsgálat során figyelni kell, kinek vannak a legnagyobb igényei – általában azoknak, akik a legkevésbé használják a könyvtárat, s kinek vannak a legkevésbé igényei a könyvtárral szemben – általában azoknak, akik a legtöbbet használják a könyvtárat. A szolgáltatásfejlesztés során pedig a legnagyobb igényekre, szükségletekre kell koncentrálni. A modell alkalmazása átfogó, holisztikus szemléletet igényel, meghatározza a könyvtár stratégia-alkotását, emberi erőforrás menedzsmentjét, szolgáltatási struktúráját, rendszereit, szervezeti kultúráját is.

A kanadai *Working Together* projekt célja a közösségfejlesztés mint újfajta megközelítés alkalmazása volt a közkönyvtárakban. A vizsgálatban négy város, Vancouver, Regina, Toronto és Halifax könyvtárai vettek részt. Felmérték az egyes, könyvtárba nem járó társadalmi csoportok könyvtárhasználatát akadályozó ún. rendszerszintű akadályokat, s kialakították annak módszertanát, hogy új, megújított kapcsolatok, együttműködés, a másik fél meghallgatása segítségével, eszközeivel hogyan lehet jobban megismerni e társadalmi csoportok valós szükségleteit, s hogyan lehet ezek alapján megújítani a közkönyvtár működését, szolgáltatásrendszerét, s növelni a könyvtárhasználók számát, javítani a könyvtárhasználat minőségét.

A projekt során kidolgozott *közösségvezérelt könyvtári modell* alapja, hogy a könyvtár által szolgált közösségnél van a tudás, ők tudják, mit szeretnének, ezért meg kell kérdezni őket. Ehhez azonosítani kell a könyvtári tevékenységek célközönségét – akár földrajzi, társadalmi vagy érdeklődési kör szerinti megközelítésben, s a kapcsolatok építése, erősítése révén azonosítani kell e szükségleteket annak érdekében, hogy válaszolni tudjunk rájuk. E modellben tehát a fő eszköz a kapcsolat, a partnerség, az együttműködés, a könyvtáros megmondóból nyitott fülű (és szívű) hallgatóvá válik, a szolgáltatások pedig együttműködés eredményeként alakulnak ki.

A közösségvezérelt könyvtári működés definíciója *Annette DeFaveritől*, a Vancouver Public Library első ún. közösségfejlesztő könyvtárosától (community development librarian), a Working Together Project nemzeti koordinátorától származik: „*A közösségvezérelt működés, szolgáltatás a közösség tagjaival való kapcsolatot, konzultációt és folyamatos együttműködést jelent annak érdekében, hogy a könyvtár megismerje és megértse a közösség szükségleteit, s azokat a könyvtári tevékenységek alapjául tudja tenni.*”

A definícióban hangsúlyosan szerepel a könyvtár és a közösség kapcsolatának folyamatossága, az egymásra való figyelem, az egymással való együttműködés, a közösség különböző szintű és típusú bevonása a könyvtár életébe, működésébe. A közösség bevonásának fokozatait és eszközeit a *community engagement* fogalma fejezi ki (1. ábra). A *community engagement* annak a módját jelzi, ahogyan egy könyvtár és partnerei kapcsolatba lépnek a közösséggel, s több fokozata van: a passzív tájékoztatástól egészen addig terjedhet, hogy a közösség már kezdeményezően lép fel a könyvtár működésével, szolgáltatásaival kapcsolatosan:

- Az első fokozatban (passzív) a közösség tagjai folyamatos tájékoztatást, információt kapnak a könyvtár tevékenységeiről a jól megszokott, hagyományos módokon, honlapon, közösségi oldalakon, nyomtatott eszközök segítségével, rendezvényeken stb.
- A következő lépcsőfok (reaktív), hogy a közösség tagjai és a helyi szervezetek inputot adnak a könyvtári prioritások meghatározásához, azaz elmondják ötleteiket.
- A partícipatív megoldásban a helyiek, a települési lakosok, hatással vannak a könyvtári prioritásokra és a források felhasználására.

- A bevonó (*empowerment*) megoldás lényege, hogy az embereket bevonják saját munkájuk megtervezésébe és az őket érintő döntések meghozatalába. Így tesszik őket képessé arra, hogy saját kapacitásukat maximálisan kihasználva járuljanak hozzá a szervezet működtetéséhez.
- S a bevonás legmagasabb foka, hogy a helyi lakosok kezdeményezően lépnek fel a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatban.

Passzív	Reaktív	Participatív	Bevonó (empowerment)	Vezető (leadership)
A közösség tagjai tájékoztatást, információt kapnak a könyvtár tevékenységeiről	A közösség tagjai és a helyi szervezetek inputot adnak a prioritások meghatározásához	A helyiek hatással vannak a prioritásokra és a források felhasználására	A könyvtár bevonja a közösséget a tervezésbe, a döntéshozatalba és a végrehajtásba	A helyi lakosok kezdeményezőleg lépnek fel a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatban

 Bevónás, elköteleződés mértéke

1. ábra: A közösség bevonásának fokozatai

Ahhoz, hogy tudjuk, melyik a legmegfelelőbb módja a közösségünk bevonásának, jól kell ismernünk őket, illetve különböző csoportjaikat, tisztában kell lennünk szükségleteikkel és elvárásaikkal.

A közösségvezérelt működés kapcsán minimum a *participatív* módot kell választanunk. Ha jól választjuk meg a módot, megfelelő szolgáltatásokat tudunk kínálni megfelelő módon és minőségben, bizalmat és elismerést keltünk a szolgált közösségben, ezáltal erős közösséget tudunk építeni.

A Working Together projektben világossá vált, hogy a szociálisan kirekesztett, hátrányos helyzetű lakosok vagy más okból nem könyvtárhasználó lakosok könyvtári szolgáltatásba való bevonásához új módokat, új eszközöket kell kifejleszteni. A miért megértéshez és a megoldások megtalálásához fontos volt a személyes, közvetlen konzultáció az emberekkel, mégpedig olyan helyen, ahol ők jól, kényelmesen, komfortosan érzik magukat.

A 2. ábrán a nyilvánosság bevonásának kontinuumát, a közösség bevonásának formáit és eszközeit látjuk.

A KÖZÖSSÉGVEZÉRELT KÖNYVTÁR ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA

Tájékoztatás	Információgyűjtés		Bevonás	Partnerség
Informál, tanít	Konzultál	Megvitat	Bevon, részt vesz	Együttműködik
A könyvtár tervezi, szervezi a szolgáltatásokat és erről tájékoztatja a közösséget	A könyvtár megkérdezi a közösséget, mit szeretne, mit talál fontosnak		A könyvtár bevonja a közösséget a tevékenységeibe	A könyvtár együttműködik a közösséggel a szolgáltatások tervezésében
outreach, marketing, programok, ICT képzések, olvasás-népszerűsítés, média stb.	felmérések, megkérdezések, vizsgálatok, kérdőívek	fókuszcsoportok, közmeghallgatások, nyilvános fórumok	tanácsadó testületek, szakértői bizottságok, közösségi panelek	kollaboratív, közösségvezérelt szolgáltatás-tervezés
-----Meghallgatás-----				
	-----Konzultáció-----			
		-----Bevonás-----		
				Együttműködés

2. ábra: A nyilvánosság bevonásának kontinuumja

A leggyakoribb móddal, a tájékoztatással nem érjük el azokat, akik ma nem könyvtárgatagok, s nem is hatékony ez az eszköz, mert a szolgáltatások kialakításába sem voltak bevonva, tehát a könyvtár nem vette figyelembe a szükségleteiket. A konzultáció és a beszélgetések révén már közvetlen információt szerezhetünk arról, mit gondolnak a könyvtárról, ismerik-e egyáltalán, de a könyvtárral szemben támasztott igényeikről, szükségleteikről is. De: a kérdőíves felmérések gyakori hibája, hogy kevesen válaszolnak, s az sem biztos, hogy mi jól tudjuk feltenni a kérdéseinket. A legtöbb eredményt, a legnagyobb sikert és bizalmat a bevonással és a partnerséggel érhetjük el.

Szolgáltatás-tervezés a közösségvezérelt könyvtárban

A szolgáltatás-tervezés során hagyományosan (ld. 3. ábra) a könyvtárosok a rendelkezésükre álló adatok, információk alapján megvizsgálják a szolgáltatás célcsoportjait, esetleg elégedettségi és/vagy igényfelméréseket végeznek közöttük; megvizsgálják a könyvtár szolgáltatási rendszerét; áttekintik a szakirodalmat, konzultálnak kollégákkal, összegyűjtik a legjobb ötleteket, gyakorlatot, újdonságokat, majd kitalálják, merre tovább. Ezt követi a szolgáltatások bevezetése, biztosítása, majd a visszajelzések, felmérések elemzése, s újra az esetleg szükséges beavatkozások és így tovább.

A közösség és szükségleteinek vizsgálata		A szolgáltatás tervezésének és biztosításának módja		Értékelés
Közösség vizsgálata	Szükségletek azonosítása	Szolgáltatás-tervezés	Szolgáltatás biztosítása	
Könyvtárosok végzik – Demográfiai adatok – Könyvtárhasználati statisztikák – Olvasói beírások, visszajelzések – Felmérések eredményei	A könyvtárosok – azonosítják a szolgáltatások hiányosságait és azokat a felhasználói csoportokat, amelyek nincsenek vagy nem megfelelően vannak kiszolgálva	Szakirodalom áttekintése Konzultáció más könyvtárosokkal és szolgáltatókkal A könyvtárosok kitalálják, merre tovább (új vagy módosított szolgáltatások)	A könyvtárosok biztosítják a szolgáltatásokat (gyűjteményt fejlesztenek, programot szerveznek, alakítják a tereket stb.)	A könyvtárosok áttekintik és elemzik a visszajelzéseket (kérdőívek, programokon való részvétel számait, a beiratkozottak számát stb.)

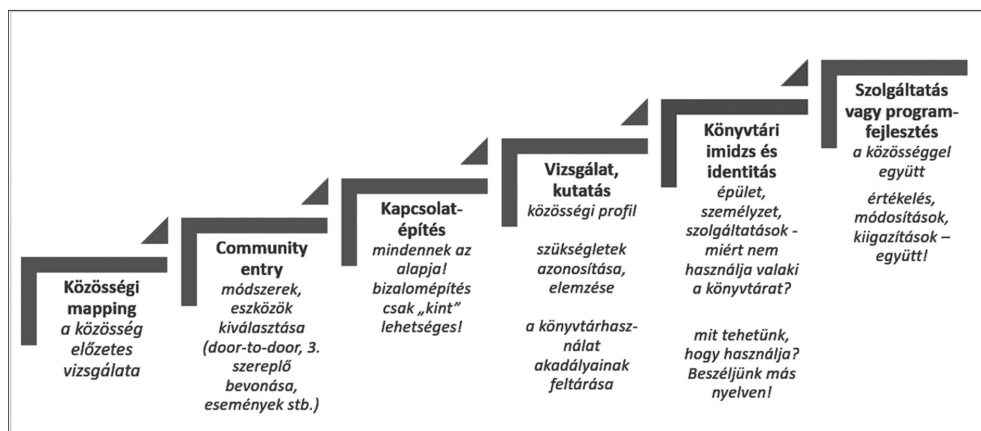
3. ábra: A szolgáltatástervezés hagyományos módja

A közösségvezérelt szolgáltatástervezés (ld. 4. ábra) alapja ugyanúgy a szolgált közösség hagyományos vizsgálata, ez azonban kiegészül azzal, hogy a könyvtár kapcsolatokat keres a közösséggel, időt fordít arra, hogy meghallgassa, mi a fontos, mi szükséges nekik, a könyvtárosok beszélgetnek a közösség tagjaival. E beszélgetések során gyűjtik össze azokat az ötleteket, amelyek a szolgáltatások alapjait jelentik majd, s már ekkor, a szolgáltatás tervezésekor együttműködik a könyvtár és a közösség. A partnerségen alapul a könyvtár működése, a szolgáltatások biztosítása is, s a folyamat végén közös az értékelés is: közösen tárják fel, mi volt jó, mi nem, mit kellett, lehetett volna másképp csinálni.

A közösség és szükségleteinek vizsgálata		A szolgáltatás tervezésének és biztosításának módja		Értékelés
Közösség vizsgálata	Szükségletek azonosítása	Szolgáltatás-tervezés	Szolgáltatás biztosítása	
A könyvtárosok elvégzik az összes hagyományos vizsgálatot Időt fordítanak arra, hogy kapcsolatokat építsenek a közösséggel Meghallgatják, mi a fontos nekik	A könyvtárosok beszélgetnek a közösség tagjaival	A szolgáltatási ötletek a közösségtől származnak A közösség elkötelezett a szolgáltatástervezés mellett A könyvtárosok partnerként lépnek fel	Partnerségben A közösség részt vesz a gyűjtemény-fejlesztésben Közös rendezvények	A könyvtárosok sokféle visszajelzést értékelnek, a hagyományosak mellett Közösen értékelik a folyamatokat, a célok elérését, mit kellett vagy lehetett volna másképp csinálni

4. ábra: A szolgáltatástervezés közösségvezérelt módja

A közösségvezérelt könyvtár és könyvtári szolgáltatások bevezetésének a lépéseit az 5. ábrán követhetjük nyomon.

5. ábra: A közösségvezérelt szolgáltatási bevezetésének lépései

A vizsgálat minden esetben a közösség előzetes vizsgálatával indul (mapping), amelynek segítségével ki lehet választani, meg lehet határozni a közösség elérésének legjobb módszereit és eszközeit. Ezt követi a kapcsolatfelvétel és a kapcsolatépítés, mégpedig a könyvtár falain kívül: ott, ahol az adott közösség a legjobban, a legkényelmesebben, a legnagyobb biztonságban érzi magát. A beszélgetések, konzultációk segítségével meghatározható a közösség profilja, azonosíthatók a könyvtárhasználatot gátló akadályok, illetve a valódi igények, szükségletek, a könyvtárral szemben támasztott elvárások. Fontos, hogy mindeközben a könyvtár önmagát is vizsgálja: ismeri-e a közösség a könyvtárat, s milyen kép él az emberekben róla, az épületről, a tereiről, a könyvtári személyzetről és a szolgáltatásokról. Szükséges-e ezt a képet megváltoztatni, s ha igen, mit kell, és mit lehet tenni e változás érdekében. A folyamat vége pedig, amikor a könyvtár és a közösség együtt, egymással partnerségben gondolkodik a könyvtári programokról, szolgáltatásokról, s azok értékelését is együtt végzik.

A közösségvezérelt megközelítés különösen jól alkalmazható speciális rétegek, társadalmi csoportok, korosztályok számára történő szolgáltatásfejlesztés alkalmával (tinédzserek, idősek, hajléktalanok stb.).

Összefoglalás

A közösségvezérelt könyvtári modell előnye, hogy a könyvtárak számára egy új, plusz eszköz a szolgált közösséggel való együttműködéshez. Újdonsága, hogy nem pusztán a közösség számára, érdekében, hanem a közösséggel együtt gondolkodik, dolgozik a könyvtár. A könyvtárosok aktívan figyelnek az embereknek a könyvtárral kapcsolatosan megfogalmazott véleményére, igényeire, szükségleteire, s a könyvtár és a közösség közötti információ- és tudáscsere (elő)segítői, támogatói, facilitátorai lesznek.

KOVÁCSNÉ KORENY ÁGNES

Adnak és kapnak, aminek következtében a könyvtári szolgáltatások és programok relevánsak lesznek és maradnak a közösség számára. Az emberek ezért jönnek, használják a könyvtárat, hiszen nem csak nekik, de velük együtt találtuk azt ki.

Irodalom

Open to All? The Public Library and Social Exclusion. Forrás: <http://eprints.rclis.org/6283/1/lic084.pdf> [2017. december 1.]

PATEMAN, John – WILLIMENT, Ken: Developing community-led public libraries. Farnham, Ashgate, 2013.

WILLIMENT, Ken: Community-led work with communities. The Impact of professional library identities. Forrás: <https://sjlibrarian.wordpress.com/2010/02/26/community-led-work-with-communities-the-impact-of-professional-library-identities> [2016. november 28.]

Kovácsné Koreny Ágnes az okleveles könyvtáros, illetve a magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész diploma megszerzése után az MTA Könyvtárában kezdett dolgozni 1993-ban. 1996–2004 között az Európai Bizottság Magyarországi Delegációjának információs menedzser munkatársa. 2004-től az Országgyűlés Hivatalában dolgozott, előbb a könyvtárban, majd a Közösségszolgálati Iroda vezetőjeként. 2014 májusától a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgató-helyettese. Tagja a New Library World folyóirat tanácsadó bizottságának, ugyanott szakmai lektor is. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának hallgatója.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi
tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor.
Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 311–319.

EMBERKÖZPONTÚ KÖNYVTÁR – A KÖZSZOLGÁLTATÁSOK TÁMOGATÁSÁÉRT

SÖRÉNY EDINA

Nemzeti Közszerolálati Egyetem Egyetemi Központi Könyvtár és Levéltár,
főigazgató

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A felsőoktatási könyvtárak, így a Nemzeti Közszerolálati Egyetem Egyetemi Központi Könyvtár és Levéltára is átalakulási folyamaton megy keresztül. Szerolálatásaival jelenleg öt kar és ezen belül számos speciális tudományterület ellátását végzi. Oktatói, kutatói és hallgatói eredményességük elérése érdekében számos területen és esetben veszik igénybe a könyvtár szerolálatásait. Annak érdekében, hogy ezeknek a smart egyetemi polgároknak megfelelő szerolálatásokat nyújt-sunk, magunknak is smart könyvtárrá kell válnunk. A könyvtáros szakembereket technológiai és szakmai tudással kell megerősíteni annak érdekében, hogy munkájukat sikerrel és hatékonyan végezhessek. Az egyetem közössége számára ezen az úton haladva szeretnénk magas színvona-lon működő egyetemi könyvtárat létrehozni, amely egyszerre korszerű tanulási-képzési és emberközpontú közösségi tér.

*„Vannak, akik ránéznek valamire, és azt kérdezik: Miért?
Én olyan dolgokról álmodom, amelyek sohasem léteztek, és azt kérdezem: Miért nem?”
(G. B. Shaw)*

Bevezető

Az emberközpontúság 2017-ben különösen fontos kérdés, hiszen az érintkezés-kultúra jelentősen megváltozott, a gépek és ember kapcsolatában új viszonyok jöttek létre. Az individualizáció mellett a közösségek iránt új típusú igények jelentek meg, megnőtt az információ és tudás minőségének fontossága. Elengedhetetlenné vált az emberek által létrehozott tudáskincs és örökség menedzselése, megosztása és tovább örökítése a jövő generációi számára. Az ember tudásának fejlődése a kreativitás kibontakozásával, a smart (intelligens) világ térnyerése, a mesterséges intelligencia rohamos fejlődése, a robotika, a kiberterek biztonságos használata egyre inkább új megoldásokat követelnek a könyv-tártól is. A tudományos eredmények hozzáférhetőségének biztosítása a könyvtár és a könyvtárosok feladatainak változásához, átalakulásához vezet.

Nemzetközi trendek a felsőoktatási könyvtárak világában

Nemzetközi vonatkozásban a felsőoktatási könyvtárak területén számos új feladat jelent meg az elmúlt években, ebből néhány:

- a technológiához való hozzáférés növelése a tanulási és kutatási lehetőségek támogatása érdekében;
- kutatási adatszolgáltatások biztosítása információs és konzultációs szolgáltatásokkal;
- gyűjteményelemzés és gyűjteményi digitalizálás, archiválási megoldások kidolgozása;
- felhő alapú, valamint önkiszolgáló megoldások bevezetése a könyvtárakban;
- tudománymetria, adatbányászat, intézményi adatkezelési politika kialakítása;
- a hallgatók sikerességének növelése, a tanulási közösségek kialakítása, könyvtári támogatottság és ösztönzés a tanulási folyamatok befejezéséhez;
- az oktatói és hallgatói digitális készségek átalakítása, a könyvtár technológiai kutatóközponttá alakulása;
- a nyílt hozzáférés fejlesztése: open access, open science és open education resources;
- projektszemléletű feladatszervezés, könyvtáros kompetenciák megújítása.

A hazai felsőoktatási intézmények könyvtárai is hasonló és egyre nagyobb kihívás, valamint verseny előtt állnak. A verseny sokrétű. Megjelenik a könyvtárak és a közgyűjtemények intézményei között. Cél minden esetben az elégedett használó, olvasó, látogató.

A kihívások is sokfélék lehetnek: technológiai, jogi, etikai, erkölcsi, minőségi stb. Az emberközpontú megközelítés centrumában az emberibb élet, az életminőség javítása áll, az emberek érdekében történő kiállítás a megbízható és hiteles információk terjesztése érdekében.

Ugyanakkor meg kell felelni a folyamatosan változó technológiai környezet kihívásainak is. A könyvtárak mára függővé váltak szolgáltatásaik biztosítása miatt a technológiai és informatikai rendszerektől, és az IKT-eszközök gyors megújulása miatt folyamatosan elő kell teremteni a folyamatosan emelkedő pénzügyi forrásokat. Korábban ezek a források a fenntartó intézmény, illetve egyéb költségvetési források révén váltak elérhetővé. Mára már a hazai és nemzetközi pályázatoknak lett egyre nagyobb szerepük a könyvtári szolgáltatások fejlesztésében. A gyorsan avuló technológia mellett a demográfiai kihívások is jelen vannak a felsőoktatási könyvtárakban. Ez kétoldalú: az új generáció innovatív szolgáltatásokat, gyors megoldásokat és azonnali reakciókat, információs tartalmakat vár el. A Z generációval való eredményes kapcsolattartás a könyvtárosoknak is komoly kihívást jelent. Újszerű megoldásokat és automatizált folyamatokat igényelnek. A másik oldalon a könyvtárosok demográfiai helyzetének változásai vannak. A könyvtárakból nyugdíjba vonuló szakemberek helyett egyre nehezebb szakképzett munkatársat találni. A pályaválasztás előtt álló fiatalok közül az előmeneteli rendszer jelenlegi hiánya

és a pályán elérhető alacsony jövedelem miatt egyre kevesebben választják ezt a szakterületet. Ez közép- és hosszú távon mindenképpen központi kérdés lesz a szolgáltatások minőségi működtetése érdekében. A technológiai és demográfiai kihívások összefüggésben állnak a gazdasági kihívásokkal, a fenntarthatósági kérdésekkel. A felhasználó-központú könyvtár kialakításához a pénzügyi források megléte is elengedhetetlen.

Az új modell kialakításához a főbb beavatkozási területek:

- A gyűjtemények sokszínűségének kialakítása és a sokféle hozzáférés biztosítása (1.)
- Kutatástámogatás (2.)
- Tanítás és tanulás (3.)
- Elkötelezettség és közösségi feladatok (4.)
- Szervezés és eredményesség (5.)

1. beavatkozási terület: Gyűjtemények és hozzáférés

A felsőoktatási könyvtárak esetében is egyre nagyobb a szerepe az online hozzáférés bővítésének, amelynek eredménye egy „*Digital Library*” létrehozása, a szellemi vagyon megosztása az intézményi (egyetemi) repozitórium kialakítása vagy továbbfejlesztése révén.

Ehhez szükséges a hozzáférési stratégiák bővítése, azaz új technológiai megoldások bevezetése a gyűjteményhez, információs tudásforrásokhoz. A hozzáférési igényeket össze kell hangolni a jelenlegi és felmerülő egyetemi igényekkel. Be kell vezetni a „SMART” megoldások alkalmazását, amely az információközvetítők új generációját alkalmazza. A cél: minőségi tartalmat adni gyorsan, azonnal használhatóan.

2. beavatkozási terület: Kutatástámogatás

A könyvtári szolgáltatás, szakértelem és online eszköztámogatás biztosítása kiemelten fontos a kutatási adatok kezeléséhez, az adatgyűjtéshez, amelynek eredményeként „*Adatraktárak*” jönnek létre, a megfelelő adatkezelési szabályok kialakítása mentén. Ehhez kapcsolódik az egyetemi partnerekkel való együttműködések erősítése, amely révén a kutatási folyamatok áttekinthetősége és az adat- és információgyűjtés hatékonyabban valósítható meg.

A kutatási eredmények megjelenítésének egyik módja az open education források körének kialakítása, ezzel tudatosítva az open textbookok fontosságát. Ennek egyik hazai jó példája a folyamatosan bővülő Digitális Tankönyvtár.

A könyvtári szolgáltatások ilyen irányú fejlesztéséhez szükség van a használói visszajelzés ösztönzésére, az innovációs és team munkára alkalmas könyvtári terek kialakítására. Újgenerációs IKT és szoftverkörnyezet létrehozása a teljes kutatási életciklusra. A cél: továbbfejleszteni a tudománymetria szolgáltatások körét.

3. beavatkozási terület: Tanítás és tanulás

Cél: a könyvtár készítse fel a hallgatókat és az oktatókat, hogy sikeres kutatók, tudósok és tájékozott polgárok legyenek. Az eredményesség elérése érdekében lehetőséget kell biz-

tosítani az információs műveltség ismereteinek átadására, amelyhez a hallgatók és oktatók kompetenciafejlesztését kell fókuszba helyezni. A könyvtár az intézményen belül egyben képzési központtá is válhat ezen a területen a speciális tudásával. Online könyvtári oktatóanyagokat állíthat elő, valamint online oktatási portált üzemeltethet. A könyvtárosok fontos információs fogalmakat, készségeket és stratégiákat vezetnek be célzott iránymutatásokkal. Ennek formája lehet egyéni vagy csoportos konzultáció. A jövőben kialakítható annak mérése, hogy a könyvtár mekkora hatással lehet a hallgató tanulási folyamatára, illetve annak eredményességére. A minőség folyamatos biztosítása érdekében a visszacsatolást is biztosítani kell az igény- és elégedettségmérés alkalmazásával.

4. beavatkozási terület: Elkötelezettség és közösségek elérése

A felhasználó-központú könyvtárak egyszerre inspiráló oktatási-tanulási, valamint minőségi közösségi terek. Cél: új közösségek könyvtárba jutásának elősegítése, célzott üzenetek és kampányok, új kapcsolattartási formák kialakítása révén. A könyvtárban kell felépíteni az intézményi közösségek technológiai kapcsolatát, amely interaktív és együttműködő. Fejleszteni kell továbbá a felsőoktatási könyvtárak partnerségi kapcsolatát: külső és belső partnerhálózatokat kell kialakítani helyi, hazai és nemzetközi szinten egyaránt. Integrált kommunikációs stratégiákat kell használnia az erőforrások, szolgáltatások és a szervezet értékeinek támogatása érdekében. A könyvtári szolgáltatások folyamatos minőségének biztosítása érdekében teljesítménymutatókat kell bevezetnie.

5. beavatkozási terület: Szervezés és eredményesség

A felsőoktatási könyvtárak eredményességéhez, feladataik sikeres ellátásához hatékony és megfelelő tudástartalommal bíró könyvtáros közösségre van szükség. A tevékenységek ellátásához elengedhetetlen a könyvtári személyzet erőforrásainak feltérképezése, erőforrástérkép készítése, valamint a szaktudás folyamatos fejlesztése a könyvtári feladatok hatékony és eredményes megszervezése érdekében. Ennek keretében támogatni és ösztönözni kell a szakemberek folyamatos képzését, továbbképzését. Kiemelkedően fontos a tehetséges, lelkes és innovatív alkalmazottak megtartása és toborzása, ennek érdekében javasolt egy ösztönzőrendszer kialakítása. Cél: A munkafolyamatok optimalizálása és a hatékonyság növelése a szervezetben. Ehhez tervszerű felülvizsgálat, munkacsoportok, projektszemlélet bevezetése is szükséges, továbbá a könyvtári szervezet munkájának „TÉR” értékelése.

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Intézményfejlesztési Terve és az egyetemi könyvtár fejlesztése

A Nemzeti Közszerológati Egyetem (NKE) *Intézményfejlesztési Terv 2015–2020* (a továbbiakban: IFT) együttesen tartalmazza az egyetem és egyetemi könyvtár fejlesztését. Az intézményfejlesztési terv középpontjában az egyetem víziója áll. 2020-ra az NKE „*Az együttműködés Egyeteme*” (University of cooperation) kíván lenni, ami a társadalmi igények, a nemzetstratégiai-kormányzati célok és az egyetemi autonómia közötti hatékony együttműködés modellje.

Az egyetem középtávú célja az, hogy Magyarország egyik legjobb és legvonzóbb egyeteme legyen, emellett létrehozza a magyar közszolgálat fejlesztésének, a közszolgálati életpályának stabil oktatási és kutatási bázisát, továbbá hogy a hazai és a külföldi magyar nyelvű felsőoktatás elkötelezett támogatójává alakuljon, emellett Európa és a világ vezető egyetemeivel szövetségben aktív részese legyen a nemzetközi felsőoktatási és tudományos kapcsolatoknak. E célok elérése érdekében számos együttműködési megállapodást kötött az elmúlt évek folyamán a hazai és külföldi egyetemekkel. A megállapodások keretében közös kutatások, diákcsera, valamint ösztöndíjas programok zajlanak, szakmai kiadványok és sikeres tudásmegosztó partnerkonferenciák születnek.

Az IFT célja: *„Az Egyetem az oktatást és a kutatást szolgáltatnak tekinti: a magyar közszolgálat fejlesztése útján hozzájárulni az európai integráció közös céljaihoz, valamint a nemzetközi béke, biztonság és szolidaritás ügyéhez. Az IFT célja meghatározni:*

- *az Egyetem jövőképét és a megvalósítás útjának mérföldköveit;*
- *a közszolgálati érdekek, igények és a képzés- és kutatásfejlesztés közötti kapcsolódási pontokat;*
- *az állam feladataival, szervezetével és működésével kapcsolatos kutatási szükségletek és az Egyetem tudományos kapacitása közötti kapcsolatot;*
- *az Egyetem hazai és a nemzetközi fejlesztésének stratégiáját;*
- *a mérhető minőség alapszorgalmait és a tervezett minőség-fejlesztés irányait;*
- *a fejlesztés eszközeit és módját.”*

E fejlesztési célok megvalósításhoz szükséges egyik külső pénzügyi eszköz az egyetem által elnyert KÖFOP 2.1.2. „*Közszolgálati szellemi vagyon fejlesztése, a tudáshoz jutás elősegítése*” című projekt, amely az egyetemi könyvtár eszköz- és szolgáltatásmegújítását tűzte ki céljául új technológiák és feladatok bevezetésével.

Könyvtári fejlesztés a közszolgáltatások támogatásáért

A KÖFOP programban a könyvtár fejlesztésének célja egy intelligens könyvtár (smart library) működtetése, aminek feladata:

- az egyetemi képzés és kutatás portfóliójának megfelelő, az egyetemi és könyvtári műhelyben keletkezett, a könyvtár által célzottan beszerzett tudástartalmak disszeminációja a nemzetközi tudományos közéletbe és a hazai közszolgálat teljes spektrumába;
- a jelenlegi tudásmenedzsment hatékonyabbá válását szolgáló digitális tudásportál kialakítása;
- a tudásbázis minél szélesebb körű megosztása az Egyetemi Könyvtár és Levéltár által fejlesztett és üzemeltetett repozitórium továbbfejlesztésével;
- a digitalizált állomány bővítése hazai és nemzetközi programokhoz való csatlakozással;
- a nyílt hozzáférés biztosítása a legmodernebb mobil technológiák alkalmazásával;
- a használói közösség korszerűen felszerelt tanulási és közösségi helyeinek biztosítása.

A fejlesztések fő irányai a közszolgálat támogatásához:

1. Intelligens könyvtári szolgáltatásfejlesztés;
2. Tudástartalom szolgáltatása;
3. A tudáshoz jutás elősegítése a modern info-technológiai eszközök alkalmazásával.

A fejlesztés indokltsága és háttere

A NKE a közszolgálati szféra felsőoktatási alapintézménye. A közszolgálatban dolgozók számára országos méretekben nyújt magas szintű ismereteket. Tudásközvetítő, tudás előállító meghatározottsága, a közigazgatási/közszolgálati terület fejlesztése iránti felelősségteljes elkötelezettsége szervezeti egységeiben is jelen van.

A közszolgálati feladatok új szempontú támogatása a könyvtári szolgáltatásokban fontos kihívást jelent. Az Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár (a továbbiak: EKKL) az intézmény stratégiai törekvéseit, a tudományos szektorral szemben támasztott követelményeket figyelembe véve, ahhoz illeszkedve kívánta minőségileg megújítani szolgáltatásait. Ez magában foglalja a tudományos tartalmak menedzselését, a tudásbázis bővítését, a tanulás-módszertani és tudásmegosztási igények kielégítését, ami hozzájárul az NKE tudományos közösségének erősítéséhez.

A projekt fő pillérei:

1. Intelligens könyvtári labor létrehozása;
2. Hallgatói innovatív labor létrehozása;
3. Intelligens információs szolgáltatások kialakítása, szakirodalmi információs tartalom szolgáltatása a közszolgálati munka támogatásának elősegítésére;
4. Digitális kompetenciafejlesztés.

Intelligens Könyvtári Szolgáltatás-fejlesztés

A cél a tudásközvetítés és kompetenciafejlesztés olyan hálózatának létrehozása, amelyben az EKKL aggregátor szerepet lát el, mely funkció egyben az NKE oktatói-kutatói-hallgatói közösségeit is szolgálja. Ebben megjelenik az ismereteket bővítő tartalmak rendszerbe szervezése, innovációs laborok létrehozása és a mobil applikációk kialakítása. Az EKKL által digitalizált tartalmak mellé szervesen társul a hozzáféréshez szükséges kompetenciák fejlesztésének programja, az intelligens laborok használata pedig lehetővé teszi a személyes információmenedzsment megtanulását. Ezek a befektetések hozzájárulhatnak és inspirálók lehetnek a kutatói teljesítményekre. A projekt olyan új, a 3D technológiát is magában foglaló megoldásokat tervezett, amely az oktatás és kutatás vizualizációjához nyújt segítséget, olyan innovációkat kíván megvalósítani, amelyek elősegítik az információ-megosztás kultúrájának terjedését, valamint hozzájárulnak a kutatói közösségek hatékony kutatási kommunikációjának kialakításához. (*Könyvtári intelligens labor* létrehozása: intelligens tanulási és ismeretszerzési környezetet biztosít a közszolgálatban dolgozók élethosszig tartó képzéséhez, önképzéséhez, *Hallgatói innovatív labor* létrehozása: személyes információ-menedzsment elsajátítása, a kutatóvá nevelés folyamatának elősegítése.)

Információs szolgáltatások kialakítása, szakirodalmi információs tartalom szolgáltatása a közszolgálati munka támogatásának elősegítésére

A tudásközvetítés és kompetenciafejlesztés országos hálózatának megvalósulásával, a kialakított portálon keresztül történő tartalomszolgáltatással, a közszolgálati szakemberek szakmai tudásalapjának a biztosításával a könyvtár elősegíti a közigazgatási szakemberek hatékony információszerzését. Ennek az elemnek a részét képezi:

- Egységes tezaurusz kialakítása, ami az egyetem képzési és kutatási portfóliójának megfelelő tudományterületek szemantikus szótárának elkészítése a releváns információhoz jutáshoz. A tervezett 25 000 új tárgyszó és relációk létrehozása magyar és angol nyelven a projekt keretében.
- A tudástartalmak előállítása, digitalizálás, formai és tartalmi feltárás, adatfeltöltés, szolgáltatások továbbfejlesztése a megújításra kerülő egyetemi repozitóriumon (az NKE Digitális Tudástár új alrepozitóriumai: muzeális értékű könyvek, a Magyar-hagyaték, speciális gyűjtemények, levéltári iratok stb.)
- Az Egyetemi Digitális Levéltár kialakítása: a digitális levéltár az egyes intézmények tudományos múltja és jelene megőrkítését biztosítja, a közszolgálat részére keletkezett dokumentum vagyon keletkezésének, mozgásának, hatásának, társadalmi beépülésének megőrzésével.
- Mobil azonosítás és hozzáférés-ellenőrzés: a legmodernebb mobil technológia könyvtári alkalmazása azonosításra, nyilvántartásra, tájékoztatásra és szolgáltatás-igénybevételre.
- Az egyetemi könyvtár dokumentumainak és használóinak azonosítása RFID technikára alapozott fejlesztéssel.
- Vokscentrum portál létrehozása: a választási adatbázis választástörténeti összefoglalókat, adatokat, párttörténeti írásokat és az 1945–2006 között lejárt választások teljes anyagát tartalmazza.
- Online adatbázis-előfizetés bővítése és gyűjteményfejlesztés.
- OLIB IKR továbbfejlesztése a szakmai trendek alapján.

Digitális műveltség, kompetenciafejlesztés, felhasználóképzés

A Smart Könyvtár eredményes használata érdekében szükséges mindazon ismeretek és képességek elsajátításának megszervezése, ami az új típusú szolgáltatások igénybevételéhez szükséges.

Fejlesztési elemek

1. Az infrastruktúra-fejlesztések köre:

- a technikai és fizikai infrastruktúra fejlesztése, a Közszolgálati Tudástár kiszolgáló szerver infrastruktúrája,
- az intelligens könyvtári labornak helyet adó helyiség és berendezése,

- korszerű, a mai követelményeknek megfelelő digitalizált tartalmak előállításához szükséges eszközpark beszerzése,
- RFID technológia alkalmazását biztosító fejlesztések,
- könyvtári szoftverrendszerek fejlesztése
- digitális repozitórium továbbfejlesztése,
- kereső- és funkcionális portálok (Közzszolgálati Tudástár portál, Könyvtári portál stb.).

2. Szolgáltatás-fejlesztése

A Közzszolgálati Tudástár szolgáltatásainak fejlesztése során kialakításra kerülnek:

- intelligens-könyvtári szolgáltatások
- intelligens könyvtári laborszolgáltatások,
- RFID alapú önkölcsönzési szolgáltatások,
- tudástár keresési szolgáltatások,
- személyes tartalom-gyűjtemény összeállítását biztosító szolgáltatások,
- kapcsolt rendszerek közötti adatcserét biztosító szolgáltatások (pl. Probono képzési rendszer képzésekhez kapcsolódó ajánlott irodalom szolgáltatás).

3. Tudástartalmak biztosítása

E tevékenységek keretében

- a meglévő papíralapú tudásvagyron digitalizálása és feldolgozása,
- digitális adatbázisok feldolgozása és hozzáférések biztosítása hazai és nemzetközi adatbázisokhoz,
- az állomány államtudományi kutatásokhoz szükséges alapvető könyvekkel, folyóiratokkal való feltöltése.

4. Kompetenciafejlesztő képzések, tréningek megtartása.

A projekt keretében tervezett kb. 500 mFt költségösszeg a gyűjteményfejlesztés, az adatbázis-fejlesztés, szoftverfejlesztés, a digitalizáló és IKT-eszközök beszerzése keretében kerül felhasználásra.

Összefoglalás

A felsőoktatási könyvtárak, így a Nemzeti Közzszolgálati Egyetem Egyetemi Központi Könyvtár és Levéltára is átalakulási folyamaton megy keresztül. Az egyetem oktatói, kutatói és hallgatói eredményességük elérése érdekében számos területen és esetben veszik igénybe a könyvtár szolgáltatásait, amelyhez a KÖFOP projekt megvalósítása jelentős segítséget nyújt. A digitális egyetem eredményes működése érdekében smart könyvtári szolgáltatásokat kell nyújtanunk, amihez a könyvtáros szakemberek technológiai és szakmai tudását meg kell erősíteni. Az egyetem közössége számára ezen az úton haladva szeretnénk magas színvonalon működő egyetemi könyvtárat létrehozni, amely egyszerre korszerű tanulási-képzési és emberközpontú közösségi tér.

Jegyzet

1. NKE intézményfejlesztési terv 2015–2020. 2. p. Forrás: http://archiv.uni-nke.hu/uploads/media_items/intezmenyfejlesztesi-terv-2015-2020.original.pdf [2018. július 27.]

Sörény Edina a Nemzeti Közszerolálati Egyetem Egyetemi Központi Könyvtár és Levéltárának főigazgatója, az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának hallgatója.

AKIKET A HITELKÁRTYA ÉS A KÖNYVTÁR ÖSSZEKÖT: A KÖNYVTÁR MINT A CRM ESZKÖZE A HYUNDAI CARD GYAKORLATÁBAN

JUHÁSZ ÉVA

Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény,
könyvtáros

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A nemzetközi profitorientált vállalatok CRM politikája egyre erőteljesebben összpontosít a társadalmi felelősségvállalásra. A dél-koreai Hyundai Card a közösségépítésre és a kultúra támogatására helyezi a hangsúlyt. Célja a bizalom kiépítése, amely hosszú távon hűséget és elégedettséget, tehát tartós bevételt biztosít a vállalat számára. Ennek érdekében alapították a négy Hyundai Card könyvtárat, amelyek nem nyilvánosak, de – éppen az ügyfélszerzés céljából – látogatásuk feltételei kedvezőek. A könyvtárak teljes jogú tagjai a vállalat ügyfelei, akik a hitelkártyájukat használják olvasó- és kölcsönzőjegyként. A példákából leszűrhető, hogy a vállalat igyekszik megszólítani azt a fogyasztói kört, akiket a hitelkártya és a könyvtár összeköt. A gyakorlat annyira új és egyedí, hogy még nem vizsgálták ezen innovatív CRM lehetséges faktorait. Jelen tanulmány az ország értéktérítő hagyományait, a kommersz filmek kultúráközvetítő szerepét, valamint a vállalat dinamikus szervezeti képességeit vizsgálja.

Bevezetés

A termelő és a szolgáltató szektorban egyre nagyobb hangsúlyt kap az ügyfél jövedelmezősége és megtarthatósága. A megváltozott piaci igények figyelembevételével már nem közvetlenül terméket vagy szolgáltatást, hanem élményt, stílust, életérzést, törődést vagy társadalmi felelősséget kínálnak.¹ Ezt a piaci stratégiát segíti az ügyfélkapcsolati menedzsment (Customer Relationship Management, CRM), amely „olyan *összvállalati ügyfélközpontú stratégia, mely a vállalati folyamatokat az ügyféligenyek minél eredményesebb kiszolgálása érdekében integrálja egy, a legmodernebb technológiát képviselő informatikai megoldásba, melynek alapjául egy minden ügyféladatot tartalmazó adattárba szolgál. Az informatikai támogatás és az egységes adatbázis révén lehetővé válik az ügyfélfolyamatok automatizálása és az ügyféladatok feldolgozása a nyereség maximalizálása érdekében. Az ügyfélkapcsolatok kezelésének kiemelten fontos eleme az emberi tényező.*”²

A Hyundai Card könyvtárai

A dél-koreai *Hyundai Motor Group* 1947-ben alapították. Központja Szöulban működik. Leányvállalata, a *Hyundai Card* banki szolgáltatást nyújt, CRM stratégiájában pedig a közösségépítésre és a kultúra támogatására helyezi a hangsúlyt. Célja, hogy mély bizalmat építsen ki a fogyasztóban, amely hosszú távon hűséget és elégedettséget, tehát tartós bevételt biztosít. Ennek nyomán épültek fel a Hyundai Card könyvtárak, amelyeknek teljes jogú tagjai a cég ügyfelei. Olvasójegyként a saját bankkártyájukat használják. A könyvtárak látogatási feltételei ugyanakkor a külső felhasználók számára is kedvezőek, ennek nem titkolt célja: új ügyfelek szerzése. A banki szolgáltatás alapvető eleme a fenti definícióban említett adattárház, amely a fogyasztói szokások követését biztosítja, és megkönnyíti a piaci szegmentációt. Ezáltal lehetővé válik a lehető legszélesebb körű fogyasztói kör megszólítása, ugyanakkor definiálhatók a banki szolgáltatásokat igénybe vevő csoportok is: akiket a hitelkártya és a könyvtár összeköt.

A *Hyundai Card Design Library* 2013-ban nyitották meg Szöul hajdani nemesi és tudós negyedében. A 11 000 kötetet nemzetközi szakértők segítségével válogatták össze. Az épületben a könyvgyűjteményen kívül helyet kapott egy kávézó, egy kiállítóterem, valamint egy társalgó. A legfelső emeleten található tanulószoba a hajdani koronahercegek korát idézi, ezzel is inspirálva az egyetemi vizsgára való felkészülést. A vállalat a környezet kialakításával azt kívánja éreztetni: a „*Hyundai Kártya: gazdagabb életstílus*”.³

A *Hyundai Card Travel Library* 2014-ben nyílt Szöul déli részén fekvő, gazdag, forgalmas üzleti negyedében, azzal a céllal, hogy ügyfeleket csábítson el a rivális cégektől, illetve „*hogy a látogatók a napi rutinból kiszakadva pihenjenek, és a könyvek segítségével tervezzék utazásaikat*”. A 14 700 kötetet három témakör szerint csoportosították: művészet-építészet, kaland és úti fotók. Megtalálható a teljes *National Geographic* a történelmi térképekkel, valamint az ahhoz kapcsolódó témakörökkel foglalkozó, angol nyelvű tudományos folyóirat, az *Imago Mundi* is.⁴

A *Hyundai Card Music Library* 2015-ben adták át Szöul nemzetközi kulturális és szórakoztató övezetében. A kétszintes könyvtár és zenei gyűjtemény mintegy 10 000 kölcsönözhető hanglemezt tartalmaz. Megvan a teljes *Rolling Stones* magazin. Az alagsorban koncertezésre alkalmas underground színpad található, emellett gyakorlásra és demófelvételek készítésére alkalmas stúdiók is rendelkezésre állnak. A vállalat szövivője szerint „*a kártyatulajdonosainknak nyújtott élménnyel saját márkaértékünket növeljük*.”

A *Hyundai Card Cooking Library* 2017-ben nyílt meg Szöul hípszter negyedében. A bank képviselőinek szavaival élve azért, hogy „*érzelmi kapcsolatot építsünk ki az ügyfeleinkkel*”. A könyvtárban közel 11 000 konyhaművészettel kapcsolatos elméleti és gyakorlati kötet található, továbbá az otthonosság jegyében egy gyakorló konyhát is építettek, ahova séfeket és gasztrobloggereket is meghívnak. A közösségi élményszerzést a saját étterem is elősegíti, szezonális különlegességeket kínálva.⁵

Miért a könyvtárak? A könyvtárak CRM eszközként való használatának lehetséges indokai

„Nem egészen világos, hogy Dél-Korea legnagyobb hitelkártya kibocsátója miért kötelezi el magát a kreatív elvek mentén, de a könyvtárak építése messze túlmutat a pénzügyi tevékenységen.”⁶ Az idézet a Times Inc. kiadó rangos nemzetközi építészeti és iparművészeti folyóiratának, a *Wallpaper* online változatának egyik írásából származik. A gyakorlat annyira új és egyedi, hogy nem születtek még nemzetközi tudományos publikációk, amelyek mélységeiben feltárták volna ennek hátterét, annál is inkább, mert a kísérlet kimenetele még ismeretlen. Versenyszférában szerzett tapasztalattal rendelkező könyvtárosként arra teszek kísérletet, hogy a Hyundai innovatív CRM stratégiájának lehetséges okait, tényezőit legalább részben megvilágítsam. A következőkben e tényezők bemutatására kerül sor.

I. Értéktérítő hagyományok

I.1. Kulturális értékek, történelmi örökség: a megőrzés

E hagyományt a *Kyujanggak Királyi Könyvtár* fémjelzi, amelyet *Dzsong Dzszo* király 1776-ban, trónra lépésének évében alapított. Eredeti célja az volt, hogy megőrizze a Csoszon dinasztia királyai által jegyzett műveket, de később kibővült egy tanácsadói szervezeti funkcióval. A hivatalnokok és tanácsadók itt készülhettek fel a hazai és külföldi gazdasági és politikai ügyekben, amelyeket aztán a királlyal való tanácskozás során vitattak meg. A könyvtár később saját kiadóval, valamint az irodai felszerelések hivatalával bővült. Jelenleg a Seoul National University Kyujanggak Institute for Korean Studies könyvtáraként működik.⁷ Gyűjteményében megtalálhatók az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség részét képező *Csoszon dinasztia évkönyvei*, valamint a királyi protokoll könyve, az *Uigwe*. Az évkönyvek az alapítástól, 1392-től 1863-ig jegyzik a királyi udvar történeteit. Az 1893 kötetből álló dokumentumsorozat évekre, hónapokra és napokra lebontva szolgáltat történelmileg hiteles adatokat a korabeli politikai, gazdasági, hadügyi, társadalmi, kulturális és tudományos eseményekről. A pártatlanságot az is biztosította, hogy a korabeli történetírók függetlenek voltak a királytól.⁸ Az eredeti példányokat gondosan őrzik. Az unikális képi forrásként elismert *Uigwe* a királyi udvar szertartásainak, eseményeinek pontos, gazdagon illusztrált forgatókönyveit tartalmazza.⁹ A két dokumentum digitalizált változata hangul és kínai változatban, adatbázisban feldolgozva a nagyközönség számára is hozzáférhető, és oktatási, valamint személyes célokra korlátozottan felhasználható.¹⁰

I.2. A társadalmi felelősségvállalás hagyománya

„A közemberek alkotják az ország alapját. Csakis akkor, ha az alap erős, csakis akkor lehet egy ország stabil és virágzó.”¹¹ – vallotta Nagy Szedzsong (1397–1450), a Csoszon dinasztia negyedik, egyben legnagyobb hatású uralkodója, aki hitte, hogy népe alakíthatja a saját életét, és képes a társadalmi, kulturális, valamint spirituális felemelkedésre. Hitvallása szerint a király kötelessége, hogy ebben segítségére legyen. Legnagyobb öröksége az 1443-ban befejezett koreai abc, a *hangul* (Nagy Írás; Korea Írása): „A tanulatlan emberek között is

vannak sokan, akik szeretnék, de nem tudják írásban kifejezni érzéseiket. Ez nagyon elszomorít, tehát megalkottam 28 betűt. Használja könnyedén bárki a mindennapok során.”¹² Az együttérzés ábécéjének is nevezett hangul anatómiai kutatásokon, nyelvészeti tanulmányokon, filozófiai megközelítésen alapul.¹³ Logikus rendszerének köszönhető, hogy a számítógép korszakában rendkívül megkönnyíti a szövegfelismerést, segíti a programozást, valamint az internetes applikációk létrehozását.¹⁴ Jelentőségét mutatja, hogy az Olvasás Világnapján, szeptember 8-án adják át az írástudás terjesztését elismerő, 1989-ben alapított nemzetközi díjat, melynek neve: *UNESCO King Sejong Literacy Prize*.¹⁵

I.3. Az innováció hagyománya

A XV. század első felében világszerte jegyzett 62 tudományos újítás közül 29 Koreában, Nagy Szedzsong uralkodása alatt született.¹⁶ A korszak legnagyobb tudósa, újítója és feltalálója *Jang Yeol Sil* (1380?–1442?). Találmányai között szerepel a nap- és a vízóra, amelyek segítségével szabályozhatóvá vált a mezőgazdasági munka, a kereskedelem, a hajózás és a városgazdálkodás.¹⁷

I.4. A tisztességes kereskedelem hagyománya

A vevő valódi igényét figyelembe vevő, tisztességes kereskedelem ikonikus figurája *Kim Man Deok* (1739–1812), az első női vezérigazgató. A Jeju szigetén élő filantróp üzletasszony Dzsong Dzso király uralkodása alatt tevékenykedett. Az 1794-es éhínség idején felszámolta értékeit, hogy segítsen a bajbajutottakon: rendszeres ételosztással több ezer embert mentett meg az éhhaláltól. Érvei között szerepelt: ahhoz, hogy a boltot újra kinyissa, a vevőknek életben kell maradniuk. Tettéért a király magas hivatali tisztséget bízott rá.¹⁸

II. A kommersz filmek kultúráközpontú szerepe

A Koreai Köztársaság Kulturális, Sport és Turizmus Minisztériuma nagy gondot fordít arra, hogy kulturális örökségét belföldön és külföldön népszerűsítse.¹⁹ Az intézmény, amely egyben a Nemzeti Színház, a Nemzeti Múzeum, valamint az 1945-ben alapított Koreai Nemzeti Könyvtár fenntartója is,²⁰ kihasználja a kommersz filmekben rejlő lehetőségeket, amelyeknek jelentőségére az 1993-as Spielberg-rendezté *Jurassic Park* sikere ébresztette rá a koreai szakembereket: a film bevétele akkora volt, mintha Korea egy év alatt 1,5 millió autót exportált volna.²¹ Az elkészült koreai filmek jelentős nemzetközi sikereket értek el, amelyhez hozzájárul a már ismertetett Uigwe, a királyi évkönyvek, valamint a fennmaradt naplók és a korabeli szakkönyvek, amelyek egyedülálló forrásként szolgálnak a történelmi filmsorozatok forgatókönyvírói, látványtervezői és operatőrei számára. További sikerfaktor a jó megjelenésű szereplőgárda, a minden részleteiben kidolgozott színészi munka, valamint a művelt és igényes felvevőpiac.²² Megfigyelhető, hogy számos alkotásban szerepel a könyvtár, amelyet néhány film rövid bemutatásával illusztrálok.

Nagy Szedzsong életét *A mély gyökerű fa*²³ és a *Nagy Szedzsong király*²⁴ című filmek idézik fel, amely történetekben Jang Yeol Sil is szerepel. Korabeli ábrázolások alapján

bemutatják a herceg tanulószobáját és könyvtárát (vö. Hyundai Design Library). A könyvtár mint helyszín, valamint a karakterábrázolás eszköze további filmekben is megjelenik. A magyar tévécsatornákon is sugárzott *A korona hercege* c. sorozat Dzsong Dzsó király (1752–1800) uralkodását, életét tárgyalja, amelyben külön történeti szálát kap a Kyujanggak (a királyi könyvtár) alapítása. Ebben a korban játszódik a *Sungkyunkwan botrány* is,²⁵ amely az 1398-ban alapított, nagy presztízsű Sungkyunkwan Egyetem életébe enged betekintést. A filmbeli könyvtár titkos tárgyalások, plátói romantikus jelenetek helyszíne. Az *In-Hyun királyné embere*²⁶ az időutazó műfajba tartozik. A *Szuk Dzsong* király idejéből (1700-as évek eleje) származó művelt főhős, a nemes ifjú, *Kim Boong-Do* a könyvtárban járva hirtelen 2012-ben találja magát, ahol találkozik a jelenkori filmcsillaggal, *Choi Hee-Jimmel*, és rendszeresen látogatják a modern Sungkyunkwan Egyetem könyvtárát. Ezt a műfajt a készítő is kedvelik, mert a korabeli cselekménnyel párhuzamosan futó mai jelenetek kiváló reklámfelületként szolgálnak, az ázsiai nézők pedig egyszerre tisztelhetik a múlt tradícióit és üdvözölhetik a globalizációt.²⁷ A könyvtár a jelenkort ábrázoló filmekben is megjelenik. A *Szűzfájdalom Könyvtár*²⁸ cselekménye során kiderül, hogy a szupernet és az okostelefonos applikációk ellenére a könyvtár fontos a felhasználók számára: közösséget biztosít és tanulásra ösztönöz. A könyvtárosok pedig igyekeznek a kedvükben járni, például egy fűthető szőnyeggel. A *Man to man* című produkcióban a külföldi helyszínek között Budapest és az Egyetemi Könyvtár is feltűnik.²⁹

A legtöbb film ingyenesen, feliratozva, jogtiszta hozzáférhető. A koreai filmek kultusza manapság számos külföldi turistát vonz az országba, akik felkeresik a filmekben látható emblematikus helyszíneket: a múzeumok, könyvtárak mellett plasztikai sebézeti központokat, áruházakat, kávézókat, éttermeket, és megvásárolják a filmben látott termékeket. A filmipar tehát a forprofit szektor többi szereplőire is kedvező hatást gyakorol.³⁰ A gyártók és szolgáltatók forgalma emelkedik, nyereségük nő, a befolyt adóból pedig a kulturális intézmények – köztük a könyvtárak – is részesülnek.

III. A Hyundai Card dinamikus szervezeti képességei

A Hyundai szó jelentése „modernitás”, amely illeszkedik a cég jelenlegi szlogenjébe: „Új gondolkodás. Új lehetőségek”. Logója a „H” egyrészt a vállalat nevének rövidítése, másrészt stilizált kép: a vállalat képviselője és az elégedett ügyfél kezét fog. A jobbra dőlt betű a proaktív szemléletet, az előremutató gondolkodást szimbolizálja, az ovális keret pedig a globális jelenlétet.³¹ A tény, hogy a cég négy könyvtárát felépített, bizonyítja, hogy követi az értékteremtő hagyományokat, ezzel egy időben kirajzolódik a négy dinamikus szervezet képességének markáns jelenléte, amelyek segítségével – reagálva a gyors környezeti változásokra – integrálja, kiépíti és újrakonfigurálja a külső és belső kompetenciákat.³² Ez a négy képesség az *érzékelési, a tanulási, az integrálási, valamint a koordinációs képesség*.³³ Az érzékelési képesség tette lehetővé, hogy felismerjék a kommersz filmek kultúrák közvetítő szerepét és a művelt, kiterjedt felvevőpiac intellektuális, inspirációs, valamint közösség- és értékteremtő igényét, amelynek kielégítésére fenntartható keretet a könyvtár bizto-

síthat. A tanulási képesség az új intézményi szolgáltatás kialakításában nyilvánul meg, az integrációs képesség pedig abban, hogy ez a szolgáltatás a CRM-politika részévé vált. A koordinációs képesség segítségével az új feladatokhoz rendelték a megfelelő munkaerőt. A Hyundai könyvtár felhasználói számára azért jelent a könyvtár értéket, mert biztosítja az innovatív gondolkodáshoz és kreativitáshoz szükséges információk forrást, valamint a közösségi élményt. A vállalat számára pedig azért, mert ez az innovatív CRM olyan befektetés, amelynek során a meglévő és potenciális ügyfél számára már a banki szolgáltatás igénybevétele előtt is érték keletkezik. Fenntartható, hiszen a létrehozott közösség a továbbiakban már önállóan szerveződik, működik, amelyhez a könyvtárban tartott programok és rendezvények is hozzájárulnak. E tevékenységek hosszú távra biztosítják az ügyfelek bizalmát, ezáltal fogyasztói hajlandóságát.

A Hyundai Card gyakorlatának hazai adaptálhatósága

Bár CRM tapasztalatról nem beszélhetünk, hiszen a Hyundai Card CRM stratégiájának kimenetele még ismeretlen, és a dél-koreai és hazai cégek külső környezete is eltér, a Hyundai szemléletmód elemei véleményem szerint adaptálhatóak: a Magyar Cirkusz és Varieté (MACIVA) majdani információs központja az alapítók szándéka szerint a közép-európai cirkuszművészet kutatását szándékozik felvállalni, illetve a nagyközönség számára fenntartható közösséget létrehozni. Ha ez az elképzelés a MACIVA CRM stratégiájának is részévé válik, akkor ez a jegyeladásokat kedvezően befolyásolhatja, így a könyvtár létrehozása nem csak költségként, hanem értékteremtő és fenntartható befektetésként is megjelenhet.

Összegzés

Miért válhatott tehát a könyvtár a Hyundai Card CRM eszközévé a Koreai Köztársaságban? A rendelkezésre álló információs források, valamint a személyes megfigyelés alapján ez több okra vezethető vissza. Az ország értékteremtő hagyománya, a kommersz filmek kultúráközvetítő szerepe, valamint a vállalat dinamikus szervezeti képességei egyaránt szerepet játszottak abban, hogy a banki szolgáltató felismerje: a könyvtár az ügyfélbizalom megteremtésének, végső soron a nyereségesebb szolgáltatásnak hatékony fóruma. A megközelítés szokatlannak tűnhet a közgazdászok számára, de a társadalomtudományi tanulmányokban rejlő válaszok bizonyítják, hogy mennyire fontos egy-egy kérdéskör interdiszciplináris vizsgálata. Más szóval: „*Kérdezd a könyvtárost (is)!*”

Jegyzetek és irodalom

1. RUST, Ronald T. – MOORMAN, Christine – BHALLA, Gaurav: Rethinking marketing. = Harvard Business Review, 88. vol. 1–2. no. 2010. 100–101. p. Forrás: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=d1542162-0973-4785-8526-4636dcb4b3db%40sessionmgr4004&vid=0&hid=4112> [2018. június 25.]

2. MESTER Csaba: Hogyan válik a CRM a vállalatok versenyképességének meghatározó elemévé? = Vezetéstudomány, 37. évf. 1. sz. Klnsz. 2006. 90. p.
3. CHALCRAFT, Emilie: Design library opens in Seoul. = Dezeen, 15th March 2013. Forrás: <https://www.dezeen.com/2013/03/05/hyundai-card-design-library-opens-in-seoul> [2018. június 25.]
4. CHOI, Kyong-ae: Hyundai Card opens Travel Library = The Korean Times, 13th May 2014. Forrás: http://www.koreatimes.co.kr/www/news/biz/2014/05/488_157098.html [2016. szeptember 23.]
5. WU, Daven: Whisktaker : the Hyundai Card Cooking Library opens in Seoul. In: Wallpaper. (27th April 2017.) Forrás: <http://www.wallpaper.com/lifestyle/hyundai-card-cooking-library-opens-in-seoul> [2017. április 29.]
6. WU, Daven: Whisk take. The Hyundai Card Cooking Library opens in Seoul. = Wallpaper, 27th April 2017. Forrás: <http://www.wallpaper.com/lifestyle/hyundai-card-cooking-library-opens-in-seoul> [2017. április 29.]
7. Kyujanggak Library. Forrás: http://kyujanggak.snu.ac.kr/LANG/en/introduction/4_history.jsp [2017. november 17.]
8. Joseon Wangjo Sillok (Annals of the Joseon Dynasty). Forrás: http://kyujanggak.snu.ac.kr/LANG/en/search/2_01_search_sillok.jsp [2017. november 17.]
9. Uigwe. Forrás: http://kyujanggak.snu.ac.kr/LANG/en/search/2_06_search_uigwe.jsp [2017. november 17.]
10. Choson Wangjo Sillok. Forrás: <http://library.princeton.edu/resource/4673> [2017. november 17.]
11. BAE, Kichan – JEON, Sang-woon – KIM, Ho – PAK, Song-rae: King Sejong the great. The everlasting light of Korea, Seoul. Diamond Sutra Recitation Group, 2010. 7. p.
12. Uo. 84. p.
13. Uo. 87–88. p.
14. Uo. 94. p.
15. UNESCO International Literacy Prizes. Forrás: <http://en.unesco.org/themes/literacy/prizes> [2016. január 16.]
16. BAE Kichan – JEON Sang-woon – KIM, Ho – PAK, Song-rae: King Sejong the great. The everlasting light of Korea, Seoul : Diamond Sutra Recitation Group, 2010. 8. p.
17. NAM, Moon-hyon: Jang Yeong-sil. Inventor of the striking clepsysra during the Reign of King Sejong in Joseon. Explorations in the history of machines and mechanisms. Proceedings of HMM2012. (Eds.) Koetsier, Teun, Ceccarelli, Marco. Dordrecht, Springer, 2012. 83–106. p.
18. HILTY, Anne: Jeju's female icon of the Joseon era. How the businesswoman, philanthropist and role model Kim Man Deok saved the island's people. = The Jeju Weekly, 2011. 06. 24. Forrás: <http://www.jejuweekly.com/news/articleView.html?idxno=1691> [2017. május 9.]
19. Ministry of Culture, Sport and Tourism. Forrás: <http://www.mcst.go.kr/english/index.jsp> [2016. november 7.]
20. National Library of Korea. Forrás: <http://www.nl.go.kr/english/c1/page1.jsp> [2016. október 20.]
21. KIM Kjongthe: A kommersz filmek fejlődése. Koreai típusú kasszasikerek. In: 9. Koreai Filmfesztivál : 2016. november 8–12. Budapest, Koreai Kulturális Központ, 2016. 14. p.

22. PARC Jimmyn – HWY-CHANG Moon: Korean dramas and films. Key Factors for their international competitiveness. = *Asian Journal of Social Science*, 41. vol. 10. no. 2013. 128. p. Forrás: doi:10.1163/15685314-12341295 [2017. november 17.]
23. Tree with deep roots. Forrás: <https://ondramanice.io/drama/tree-with-deep-roots-detail> [2017. december 12.]
24. Great King Sejong. Forrás: <https://ondramanice.io/drama/great-king-sejong-detail> [2017. december 12.]
25. Sungkyunkwan Scandal. Forrás: <https://ondramanice.io/drama/sungkyunkwan-scandal-detail> [2017. december 12.]
26. Queen In-Hyuns Man. Forrás: <https://ondramanice.io/drama/queen-in-hyuns-man-detail> [2017. december 12.]
27. HYUN-KEY KIM, Hogarth: The Korean wave. An Asian reaction to western-dominated globalization. = *Perspectives On Global Development and Technology*, 12. vol. 1–2. no. 2013. 139. p. Forrás: doi:10.1163/15691497-12341247 [2017. november 17.]
28. Heartbreak Library. Forrás: <https://ondramanice.io/drama/heartbreak-library-detail> [2017. december 12.]
29. Man to man. Forrás: <https://ondramanice.io/man-to-man/watch-man-to-man-episode-1-online> [2017. december 12.]
30. PARC Jimmyn – HWY-CHANG Moon: Korean dramas and films. Key factors for their international competitiveness. = *Asian Journal of Social Science*, 41. vol. 10. no. 2013. 146. p. Forrás: doi:10.1163/15685314-12341295 [2017. november 17.]
31. WIDMAR, Aaron: Behind the badge. The secret meaning of the Hyundai logo. = *The NewsWheel* (Added on February 6, 2015) Forrás: <http://thenewswheel.com/behind-badge-secret-meaning-of-the-hyundai-logo> [2017. november 21.]
32. TEECE, David J. – PISANO, Gary – SUHEN, Amy: Dynamic capabilities and strategic management. = *Strategic Management Journal*, 18. vol. 7. no. 1997. 509–533. p. Forrás: <http://links.jstor.org/sici?sici=0143-2095%28199708%2918%3A7%3C509%3ADCASM%3E2.0.CO%3B2-%23> [2015. július 8.]
33. PAVLOU, Paul. A. – EL SAWY, Omar. A.: Understanding the elusive black box of dynamic capabilities. *Decision Sciences*, 42. vol. 1. no. 2011. 239–273. p. Forrás: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=10&sid=e510acae-2d4f-4374-b8cc-7ce1c7b37ff5%40sessionmgr120&hid=112> [2015. szeptember 7.] Forrás: <https://doi.org/10.1111/j.1540-5915.2010.00287.x>

Juhász Éva a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár Levéltár és Művészeti Gyűjtemény könyvtárosa, az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának hallgatója. Jelenleg disszertációján dolgozik. Kutatási területe a modern menedzsment-eljárások adaptálhatósága könyvtári szervezetekben.

ELEKTRONIKUS PLATFORMOK AZ OKTATÁSBAN ÉS A KÖNYVTÁRAK VÁLTOZÓ SZEREPE

NEMES LÁSZLÓ

Magyar Információtudományi Alapítvány, kuratóriumi elnök

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A felsőoktatási szektorban egyre dominánsabbak a jelenlétet nem, vagy csak minimálisan igénylő távoktatási formák. Bár az elektronikus tananyagok, valamint az e-learning keretrendszerek több mint másfél évtizede jelen vannak az oktatásban, az utóbbi években történt széles körű, a mindennapokban is észlelhető technikai ugrás azt eredményezte, hogy immár nem csak szigetszerűen használhatják őket. Az oktatáshoz mindig is hozzá tartoztak a tananyagokat, a kutatáshoz szükséges szakirodalmat, valamint forrásokat gondozó könyvtárak. Összefoglalom az elektronikus tananyagok fajtáit, felépítési lehetőségeit, a könyvtárak szerepét az e-learning folyamatában, valamint bemutatok fejlesztési lehetőségeket. Az összefoglaló alapját képező alkalmazott kutatás aktualitását több már folyó vagy a jövőben induló fejlesztés adja.

Az oktatás célja, feladata és változásai a digitális robbanás tükrében

Oktatás alatt azt a folyamatot, társadalmi rendszert értjük, amelynek keretében a társadalom tagjai generációról generációra tovább örökölik a megszerzett tudást, ezzel biztosítva az adott közösség kulturális újratermelését. E folyamat során azonban nemcsak a kulturális tudás – az adott csoport fennmaradásához szükséges tapasztalat, norma, ismeret (azaz olyan tudáselemek, amelyek ismerete a közösség működéséhez szükséges) – öröklődik át, hanem az egyéni személyiség fejlődése is bekövetkezik.¹ Így az oktatás mind társadalmi, mind egyéni téren hasznos, fejlesztő folyamat, azonban fontos megjegyezni, hogy nem az egyetlen e célt szolgáló társadalmi rendszer, többek között a nem formalizált keretek között zajló tudásreprodukció is nagy fontossággal bír, amelyhez szintén kapcsolódhatnak információs szolgáltatások.

Az oktatásnak különböző szintjeit és formáit különítjük el, azonban mindegyikhez szükséges egy rendezett alapokon nyugvó információ- és tudásvagyont menedzselő, illetve azt szolgáltató szervezet és/vagy rendszer. E rendszer öltön akár virtuális, akár fizikai valójában létező formát, lehet önálló vagy integrált, mint esetünkben a könyvtári rendszer. Véleményem szerint azonban a jövőben ez különböző gyűjteménytípusokat (könyvtár, levéltár, múzeum) magába integráló platform lesz. Ahhoz, hogy ezen állításomat alátámasszam, a következőkben bemutatom az oktatás szintjeit, formái közül külön kiemelve a távoktatást, amely új lendületet adott nemcsak az oktatás tárgyát képező

objektumok, hanem magának az oktatás folyamatának digitalizálásához is. A távoktatás elterjedése maga után vonta, illetve a jövőben maga után kell, hogy vonja a hozzá kapcsolódó információs szolgáltatások fejlődését is.

Az oktatás szintjeinek egyértelmű definiálására mind hazánkban, mind Európa országaiban, illetve országok felett átnyúlóan is különböző keretrendszereket dolgoztak ki, amelyek a nemzeti, valamint a lokális különbségek ellenére egyértelműen azonosíthatóan írják le az oktatási rendszereket. Akár a 2015-ben elfogadott Magyar Képesítési Keretrendszerre (MKKR), akár más országok képesítési rendszereire, illetve az Európai Képesítési Keretrendszerre (EKKE), vagy akár az UNESCO által jóváhagyott az Oktatás Egységes Nemzetközi Osztályozási Rendszerére (ISCED) tekintünk, a felsőoktatásban nyújtott képzések egyértelműen a képzési rendszer csúcsát jelentik: nemcsak az átadott tananyagok mennyisége növekszik, hanem azok rendezettsége is. A felsőoktatásban információs szempontból már nem feltétlenül csak az információk és a tudás átadásáról beszélünk, hanem az új tudás létrehozásának elvárt képességéről is.

E képzési keretrendszerek szintjei között a felsőoktatásban érintett szintekhez kapcsolódva helyezem el a távoktatást. E szűkítésnek az az oka, hogy hazánkban az egyéni tanrenden kívül a köznevelést lefedő képzési szinteken (MKKR 1–4. szint) nem jellemző a távoktatás, viszont a felsőoktatásban, illetve a felnőttképzésben egyre markánsabb teret kap a jelenléti képzések, képzésrészek csökkentése. Ennek fényében a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény (továbbiakban Nftv.) 108. §-ban található fogalomtárának meghatározását használom, amikor távoktatásról írok. E szerint a „*távoktatás: sajátos információ-technológiai és kommunikációs taneszközök, valamint ismeretátadási-tanulási módszerek, digitális tananyagok használatával az oktató és hallgató interaktív kapcsolatára és az önálló hallgatói munkára épülő képzés, amelyben a tanórák száma nem éri el a teljes idejű képzés tanóráinak harminc százalékát.*” E fogalom-meghatározásban a távoktatás immár nem az esti, illetve a levelező képzések alternatív elnevezése, hanem külön képzési forma lett. Szintén a definícióban szerepel, hogy a távoktatás felfutása nem választható el az informatikai fejlődés ezredforduló után felgyorsuló ütemétől. A távoktatás korábban is létezett, ha annak tekintjük a levelező képzést, ugyanakkor a digitális platformok megjelenésével ennek módszertana, eszköztára és elvei is folyamatos változáson mennek keresztül.

A távoktatás fontos jellemzője, hogy a tanuló önállóságára épít, az oktatóval való kapcsolata közvetetté válik, így a tanulási folyamat másképpen alakul,² ezáltal a szükséges tudás- és információvagyron feltérképezésében is a nagyobb önállóságon van a hangsúly.

A távoktatás fejlődéstörténetében is megfigyelhetők a változások és az ugrások, az 1990-es évek végén ezzel a magyar felsőoktatási és könyvtári szakirodalom is foglalkozott, azonban a lehetőségek teljesen megváltoztak húsz év alatt. Míg az 1998-ban hazánkban is elindult LISTED projekt célja a közkönyvtárak bevonása volt az önálló tanulás, valamint a korszerű információs technológia eszközeivel segített nyitott és távoktatás támogatásának rendszerébe,³ ma már a távoktatási formák nem képzelhetők el

ügynevezett e-learning keretrendszerek nélkül. Így már nem csak a nyugodt környezet biztosítása a könyvtár feladata.

Az e-learning fogalmának számos definíciója van. Ennél is nagyobb számú azonban az intézmények gyakorlata. A közös pontok a következőkben foglalhatók össze:

1. a tananyagokat elektronikusan tárolják és az interneten érhető el a hallgatók számára;
2. biztosítják az oktató-hallgató kommunikáció lehetőségét;
3. mindezek egy keretrendszerben valósulnak meg, amely ezáltal formai kritériumok közé szorítja a tananyagokat.

A különbségek már ott jelentkeznek, hogy a tananyagok milyen elemeket tartalmaznak, milyen fokú az interaktivitásuk, milyen módon készülnek, mennyire igényelnek speciális környezetet. E különbségek a könyvtári szolgáltatásokra is hatással vannak. Hiszen kérdés, hogy műnek, szellemi terméknek tekinthető-e az e-learning tananyag, illetve hogy az intézmény mennyire szeretné a visszakereshetőséget biztosítani. Így ebben a képzési módban az intézmények elektronikus könyvtári szolgáltatásaira helyeződik a hangsúly, hiszen a kontakt órákat minimálisan látogató hallgató a könyvtárba még kisebb eséllyel látogat el. Az e-learning könyvtárakkal kapcsolatban 2007-ben a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* hasábjain jelent meg Czeglédi László cikke *E-learning könyvtár: a fogalom és a megvalósítás* címmel.⁴

Az elmúlt tíz évben a környezet jelentősen átalakult, megváltozott az e-learning gyakorlati megvalósítása, amely nemcsak a technikai megoldások változását foglalja magában, hanem az elérhetőség kiterjedését is. Mára az internet mindennapos használata az e-alkalmazások elérhetőségét is megváltoztatta. Ahhoz, hogy ezek könyvtári vonatkozásait áttekinthessük, szükséges tisztázni, mit tartalmaznak az e-learning rendszerek. Alapvetően két területen találunk tartalmakat ezekben a rendszerekben. Egyrészt itt történik a tanulási környezet biztosításához szükséges információk rendszerezett tárolása, ez magában foglalja a nem tananyag objektumokat is: például naplótartalmakat, fórumokat, kurzusokhoz kapcsolódó oktatásszervezési információkat. Másrészt az e-learning anyagokhoz tartoznak a tananyagokat tartalmazó rendszerek is. Utóbbi esetben több megközelítési és fejlesztési irányról beszélhetünk, attól függően, hogy egy tananyag oly mértékben össze van fűzve, hogy alkotó elemeik nem használhatók fel újra, vagy a tananyag elemek (learning asset) újra felhasználhatóak, és belőlük újabb és újabb nagyobb tananyag egységek (learning object) alkothatók. Ez utóbbi kérdés az információmenedzsment szempontjából különösen fontos. Mindkét esetben igaz az, hogy az e-learning anyagok nem önmagukban léteznek, hanem egy keretrendszerrel, egy lejáró alkalmazással együtt, ami biztosítja számukra a megfelelő környezetet. Ezen elektronikus keretrendszerekben használhatóak a tananyagok, jönnek létre virtuálisan a tanulócsoporthoz, történik a kommunikáció és az értékelés. E rendszereknek van publikus és szerkesztői felülete. Használatuk során a tananyagok tárolása révén könyvtári jellegű, a kommunikációs és felhasználói tevékenység logolása révén levéltári jellegű, valamint adatbázisokba rögzítendő objektumok jönnek létre.

Tanulmányomban nem célozok konkrét rendszerek, mint például a Moodle vagy a közigazgatási továbbképzésben is használt Pro Bono elemzése. Ugyanakkor több olyan kulcsváltozást érdemes megemlíteni, amelyek az elmúlt években jelentek meg e téren. Azt azonban hozzá kell tenni, hogy a változás igen gyors. Egy személyes példát mutatnék be: valamikor 2006–2007 folyamán olyan egyetemi képzésen vettem részt, amelyen „e-learninget” használtunk, nem is egy kurzuson, és nem is csak egy fajtát. Már akkor igen széles volt az a kör, amit az e-learning alatt értettek a kurzusokat szervező oktatóink, a keretrendszerekbe feltöltött órai prezentációktól az oktatási adminisztrációt, fórumot biztosító kurzusokig.

A keretrendszerek egyre szélesebb körű használata maga után vonta, hogy e-tananyagok készítésére is szabványokat alakítottak ki.

Ahhoz, hogy az e folyamatokban használt képzési formákhoz kapcsolódó könyvtári szerepeket számba tudjuk venni, szükséges a digitális környezetben való tanulás jelenlegi két alapfogalmával, a blended learninggel és a MOOC-kal – mélyebben megismerkedni.

- A *blended learning*et vegyes képzésként fordíthatjuk le, neve elárulja jellegét. Egyesíti magában az elektronikus keretek között zajló, valamint a jelenléti képzést, azzal a céllal, hogy mindkét módszer leghasznosabb elemeit használja fel, ennek okán nevezik még *mixed mode learning*nek, *dual mode curriculum*nak vagy *distributed learning*nek is. Ebből fakadóan általában olyan képzéseknél használható eredményesen és hatékonyan, amelynek van elméleti és gyakorlati oldala is. E forma is több változáson ment keresztül. A Digitális Tankönyvtárban is idézett definíciója szerint a blended learning „*olyan oktatási technológia, mely a képzéshez változatos, tanulási környezeti elemek (módszerek és eszközök) – hagyományos és virtuális tanulási formák, személyes és távolsági konzultáció biztosításával, nyomtatott- és elektronikus tananyagok segítségével magas-színvonalú (hi-tech) infokommunikációs eszközök révén a tananyagot kooperatívan, változatos módszerekkel, egyénre szabott formában teszi hozzáférhetővé, biztosítja a tanulók előrehaladási ütemének ellenőrzését, értékelését.*”⁵ Azt, hogy mit tekintünk magas színvonalú infokommunikációs eszköznek, mást jelentett tíz éve, amikor ebbe a kategóriába még besorolható volt akár a DVD is, amelyet postázva elküldték az aktuális tananyagot, és mást jelent ma, amikor már arról beszélünk, hogy pár éven belül országos szinten teljes egészében 5G hálózati lefedettséget érünk el. E módszertan egyik kiemelt velejárója az önálló tanulás, ezáltal az önálló információkeresés is.

- A MOOC-ok elterjedése néhány éve kezdődött. A rövidítés feloldása *Massive Open Online Course*, és a tömeges jelző nem pár száz, hanem több ezer, tízezer résztvevőt jelent egy-egy kurzuson. E kurzusok elterjedése jelentősen átalakította a képzések teljesítéséről alkotott fogalmainkat. Ezen oktatási forma létrejöttének oka az volt, hogy egyes országokban az időjárás megnehezítette nagyobb távolságokról a kurzusok résztvevőinek fizikai megjelenését. A technikai fejlődés viszont lehetővé teszi az online lebonyolítást. Ezen kurzusok nyitottsága az élethosszig tartó tanulást segíti, hiszen feltételekhez nem kötik őket, ugyanakkor nem biztos, hogy ingyenesek. A kurzusok teljesítési

aránya nem hasonlítható össze a hagyományos kurzusokéval: átlagban 10–15 százalék körül mozog. Az elemzések rámutattak arra, hogy a résztvevők egyik jellemző magatartása, hogy a számukra releváns, őket érdeklő részek megtekintése után nem végzik el a kurzust. E kurzusok összeállítása, illetve későbbi tárolása, és az egyes részek iránti érdeklődés indukálja azt, hogy erre a könyvtáros szakmának is reagálnia kell.

Az előbbieken bemutatott képzési formák elterjedésében fontos szerepet játszik, a 2012-es *OER-dekrétum* (Open Educational Resources: Nyílt oktatási erőforrások) UNESCO általi elfogadása. A dekrétum abból indult ki, hogy a nyílt forráskódú szoftverek mintájára lehetséges az oktatáshoz kapcsolódó erőforrások (tananyagok, keretrendszer, módszertanok, előadók, szellemi termékek) terjesztése, újrafelhasználása. Az elgondolás szorosan együtt mozog az kutatási eredmények nyílt hozzáféréssel (open acces). Ezek rendszerezett tároláson alapuló elérhetőségének biztosítása is érinti a könyvtárakat.

A könyvtárak és a gyűjtemények szerepe

A könyvtárak három típusa alakult ki az informatikai fejlődés hatására: az *elektronikus könyvtár*, a *digitális könyvtár*, valamint a *virtuális könyvtár*. Míg az első csupán a metaadatokat tárolja elektronikusan, a másodikban már digitális tartalmakat olvashatunk, amelyeket elektronikus kereséssel érhetünk el, a harmadik esetében fizikai formájukon nem létező dokumentumok gyűjteményéről beszélünk.^{6 7}

A digitalizálás, amely kezdetben a tárolt javak tartalmát érintette –, de ma már eljutott a folyamatok és a tartalmak eleve digitális keletkezésig – új kihívás elé állítja a különböző gyűjteményi formák, így a könyvtárak működését is. Az oktatás terén megjelent digitális tananyagok ezen új kihívások közé tartoznak, több szempontból is:

1. digitális tartalmak, amelyeket tárolni és olvashatóságukat évek múltán is biztosítani kell (hardveres és szoftveres kihívások);
2. analóg és/vagy digitális építőkövekből jönnek létre, amelyek különböző helyekről származnak. E téren komolyan kell számolni a hitelesség kérdésével;
3. a felhasználók fizikálisan egyre kevésbé mobilak, átalakul a kutatás és a tanulás folyamata az ő viselkedésük szempontjából, jobban preferáltak az egykapus rendszerek (a felhasználót nem feltétlenül érdekli, hogy a keresett információt könyvtári, levéltári vagy múzeumi oldalon találja meg, ami fontos számára: a relevancia, a megtalálás átfutási ideje és a hitelesség).

A digitalizálás jelenlegi állapotával együtt jár egy újfajta közlési mód kialakulása, amely nem élőszóban zajlik, hanem különböző platformokon, ugyanakkor jellemzőinek egyike hasonlít az oráisan nem rögzített közlésekhez. Mindezek során számos adat keletkezik, az információk torzulnak, kialakulnak az álhírek. Ebben a helyzetben a könyvtári, levéltári, múzeumi gyűjtemények egyre inkább hiteles helyként működnek, az általuk végzett gyűjtő, rendszerező, kereshetőséget biztosító szolgáltatások mellett az információk hitelességének garantálása is egyre fontosabb. Kérdés persze, az, hogy ennek mennyi

az értéke, a társadalom vállalja-e a közgyűjtemények fenntartásával ennek az egyéni felhasználók felé történő olcsó biztosítását vagy sem.

Nem globálisan nézve, hanem a különböző tananyag-készítési folyamatok szempontjából az egyes tananyagok alkotóelemeinek tárolására, újrahasznosítására szintén a könyvtári szolgáltatások adhatnak egyfajta működőképes választ. A tananyagok önmagukban is tárolhatók, de a különböző szabványok megegyeznek abban, hogy azokat egyre kisebb elemi, de még önálló jelentéssel bíró egységekre (learning objectekre), illetve már önálló jelentéssel nem bíró elemekre (learning assetekre)⁸ bontják, ezek lehetnek képek, videók, szöveges tartalmak.

Ugyanakkor az is látható, hogy a felhasználók részéről a digitálisan elérhető tartalmak és azok leíró adatai számítanak, de hogy milyen típusú gyűjteményből valók, már másodlagos. Ez olyan egykapus rendszereknek kialakításnak kedvez, amelyek aggregálják a különböző gyűjteményeket és ugyanazzal a kereső felülettel teszik lehetővé azok használatát.

Gyakorlati példa

Egy gyakorlati példán illusztrálom a távoktatás és a könyvtárak kapcsolatát. A közszolgálatban dolgozó tisztségviselők számára jogszabályi kötelezettség a rendszeres továbbképzés. Az érintettek létszáma meghaladja a százezer főt, földrajzilag nem egy helyről érkeznek (nincs ideálisan közeli helyszín a közösség többsége számára, kivéve a fővárosban dolgozókat, akik száma a legjelentősebb), a napi munkavégzés mellett sokaknak nehezen menedzselhető a továbbképzés miatti rendszeres és több napos hiányzás. Ennek okán a képzésekért felelős felsőoktatási intézmény két irányból közelítette meg a kérdést, amelyeknek könyvtár- és információtudományi relevanciái a következőkben foglalhatóak össze.

Nemzeti Közszerológiai Tudásportál létrehozása, amelynek a célja, hogy a képzéseken résztvevők, valamint azok, akik nem vesznek részt egyetlen képzésen sem, elérjék a közigazgatás-tudomány legfrissebb szakirodalmait, valamint a kutatásokhoz kapcsolódó primer források egy részét is. Így ez a portál integrálja magában a könyvtári és a levéltári jellegű dokumentumokat egyaránt. Egy ún. *Online Lexikon* révén teszi lehetővé, hogy egy-egy fogalom hiteles, az adott pillanatban valid definícióját, ill. tudományterületenkénti értelmezését elérjék a felhasználók. Az Online Lexikon alapját adó fogalomtár összekötő kapocsként szolgál mind a könyvtári katalógus, mind a zárt, a képzések hallgatói számára elérhető online tananyagok irányába. A fogalomtárban a definíciókon túl relációs kapcsolatokat is rögzítettek.

A képzés hallgatói számára készülő tananyagok speciális keretrendszerben, a Pro Bono portálban érhetőek el. A tananyag-összeállítás jelenleg is módszertani fejlesztés alatt áll. Így könyvtári szempontból több fókusszal rendelkezünk. Egyrészt a korábbi tananyagok formai leírására és tartalmi feltárására kell módszertant kidolgozni annak érdekében, hogy a későbbiekben is elérhetőek legyenek. Másrészt az új típusú tananyag

készítői, tanulási tervezői számára biztosítani kell, hogy a tananyagok építő elemei rendszeresen elérhetőek legyenek. A fogalomtárban tárolt fogalmak tárgyszóként való alkalmazása ezt a célt szolgálja, ugyanakkor a tananyagokban található fogalom-definíciók is erre a forrásra fognak hivatkozni.

A két megközelítés – bár egy felhasználói kört céloz meg –, azoknak mégis eltérő állapotára fókuszál. Míg a Tudásportál esetében a tartalom-előállítási folyamat végén létrejött művek rendszerezése és szolgáltatása a feladat, kiegészítve a fogalmak és e művek tartalmi elavulásának követésével, addig az elektronikus környezetben futó tananyagokat támogató rendszer a tartalom-előállítási folyamat részeként is szolgáltatja a folyamathoz szükséges adatokat, felhasználói köre pedig kiegészül az előállítási folyamat részvevőivel. Így a könyvtári rendszerek egy újabb integrációs lehetőségét teszteljük.

Jegyzetek és irodalom

1. HALÁSZ Gábor: Az oktatási rendszer. Budapest, Műszaki Kiadó, 2001. 10–25. p.
2. FRANK Róza: Távköztetés és a közkönyvtárak szerepe. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 46. évf. 3. sz. 1999. 101–106. p. Forrás: http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=1868&issue_id=9.html [2018. március 10.]
3. Uo.
4. CZEGLÉDI László: E-learning könyvtár: a fogalom és a megvalósítás. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 54. évf. 8. sz. 2007. 353–358. p. Forrás: http://epa.oszk.hu/03000/03071/00002/pdf/EPA03071_tmt_2007_08.pdf [2018. március 10.]
5. FORGÓ Sándor – HAUSER Zoltán – KIS-TÓTH Lajos: A blended learning elméleti és gyakorlati kérdései. 4. p. [online/elektronikus dokumentum] Forrás: <https://nws.niif.hu/ncd2005/docs/ehu/029.pdf> 2018. március 16. [2018. március 10.]
6. TÓVÁRI Judit: Az elektronikus, digitális, virtuális könyvtárak dokumentumainak feltárása. [elektronikus dokumentum]. Távköztétési tananyag. Bíróképző Akadémia, 2009.
7. TÓVÁRI Judit: Digitális archívumok forrásainak felhasználása az oktatásban (előadás). Forrás: <http://slideplayer.hu/slide/11699105> [2018. március 10.]
8. FAZEKAS Gábor – KOCSIS Gergely – BALLA Tibor: Elektronikus oktatási környezetek. Debreceni Egyetem, 2014. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0103_10_elektronikus_oktatasi_kornyezetek/ch04.html [2018. március 10.]

Nemes László 2010-ben szerzett diplomát az ELTE informatikus könyvtáros, 2013-ban pedig a felsőoktatás- és tudománymenedzsment szakán, 2016-ban sikeres államvizsgát tett levéltár szakon. Az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Könyvtártudományi Doktori Programjának hallgatója. 2008 óta az ELTE Könyvtári Nap főszervezője, az első és a második Masters of Library and Information Science konferencia főszervezője. 2009-től a Magyar Információtudományi Alapítvány kuratórium elnöke. Jelenleg a Nemzeti Közszerkeleti Egyetem számára e-learning tananyagok tárolását biztosító virtuális könyvtár kidolgozásának szakmai koordinációját végzi.

DIGITÁLIS BÖLCSÉSZET

A FEJEZET TANULMÁNYAI ELÉ

TUDOMÁNYTERÜLETEK HATÁRAIN

FODOR JÁNOS

ELTE BTK KITI, egyetemi adjunktus

2017-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) saját központot¹ kapott a digitális bölcsészet. Az ELTE Bölcsészettudományi Kar *Digitális Bölcsészet Központ* működése talán első ízben a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* konferencián vált szélesebb körben ismertté. Ennek egyik oka formális: a Központnak a Könyvtár- és Információtudományi Intézet (KITI) ad helyet fizikai és szervezeti értelemben is. Másrészt, a könyvtártudomány és a digitális bölcsészet kapcsolata hagyományosan szoros: míg a könyvtárban és könyvtártudományi képzésben évtizedek óta természetes a számítógépes ismeretek oktatása, a HTML, CSS vagy az integrált munkafolyamat-kezelő rendszerek használata és az adatbázis-építés, más bölcsészeti területeken a digitális technológiák használata esetlegesnek, marginálisnak tűnt az ELTE Bölcsészettudományi Karán (ELTE BTK) is. Hosszú évek teltek el abban a tudatban, hogy a *Horváth Irán* professzor vezette, úttörő, ám jó ideje inaktív (és formálisan is megszűnt) Bölcsészinformatikai Önálló Program képviselte (elsősorban filológiai, textológiai megközelítéssel) a szervezett digitális bölcsészeti kutatást Karunkon. Közben azonban a nyelvészek, régészek, történészek, művészettörténészek is haladtak a korral, s alkalmaztak innovatív megoldásokat, építettek saját adatbázisokat, fejlesztettek izgalmas projekteket, s igyekeztek lépést tartani a saját látókörükbe eső technológiai fejlődéssel. A könyvtártudományi képzés tehát, bár nem nevezi magát digitális bölcsészetnek – hagyományosan informatika-közei, bölcsészkarai képzésként –, adekvát, stabil bázisává vált a szerteágazó bölcsészettudományi kutatások összefogására hivatott Központ működésének. A *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* előző, 2015-ös konferenciáján *Gyűjteményi digitalizálási szekciót*² szervezett, 2017-ben pedig már *Digitális bölcsészeti szekció* néven jelentkezett, s több olyan könyvtártudományi szempontból érdekes témával járult a konferencia panorámájához, amelyeket az ELTE Digitális Bölcsészet Központja választott és hívott meg.

Adatbázis az 1989-előtti ellenzéki kultúráról

Máris jelentős tudományos hírnévre szert tett projekt³ a COURAGE adatbázis, melyet a konferencián *Micsik András* (MTA SZTAKI, csoportvezető) és *Scheibner Tamás* (MTA BTK Történettudományi Intézet, tudományos kutató) mutatott be. Prezentációjukban

a COURAGE nemzetközi történeti kutatás digitális vetületét elemezték. A COURAGE projekt az ellenzékiiség kultúráját tárja fel a volt szocialista országokban az Európai Bizottság Horizont 2020 programjának támogatásával. A kultúra 1989 előtt sem csupán szocialista realizmust vagy lapos propagandát jelentett a kelet-európaiak számára. Bár szűkített keretek közt, de virágzott egy másik, alternatív szféra, amely a legkülönbélebb mozgalmakat és műfajokat ölelte fel. A kulturális ellenzékiiség gazdag hagyományának emlékeit számos – csak szétszórta fellelhető – dokumentum és műalkotás őrzi. E gazdag kulturális örökség felfedezését a témába vágó köz- és magángyűjtemények számbavételével és virtuális hálózatba kapcsolásával kezdték el. Nemzetközi online adatbázist (digitális regisztert) építenek, amelybe különféle léptékű és státuszú, a kulturális ellenállás történetével és formáival kapcsolatos köz- és magángyűjtemények kerülnek be.

Mindent a magyar filozófiáról

Az ELTE BTK Digitális Bölcsészeti Központ első saját projektjévé vált a Filozófiai Intézet tervének támogatása. *Smrz Ádám* projektmunkatárs a Magyar Filozófiai Tudástárral kapcsolatos terveket mutatta be a már elvégzett munkálatok fényében. A Tudástár egyrészt egy repozitórium alkotja, amely a magyar filozófia története szempontjából releváns tartalmakat (szövegeket, hang- és videofelvételeket) tárol majd, s melynek egyes elemei máris hozzáférhetők és folyamatosan bővülnek. A Tudástár másik fő komponense egy hiánypótló adatbázis, amely a repozitóriumba került szövegek közötti eligazodást teszi lehetővé. A projekt célja a magyar filozófiatörténeti kánon körvonalainak megrajzolása, valamint az ebben foglalt tartalmaknak az európai és az egyetemes filozófiatörténetben való pozícionálása.

A Digitális Bölcsészeti Központ egyik fontos lehetősége, hogy a Kar különböző intézeteinek, s az általuk képviselt tudományterületeknek használható, követhető mintát adjon a történelem, a felhalmozott tudás feldolgozására, hiszen a kutatóknak a jövőben egyre nagyobb figyelmet kell szentelniük a hasonló, nyilvánosan elérhetővé tett tartalmaknak. Ahogy a magyar filozófiatörténet-írás jövője szempontjából meghatározó lehet a készülő Magyar Filozófiai Tudástár, úgy a bölcsészet valamennyi területe váratlanul jelentős tömegű és értékű információval járulhat hozzá a magyar tudománytörténet feltárásához, mélyebb rétegeinek kutathatóvá tételéhez.

Három kezdeményezés a digitális bölcsészet műhelyéből

Bármilyen irányban haladunk egy interdiszciplináris tudományterület kutatásait követve, előbb-utóbb olyan területekre jutunk, amelyek magas szintű lokális (az adott szaktudományban érvényes) ismereteket igényelnek, miközben továbbra is érzékelhető az összekötő kapocs, a digitális bölcsészeti mozzanat. Részben nehezíti, részben otthonossá teszi a digitális bölcsészeti kutatások nyomán követését ez az interdiszciplinaritás, de a terület

dinamikáját, interoperabilitását, vonzó innovativitását is ez adja. A bölcsészek – s a könyvtárosok – számára legismertebb területekről, a szöveggel foglalkozó digitális bölcsészeti kutatások három különböző vetületéről kaphattunk ízelítőt a szekció előadássorozatában.

*A Literary Exploration Machine (LEM) stilometriai alkalmazást*⁴ Halász Dávid (ELTE BTK Digitális Bölcsészeti Központ, projekt munkatárs) mutatta be. Szövegekkel foglalkozó kutatások során az elemzések utáni következtetések levonására a szükséges időnél is többet vehetnek igénybe a megelőző munkálatok: a szövegekben található apróbb és egyszerű adatok összegyűjtése, amelyek segítenek a következtetések kialakításában. Az algoritmizálás, a számítógépes technológia elviekben lehetővé teszi, hogy ezeket a feladatokat automatikusan hajtsa végre egy szolgáltatás, csupán pár kattintás után. A gyakorlatban sajnos, még nincsen olyan alkalmazás, amely megfelelően ki tudná elégíteni az erre irányuló igényeket, még ha az ezt célzó törekvések folyamatosak is. Ennek oka vagy az, hogy használatához alapszintű programozás szükséges, s nincsen grafikus felhasználói felülete, vagy az, hogy funkcióinak tárháza minimális, így a legtöbb potenciális felhasználó vagy nem érti, vagy az igényeit nem elégíti ki. Az előadó által bemutatott, az ELTE BTK Digitális Bölcsészeti Központja által integrált applikáció a felhasználói igényeket komolyan veszi, és folyamatosan bővülő, felhasználóbarát webes felületével szándékozik azoknak megfelelni.

Kozák Dániel (ELTE BTK Latin Tanszék, egyetemi adjunktus) a klasszika-filológiában alkalmazott digitális adatforrások felhasználásával kapcsolatos kutatási eredményeit osztotta meg a konferencia résztvevőivel. *Digitális szövegtörzsek mint az intertextuális értelmezés eszközei* című előadásában elmondta, hogy a klasszika-filológusok számára már az 1990-es évek elejétől kezdve széles körben rendelkezésre állnak olyan adatbázisok, melyek az antik irodalmi szövegek túlnyomó többségét egységes felületen teszik elérhetővé és kereshetővé. Azon túl, hogy több adat, gyorsabb összegyűjtésére van mód, ezek az eszközök mélyrehatóbban is alakíthatják a filológia kérdésfeltevéseit, módszereit és mindennapos praxisait. A klasszika-filológia mindeddig meglepően csekély mértékben reflektált ezekre a változásokra. Az előadó bemutatta a jelenleg elérhető digitális korpuszokat, mint az intertextuális értelmezés eszközeit, s felvázolt néhány lehetőséget arra, milyen digitális klasszika-filológiai projekteket indíthatna az ELTE BTK Latin Tanszéke a Digitális Bölcsészeti Központtal együttműködve.

Az irodalomtudomány digitalizálásának hagyományosan legfontosabb virtuális megtestesülései a digitális szöveg lehetőségeit kihasználó, tudományos igényű digitalizált szövegek, szövegkiadások. Ezen a területen a magyar tudományosságnak – részben Horváth Iván professzor munkásságának is köszönhetően – már története, hagyománya is van. *Elektronikus szövegkiadások katalógusa* címmel Maróthy Szilvia (ELTE BTK ITDI Magyar Barokk Doktori Program, doktorandusz) számolt be a könyvtartudományi szempontból is hiánypótló, számbavételt célzó kutatásáról. A tartalmilag és technikailag is összetettebb tudományos elektronikus kiadások (például a kritikai vagy a forráskiadások) csak ritkán kerülnek kapcsolatba a könyvtári rendszerekkel. Gyűjtésükkel, feldol-

gozásukkal a könyvtárak kevéssé foglalkoznak, így a katalógusokban is alig akadhatunk a nyomukra. A kiadások szolgáltatását készítőik saját feladatuknak tekintik, a könyvtár pedig távoli hozzáférésüként regisztrálja (ha regisztrálja) azokat. A nemzetközi, digitális filológiai közösség két olyan „katalógust” tart számon, amely a tudományos, elektronikus kiadásokat gyűjti: *Patrick Sable* inkább annotált bibliográfiának nevezhető gyűjtését és *Greta Franzini* készülő, részletesebb katalógusát, amely rögzített szempontrendszer alkalmaz ugyan, de használatban lévő metaadat szabványt nem. E két katalógus egyetlen magyar tételt tartalmaz, ez indokolja az előadó kutatását, melynek során jelenleg a magyar nyelvű, illetve vonatkozású kiadások katalógusán dolgozik az ELTE BTK Digitális Bölcsészeti Központtal együttműködésben. Az előadás során a tudományos elektronikus kiadás definícióit, s azok könyvtári metaadat szabványoknak megfelelő feldolgozását mutatta be Maróthy Szilvia.

Digitális bölcsészet a könyvtári szolgáltatásokra építve

A digitális bölcsészeti kutatások, az eredmények közreadása és kutathatóvá tétele a szakszerű, hosszú távon biztonságos gyűjteményi szolgáltatásokra épülhetnek. Ahogy a könyvtártudomány is sokat nyer a szerteágazó, egyedi tudományos kérdésekre válaszokat kereső digitális bölcsészeti kutatásokba kapcsolódva, úgy a digitális bölcsészet összefogása, hatékony támogatása sem képzelhető el biztos könyvtári alapok nélkül. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán rendezett konferencián értelemszerűen az Egyetemi Könyvtár és Levéltár munkatársai képviselték a könyvtári infrastruktúra elméleti és gyakorlati szempontjait.

Virág Gabriella (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár Informatikai és Fejlesztési Osztály, EDIT központi adminisztrátor) *A hosszú távú megőrzés és hozzáférés biztosítása* címmel átfogó képet adott az Egyetemi Könyvtár és Levéltár szolgáltatásairól. Az ELTE Digitális Intézményi Tudástár (EDIT) intézményi repozitóriumként lehetőséget biztosít az egyetemen létrehozott dokumentumok archiválására és hozzáférhetővé tételére. Az EDIT biztosítja a digitális adatok és anyagok több szempontú nyilvántartását és visszakereshetőségét, s általa növelhető a tudományos eredmények nyilvánossága. A tudástár a nyílt hozzáférés (open access) eszméjére épül, ezzel összhangban a repozitóriumi elhelyezés a mindenkor szerzői jogi és kiadói elvárásoknak eleget téve történik. Az EDIT-ben elhelyezett dokumentumok egyedi Handle-azonosítót (úgynevezett Universal Resource Identifier – URI címet) kapnak, ezáltal a tartalmak állandó elérése biztosított. Az ELTE Egyetemi Könyvtár DOI (Digital Object Identifier) szolgáltatásával támogatja a kiadók, szerkesztőségek, munkáját, biztosítva az ELTE bármely szervezeti egysége által kiadott online közlemények (például folyóiratok) egyértelmű azonosítására szolgáló DOI-regisztráció lehetőségét.

Garamvölgyi László (ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár Informatikai és Fejlesztési Osztály, osztályvezető-helyettes) *Open Access folyóirat publikálása ingyenes eszközzel az*

Eötvös Loránd Tudományegyetemen a tudományos publikálás egységesített, korszerű formájának már Karunkon is elérhető, támogatott lehetőségeire hívta fel a figyelmet. A nyílt hozzáférés napjainkban kulcsfogalomként vált a tudományos publikálás területén. Megfelelő közzétételi eszköz alkalmazásával open access tartalmaink a nemzetközi keresőszolgáltatások látókörébe is bekerülnek, és publikációink rövid idő alatt a tudományos világ online vérkeringésének részévé válnak. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen az Egyetemi Könyvtár testtelleggel 2015 végén tette elérhetővé a nyílt forráskódú szoftverre épülő folyóirat-menedzsment rendszerét, amely kifejezetten az ilyen folyóiratok publikálását támogatja. Az eltelt idő alatt számos változáson átesett szoftver átlátható felülettel, rugalmas folyamatkezeléssel, automatikus DOI-azonosító kiosztással büszkélkedhet. Intézményünk minden egyetemi folyóirat-szerkesztőségnek javasolja a rendszer használatát, melyet jelenleg is több Bölcsészettudományi Karhoz köthető folyóirat alkalmaz.

Az ismertetett Open Journal System (OJS) folyóirat-publikációs rendszert használó új folyóiratok között megtalálhatjuk a – Maróthy Szilvia doktorandusz szerkesztette – *Digitális Bölcsészet* című lektorált folyóiratot is, amely a digitális bölcsészet tudományterületének első magyar nyelvű folyóirata, s melynek szerkesztői között a könyvtártudományi felsőoktatás képviselői is jelen vannak.

Könyvtártudomány és digitális bölcsészet

Digitális bölcsészet az Eötvös Loránd Tudományegyetemen címmel foglalta össze Palkó Gábor (Petőfi Irodalmi Múzeum, tudományos titkár), az ELTE Digitális Bölcsészet Központ társvezetője a Központ egységesítő és segítő törekvéseit. A digitális bölcsészet az egyik legdinamikusabban fejlődő interdiszciplína ma, és bizonyosan a leggyorsabban intézményesülő új terület a bölcsészettudomány területén. A világ szinte minden nagy egyeteme kínál digitális bölcsészeti képzést graduális vagy posztgraduális szinten, vagy egyéb formában. Ezzel párhuzamosan százas nagyságrendben jöttek létre olyan egyetemi vagy egyetemközi „központok”, amelyek kifejezetten a digitális bölcsészetre specializálódtak. Az ELTE Bölcsészettudományi Kara számára stratégiai fontosságú, hogy lépést tartson a globális trendekkel a jelen összefüggésben is, és hogy hagyományaihoz híven elsőként az országban stabilan működő központot hozzon létre a digitális bölcsészet fejlesztésére, oktatásának elősegítésére. A központ jelenlegi és tervezett működésében nem csak az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézetének működésére, de a hazai könyvtártudományi műhelyek, intézmények támogatására is épít.

A bölcsészettudomány „digitalizálása”, az egymással összefüggő ismereteket kompatibilis, korszerű eszközökkel kutató új tudósnemzedékek megjelenése és térnyerése egész tudományunk érdeke, s eredményeik hosszú távú megőrzésében éppen úgy érdekelt a könyvtáros szakma, mint új eljárásaik, elemzési és vizualizálási megoldásaik felhasználásában.

Jegyzetek

1. ELTE.DH - Digitális Bölcsészeti Központ – Eötvös Loránd Tudományegyetem [honlap] Forrás: <http://elte-dh.hu/hu> [2018. március 27.]
2. FODOR János: A tudományos digitalizálás példatára az egyetemi könyvtártudományi képzés tükrében. In: Kiszl Péter, Boda Gáborné Köntös Nelli (szerk.): Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok. 2016. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2017. 187–201. p.
3. SZÓTS Zoltán Oszkár: Párhuzamos ellenállások az ellenzékiesség kultúrája a szocializmus idején. = Újkor, 2016. szeptember 5. Forrás: <http://ujkor.hu/content/parhuzamos-ellenallasok-az-ellenzekiseg-kulturaja-a-szocializmus-idejen> [2018. március 27.]
4. PIASECKI, Maciej – WALKOWIAK, Tomasz: Literary exploration machine. A new tool for distant readers of Polish literature. = SemanticScholar, 2017. Forrás: <https://www.semanticscholar.org/paper/Literary-Exploration-Machine-%3A-A-New-Tool-for-of-Piasecki-Walkowiak/d65405b77d38a008eab5667eca8687d2b3d48007> [2018. március 27.]

COURAGE: AZ ELLENZÉKI KULTÚRA ADATBÁZISA

APOR PÉTER – BÓDI LÓRÁNT – HORVÁTH SÁNDOR –
MICSIK ANDRÁS – SCHEIBNER TAMÁS

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

Az államszocialista rendszerek erodálódását, majd a rendszerváltással jelentkező bukásukat nem kizárólag nagyhatalmi játszmák eredményezték, hanem a – legkülönbefőbb mozgalmakat és műfajokat felölelő – „földalatti” civil szerveződések és a kulturális szféra ellenállása is. Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont koordinálásában több mint húsz országban, tizenkét partnerintézmény bevonásával zajló nemzetközi kutatóprogram kísérletet tesz eme örökség történeti feldolgozására és láthatóvá tételére. A COURAGE kutatóprogramot a Horizont 2020, az Európai Unió Kutatási és Innovációs Keretprogramja támogatja. A kutatóprogram a kulturális ellenállás gyűjteményeinek közös adatbázisát hozza létre, lefedve az egykori szocialista blokk tagállamait. A felépülő adatbázis egyfajta metaarchívumként funkcionál, és nagy segítség lehet a történelem, irodalom vagy művészeti oktatás területén, hiszen képes egyszerre multimedialis tartalmakat megjeleníteni, illetve a szabad, kreatív bejárást biztosítani a felhasználóknak.

Bevezetés

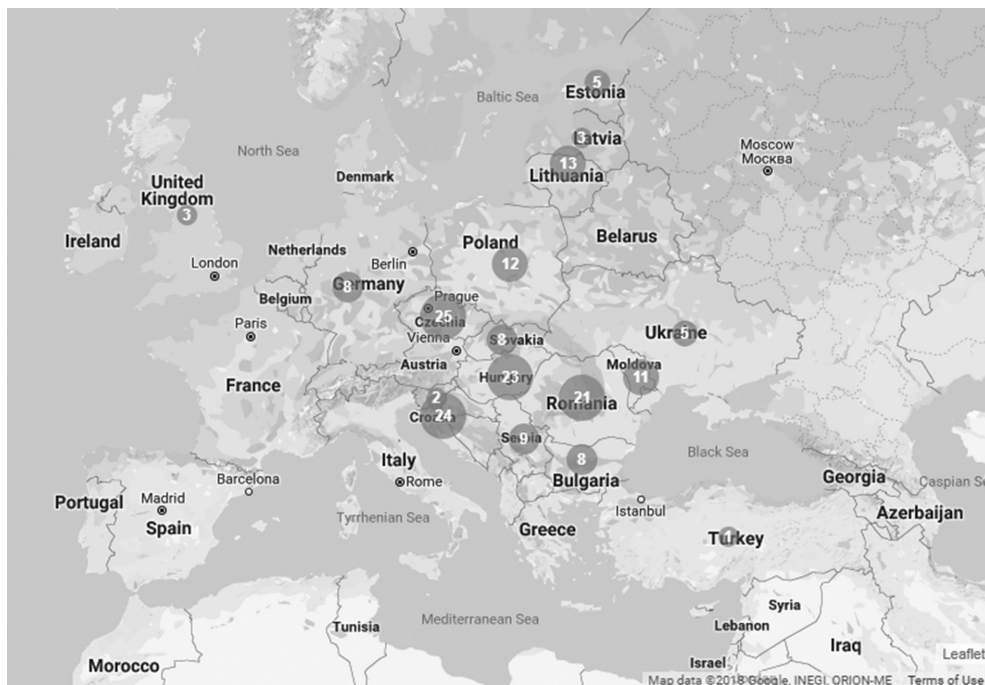
Tematikus szempontból az ellenkultúra heterogén fogalma alá tartoznak a film, az előadó-művészet, a zene, a tánc, a képzőművészet, az ifjúsági szubkultúrák, a nemzeti hagyományőrző mozgalmak (például a táncház mozgalom), az emberi jogi és környezetvédő, a rejtve működő vallási közösségek vagy az emigráns csoportok gyűjteményei. Utóbbiak esetében különösen fontos, hogy az emigrációs közösségek miként járultak hozzá e gyűjtemények létrejöttéhez, fenntartásához és népszerűsítéséhez.

A kutatás középpontjában nem önmagában az ellenkultúra vagy kulturális ellenállás mozgalmi aspektusai állnak, hanem kettős módon az ellenkulturális relikviákat gyűjtő magán- és közgyűjtemények története (archívumok, levéltárak, múzeumok, privátgyűjtemények) és elemzése – tágabb szociális, politikai és kulturális összefüggéseikben –, illetve maga a kulturális megőrzés társadalmi gyakorlata (különösen a tiltott vagy megtűrt gyűjtőtevékenység), mint ellenkulturális praxis. Az állami intézmények több módon hoztak létre ellenkultúrára vonatkozó gyűjteményeket: valahol az állományt hivatalosan, de az olvasóközönség nagy részétől elzárva gyarapították, máshol félhivatalos, megtűrt gyakorlatként történt a gyűjteményezés, megint másutt 1989 után hozták létre az ellenzékiiséget dokumentáló gyűjteményeket. A kutatás éppen ezért annak megértésére is törekszik, miként változott az ellenzékiiség kultúráját regisztráló gyűjteményépítési gyakorlat

a rendszerváltás előtt és után. A gyűjtemények dokumentumai, tárgyai és audiovizuális tartalmi által megjelenített anyagi kultúra hogyan alakult át? Mi számított gyűjtésre érdemesnek és mi nem? Mely tárgyakból vált „történeti forrás”, melyekből nem, és mi volt ennek a szelekciónak az oka? Összegezve, a gyűjtemények rendszerezését és annak elvi alapjait, különös tekintettel az ún. adathalmaz és referencia rendszerekre: hogyan és mi alapján gyűjtötték az anyagot? Szintén a kutatás részét képezik a gyűjtemények létrehozásában, gondozásában résztvevő személyek élettörténete és társadalmi háttére is, ahogy a gyűjteményeket kezelő intézmények szociológiai, jogi, tulajdonosi és anyagi aspektusai is.

A humántudományok diszciplináris kihívásai közül kiemelkedő kérdés a korszerű informatikai rendszerekkel való együttműködés. A projekt ezen kihívásoknak megfelelően a kanonikus tudásmegosztási formákon túl (szakkönyv, tankönyv) más csatornákon (pl. a közösségi médián keresztül) is kísérletet tesz a létrejövő eredmények közvetítésére. A Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet (MTA SZTAKI) által kialakított informatikai rendszer (az ún. online registry) segít olyan struktúrákba rendezni a gyűjteményekkel kapcsolatos információkat, melyek lehetővé teszik egy akkumulatív, ugyanakkor hálózatosan szerveződő tudástár létrejöttét, melyet a kutatásban részt vevő országok kutatói könnyedén gyarapíthatnak. Ezen struktúra különösen alkalmas komplex – egymással érintkező, transznacionális – történeti jelenségek bemutatására. A rendszer azt is biztosítja – szerkesztői kontroll mellett –, hogy a tudástár önkéntes alapon (lehetőség van arra, hogy gyűjtemények tulajdonosai, kezelői, kutatói szabadon felvigyék az adott kollekciót az adatbázisba) bővíthessen.

A kutatóprogram tehát a kulturális ellenállás gyűjteményeinek közös adatbázisát hozza létre, lefedve ezzel az egykori szocialista blokk tagállamait (1. ábra). Így tehát a felépülő adatbázis – funkcióját tekintve – egyfajta metaarchívumként is funkcionál (mindamellet, hogy gyűjteményezési munkát a projekt nem végez), mely megfelelő közegét az online térben nyerte el. A gyűjteményeket standardizált és összehasonlítható formában írjuk le, így könnyen kereshetők és különböző szempontok szerint listázhatók is. A kutatóprogram segít megérteni, miként működnek a gyűjtemények, milyen funkciót töltenek be az adott társadalomban, hogyan jelenítik meg anyagaikat és kutatási eredményeiket a hazai és a nemzetközi közönség előtt. Kiemelt cél, hogy a kulturális ellenállás történeti gyökereinek és örökségének megértése segítségével lehetővé váljon a gyűjtemények társadalmi hatásának és hatókörének növelése is.

1. ábra: A feltárt gyűjtemények országok szerinti megoszlása 2018 elején

Az MTA SZTAKI által a projekt számára felállított szoftver infrastruktúra három fő eleme: egy Redmine feladatkezelő, egy WordPress portálmotor és a Vitro szemantikus web platform, amely a projekt tudástárát valósítja meg. A feladatkezelő és a tudástár összekötésével az egyes gyűjteményekkel kapcsolatos problémák és tennivalók válnak követhetővé és menedzselhetővé. A WordPress szolgáltatja a projekt angol nyelvű és nemzeti portáljait, melyen keresztül a tudástár nyilvános részét böngészheti a közönség. A tudástár különféle nyelvi nézetei nemcsak a megjelenő szövegezésben különböznek, hanem abban is, hogy az adott nyelvvel, országgal kapcsolatos gyűjteményleírások kiemelve jelennek meg (2. ábra). A tudástár lehetőséget nyújt arra, hogy a szöveges leírásokat párhuzamosan a résztvevő országok összes nyelvére lefordíthassuk, de általában ez csak két nyelvre, az angolra és a gyűjtemény fő nyelvére elvár.

A projekt angol nyelvű honlapja a cultural-opposition.eu webcímen található, míg a nemzeti honlapváltozatok az országgal jelölt címeiken, pl. hu.cultural-opposition.eu címen. A tudástár a „gyűjtemények” feliratra kattintva érhető el. Itt gyűjtemények, szervezetek, személyek, események és ajánlott tételek egységes leírásai böngészhetők. Ezen kívül szöveges keresést, illetve szűrést is el tudunk végezni a feltárt tételeken. A szűrési feltételek a tétel típusa szerint változók, gyűjtemények esetében téma, a tartalom típusa, ország, gyűjtőterület, nyelv, az alapítás ideje, valamint online hozzáférhetőség szerint le-

het kiválasztani a megjelenítendő elemeket. Az egyes elemekhez képgaléria és térképes megjelenítő is tartozik, és könnyen tovább lehet navigálni a kapcsolódó más tételekhez (például egy gyűjtemény alapítóinak, gyűjtőinek vagy támogatóinak leírásaihoz).

GYŰJTEMÉNYEK

PROJEKT
SZERVEZETEK

TEVÉKENYSÉGEK
SZEMÉLYEK

PARTNEREK
ESEMÉNYEK

SAJTÓ
AJÁNLOTT TÉTELEK

ESEMÉNYEK
KAPCSOLAT

nyelv

bejelentkezés

A PASARÉTI REFORMÁTUS IFJÚSÁGI KÖR GYŰJTEMÉNYE

A gyűjtemény – mely Viczián István saját gyűjtése és tulajdona – a pasaréti református ifjúsági közösség történetét mutatja be az államszocializmus időszakában. A gyűjtemény leveleket és fotókat tartalmaz, amelyek bemutatják a csoport törekvését arra, hogy létrehozzanak egy aktív vallásos közösséget, amely nem illett a hivatalos kommunista ifjúsági politika keretei közé.

Hely:

Budapest Torockó utca 1, Hungary 1026

Téma:

alternatív oktatási forma (pl. repülő egyetem)

alternatív életmód és hétköznapi ellenállás

religious activism

Alapítás ideje:

1956

Fontos esemény:

Viczián István anyagokat kezd gyűjteni a pasaréti református ifjúsági körrel (1956)

Ajánlott tétel:

Pasaréti református fiatalok kirándulásán, Budajenő, 1959. április 4. Fotó

KISFALUDY ANDRÁS MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

2. ábra: Részlet a nyilvános regiszter magyar nyelvű nézetéből

A fordítások és általában a leírások minőségének biztosítására hét lépésből álló ellenőrzési folyamatot építettünk a tudástárba, mely a nemzeti felelősökön, anyanyelvi lektorokon és központi ellenőrzési rendszeren keresztül engedélyezi egy anyag publikálását. A Linked Data technológia alkalmazása sokféle adatexportálási és adatbányászati lehetőséget nyit meg számunkra; a tudástár részleteit tudományos adatként regisztráljuk a DataCite rendszerben, miáltal DOI-val hivatkozhatóvá válnak. Továbbá tervezünk adatszolgáltatást az Europeana, Academia.edu és más rendszerek felé is. A tudástárban 2018 februárjában összesen megtalálható (nyilvános és feldolgozás alatt lévő) leírások száma jelenleg körülbelül a következő: 400 gyűjtemény, 1300 személy, 600 szervezet, 600 esemény, 400 interjú és 800 ajánlott gyűjteményi tétel. Ezek a 2018 februári helyzetet rögzítő számok is mutatják, hogy olyan hálós adatmodellel dolgozunk, melyben sokféle entitás leírása szerepel, külön hangsúllyal az entitások közötti kapcsolatokra és azok földrajzi elhelyezkedésére.

A gyűjtemények tárgyainak, dokumentumainak, audiovizuális tartalmának felkutatása és regisztrálása önmagában még nem elegendő. A COURAGE azt is szeretné elérni, hogy az ellenkultúra témája a térségünk után a nyugati történelemoktatásban is hangsúlyosabban jelenjék meg. Az adatbázis nagy segítség lehet a történelem-, irodalom- vagy művészeti oktatás területén, hiszen képes egyszerre multimediális tartalmakat megjeleníteni, illetve szabad, kreatív bejárást biztosítani a felhasználóknak. A projekt további célja egy, a formális és informális pedagógiai módszereknek egyaránt megfelelő digitális tananyag fejlesztése különböző korosztályok és célcsoportok számára. A tananyag kidolgozása az egyes területek szakértőinek (múzeumpedagógusok, történelemtanárok stb.) bevonásával történik, és az eredmény elérhető lesz a projekt nemzeti és központi portálán egyaránt. Ez egyúttal kísérlet is arra nézve, hogy a jelenkori történelem mennyivel érdekesebben, színeesebben adható elő online formában akár közösségépítő tartalomként, mint egyetlen tankönyvben. A tervek között szerepel egy virtuális és egy vándorkiállítás, melyeknek kifejezetten az internethasználó fiatal generáció a célközönsége. A kiállítás a kulturális ellenállás olyan fontos értékeit szeretné hangsúlyozni, mint a demokratikus részvétel, a civil kurázsi, a szolidaritás és a kultúrák diverzitása országunként más-más motívumokon keresztül. A kiállításokkal a kelet-európai ellenállás szokatlan, eddig kevésbé ismert oldalait szeretnénk a közönséggel megismertetni, így a lengyelországi Szolidaritás-mozgalom, a magyarországi demokratikus ellenzék vagy a szamizdat sajtó mellett hangsúlyt fektetünk az ellenállás nemzetközi kapcsolataira, a kulturális szcénára és az életmód-szubkultúrák bemutatására is.

A kutatóprogram vállalt feladatai közé tartozik szakpolitikai ajánlások előállítása. E tanulmányok segítséget nyújtanak a politikusok és a támogatást kiíró intézmények számára felmérni a kulturális ellenállás gyűjteményeinek társadalmi hatását és céljait, lehetőséget biztosítva további közös projektek létrehozásának megvitatására. Az emlékezetpolitikában fontos évfordulók megünneplésében is segít a gyűjtemények regisztere, amelyre támaszkodva gyorsabban megtalálhatók az ünnep szempontjából fontos anyagok. A politikai döntéshozók számára készülő országjelentések beszámolnak arról, hogyan jöttek létre a gyűjteményeket irányító intézmények, és hogyan változtak a szocializmus kései szakaszától napjainkig terjedő időszakban. Feltérképezik a kulcsszereplőket, a legalapvetőbb reményeket, az alkalmazott stratégiákat, valamint a gyűjtemények politikai, jogi, pénzügyi és kulturális hátterének alapvető változásait. A COURAGE a gyűjtemények fenntartásának legfontosabb kérdéseire irányuló ajánlásokat fogalmaz meg a politikai döntéshozók számára. Az ajánlások a kulturális ellenállás örökségének lehetséges felhasználási módjaira tesznek javaslatokat, különös tekintettel egy, az Európai Történelem Házában rendezendő kiállításra.

Végezetül a projekt további célja, hogy a kulturális mező szereplőit (a gyűjtemények, szakértők és kutatók) képzési napokkal támogassa új együttműködési hálózatok kialakításában, miközben segítséget nyújthat az adatbázis hatékony használatához is (pl. oktatás, hatékonyabb részvétel nemzetközi kulturális és tudományos pályázatok területén stb.).

Irodalom

MICSIK András – FELKER Tamás – NÁSZ Balázs: Cultural opposition in former European socialist countries: Building the COURAGE registry = ERCIM News, 111. October, 2017, 64 p. Forrás: <https://ercim-news.ercim.eu/en111/special/cultural-opposition-in-former-european-socialist-countries-building-the-courage-registry> [2018. február 27.]

Apor Péter az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának tudományos munkatársa. Fő kutatási témái a második világháború utáni Kelet-közép Európa társadalom- és kultúrtörténete, illetve az emlékezetpolitika kérdései a térségben. Apor rendszeres résztvevője nemzetközi együttműködésben folyó kutatásoknak és tagja az EURHISTXX, az Európai Jelenkortörténeti Hálózat felügyelőbizottságának.

Bódi Lóránt az MTA BTK Történettudományi Intézet fiatal kutatója, az MTA BTK COURAGE nemzetközi kutatóprogram munkatársa. Kutatási területe a II. világháború utáni Magyarország társadalom-, és kultúrtörténete különösen annak a mindennapokkal és a művészettel kapcsolatos aspektusai.

Horváth Sándor az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében a Jelenkortörténet témacsoport vezetője és a COURAGE kutatóprogram vezető koordinátora. Alapító szerkesztője a Hungarian Historical Review-nak.

Micsik András az MTA SZTAKI Elosztott Rendszerek Osztályának tudományos főmunkatársa. A Szemantikus Web és a Linked Data technológiák alkalmazási lehetőségeit kutatja különböző környezetekben, például repozitóriumokban, számítási felhőkben és e-science megoldásokban. Több hazai tudományos repozitórium létrehozója és fejlesztője.

Scheibner Tamás az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos munkatársa és az ELTE BTK Magyar Irodalom és Kultúratudományi Intézetének adjunktusa.

A TUDOMÁNYOS ELEKTRONIKUS SZÖVEGKIADÁSOK FELDOLGOZÁSA*

MARÓTHY SZILVIA

ELTE BTK ITDI Magyar Barokk Doktori Program, doktorjelölt

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A digitális dokumentumok speciális típusa a tudományos elektronikus szövegkiadás. A számítógépes filológia, számítógépes szövegfeldolgozás ugyan a XX. század közepéig nyúlik vissza, de a weben elérhető szöveges tartalmaknak csak töredékét képezik a kritikai igényrel készített és közreadott szövegkiadások. Hazánkban a kilencvenes évek elejétől fogva készülnek ilyen összeállítások, az elmúlt huszonöt év termése azonban szinte láthatatlan: a könyvtári nyilvántartások alig tájékoztatnak róluk, gondozásukat a pályázati finanszírozás hullámvölgyei teszik lehetetlenné. Kutatási projektemnek az a célja, hogy e kiadásokat a könyvtári szabványnak megfelelően feldolgozzam, s ezáltal láthatóbbá tegyem, valamint, hogy kaput nyissak egy esetleges archiválási projekt számára.

Bevezetés

A tartalmilag és technikailag összetett tudományos elektronikus szövegkiadások (pl. kritikai vagy forráskiadások) csak ritka esetben állnak kapcsolatban a könyvtári rendszerekkel. Gyűjtésükkel, feldolgozásukkal a könyvtárak kevésbé foglalkoznak, így a katalógusokban is alig akadhatunk a nyomukra. A kiadások szolgáltatását a készítői saját feladatuknak tekintik, a könyvtár pedig távoli hozzáférésüként regisztrálja azokat.

A digitális filológiai közösség két nemzetközi katalógust tart számon, ám e két katalógus csupán egyetlen magyar tételt tartalmaz, ezért jelenleg a magyar nyelvű, illetve magyar vonatkozású kiadások katalógusán dolgozom az ELTE BTK Digitális Bölcsészeti Központtal együttműködésben, az ÚNKP-17-3 jelű ösztöndíj keretében. Az alábbiakban a tudományos elektronikus kiadás definícióival, egy kiadás verzióinak ismertetésével, valamint a kiadástípus könyvtári szabványoknak megfelelő feldolgozásával foglalkozom.

A tudományos elektronikus szövegkiadás fogalma

Az általam használt *tudományos elektronikus szövegkiadás* részt az angolszász szakirodalomban állandósult *digital scholarly edition* fogalomra, részt a hazai szakirodalomban használt kifejezésekre alapoz.¹ Előbbinek számos definícióját adja *Patrick Sahle*. Röviden összefog-

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült. Köszönöm Golden Dánielnek, Parádi Andreának és Vadai Istvánnak, hogy a hazai számítógépes filológia hőskorszakáról, annak terméséről értékes adalékokkal szolgáltak.

lalva: a tudományos kiadás a történeti dokumentum kritikai reprezentációja. Három kritériuma van: 1) létező forrásokat, történeti dokumentumokat dolgoz fel; 2) forrást reprezentál és azt metaadatokkal látja el; 3) szövegkritikai munkát végez a forrás reprezentálásakor.²

Nem tartoznak tehát a kiadástípus alá azon gépi vagy kézi eszközökkel digitalizált szövegek, melyek nem reflektálnak a szöveg és hordozója sajátosságaira. Sahle további megszorításokkal él a *digital* jelző kiérdeklése kapcsán: a digitalizált papírkidás nem, csak az eleve digitális (*born digital*) kiadások tartoznak ide. Ez a határ azonban az egyre kifinomultabb digitalizálási projekteket tekintve elmosódni látszik: például a DigiPhil projekt által elindított Mikszáth kritikai kiadássorozat,³ mely a papíralapú kiadást szemantikus gazdagított TEI XML formátumban publikálja a weben, ne lenne elektronikus szövegkiadás? Véleményem szerint az. Ezért saját gyűjtésem során nem alkalmazom Sahle azon megkötését, mely szerint a nem digitálisan született kritikai kiadások az elektronikus szövegkiadás típusán kívül esnek.

A hazai diskurzusban jelenleg az MTA Textológiai Munkabizottságának állásfoglalása lehetne mérvadó, ám sajnálatos módon – bár maguk a tagok is sürgetik – ez 2004 óta nem frissült.⁴ A dokumentum szerint az elektronikus kiadás a szövegkiadások egy típusa a kritikai, genetikus stb. kiadások mellett. Alapvető jellemzőjeként a rendelkezésre álló szövegforrások teljesség igényével történő feldolgozását nevezi meg, ám ez inkább a klasszikus értelemben vett kritikai kiadás, vagy más esetben a forráskiadás jellemzője. Hiszen az elektronikus kiadás szabadsága éppen azt jelenti, hogy ezen típusok bármelyike, vagy mindegyike lehet.⁵

A tudományos és az elektronikus kifejezéseken túl a *kiadás* is magyarázatra szorul. Mint az alábbi példa mutatja, a megjelenési közeg sajátossága, hogy nem feltétlenül tudunk kézzelfogható, megtapasztalható példányokra rámutatni. Az SGML, majd az XML használatával pedig a rögzített tartalom és annak megjelenítése is markánsan szétvált, így a klasszikus *kiadás* fogalom már nem alkalmazható.

A Balassi-életmű hálózati kiadása

A szövegkiadások feldolgozása során felmerülő kérdéseket a legkorábbi hálózati kritikai kiadáson szeretném bemutatni. Az egyik változatában a weben jelenleg is elérhető *Balassi Bálint összes verse, hálózati kritikai kiadás* kezdetei 1993-ig nyúlnak a visszaemlékezések szerint. Abban az évben készült el a Balassa-kódex (OSZK Quart. Hung. 3247) betűhű forráskiadása Gopher⁶ alatt, melyet akkor még maguk a szöveg gondozói sem láthattak működésben.⁷

Ezt követően két CD-ROM-os kiadvány készült a Balassa-kódexből, egy 1994–95-ben, mely a fentebbi grafikus változata, majd még egy 1996-ban, mely a grafikus böngészőben elérhető változatot őrizte meg.⁸ Ezeket Tóth Tünde 2004-ben két tanulmányában ismerteti, így most nem térek ki rá.⁹ A szerző megjegyzése szerint az 1996-os online kiadvány 1998-ban megsemmisült. Az Internet Archive azonban több mentést

is készített róla, melyek a Wayback Machine szolgáltatásnak köszönhetően elérhetők. Érdemes lenne lépéseket tenni ennek, és az ehhez hasonlóknak könyvtári megőrzésére is a webarchiválási projekt keretében.

1998-ban készült el a Balassi-életmű teljességre törekvő kritikai kiadása, mely a Balassa-kódexen felül számos kéziratot és nyomtatott forrást dolgozott fel, és kritikai szöveget és forrásközlést is adott. Bár a készítők figyelemmel követték a nemzetközi eseményeket: a TEI szabvány alakulását, az SGML jelölőnyelv előnyeit, melyben a TEI is kifejezte ajánlását, illetve az akkor bevezetésre kerülő XML-t, a kiadás mégis HTML-ben készült el. A struktúra és a megjelenítés szétválasztása, mely az SGML és az XML nagy előnye, a kritikai kiadások készítésében is alapvető igény. A készítők fő célja azonban a webes közzététel, a széles körű hozzáférés biztosítása volt, s ez az akkori lehetőség mellett egyértelműen a HTML választását vonta maga után.¹⁰

2002-ben tovább fejlesztik, bővítik a kiadást. Az előszóban a korábbi verziókról röviden megemlékeznek a készítők. Ebből tudhatjuk meg, hogy volt egy köztes, 1999-es változat is. Sajnos azt, mi a különbség a három verzió között, az előszóból nem tudjuk meg.

„A jelen kritikai kiadás 0. változata (1993) csak a Balassa-kódex átírását, fényképhasonmását és a jegyzetek egy részét tartalmazta. Az 1.0 változat (1998), az 1.1. változat (1999), valamint a 2.0 változat (2002) tartalmazza Balassi Bálint teljes költői életművét, a megállapított kritikai szöveget, annak átírását, a forrásszövegek betűhű átírásait és fényképhasonmásait, a költemények részben újonnan megállapított sorrendjét, a Répertoire de la poésie hongroise ancienne (RPHA, ©1979-2001) kivonatait, a szövegkritikai jegyzeteket és a szövegmagyarázatokat.”¹¹

A verziók közötti különbség valószínűleg főként a digitális hasonmások számában keresendő, erre utal Tóth Tünde idézett tanulmányának egyik lábjegyzete: „Technikai okokból nem tudtuk az összes forrás fakszimiléjét egyszerre beszerezni. Így a kiadás folyamatosan bővülő verziói egyre gazdagabbak.”¹² Ha azonban komolyan vesszük a verziók szintjén történő feldolgozást, itt azt kell mondanunk, hogy az 1998-as és 1999-es verziók feltehetőleg elvesztek (vagy felülírták a fájlokat), vagy a készítők saját adathordozóin hevernek. Változtatásokat könyvelő dokumentációt nem találtam. Jelenleg az ELTE szerveréről a 2002-es verzió érhető el.¹³

2004-ben egy jelentősebb tartalmi és technikai frissítésen esett át a kiadás, amely az újabb nyomtatott kiadások digitális fakszimiléjével bővült, Unicode karakterkódolásra tértek át, a felmerült tartalmi hibákat javították. Technikai szempontból a legfontosabb újítás az akkor nemrégiben kiadott, már XML alapú TEI P4 ajánlásra való áttérés volt. Ezt részint automatikus, részint kézi konverziókkal érték el. Az így elkészült XML fájlokból generáltak HTML megjelenítéseket, s ezen felül új képezelőt terveztek a kiadáshoz. Sajnos ez a 3.0 verziószámú kiadás weben jelenleg nem elérhető, bár a forrásfájlok javarészt megvannak a készítők adathordozóin több példányban – érdemes lenne ezeket is archiválni.

2016-ban az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) rövid időre felkarolt néhány hálózati szövegkiadást. Ennek keretében *Parádi Andrea* a 2004-es TEI P4 szabványú

kódolást P5-re frissítette. Ez szintén csak részben automatikus konverziót jelentett, tehát az áttérés szakértői munkát is igénybe vett. Fontos strukturális változás továbbá, hogy míg a korábbi kiadásokban a versek feldolgozása külön fájlba került, itt egy fájl tartalmazza a teljes kiadást, s ennek megfelelően lettek a belső hivatkozások is kialakítva. Megjelenítés ehhez még nem készült, kérdés tehát, tekinthetjük-e ezt egyáltalán kiadásnak? A fájl elhelyezése sem megoldott: bár az OSZK megrendelésére készült, tudomásom szerint annak semmilyen archívuma nem őrzí, így szintén csak magántulajdonban lévő adathordozókon létezik.

Kutatási terv

A fenti példából látszik, hogy már a dokumentumok leírása több problémát vet fel. Nem pusztán a klasszikus dokumentum fogalom okozza a nehézségeket, mely a kiadást térben és időben lezárt, végleges egységként képzei el, hanem az is, hogy a különféle verziók dokumentálására és megőrzésére a létrehozók, megrendelők nem fordítottak különösebb figyelmet. Így mind a leírni kívánt példány(ok) előkerítése, mind pontos leírása kutatómunkát igényel.

Bár nem jelentős mennyiségű rekordról van szó, ezért a választásnak kevésbé nagy a tétje, mégis megfontolandó, a kiadványok leírásához a bevett MARC leírást vagy valamely entitáskapcsolatokon alapuló korszerűbb könyvtári szabványt alkalmazzam-e. Az elektronikus szövegkiadásokra – mint digitális objektumokra általában – az utóbbit tartom alkalmasabbnak. A Balassi-versek hálózati kiadásának kilenc verziója ismeretes: ezek mind tartalmukban, mind technikai megvalósításukban különböznek. Azonban mégis egy kiadványnak újabb és újabb bővített kiadásai, mely tényre a verziószámokkal és az előszókból egyaránt felhívják a szerzők a figyelmet. Ezt a viszonyt jól kezeli mind az FRBR, mind a BIBFRAME modell. Jelentős különbség a kettő között abban látszik, hogy míg előbbi a dokumentumok és jellemzőik kapcsolatát hierarchikusan, utóbbi hálózatosan képzei el.

A könyvtári szabványnak megfelelő leírás mellett azonban egy egyedi bibliográfia struktúrájához alkalmazkodó leírás elkészítésére is szükség van. A tudományos elektronikus szövegkiadások kutatásával foglalkozó *Greta Franzini* kollégáival nemzetközi nyilvántartás összeállítását kezdeményezte. Ez a katalógus a szigorúbb értelemben vett tudományos elektronikus szövegkiadásokat gyűjti egybe. Ennek meghatározása a fent idézett Patrick Sahle definícióit veszi alapul: filológiai munkával előállított, eleve digitálisan készült szövegkiadásokat jelent. A projekt folyamatban van, az összegyűjtött tételeket még nem mind dolgozták fel. Emellett nyitott, ahhoz bárki csatlakozhat, a GitHub felületén keresztül, ahol a katalógus elérhető és letölthető.¹⁴ Nyilvántartásuk elsődleges célja, hogy összegyűjtsék és elemezzék, milyen elektronikus szövegkiadások készültek eddig, mik a jellemző gyakorlatok, típusok. Szempontrendszerük igen sokrétű, az alapadatokon felül például a technikai részletek, az intézményes és pénzügyi háttér is helyet

kap. E nemzetközi gyűjtést mindenképpen szeretném bővíteni az általam feldolgozott tételekkel, hiszen a készítőknél kevés rálátásuk van a magyarországi anyagra.

Összefoglalás

A tudományos elektronikus szövegkiadások feldolgozásának célja, hogy azok megtalálhatóvá, felhasználhatóvá és hivatkozhatóvá váljanak. A hálózaton szolgáltatott dokumentumokkal a klasszikus értelemben vett katalóguson rég túl kellett lépjen a könyvtár, így nem kérdés, hogy e néhány tétellel is érdemes bővíteni azokat. A kiadások gyűjtésével és leírásával nem titkolt célom továbbá, hogy azok megőrzését is elősegítsem, szorgalmazzam. Ez azonban csak intézményi infrastruktúra keretein belül működhet: láthattuk, a szöveggondozók efemer adathordozóin tárolt példányokhoz már alig férhetünk hozzá.

Jegyzetek

1. A kiadástípussal kapcsolatos terminológiai álláspontokat, vitákat egy korábbi tanulmányomban részletesen ismertettem, így e helyt nem térek ki rá. MARÓTHY Szilvia: Elektronikus szövegkiadások a könyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 64. évf. 2017. 6. sz. 298–309. p. Forrás: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1000> [2018. január 22.]
2. SAHLE, Patrick: About a catalog of: Digital Scholarly Editions, v 3.0, snapshot 2008ff. Utolsó módosítás: 2017. március 22. Forrás: <http://www.digitale-edition.de/vlet-about.html> [2018. január 22.] Lásd még SAHLE, Patrick: What is a Scholarly Digital Edition? In: Digital Scholarly Editing: Theories and Practices. (Eds.) Driscoll Matthew James, Pierazzo, Elena. Digital Humanities Series, 4. Open Book Publishers, 2016. 19–40. p. Forrás: <http://www.openbookpublishers.com/product/483/digital-scholarly-editing-theories-and-practices> [2018. január 22.]
3. DigiPhil: Mikszáth Kálmán művei. Forrás: <http://www.digiphil.hu> [2018. január 22.]
4. MTA Textológiai Munkabizottság: Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához. 2004. <http://textologia.iti.mta.hu/alapelvek.pdf> [2018. január 22.] Az alapelvek megújítását legutóbb Debreczeni Attila sürgette *A humán tudományok és a gépi intelligencia* c. konferencián 2017. november 20-án elhangzott Az elektronikus kiadás színe és a visszaja c. előadásában.
5. Lásd erről részletesen: MARÓTHY i. m. 298–299. p.
6. A World Wide Webet megelőző internetes protokoll a kilencvenes évek elején.
7. TÓTH Tünde: Online kritikái szövegkiadás Magyarországon az ezredfordulón. = Helikon, 3. sz. 2004. 417–440. p., 426. p.; és HORVÁTH Iván: Számítógép és irodalomtudomány. = Alföld, 3. sz. 2010. 9–28. p. 14. p.
8. Horváth Iván (szerk.), Vadai István (átírás), Szedmák Sándor (képek), Kovács István (program): Balassa-kódex. Budapest, ELTE BTK CHER–ELTE BTK Informatikai Osztálya–Hypermedia Systems, 1994–95.; Horváth Iván (szerk.), Vadai István (átírás), Szedmák Sándor (képek), Kovács István (program): Balassa-kódex (tanulmányokkal). Budapest, ELTE

- BTK CHER–Hypermedia Systems–IDG, 1996. <http://www.idg.hu/expo/oktigon/balassa> [2018. január 22.]
9. TÓTH 2004a i. m.; TÓTH Tünde: Balassi Bálint verseinek új, hálózati kritikai kiadása. = *Hungarologische Beiträge*, 15. 2004. 79–84. p.
 10. TURI László – TÓTH Tünde – GOLDEN Dániel: Virtuális örökkévalóság: objektumok a digitális könyvtárban. *Palimpszeszt*, 10. 1998. Forrás: <http://magyar-irodalom.elte.hu/vita> [2018. január 22.]
 11. HORVÁTH Iván – TÓTH Tünde: Névjegy. In: H. I., T. T.: Balassi Bálint összes verse, hálózati kritikai kiadás. Forrás: <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom/inevjegy.htm> [2018. január 22.]
 12. TÓTH 2004b i. m., 82. és 84. p.
 13. Horváth Iván – Tóth Tünde – Vadai István (szerk.): Balassi Bálint összes verse, hálózati kritikai kiadás, v. 2.0. Gépeskönyv, 2002. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/bbom> [2018. január 22.]
 14. FRANZINI, Greta: Catalogue of Digital Editions. GitHub. https://github.com/gfranzini/digEds_cat [2018. január 22.] Lásd még: FRANZINI, Greta, TERRAS, Melissa, MAHONY, Simon: 9. A Catalogue of Digital Editions. In: DRISCOLL, PIERAZZO i. m. 161–182. p. <http://www.openbookpublishers.com/product/483> [2018. január 22.]

Maróthy Szilvia az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje. Az ELTE ÚNKP ösztöndíjasaként a hazai tudományos elektronikus kiadásokat dolgozza fel. A Digitális Bölcsészet folyóirat szerkesztőjeként a hazai kutatások népszerűsítésével, a műhelyek közötti párbeszéd ösztönzésével foglalkozik.

Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. Kiszl Péter, Csík Tibor. Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet. 2018. 357–362.

OPEN ACCESS FOLYÓIRAT PUBLIKÁLÁSA INGYENES ESZKÖZZEL AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEMEN

GARAMVÖLGYI LÁSZLÓ

ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Informatikai és Fejlesztési Osztály,
osztályvezető-helyettes

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A nyílt hozzáférés napjainkban kulcsfogalommá vált a tudományos publikálás területén. Megfelelő közzétételi eszköz alkalmazásával open access tartalmaink a nemzetközi keresőszolgáltatások látókörébe is bekerülnek, és publikációink rövid idő alatt a tudományos világ online vérkeringésének részévé válnak.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen az Egyetemi Könyvtár teszt jelleggel 2015 végén tette elérhetővé a nyílt forráskódú szoftverre épülő folyóirat-menedzsment rendszerét, amely kifejezetten az ilyen folyóiratok publikálását támogatja. Az eltelt idő alatt számos változáson átesett szoftver átlátható felülettel, rugalmas folyamatkezeléssel, automatikus DOI-azonosító kiosztással büszkélkedhet. Intézményünk minden egyetemi folyóirat-szerkesztőségnek javasolja a rendszer használatát, melyet jelenleg is több Bölcsészettudományi Karhoz köthető folyóirat alkalmaz.

Az Open Journal System

Biztos sokaknak ismerős ez a szoftvernév, akik publikáltak már szabad hozzáférésű online folyóiratban. Ha a kifejezést vizsgáljuk, az egyik és talán legfontosabb kulcsszó az open, tehát nyílt. Napjainkban fontos kifejezés a tudományos publikálásban, hiszen a szabadon (nyíltan) hozzáférhető tartalmak segítségével a tudományos eredmények rövid idő alatt a tudományos vérkeringés részévé válnak. De pontosan mit takar ez a kifejezés a szoftver nevében? Mit tud ez a rendszer? Milyen előnyökkel jár a használata? Igyekszem megválaszolni.

Ha nagyon röviden szeretném meghatározni, mire alkalmas az Open Journal System (OJS), annyit mondanék, hogy online folyóiratok publikálására, de természetesen a szoftver valódi értéke a részletekben rejlik, amely annak is köszönhető, hogy meglehetősen hosszú múlttal büszkélkedhet. Az első verzió megjelenésének ideje pontosan nem ismert, azonban a széles körben elterjedt és mai napig sok helyen használt 2-es verzió 2005-ben vált elérhetővé a „Public Knowledge Project”-nek köszönhetően. Ez a kezdeményezés a British Columbiái Egyetemen kezdte meg működését 1998-ban, majd később csatlakozott hozzá a Stanford Egyetem és a Simon Fraser Egyetemi Könyvtár,

illetve együttműködnek további fejlesztési partnerekkel is. Fő céljuk, hogy nyílt hozzáférésű szoftvereket fejlesszenek a minőségi tudományos online publikálás elősegítése érdekében.¹ Ebből következően az „Open” kifejezés elsősorban arra utal, hogy a szoftver szabadon használható és csak másodlagosan arra, hogy az itt publikált folyóiratok szabadon hozzáférhetőek lennének, ugyanis ez nem feltétel a szoftver használatakor.

A szoftver különlegessége, hogy nemcsak magát a publikálást valósítja meg – hiszen erre különböző CMS-ek is alkalmasak lennének – hanem a teljes folyamatot menedzseli a kézirat benyújtásától kezdve. Tehát az OJS egyfajta folyamatmenedzsment és publikáló rendszer, amelyet kifejezetten online folyóiratokhoz fejlesztettek ki.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen az Egyetemi Könyvtárban 2015-ben kezdtük el tesztelni. Ekkor még a korábban is említett 2-es főverzió volt elérhető, amely bár folyamatosan frissült, nem tudta leplezni tíz éves korát. Felhasználói felülete nem aknáztta ki a mai webes lehetőségeket, használata, funkcionálitása napjaink kényelmesnek tekintett rendszerei mellett áttekinthetetlennek és logikátlanak tűnt, így nem vezettük be. 2016 szeptemberében elérhetővé vált a 3-as főverzió, amely nagy változást hozott a rendszer életébe. A felülete teljes mértékben megújult, sokkal átláthatóbb és logikusabb felépítésű adminisztrációs felülete alkalmazkodott a kor igényeihez, így megkezdtük a rendszer bevezetését, melyben nagy segítséget jelentett, hogy az ELTE Bölcsészettudományi Kar Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszéke jelezte számunkra, hogy használná ezt a rendszert *Lejana* címen megjelenő, nagy múltra visszatekintő folyóiratuk publikálására, így tényleges közzétételi céllal kezdtük meg a friss rendszer feltérképezését és használatba vételét. A rendszer számos nyelven elérhető, többek között spanyolul és angolul is, így nyelvi akadálya nem volt annak, hogy egy spanyol nyelven megjelenő, de időnként angol nyelvű publikációkat is tartalmazó folyóirat legyen az első folyóirat a rendszerben, amelynek egy nagyon fontos tulajdonsága, hogy egyetlen telepített példány számos folyóirat kiszolgálására alkalmas.

Amikor egy folyóirat használatba akarja venni az OJS-t, először is azt kell eldöntenie a szerkesztőségnek, hogy csak publikáló rendszerként szeretné használni, vagy ahogy korábban említettem, a teljes folyamat-menedzsment támogatásra igényt tart. Mindkét felhasználási módra lehetőség van, így azok a szerkesztőségek is használhatják, akik csak egy modern közzétételi felületet szeretnének, de a szerkesztés folyamatának irányítását hagyományos eszközökkel oldanák meg, például hagyományos e-mailes levelezés útján.

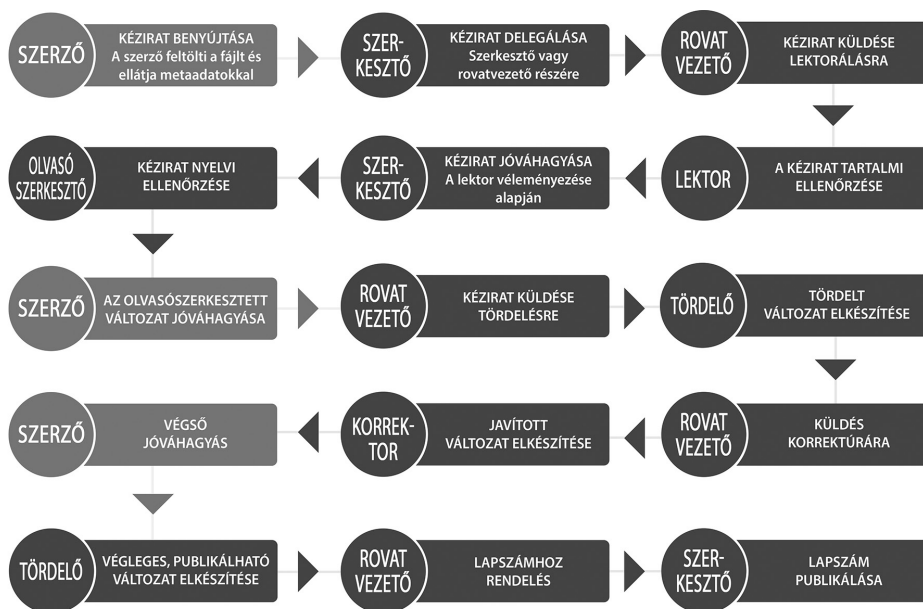
Amennyiben a teljes folyamatmenedzsment mellett dönt a szerkesztőség, akkor pontos folyamatábrát kell készíteni arról, hogy a kézirat a beérkezésétől kezdve, milyen utat tesz meg a végső publikálásig, majd ezt a folyamatot az OJS-ben konfigurálni kell. Természetesen alapértelmezetten is definiált egy publikálási folyamat a rendszerben, melytől nem szükséges eltérni, amennyiben az adott szerkesztőségnek ez megfelelő.

Alapértelmezett szerepkörök:

- szerző,
- szerkesztő/főszerkesztő,

- rovatvezető,
- lektor,
- olvasószerkesztő,
- tördelő,
- korrektor.

Ahogy az 1. ábrán is látszik, sokszereplős publikálás megvalósítására (is) alkalmas a rendszer, azonban sokkal kisebb szerkesztőségek esetén ez a folyamat leegyszerűsíthető. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az ábrán látható folyamatnak a menedzselését teszi lehetővé, az egyes tevékenységek megvalósítást nem minden esetben, így például tördelő szoftvert nem tartalmaz. A menedzselés elsősorban a szereplők közötti kommunikáció irányításában teljedik ki, illetve a benyújtott kézirat állapotának folyamatos nyilvántartásában. Ennek köszönhetően bármelyik szereplő is lép be a szoftver adminisztrációs felületére, azonnal láthatja, hogy van-e várakozó feladat a számára, ahol az ő beavatkozására van szükség a továbblépéshez, legyen szó akár lektorról vagy szerzőről, de természetesen beállítható az is, hogy a szükséges feladatokról e-mail értesítést is kapjanak az érintettek.

1. ábra: Egy normál publikálási folyamat az OJS-ben

Kéziratok benyújtása a nyilvános felületen lehetséges, ahol a szerző kiválaszthatja, melyik rovatba szánja cikkét, illetve egy online űrlap segítségével kötelező pontonként jóváhagynia, hogy kézírata megfelel-e a szerkesztőség által meghatározott különböző formai és tartalmi követelményeknek. Ezt követően a folyóirat szerkesztője értesítést kap az új

kézirat érkezéséről és eldöntheti, hogy befogadja-e vagy visszautasítja. Elfogadás után kezdődik meg a kézirat valódi életútja a rendszerben, melyben az egyik legfontosabb állomás a peer review, tehát a tudományos lektorálás, amely az egyik olyan tevékenység az OJS-ben, amely túlmutat a kommunikáció egyszerű segítésén.

A lektor a szerkesztőség által összeállított különböző elektronikus űrlapok segítségével – amelyek akár rovatonként eltérhetők is lehetnek – tud visszajelezni az egyes publikációkról. A rendszer támogatja a nyitott, a vak és a kettős vak lektorálási folyamatot is, illetve segítve a külsős lektorok munkáját, az egy kattintásos hozzáférést is lehetővé teszi, tehát a lektoroknak nem szükséges regisztráció és bejelentkezés véleményük beküldéséhez.

Amikor egy kézirat a teljes szerkesztési folyamat végére ér, el kell készíteni a végleges publikálási formátumot, amely többféle is lehet. Legelterjedtebb a PDF fájl, de lehetőség van gyakorlatilag bármilyen formátumban (pl. HTML) közzétenni a publikációkat és az esetlegesen hozzá tartozó egyéb fájlokat, akár hang és videofájlokat is.

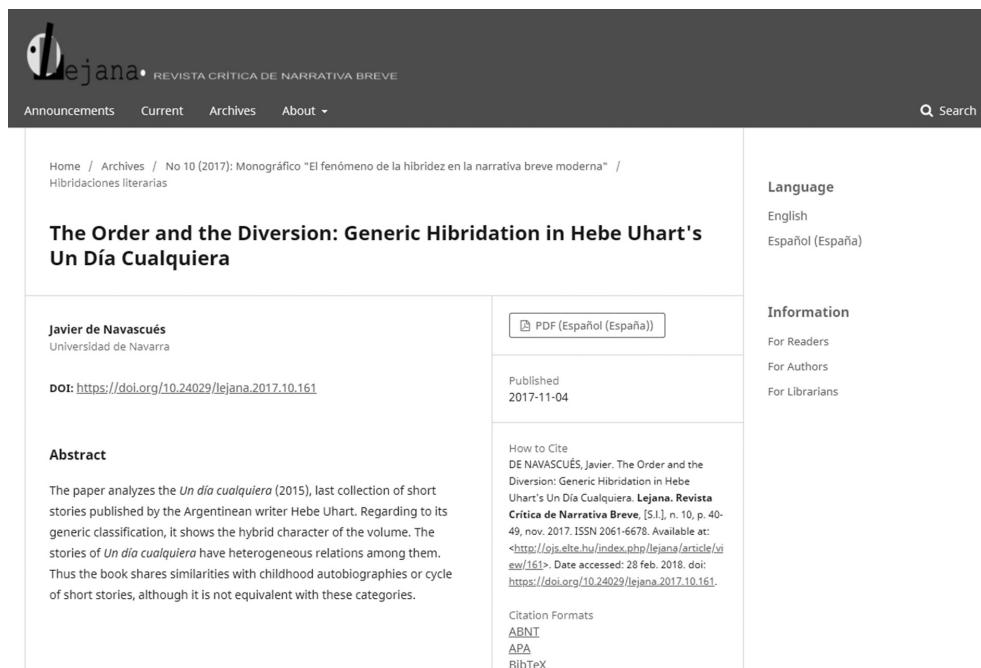
Az utolsó lépés az adott publikáció hozzárendelése az egyik folyóiratszámhoz, ugyanis nem kötelező a soron következő számban megjelentetni az véglegesnek (közzelhetőnek) megjelölt írásokat. Egy időben több jövőbeli szám is menedzselhető és szabadon mozgathatók a publikációk az egyes számok között, amíg azok véglegesen nem kerülnek közzétételre a nyilvános felületen.

A szoftver kifejezetten folyóiratokra szabott előnyei olvasói szempontból

A többnyelvűség használata

A rendszer 21 nyelven érhető el. Sajnos, alapértelmezetten nincs magyar nyelvi támogatás, azonban a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ jóvoltából rendelkezésre áll a nem hivatalos magyar nyelvi modul. Az egyes nyelvek támogatása nem csak azt jelenti, hogy az adminisztrációs felület különböző nyelveken elérhető. A rendszer lehetőséget kínál minden egyes kéziratnál a cím, az absztrakt, a kulcsszavak több nyelven történő rögzítésére és természetesen a véglegesen publikált tartalom is feltölthető akár több nyelven is. A publikus felületen a felhasználó (olvasó) egy alapértelmezett nyelvet választhat ki magának az adott folyóiratnál támogatott nyelvek közül, és azon a nyelven láthatja a tartalmak címeit és absztraktjait, ha azok minden támogatott nyelven fel lettek töltve. Amennyiben a teljes szövegű publikáció már csak egy eltérő nyelven érhető el, akkor a rendszer jelzi az olvasó számára, hogy azt már nem tudja a kiválasztott nyelven elolvasni.

DOI azonosítók kezelése

The screenshot shows the Lejana journal website. The header includes the journal logo and name, navigation links (Announcements, Current, Archives, About), and a search bar. The main content area displays the article title, author information, and a DOI link. A sidebar on the right contains language options (English, Español) and information links (For Readers, For Authors, For Librarians). The article abstract is visible, discussing the hybrid character of the volume.

2. ábra: DOI azonosító és idézési formátumok az ELTE OJS rendszerében

Fontos, hogy az egyes publikációk hosszú távon visszakereshetők maradjanak egy nem változó útvonalon. Ezt a célt szolgálja a digital object identifier (DOI) azonosító (2. ábra), amely egy nemzetközileg egységes URL-t generál minden egyes cikkhez, amely független a publikáló felület saját URL címétől. Ez lehetővé teszi, hogy esetleges változó szolgáltatási felületnél – amely akár URL változással is járhat – a publikáció DOI URL-je ne változzon. Leegyszerűsítve úgy működik, hogy a DOI azonosítóhoz hozzá van rendelve, hogy az adott publikáció milyen valós URL-en érhető el, és amennyiben ez változik, akkor az módosítható, így ugyanaz a DOI URL már az új, valós helyre fogja irányítani az olvasót. Az azonosítók nemzetközi nyilvántartását több ügynökség végzi. Az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár szerződött partnere a CrossRef ügynökségnek, így közvetlenül tudjuk velük intézni a DOI azonosítók bejegyeztetését, melyben nagy segítséget nyújt az OJS is, hiszen automatikusan képes azonosítókat generálni, így folyóirat-szerkesztőségi szempontból nincs is vele teendő. Az egyes lapszámok publikálásakor a Könyvtár munkatársai exportálják az azonosítókat, és elküldik az ügynökségnek, melyek néhány órán belül működőképes URL-ekké válnak. DOI-t nemcsak egy egyes publikációk, hanem a lapszámok is kaphatnak. Az azonosítók darabonkénti költségét jelenleg az Egyetemi Könyvtár és Levéltár átvállalja.

Idézési formátumok

Ahogy a fenti ábrán is látszik, számos idézési formátumot támogat az OJS, amely az adott publikáció mellett azonnal elérhető, kimásolható, sőt egyes formátumok esetén letölthető speciális fájlformátumban (pl. RIS).

Testre szabható nyilvános felület

Az OJS felülete folyóiratonként testre szabható – bizonyos keretek között –, így, ha egy folyóiratnak nyomtatásban kialakult arculata van, az tükrözhető az rendszer felületén is különböző grafikai elemek elhelyezésével, színek módosításával.

Szakirodalmi adatbázisok vonatkozó szabványainak való megfelelés

Az Open Journal System számos exportálási lehetőséggel bír, illetve aratható is szakirodalmi adatbázisok által, ezáltal támogatva az egyes publikációk mielőbbi tudományos vérkeringésbe kerülését. Első helyen emliteném meg a DOAJ (Directory of Open Access Journals) támogatottságot, amely a nyílt hozzáférésű folyóiratok címtára, napjainkban 123 ország, 11 220 folyóirata, közel 3 millió cikkét tartja nyilván.² A DOAJ számos partner-adatbázissal rendelkezik, ahol tartalma szintén kereshető, így az OJS-ben publikált tartalmak rövid idő alatt, számos nemzetközi keresőben is megjelenhetnek a találati listákban.

Az Egyetemi Könyvtár és Levéltár által üzemeltetett folyóirat-menedzsment rendszer az ojs.elte.hu címen érhető el, és nyitva áll az ELTE bármely szervezeti egysége által kiadott folyóirat előtt. Egyéni elbírálás alapján ELTE kötődésű, de nem közvetlenül egyetemi egység által kiadott folyóiratokat is módunkban áll felvenni a rendszerbe.

Jegyzetek

1. PKP: Public Knowledge Project: history. Forrás: <https://pkp.sfu.ca/about/history> [2018. február 26.]
2. DOAJ. Forrás: <https://doaj.org> [2018. február 26.]

Garamvölgyi László pályafutását 2009-ben a Kaposvári Egyetem könyvtárában kezdte, 2011-ben az Országos Széchényi Könyvtárban folytatta, majd 2015-ben került az ELTE Egyetemi Könyvtár kötelékébe. Mindegyik munkahelyén informatikai – elsősorban online – szolgáltatások fejlesztésével foglalkozott.

ABSTRACTS

APOR PÉTER – BÓDI LÓRÁNT – HORVÁTH SÁNDOR – MICSIK ANDRÁS – SCHEIBNER TAMÁS: CULTURAL OPPOSITION IN FORMER EUROPEAN SOCIALIST COUNTRIES: BUILDING THE COURAGE REGISTRY

The COURAGE project (within the EU H2020 framework) addresses the role of the collections in defining what “cultural opposition” means in order to facilitate a better understanding of how dissent and criticism were possible in the former socialist regimes of Eastern Europe. COURAGE is creating a comprehensive online database (digital registry) of existing but scattered collections on the histories and forms of cultural opposition in the former socialist countries, thereby making them more accessible. It will analyse these collections in their broader social, political and cultural contexts. The general aim of this analysis is to allow for the expanded outreach and increased impact of the collections by assessing the historical origins and legacies of various forms of cultural opposition. The registry will be used to create virtual and real exhibitions and learning material, and will also serve as a basis for further narratives and digital humanities (DH) research.

BARÁT HAJDU, ÁGNES: COMPETENCE DEVELOPMENT – ADVOCACY. TOOLS AND METHODS IN CURRENT IFLA STRATEGIES

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) pay special attention to developing competences, empowerment and performance improvement through several strategic periods (2006–2009, 2010–2015, 2016–2021). These goals are mainly focused on strengthening librarianship, developing young leaders at international level, assisting individual national and international programs, developing the professional competences of librarians, and advocating libraries and librarians in international organizations and cultural policy, to promote libraries in the UN Agenda 2030 and Sustainable Development Goals. In the recent period, IFLA seeks to strengthen its regional and sectoral capacities. The Strategy Papers presented help in the creation of national strategies and action plans (associations, library policy), the development of the vision, the formation of a mission and a conscious library point, the image and identity of librarians, and our appreciation.

BIBOR, MÁTÉ JÁNOS: OUTLINE OF A LIBRARIAN'S CAREER. ERZSÉBET SOLTÉSZ (1921–1997)

Erzsébet Soltész worked for the National Széchényi Library from 1944 to 1989. At the beginning she fulfilled administrative tasks. Later, from 1949 until her retirement, she worked in the Collection of Early Printed Books, and became its head of department in 1962. She helped compile the national catalogue of incunabula (the so-called “Sajó–Soltész”) and the catalogue of 16th century printed books preserved in the national library. Also she was the author of major reference works and scholarly papers which are in wide use even today. She played a key role in the acquisition of the Codex of Leuven by the state of Hungary in 1982. This Latin manuscript has preserved the first Hungarian-language poem, Ómagyar Mára-siralom (the Old Hungarian Laments of Mary). Her various papers left in the possession of Piroska Berlász, her niece, after her death, were donated by Berlász to the library of the Institute of Library and Information Sci-

ABSTRACTS

ence, Eötvös Loránd University. The bequest comprises several of Soltész's own copies of her published works, her typewritten lectures and university courses, her personal documents, etc. The present paper outlines her biography and professional career mainly based on these papers. The list of her published works is given in the appendix.

BILICSI, ERIKA: OPEN SCIENCE – CITIZEN SCIENCE

Nowadays open science is one of the most popular topics of library and information science. National and institutional open access policies and tender rules make mandatory for all researchers to publish open access, because it is demonstrated that open access papers have better bibliometric values. Currently the main goal is to make open access the whole research process from the beginning of data collecting (open data). This will make the research results re-usable and verifiable to anyone. But are these statements true? Do users exploit the available content? Are the platforms known where contents are available or are they just warehouses? And last but not least do researchers have suitable support to execute these more and more tasks beside their daily research activities?

BOGNÁR LOVÁSZ, KATALIN: COMMUNITY ENGAGEMENT IN LIBRARIES: HOW COUNTY LIBRARIES INVOLVE THEIR COMMUNITIES INTO THEIR ACTIVITIES

The main goal of libraries is to serve their communities in many different ways. They provide safe and trusted location for activities, up-to-date services and collection, access to modern ICT; they organize user education trainings and events etc. In spite of these, people do not always recognize the libraries as community assets. The members of the community do not feel the ownership towards the library. There are several ways and methods for libraries to outreach to the community and engage their community in their activities. The main goal of these activities can be summarized by a slogan "Not a library has a community, but a community has a library". With the help of a check list, I carried out research among Hungarian county libraries to find out how they engage their communities. The list contained 25 activities that could help libraries understand their users better, and provide opportunities to the community to be involved in the libraries' planning, organizing and content making activities. To summarize the results of the research we can state that most of the county libraries are regularly or occasionally involved in these activities, but I have pointed out some areas that need improvement.

CSÍK, TIBOR: LIBRARY AND EDUCATION – EVOLUTION OF THE LIBRARY INSTRUCTION

The aim of the study is to summarise how the relationship between library and education has changed from the 1970's to our present time. As a result of this process, library instruction has been integrated into public education (preK-12), and higher education and education have become part of the librarian's profession. The review is based on the publications of the American Library Association (ALA) and its divisions, the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), the International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) and the literature of library science.

DIPPOLD, PÉTER: THE „LONG TAIL” AND THE LIBRARIES. HOW CAN WE JOIN THIS PHENOMENON?

Chris Anderson published the „Long Tail” business model in 2004 in Wired Magazine. In this article he observed a special nature of internet commerce: 98% of electronic commercial products of different virtual stores like Amazon, NetFlix or Rhapsody are sold at least once a year. This is at complete odds with traditional commerce, where this rate is 80–20% because of the limited shelf space, expensive overhead etc. This model overwrites the recognized distributions of the physical world, like Pareto Principle (showed that approximately 80% of the land in Italy was owned by 20% of the population.), or Price’s model (named after the physicist Derek J. de Solla Price) which is a mathematical model for the growth of citation networks. Libraries can join the „Long Tail” phenomenon at different points. A big part of their document turnover comes from the popular products, but at the same time their collection and the statistics of loaning shows a great number of niche documents. Examining the lending statistics of Metropolitan Ervin Szabó Library in the 48 branch libraries and in the Central Library, we can demonstrate the difference between public (branch libraries) and academic (Central Library) functions of the metropolitan library. The „Long Tail” phenomenon will take its real place with the e-document service and mass digitization in the world of the libraries.

FEHÉR, MIKLÓS: SCIENCE, KNOWLEDGE – ROLE AND FUNCTION

Librarians work as sensors. They collect, process and organize information into trends. They do all this, because wisdom is the capability of seeing into the future, the future is written in trends, and trends can be set up from data and information recorded by sensors. But will the world still need librarians as sensors if millions of real sensors will play this role, the author asks the question, and searches for the answer in books. He refers to the Holy Bible as a universal guide based on which the sense of human-centric science and librarianship cannot be anything else but the service of happiness. Happiness can be granted to others, and all societies need happy people. The basic mission of librarianship is to experience and grant happiness in cultural and scientific treasures, because electronic sensors are not able to either experience or to grant happiness. This is the trend which justifies the future and necessity of librarianship. After all of this, the author quotes a short story from the famous Hungarian prose writer Kálmán Mikszáth which introduces the relation between human knowledge and science. Finally, the research paper writes about the new action plan of the Hungarian Library Institute that was conceived in accordance with the expectations of external partners. The Institute prefers the activities which help librarians operate the library as a “house of happiness”, for the pleasure of users.

FODOR, JÁNOS: SPACE, TIME, CONTENT. NEW LESSONS FROM OUR WEB-PROJECTS ON CONTEMPORARY HISTORY AND LOCAL HISTORY

Library developments of our age demand dual innovation: we have to interpret both technological benefits and the current librarian viewpoint. Content development workshop of the Institute of Library and Information Science (LIS) at Eötvös Loránd University of Budapest encounters a series of webprojects with modern approach as part of the education of students. Our research on social media presence of libraries, archives and memory institutes proved our chosen profile too: the most effective posts of such institutes are in the field of contemporary history and local history. Based on the common ground of identity, contemporary history and local his-

ABSTRACTS

tory are the most effectively usable overlap between science, archives and common interest of social media users. This is the reason why we have focused upon the interpretation of historical subcollections, archived photo series and document collection. During the shared work-process of publication, our students develop and try new strategies of the future librarians, searching context, taking part in background researchers, analyzing user feedback.

GARAMVÖLGYI, LÁSZLÓ: OPEN SOURCE-BASED OPEN JOURNAL MANAGEMENT SYSTEM AT EÖTVÖS LORÁND UNIVERSITY

The Open Access has become a key term in the territory of scientific publication. With the application of an adequate publishing tool our open access contents can be available in the international searching services and our publications can get into the online circulation of the scientific world within a short time.

At the end of 2015 the University Library of Eötvös Loránd University introduced the Journal Management System based on open source making it available for the public. This system is definitely specialized in the publication of such journals. In the meantime the abovementioned system has undergone several changes, and now it has a transparent user interface, flexible workflow as well as automatic DOI distribution functions. Our institution advise every journal editor to apply this system, which is being used by some journals belonging to different Faculty of Humanities.

HUBAY, MIKLÓS PÉTER: LIBRARY ONTOLOGIES AND THEIR OPERATION IN THE 21ST CENTURY

Today libraries face a huge challenge to stay competitive vis-a-vis the search engines. Apparently, the solution is the implementation of semantic web technologies. The employment of IT solutions in the field of bibliographic description is becoming more and more popular, but for the total 'takeover', fifty-year-old technologies and viewpoints are to be thrown away. It is a very hard assignment indeed. In this study we review those important milestones and developments which have led the library and information science and computer science towards the semantic web since the last years of the past century. We briefly introduce the spreading of the technology of data linking in the library sphere, then we describe the most important building blocks of this solution: the ontologies. We examine how these vocabularies can depict and model the basic operations of the human thinking. In the last section we introduce some special practical applications in connection with the ontologies.

JUHÁSZ, ÉVA: CONNECTED BY THE CREDIT CARD AND THE LIBRARY: CRM PRACTICES AT HYUNDAI CARD

Nowadays the customer-related management (CRM) policy of international for-profit companies focuses on social responsibility. The South-Korean banking service company, the Hyundai Card emphasises community building and cultural sponsorship. The ultimate goal is to build trust, which provides long term loyalty and satisfaction along with sustainable income. The foundation of the four Hyundai Card Libraries was based on this concept. The bank's customers have full membership and they use their credit card as their library card too. Favourable conditions are available for future customers as well. The examples show how the company communicates to the wide ranges of customers connected by the credit card and the library. Due to its novelty, no scholarly research has been carried out to analyse the factors that lead to this innovative CRM

solution. The present article highlights the value-centred tradition of the country, the role of commercial films in transmitting culture and the dynamic capabilities of the organization.

KÁLDOS, JÁNOS: THE PERMANENCE AND CHANGE OF THE (NATIONAL) LIBRARY

At the beginning of the digital age, the library is expanding with new functions. The related attempts take place along the four traditional „pillars” of the library (collection, preservation, processing, service).

By the changing of the technological environment and the emergence of complex networks, the designation of the boundaries of the collection activity becomes increasingly complex. As a consequence of digitalisation, libraries enter the world of creators and producers of documents. The task of long-term preservation of digital collections of libraries requires new technical solutions. The preservation tools and the systems of responsibility for preservation have also changed. We need to be aware of the different levels of library processing in the field of document processing, keeping in mind that in the future all descriptive elements increase the number of potential semantic links. Some of the libraries will become a data center. In the library service system significant focus changes have been made – the libraries set off towards the readers.

The above ideas are made particularly timely by the recent financial support for the development of the IT infrastructure and services system of the National Library and by the fancy concept of „double moving”, which tends to emerge from time to time. These developments reflect on the multifaceted process that digital-age-phenomena and expectations assign to libraries and at the same time allow the National Széchényi Library to move into the digital era.

KEREKES, PÁL: SELF-PUBLISHING

Self-publishing is the publication of any book, album, or other media by its author without the involvement of an established publisher. Unlike the traditional publishing model in which control of the publication is shared with a publisher, the author controls the entire process in a self-publishing effort including the design of the cover and the interior, price, distribution, marketing, and public relations. Self-publishing is not limited to physical books, but includes pamphlets and brochures, as well as digital media such as e-books and websites. In traditional publishing, the publisher bears the costs, such as editing, marketing, and paying advances, and reaps a substantial share of the profits; in contrast, in self-publishing, the author bears all of these costs but earns a higher share of the profits.

KISZL, PÉTER: FINANCIAL LITERACY, BUSINESS DEVELOPMENT, TRAINING: THE LIBRARY AS A PLEDGE OF ECONOMIC DEVELOPMENT

Corroborating the citizens’ competence for financial literacy is a strategic task, because financial decisions – made with due diligence – are of paramount importance for the public, for the business sector and for the entire national economy. This is especially true for Hungary, where various surveys and practical experiences demonstrate the need for the improvement of the financial literacy of the public. The study describes the currently ongoing Hungarian projects launched to promote the financial awareness of the public and it explores the projects’ linkages to the LIS education output requirements of training and librarian education programs at Eötvös Loránd University (ELTE). The author presents the Institute of Library and Informa-

ABSTRACTS

tion Science's model-like initiatives, which promote the strengthening of relationships between libraries and the business sector, increasing the role of librarians in business development – or at the institutional management level – the importance of management competencies in the efficient operation of public collections.

KLAUDY, KINGA: BIRTH OF A NEW DISCIPLINE AND ITS LIBRARY ASPECTS

I will speak about the establishment and development of a specialized library which contains currently almost a thousand titles of a new discipline: Translation Theory (or Translation Studies). The first works of translation theory were published in the '60s, when I was a university student (Mounin 1963, Nida 1964, Catford 1965). The new field of study wasn't yet generally recognized even in the '70s, when I began my teaching career in the Department of Translation and Interpreting at the Eötvös Loránd University (ELTE). Translation theory as a branch of applied linguistics deals not with literary translations, but with language mediation in the broadest sense of the word, including written and oral translation, scientific and technical translation, dubbing and subtitling, training translators and teaching translation etc. This is a widely accepted view nowadays but it was decades until it became generally recognized. The paper describes the three phases in the history of the Translation Department at ELTE from the point of view of library development. In the first phase, when the Department was located in the building of Eötvös Collegium (1973–1990), besides dictionaries and encyclopedias, our acquisitions were mainly linguistic titles, mostly in the field of comparative stylistics, contrastive linguistic works, and in general everything we thought was useful for translators. In this phase we did not even have a library room, books were in locked bookcases, but this didn't bother anybody as at the time nobody believed that translation theory would ever be able to contribute to translation training in any meaningful way. In the second period (1990–2000), the Department of Translation moved on to a new location on *Amerikai út*, where we already had a separate library room with new bookcases, and the quantity of books on translation theory began to increase rapidly. These were the years when the field of translation theory finally made a breakthrough worldwide. Translation Theory lectures became part of the curriculum of trainees who had to sit for exams on theory questions. The third era began in 2001 when we had to move again, this time into the F building of *Trefort-kert* (Trefort Gardens), where, when entering the wonderful, 19th century library room of the previous department, we were shocked to see, that workers were just about to break it down. In the last minute we could stop the demolition of the beautiful cabinets of the old library, and even managed to reconstruct the already dismantled top closets. Now, it is in this beautiful, wainscoted library, where the students of the PhD Program in Translation Studies established in 2003, spend their academic life. The second part of the paper discusses the answers of PhD students on three questions about their habits in using libraries.

KOSZTYÁN MÁTRAI, RITA: MEK LISTENING. THE SIMPLIFIED INTERFACE OF THE HUNGARIAN ELECTRONIC LIBRARY WITH BLIND SCREEN READER

A website is not only visible. Blind screen readers read the contents of the webpage, more specifically the parts they can interpret. There is much additional information hidden on the site that is not visible to the eye, but the screen reader reads or interprets it. This information can be used to make the website comfortable for blind people.

In addition to the central website of the Hungarian Electronic Library (MEK), there is a simplified interface, VMEK (<http://vmek.oszk.hu>), specially designed for blind and partially sighted people, focusing on the formats they use and important information for them. The MEK Association gained support for the renovation of this surface in 2014. In the refurbishment of the website, I was a volunteer of the MEK Association. The observations of disabled testers were also taken into consideration. This paper introduces VMEK from blind point of view using a screen reader.

KOVÁCS KORENY, ÁGNES: COMMUNITY-LED PUBLIC LIBRARIES – THEORY AND PRACTICE

Successful public libraries of the 21st century respond to the needs and expectations of the community they serve. Library services are not only tailored in line with the community, but are developed in cooperation with people. The public library is a complex institution with several functions, which can support the objectives of different policies. Public libraries are not only user-friendly, but needs-based and community-driven cultural institutions. Community-led operation and service is connecting, consulting, and working collaboratively with community members. The purpose is to understand the needs of the community in order to inform the direction of library work and policies. The library actively work together with the community, the library state act as facilitators, supporting and collaborating with the community members. Community-led approach ensures that the library programmes and services will continue to be relevant to local communities. Instead of building something and waiting to see if people will come, this approach ensures that the community will come, since they are involved throughout the entire process.

MARÓTHY, SZILVIA: PROCESSING OF DIGITAL SCHOLARLY EDITION

Hungarian libraries have already made several attempts to collect and process digital documents. Today, e-books are also present in libraries and in their catalogues, and some of the Hungarian libraries are dealing with web archiving as well. However, chances are meager to come across a digital scholarly edition (DSE) in the catalogue. At the moment, libraries usually do not collect and process this type of document. Since the creators want to publish and provide the relevant editions on their own, libraries register them as remote-access documents. But, unless they are already integrated to some institutional infrastructure, nobody cares about the preservation of these editions. The paper introduces a project which aims to collect and process the Hungarian digital scholarly editions.

MURÁNYI, PÉTER: HUNGARIAN LIS JOURNALS IN BIBLIOGRAPHIC DATABASES, THE AVAILABILITY OF THEIR FULL TEXT ON THE NET

Recently, the Hungarian LIS journals have undergone substantial changes (lowering financial sources, online version, sometimes with the printed version abandoned, digitization of the older materials). The databases have transformed too, so it seemed important to analyze how the searchability of their articles in bibliographic databases and availability of the full text on the net have changed. The paper analyzes five national LIS journals (Könyvtári Figyelő, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, Könyv és Nevelés, Könyvtári Levelező/lap, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros) in the versions of the former MANCI database, in HUMANUS, MATARKA (table of contents database), Electronic Periodical Database and the homepage, archives of these jour-

ABSTRACTS

nals. Traditionally, the material of two Hungarian journals (Könyvtári Figyelő, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás) can be found in international databases; therefore the paper analyzes the present situation in two databases, LISA and LISTA. The overview comes to the conclusion that although in the last few years there have been much more records in the databases from these journals than ever, the quality of the processing is poorer. The paper tries to give ideas and recommendations how the searchability and availability of the journals could be improved concerning the Hungarian language articles. To this, a more substantial support for the Library Institute with its high quality services would certainly be a real boost.

NAGY, JÁNOS ÁDÁM: NEW METHODS IN ARRANGING LIBRARY COLLECTION. A CASE STUDY ON ARRANGING AND MODERNIZING THE COLLECTION OF THE OR-ZSE (BUDAPEST UNIVERSITY OF JEWISH STUDIES) LIBRARY

In the following presentation I would like to talk about the special methods for creating an up-to-date and orderly library from an unorganized collection. At the end of the process, the publications will be put in their final place, that is, they will be placed on an appropriate shelving storage system and their data will be transferred into an integrated library system. I would like to describe the main considerations in the decision-making process. I would like to give a brief overview of the mathematical, IT, logistic and control methods used during the work. I will present the choices we have made and the special solutions we have used to organize the extraordinarily complex collection of the OR-ZSE (Budapest University of Jewish Studies) Library, a collection of exceptional value, adding up to a total of 4 kilometers of material. I would like to talk about the important features of the library and describe the sorting process, and further elaborate on the new technologies used in content exploration, optimizing resources, and minimizing costs.

NEMES, LÁSZLÓ: ELECTRONIC PLATFORMS IN THE EDUCATION SECTOR AND THE CHANGING ROLE OF LIBRARIES

In the higher education sector, forms of distance learning are becoming more and more dominant where presence becomes infrequent or even unnecessary. Although digital learning materials and e-learning frameworks have been present in education for over a decade and a half, the widespread technical leap in the past few years has led to them also being used beyond isolation. Education has always included the sources of research; the curricula and literature found in libraries. In my lecture, I summarize the types of e-learning curricula, their design possibilities, the role of libraries in the e-learning process, and I also introduce possible development strategies. Several ongoing and upcoming developments show the relevance of the applied research on which I have based my summary.

NÉMETH, KATALIN: MULTILINGUAL SEARCH OPTION IN ONLINE LIBRARY CATALOGUES

Many Hungarian libraries have significant foreign language collections, which may contain documents in different writing systems. The indexing and research of these documents can be facilitated by options provided by the integrated library systems. For example, the multiscrypt records of the University Library Service of ELTE make the bibliographical descriptions of the

documents in the collections of the Institute of Far Eastern Studies and the Confucius Institute available and searchable in their original writing systems such as Chinese, Japanese or Korean. The most widespread practice in Hungary, however, involves the supplementation of the most frequently searched data, such as the names of the authors, with references. This means not only data created according to the standards of transliteration but other forms of the name in the Latin writing system are also available. The study examines the issues which surfaced during the cataloguing of the collection of the Hazai György Library as well as the options for indexing and displaying foreign language documents with special focus on the needs of the users.

ORBÁN, ANNA: JÓZSEF DIVÉKY'S BEGINNINGS AS A BOOK ILLUSTRATOR

One of the most important Hungarian book illustrators in the first half of the 20th century began his work in Vienna, in the 1910s.

I try to answer the question what opportunities a dedicated young man had in the capital of the Habsburg Monarchy to become an artist: I present the institutions of artistic education, and the artists who taught there. Beside the evident influence the students experienced from the teachers, I further ventured to examine the mutual influence of the students on each other. From among the artistic movements early in the 20th century, I want to accentuate the Wiener Werkstätte, Divéky's relations to this group in particular, presenting numerous of his eminent works dating from this co-operation which are highly acknowledged in art history even today. Divéky's first book illustrations also originate from those years. The first book illustrated by him was published in Cologne, around 1906. But soon he was commissioned to work by Viennese publishers too. Hungarian publishers came to be aware of him in 1916 when he illustrated books for the Kner Printing House in Gyoma. Also, we know plenty of his bookplates from this period; and mention must be made of his lithographic posters from World War I as well.

RAMHÁB, MÁRIA: THE FORCE OF COMMUNITY BUILDING OF THE 'LIBRARY-CINEMA' SERVICE

Two years ago a new notion was born: the so-called 'Library-Cinema'. As a basic cultural service, it makes accessible in small communities the values of the Hungarian film art even for those living in the smallest urban settlements.

In the last few years, significant changes have occurred in the small urban settlements with a population of less than 5000 where the public library services are offered by the county libraries. In most settlements this also means that these small libraries are real community venues. They can be rearranged in a few minutes and they are equipped with PC-s necessary for film projections, projectors and large-size screens. Only the partners for co-operation had to be found, those who realized that the library network had the potential to implement a common objective. With the help of the county libraries, the Alliance of Libraries and Information Institutes both co-ordinated the introduction of the new service and concluded an agreement with the Hungarian Academy of Arts, the Hungarian National Digital Archive (MANDA), Dunatáj Foundation and Kecskemétfilm Co. Ltd., the co-ordinating partners who offered, as a sign of their support, hundreds of films for legal projection. The whole service is based on the infrastructure of the National Audiovisual Archive and Katona József Library of Bács-Kiskun County. The main supporter of the program is the National Cultural Fund of Hungary that through tender procedure provides for the sources necessary for the development, the production of promotional material and trainings.

REDL, KÁROLY: „THE LIBRARY CONNECTING PEOPLE” – SCHOLARSHIP PROGRAMME FOR HUNGARIAN LIBRARIANS OF THE CARPATHIAN BASIN

„The Library Connecting People” Scholarship Programme was first announced in 2011. The objective of the programme is to facilitate cooperation among young Hungarian-speaking librarians all across the Carpathian Basin. In the last seven years we have taken a big leap towards achieving our goal of building a cross-border professional network based on personal relationships that can be exploited to share knowledge and nurture Hungarian cultural heritage, since reading plays a paramount role in preserving our language and culture. The experiences of Hungarian minority groups show clearly that embracing Hungarian nationality and Hungarian language use strongly correlate. Therefore, in order to preserve Hungarian communities in neighbouring countries, it is of crucial importance to maintain mother-tongue use through reading, the institutional foundations of which are laid by libraries and all the committed librarians working there.

SENKEI-KIS, ZOLTÁN: SOCIAL RESPONSIBILITY IN LIBRARIES

Following the international trends, the realization, theoretical and practical use of social responsibility has become an important issue in everyday life in Hungary, as well. The problems that stem from the same concept (e.g. environmental protection, charity work, healthy life, equal opportunity, human rights) are diverse, and they provide opportunities for cultural institutes, and so for libraries for social participation. The library is an interesting research area, because it is not only liable to practice social responsibility through tasks that can and should be done, but it also benefits from it as an institute that can be or should be subsidized. In my study I examined in which areas the libraries are actively involved, and who are those that support them and what the support consists of. I assess the causes of the activities that could help libraries understand their users better, and provide opportunities to the community to be involved in the libraries' planning, organizing and content making activities. To summarize the results of the research we can state that most of the county libraries are regularly or occasionally involved in these activities, but I have pointed out some areas that need improvement.

SÖRÉNYI, EDINA: PEOPLE-CENTERED LIBRARY FOR THE SUPPORTING OF PUBLIC SERVICES

The Central Library and Archive's Directorate of the National University of Public Service is still under transformation like any other libraries in higher education. It serves five faculties and supports a lot of special disciplines of science. In order to research, study or teach, lecturers, researchers and students make use of the services provided by the University Library. In order to give these smart university lecturers and students the proper services we have to become a smart library as well. We have to improve the technological and professional knowledge of the librarians so that they will be able to work more efficiently and successfully. Following this way we would like to give a higher education library that functions at high standards and that offers modern learning-teaching environment and people-oriented public place at the same time.

TÓSZEGI, ZSUZSANNA: THE FIRST TWO DECADES OF THE DIGITAL LITERATURE ACADEMY

Twenty years ago, in November 1997, the proposal for establishing the Digital Literature Academy (DIA) was raised. To the best of our knowledge, DIA is unique in the world in publishing

the full-fledged oeuvre of academic members on the Internet, providing the public with free access to the works. Copyright fees have been covered by government support from the beginning. DIA started in cooperation with the Petőfi Literary Museum (PIM) and the John von Neumann Digital Library in the spring of 1998; the website became available from May 31, 2000. From 2006, the programme has been fully managed by PIM. In the fall of 2017 – with one living and two posthumous members having been newly elected – DIA comprises 30 living and 55 previously deceased or posthumous members.

There are currently 416,000 pages of text in the DIA database, with annual visits of around 650,000 to 680,000. The lessons learned from DIA are interesting in many ways: the methods applied during text processing, the standards selected for digitization, the interpretation and application of copyright rules, the complexity and peculiarities of the service – all of these are worthy of professional attention.

VASS, ANNA JOHANNA: PEOPLE-CENTERED SCIENCE – THE RDA AND SEMANTIC ELEMENT SETS

The most common statement in connection with the semantic web is that it does not store the data for the human to read but for the computer. How would it be people-centered? How can the change of the semantic web from the data “can be read by human” to “can be read by computer” serve human cognition? Paradoxically, through the visibility of information on the web. After putting forward our propositions, we are giving examples from the broadest type of collections – musical compositions, old books, digital libraries, work of theatres and the performing arts, jazz recordings, video sharing applications, etc. – to explain, how the information in connection with the cultural heritage becomes easy to explore.

WINKLER, BEA: ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND LIBRARIES

The interest in Artificial Intelligence (AI) has seen an unprecedented growth recently. Its popularity and everyday use is spreading fast. By googling artificial intelligence we get more than 5 million hits, and by searching for its Hungarian equivalent we get 4 million.

This research focuses on the quantitative analysis of the representation of AI in library literature. A search of two major databases specialized in library literature (Library & Information Science Collection and Library, Information Science & Technology Abstracts) form the basis of our research.

The results based on slightly more than 300 publications show that these days only a small part of the entire library literature deals with AI, but there has been a significant rise in the number of articles published from the year 2016.

AUTHOR INFORMATION

APOR, PÉTER

PhD, permanent research fellow at the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences. He obtained his PhD at the European University Institute, Florence in 2002. His main research interests include the social and cultural history of post-WWII Eastern Europe and the memory policies in the region. Apor participates in several international cooperation programmes and is a steering committee member of EURHSTXX, the European Network for Contemporary History.

BARÁT HAJDU, ÁGNES

PhD, habil., university associate professor and Head of Department of Library Science of Institute of Library and Information Science at Eötvös Loránd University, Budapest; president of the Association of Hungarian Librarians; member of the Governing Board of International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). ORCID: 0000-0002-6774-5440

BIBOR, MÁTÉ JÁNOS

PhD, librarian, literary historian. He obtained his MA in library and information science at Eötvös Loránd University (ELTE), Budapest in 2001, and received his PhD in literary history in 2011. Between 2003 and 2014 he worked as a librarian in the Manuscripts and Old Prints Department of ELTE University Library. Since 2004, he has been teaching in the Department of Old Hungarian Literature of ELTE Faculty of Humanities. In 2014, he became a full-time assistant professor in the Department of Library Science of ELTE. ORCID: 0000-0002-1062-3813

BILICSI, ERIKA

PhD student in the Library Science Doctoral Programme of Eötvös Loránd University, Budapest; Head of Department of Library Systems and Technology at the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences. The focus of her interest is the influence of Open Access publication on scholarly dissemination and the related research management. ORCID: 0000-0003-2651-2955

BÓDI, LÓRÁNT

Research fellow at the Institute of History, Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences. He is a specialist on the social and cultural history of Hungary after World War II, with special interest on contemporary art and everyday life. He is a PhD candidate at Atelier – Department of European Social Sciences and Historiography of Eötvös Loránd University, Budapest.

BOGNÁR LOVÁSZ, KATALIN

Senior lecturer at Eötvös Loránd University, Budapest, Faculty of Humanities Library and Information Science Institute, Savaria Library Science Group. She received her PhD degree in library and information science in 2013. She has been involved in Library and Information Sci-

ence education since 2003. Her main topics of interest are information and knowledge management and the theory and practice of e-learning. ORCID: 0000-0002-4384-8322

CSÍK, TIBOR

PhD, librarian and historian, senior lecturer in the Institute of Library and Information Science at Eötvös Loránd University, Budapest; editor in chief of the scholarly journal *Könyv és Nevelés* [Book and Education]. His research interest concerns knowledge organisation and the history of library and information science. ORCID: 0000-0003-2061-1506

DIPPOLD, PÉTER

PhD, director of Central Library of the Metropolitan Ervin Szabó Library, Budapest; assistant professor in the Institute of Library and Information Science at Eötvös Loránd University, Budapest. Former director of Hungarian Library Institute (2000-2005). Later he worked as deputy director general for the National Széchényi Library, Budapest. His main research interest concerns the development of public libraries in the age of the Internet. ORCID: 0000-0001-9000-3392

FEHÉR, MIKLÓS

Graduated as a librarian and elementary school teacher. Between 1993 and 1999, he worked as the director of the Bálint Balassi County Library in Salgótarján, Hungary. Then he became director of Central Library of the Metropolitan Ervin Szabó Library, Budapest (1999-2001). Since 2001, he has been working in the Hungarian Library Institute – National Széchényi Library; since 2017 he has been director of the Institute.

FODOR, JÁNOS

PhD, senior lecturer and faculty member in charge of web presence in the Institute of Library and Information Science at Eötvös Loránd University, Budapest. His research interests include cultural digital collections, librarian activities on social media, the social impact of web 2.0 and mobile networking. ORCID: 0000-0001-7749-7623

GARAMVÖLGYI, LÁSZLÓ

Deputy Head of Department of IT and Development in University Library and Archives at Eötvös Loránd University, Budapest. He has been teaching in Hungarian Library Institute at National Széchényi Library since 2014. ORCID: 0000-0002-8792-3718

HORVÁTH, SÁNDOR

PhD, Head of Department for Contemporary History at Institute of History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences (PhD 2003; Eötvös Loránd University, Budapest). He is the primary coordinator of the international research project COURAGE. He also serves as the founding editor of *The Hungarian Historical Review*.

HUBAY, MIKLÓS PÉTER

Human IT specialist, museum librarian. He works at the Petőfi Literary Museum, Budapest. PhD student in the Library Science Doctoral Programme of Eötvös Loránd University, Budapest

AUTHOR INFORMATION

since 2016. His research areas are the technologies and metadata formats of the semantic web, as well as ontologies-based library cataloguing. ORCID: 0000-0002-3241-2988

JUHÁSZ, ÉVA

Librarian at the Library, Archive and Art Collection of the Hungarian University of Fine Arts, Budapest. Currently, she is working on her PhD dissertation in the Library Science Doctoral Programme of the Eötvös Loránd University, Budapest. Her research area is the adaptation of modern management methods and techniques in the library environment. The aim of her research is to disseminate the advantages in the prudent application of new business management methods in library management.

KÁLDOS, JÁNOS

Project leader of National Library System at National Széchényi Library since 2016. Between 2014 and 2016 he was deputy director-general of the National Széchényi Library.

KEREKES, PÁL

PhD, honorary associate professor working in the Institute of Library and Information Science at Eötvös Loránd University, Budapest. His research areas are: e-book and e-content, electronic book publishing.

KISZL, PÉTER

Librarian and economist, PhD, habil., associate professor, director of the Institute of Library and Information Science, Head of the Department of Information Science, director of the Library and Information Science PhD Program, Head of the Library and Information Science BA and MA programs. Research interests: information and knowledge management, business information, entrepreneurship development of training in Library and Information Science. ORCID: 0000-0003-2992-295X

KLAUDY, KINGA

Linguist, professor of Translation Studies. Founding member of the Department of Translation and Interpreting at Eötvös Loránd University, Budapest. Head of department (1997-2013), professor emeritus since 2015. Founding editor-in-chief of two translation studies journals: *Fordítás-tudomány* [Translation Studies] (in Hungarian), *Across Languages and Cultures* (in English). Course leader of PhD Programme in Translation Studies since 2003. ORCID: 0000-0001-7457-7521

KOSZTYÁN MÁTRAI, RITA

Assistant lecturer at Eötvös Loránd University, Budapest, Faculty of Humanities Library and Information Science Institute, member and volunteer of the Hungarian Electronic Library Association. Her field of research is the creation of accessible and usable websites and documents. ORCID: 0000-0002-5671-5908

KOVÁCS KORENY, ÁGNES

Gained her double major, MA in LIS and Hungarian at Eötvös Loránd University, Budapest, she started her career in the Library of the Hungarian Academy of Sciences. 1996-2004, she worked

for the Delegation of the European Commission to Hungary, then she was employed by the Parliament of Hungary for the next 10 years: for some years in the Library, later as the appointed Head of PR Department of the Office of Parliament. Since May 2014, she has been the Deputy Director-General of the Metropolitan Ervin Szabó Library, Budapest. She is a member of the Editorial Advisory Board and a peer reviewer for the periodical *New Library World*. She started her PhD studies in 2015 at Eötvös Loránd University.

MARÓTHY, SZILVIA

PhD candidate at the Doctoral School of Literary Studies, Eötvös Loránd University, Budapest. Due to the Hungarian New National Excellence Program, she is currently working on the catalogue of Hungarian digital scholarly editions. As an editor of the journal *Digitális Bölcsészlet* [Digital Humanities], she is engaged in disseminating and coordinating research projects on digital humanities in Hungary.

MICSIK, ANDRÁS

PhD, senior research fellow at the Department of Distributed Systems of Hungarian Academy of Sciences Institute for Computer Science and Control. Currently, he is doing research on the application of the semantic web and Linked Open Data in various areas such as digital repositories, clouds and e-science platforms. He is the technical lead of several Hungarian scientific repositories.

MURÁNYI, PÉTER

PhD, associate professor at Eötvös Loránd University, Budapest, Faculty of Humanities Library and Information Science Institute, Savaria Library Science Group. Since 1981, he has been engaged in the training of librarians in Szombathely. Teacher of Hungarian language and literature and librarian, BA, Teachers' Training College, Szombathely, 1978, MA in library science. ELTE, 1983, university doctorate (1985) and PhD (2004) in LIS at ELTE, Certificate of Advanced Studies in Library Science, Kent State University, 1990. His main topic of interest is the content and searchability of databases.

NAGY JÁNOS ÁDÁM

Director of NJA Information Ltd. Budapest, electrical engineer, member of the Association of Hungarian Librarians. Areas of expertise: design of high voltage power systems, power plant control technique, development of design systems.

NEMES, LÁSZLÓ

Graduated as Master of LIS in 2010; as higher education and research management expert in 2013, and he finished his archive master curriculum in 2016. Now he is a student of the Doctoral Program of Library Science at the Eötvös Loránd University. He has been the organizer of the Library Day of Budapest since 2008, and he was one of the organizers of the first and second Masters of Library and Information Science conferences. From 2009 he is chairman of the Hungarian Information Science Foundation. Currently, he coordinates the professional development of virtual libraries regarding the development of e-learning curricula for the National University of Public Service.

AUTHOR INFORMATION

NÉMETH, KATALIN

PhD, senior lecturer and responsible for education in the Institute of Library and Information Science at Eötvös Loránd University, Budapest; member of the Association of Hungarian Librarians. She is currently doing research on Dominican libraries, library management, and customer relationship management. ORCID: 0000-0003-4608-4855

ORBÁN, ANNA

Worked many years as an antiquarian – first in Sopron, later in Budapest. Currently, she is the librarian of Deloitte Ltd. in Vienna, Austria. As a PhD candidate of Library Science Program at Eötvös Loránd University, her research topic is József Divéky's (1887-1951) work as a book illustrator.

RAMHÁB, MÁRIA

Director of Katona József Library Bács-Kiskun County, Kecskemét; president of the Alliance of Libraries and Information Institutes, Hungary.

REDL, KÁROLY

Deputy director of the Library of the Hungarian Parliament, and vice president of the Association of Hungarian Librarians.

SCHEIBNER, TAMÁS

PhD, research fellow at the Institute of History of the Hungarian Academy of Sciences and an assistant professor of Comparative and Hungarian Literature and Cultural Studies at Eötvös Loránd University, Budapest.

SENKEI-KIS, ZOLTÁN

PhD, senior lecturer in the Department of Library and Information Science, Eötvös Loránd University, Budapest, and he is in charge for professional practice. He is head of the Equal Opportunity Committee in the Faculty of Humanities. His research area is literature therapy, students' competences. ORCID: 0000-0002-6546-7379

SÖRÉNY, EDINA

Director-general of University Library and Archives at the National University of Public Service. Currently a PhD student of Library Science Program at Eötvös Loránd University.

TÓSZEGI, ZSUZSANNA

PhD, honorary associate professor of Eötvös Loránd University (ELTE), Budapest. Teaching activities: since the 1990s, lecturer at the Institute of Library and Information Science at ELTE Faculty of Humanities, and in the PhD program as well. Between 2006 and 2015, college associate professor, later associate professor at the Faculty of Education of the University of Kaposvár. Since 2016, she is an honorary associate professor at the Institute of Library and Information Science, and a supervisor of the Library Science PhD program. ORCID: 0000-0002-7736-0771

AUTHOR INFORMATION

VASS, ANNA JOHANNA

Presently works at the Hungarian Academy of Arts – Methodological and Research Centre for Art Theory as head of the library. PhD student at Eötvös Loránd University, Budapest, Doctoral Program of Library Science since 2012. Topic: Resource Description and Access (RDA). Interests: library standardization history, standard-applications in practice.

WINKLER, BEA

Library Director at the University of Veterinary Medicine Budapest. PhD student at Eötvös Loránd University, Budapest, Library Science Doctoral Program. ORCID: 0000-0001-9496-9549

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

A konferencia megnyitója

Plenáris ülés I.

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Plenáris ülés II.

A konferencia közönsége

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Oktatóink kutatásaiból szekció

Digitális bölcsészet szekció

FÉNYKÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Doktoranduszok kutatásaiból szekció

A szervező ELTE BTK KITI oktatóinak egy csoportja

A felvételeket Selmeczi Tamás és Fodor János (ELTE BTK) készítette.

A kézirat lezárva: 2018 nyarán.